

КГКП «КОСТАНАЙСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ КОЛЛЕДЖ»
УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ АКИМАТА КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

**«Ыбырай Алтынсарин – халық педагогикасы
және заманауи білім беру»
халықаралық ғылыми - практикалық конференциясы**

**Международная научно - практическая конференция
«Ыбрай Алтынсарин - народная педагогика
и современное образование»**

**The International scientific and practical conference
«Ybrai Altynsarin - folk pedagogy and modern education»**

2021 год

УДК 37.0
ББК 74.00
Ы13

ISBN 978-601-08-1678-7

Главный редактор: Уразамбетова Галия Ульмекхановна, кандидат педагогических наук, директор КГКП «Костанайский педагогический колледж» Управления образования акимата Костанайской области

Редакторы:

Жармухамбетова Алтыnguль Алдабергенoвнa, преподаватель кафедры филологии КГКП «Костанайский педагогический колледж» Управления образования акимата Костанайской области

Кудиярбекова Айгуль Максuтовнa, преподаватель кафедры филологии КГКП «Костанайский педагогический колледж» Управления образования акимата Костанайской области

Составители: Чуркина Т.А., Кудиярбекова А.М., Кенжегарина А.А., Жармухамбетова А.А., Ткаченко Т.Е., Юсова Л.В., Сейлова Л.А., Арыстан Н.Н., Салькенова М.К.

Рецензенты:

Оспанов Серікбай, поэт, лауреат международной литературной премии «Алаш», профессор Костанайского регионального университета имени А. Байтурсынова, ибpавед, г. Костанай, Республика Казахстан.

Сүйінкина Биалаш Балтиевна, Почетный работник образования Республики Казахстан, обладатель нагpудного знака «Ы.Алтынсарин», ибpавед, г. Костанай, Республика Казахстан

Чуркина Татьяна Александровна, заместитель директора по учебно-методической работе КГКП «Костанайский педагогический колледж» Управления образования акимата Костанайской области

«ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУ БІЛІМ БЕРУ» халықаралық педагогикалық оқулар жинағы

«ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН - НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

материалы международных педагогических чтений сост.: Кудиярбекова А.М., Кенжегарина А.А., Жармухамбетова А.А., Чуркина Т.А. - Костанай, 2021 – 324 б. қазақша, орысша.

ISBN 978-601-08-1678-7

«ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ»

халықаралық педагогикалық оқулары. Жинаққа ғалымдардың, магистранттардың, мектепке дейінгі мекемелердің қызметкерлерінің, орта білім беру ұйымдарының, Қазақстан Республикасының, Ресей Федерациясының, Беларусь Республикасының техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтерінің Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастары мен заманауи білім беру жүйесіндегі өзгерістерді сабақтастыра білу туралы баяндамалары кіреді.

Международные педагогические чтения **«ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН - НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»**. В сборник включены доклады ученых, магистрантов, работников дошкольных учреждений, педагогов организаций среднего образования, организаций технического и профессионального, послесреднего образования Республики Казахстан, Российской Федерации, Республики Беларусь о современности педагогических идей Ыбырая Алтынсарина.

International pedagogical readings **«YBRAY ALTYSARIN - FOLK PEDAGOGY AND MODERN EDUCATION»**. The collection includes reports of scientists, undergraduates, preschool teachers, teachers of secondary education organizations, organizations of technical and vocational, post-secondary education of the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation, the Republic of Belarus on the modernity of Ybray Altynsarin's pedagogical ideas.

УДК 37.0
ББК 74.00
Ы13

ISBN 978-601-08-1678-7

Управление образования акимата Костанайской области
КГКП «Костанайский педагогический колледж» Управления образования акимата Костанайской области

**ГУ «УПРАВЛЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ АКИМАТА КОСТАНАЙСКОЙ
ОБЛАСТИ»**

**КГКП «КОСТАНАЙСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ КОЛЛЕДЖ»
УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
АКИМАТА КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ**

**«ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ
ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОҚУЛАР
ЖИНАҒЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЧТЕНИЙ
«ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН - НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА
И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»**

**THE COLLECTION
OF MATERIALS OF INTERNATIONAL PEDAGOGICAL READINGS
ON THE THEME «YBRAI ALTYN SARIN - FOLK PEDAGOGY
AND MODERN EDUCATION»**

КОСТАНАЙ – 2021

Ы.АЛТЫНСАРИН: ЕКІНШІ ТІЛДІ ОҚЫТУ ҒДІСТЕМЕСІНІҢ ҒЗЕКТІЛІГІ

Алтынсариннің қызметіне берілетін анықтамаларда «алғашқы», «тұңғыш», «негізін салушы» деген сөздер жиі қолданылады. Айталық, «қазақтан шыққан тұңғыш педагог-ағартушы», «қазақ жерінде жаңа нлідегі алғашқы мектептер ашқан», «алғашқы оқулықтардың авторы», «қазақ жазба ғдебиетінің негізін салушы», «қазақ балалар ғдебиетінің атасы» .Ие, бұлған қоса ұлы тұлғаны «едіскер», «салыстырмалы грамматиканың негізін салушы», «екінші тілді оқыту ғдістемесінің негізін қалаушы» деп бағалай білгеніміз де жғен секілді.

Менің бұл тақырыпқа келуімнің себебі: оқытушылық қызметімде салыстырмалы грамматика пөнінен сабақ бердім, алдымен қазақ мектебінде орыс тілінен, кейін ұзақ жылдар бойы орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін оқыттым, яғни білім алушылар ншін ана тілі болып табылмайтын тілді оқытудан мол тәжірибе жинақтадым. Сондықтан болар, Ыбырай бабамыздың педагогикалық мұрасына тағы бір мөрте нңіле отырып, оның жаңа тілді оқытудағы ғдістемесіне зер салдым. Нәтижесінде қазіргі екінші тілді оқыту мен Алтынсариннің осы пөнді оқытудағы нұсқаулары арасындағы нндестікті, ұқсастықты аңғарып, ұлы ұстаз мұрасының бұл тұрғыдағы тұстарының қазіргі кезеңде де маңызды, ғзекті екендігіне кез жеткіздім.

Алдымен «екінші тіл» деген ұғымға тнсінік беріп ғтейін. Білім алушылар ншін ана тілінен ғзге оқытылатын тіл - ғылымда «жаңа тіл», «екінші тіл», «ана тілі емес» («неродной язык») деп аталып жнр. Айталық, қазақ мектептеріндегі орыс тілі немесе ағылшын тілі немесе орыс тілді дерісханалардағы қазақ тілі білім алушылардың ана тілі емес. Ал қандай да бір жаңа тілді оқыту яки нйрену оңайлықпен жнзеге аспайтыны анық.

Олай болса, алдымен Ыбырай бабамыздың орыс тілін оқытуға қалай келгендігі жғеніндегі дерекке тоқталып ғтейін. 1860 жылы облыстық басқарма Ыбырайға Орынбор бекінісінде қазақ балаларын оқытатын бастауыш мектеп ашуға рұқсат беріп, оны орыс тілі мұғалімі етіп тағайындайды. Небөрі 19 жастағы мұғалімге орысша бір ауыз сөз білмейтін қазақ балаларына орыс тілін нйрету оңайға тнспегені анық. Өйтсе де кейін орыс тілін оқытуда біршама тәжірибе жинақтаған Ыбырай орыс тілінен арнайы оқу кұралын жазуды ұйғарады. Сөйтіп, Алтынсариннің орыс тілі оқулығы «Қазақтарға орыс тілін оқытудың бастауыш кұралы» деген атпен 1879 жылы Орынборда жарық кғереді. Бұл кітабын ол осы пөнді жнргізетін мұғалімдерге жене оқушыларға негізгі кұрал ретінде ұсынады. Оқу-ғдістемелік кұралының кіріспе сөзінде автор: «Орыс мектептеріне бірде-бір орыс сөзін білмейтін қазақ балаларын қабылдау кезінде мұғалімдерге орыс тілін оқытуды неден жене қалай бастау керектігі қиынға соғады» деп жазады. Сол себепті ғдіскер-педагог жаңа тілді оқытуға дайындық жұмысын жнйелі жнргізуді ұсынады: «...Біздің ойымызша, қазақ балалары орыс кітаптарын оқып, оқығанын тнсіндірмес бұрын, **жеке сөздерді де, негізгі грамматикалық ережелерді де тнсінуге жнйелі дайындық қажет.** Мұндай алдын-ала дайындықсыз оқушылардың тнсініктері шатасуы мнмкін; балалар қандай-да бір грамматикалық ерекшеліктер туралы белгілі бір тнсінік қалыптастыра алмайды жене ұзақ уақыт бойы «он» деудің орнына «она», «иду» деудің орнына «шел» дегендей, қателесіп жнреді. .Орыс-қазақ мектептерінің бірінде мұғалім қызметіндегі **бес жылдық тәжірибем** мені осындай пікірге алып келді жене осы нұсқаулықты басшылыққа алғаннан кейін ғана орыс тілін оқыту ісі ойдағыдай ғері дұрыс жолға тнсті» [1,184].

Жаңа тілді нйрену ншін, Алтынсарин алдымен оқушылардың орысша сөздік қорын молайту қажет деп санаған, оған мына бір сөздері айғақ: «Оқыту жұмысы мағынасыз болмауы ншін, біз оқыған сабақтың мөнісін тнсіндіреміз жене таныс емес сөздерді жаттап алуы ншін, оларға осы сөздерді жазып алатын дөптер береміз». Автордың орыс тілі оқулығына сөздік жасап енгізуі де қисынды. «Алтынсарин тнзген сөздіктің ерекшелігі:

адамның тұрмыс-тіршілігіне етене жақын, жиі қолданылатын, белгілі бір тақырып аясындағы сөздер» [2,19]. Демек, Алтынсаринді алғашқы сөздікші деуге де негіз бар.

Жеткілікті сөздік қор жинақталған соң, оқушы айтар ойын тиісті жеткізуі үшін, сөздерге қосымшаларды дұрыс жалғап, оарды тіркестіріп, рет-ретімен орналастыра алуы шарт. Ол үшін оқушы грамматикадан хабардар болуы тиіс. Ыбырай осыған назар аударған.

Ыбырай бастауыш құралдың кіріспе сөзінде: «...бұл нұсқау құралымыз толық грамматика емес, ол тек сөйлесуде, жазуда ғана тілдің негізгі заңдылықтарын дұрыс пайдалана білу үшін жол көрсететін алғашқы құрал ғана» деп жазды». Аталмыш кітап 7 бөлімнен тұрады. Автор орыс тіліндегі зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, етістік, нстеу секілді атауыш сөз таптары (знаменательные части речи) мен көмекші сөздер туралы негізгі мәліметтерді келтіріп, оларды ана тіліндегі сөйкес сөз таптарымен салыстыра отырып меңгерту қажеттігін алға тартады. Ер сөз табы туралы теориялық материалмен қатар, олардың ерекшеліктері, түрленуі туралы мәліметтер, нлгі бойынша жаттығулар орындау ұсынылған. Әдіскер-педагог оқушының екінші тілдегі сөз табының негізгі ерекшеліктеріне баса назар аудара отырып тиісті, тежірибеде қолдануға дағдылануы маңызды деп санайды. Мәселен, қазақ тіліндегі септеулік шылаулардың орыс тіліндегі «предлог» деп аталын сөздерге сөйкес келетінін, олардың белгілі бір септікті керек ететінін жазады, мысалы: нйге *дейін-до* дома, кітаптар *үшін- для* книг. Сондай-ақ қазақ тіліндегі кейбір септік жалғаулардың орыс тілінде предлог арқылы берілетінін көрсетеді: *жерден- из* земли, *екеге - к* отцу.

Мұндай мысалдарды көптеп келтіруге болады. Бұдан тиістіміз: екінші тілдің ерекшелігі саналатын грамматикалық мәселелерді ана тіліндегі ұқсас мәліметтермен салыстыра отырып меңгеру тиімді болмақ. Жаңа тілді меңгеруде салыстырмалы грамматиканың маңызын бертіндегі танымал лингвист ғалым Л.В.Щербаның мына бір сөздерінен де аңғарамыз: «Обучение строится с учетом как специфических черт системы русского языка, так и особенностей родного языка обучаемых». Осы тұрғыдан алғанда, Алтынсаринді қазақ және орыс тілдері грамматикасының негізін салушы дейтін ғалымдар да баршылық. Мәселен, ғалым С.Хасанова «Ы.Алтынсарин шығармаларының тілі» монографиясында Ыбырайды салыстырмалы грамматиканың негізін қалаушы деп атаған [3,328].

Алтынсарин балалардың екінші тілді нетижелі меңгеруі үшін, ннемі жаттығуы қажеттігін баса айтқан. Оқушы материалды қашан меңгергенше, қыр соңынан қалмай, қайталатып, жаттықтыра беруді ерекше ескерткен. Бұл турасында: «Практикалық ауызша тілдесіміз, ерине, қандай да бір тілде еркін және жетік сөйлесу мүмкін емес» деуі бекер емес.

Тіл нйренушінің сөздік қорының, грамматикалық дағдысының қаншалықты деңгейде екені аударма барысында байқалады. Сондықтан тіл дамытудың бастапқы кезеңінде аударма әдісін ұтымды санап, арнайы мәтіндер енгізген. Бұдан ері аудармаға «Қазақ хрестоматиясына» енгізілген қысқа өңгімелерін де пайдалануға кеңес берген.

Шынында да, екінші тілді оқытудағы Ыбырай ұсынымдарының өзектілігін - оның әдістемесінің лингводидактика ілімінің заңдылықтарымен сөйкес келетіні айқындай тиіседі. *Лингводидактика* дегеніміз- тілді оқытудың жалпы теориясы, ол тілдерді оқытудың жалпы заңдылықтарын зерттеп, қандай да бір жаңа тілді нйренудің әдістері мен тәсілдерін айқындайды. Екінші тілді оқыту барда лингводидактика ғылымындағы сабақтастық жалғасын таба беретіні сөзсіз. Кезінде қазақ балаларына орыс тілін оқытып, жаңа тілді нетижелі оқыту әдістерін ұсынған Алтынсарин тежірибесі мәңгі ескірмейтін, классикалық нлгі ретінде өз маңызын ешқашан жоймақ емес. Неге десеңіз, өзге тілді оқыту әдістемесінің әлемдік озық, өміршең нлгілері ұлы қазақ педагогі мұрасынан тиістілікті орын алып, жыл өткен сайын жаңғыра бермек.

Снйінкина Биалаш Балтиевна,
Қазақстан Республикасының Білім беру ісінің құрметті қызметкері,
Ы Алтынсарин ғесбелгісінің иегері.

А.К. Абжанова,
Қостанай педагогикалық колледжінің
«Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту»
кафедрасының оқытушысы
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ НАРЫҚТЫҚ ЗАҢДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ БІР ЖОЛЫ-ЫБЫРАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ

Тңйін

Мақалада ұлы ағартушы-педагог Ы.Алтынсариннің қазақ жерінде білім беру саласының негізін қалаған ізашар, нлгілі тұлға екендігі жөнінде және Ыбырай Алтынсарин шығармалары арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды нарықтық жолға тәрбиелеу кезі туралы айтылған.

Аннотация

В статье рассказывается о том, как великий педагог-просветитель И. Алтынсарин является первооткрывателем, образцовой личностью, заложившей основы образования на казахской земле, и об источнике экономического воспитания дошкольников через произведения Ибрая Алтынсарина.

Abstract

The article tells about how the great educator I. Altynsarin is a pioneer, an exemplary personality who laid the foundations of education on the Kazakh land, and about the source of economic education of preschoolers through the works of Ibray Altynsarin.

Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі жас ұрпаққа нарықтық тәрбие беру. Отанға деген сыйыспеншілік, қоғам игілігі үшін адам еңбек ету, өзара көмек, сондай-ақ қоғамға тән адамгершіліктің өзге де формалары, бұл-сананың, сезімдердің, мінез-құлп пен өзара қарым-қатынастың бөлінбес элементтері, олардың негізінде қоғамымыздың қоғамдық-экономикалық құндылықтары жатады. Баланың өмірге белсенді қызығарсының бағыты нәтижелер арқылы тәрбиеленеді. Сондықтан ең бастысы болашақ тәрбиешілерге нарықтық тәсілді беру. Тәрбиелеу, білім беру жұмысының мазмұны мен формалары балалардың мүмкіндігін ескеру арқылы нақтыланады. Нарыққа тәрбиелеу күнделікті өмірде, нәтижелердің қолдан келетін жұмысты ұйымдастыру процесінде, ойын және оқу ісінде жоспарлы түрде іске асады.[2]

«Балалар бақшасындағы тәрбие бағдарламасы» мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуын, олардың мектепке дайындығын қарастырады. Бұл бағдарламаны жүзеге асыруда басты ролді атқарады. Оның тәртібі, іс-қимылы, балалар және нәтижелермен қарым-қатынасы балалар үшін нәтижелі бола отыра, педагогтың ықпалы өсерлі енеді, баланың жеке басы қалыптасады. Оның ықпалы неғұрлым белсендірек болса, баланың сезімдерін жан-жақты қамтыған сайын, олардың ерік күшін жұмылдырып, санасына ықпал етеді, дүниетанымын кеңейтеді.[1]

Дүниетаным кәсіптеген салалардан тұрады. Соның бірі-нарық. Мектепке дейінгі жастағы балаларға нарықтық тәрбиені саналы түрде беру керек. Ол үшін экономикалық сананы қалыптастыру керек. Экономикалық сананың құрамды бөлігіне; ұжымдық қол ұшын беру, көмектесіп, бірлесіп істеу, тәртіп, қоғамдық парыз, еділдік т.б жатады. Осының бәрі экономикалық тәрбиені құрайды.

Экономикалық сана мен оған деген құштарлық мектеп жасында қалыптасатындықтан балаларды нарықтық заңдылықтар мен кәсіпкерлік, бизнесмен, сияқты ұғымдармен таныстыру-өмір талабы.[8]

Білім беру арқылы нарықтың тәсілдерін қалыптастырудың бір жолы тіл дамыту және көркем әдебиет ұйымдастырылған оқу-қызметінде ыбырай шығармалары арқылы тәрбие беру. Осы мәселе негізінде халқымыздың аса көрнекті қоғам қайраткері, ұлама ағартушы, жаңа нәтижелі тәлімгер Ыбырай Алтынсарин өз шығармаларында кәсіптік, экономикалық тәрбие беруді кездеді.[7]

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын ғнер-білімді, жаңа заманның ғркениетті, мөдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған кғрнекті тұлға Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, нлкен жетістіктерге қол жеткізді, сғйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды.

Ыбырай туған халқын ерекше снйді, оның болашағына зор сеніммен қарады. Сондықтан халық ағарту ісін айрықша шабытпен жнргізді. 1883 жылы Торғай облысының ғскери губернаторына жолдаған баяндамасында ол: "Қазақтарға – осы дарынды, ақыл-есі мол халыққа – кешікпей рухани және қоғамдық даму жолына тнсетін дғұрыс бағыт беру — қалай дегенмен де аса қажет болып отыр", – деп жазды.(3,126)

Ыбырай қоғам ғміріндегі кғкейтесті мәселелерді кғтеріп, жпұрт шылықты жаңа ғмірге жетеледі. Сол кезде жазушының қазақ халқына берген ақылы-кғрінгенге жалданбай, ғз еркімен еңбек етіп, деулетті тұрмыс құруға ұмтылу.

Ол ғнер, кесіп, еңбек, адалдық, адамгершілік идея, еуропалық мөдениет нлгісін кеңнен уағыздап, бұл мәселелерді ғз шығармаларына арқау етті. Ыбырай кесіптік білім беру іргетасын қалады.

Ол қазақ халқының экономикалық дамуына қажетті мамандар ғзірлеу ісіне мен беріп, қол ғнер, ауыл шаруашылық білім беру орындарын ашты.[6]

Ыбырай халқына шаруа жайын, кесіп тұрлерін кғрсетіп, халық айналысар жер шаруашылығын ұсынды. Қазір елімізге іскер, кесіби тұрғыдан шебер сапалы мамандар керек екені даусыз. ғз елінің кғңілін оятуды, оны озық мөдениетті елдердің қатарына қосуды армандады. Жазушының осы мақсаттарын «Байлық», «Қыпшақ Сейітқұл», «Таза бұлқ», «Атымтай Жомарт» еңгімелерінен айқын кғрінуге болады.Бұл шығармалар-кесіп қылуға, адамгершілікке,адалдыққа тұрбиелейтін шығармалар.

Мәселен «Киіз нй мен ағаш нй» еңгімесінде кесіп мәселесімен отырықшылық тұрмысқа айналу қажеттігін сғз қылады. Бір жерді тұпкілікті мекен еткен ел ншін, киіз нйден ағаш нйден артық екенін, киіз нйінді де, сақта, керек жеріңе пайдалан, ғз елінің бойындағы жарамды салты мен керекті бұлғымдарын жоймай, басқа елдің жетістігімен ұштастырып қолдана біл және оған сені ерінбей еңбек еткен кесіп қана жеткізеді дегенді білдіреді. Сонымен бірге жазушының «еке мен бала» еңгімесі-нарықтық, мөдени тұсініктерін қалыптастырумен қоса ннемшілдікке тұрбиелеуге зор ықпал ететін кғркем шығарма.Бұл еңгімесінде ағартушы балалрды ннемшілдікке тұрбиелеуді кғздеген.[5]

Еке мен баланың жолаушылап келе жатқанда жерде жатқан сынық тағаны кездестіргенін, баласының жерде жатқан тағаны сынық деп алмағанын, оны ғкесі алып, тұсталарға нш тиынға сатып, сол тиынға шиесатып алғаны туралы айтылады.

Қандай нғрсені кғзін тауып тұқсата білсе, іске аспайтын нғрсенің болмайтынын және оған ерінбей еңбек еткен адам ғана жететіндігін осы еңгімесінен айқын кғруге болады.Қазіргі уақытта елбасымыз елімізді елу ғркениетті елдің қатарына қосамын деп тұлы шаралар жасап жатқанда, оған еңбекқор ннемшіл нарық заманында ғмір снруге қабілетті жастардың қажет екені айқын. Қоғам оның барлық мншелерінің деулетті ғмір снруі ншін, ғндіріс ғнімділігін арттыру керек екені аян. Оған адам жетілдірілген еңбек тұрлерімен, онда да ғзінің кесіптік икем-бейімі, нарықтық тұрбие ғте қажет.[4]

Тұлы ағартушы Ыбырай атамыздың «Еке мен бала» еңгімесін мектеп жасына дейінгі балаларға оқып бере отырып, оларды ойлантатындай сұрақтар қойған дғұрыс.Мен ғзім балалар бақшасында тұрбиеші болып жпұмыс жасау барысында балаларға осы еңгіме негізінде бірнеше сұрақтар қойдым:

- ана баланың орнында сен болсаң тағаны алар ма едің?
- тағаны сатып алған ақшаны не істер едің?
- ннемдеу деген не?
- сенің басыңнан осы еңгімеге тұқсас оқиға ғтті ме?
- сен қолыңа тұскен ақшаға не аласың?

Балалар бұл сұрақтарға ынталы қызығушылықпен жауап беруге тырысты. Ең қызығы балалар шие алмайтындарын, оны жеп қоясың, оның орнына керек зат алуға болатынын айтады. Бұл жауап мені ойға қалдырды. Яғни қазіргі балалар нәлемдеу дегенің не екенін, ақшаның құнын білетіндігін осы жауаптардан айқын көруге болады.

Нарықтық білім мен тәрбиенің негізі мақсаты балалар бойында пұқыптылық, тәртіптілік, еңбексүйгіштік, іскерлік сияқты қасиеттерді қалыптастыру болып табылады. Бұл іскерлік қасиеттерді қалыптастыру үшін Ыбырай атамның осы еңгімесін саханалау да, балалар бойына нарықтық тәрбие берудің бастапқы баспалдағы деуге болады. Болашақта нарық экономикасын дамыту жастардың еншісінде болғандықтан нарықтық қатынастар жалқау берекесіз адамдарды ығыстырып, еңбексіз пайда таба алмайтындықты-Ыбырай шығармалары пұғындыру бала бойына нарықтық тәрбие берудің негізі десе де, болғандай.[9]

Мұндай мақсатқа бағытталған педагогтық жұмыс еңбек сүйгіштікке, ізгілікке, пұжымдық пен патриотизм бастамасына тәрбиелеуге, көп дүниені өз қолымен жасай алуды және жасалған дүниеге қуана білуді дамытуға, нәлкендер еңбегінің нәтижесін бағалауға тәрбиелеуге мүмкіндік жасайды. Балаларда ортақ пайдалы жұмысты істеуге тырысу, бірге ойнау, бір нәрсемен шұғылдану, ортақ мақсат қою және оны жүзеге асыру ісіне өздері қатысуға талпыныс пайда болады. Мұның бәрі де баланың жеке басының қоғамдық бағытын анықтайды, оның өмірге белсенді тұстанымын бірте-бірте қалыптастырады. Ер баланың жеке басы- оның моральдық дамуы үшін қамқорлық жасау- бәтінгі күннің және алдағы күндердің талабы, оған педагогтың күнделікті көңіл бөлуі талап етіледі. [12]

Мектепке дейінгі жастағы баланың бойына нарықтық тәрбие беру, қанағатшылдық, нәлемшілдік, еңбекқорлық қасиеттерінің дамуы балабақшасы мен отбасы арасындағы қарым-қатынастың тығыздығы арқылы ойдағыдай жүзеге асады. Сондықтан да тәрбиешілер ата-аналармен тығыз қарым-қатынаста болу керек. Ербір бала қандай да болмасын бір міндетті орындау үшін, өзіндік ерекше жағдайлар жасалады.

Мәселен, ойында тұнамды едеттер, өзара қарым-қатынастар, адамгершілік сезімдер, іскерлік қасиеттер қалыптасады, тәрбиеші ойындарды балаларға рәлдерге тең бөліп өсіресе сюжетті –рәлді ойындарды ойнау барысында. Мысалы: Дүкенші, аурухана, супермаркет, т.б. еңбекте-еңбек сүйгіштік, нәлкендер еңбегін құрметтеу, сондай-ақ пұйымшылдық, жауапкершілік, парыздың сезімі сияқты қасиеттер, патриоттық сезімдер жайлы мағлұматтар. т. б. қалыптасады. Мектепке дейінгі жаста балаларды нарыққа тәрбиелеудің негізгі міндеттері мына жайлармен түйінделеді: ізгілік бастамасымен тәрбиелеу, балалар мен нәлкендер арасындағы саналы қарым-қатынас, тығырықтан шыға білу, тұрмыстың қарапайым ережелерін орындау, кеңпейілдік, қайырымдылық, жақын адамдарға қамқорлықпен қарау және т. б. Тұжымға тәрбиелеу, балалардың өзара тұжымда қарым-қатынасын қалыптастыру, Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, ер түрлі тұлт өкілдеріне қадір тұту және сыйлау. Осылайша мейірімділіктің негізі қаланады, немқұрайдылықтың пайда болуына, құрбыларына, теңіректегі нәлкендерге қалай болса солай қарауға мүмкіндігі жасалмайды. Қарапайым едеттерді тәрбиелей отырып педагог балдырғанның бар істі шын пейілмен өрі саналы атқаруына қол жеткізеді, яғни сыртқы тұнамды мінездері оның ішкі жан дүниесін, оның ережеге деген көзқарасын айқындайды.[1]

Тұрпақ тәрбиесі — келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени — ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу — біздің де қоғам алдындағы борышымыз. Мектепке дейінгі нарықтық тәрбие — балалардың нәлемді болуына, барға қанағат етуіне, шыдамдылықты қалыптастыруды қамтиды. Дәлірек айтқанда, қанағатшылдық, нәлемшілдік, шыншылдық, еңбекқорлық нарықтық тәрбиесінің жүйелі сатылап қамтитын мәселелері. Нарықтық тәрбиесінің өрқайсысының ерекшеліктерін жетік білетін тұстаз халық педагогикасын ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлерді, едет-тұрыпты жан-жақты терең білумен қатар, нәлгі көрсететін Ыбырай еңгімелерін басшылыққа

ала отырып, Ұркениетті Ұмірмен байланыстыра отырып, білім берудің барлық кезеңдерінде пайдаланғаны дұрыс[2] Ыбырайдың мұрасының басым кәпшілігі Ұдеби-кәркем шығармалар болып келеді, алайда сол Ұлеңдерімен кәркем Ұңгімелерінен ол тек педагогикалық мұрат-мақсатқа сәйкес жазып жаратады, бұл жайт оның жазушылығымен ұлы ұстаздығының бір арнадан бастау алатындығын аңғартады. Ұстаздық, тәрбиешілік қызметінің Ұзі негізінен жастарды Ұнер-білімге , техниканы игеруге шақыру, сол арқылы қазақ даласын жайлаған қараңғылық пен надандыққа қарсы батыл күрес ашуға бағындырылады. Ыбырайдың шығармашылығы кестелі ойларға, кәркем сөздерге толы. Ұр туындысының бір Ұзіндік мәні, тәрбиелік рәлі ерекше. Балалардың даму деңгейлеріне сай жазылған шығармалары арқылы балаларды адамгершілікке, еңбекқорлыққа, білімділікке нңдей келе, жас шыбықтай майысқақ жеткіншектердің сана сезімін Ұзіндік тұлға қалыптастырудағы орны ойып айтарлықтай ерен тұлға. Оның ақындық қуатының ерендігі мен жаңашылдығын нңрегінен шыққан Ұлең шумақтарынан кәреміз.

Әдебиеттер тізімі

1. А.Құнанбаев «Қара сөздері» Алматы, Жалын -1979
2. «Бастауыш мектеп» 2003- № 7, 1-4 бет.
3. «Отбасы және балабақша» 2005 –№ 1, 15-16 бет.
4. «Отбасы және балабақша» 2000 - № 4, 7-12 бет.
5. «Отбасы және балабақша» 2008 - № 3, 6-7 бет.
6. «Отбасы және балабақша» 2001 - № 8, 9-12 бет.
7. Сетин Ф.И. Орыс балалар Ұдебиетінің тарихы. 1990
8. «Тәрбие құралы» 2004 - № 2, 4-6 бет.
9. «Тәрбие құралы» 2004 - № 3, 1-2 бет.
10. Тәрбие құралы 2004 №2 4-7 беттер
11. Қазақ балалар Ұдебиетінің тарихы Ш.Ахметов -1976

УДК 541.18

Айсина А.Г.,

преподаватель специальных дисциплин, Костанайский строительный колледж,
Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

Ы. АЛТЫНСАРИН И ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ИСТОКИ СИСТЕМЫ, ПРИМЕНЕНИЕ ПРИЕМОВ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КОЛЛЕДЖА

Аннотация

Статья посвящена вкладу Ы.Алтынсарина в становление профессионально-технического образования Казахстана. Рассмотрение педагогического наследия великого просветителя в контексте с современными подходами к организации учебно-воспитательного процесса колледжа. *Актуальность приемов народной педагогики в практике современного образования.*

Тңйін

Мақала Ы.Алтынсариннің Қазақстанда кәсіптік білім беруді қалыптастыруға қосқан нлесіне арналған. Ұлы ағартушының педагогикалық мұрасын колледждің оқу ндерісін ұйымдастырудың заманауи тәсілдеріне байланысты қарастыру. Қазіргі білім беру практикасында халықтық педагогика Ұдістерінің Ұзектілігі.

Abstract

The article is devoted to the contribution of Y. Altynsarin to the formation of vocational and technical education in Kazakhstan. Consideration of the pedagogical heritage of the great educator in the context of modern approaches to the organization of the educational process of the college. The relevance of the methods of folk pedagogy in the practice of modern education.

Ключевые слова: просветитель, профессиональное образование, училища, ремесло, полиязычное обучение, билингвизм, метод, библиотека.

В жизни каждого народа есть имена, оставившие неизгладимый след в истории его культуры. Имена людей, по отношению к которым понятие «прошлое» не применимо. Эти люди всецело принадлежат не только своей эпохе, но и последующим поколениям.

В этом году мы отмечаем 180-летие со дня рождения Ы. Алтынсарина – нашего земляка: замечательного сына казахского народа, первого национального просветителя, выдающегося представителя передовой общественной мысли в Казахстане.

Великий учитель, вся жизнь которого всецело была посвящена вопросам просветительства, прожил всего лишь 48 лет...

Творчество Ы. Алтынсарина рассматривают, в основном, как воплощение идей народной педагогики в системе дошкольного и начального образования.

Хотелось бы остановиться на реформаторской деятельности Ы.Алтынсарина в развитии именно профессионального образования.

Внимательно изучая документы, касающиеся деятельности педагога-просветителя по данному направлению, я открыла для себя много полезной и интересной информации.

Ы. Алтынсарина можно по праву считать организатором первых профессиональных учебных заведений в казахской степи. Занимая пост инспектора народных училищ, он уже тогда предвидел перспективность и социальную значимость профессионально-технических школ для своего народа. Он требовал, чтобы казахской молодежи давали не только общее, но и специальное образование, связанное с особенностями кочевой жизни.

Ы.Алтынсариным были открыты ремесленные классы при всех двухклассных училищах, которые существовали в то время в Тургайской области. Ученики в таких классах обучались таким ремеслам, как столярно-токарное и переплетное дело, садоводство, огородничество и земледелие. При этом он рассматривал возможность изучения различных ремесел по степени их полезности и необходимости для учеников [1,с.60].

В 1882 г. в Тургае он открыл ремесленное училище, состоящее из столярно-токарного и портняжного отделений. Училище было рассчитано на 10-15 воспитанников, которые принимались в возрасте от 14 до 20 лет. В своем отчете о состоянии школ Тургайской области Ы. Алтынсарин отмечает об учреждении в Тургае Яковлевского ремесленного училища, «где сообразно с нуждами местного населения, находящегося в переходном уже состоянии из кочевого быта к оседлости, киргизские дети будут обучаться плотнично-столярному ремеслу и еще рукоделию, если только возможно будет привлечь в школу киргизских девушек»... В таком же формате он планировал открытие сельскохозяйственной школы в Кустанае. Для того чтобы учащиеся получали основательную профессиональную подготовку, он добился приема казахских детей в Красноуфимское промышленно-техническое училище [2,с.35].

Заслугой Ы.Алтынсарина является также создание в Казахстане первой женской ремесленной школы для девочек-казашек. В 1887 г. по инициативе Ы.Алтынсарина в Иргизе было открыто женское училище для казахских девочек, главным предметом занятий в женской школе было рукоделие (ручное шитье, шитье на машине, вышивка-вязание, шитье золотом и пр.).. Уже после смерти Ы. Алтынсарина в 1891 г., русско-казахские женские училища открылись в Тургае, в 1893 г. - в Кустанае, в 1895 г. - в Карабулаке, в 1896 г. - в Актюбинске [2,с.335].

Сделав такой экскурс в историю, можно с уверенностью сказать, что зарождение системы профессионально-технического образования является по праву результатом большой и многогранной деятельности Ы.Алтынсарина.

А теперь хотелось бы остановиться на методическом наследии Ы.Алтынсарина.

Можно ли рассматривать педагогические идеи и деятельность великого просветителя в контексте с современными подходами в области теории воспитания и образования в системе ТиПО?

Логическим подтверждением жизнестойкости педагогических идей Ы.Алтынсарина является полиязычное образование, которое призвано обеспечить обучение на нескольких языках. Среднее профессиональное образование на современном этапе должно предусматривать подготовку обучающихся не только по специальным предметам, но и достижение ими определенного уровня владения языками.

Переводной метод обучения Ы.Алтынсарин предлагает использовать при обучении русскому языку учащихся – казахов. Перу Ы.Алтынсарина принадлежат различные пособия для изучения русского языка, одними из таковых являются образцы устного творчества (загадки с ответами) на казахском и русском языках.

Можно привести отдельные примеры использования данного метода при внедрении элементов полиязычного обучения на уроках специальных дисциплин.

«Тұла бой - тыста, екі қол – іште. – Все тело – на виду, две руки- внутри».

(Белбеу- Кушак) [3,с.224]

1) Работа с глоссарием:

Такырып: Кәсіпорынның негізгі қорлардары

Тема: Основные средства предприятия

Основные фонды- Негізгі қорлар

Износ основных фондов- Негізгі қорлардың тозуы

Фондоотдача - Қор қайтарылымы

Фондоемкость- Қор сыйымдылығы

Фондовооруженность- Еңбекпен қамтылу қоры

2) Применение элементов билингвизма (практики попеременного пользования двумя языками) на уроках:

Как вы понимаете данное утверждение? Ответ обоснуйте на двух языках:

«Шығын неғұрлым төмен болса, пайда соғұрлым жоғары болады» - Чем ниже себестоимость, тем прибыль выше».

В «Начальном руководстве к обучению киргизов русскому языку» Ы.Алтынсарин обращает внимание: «При изучении учениками... необходимо останавливаться на указанных в конце каждого отдела грамматических правилах несколько более... и по данным же последним образцам задавать учащимся новые вопросы...» [3,с.226]. Данный описанный прием в Руководстве является не чем иным, как одним из вариантов систематизации и обобщения материала после изучения конкретного раздела дисциплины.

В том же Руководстве Ы.Алтынсарин говорит: «Для наглядности ... все грамматические изменения и окончания слов обозначены здесь крупными, а ударения – курсивными буквами, на которые преимущественно и следует обращать внимание учеников, требуя от них осмысленного усвоения этих изменений» [3,с.227]. В практике преподавания в коррекционной группе я использую такие приемы (подчеркивание, курсив и др.) при составлении тестовых заданий. Перед выполнением задания обязательно надо проинструктировать учащихся: «Во время выполнения тестового задания вы встретите слова, выделенные курсивом. Вам следует обратить на них внимание при выборе правильного ответа». Здесь моя помощь, как преподавателя, представлена не в виде прямой подсказки, а в виде направления (подталкивания к действию) учащихся самостоятельно сделать правильный выбор.

Например, тестовое задание:

Собственником является:

а) дачник, взявший велосипед *напрокат*;

б) фермер, вырастивший урожай на *принадлежащем ему участке*;

в) фирма, *арендующая* жилое помещение под офис;

г) водитель машины, пользующийся *по доверенности*.

А отдельные моменты «Наставления заведующему Актюбинским двухклассным училищем по методике преподавания» можно порекомендовать методистам при проведении заседаний «Школы молодого преподавателя». Ы.Алтынсарин обращает внимание начинающего учителя – «никогда не забывать, с кем имеете дело». «..Имеет дело с детьми, которые если не понимают что-либо, то учитель должен пенять не на учеников, а на самого себя. Должен он обращаться с детьми кротко, не раздражительно, терпеливо и объяснять каждый предмет охотно и простым языком, без вычурных фраз и ненужных терминов..». «.. Наглядное обучение основано именно на простоте учебных приемов и удобопонятности учительских объяснений» [2,с.129].

В канун празднования 180-летия со дня рождения нашего великого земляка, я посетила областную библиотеку им. Толстого. С января 2021 года там работает выставка «Ы. Алтынсарин: просветитель, демократ, педагог». Как рассказали библиотекари, они выбрали самое интересное, потому и выставка не просто книжная, а литературно-педагогическая. Здесь не только его художественные произведения, но и труды как педагога. Также был использован и архив Национального центра повышения квалификации «Орлеу».

И хочется пожелать коллегам: давайте будем обращаться к творчеству просветителя не только в канун юбилейных дат, но и в повседневной жизни: находить что-то новое для себя, для своей педагогической деятельности.

«Ищи понимание успехов сегодняшнего дня, в понимании опыта прошлого», -говорил мудрец прошлого. «Новое – это хорошо забытое старое» – гласит народная мудрость. В погоне за инновациями, мы не должны забывать те традиции, на которых строилось современное обучение и воспитание.

Список литературы

- 1.Нургазенов Т.К. Записки историка/учебное пособие, Костанай, 2018
- 2.Калиев С. Антология педагогической мысли- том 1, Алматы, 2012
- 3.Ы.Алтынсарин Собрание сочинений в трех томах, том 1, Алма-ата, 1975

УДК. 37.01.(577)

Айткалиев Б.М.,

Педагогический колледж имени М. Ауэзова,
Восточно-Казахстанская область, г.Семей, Республика Казахстан

Ы.АЛТЫНСАРИН – ВЕЛИКИЙ ПЕДАГОГ КАЗАХСКОЙ СТЕПИ

Аннотация

Ы. Алтынсарин – первый педагог в казахской степи, заложивший основы обучения детей кочевников, составивший первый алфавит, принимал участие в открытии школ, училищ, интернатов. Он является составителем первой методической и учебной литературы для учеников, ярким сторонником прогрессивного развития образования среди кочевого населения. Первым среди нашего народа обратил внимание на образование женской половины населения. Ы.Алтынсарин является видным этнографом, писателем, поэтом. Он использовал свои произведения, чтобы привлечь, заинтересовать детей, показать значимость образования для казахов. До сих пор многие предложения и принципы обучения казахского педагога используются в современной системе образования.

Тңйін

Ы. Алтынсарин – қазақ даласының алғашқы педагог-ағартушысы, ол кешпенділер балаларын оқытудың негізін қалаған, алғашқы қазақ еліпбиін құрастырған, кешпеген мектептер, училищелер мен интернаттардың ашылуына ілкен нәсіл қосты. Ол оқушыларға алғашқы едістемелік және оқу едебиетін құрастырушысы, кешпенді халық арасында білімге деген құштарлықты прогрессивті дамытып, насихаттаушысы болып келді. Біздің еліміздің арасында алғашқы болып қыздардың білім алуына назар аударды. Ы.Алтынсарин ейгілі этнограф, жазушы және ақын. Өзінің шығармаларымен оқушыларды қызықтырып, қазақ балаларына білімнің қажеттілігін көрсете білді. Ағартушының

кәштеген псыныстары мен оқыту принциптері осы кннге дейін заманауи білім беру жнйесінде қолданылады.

Abstract

Y. Altynsarin was the first teacher in the Kazakh steppe, who laid the foundations for teaching children of nomads, who composed the first alphabet, took part in the opening of schools, colleges and boarding schools. He is the compiler of the first methodological and educational literature for students, an ardent supporter of the progressive development of education among the nomadic population. The first among our people to pay attention to the education of the female half of the population. Y. Altynsarin is a prominent ethnographer, writer, poet. He used his works to attract and interest children, to show the importance of education for Kazakhs. Until now, many proposals and principles of teaching a Kazakh teacher are used in the modern education system.

Ключевые слова: педагог, просветитель, образование, образовательное учреждение, издание, учебник, обучение.

180 лет назад родился первый казахский педагог-просветитель, разносторонне развитый, грамотный сын своего народа – Ыбрай Алтынсарин. Он является ярким примером человека полностью посвятившего себя педагогической деятельности, что является нехарактерной особенностью степных людей, живших в то время. С малых лет он начал понимать необходимость знаний, с девяти лет дед записал его в школу писарей, готовивших чиновников для администрации царской власти. Одна из первых школ в казахской степи отличалась хорошо продуманной программой, изучались математика, языки, грамматика для ведения делопроизводства, занимались дети также гимнастикой, которая была включена в программу обучения. В школе Ы. Алтынсарин отличался неумемной тягой к знаниям, всегда стремился узнать исчерпывающие ответы на интересующие его вопросы. Скорее всего, обучение в такой школе наложило отпечаток на дальнейшую педагогическую деятельность просветителя.

В начале своей трудовой деятельности Ы.Алтынсарин работал сначала у своего деда писарем, затем был назначен переводчиком у начальника пограничной комиссии В.В. Григорьева, который принимал участие в открытии школ для казахов, осевших в крепостях. Эта работа с просвещенным руководителем ожидаемо помогла будущему педагогу поднять уровень знания русского языка, дала возможность систематизировать научную деятельность. Кроме В.В.Григорьева среди людей оказавших огромное влияние на становление великого просветителя следует упомянуть Н.И. Ильминского, русского востоковеда, педагога-миссионера, член-корреспондента Академии Наук, лингвиста-переводчика и знатока полиглота восточных языков. С ним сложились теплые дружеские отношения и до конца своей жизни Ы.Алтынсарин переписывался с ученым. Следует сказать, что взгляды молодого учителя и чиновников не всегда совпадали, а иногда зачастую противоречили друг другу, поскольку царское правительство не стремилось к поголовной грамотности местного населения, им необходимо было набрать чиновников мелкого звена для обеспечения административной деятельности в казахских степях.

В окружении Ы.Алтынсарина были не только русские ученые и чиновники, у него было много друзей и сподвижников среди соплеменников. Рядом с ним всегда были акыны, музыканты, с которыми он мог оттачивать свое творческое мастерство пения и сложения стихов. Многие представители степной культурной элиты были в хороших отношениях с Ы. Алтынсариним. Многие видные общественные и культурные деятели были сподвижниками и учениками педагога.

Началом педагогической деятельности Ы.Алтынсарина можно назвать 1860 год, тогда областное правление поручило открытие школы в Оренбурге. Открытие школы даже в современное время требует много времени и сил, а в позапрошлом веке это было очень трудной задачей. Больше трех лет без поддержки административных властей, как местных, так и областных педагог боролся с трудностями. Кроме того религиозные деятели также не сотрудничали, а скорее мешали открытию образовательного учреждения. Но несмотря на все препоны в 1864 году школа была открыта. С этого момента началась просветительская

деятельность Ы.Алтынсарина. В 1879 году педагог получил назначение на должность инспектора школ Тургайской области. В этой должности он работал до конца своей жизни.

Ы.Алтынсарин по праву считается великим педагогом и просветителем казахского народа, он являлся инициатором и организатором процесса открытия образовательных учреждений для населения Казахской степи. Наряду с открытиями школ он сам разрабатывал для них дидактические материалы, создавал учебные и методические пособия, постоянно осуществлял контроль над школами, всегда заботился о создании и пополнении библиотечного фонда во всех образовательных учреждениях.

Ы. Алтынсарин около трех лет потратил на создание казахского алфавита. В 1879 году были изданы два учебных пособия "Киргизская хрестоматия", "Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку". Обе книги являются первыми изданиями, которые построены по научному принципу, они занимают особое место в культурном наследии казахского народа.

При обучении великий педагог всегда старался привить ученикам новые знания, которые будут направлены на дальнейшее совершенствование, он негативно относился к людям, которые использовали знания для получения материальной выгоды, для угнетения неграмотной части населения. Многие принципы школы Ы.Алтынсарина не потеряли свое значение и в современном мире. Это показывает насколько глубоко и прогрессивно относился педагог к разработке программ и принципов образования. Он горячо убеждал учить детей не только состоятельных людей, но и простых кочевников, уже в то непростое время понимая важность знаний для будущего своего народа.

Много лет назад Ы.Алтынсарин проводил обучение детей, не разделяя их по сословному признаку, а учитывая способности к разным предметам. Уже тогда он применял современные принципы организации учебного процесса, заботился об удобстве и эргономике классного инвентаря. Применял и советовал другим учителям проводить индивидуальное обучение по способностям и интересам учеников, не загоняя их в жесткие рамки. Ы.Алтынсарин особо выделял демонстрацию наглядных пособий, примеров и прикладное применение знаний в жизни. Всегда рекомендовал использовать грамотность для объяснения явлений природы, повышая уровень образованности. Он всячески поощрял развитие детей в разных направлениях и областях образования.

Также великий просветитель,предвосхищая гендерную политику современности много лет назад озаботился судьбами казахских девушек и женщин. Он понимал значение образования для женской половины населения и открыл несколько школ для девушек с интернатами (общежитиями).

Для казахского народа Ы.Алтынсарин является таким же великим человеком, педагогом с большой буквы, как К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко для русского народа. Как и все выдающиеся личности Алтынсарин был разносторонне развитым человеком. Он был известен как ученый-этнограф, публицист и поэт. Он являлся действительным членом Оренбургского отдела Русского географического общества. По заданию отдела делал доклады, публиковал статьи по этнографии казахского народа. В частности, он подробно исследовал погребальные, свадебные обряды и обычное право казахов Младшего жуза. Все свободное от работы время он проводил в аулах, собирая сведения об истории, фольклоре, шежере, обычаях и обрядах родного народа. При жизни опубликовал ряд своих научных статей в журналах и газетах.

Ы.Алтынсарин прожил недолгую, но яркую жизнь, много сил он потратил на передвижение по бескрайним степям нашей страны, чем подорвал свое здоровье. И в семье у него тоже были трагические события, от тяжелых болезней он потерял детей, но тем не менее не покоряясь судьбе много сделал для повышения грамотности казахского народа.

Итоги деятельности Ы.Алтынсарина за годы работы следующие:

Открытие учебных заведений в разных регионах:четыре двуклассных центральных русско-казахских училища,ремесленного училища,женского училища,пяти волостных

школ, двух училищ для детей русских поселенцев, а также создание системы стипендий, для обучающихся в гимназиях, университетах и др.

Создание учебных пособий:

«Киргизская хрестоматия» (была составлена по образцу «Детского мира» К.Д. Ушинского) – опубликована в 1879 г.

«Начальное руководство обучению киргизов русскому языку» – 1879 г.

«Мактубат» (Хрестоматия) – на казахском языке, написанная арабской графикой, была издана после смерти Алтынсарина.

«Шариат-ул-ислам» («Основы исламского вероучения») - 1884 г.

Программа развития школьного образования, изложенная в многочисленных документах (рапортах, циркулярах, докладных записках), изучение которых показывает, насколько глубоко вникал И. Алтынсарин во все подробности обучения. В них формулируются те принципы, которые были актуальны для того времени, а некоторые актуальны и теперь:

вести обучение на достойном научном и самом передовом методическом уровне;

учить казахских детей с русскими;

должным образом финансировать народное образование;

дать возможность, получившим образование достойно применять его в общественной жизни.

Основные принципы педагогики И. Алтынсарина кратко можно сформулировать следующим образом:

В образовательном процессе не бывает мелочей.

Важно не только получение знаний, но и воспитание.

Важнейшее место занимает личность учителя, его моральный облик.

Школа должна быть образцом нравственного влияния на общество, оплотом культуры в её подлинном смысле.

Эти принципы совпадают с задачами подлинно гуманной педагогики, которую формировали в своей деятельности выдающиеся педагоги не только XIX – XX, но и XXI века.

Список литературы

1. Алтынсарин, И. Собр. соч. в 3-х томах: Т.1. - Алма-Ата, 1975. - 359 с.
2. Алтынсарин, И. Собр. Соч. в 3-х томах: Т.2. - Алма-Ата, 1975. - 423 с.
3. Измаилов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана - М., 1991.
4. «Ыбрай Алтынсарин – великий просветитель». Диск областной библиотеки им.Л.Толстого. 2013г
5. Гусинский Э. Введение в философию образования. - М., 2000.
6. <http://natalya-telezhinskaya.ru>

ӨЖ 541.18

М.К.Айтқожин,

«М.Еуезов атындағы педагогикалық колледжі» ҚМҚК

Керкем еңбек және сызу пәндерінің оқытушысы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК ПЕН ГУМАНИЗМ

Аннотация

Қазір ақпараттық және компьютерлік технологиялар, елеуметтік желілер деуірінде жас ұрпақты интеллектуалды, еңбек, адамгершілікке тербиелеу мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі жасөспірімдерде керкем шығармаларды оқуға деген қызығушылық қалыптасқан жоқ,

ата-аналарымен қарым-қатынастың кәп бәлігі онлайн режимінде жнреді, қазіргі ғмірдің келеңсіз жақтарымен қаныққан компьютерлік ойындарға деген қыштарлық жасәспірімдердің адамгершілік дамуына кері әсерін тигізеді. Бұл тұрғыда білім алу, еңбек пен адамгершілікке тәрбиелеу қажеттілігін алға тартқан Ыбырай Алтынсариннің еңбегі өзекті.

Тһйін: әлеуметтік желілер, жасәспірім, немқұрайдылық, еңбек, білім, сыйластық, адамгершілік, әсиет.

Аннотация

Сейчас в век информационно-компьютерных технологий, социальных сетей встала остро проблема интеллектуального, трудового, нравственного воспитания подрастающего поколения. У современных подростков не воспитан интерес к чтению художественной литературы, большая часть общения с родителями происходит в режиме онлайн, увлеченность компьютерными играми, которые пропитаны негативными аспектами современной жизни, пагубно влияют на нравственное развитие подростков. В этом аспекте актуальным является творчество Ыбырая Алтынсариня, пропагандировавшего необходимость получения знаний, воспитание труда, нравственности.

Ключевые слова: социальные сети, подростки, равнодушие, труд, знание, уважение, нравственность, наследие.

Abstract

Now in the age of information and computer technologies, social networks, the problem of intellectual, labor, moral education of the younger generation has become acute. Modern adolescents

have not developed an interest in reading fiction, most of the communication with their parents takes

place online, the passion for computer games, which are saturated with negative aspects of modern life, have a detrimental effect on the moral development of adolescents. In this aspect, the work of Ybyray Altynsarin, who promoted the need to obtain knowledge, education of labor and morality, is relevant.

Keywords: social networks, adolescents, indifference, work, knowledge, respect, morality, heritage.

Қазақ мәдениеті - ғасырлар бойы қалыптасқан тамыры терең мәдениет. Ол ұлттық тәлім-тәрбиенің негізінде дамып, қалыптасты. Ұлттық тәрбие сол ұлттың мәдениетін дамытудың қозғаушы кнші болып табылады. Халықтың тұрмыс-тіршілігіндегі рухани тәжірибелері арқылы қыптасқан тәрбиелік және дңниетанымдық қыралдарын халық педагогикасы дейміз.

Әрбір ұлттың ұлттық қасиетері ұлттық тәрбиеге байланысты дамып, қалыптасқан. Қазақ халқының ұлттық тәрбие жңйесін халықтық тәлім-тәрбие дейміз де, ол туралы тұжырымдалған ғылыми жңйе.

Халық педагогикасы ұлттық әдебиет пен сол ұлттың салт-дәстүрінен қыралады. Әдебиет кәркем шығармалар арқылы сан нйретуден бастап, шығарма кейіпкерлерінің тілін, ойын, іс-әрекеттерін, мінез-құлқын, ұлттық қасиеттерін нлгі ретінде әсерлі баяндап, содан соң кәркемдеп кәрсетіп нйрету арқылы жеке тұлғаның адами қасиеттерін қалыптастырып, кісілік сана-сипатын арттырады.

Осылай халқымызды болашаққа бастап, бағдар берген, халықтың бай мұрасын негіз етіп, ұлттық педагогиканың негізін салған, елді ағартушылыққа шақырып, тарихы мен әдебиетін зерттеуді тұңғыш қолға алған нш алып- Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Шоқан Уәлиханов есімдері ұлт тарихында алтын әріптермен жазылады.

Ұлттық тәрбиенің өзегі - адамгершілік тәрбиесі. Адамгершілік тәрбиенің ең негізгі міндеті жас ұрпақтың бойына өзі өмір сүріп отырған қоғамның алдында тұрған мақсат-мәндеге сай адамдық қасиеттерді қалыптастырып, жетілдіре отырып тәрбиелеу болады. Жас ұрпақтың бойына адамгершілікті сіңіретін, оны жанрек тазалығына, бауырмалдыққа,

татулыққа, адалдыққа тәрбиелейтін құндылықтарымыздың қайнар көзі - Алтынсарин еңгімелері.

Қазақ жастарына дұрыс тәрбие беруді, олардың дүниесінен кеңейтуді мақсат еткен ағартушы мақсатын «Қазақ хрестоматиясы» анық жеткізе білді. Бұл оқулыққа енгізілген еңгімелері мен өлеңдерінің тақырыбы еңбексүйгіштік, оқуға, ғылымға, талаптылық, қайрат пен ерік-жігерлік, ізденімпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, жалпы алғанда, адамгершілік құндылығын барлық жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Оқулыққа енген өлең, еңгімелері балалардың жасына, сана-сезімдеріне лайықталып, сол кездегі елеуметтік тақырыптарды қамтуға тырысады.

Бұл ағартушының өз жанынан шығарған еңгіме, өлеңдері болсын, аудармалары болсын, өзегін адамгершіліктен алады. Адам бойындағы адамдық болмыс пен жанрек тазалығы, бауырмалдық, адалдық, мейірімділік, еңбексүйгіштік қасиеттерін алдыңғы орынға қоя отырып, ол әрдайым адамдық құндылықтарды уағыздайды. Өзіміз бала кезден сүйіп оқыған «Таза бұлақ» еңгімесіндегі автор идеясының өзі биік адамгершілікке меңзейді.

«Ей, жолаушы, болсаң осы бұлақтай бол!» деген сөздер жастарды жан-дүниесін таза ұстауға шақырады.

Ағартушы жастайынан тәлім-тәрбиеге бөленіп өскен баланың жаны нұрлы, тәрбиесі тазу болатынына басты назар аударып, ата-ана, отбасының мағызын, сондай-ақ мектеп тәрбиесінің де алатын орны зор екендігін тілге тиек етеді.

«Бақша ағаштары» еңгімесі арқылы жастайынан адамға тәрбиені дұрыс беру керек, олай болмаса тәзетуге кенбей, сынып кетуі мүмкін деген ой айтады. Жақсы, көркем мінездің адам баласына жас кезінен сіңіру керектігін, жас кезінде өдет еткен мінездің өмір бойы адамға азық болатынын баса көрсетеді.

Ал «Асыл шөп» еңгімесіндегі екі қыздың мінездерін салыстыра көрсету арқылы сабырлық пен төзімділіктің мерейін көтеріп, нәлігі етеді. Сол сияқты «Бай баласы мен жарлы баласы» еңгімесіндегі Асан мен Нсен бейнесі арқылы еке тәрбиесінің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Бұл шығарманың осы заманда да өз өзектілігін жоғалтпағанының мәні осында деп ойлаймын. Осы шағын еңгіме арқылы жазушы қазіргі қоғамымыздағы ащы проблеманы сол кезде болжап білгендей өсер қалдырады. Өкесі бар баланың шаруаға ыңғайлы, көргені мол, тәлімі жақсы болатынын нақты мысалдармен дәлелді жеткізе білген.

Өлең-жырларында, мақал-мәтел, нақыл сөздерінде де Ы.Алтынсарин адалдық пен имандылықтың тағылымдық мәніне назар аударады. Өркім өзін-өзі жоғары тұтпай, хакім болсаң, өзінді зор тұтып, бөтенді қор тұтпай өділ болу, өркім өзіне тілеген жақшылығын өзгеге де тілеу керек, себебі дүниеде қанша адам болса-өзіміз бір Адам атадан өрбігенбіз деген ой ұсынады. Ағартушы қандай да бір ізгі, жақсы қасиеттің барлығы сеніммен, таза жанрекпен жасалу керек, яғни адамда ең алдымен иман болу керек деп, «біз болмасақ, сіз барсыз, нәміт еткен достарым, сіздерге бердім батамды» деп, қазақ жастарынан нәлкен нәміт кәтті.

Тәрбие адам тағдырын ойластырады, болжайды, алдын-ала адамның рухани өмірінің көптеген негіздерін сақтайды, тәрбие алыс пен жақын адамдарға және өзін қоршаған ортаға қатынас орнатады. Тәрбие ұлылар өсиетін сақтата отырып, олардың адамгершілік құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді.

Ы.Алтынсариннің адамгершілік мәселесін ұлттық педагогикамен байланыстыра отырып, адамгершіліктің мынадай 7 қасиетін атап көрсетеді: имандылық; жоғары өділдік; адалдық; сыпайылық; адал ниетпен өсиет беру; жомарттық, қайырымдылық; дұрыс заңдылық, яғни жас ұрпақтың ақыл-ойын, сезімін нәйлесімділікте ұстай білетін, өнегелі мінез қалыптастырып, адамгершілік қағидаларды меңгерген адам болып өсуіне барлық ынтасымен кірісе отырып, өзінің шығармаларын сол тақырыпта өрбітеді.

Қорытындылай келе, Ыбыраай Алтынсарин жазба өдебиетіміздің негізін салушы, сонымен бірге қазақ балалар өдебиетінің негізін салушы алғашқы жазушы деуге болады. Ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға шақырса, екінші жағынан, өмірдің бар қызығы тек қана байлықта деп ұғатын, оқу-өнер, ғылым-білімге, оның жалпы халық нәшін

керектілігіне еш мән бермейтін ескі кезқарасқа соққы берді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық білім мен адамгершілік екенін айта келіп, адамды басқа адамнан биік етіп тұрған да сол адамдық қасиеті екенін айтады.

Ы.Алтынсариннің өмірі жемісті, туған халқы үшін игілікті өмір болды. Ол өзінің бар саналы ғымырын туған халқының кезін ашып, кекірегін оятуға жұмсады. «Біз болмасақ, сіз барсыз, нміт еткен достарым» деп болашақтан нміт кнткен ағартушының нміті ақталды деп айтуға болады. Қазіргі педагогикада Ы.Алтынсарин идеясы басты назарға алынып, қазіргі ұлттық педагогикамыздың негізіне айналды деп айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақ хрестоматиясы, Білім 2007ж.
2. Өлемдік педагогикалық ой-сана, 10-том, Баспа 2010 ж.
3. М.Өуезов Ыбырай Алтынсарин-қазақ әдебиетінің зор қайраткері /Социалистік Қазақстан газеті/ 2/4 1950ж.
4. Ө.Садықов. «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі» Алматы, 1969 ж
5. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шыармалар «Ғылым» Алматы, 1955ж

ӨӨЖ 37.01. (574)

З.С. Алканова,

«М.О.Өуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, п.ғ.м
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ

Тңйін

Бұл мақалада ұлттық педагогика мәселесі қарастырылған. Жарияланымда ұлттық педагогиканың қалыптасуы, қазіргі жағдайы мен даму перспективалары тақырыбы қозғалады. Ұлттық адамгершілік қағидаттары жайлы ұлы ойшылдардың пікірі мен зерттеулері пайымдала келе, оның болашақ педагог мамандар тәрбиелеудегі маңызының зор екендігіне жан-жақты талдау жасалынған.

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема национальной педагогики. В публикации затронута тема становления, современного состояния и перспектив развития национальной педагогики. Анализируется мнение и исследования великих мыслителей о принципах национальной морали, всесторонне анализируется ее значение в воспитании будущих педагогических кадров.

Abstract

This article examines the problem of national pedagogy. The publication touches upon the formation, current state and development prospects of national pedagogy. The opinion and research of great thinkers on the principles of national morality is analyzed, its significance in the upbringing of future teaching staff is comprehensively analyzed.

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының елеуметтанушылық зерттеу деректері бойынша «Ата-аналардың 62 %-ы өз балаларына жеткілікті уақыт бөлмейді, 43 %-ы балаларының проблемаларына аз мән береді, 50 %-ы мектеп ортасына деструктивті діни ағымдарды енгізудің алдын алу мәселелері бойынша педагог-психологтың консультациясын қажет етеді, 70 %-ға дейін балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша қосымша кәметті қажет етеді» деп көрсетілген. Бұдан нені байқауға болады? Бала тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар мен ұлттық педагогика идеялардың өлсіреуінен деуімізге де болады. Осыған орай Қазақстан Республикасы білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Барлық мектептер мен колледждерде ұлттық және отбасылық құндылықтарды дамытуға, балаларды тәрбиелеуде

отбасының релін арттыруға бағытталған "Құндылықтарға негізделген білім беру" жобасы іске асырылатын болады» делінген. [1]

Ғұлттық құндылықтар – ербір ғұлттың болмысында ғасырлар бойы атадан балаға мирас болып келе жатқан адамгершілік қағидаттары. Ғасырдан-ғасырға жеткен халықтың қазынасы – тілі, ділі, салт-дестірі, едебиеті мен өнері ғұлтымыздың рухани байлығы. Демек, тербие негізі – ғұлттық нрдісте. Халқымыздың медениеті ғұлттық ерекшелігімен қасиетті де қадірлі.

Белгілі философ А.Х.Қасымжанов: «Қайта жаңару уақыты туды. Ол рухани тарихымызды зерттемей, ғұғынбай іске асуы мүмкін емес. Іздену, ғұғыну өткенге құрметпен қарау, бұл халықтың іштей тнлеп өзін-өзі тану жасына тнсуі. Өркениетті қоғамдағы озық халықтардың тарихи мұрасының өрлеуі ғұлттық сана-сезімінің өсу процесінің негізгі бөлігі болып табылады.» [8; 218 б.] — дейді. Сөйтіп өткен деуір рухани бастаулары бнтінгі кнн мен болашақтың өзегіне айналып отыр. Халқымыздың моральдық адамгершілік, халықтың ізгі қасиеттерін бойға сіңіру-ербір азаматтың борышы. Адамгершілік телімі дұрыс қалыптасқан адам ар-ұятына кір келтірмейді. Ол жастардың, оқу орындарын бітірген жас мамандардың ақыл-парасаты, медени дәрежесі, ғұғым тнсінігі, ой-өрісі, жақсы салт-дестірден, озық едеп-ғұрыптан хабардар болуы деген сөз. Мақаланың тақырыбына орай, ғұлттық педагогиканың дамуы мен қалыптасуы, болашағы туралы жнйелі мазмұндайтын болсам, оған нлес қосқан ағартушы қоғам қайраткерлерінің қосқан нлесі мен еңбектерін атап өткенім дұрыс. Қазақ даласында ғұлттық білімнің дамуы мен қалыптасуына белгілі қоғам қайраткері, педагог, этнограф, жазушы және ағартушы Ыбырай Алтынсариннің еңбегі зор. Ол орыс-қазақ мектептерін ашу туралы мәселелерді насихаттаумен қатар, тербие жұмысы барысында қазақ халық ауыз едебиетінің нлгілерін пайдалануды қуаттады. Осы принцип негізінде құрастырылған өзінің –Қазақ хрестоматиясын (1879 ж.) жазып, ұсынды.

Халық ағартушылары, қоғам қайраткерлері: Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов ғұлттық ғылым мен өнердің, медениеттің, философияның негізін салса, қазақтың зиялы қауым өкілдері Өлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Хәлел Досмұхамедов, Мұхтар Өуезов ғұлттық сана-сезім мен телімдік идеялардың көсемдеріне айналды. Қазан төңкерісіне дейін шыға бастаған –Дала уелаяты (1889-1902 ж.ж.), газеті –Айқап журналы мен –Қазақ газеті (1911-1916 ж.ж.) және басқа да басылымдар қазақ халқының ғұлттық ерекшеліктері, мүмкіндіктері, медениеті, ғылымы, тарихы мен этнографиясы хақында аса маңызды ой-пікірлер жариялап отырды.

Ғұзақ ғасырлардан бері қазақ педагогикасының қоғамдық өмірдің қажеттілігіне айналуына бағытталған туындылар өз құндылығын жойған емес. Олар: М. Жұмабаевтың –Педагогика, А. Байтұрсыновтың –Оқу құралы, –Сауат ашқыш, –Тіл құралы, –Ж. Аймауытовтың –Тербиеге жетекші, –Психология атты еңбектері, С.Көбеевтің, Н.Құлжанованың, М.Өуезовтің, М.Дулатовтың, Қ.Жұмалиевтің, Е.Смайыловтың, М.Ғабдуллиннің, Ө.Марғұланның т.б. шығармалары жас ұрпақтың бойына ғұлттық сана-сезім көзқарасын қалыптастырды. Бұқаралық ақпарат құралдарына келер болсақ, педагогикалық ғылыми-өдістемелік –Қазақстан мектебі журналы (1925) шығарылып, онда мектеп мұғалімдері мен педагог ғалымдардың еңбектері ннемі жарық көріп отырды. Олай болса, бнтінгі қазақ мектептері ншін тарихымызды ұмытпай, болашаққа ғұлттық құндылықтар негізделген білім берудің маңызы артты.

Қазіргі заманда ғылым мен білім, ақпараттық технология қаншалықты шарықтап дамыған сайын, адамның бойындағы рухани-адамгершілік қасиеттерінің соншалықты төмендеп бара жатқанын кннделікті өмірде көріп отырмыз. Атап айтар болсақ: тастанды бала, қарттар нйі, қатыгездік, табиғатты ластау, ағашты кесу, алдап кету, жемқорлық, өлтіріп кету, өз-өзіне қол салу, т.б. толып жатыр. Сондықтан кнллі өлемді сақтап қалатын бірден-бір жол - ғұлттық құндылықтарды насихаттайтын ғұлттық педагогиканың маңызының зор екенін тнсіндіру және оны жоғалтып алмауымыз керек.

Қазақ педагогикасы тарих пен медениеттің өткен кезеңдерінің мәселелерімен ғана шектелінбейді, ол халқымыздың ұрпақ тербиелеудегі бнтінгі тежірибесін, тіпті оның

болашаққа жету бағдарын да қамтып тұжырымдауға бейім болуы және соған қызмет етуі шарт. Қысқаша ғылыми теориялық тнсінік алар болсақ, халық педагогикасы- сол халықтың тұрмыстық, өмірлік тәжірибесінен дамып, қалыптасқан ұлттық тәрбиелік және дүниетанымдық жүйені көрсететін ғылым саласы. Халықтың тәжірибесіз –педагог тәжірибесіз, педагогика да жоқ — дейді орыс педагогы К.Д. Ушинский. «Әрбір ұлттың ұлттық қасиеттері ұлттық тәрбиеге, ұлт педагогикасына байланысты дамып, қалыптасқан.

Белгілі әдебиет зерттеушісі өрі жазушы Шеген Ахметов: Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие ісі негізінен, басты-басты сегіз түрлі мәселені қамтыған. Біріншіден, тәрбие басы әдептілікке нәретуді кездеп, әдепті бол дегенді басты міндет етіп қойған. Екіншіден, мейірімді болуға тәрбиелейді. Үшіншіден, тілалғыш, елгезек бол деп нәретеді. Бұл еңбекке баулудың алғашқы кәрінісі. Төртіншіден, адалдық пен шындыққа баулуды кездеген. Бесіншіден, білгір бол, ұстаз бен ғалымдардың, кәпті кәрген данышпан қариялардың сөзін тыңда деген. Алтыншыдан, нлкенді, ата-ананы сыйлауға нәретуді басты міндет етіп қойған. Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспа дейді халық тәрбиесі. Бұл кемшілікті айтпа деген сөз емес, қаріп адамның табиғи кемдігін көрсетпе деген сөз. Сегізіншіден, ел қорғаны батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнерінді соған жұмса дегенді нәретеді», – деп ұлттық тәрбиелеудің маңызы мен ерекшеліктерін саралап, талдап береді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басым міндеттерінің бірі: ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, азаматтық патриотизмге, өз Отаны - Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу, отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу, қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу» деп атап көрсетілген. Білім беру жүйесінің бұл міндетін жүзеге асыруда кәсіптік білім беру ұйымдары, соның ішінде педагогикалық оқу орнының жауапкершілігі жоғары. Себебі, мұғалімдік мамандықты игеріп жүрген болашақ педагогтар ұлттық педагогиканы терең тнсініп, жүзеге асыратын құзіретті маман моделін құруы тиіс. М.О.Өуезов атындағы педагогикалық колледжінің оқу тәрбие нрдісінде ұлттық тәрбиенің насихатталуы мен тәжірибеде жүзеге асырылуы этнопедагогика пені арқылы ғана емес, дәстүрлі тағылымдық іс шаралар арқылы да мақсатты өрі жүйелі жүзеге асырылуда. Оған дәлел колледж директоры Шағангүл Алдамжарқызының авторлық бағдарламалары: «Наурыз аруы», «Менің елім Қазақстан» шығармашылық байқаулары. Мақсаты ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, Қазақстандық патриотизмге, әсемдік пенадамгершілікке тәрбиелеу.

Оқу орнымызда басстауыш кәсіподақ ұйымының қолдауымен 29 жасқа дейінгі жас оқытушыларды Шарын шатқалына, ШҚО орналасқан «Қоңыр өулие» нңіріне, «Бурабай» ұлттық паркінесаяхаттау мен тәжірибе жинақтау мақсатында жіберу жүзеге асырылып, ол ұлттық құндылықтарды насихаттауда маңызы зор екендігін көрсетті.

«Балаңды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген екен дана халқымыз. Сондықтан да, сан ғасырлар бойы сұрыпталған ұлттық құндылықтарымызды оқу-тәрбие процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, ұлтшылдық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін кездің қарашығындай қорғайтын, бойында ұлттық санасы қалыптасқан тұлғаларды тәрбиелеп шығару – болашақ мамандарды тәрбиелеп жатқан оқу орындарының басты мақсаты болып қала бермек. Қандай да бір елдің рухани мәдениеті, әдебиеті мен өнері, ғылым мен техникасы, әлеуметтік жағдайы, материалдық өндірісінің ең маңызды жетістіктері тәрбиесінен көрінуі арқылы оның ұлттық құндылықтарының мәніне ие болады және өскелең ұрпақтың азаматтығы мен отаншылдықты, рухани-адамгершілік жандүниесі қалыптасуына белсенді түрде ықпал етеді.

Ойымның қорытындысын, Пұлы ағартушы Ахмет Байтұрсыновтың: «Балам деген жұрт болмаса, жұрттым дейтін бала қайдан болсын» деген сөзімен аяқтағым келеді. Тәрбие беруде пұлттық құндылықтарымыз арқылы жол көрсетер болсақ, жастарымыз қазақстан қоғамының елеуметтік-мәдени өзгерістеріне жоғары мәдениетті деңгейде бейімделе алады деп айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2019 жыл 27 желтоқсан
2. Ғаббасов С. Халық педагогикасының негіздері. — Алматы: Өл-Фараби, 1995. — 463-б.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика. — Чебоксары: Чувашск. кн. изд-во, 1974. — 384 с.
4. Жарықбаев К. Из истории развития педагогической мысли в дореволюционном Казахстане. — Алма-Ата: РУМК, — 82 с.
5. Жұмабаев.М. -Педагогика|| – Алматы: -Ана тілі|| 1992 ж.
6. Пұзақбаева С.А. Қазақтың халықтық педагогикасындағы эстетикалық тәрбие: Пед. ғыл. д-ры. дисс. — Алматы, 1993. — 235 б.
7. Бәлеев Қ. Терең тәрбие тамыры // Қазақстан мектебі. — 1996. — № 6. — 44–46-б.
8. Кожаметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. — Алматы: Ғылым, 1998. — 317 с.
9. Касымжанов А.Х. Духовное наследие казахского народов. Москва, 1992
10. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық мәселелері және тарихы. – Алматы: -Білім|| 2004 ж.

ЕЭЖ 37.016: 101.9: 371.4 (574)

**Ф.Ж. Алтаева,
Н.Т. Бегалиева,**

М. Меметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі,
тарих ғылымдарының магистрі
Қызылорда қ, Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ДҢНИЕТАНЫМДЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫН ФИЛОСОФИЯ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация

В статье рассматривается общественно-политическая деятельность видного деятеля Ыбырай Алтынсарина.

Abstract

The article deals with the socio-political activity of a prominent figure Ibrai Altynsarina.

Ключевые слова: Ислам, Казахи, народ, философия, мировоззрение, мусульман.

Key words: Islam, Kazakhs, people, philosophy, worldview, musulman.

Тарихты зерделесек, ХІХ ғасырдың екінші жартысында ағартушылық дәстүрді дамытушы, қазақ халқының көрнекті жазушысы, қоғам қайраткері Ы.Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл толып отыр.

Ы.Алтынсариннің дүниетанымының қалыптасуына халық ауыз әдебиеті, прогрессивті орыс мәдениеті мен Еуропа ойшылдарының еңбектері өз есерін тигізді. Ол орыстың революцияшыл демократтарының ағартушылық идеяларының ықпалымен өзінің бәлкіл өмірін өз халқының арасында өнер-білім тарату, оны орыс мәдениетіне жақындату, орыс халқымен достықты нығайту жолына арнады. «Кел балалар оқылық!» деген өлеңінде: «Өнер білім, бар жұрттар, тастан сарай салғызды. Айшылық алыс жерлерден, кезінді ашып-жұмғанша жылдам хабар алғызды». «Оқымаған жнреді, қараңғыны қармалап. Оқысаңыз, балалар, шамнан шырақ жағылар»-деп өнерге, білімге шақырды.

Алтынсарин ғезінің ғедеби-публицистикалық шығармаларында халықты отырықшылыққа, егіншілікпен айналысуға, ғнеркәсіпті т. б. дамытуға шақырды. Бірақ материалдық ғндірістің қоғам ғміріндегі шешуші рғлін тнсіне алмағандықтан, мәселені шешетін тек оқыту, ағарту ісінде ғана деп тнсінді. Қоғамдық-саяси және философиялық кезқарасында утопиялық тнсініктер басым болды.

Табиғат кыбылыстарын тнсіндіруде ол стихиялық материалистік кезқараста болғаны байқалады. Табиғат заттары мен кыбылыстарына «тежірибелік» тпырғыдан қарап, оларды дел танып-білудің қажеттігін атап кғрсетті. Білім дегеніміз ғзімізді қоршаған шындықты танып-білу деп тнсіндірді.[1] Ыбырайдың кғптеген ғлеңдері мен ғңгімелерінен оның қоршаған днниенің санадан тыс және теуелсіз ғмір снретіндігін мойындайтынын байқаймыз. «Жаз», «Ғзен» сияқты ғлеңдерінде табиғатты ғзінше тамашалау ғана емес, сонымен бірге оның адам санасынан тыс және теуелсіз екендігі сезіледі. Екіншіден, Ыбырай днниені жаратушы кыдай деп біледі. «Жаратқан мпынша таңсық жаббар кыдай!», «Жаратты неше алуан жпырт бір кыдайым» деген ғлең шумақтарында, «Мпысылманшылдықтың тпытқасы» еңбектерінде осы пікірді қуаттайды. [2]

Исламның ізгілікті қасиеттерін жетік білген Ы. Алтынсарин қазақ елінің рухани тербиесіндегі діннің рғліне ерекше мғн берді, оны оқыту ісі және тербиеден бғлмеді. Себебі мпысылманшылықты қазақтың рухани ғзегін кырайтын маңызды компоненттердің бірі ғана емес, бірегейі санады. Мпының нсіне ол кезде діннің қажетті және міндетті ережелерінің бғрін біріктіріп жазған бірде-бір кітап жоқ болатын. Мпыны қазақ молдаларының ғздері сезе бастаған еді. Осы бағытта ғзінің идеясымен мғнді мпыралардың бірі – «Мпысылманшылықтың тпытқасы» атты еңбек болды. Кітаптың жазылуының себептерінің бірін автор халықтың ғз днін білу жғніндегі талабымен, қазақ жастарына ғзінің ана тілінде жазылған, мпысылман днінің негізгі рухына сай оқуға негізгі кыралдардың қажет екендігімен тнсіндірді. Сондай-ақ жастардың дін жғніндегі тнсініктері теріс бағытқа тнсіп кетпеуі ншін, қазақтарды татарландырудың ең сенімді тесілдерінің бірі болып отырған қазақтың жазба тілінде татар тілінің орынсыз етек алуына жол бермеуді мақсат етті. Еңбекте Ыбырай ислам туралы объективтік тнсінік беруге пмытылыс жасады, мпысылмандық кықық пен ғсиеттің, діни жарлықтар мен салт-жоралардың ережелерін объективті тнрде баяндап берді. Оқу кыралы тғрт бғлімнен тпырады. Алғашқы бғлім иман туралы, екінші – Кыдайға кылышылық ету – намаз оқу, ораза тпыту, кедейлерге садақа беру, жалпы қайырымдылық жасау, ншінші – адамгершілік жайы, тғртінші бғлімде – намаз, ораза және басқа діни жағдайларда оқылатын дпығалардың қазақшасы берілген. Оқулық осылай балаларға «діннің тек ең керекті жерлерін ғана нйретуді мақсат еткен» еді. Ы.Алтынсарин бар кнш-жігерімен, білім-білігімен халқын исламға соншалықты соқыр сеніммен берілген татар молдалардың ықпалынан сақтап қалуға ісімен де, оқулығымен де кнресті. «Молдалар ғздерінің адам басын қатыратын ерекше қасиеттерінің нсіне, қазақтың табиғи тілін де бпызып жнр. Біздің елімізде молда ғңгіме татар - дегендер ғте кғп жайылып барады» деп жазды. Пыстаз ойынша, олар бнтінгі таңда жағымсыз ықпал етіп отыр, ал келешекте одан да бетер ғсер етуі мғмкін. Сол себепті қазақ шекірттерінің ақылына ақыл қосып, оларды шындыққа, басқаша айтқанда, оқуға жетектейтін кыралмен қазақтардың ғзіне таныс, оны ешкім жек кғрмейтін кыралымен іс істеуіміз керек. «Мәселенің ең мғнді жері: қазақтарға татар фанатизмінің ықпалын тигізбеу, қазақтардың білім алуына оның кесірін тигізбеу ғой. Ондай ықпалдан кытқару ншін бірте-бірте, бірақ шын кытқару ншін мазмпыны балалардың білімін кғтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды асықпай, бірақ алған бағыттан қайтпай қазақтың ғз тілінде, олардың ғздеріне таныс еріппен шығара білу керек» деді. Ыбырай Алтынсарин мектептерде жақсы білім алған, ғр нғрсеге дпырыс кезқарастылар татар фанатизмінің де кнлі кғкке ппышады деп санады. Бпыл ойлар Шоқан Уғелихановтың «Біз қалайда татарлық кезенді айналып ғтуіміз керек, ғйткені олар ультрампысылмандық бағыттың қанат жаюына ықпал етіп отыр» деген ойларымен сабақтасып жатыр.

Ислам діні-қазақтың қанына сіңіп, қалпын тнзеген, дәстүрі мен салтына кірігіп, нйлесім тапқан, ұлттың ұйытқысына айналған жан айнасы.

Ислам ережелері бойынша адам қпдайға қпұлшылық етіп, қпран ережелерін орындауы керек. «Байлық, кедейлік, білім, надандық қпдайдан таралатынына сеніп керегі жоқ, - деп жазды ол, — еңбек етіп, оқу керек. Егер сен білім алсаң, дандайсыма, балаларды оқытып, оларды прогресс пен еділет жолына бағыттауға тырыс»-деді.

Кітаптың кіріспе сөзінде Ы.Алтынсарин: «Ей, дін-қарындастарымыз, бізге ең еуелі керегірек іс – сол, еуелі білмек керек немен мпұсылман болатынымызды. Мумин мпұсылманның мпұсылман аталуы қпр мпұсылман киімін киіп, мпұсылман арасында жнргеннен емес. Еуелі иманды болып, ол иман деген не екеніне тнсініп, тнсінген соң сол иман ішіндегі сөздерді шексіз шын кенілмен дпұрыс деп білген кісіні мпұсылман деп атайды. Соның ншін Қпдай тағаланың пенделеріне парыз еткен парыздарының ең еуелі иман болса керек. Иманнан соң дін ғылымы днр», - деп жазады. Осылайша «Мпұсылманшылықтың тпұтқасы» деп аталатын еңбегінде бір қпдайдың барлығын алға тартады. Аталған кітап уақыт ете балалардың мпұсылман дінінің қағидаларын игеруіне айтарлықтай нлес қосты. Ы.Алтынсарин –Мпұсылманшылықтың тпұтқасы» кітабында бнкіл днниені, жан-жануарларды айта келіп: –Мпұның бөрі де жалғыз теңдесі жоқ, пұқсасы жоқ бір қпдайдың барлығына, бірлігіне нәм кеміл жаратушы халық-қадір екендігіне дәлел болса керек» деп тпұжырымдайды

«... Енді қпдай басыма не салса да, мен кншімнің жеткенінше туған еліме пайдалы адам болайын деген негізгі ойымнан, талабымнан еш уақытта да қайтпаймын» деген Ыбырай Алтынсарин соңғы сөтіне дейін патша екімдерінің отарлау, қазақтарды орыстандыру, тіпті шоқындыру саясатына барынша қарсылық білдіріп, өзінің ұлт жандылығымен халқына ешпес мпұрасын қалдырды.

Ы.Алтынсариннің адамның ақыл-парасатын деріштеуінің, надандықты, ескілікті, діни едет-ғпұрыптарды сынап, мінеуінің және басқа ағартушылық идеялары қай ғылым саласында болмасын зор маңызы болды.

Ы.Алтынсарин XIX ғасырдың соңына таман қазақ қоғамында мақсаткерлікпен жандана тнсіп, дамыған діни ағартушылық ағымның негізгі ұстанымдарын да қалыптастыруға зор ықпалын тигізген. Қазақ арасына исламның негіздерін орнықтыру және арнаған жаратылысы сирек заманалық тпұлға.

Әдебиеттр тізімі

1. Е.Х.Тпұрғанбаев. Философия. Алматы.,2001ж.,60-бб
2. Г.Кактаева. Философия негіздері. Астана, 2010ж., 41-бб.

ЕЕЖ 711.7

Б. Қ. Амирхамзина,

Жоғары политехникалық колледжінің оқытушысы,
экономика ғылымдарының магистрі,
Қостанай облысы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы,

АҒАРТУШЫ МПҰРАСЫ ПРПАҚҚА АМАНАТ

Тнйін

Мақалада халық ағарту жұмысын бірінші рет қолға алған, сол жолда өмірінің ақырына дейін нздіксіз еңбек еткен жалынды патриот Ы.Алтынсариннің Қазақстандағы білім беру жнйесін қалыптастыруға қосқан нлесін талдау. Қазақ халқының ұлы перзенті Ыбырай Алтынсарин қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жнзеге асырып, тпұңғыш халық ағартушысы атанып қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай кнресіп, халық игілігі ншін жан аямай еңбек етудің нлгісін керсетті, бнтінгі кннде білім беру мазмұны Ыбырай Алтынсаринның жасаған игі істерімен жалғасын тауып жатыр десек қателеспейміз. XIX ғасырдың екінші жартысындағы аса крнекті ағартушы-демократ – Ыбырай Алтынсарин

Қазақстандағы қоғамдық ой-пікірдің ыркендеу тарихында нлкен орын алды. Ы.Алтынсарин Қазақстандағы елеуметтік-педагогикалық меселелерді шешудің басты жолдары мен негізгі ұстанымдарын ұсынды.

Тңйінді сздер: ағарту жұмысы, оқу-тербие, тұңғыш, ағартушы, ой-пікір, ұрпақ тербиеу, негізгі ұстанымдар, білім беру жңйесі.

Аннотация

В статье анализируется вклад пламенного патриота И. Алтынсарина в формирование системы образования в Казахстане, который впервые взялся за народное просвещение и на этом пути непрерывно трудился до конца своей жизни. Великий сын казахского народа Ибрай Алтынсарин, осуществляя просветительскую деятельность на казахской земле, став первым народным просветителем, неустанно боролся за перемены в обществе, показал пример самоотверженного труда на благо народа. Выдающийся просветитель-демократ второй половины XIX века-Ибрай Алтынсарин занял большое место в истории процветания общественной мысли Казахстана. И. Алтынсарин предложил основные подходы и пути решения социально-педагогических проблем в Казахстане.

Ключевые слова: просветительская работа, учебно-воспитательная, первичная, просветительная, мысль, воспитание поколения, основные принципы, система образования.

Abstract

The article analyzes the contribution of the ardent patriot I. Altynsarin to the formation of the education system in Kazakhstan, who first took up public education and worked continuously on this path until the end of his life. The great son of the Kazakh people, Ibrai Altynsarin, carrying out educational activities on the Kazakh land, becoming the first national educator, tirelessly fought for changes in society, showed an example of selfless work for the benefit of the people. An outstanding educator-democrat of the second half of the XIX century-Ibrai Altynsarin took a great place in the history of the prosperity of public thought in Kazakhstan. I. Altynsarin proposed the main approaches and ways to solve socio-pedagogical problems in Kazakhstan. The founder laid the foundation for the construction of the first school, determined the directions of the first education.

Keywords: educational work, education, the first, educator, thought, education of generations, basic principles, education system.

ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауларында жене ғзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында ұлттық бірегейліктің сақталуы, қоғамдық сананы жаңғырту – ұлттық кодымызды сақтау, яғни ана тілін, ұлттық дәстүр, ұлттық сана-сезім, ұлттық болмыс, едет-ғұрып, мәдениет, музыка, едебиет, ғнерді қастерлеу, – деп атап крсеткен. Теуелсіздікке ұмтылыс жан алып, жан беретін кнреспен қатар рухани ғміріне зор ықпал еткен ағартушылардың отарлау саясатына қарсы идеялық кнресімен ерекшеленеді. Солардың ең ірі ғкілдерінің бірі – Ыбырай Алтынсарин. Оның педагогика саласындағы мол мұрасын талдау елі де бір ерекше дңние.

Ағартушынында алға қойған мақсаты-қайткен кннде де «қалың елі, қазағым» терзесі тең крсегелі, кргенді мәдениетті, ғнері ыркендеген ел қатарына қосу болатын. Осы жолда сан кедергілерге кездесіп, «мыңмен жалғыз алысып», аңсаған арманға жету жолында бойдағы бар кнш- қайратын, ақыл-парасатын сарп еткен Ыбырай да қалың бұқараны шынайы қамқоршылары бола білді. Ұстаздың идеяларын дамытып, қоғамда пайдалана білу нлкен бір жетістік.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық крзқарастары демократияшыл ағартушылық ой-пікірлер мен алдыңғы қатарлы орыс мектебінің тежірибесі негізінде қалыптасты.

Ыбрай Алтынсариннің прогрессивті педагогикалық идеялары XIX ғасырдың екінші жартысында демократиялық орыстың қоғамдық ой-пікірлерінің ықпалымен қалыптасты. Ыбырай ғз замандас отандастарының ағартушылық ой-пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шамшырағын жақты, педагогтік-демократиялық крзқарастың негізін салды. [1, б. 60]

Педагог қазақ халқының ғзіне тең ұлттық-тербие нрдістерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бңгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың

пұлттық тәлім-тәрбиесі негізінде ол Қазақстандағы пұлттық мектептердегі оқыту ісінің едістемесінің іргетасын қалады. Ол Қазақстандағы мектептердегі оқыту, білім беру ісін бір жнйеге келтіруді талап етіп, соны белгілі жолға қойды. Оның жаңашыл едістерінің бірі - оқытудағы оқу нрдісін ана тіліне негіздей отырып, орыс тілін меңгеру болса, оқу нрдісіндегі жаңашыл идеясының бірі – оқулықтар мен оқу кұралдарын орыс графикасына снйене отырып, жаңа алфавит негізінде жасау болды.

Езінің барлық педагогикалық теориясында жас жеткіншектердің пұлттық тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының ғасырлар бойы тәрбие саласында жиған езінің бай тәжірибесін негізге алып отырған.

Ы. Алтынсарин демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық кезқарасының нш бірдей саласынан бнкіл емір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, днние ғылымдарын нйретуге және соған оқу кұралдарын жазып шығаруға арнады.

Екіншіден, енегелі ұстаз тәлімгер бекітіп, оларға кннделікті ғылыми-едістемелік басшылық жасауға кеңіл бөлді.

Ншіншіден, шығармаларында қазақ халқының ХІХ ғасырдағы қоғамдық емірінде болған саяси елеуметтік мәселелерді жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол кез келген шығармаларында шекірттерді адал, шыншыл, еңбек снйгіш, енерлі азамат болуға, жат мінезден бойын аулақ ұстауға шақырды. Қазақ халқының келешегі тек енер-білімде деп тнсінген Алтынсарин ез ойын іске асыруда тнрлі тосқауыл кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен жеңе отырып, ез мақсатын іске асыра білді. [1, б. 61]

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының езіне тең пұлттық тәрбие нрдістерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бннгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың пұлттық тәлім-тәрбиесі негізінде Қазақстандағы пұлттық мектептердегі оқыту ісі едістемесінің іргетасын қалады. Ол Қазақстандағы мектептердегі оқыту, білім беру ісін бір жнйеге келтіруді талап етіп, соны белгілі жолға қойды. Оның жаңашыл едістерінің бірі - оқытудағы оқу нрдісін ана тіліне негіздей отырып, орыс тілін меңгеру болса, оқу нрдісіндегі жаңашыл идеясының бірі - оқулықтар мен оқу кұралдарын орыс графикасына снйене отырып, жаңа алфавит негізінде жасау болды. Ыбырайдың бұл ісі - ағарту саласындағы пұлттық тәлім-тәрбие мен білім мазмұнын сақтай отырып, кннделікті оқыту ісіне енгізу еді. Ал бннгінгі таңда Ы.Алтынсариннің бұл еңбегін мектеп тарихындағы білім беру ісіндегі алғышарты, ағарту саласына жаңаша сипат берген игілікті жұмыстарының тәл оқу кұралдарын дайындаудағы теориялық ізденістерінің бастамасы деуге болады.

Елбасы Н.Е. Назарбаев жалпы еңбек қоғамын кұру ншін «... ХХІ ғасырда тек еңбек арқылы ғана барлық қазақстандықтар береке мен емір снрудің жаңа сапасына қол жеткізе алады» деп шақырады. Ыбырайдың оқу-ағарту ісіндегі тағы бір жаңалығы қазақ жастарына кесіби мамандық беру мәселесін қолға алуы. Сөйтп, 1883 жылы Торғай қаласында тпңғыш қолданбалы енеркесіптік-техникалық оқу орнын, ал 1888 жылы Орск қаласында қазақ жастарының арасынан бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлайтын мектеп ашты.

Ыбырай Алтынсарин ез халқын жан-тәнімен снйген, халқының мәдени кәркейіп есуі ншін бойындағы бар кнш-жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот еді.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жнйесінде оның ағартушылық идеялары мен қызметі келесідей: ұстаздың шығармашылығын зерттеген ғалымдар еңбегіне қысқаша шолу берілген; оның днниетанымы сипатталған; дидактикалық және едістемелік мұрасы талданған; тәрбиелік және психологиялық кезқарастары баяндалған; мектепті ұйымдастыруы мен мектептегі оқыту ндерісінің елеуеті мазмұндалған. [2, б. 15]

Білімге деген кұштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды. Ол мәдениет пен білімнен артта қалған ел-жұрттың кәрші елдің енер-білімін, техникасын игеруге шақырып қана қоймай, сол игі істі тікелей жнзеге асыруға да елшеусіз нлес қосты. Қазақ даласында тпңғыш рет орыс нлгісіндегі пендік білім беретін мектептер ашып, оған орыс алфавиті негізінде оқулықтар жазды, езі сабақ беріп, жаңа талапқа сай келетін мұғалімдер дайындауға кнш салды. Қазіргі еркениетті қазақ халқы не

бөрі 48 жасында өмірден өткен Ыбырай атамизды ұлы ұстаз, педагог, ғалым, ірі қоғам қайраткері деп бағалап, құрмет тұтады.

Ыбырай Алтынсариннің жұмысы жастарды нш тілді игеруге, сауатты және жоғары білікті маман болуға шақыратын елбасымыз Н.Ө. Назарбаевтың нндеуімен нлеседі. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жнйесінің жетістігі барлық типті мектептердегі қазақша-орысша оқытудың сабақтастығы еді.

Ғасырдан артық уақыт өтсе де, ағартушының сабақ ұйымдастырудағы қағидалары заман ағымына қарай өзгеріп, қолданылып келеді.

Жаңартылған білім беру мазмұнын енгізу жағдайында бұл қағидалар алдыңғы қатарға алынып, заманауи мектепте ұзақ мерзімді жоспарлау, қысқа мерзімді жоспарлау, құзыреттілік оқыту, өзара бақылау мен бағалау ретінде іске асырылып жүр.

Ыбырай Алтынсарин — нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, жыр төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол заманының тынымсыз жаршысы. Өз бойындағы қуатын халық мақсаты ншін аямай жұмсаған адал жанды азамат.

Ы.Алтынсарин өзінің барлық оқулықтарында, өдістемелік еңбектерінде жас ұрпақты тәрбиелеудегі оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін көтеріп, өзектілігін шешуге ұмтылады және қазақ халқына білім берудің рөлін және оның маңызын, оның елеуметтік ортаны қайта жаңғыртудағы рөлін көрсетеді.

Ағартушының өнегелі өмірі мен өрісі биік таланты бір кезде қандай – жарқын да жанды қасиеттерімен көрініп, қазақ мәдениетінің тарихында айқын іздерін қалдырса, қазір де сол асыл да абзал ерекшеліктерін өз бойында сақтауда.

Қазақ халқының тарихында аса көрнекті орын алған тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин жаңашыл, дарынды ағартушы ғана емес, халқымыздың теңіздей толқып тасыған інжу-маржан жырларын жақсы біліп, еңбегіне арқау еткен жан. Өзі өмір сүрген деуірдің мұрат-нәделерінің көдесіне, ұрпақ тәрбиесіне жарата білген тұлға. [3, б. 19]

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеялары Қазақстандағы білім беру жнйесінің негізін қалаушылық қызметінде нақты жнзеге асты. Ол білімді тек рухани құндылық қана емес, елеуметтік ндеріс құралы деп те түсінді. Өз қолы- мен құрған білім беру саласын өзіндік өдістемесімен және жнйелілігімен институттендіре білді.

Халықтық тәрбиеде білім берудің өлшеусіз маңыздылығын өрі оның аса қиындығын терең сезінген Ыбырай Алтынсарин өзінің өмірлік ұстанымы туралы былай жазған еді: "Ал енді құдай басыма не салса да, мен кншімнің жет- кенінше туған еліме пайдалы адам болайын деген негізгі ойымнан, талабымнан еш уақытта да қайтпаймын". Аса мағыналы да тағылымды өмір мұның айқын дәлел бола алады. [4, б. 19]

Төл тарихымызда ұлтқа қызмет еткен ұлы тұлғаларымыз жетерлік. Олардың есімдерін жаңғыртып, атқарған қызметтерін, еңбектерін, артынан қалған шығармашылық мұраларын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу сіз бен бізге парыз. Осындай асыл азаматтардың арасында ағартушы, ұстаз Ыбырай Алтынсариннің орны бір төбе. Қазақ даласына білім дөнін сепкен Ыбырай атаның «Бір Құдайға сиынып, Кел, балалар, оқылық» - деп талай ұрпақ сауат ашты. Дала қоңырауының сыңғыры бұл кнндері қазақ даласының барлық жерінен естіледі. Ағартушының артынан қалған өдеби мұрасы, айтып кеткен нлгі-өнегесі бнтінгі кнні де өзектілігін жоғалтпайды.

Еліміздің жастары білімді болғанда ғана, біз терезесі тең, қабырғалы, еңселі ел бола аламыз. Ыбырай атамиздың қалдырған нлкен мұрасымен келер ұрпақты таныстырып, өнеге болар өңгімелерімен тәрбиелеу жолын жалғастыру - біздің міндетіміз деп ойлаймын. Сондықтан Ыбырай атамиз салып кеткен жолды ары қарай жалғастырып, биікке өрлей бере-ге, білімді жастарды көбейтуге ат салысамыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Елікбаев, К. Ғұлы ағартушының педагогикалық мектебі [Мәтін] : [Ы. Алтынсариннің туғанына – 160 ж.] / К. Елікбаев // Қазақстан мектебі. – 2001. - № 3. – Б. 59-61.
2. Игісінова, А. Ш. Ы. Алтынсарин мен А. Байтұрсынов педагогикасы – инновациялық идеяларының негізі [Мәтін] / А. Ш. Игісінова, Ы. С. Келінбердиева // Открытая школа. – 2019. - № 6. – Б. 15-16.
3. Құрақбаева, Сұлұшаш. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеясы [Текст] / С. Құрақбаева // Учительская плюс. – 2016. – 23 декабрь. – Б. 19.
4. Нұғманова, Қаншайым. Ағартушылық идеяларының ғезектілігі [Мәтін] : [құстаз Ы. Алтынсарин туралы] / Қ. Нұғманова // Учительская плюс. – 2021. – 29 декабрь. – Б. 19.

УДК 37.017

Арбузова О.А.,

мастер производственного обучения,
КГКП «Профессионально-технический колледж имени К. Доненбаевой»
Костанайская область,
с.Боровское, Республика Казахстан

ПРИЗНАННЫЙ ВКЛАД ВЕЛИКОГО ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА В ОБРАЗОВАНИЕ СВОЕГО НАРОДА

Аннотация

Статья посвящена великому учителю и просветителю Ы. Алтынсарину. Представляются главные идеи и задачи просветителя. Ы. Алтынсарин один из первых выдающихся просветителей-педагогов, который внес огромный вклад в образование нашего государства.

Ключевые слова: образование, просвещение, материальная база, школа, учебник

Тғйін

Мақала ғұлы құстаз бен ағартушыға арналған. Алтынсарин ағартушы. Ағартушының негізгі идеялары мен міндеттері құсынылған. Ы. Алтынсарин біздің мемлекетіміздің білім алуына нлкен нлес қосқан алғашқы ағартушы-педагогтардың бірі.

Тғйінді сздер: білім, ағарту, материалдық база, мектеп, оқулық

Annotation

The article is dedicated to the great teacher and educator Y. Altynsarin. The main ideas and tasks of the educator are presented. Y. Altynsarin is one of the first outstanding educator-teachers who made a huge contribution to the education of our state.

Keywords: education, enlightenment, material base, school, textbook

«В мире человечества есть две категории великих исторических личностей – прославившиеся среди своего народа и своим именем прославившие свой народ»

Гафу Каирбеков

Наша Республика Казахстан в своем развитии выходит на новый уровень политического, духовного, научно-технического, информационного обеспечения. Пересматривается состояние образования, его качества. Образование становится приоритетной сферой развития нашего государства. Меняются времена, настало время для самореализации, самосовершенствования. Важной целью современного образования является воспитание, поддержка ответственного, творческого, инициативного гражданина Казахстана.

В связи с этим тщательно отбираются наиболее эффективные приемы работы, используется все лучшее из наследия передовых учителей и методистов.

Одним из таких крупных педагогов-просветителей был Ыбрай Алтынсарин. Его педагогическое наследие - это целая система, в которой отражаются многие педагогические проблемы.

Идеи выдающегося казахского просветителя об отечественном образовании сохранили свою актуальность в современном образовании:

- концепция реформы образования.
- создание демократической системы образования.
- создание аспектов воспитания подрастающего поколения.
- назначение просвещения и образования- воспитание патриота, труженика живущего интересами своего народа, образованного и высоконравственного человека.

Ы. Алтынсарин посвятил всю свою жизнь просвещению родного народа.

«Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования» - писал он. Великий педагог считал, что главное богатство страны- это знания, которые являются движущей силой прогресса, источником новых жизненных благ.

« Грамотный жизнь познает

Во всей ее красоте.

Грамотный дотянется

Сможет к своей мечте.

Давайте же дети учиться начнём,

И знания светлые нити навек

В свою благодарную память вплетите!»

Ы. Алтынсарин считал основной задачей общеобразовательных заведений- сообщение реальных знаний, добивался того, чтобы обучающиеся приобретали знания наглядно, с опытным изучением различных явлений. Считал ценным то, чтобы преподавались естественно научные предметы, а также профильная подготовка обучающихся.

Современная школа использует подходы, которые основаны на конструктивистских теориях, которые позволяют обучающимся стать увлеченными, независимыми, само мотивированными.

Ы. Алтынсарин в своих трудах писал о том, что нужно формировать социально- прогрессивный тип личности, который бы стремился к самореализации себя как члена социума; социально- профессиональное самоопределение обучающихся, ориентацию их на образование со знанием казахского, русского и английского языков. Эти идеи созвучны с требованиями, предъявляемыми к современной школе.

Чтобы учебный процесс был плодотворным, организованным, Ы. Алтынсарин, считает, что главная роль в этом принадлежит учителю.

«Учитель- самый важный человек в образовании. Самые лучшие педагогические пособия, указы правительства, самый строгий инспекторский контроль не смогут сравниться по степени важности с учителем. Поэтому для меня хороший учитель дороже всех драгоценностей мира.»

Великий педагог- просветитель говорит: «Надо давать хорошее образование, учить, как попало нельзя...»

Поэтому в современном образовании создаются все условия, которые способствуют профессиональному росту и созданию профессиональных знаний. Учителю в современной школе нужно обладать профессиональными качествами по его предмету и иметь иной взгляд на ученика. Современный учитель должен искать новые способы преподавания, использовать разнообразные формы, чтобы обучающийся смог поверить в свой успех, свои силы. Необходимы вовлекать ребят в творческую деятельность: сочинять, преобразовать, моделировать. Ведь благодаря всему этому процессу формируется позитивная жизненная позиция.

Педагог-просветитель огромное значение придавал материально- технической базе школы. Ы. Алтынсарин говорил, что учебники должны тщательно проверяться. «Учебная книга должна быть проникнута духом нации»- считал он.

Самый большой вопрос для современных казахстанских учебных заведений обеспечить их качественными учебниками. Великий педагог, Ы. Алтынсарин, считал, что в

педагогической деятельности большое место занимает воспитание к обучению детей. Он призывал к толерантности и этнотолерантности.

«Живущие всюду народы
для радости сотворены,
Всех ласково греет солнце,
всем светят лучи луны.
Особо рожденных не было
и нет на этой земле,
Мы друг перед другом с детства
Во всем должны быть равны.»

Н.А.Назарбаев в своем Послании отметил: «...Важно усилить воспитательный компонент процесса обучения. Патриотизм, нормы морали и нравственности, межнациональное согласие и толерантность, физическое и духовное развитие, законопослушание. Эти ценности должны прививаться во всех учебных заведениях, вне зависимости от формы собственности...Нашей молодежи это жизненно необходимо.»

От системы современного образования зависит будущее нашего общества, так как наши дети станут творить судьбы страны нового времени. Сейчас важно преодолеть отставание от запросов современной жизни и учитывать проблемы не только сегодняшнего дня, но и те, которые проявятся в будущем. Поэтому, главной задачей казахстанской системы образования, как указывается в Концепции 12-летнего образования, является формирование и развитие образованной, творческой, компетентной и конкурентоспособной личности, способной жить в динамично развивающейся среде, готовой к максимальной самореализации как в своих собственных интересах, так и в интересах общества, что подтверждает слова великого педагога-просветителя Ы Алтынсарина: «Долг каждого из нас – принести посильную лепту на пользу своей Родины».

Список литературы

- 1.Послание президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-200»: новый политический курс состоящегося государства». Г.астана, 14 декабря 2012
- 2.Алтынсарин И. «Избранные произведения». Алма-Ата 1972
- 3.Ситдыков А.С. «Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина». Алма-ата 1949г
- 4.Измайлов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана – М,1991

УДК 001.891.7

Артюшина Л.И.,

преподаватель, Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область, г. Костанай, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННОЙ ПОЗИЦИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена формированию нравственной позиции у будущих воспитателей организации дошкольного воспитания и обучения. Нравственная позиция начинает складываться в дошкольном возрасте и является фундаментом для последующих возрастных ступеней. Главной задачей науки и практики является обеспечение дошкольного образования кадрами нового поколения педагогов, представляющих казахстанскую культуру на высоком уровне духовности и нравственности.

Түйін

Мақала мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту ұйымының болашақ тәрбиешілері арасында адамгершілік ұстанымды қалыптастыруға арналған. Моральдық ұстаным мектепке дейінгі жаста қалыптаса бастайды және кейінгі жас кезеңдерінің негізі болып табылады. Ғылым мен практиканың басты міндеті - қазақстандық мәдениетті руханият пен адамгершіліктің жоғары деңгейінде ұсынатын педагогтердің жаңа буынын мектепке дейінгі білім берумен қамтамасыз ету.

Abstract

The article is devoted to the formation of a moral position among future educators of the organization of preschool education and training. The moral position begins to take shape at preschool age and is the foundation for subsequent age stages. The main task of science and practice is to provide preschool education with a new generation of teachers representing the Kazakh culture at a high level of spirituality and morality.

Ключевые слова: духовно - нравственное воспитание, нравственная позиция, ценностные ориентации, рефлексия, эмпатия, альтруизм.

Современный мир диктует свой взгляд, на то какой должна быть успешная личность XXI века: открытой к внешнему миру, уверенной в своих силах, проявляющей инициативность и самостоятельность, а также положительное и доброжелательное отношение к себе и окружающим. По мнению учёных, это в решающей мере зависит «от сферы образования, от направленности и результативности обучения и воспитания подрастающего поколения, от их интеллектуальных и нравственных качеств». Духовное единство народа и объединяющие их моральные ценности - это такой же важный фактор развития, как политическая и экономическая стабильность, и общество лишь тогда способно ставить и решать масштабные национальные задачи, когда у него есть общая система нравственных ориентиров. В настоящее время уровень нравственного и духовного развития современного человечества значительно снизился, что негативно сказывается на нравственной позиции личности.

Поэтому так актуальны мысли великого казахского педагога-просветителя Ибрая Алтынсарина о том, что:

- труд - основной смысл жизни человека, он возвышает его нравственно;
- главными средствами нравственного воспитания является пример взрослых;
- воспитание должно основываться на любви к ребенку и уважении к его личности;
- содержание нравственного воспитания составляет патриотизм, гуманизм, честность, скромность, справедливость, ответственность;
- только постоянная забота педагога о духовно-нравственном воспитании формирует в ребенке самые лучшие нравственные качества, а хорошо воспитанный ребенок впоследствии остается добропорядочным человеком;

Можно с полным правом утверждать, что провозглашаемые в прошлом столетии Ибраем Алтынсариним идеи духовно - нравственного воспитания, развивающие дисциплинированность, честность, чувство долга, любовь к Родине, справедливость, ответственность, их высшие этические идеалы не только не утратили своего значения в наше время, а приобрели новую силу звучания и требуют самого пристального изучения и овладения, прежде всего будущими педагогами дошкольного обучения и воспитания.

Нравственная позиция начинает складываться в дошкольном возрасте и является фундаментом для последующих возрастных ступеней. Главной задачей науки и практики является обеспечение дошкольного образования кадрами нового поколения педагогов, представляющих казахстанскую культуру на высоком уровне духовности и нравственности. В новом стандарте дошкольного воспитания и обучения педагогу дошкольного образования отводится особая роль, поскольку личность взрослого – мощный фактор развития личности ребенка. Освоение ребенком нравственных норм и правил осуществляется через педагога-воспитателя, его личность, его культуру и его нравственную позицию.

Нравственная позиция – это отношение к детям, коллегам, мотивы выбора педагогической профессии и мотивы педагогической деятельности, выбор целей и средств педагогической деятельности. Она включает в себя: профессионально-нравственную рефлексию как осмысление своей профессиональной деятельности, профессионально-нравственное сознание как осознание норм своего поведения, альтруизм как готовность жертвования своими личными интересами для блага детей, эмпатию как понимание и чувствование в переживании, эмоции, психические состояния другого человека, духовность как высшие стороны внутреннего мира, ценностные ориентации как отношение к совокупности материальных и духовных идеалов. Высокий уровень развития всех ведущих факторов определяют сформированность достаточно устойчивой профессионально - нравственной позиции.

Нравственное воспитание личности - сложный и многогранный процесс, включающий педагогические и социальные явления. Однако процесс нравственного воспитания, в известной мере, автономен. На эту его специфику в свое время указывал И. Алтынсарын. Существенным признаком процесса нравственного воспитания является его концентрическое построение: решение воспитательных задач начинается с элементарного уровня и заканчивается более высоким. Для достижения целей, как правило, используются все усложняющиеся виды деятельности. Этот принцип реализуется с учетом возрастных особенностей студентов.

Одна из задач воспитания для формирования нравственной позиции – компетентно организовать деятельность студентов. В деятельности формируются нравственные качества, а возникающие отношения могут влиять на изменение целей и мотивов деятельности, что в свою очередь влияет на усвоение нравственных норм и ценностных ориентаций. Деятельность человека выступает и как критерий его нравственного развития.

Нравственное воспитание в Костанайском педагогическом колледже на специальности 01120100 «Дошкольное воспитание и обучение» в первую очередь направлено на формирование такой совокупности моральных качеств, которая необходима для выполнения любой социальной деятельности, и, прежде всего педагогической в дошкольных организациях. На основе изученной литературы, нами проведена работа по оценке сформированности у будущих педагогов нравственной позиции. Для диагностики мы выбрали следующие структурные элементы: ценностные ориентации, рефлексию, эмпатию. В результате исследования ценностных ориентаций личности была составлена система ценностей студентов и насколько каждая из них уже реализована в жизни. Следует отметить, что у студентов ведущее место среди ценностей занимает: здоровье (физическое и психическое) – 80%; счастливая семейная жизнь – 71%; познание (возможность расширения своего образования, кругозора, общей культуры, интеллектуальное развитие) – 57%. В результате исследования уровня сформированности эмпатии было выявлено: 20% студентов с низким уровнем ; 55% со средним уровнем; и 25% с высоким уровнем. Из всех перечисленных ценностных ориентаций, являющихся наиболее соответствующих профессии «педагог», студенты выбрали только «познание», но и при этом поставили его на последнее место, что свидетельствует о необходимости проведения специальной работы, направленной на формирование компонентов нравственной позиции.. Анализ диагностической работы привел к необходимости проведения специально организованной работы по формированию профессионально – нравственной позиции будущих воспитателей дошкольного образования.

В ходе формирования нравственной позиции использовались: беседы, проблемные ситуации, занятия – тренинги, литературные гостиные, дискуссии, дебаты, встречи с педагогами, награжденными медалью И.Алтынсарина.

Большой интерес у студентов вызвали «Литературные гостиные», на которых знакомились с жизнью и деятельностью казахских писателей и поэтов и их нравственными идеалами. На наш взгляд, примером для подражания является великий казахский педагог -

просветитель, наш земляк Ибрай Алтынсарин. В своем педагогическом и литературном наследии «Киргизская хрестоматия», «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку», «Щедрый человек», «Мудрый судья», «Жиренше Шешен», «Степной Прометей», он постоянно стремился раскрыть естественные основы нравственного поведения людей, указывал пути и формы самосовершенствования. Он придавал огромное значение роли учителя как главного двигателя всего учебного и воспитательного процесса. Он считал, что учителя должны любить своих учеников и быть любимы своими учениками и их родителями. И тогда можно будет достигнуть целей. Стремясь помочь студентам выработать готовность ставить интересы других людей выше своих собственных, мы использовали рассмотрение проблемных ситуаций, носящих нравственный характер. Анализ содержания проблемных ситуаций основывался на моральном выборе, заключающемся в выборе системы ценностей, которые формируют смысл жизни, моральные установки педагога и определяют его линию поведения. Условно-вербальные ситуации (например, рассказы, истории из жизни, видеофильмы, иллюстрации, мультипликации) способствовали развитию и обогащению представлений о нравственных нормах, ценностях и качествах личности. Ситуации с нравственным характером привлекали внимание студентов к разным точкам зрения, побуждали к осмыслению различных позиций. Эти ситуации были созданы из недискуссионных на первый взгляд вопросов, студентам предлагалось высказать свои суждения, обосновать свою точку зрения.

Также с целью повышения уровня сформированности некоторых нравственных качеств личности (эмпатия, рефлексия, альтруизм) проводили психолого-педагогические тренинги: «Экспресс знакомство», «Эмпатия», «Альтруизм», «Рефлексия», «Смысл жизни и призвание педагога дошкольного образования», «Самораскрытие», «Какие мы разные и как хорошо нам вместе», «Образ Я». Основная гуманистическая идея тренинга в том, чтобы не заставлять, не давить, не ломать человека, а помочь ему стать самим собой, принять и полюбить себя, преодолеть стереотипы поведения, мешающие ему жить радостно и счастливо, прежде всего, в общении с окружающими людьми.

Для выявления результативности проведенной нами работы по формированию нравственной позиции, были повторно проведены диагностики, направленные на выявление уровня сформированности некоторых компонентов нравственной позиции, используемые ранее.

При сравнении с первым этапом диагностики оказалось, что значимые ценностные ориентации остались неизменными: здоровье (физическое и психическое) – 80%; счастливая семейная жизнь – 71%; познание (возможность расширения своего образования, кругозора, общей культуры, интеллектуальное развитие) – 57%.

В результате повторного исследования эмпатии было выявлено: 10% студентов с низким уровнем эмпатии; 67% со средним уровнем; и 33% с высоким уровнем. При сравнении с первым этапом диагностики оказалось, что группа с низким уровнем уменьшилась на 10%, со средним увеличилась на 12%, и с высоким уровнем увеличилась на 8%.

Полученные результаты позволяют говорить о том, что в процессе обучения в колледже происходит формирование нравственной позиции будущего педагога организатора дошкольного обучения и воспитания. Нравственная позиция проявляется на этапах решения учебно-профессиональных задач. Целенаправленное нравственное воспитание положительно влияет на формирование нравственной позиции будущих специалистов дошкольной системы образования.

Таким образом, цель образовательного процесса в педагогическом колледже должна состоять в том, чтобы каждого будущего воспитателя сделать субъектом человечности, воплощением нравственного идеала. Данная цель обусловлена ответственностью, которая лежит на профессии воспитателя. В условиях, когда положительные нравственные проявления личности потеряли свою привлекательность и ценность в обществе, воспитателю важно быть не просто нравственным, а высоконравственным. Оставаться в любых

обстоятельствах принципиальным, ответственным за результат своего труда, свои слова и поступки под силу воспитателю с высоким уровнем сформированности нравственной позиции.

Список литературы

1. Государственный общеобязательный стандарт Республики Казахстан дошкольного воспитания и обучения. Основные положения. 1.001-2016г
2. Ильминский Н. Воспоминания об И.А. Алтынсарине. Казань, 1891. - С. 13-47
3. Формирование профессиональной культуры учителя: Учебное пособие /Под ред. В.А. Сластенина. – М.: «Прометей», 1993. – 178 с.
4. Шеховская Н.Л. Формирование профессионально-педагогической культуры преподавателя колледжа: Дисс. ... канд. пед. наук. – Белгород, 1997. – 164 с.
5. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности.- М.: Академический Проект, 2004. – 176 с.
6. Демократия: конфликтность и толерантность. /Под ред. В.С. Рахманина. – Воронеж: Воронежский госуниверситет, 2002. – 402

ӨОЖ37.035.6

А.К. Аскарова,

Қ.Днтбаева атындағы Атырау гуманитарлық колледжі, п.ғ.м
Атырау облысы,
Атырау қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ МЕНІҢ ТӘЖІРИБЕМДЕ

Тғйін

Ы.Алтынсарин идеялары бғтінгі кннге дейін заманауи білім беру жнйесінің негізі болып табылады. Мақалада автор Ы. Алтынариннің озық педагогикалық идеяларын ғз тежірибесімен байланыстыра қарастырады.

Аннотация

Идеи И. Алтынсарина на сегодняшний день являются основой современной системы образования. В статье автор рассматривает передовые педагогические идеи И. Алтынарина, связывая их с собственным опытом.

Abstract

Altynsarinsideas are still the basis of the modern education system. In the article, the author considers Altynarins advanced pedagogical ideas connecting with his own experience

Тғйін сздер: ұстаз, тербие, оқыту едісі, тертіп.

XXI ғасыр – білімділер ғасыры, ақпараттар ғасыры, жаңа технологиялар ғасыры. Сондықтан, елемдік білім кеңістігіне кірігіп, білім беру жнйесін халықаралық биікке кетеру ұстаз қолында. Өйткені, ұстаз – мектептің жнрегі. Ұстаздың негізгі кұралы – сабақ. Болашақтың бғтінгіден де нұрлы болуына апаратын кнш, тек білімде ғана. Қай елдің болмасын ғсіп ғркендеуі, оның ұлттық білім жнйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты.

«Ыбырай Алтынсарин - халық педагогикасы және заманауи білім беру» халықаралық ғылыми-практикалық конференция жпмысында менің негізге алған бағытым - ұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсариннің озық педагогикалық идеялары негізінде ғз тежірибемді ортаға салу.

Ыбырай ұстазымыздың ұсынған едістемесінің негізі - ұстаз ғз сабағында жаңа технология едіс-тесілдері арқылы оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тпұжырымға келуге, топ алдында ғз ойын еркін айтып

қорғай білуге, едептілікке, жауапкершілікке, ғнерге, еңбектенуге нйрету. Кезінде Алтынсарин мпғалімнің беделін кетере отырып, дәл осындай талап қойған болатын. «Егер балалар бірдемені тнсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиісті емес, оларға тнсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс» және «Педагогикалық жпмыстағы шешуші нәрсе - ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде» деген ойын өз тежірибеммен байланыстыра талдап кетейін. Маған кемек берген «Педагогикалық шеберлік» орталығының жаңаша тпұрғыда деңгейлік курсы болды. Онда нақты жаңа формация пстазына лайықты алған білімімім арқылы «ннсіз» оқушыларымының «мінсіз» оқушыға айналарына осы бағдарламадағы тиімді едіс-тесілдер арқылы жетуге болатынын тежірибеде дәлелдеп келемін. Елем мойындаған сындарлы оқыту теориясына негізделген оқытуда ер сабағымды оқушының идеясы мен білім-біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай еткізудемін. Оқушының сабақты кетерінкі кенілмен, кпұрбы -кпұрдастарына тілек, жылы лебіз айтып, ынтымақтастықта бастауы арқылы оқушының сабаққа, тіл нйренуге деген кпұлшынысын байқадым. «Шаттық шеңбері», «Еуенді тыңда» атты едістер арқылы жнзеге асырамын. Еткен тақырыпты қорыту мақсатында «Ермекші торы», «Ыстық орындық», «Желпеуіш» т.б. едістері арқылы жнргізу білім алушыны жалықтырмай, қайта пұмытқанын еске тнсіретін қолайлы едістер. Оқушының сыни тнрде ойланып спұрақтарға жауап беруде де мпғалім бағыттауымен сабақтың тақырыбын, мақсатын болжатады. «Қызығушылықты ояту» белімін «Ой шақыру» едісі, яғни, бейнежазба, жпұмбақ, сөзжпұмбақ, елең жолдары арқылы ашамыз.

Педагогика пенінде жаңа сабақты бастамас бпұрын қызығушылығын ояту мақсатында интербелсенді тақтадан «Трюмф История Рона Кларка» фильмінен нзінді кетсетілді. «Қалай ойлайсындар, бпұл фильмде не бейнеленген? Бннгінгі сабағымызға қандай қатысы бар? Олар туралы не айтар едіңдер?» деген спұрақтарыма студенттер «бпұл тамаша мпғалім, бннгін сол мпғалім туралы, сабақ еткізу туралы айтамыз» деп жауап берді. Осыдан кейін сабақ тақырыбы ашылды. Жаңа тақырыпты оқушы ездері ашу ншін жетелейтін спұрақтар немесе мақалдар айтуға, бейнефильмдер кетсетуге болады. Бпұл студенттердің қызығушылығының және танымдық қабілеттерінің артуына тнрткі болғанын байқаймыз. Ал «Мектеп пен отбасы, қоғам ынтымақтастығы» тақырыбын студенттер ата-аналарымен бірге дәстнрлі емес сабақта болашақ мамандар ата-аналар комитеті, оның жпұмысы, ата-аналардың педагогикалық сауатын арттыру, оқушының кнн режимі туралы мәліметтерді бірлесе топтық, жпұптық жпұмыстар жасау арқылы тамаша пұйымдастыра білді.

Жетекшілік ететін тобымда «Ата-ана қамқорлығы – снйіспеншілік кезі» тақырыбындағы ата-аналар жиналысы жаңартылған білім мазмпұнына сай едіс-тесілдермен еткізілді. Топтық жпұмысты пұйымдастыру және келген 12 ата-ананы топқа бөлу ншін Жаңа Зеландия ғалымы Пауль Нейшннің «4/3/2» едісі қолданды. «Езім туралы», «Отбасым туралы», «Жпұмыс орным туралы», «Колледжі туралы» тақырыптарды таңдап алып, баяндады. Топ ата-аналары бір-бірімен жан-жақты танысу мнмкіндігіне ие болды. Ата-аналар слайдтағы сөздерді, сандарды, суреттерді, шартты белгілерді болжау арқылы жиналыс тақырыбын болжап, табуға тырысты. «Қамқорлық, қпұндылық, снйіспеншілік, өзара байланыс, ата-ана деген сөздер мен суреттер арқылы баламыздың снйіспеншілігі туралы айтамыз ба»,- деді Альфияның ежесі.Экраннан «Еке мен бала» бейнефильмі кетсетілді. «Отбасының енегесі – Отан енегесі» Б. Момышпұлы сөзі талданды. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тпұрақтылығы мен еркендеуінің негізі» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауынан талданды. Ата-аналар топпен жпұмыс жасады, берілген қиынды сөздерді кпұрастырды, мағынасын талдады. «Сіз пұлыңызды немесе қызыңызды тек қана езіңіз ншін днниеге екеліп, тербиелеп жатқан жоқсыз.Сіздің отбасыңызда болашақ азамат, болашақ қайраткер, болашақ кнрескер есіп келеді» А.С.Макаренконың сөзі негізге алынды.

Ата-аналар сөзімен қорытындыласам, Еркінова Айгерімнің анасы Ихсанова Гнлмира: «Мен де мектепте пстазбын, алайда тамаша тақырыппен орайласқан бннгінгі жиналыс біздерге кеп ой салды деп толық айта аламын. Біріншіден, топтың ата-аналары 70 пайыз

қатысып отырғаны, екіншіден, пікірлесу, талдау жұмыстарына белсене қатысып отырғаны қуантады. Соңғы сөз құрастыруда шыққан нақыл сөздіоқығанда қандай сезімде болғанымды жеткізе алмаймын. Болашақ мамандарға тек толағай білім, ізденіс, амандық тілеймін».

Қайдарова Мнғлиманың анасы Арыстанбекова Светлана: «Мен қызым жиналысқа қатысшы деген соң, Құрманғазы ауданы, Котяевка аулынан келдім. Былтыр да ата-аналар жиналысында болдым, ерекше, өзгеше ұтті. Осы жолы кураторы тағы бір қырынан дайындалған шығар деп келдім. Шынымды айтсам, біраз сауатымды одан ері тереңдеттім деп ойлаймын. Жолдауды талдағаныңыз, кино көргеніміз енді сөзім жоқ. Демек, менің қызым, болашақ пұстаз жаңа заманның маманы осындай жан-жақты, білімді, ізденімпаз болуы керек деген тұжырымдап отырмын. Бөріңізге сәттілік тілеймін».

«Педагогикалық шеберлік» пәнінен «БНН» едісін жүргізуде студенттер нйренгенім және нйренгім келеді графасын толтырып бергенде сабақ мазмұнын қаншалықты пұғынғаны, алда қандай мәселелер туралы білгісі келетінін анық көрсетеді. Енді білгім келетін мәселе мектептен алгебра және геометрия пәнінен сабақ көргім келеді, ері пән оқытушысы ер мұғалім болса деген сұраныс тнсті. Джин Раддоктың «оқушы нні» деп атаған жобасын ескере отырып нлгі сабақ ұткіздім. Сабақта алгебра пәнінен Атырау қаласы М. Бекмұқамбетов атындағы орта мектептің математика мұғалімі Фазылов Сұңғат және 7-сыныптың геометрия пәнімен байланысты сабақты Ж. Досмұхамбетов атындағы дарынды балаларға арналған облыстық лицейдің математика пәні оқытушысы Зарина Арматовна көрсетті. Сондай-ақ «Бастауыш білім беру мұғалімі» 3(9)б тобы студенттеріне Атырау қаласы М.Мұңкеұлы атындағы № 6 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі Айтмағамбетова Алия Мусаевна жаңартылған бағдарлама бойынша бастауыш сыныптың қазақ тілі, математика, дниетану пәндерінен нлгі сабақ көрсетті.

Мағынаны тану сатысында зерттеушілік тұрғыдағы тапсырмалар: Мысалы: «Фишбоун», «ВЕНН диаграммасы», «Ойлан, жұптас, пікірлес», Екі жақты кннделік», «Репортер», «Сахналық қойылым», «Бұрыш стратегиясы», «Кубизм», «Қос жазба кннделігі», «Алты ойлау қалпағы». Дұрыс едісті таңдау, баланы жалықтырмайтындай, шаршатпайтындай етіп ұткізу ол мұғалімге дұрыс бағыт-бағдар беруді талап етеді. Ой қорыту сатысында «Ет тартқыш, сандық, себет», «Сэндвич мадақтауы», «Екі жұлдыз, бір тілек» едістері арқылы кері байланыс жүргізу оқушының нені біліп, нені білгісі келетінін анықтайды. Бұл мұғалімге келесі сабаққа дайындалар кезінде оқушыны не қызықтыратынын білуге жол ашады. Бағалаудың жолдары: критериалды бағалау арқылы жүргізіледі. Тапсырмаға дискриптор құру бағаны толық, нақты қоюға, өзара бағалау түрлері топтың қаншалықты жұмыс істегенін «Бағдаршам», «ҚҚҚ», «От шашу» едістері арқылы анықтайды.

«Тәртіптің шындыққа айналауы тәртіптілік сезімін тудырады»-деген пұлыпұстаз. Тәртіп деген педагогикалық пұғымға Ыбырай Алтынсарин терең талдаулар жасайды. Ол бірде тәртіп-тәрбие құралы десе, бірде тәртіп-тәрбиенің нетижесі деген анықтама береді. Осы пұғым тұжырымдары қазір де мұғалімдердің қажетіне жарап тұр. Топтың «Алтын ережесін» білу, сабақтың сапалы ұтуінің бір негізі. Топтық жұмыс арқылы ер тапсырманы орындау кезінде оқушылардың белсенділігінің артқаны байқалады.

Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, ынтымақтастық идеясы, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, мұғалімнің кесіби едістемелік шеберлігінің сол кездің өзінде-ақ, Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған болатын.

Адам тәрбиелеу – пұлы міндет. Атақты пұлама Ғбу Насыр ел-Фарабидің «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне апат өкеледі» деген сөзі жеке пұлға мен қоғам құндылықтарын қалыптастыруда барлық кезеңдерде өзекті мәселе болып отыр. Олай дейтініміз, осы рухани-адамгершілік құндылықтардың мәні, тәрбиелік маңызы туралы пұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин өз еңбегінде құнды ой-пікірлерін кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырған. Сонымен қатар баланы елін, жерін сньюге, табиғатты аялауға, имандылыққа, едептілікке, қайраттылыққа, еңбек етуге тәрбиелеудің пұлттабиғатына лайық небір тамаша едістерін

пұсынады. «Адамгершілікке тәрбиелеу құралы — еңбек пен ата-ана нәлісі» деп адам тәрбиесіне зор мән берген. Педагогика пәнінде «Еңбек тәрбиесі» тақырыбы қамтылған, студенттер қазақ халқының еңбек дәстүрлері, кәсіптік бағдар беру жүйесі туралы мағлұматтар алады. Студенттердің шығармашылықтарын дамыту мақсатында «Мен таңдаған мамандық» тақырыбында эссе жазуға берілді. Бұндай тапсырмаларды орындау кезінде студенттердің көп ізденуі арқылы ой-қиялдары дамиды. Шамалары келгенше эссені жазып, «Автор орындығы» әдісі бойынша ортаға шығып оқып, өз ойларымен бөлісті, еркін сөйлеуге машықтанды. Дарынды студентім Гүлфайруз өзінің дарындылығының арқасында тапсырмаларды жан-жақты орындауға тырысыпты. Нәзіндісін мысалға келтірсем: «...Шындығында мұғалім барлық мамандық иесін тәрбиелейтін, оқытып нәрететін абзал жандар. Егер мен дәрігерлерше Ант берер болсам, ...» деп ұстаздың қоғам алдындағы және тұлға тәрбиелеудегі жауапкершіліктің тамаша нәлісін көрсеткен. «Ейгерім нәінде ата-анасымен бірге эссе жазғаны жәнінде айтты: «...Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсін», – деп даналарымыз айтқандай «Ұстаздар жанұясы» болғанымыз мен нәшін нәлкен бақыт. Осы сабақтастықты жалғастыруда шын жнрегіммен ұстаз болуды таңдағанымна ризамын» .

Студентім Наурызғалиева Гаухар «Жасыл ел» акциясы туралы ақпаратпен бөлісті.

«Қымбатты талапкер, біз сіздерді колледжге шақырамыз!» кәсіби бағдар жұмысына нәлес қосыңыздеген тапсырма бойынша білім алушылар колледж фейсбук желісіне және елеуметтік желілерде жарнама жасады.

«Еңбек-байлық атаулының негізі. Ол бәкіл адамзат әмірінің бірінші алғы шарты. Адамның әзін жасаған еңбек»-деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми тнрде тұжырымдап көрсеткен. Сол адамзат қоғамы тарихымен тығыз бірлікте жасап келе жатқан жасампаз тәрбие нысаны-еңбек пен кәсіпке нәрету, оның еңбегін нәнемді ету.

Этнопедагогика сабақтарында да қазақ халқының қолданбалы өнерінің тарихы, тнрлері жайында ақпараттар іздендіре орынды пайдаланамын; халқымыздың еңбекке баулу тәсілдеріне назар аударамын; оқудың ұлттық сапасын оятумен бірге ата-бабаларымыздың қонақжайлық, нәлкенге ілтпипат, кішіге қамқорлық жасау, мейірімділік, еңбекке нәрететін өділ- тәсілдерді қолданамын. Сабақтарымды нәнемі ұлттық педагогикамен және өмірмен ұштастыруды көздеймін.

Жастар жылына орай өлкеміздіңер салада қызмет ететін, ел алғысына бөленген жастарына **«Жалынды жастар – Қазақстанның жарқын болашағы»**шарасынұйымдастырған едім. Еңбектенген, талаптанған, мақсат- мұратына жетіп келе жатқан жастарымыз сұрақ- жауаптар, танымдық ойындар, қызықты кездесулердің авторы болды.

Білім мен тәрбие берудегі Ыбырайдың ұсынған көзқарасына орай білім алушыларға жан-жақты және кең көлемде білім беру; мұғалімнің рөлін жоғары көтеру, оқулықтардың сапасына көңіл аудару; оқу бағдарламаларын нәнемі жетілдіріп, толықтырып отыру; оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыруды мақсат етіп келемін. **Ыбырай идеяларын дамытып, қоғамда пайдалана білу нәлкен бір жетістік** деп білемін. Осыған орай Ы.Алтынсариннің туғанына 180 жыл толуына орай «Елем кннмен, Адам біліммен жарық болады» тақырыбындағы республикалық ғылыми-тәжірибелік онлайн семинары Ы.Алтынсарин атындағы Рудный элеуметтік-гуманитарлық колледжі және Ы.Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясымен бірлесе ұйымдастырған ынтымақтастық шара болатын.

«Халық нәшін қызмет ететін білімді адамдардың қатарын көбейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға болады, сондықтан жастарды оқытып-тәрбиелеу ісінен артық еш нәрсе жоқ»,— деп ой тнәйді. Ы.Алтынсариннің шығармалары мен идеялары бнтінгі кннге дейін заманауи білім беру жнүйесінің негізі болып табылады. Бітіруші топ студенттеріне арнап «Мен-заманауи мұғаліммін» жобасында семинарлар ұйымдастрып отырамын. Оқytудың жаңа өдіс тәсілдерін, сабақты жоспарлаудың мазмұнын меңгертемін. Осы орайда

мазмұнды мақалаларым республикалық, облыстық басылымдарды жарияланып тұрады және «Білім берудегі инновациялық технологиялар» едістемелік құралым жарыққа шықты.

«Ез іс-тәжірибемде төмендегідей нәтижелерге қол жеткізіп келемін.

- **Құттықшылық кәзі** : ең жақсы тәсіліктені табуға құттықшылық, сұрақтарға дәлелдері бар жауаптар іздеді, кез-келген дәлелді есепке алып отырады.
- **Қайырма нәтижесі** : Берілген тапсырмаларды жан-жақты талдап, ойларын ашық және еркін айтып, дәлелдеу деңгейі мен маңызын мойындады.
- **Тәртіптілік деңгейі** : студенттер барлық жауаптар мен талдамаларға кәңіл бәледі.
- **Әзіндік сана-сезім артуы** : студенттердің белсенділігі артты, өзине деген сенімділігі күншейді, жағымды қарым-қатынасқа бейімделді.

Қазіргі жас буын жан-жақты терең білімді, саяси- экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейі жоғары болса, тәуелсіз мемлекетіміздің мықты тірегі болатынына сенімім мол.

Ыбырайдың да алға қойған мақсаты-қайткен күнде де «қалың елі, қазағым» терзесі тең кәсегелі, кәргенді мәдениетті, өнері өркендеген ел қатарына қосу болатын. Осы жолда сан кедергілерге кездесіп, «мыңмен жалғыз алысып», аңсаған арманға жету жолында бойдағы бар күнш- қайратын, ақыл-парасатын сарп еткен Ыбырай да қалың бұқараны шынайы қамқоршылары бола білді. Ыбырай идеяларын дамытып, қоғамда пайдалана білу нәлкен бір жетістік деп есептеймін.

Әдебиеттер тізімі

1. Ақылжанов М. Қазақ ағартушыларының қоғамдық саяси кәзқарастарының қалыптасуы. А, 1975.
2. Керімбаев Н. Жасымда ғылым бар деп ескермедім. А, Рауан. 1995.
3. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1999.

«ЕЖ 37.01. (574)

Қ.З. Ахат,

Қостанай педагогикалық колледжі,
директордың оқу жұмыстары жәніндегі орынбасары,
Қостанай облысы,
Қостанай қ., Қазақстан республикасы

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ БАРЫСЫНДА Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҒҒРАСЫН ПАЙДАЛАНУ МҒМКІНДІГІ.

Аннотация

В данной статье рассматриваются возможности использования педагогического наследия Ы.Алтынсарина в процессе подготовки будущих специалистов, в условиях социального партнерства.

Abstract

This article discusses the possible uses of Y. Altynsarin pedagogical legacy in training future professionals in a social partnership conditions.

Аса талант иесі Ы. Алтынсарин есімі қашанда уақыт сынынан мңдірмей өтіп, өз халқымен бірге жасасып келеді. Оның өмірі өз Отанын шексіз снйіп, оған бңкіл жан-төнімен қызмет етудің тамаша нәлілерінің бірі болып табылады

Тәжірибе – барлық ғылымның бастамасы деп Ы. Алтынсарин айтқандай, Қазақстан педагогикасы – мектептеріміздің даму тәжірибесіне негізделіп қалыптасқан ғылым. Сондықтанда Қазақстан Республикасы болашақта өсіп-өркендеп, алдыңғы қатарлы өркениетті елдердің бірі болуы бңгінгі жастардың жоғары дәрежелі білімді, мәдениетті маман етіп тәрбиелеуге тікелей байланысты. Демек, кез келген оқу орындарына қойылатын

негізгі талап – жан-жақты білімді, кәсіби мамандығын жете игерген, қабілетті, іскер маман дайындау. Білім беру бұл дамуда басым бағытқа, ал жастардың білім алуы мен тәрбиесі аса зор өзектілікке айналуға. Бүгінгі таңда қазіргі заман білім беру жүйесінің алдына–жұмыс берушіге керек, жұмысшылар мен мамандар біліктілігінің еңбек рыногінің талаптарына сай келу міндеті қойылған. Кәсіби оқу орындарын бітірген сәттен-ақ бәсекелестікке қабілеттікті меңгерген жаңа типті мамандарды даярлау – уақыт талабы

Болашақ маман дайындау тәжірибесінен Ы. Алтынсариннің де педагогикалық кезеңдерінің тарихи желісімен біртұтастығын заманалық өміршеңдігін кәреміз, олардың негіздерінің оқу- тәрбие ісінде жетіске асып келгеніне және асырыла беретініне кезіміз жетеді.

Кәсіби білім беру болашақ жұмыс берушілер талап ететін кәсіби білімдер мен дағдыларға кепілдік беруі керек. Оқу орындары еңбек нарығының талаптарын, конъюнктуралардың өзгерістерін зер салып, бақылап отырулары қажет. Біздің оқу орындарымыз өнімдерінің тікелей тұтынушылары – жұмыс берушілермен тығыз байланыс болғанда ғана жоғарғы біліктілікті мамандар даярлауға мүмкіндік туады. Жұмыс берушілердің бұл қатысуы – бұл кәсіби оқу орындарында кадрлар даярлауға тікелей міндеттілік таныту болып табылады.

М. Өуезов «ірі ағартушы, озық саналы әлеумет қайраткері, өнерлі ақын» деп бағаланған Ы. Алтынсариннің педагогикалық және шығармашылық қызметінің кез-келген саласымен өзектесіп жататын ағартушылық ой – пікірлері Қостанай педагогикалық колледжінің де іс-тәжірибесінде кәрініс беріп келеді. Ы. Алтынсариннің: «Халық мектептері үшін ең керектісі - оқытушы. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы нәкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды» (Н.И. Ильминскийге жазған хат [1, 115 бет] деген өсиетін Қостанай педагогикалық колледжі жетіске асыра отырып, қоғам үшін болашақ ұстаздар тәрбиелеп шығаруда.

Қостанай педагогикалық колледжінде тұрғындар мен еңбек нарығының қажеттіліктерін зерттеу бойынша белсенді жұмыс жүргізіліп, қандай да бір мамандықтарға (кәсіпке) сұраныстар анықталуда. Ақпаратқа нәмі қол жеткізу мамандықтар мен кәсіптердің құрылымын, кадрларды даярлаудың кәлемін, жұмыс берушілердің мамандарды оқу бағдарламалары мен жоспарларын бірлесе жасау арқылы даярлау мазмұны бойынша талаптарын есепке алуды анықтауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік өріптестікті бекітудің маңызды шарттарының бірі құқықтық базасы болып табылады. Ол құқықтық орта шеңберіндегі қатысушылардың міндеттері мен өзара іс-қимылдарының тәртібін анықтайды. Жыл сайын өндірістік практикадан өтуге қалалық білім бөлімімен, облыстық мәдениет Департаментімен келісім шарт жасалады. Ол колледж тәлектеріне өзара оңтайлы ынтымақтастық.

Білікті тәлімгер, тамаша өдіскер Ыбырай атамыз ұсынған сындарлы оқыту тәсілдері бүгінгі күнде де өз мәнін жойған жоқ. Колледж оқытушыларының өдістемелік қоржынын алуан түрлі кәрінекіліктермен, дидактикалық материалдармен толықтыруға, пән кабинеттерін уақыт талаптарына сай жабдықтауға мұмтылу – ұлы ағартушы ілімі өміршеңдігінің айқын бір дәлелі. Ұлы ұстаз оқушылардың теориялық білімін арттыру жолдары практикамен ұштастыра жүргізуге нәккен мән береді. Сондықтанда колледжде студенттерге білім беруде педагогикалық практикаға кәп кәңіл бөлінеді. Практикаға шыққан өр студентке өдіскерлер бөлініп, сабақ жоспарын жасау, оқушылармен жұмыс жасау, өр түрлі өдіс тәсілдер қолдануға кәсіби бағытта кәмек береді. Сонымен қатар «Мен жақсы оқытушыны дүниедегі заттын бөрінен де қымбат кәремін» [2, 196 бет] деп Ы. Алтынсарин айтқандай, мектепке сапалы маман дайындау үшін әлеуметтік серіктестікпен біріге жұмыс жасау нәккен роль атқарады. Себебі бәсекелестікке қабілетті маман болып шығуда әлеуметтік өріптестермен тығыз ынтымақтастық орнату есебінен ақпараттық алаңды кеңейту нәккен рөл атқарады. Әлеуметтік өріптестік – бұл оқу орныны мен жұмыс беруші қарым-қатынасының заманауи түрі.

Сондықтан Қостанай педагогикалық колледжінде елеуметтік еріптестікті ұйымдастыруға жнйелі қадам жасауды жнзеге асырудың арқасында, дайындау мен еңбекке орналастырудың өзара оңтайлы ынтымақтастығының механизмі қалыптасқан. Колледждің білім беру жнйесі ншін елеуметтік еріптестіктің негізгі мақсаты – жұмыс берушінің талаптарына жауап беретін, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті маман дайындау. Ол ншін заманауи талапқа сай маман дайындауда Ы.Алтынсарин салып берген педагогикалық нлгі біздің колледж ншін сара жолға айналғанына елеуметтік серіктестіктерімізбен бірге атқарылып жатқан істер куе дерліктей .

Қостанай педагогикалық колледжінің мамандарды сапалы дайындауына біздің студенттеріміз оқу, өндірістік және диплом алды практикасынан өтетін кәсіпорындар, мектептер мен мектепке дейінгі ұйымдар айтарлықтай нлес қосуда. Бұл кәркемөнер және жарнамалық шеберханалар, мәдениет Нйлері, қаланың және облыстың шығармашылық Нйлері, мамандандырылған музыкалық және кәркемөнер мектептері, «Карнавал» хореографиялық мектебі, № 24, 19, 20, 23-мектептер, ФМЛ, ГМГ, № 5, 8, 11, 13, 15, 27, 51, 54, 4, 7- бөбекжайлар жаңа заманауи технологиялармен жұмыс істеп АКТ тиімді пайдаланып, практиканттармен өз тәжірибелерін ризашылықпен бөліседі.

Елеуметтік еріптестік шеңберінде колледж оқытушылары базалық мекемелерде өдістемелік және оқыту семинарларын, мастер-кластарды: «қазақ биі хореографиялық өнердің қазіргі дамуында» («Карнавал» хореографиялық мектебі), «Интернет-технология – оқу нрдісінде» «Шығармашыл хор ұжымымен жұмыстың өдістемесі» және басқа, оқу-тәрбие нрдісін ұйымдастыру бойынша консультациялар, курстық және диплом жұмыстарын қорғау, мектеп оқушыларының шығармашылық конкурстарын өткізеді. Ғылыми-практикалық конференциялардың, өртнрлі конкурстардың: Қостанай қаласы № 20 мектеп ұжымымен бірге өдіскер Сандыбаева А.Б «Кәсіби біліктілік- бастауыш сынып оқушыларының функционалды сауаттылығын қалыптастыру шарты» семинары, 30 мектеп ұстаздарымен бірге өдіскер Буртилева З. А. өткізген ашық сабақтар, мектепке дейінгі тәрбие бөлімі елеуметтік еріптестермен бірге өткізген «кафедра кнні», «Талант! Музыка!Балалар!» қалалық вокалды конкурс (ҚБШН), жас дизайнерлердің қалалық конкурсы, «Жұлдыз» таланттарының конкуртарындағы жюрилер ретінде педагогтардың жұмыстарын атап өту қажет. Жыл сайын колледж бітірушілер арасында өтетін «Педагогикалық шеберлік-2016» сайысында елеуметтік серіктестіктер № 20, 23, 16 мектеп, балалар шығармашылығы нйінің қызметкерлері колледж тнлектерінің болашақ маман ретінде қалыптасуларына баға береді. Биылғы оқу жылында елеуметтік серіктестіктермен бірлесе отырып WorldSkills Kazakhstan - 2020 «Мектепке дейінгі тәрбие» қүзіреті бойынша аймақтық чемпионат өткізілді. Аймақтық чемпионатта сайыс алаңы елеуметтік серіктестердің базасында өтті.

Ы. Алтынсарин оқытушының өз жұмысында оқушыларын зерттеп танып білу керек екендігіне көңіл аударған. Оқытушының өрбір оқушының жалпы мінез – құлқына, ақыл - парасатына зер салып өзгешеліктерін ескеріп шын көңілмен еңбек сңіруі тиіс екендігін ескерткен. Мұндай педагогикалық жұмыстар елеуметтік серіктестіктер мен колледж өдіскерлері тарапынан ұдайы жнргізіледі, өрбір практикаға шыққан студентпен лайық саралай оқыту ұйымдастырылады, олардың даралық ерекшеліктері жеке тұлғалық сапаларға ұласып, дамытылады. Осындай жұмыстардың нөтижесінде студенттердің болашақ мамандықтарына деген сенімділігі артады. .

Студенттер алған білімдерін сабақтастыра отырып, практикада кәсіби білімдерін жалғастырады.

Білім беру саласындағы елеуметтік еріптестікті ұйымдастыру жұмыстарының нөтижесі мен тиімділігінің индикаторы - еңбек нарығындағы тнлектерге деген сұраныстың негізгі кәрсеткіші болып табылады. Жыл сайынғы бөліністің нөтижелері кәрсеткендей, елеуметтік еріптестермен өзара табысты іс-қимыл жасаудың арқасында, бітірушілердің 85-90% ешбір қиындықсыз еңбекке орналасып жнр.

Қорыта айтқанда Ыбырайды тану тек халықтың, қоғамның, ғылымның ғана міндеті емес, оны оқып нйрену өзін мәдениеті, білімді санайтын ербір азаматтың парызы, оның пұлттық кәркемдік тнсінігін тербиелеумен есудің бірден –бір құралы Сондықтанда Ыбырай атамыз армандаған ұстаз қоғам талабына жауап бере алатын, бәсекеге қабілетті болуы тиіс. «Біз болмасақ – Сіз барсыз, нміт еткен достарым!» [1, 328 бет] деп ол өз халқының келешек ұрпақтарына сеніп кеткен. Міне сол ұрпақ Ыбырай арманының жнзеге асқанын бұл кннде айқын кәріп отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Ы. Алтынсарин «Избранные произведения», Академия наук Каз ССР, 1957 г
2. Ы. Алтынсарин «Даланың оятқан қоңырау иесі», Қостанай, 2001 ж.
3. Ы. Алтынсарин, «Даланың алып қоңырауы», Қостанай, 1991 ж
4. Э. Дербісалин, «Ы. Алтынсарин-өмірі мен қызметі туралы» 1965 ж.

еҒЖ 37.013.28

М.Б. Ахмадиева,

Қостанай жоғары политехникалық колледжі КМҚК,
арнайы пәндер оқушысы,

Г.И. Маканова,

Қостанай жоғары политехникалық колледжі КМҚК,
арнайы пәндер оқушысы

Қостанай облысы,

Қостанай к.,Қазақстан Республикасы

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТІЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢАШЫЛ ТІЛЖЫРЫМДАМАСЫ ТІЛҒЫСЫНАН ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ӘДЕБИ- ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МІЛЖАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Тғйін

Ыбырай Алтынсариннің жазушылық қызметін педагогикалық жұмысынан бөліп алып қарауға болмайды, оның қабілет-талабының бұл екі қыры бір-бірімен тығыз байланысты. Ыбырай шығармашылық жұмысқа кәркем едебиеттің осындай қоғамдық маңызын терең тнсініп барып кіріседі. Ол кәбінесе педагогикалық-ағартушылық талаптарға сай келетін енегелік, есиетті-дидактикалық жақтары басым шығармалар жазады. Бнгінгі кнн тілғғысынан айтқанда, Ыбырайдың шығармашылығы мен өмір жолы инновациялық идеялар мен іс-еркеттерден тірады.

Тғйін сәздер

Тәрбие, педагогика, инновациялық идеялар, білім алушы.

Аннотация

Писательскую деятельность Ибрая Алтынсарина нельзя отделять от педагогической работы, эти два аспекта его способностей неразрывно связаны между собой. Ибрай приступает к творческой работе с глубоким пониманием такого общественного значения художественной литературы. Он пишет произведения, в которых преобладают нравственные, заповедно-дидактические стороны, часто отвечающие педагогически-просветительским требованиям. С точки зрения сегодняшнего дня, творчество и жизненный путь Ибрая состоит из инновационных идей и действий.

Ключевые слова

Воспитание, педагогика, инновационные идеи, обучающийся.

Abstract

Ybyrai Altynsarin's writing activity cannot be separated from his pedagogical work, these two aspects of his abilities are closely intertwined. Ybyrai begins his creative work with a deep understanding of the social significance of fiction. He often writes works with a predominance of moral, testamentary and didactic aspects that meet pedagogical and educational requirements. From the point of view of today, Ibrai's work and life path consist of innovative ideas and actions.

Keywords

Education, pedagogy, innovative ideas, student.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың белгілі жазушысы, ағартушы-педагогы. Ол қазақ сахарасында тұңғыш рет дүниені тану мектебін ұйымдастырды. Мектептің оқыту, оқу жүйесін орыстың алдыңғы қатарлы педагогтерінің іліміне, халық тәжірибесінің негізіне сүйеніп отырып, тыңнан жасады. Ыбырай Алтынсарин өзінің бәрі саналы жұмысын жас тұрпақты оқыту-тәрбиелеу, ағарту ісіне жұмсады. Оның артына жазып қалдырған әдеби мұрасы онша көп емес.

Бірақ кейде тұрғаның халқына сіңірген еңбегі, әдебиет тарихындағы орны артына қалдырған мұрасының көп, я аздығымен өлшене бермейтіні тағы бар. Осы аздаған шығармаларының өзінен-ақ біз Ыбырайдың әлеуметтік көзқарасын, ақындық қабілетін, ағартушылық идеяларын анық көреміз. Тұлы тұстаз ер оқушыны жасампаз тұрға деп қарайды. Сондықтан жеке адамның бойынан адамгершілік, патриоттық қасиеттерді көргісі келеді. Бәрі адамзат қоғамындағы материалдық және рухани байлықтың бәрі де ғылым-білімде екенін өз шығармалары арқылы ашып көрсете білді. [4, с.81]

Ыбырай Алтынсариннің жазушылық қызметін педагогикалық жұмысынан бөліп алып қарауға болмайды, оның қабілет-талабының бұл екі қыры бір-бірімен тығыз байланысты. Ыбырай шығармашылық жұмысқа көркем әдебиеттің осындай қоғамдық маңызын терең танып барып кіріседі. Ол көбінесе педагогикалық-ағартушылық талаптарға сай келетін өнегелік, әсіретті-дидактикалық жақтары басым шығармалар жазады. Бүгінгі күні тұрғысынан айтқанда, Ыбырайдың шығармашылығы мен өмір жолы инновациялық идеялар мен іс-әрекеттерден тұрады. Ыбырай шығармашылығына арналған зерттеулерге жеткінер болсақ, ол өзінің қолға алған барлық істерінде тұңғыш негізін қалаушы, көшбасшы ретінде көрінеді. Мысалы, Ыбырай қазақтың әдебиет тарихында алғашқы балалар жазушысы болды.

Бір Аллаға сиынып,
Кел, балалар, оқылық,-

деп басталатын әйгілі өлең шумақтары жасөспірімдерді сауат ашып, білім алуға, материалдық емес, рухани байлықты азық етуге шақырады.

Ыбырай қазақ балаларының менталдық бейнесін жасаған жазушы, көркем сөз шебері. Оның дидактикалық еңгімелері қазақ баласының жан сарайын, кәсіби ойлау қабілетін ұлттық рухта сипаттайды. Жастарды еңбексүйгіштікке, ізгілікке, тапқырлық пен әрекетшілдікке, ізденімпаздыққа тәрбиелейді. Балаларға жақсылық пен жамандықтың, әділдік пен жауыздықтың тапқырлық пен топастықтың не екенін шағын сюжетке құрылған еңгімелер, мысалдар арқылы танытады. [2, с.16]

Бала тәрбиелеуде Ыбырай Алтынсарин ананың рөліне ерекше маңыз беріп, оның аналық махаббатын, бала өсірудегі нәзік қызметін тамаша суреттеген. Балаға осы өлеңді оқытып, жаттатса, ана еңбегінің қадір-қасиетін жасынан ұғынып өседі. «Ананың көңілі балада, баланың көңілі далада» деген сияқты ана еңбегін қадірлемеу, сыйламау кейде тыңдамай кету болмас еді. Ата-ананы сыйлай білген бала, оның қадір-қасиетін таныған бала басқаны да өз ата-анасындай құрметтей алатын боп өседі. Жасөспірімдерді өнер-білімге, оқуға, ата-ананы қадірлеуге шақырумен қатар, Ыбырай балаларға отырықшылық тұрмыстың артықшылығын, белгілі бір мекен болудың жақсы жақтарын танындируді мақсат еткен. Жер, қолөнер кәсіптерімен айналысудың пайдалы жақтарын айтты. Ыбырайдың «Киіз нәй мен ағаш нәй», «Қыпшақ Сейітқұл» деген ықшам еңгімелері кәсіби білім берудің алғашқы идеясы болып табылады. Ыбырай Алтынсариннің көтерген тағы бір күрделі мәселесі – еңбек. «Дүниені қалай етсең табылады», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Сәтөмір хан» деген еңгімелері еңбектенсең ғана ойлаған мақсатыңа жетесің деген ойды жан-жақты дәлелдейді. «Бай баласы мен жарлы баласы» еңгімесінде жастайынан шаруаға араласқан, еңбек еткен, жас болса да өмір тәжірибесін көп көрген кедей баласы Нәсен көбіне тәжірибеге

сүйеніп, ақыл-парасатқа салып, кешкен елдің қонысын тауып алады. Бұл еңгімеде баланың білімін, естігені мен кәргенін өз қажеттілігіне қолдана алу, яғни бүгінгі таңда кәтеріліп отырған білім алушылардың функционалдық сауаттылығы орын алады. Ыбырай Алтынсариннің еңгімелері бірін-бірі қайталамайды, әр қайсысының өзіндік қызықты, тәрбиелік мәні ерекше. Оларды оқыған бала әрқашан пайдалы, ғенегелі істерге нйренеді, ғенегесіз істерден жирене тнседі. Ата-анаға құрмет, оған кәмектесу борышын міндет деп тнсінуге бағдар береді. «Ананың сньюі» деген ғелеңінде бала жанын тебірентіп, ана қадірін аяққа бастырмауға нндейді. Ананың балаға берілген сезімі мен ізгі ниетін жеткізе отырып, аналық мейірімнің молдығын, асылдығын балаларға пұғындыру мақсаты кәзделген. Сол сияқты «Аурудан аяған кнштірек» деген еңгімесінде де осы тақырып кеңінен ашылады. Мпұнда жас баланың шыдамдылық, тәзімділік, имандылық сияқты ерік-жігер қасиеттері сипатталады. Ал баланың өзінің жауапкершілігін тнсіну сезімін біле бастауы еңбек етуге тәселуден, еңбекті снйе білуден басталады. Бұл еңгімелердің ескірмейтін, тозбайтын ғмірлік белгісі осы жақтарында. Еңбек етсең ғана ойлаған мпұратыңа жетуге болатынын, ғмір снру жеңіл болатынын ескертеді. Пұлы пұстаз еңбек еткен адамдарды ғмір тәжірибесі мол, қандай жпұмысқа болса да икемді, ғздері кішіпейіл, мейірімді және ешқандай арамдық, зпұлымдық істерді білмейтін, қарапайым халықтың өкілі етіп кәрсетеді. Ақыл да, ой да, оның әр нәрсеге икемділігі де, қиын-қыстау кезеңде жол тапқыштығы да еңбектену арқылы жинақталған ғмір тәжірибесінің жемісі екенін білдіреді. [1, с.144]

Балалар мен жасөспірімдерді ғнер-білімге шақыру, оларға еңбек етудің артықшылығын пұғындырумен қатар, пұқыптылыққа, мейірімділікке, едептілікке нйрету Алтынсарин шығармаларында орын алады.

Ыбырай шығармалары – адам образы арқылы білім алушылардың эстетикалық сезіміне есер ететін, едемілікті тани білуге, мінез-қпұлықтарын жақсартуға кәмектесетін, шындықтың бетін айқындайтын кпұрал. [3, с.53]

Туған халқының тілі мен діліне, дініне берік Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларының ана тілін жетік білуіне, пұлттық рухта тәрбие алуына, жаңа аман табалына сай орыс тілін де игеруіне қамқорлық жасап отырды. Сондай-ақ, Ыбырайдың: «Мектеп қабілетсіздік пен жалқаулықтың пұясына айналмауы тиіс», «Педагогикалық жпұмыстағы шешуші нәрсесі – ең жақсы оқыту едістерін таба білуде» немесе «Оқыту процесінде қалай болса солай оқытпай, ғылыми білім беру жнйесі сақталу керек» деген тпұжырымдары, сабақта баланың ойлау қабілетін арттыратын жаттығуларды кәбірек пайдалануды талап етуі, баланы шоқындыруға қарсылығы, тіл тазалығы ншін кнресі сияқты іс-әрекеттері жаңа ғасыр оқырмандарын ғміршеңдігімен таңдандырады. Алтынсарин өзінің хаттарында Белинскийдің «Балаларды алғашқыда чиновник, ақын, қолғенерші болуға емес, адам болуға тәрбиелеу керек ...» деген сөздерін қайталап, оларды жнзеге асырып отырады. «Шәкірттердің саналығына барынша есер етіп, олардың кейін парақор болып кетпеуі ншін бар кншіммен тырысудамын», -деп жазады Алтынсарин (Ильминский-Алтынсарин туралы естеліктер, 221-222 беттер).

Ендеше бүгінгі алға қойған мақсат Ы. Алтынсариннің еңбек, еділдік, тәрбие идеяларына тоқталып, қазіргі заман талабымен пұштастыра отырып, қазіргі жаңаша тпұжырымдама тпұрғысындағы білім алушы тпұлғасын қалыптастыруда осы идеяларды мейлінше өз практикамызда қолдану, оның шығармаларының тасқынды қуатымен еліміздің ертеңгі болашағы жастарды сусындату.

Әдебиеттер тізімі

1. Дербісәлин Әнуар. Ыбырай (Ибраһим) Алтынсарин: Деректі баян. –Алматы: «Арда», 2005.-216 бет.
2. Ғарифолла Есім «Тпұлғалар-қаламгерлер» Астана, Фолиант баспасы, 2013ж.-253 бет.
3. Ыбырай Алтынсарин тағылымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер /Қпұраст. М.Жармпұхамедов. –Алматы: Жазушы,1991. -124 бет.
4. Қазақ әдебиетін оқыту методикасы. Алматы,1969ж. 81-82б

Д.К.Ахметжанова,

Қостанай жоғары политехникалық колледжі, қоғамдық пәндер оқытушысы

Қостанай облысы

Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ- ТӘРБИЕНІҢ АЛТЫН ДІҢГЕГІ

Тңйін

Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі жас ұрпаққа адамгершілік-рухани тәрбие беру, соның ішінде педагог Ыбырай Алтынсариннің қазақ халқының өзіне тән ұлттық-тәрбие нәдістерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бңгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салуы болып отыр.

Тңйін сөздер: адамгершілік, тәрбие, педагогика, білім, қоғам, ағарту, талапшылдық, орындаушылық

Аннотация

Актуальной проблемой образования на новом этапе является нравственно-духовное воспитание подрастающего поколения, в том числе создание педагогом ИбраемАлтынсариным ряд направлений в области современной педагогики в сочетании с просвещением присущих казахскому народу национально-воспитательных процессов.

Ключевые слова: нравственность, воспитание, педагогика, образование, общество, просвещение, требовательность, исполнительность

Abstract

Relevance: The actual problem of education at the new stage is the moral and spiritual education of the younger generation, including the creation by the teacher IbraiAltynsarin of a number of directions in the field of modern pedagogy in combination with the education of the national educational processes inherent in the Kazakh people.

Purpose: Transfer of knowledge and education about morality in the works of IbraiAltynsarin to future generations.

Key words: morality, upbringing, pedagogy, education, society, enlightenment, exactingness, diligence

Ыбырай Алтынсарин - нағыз елдің қамын ойлаған озық ойлы жаңашыл заңғар жазушы екені бәрімізге жақсы білеміз. Шығармалары арқылы өмір шындығын таныта білген кемеңгер, сол замандағы ең маңызды білім мен тәрбие мәселесін кәтеріп қана қоймай, оны шығармаларына арқау еткен өшпес жұлдыз, ерекше дарын иесі. Ыбырай Алтынсарин қазақтың ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырған ұлы ағартушы. Оның өз бойындағы қуатын халықтың арман-тілегі ншін аямай кәрсете білгені - бңгінгі ұрпақ ншін мол тәжірибе бола білді.

Ы.Алтынсариннің келешек ұрпағына қалдарған асыл мұрасы ұлан-ғайыр. Оның шығармаларының тәрбиелік мәні мен мазмұны бңгінгі күнге дейін қолданыста екені сөзсіз.

Ыбырай Алтынсариннің шығармалары арқылы әр жеке тұлғаның бойында жақсы қасиеттер қалыптаса алады. Өйткені Ыбырай Алтынсариннің қай өңгімесін алсақ та, жақсы мен жаманды салыстыру, өмір суреттерін шынайы кәрсету, қанағатшылдық, білімге деген кұштарлық, адам бойындағы жақсы қасиеттерді әр адамға бағыттай білетін сөз жетпес байлық пен өсиет екені белгілі.

Жас ұрпақтың бойына адамгершілікті сіңіретін, оны жнрек тазалығына, бауырмалдыққа, татулыққа, адалдыққа тәрбиелейтін қнндылықтарымыздың бірі - Ыбырай Алтынсарин шығармалары.

Ұлы ағартушы өз шығармалары мен аудармаларында адамдық болмыс пен жнрек тазалығын, бауырмалдық пен адалдық сияқты қнндылықтарды уағыздап отырған болатын. Жастайынан жаман пиғылдан, жаман кұлықтан өз-өзін тыймаған адам, қатайып кеткен ағаш сипатты. Тнзетуге кәнбейді, сынып кетеді. Ұлғайғанша жамандық қылған адамның өз қалпын өзгертуі қаншалықты қиын екендігін тнсіндіреді. Жақсы, кәркем мінезді жасыңнан өдет етсең, ол өдет тура жолдан қандай қиыншылық кәрсен де жаздырмас дейді.

Өлең-жырларында, мақал-мәтел, нақыл сөздерде Ы. Алтынсарин адалдық пен имандылықтың тағылымдық мәніне назар аударады. Өркім өзін-өзі жоғары тұтпай, хакім болсаң өзінді зор тұтып, бөтенді қор тұтпай еділ болу, өркім өзіне тілеген жақсылығын өзгеге де тілеу керек, себебі дүниеде қанша адам болса - бәріміз бір Адам атадан өрбіген ағайынбыз деп түсіндіреді. Ал төкөппаршылдық, кіншілдік, сараңдық дүниеде еткен жақсылықтарыңды жойып кететін мінез деп түсіндіреді. Жамандық іс бәйе мен жылан іспеттес. Жылан мен бәйені қанша асырап күтсең де, қолыңа тұтына беруді қоймасаң, ақырында өзінді шағып, зиянын тигізбей қоймас дейді. Бейтаныс мейірімді адамның білімге құштарлығы бар жасқа тигізген пайдасы, қиындыққа түскен адамға жасаған рақымы, осы жақсылықтың өлгі адамға қайтарылуы, өз бетімен кәсіп етуге, өнер-білім игеруге, кісілікке құмтылуы Ы. Алтынсарин шығармаларындағы ізгілікті тұжырымдамалардың алтын өзегін құрайды.

Құлы ағартушы қандай да бір ізгі, жақсы қасиеттің барлығы сеніммен, таза жүрегімен жасалу керек, яғни адамда ең алдымен иман болу керек деп, «біз болмасақ, сіз барсыз, нәміт еткен достарым, сіздерге бердім батамды» деп, қазақ жастарынан нәлкен нәміт күтті. Бүгінде тек қазақ қауымы ғана емес, сондай-ақ, бүгкіл еліміз болып, оны ұстаздардың ұстазы деп өр кез қастерлеп, қадір тұтады.

Қазақтың құлттық мәдениеті мәңгілік рухани-адамгершілік құндылықтарға негізделген. Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі жас құрпаққа адамгершілік-рухани тәрбие беру. Қай заманда болмасын адам алдында тұратын құлы мұраттың ең бастысы - өзінің ісін, өмірін жалғастыратын сауатты, саналы құрпақ тәрбиелеу. Ал саналы құрпақ қоғамда өзінің білімімен қатар адамгершілік қасиеттерімен, қайырымдылығымен, адалдығымен ардақталатыны бәрімізге аян. Міне, осындай адамгершілік қасиеттерді білім алушылардың бойына қалыптастыруды негізге алып, сол жас жеткіншектерге тұңғыш рет қалам ұстатқан ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсариннің туындыларында, өсіресе, білімділік пен адамгершілік, еңбекқорлық пен қажыр-қайраттылық біртұтас өріліп отырады.

Ыбырай Алтынсарин - бар саналы ғұмырын ағартушылыққа арнап, яғни ізгілік педагогикасына кәп еңбек сіңірген кәрнекті тұлға. Ол өзінің педагогтік, жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімін және қайраты мен жігерін жас құрпаққа арнады. Қазақ жерінде жаңа нәлгідегі мектептер ашып, қазақ балаларын озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне нәретуге арнаған.

Педагог қазақ халқының өзіне тең құлттық-тәрбие нәрдистерін ағарту ісімен құштастыра отырып, бүгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың құлттық тәлім-тәрбиесі негізінде ол Қазақстандағы құлттық мектептердегі оқыту ісінің едістемесінің іргетасын қалады. Ол Қазақстандағы мектептердегі оқыту, білім беру ісін бір нәйеге келтіруді талап етіп, соны белгілі жолға қойды.

Құлы ұстаз мәдениет пен білім жолына халқының өте ынталы екенін жақсы тұғады. Бұл оны одан сайын жігерлендіре түседі. Ыбырайдың ізгілік педагогикасының демократтық кәзқарастары осылайша қалыптасып, дамыды. Баста пісіп жетілген ойлар, жүрегімен терең сезінілуі қажет екенін, содан соң ғана дұрыс шешімдерді қолдап жүзеге асыруы тиіс деп білген құлы ізгі педагог.

Ыбырай мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалған жоқ, білім алушыларды жеке тұлға етіп қалыптастырудағы адам бойындағы асыл қасиеттердің кәзін ашып, оларды қоғамның белсенді мүшесі етіп дайындауда, білім мен тәрбиенің бастауында тұрған мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтарды жүзеге асырғаны сөзсіз.

Адамгершілік - қоғамдық сананың ең басты белгілері болғандықтан Ыбырай Алтынсарин адамдардың мінез-құлық, іс-әрекетті, қарым-қатынастарды бейнеледі. Шындығында, білім берудің мақсаты баланы жан-жақты тұтас дамыту. Білім беру нәдерісінде бала тұлғасының физикалық және интеллектуалдық аспектілерін ғана дамыта қоймай, ең алдымен баланың жоғарғы рухани-адамгершілік табиғатын ашу керек. Себебі бала шынайы адамдықты, танып білуді педагогикалық нәдеріс кезінде нәренеді.

Адамзат тарихында адамгершілікке байланысты пайда болған санаттарға мыналар жатады: жомарттық, батырлық, ерлік, еділдік, қарапайымдылық, кішіпейілділік, адалдық, шыншылдық, ұяттылық, ар мен намыс, тағы басқалары. Білім алушыларды адамгершілікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуде Ұлы ағартушының кәркем шығармаларының маңызы зор. Білім алушылардың ой-санасын дамытуға, мінез-құлқын қалыптастыруға, дүниетанымын кеңейтуге кәркем әдебиет шығармаларындағы кейіпкерлердің өмірі мен іс-әрекеттері де нәлкен әсер етеді.

Ыбырай өңгімелерінің негізгі қайнары халық тұрмысынан алынған. Өмірді, адам әрекеттерін ешқашан дағдыдан тыс өсірелеп суреттеп, шындықтан алшақтамаған. Кейіпкерлерді шынайы өмірге тең әрекеттері арқылы бейнелеуді мақсат тұтты. Ыбырай Алтынсариннің өңгімелерінде еңбексүйгіштік, оқуға, өнерге ұмтылу, елін-жерін қадірлеу, талаптылық, қайрат пен ерік-жігерлілік, ізденімпаздық, кішіпейілдік, махаббат, қайырымдылық, жалпы айтқанда, адамгершілік ұғымына тең тағы басқа жақсы мінез-құллыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қатмиды.

Алтынсарин жастарды еңбек сүйгіштікке баулыды, уақытты босқа өткізуден және жалқаулыққа салынудан сақтануға шақырды. Адамгершілікке тәрбиелеу құралы - еңбек пен ата-ана нәлгісі екенін айтады. Адамгершілік адамның рухани байлығы, болашақ ұрпақты ізгілік бесігіне бөлейтін руханият деуіріне жаңа қадам болып табылады. Адамгершілік тәрбиенің нәтижесі адамдық тәрбие болып табылады. Міне, осы бағыттағы еңбектерінің орны бір тебе. Ыбырай Алтынсарин жазған шығармалар ең алдымен, маңызды, қысқа, қызықты, тартымды. Мейлінше тәсінікті, балалардың ұғымына жеңіл, тілі жатық және оқу, өнер, адамгершілікке жетектейтін тәлім-тәрбие беретін қасиеттері жағынан алғанда мазмұнды. Кез келген жастағы балалар қызыға отырып оқумен қатар, өздері-ақ ой тәйе алады. Оның қоғамдық өмірдің өр алуан жақтарын суреттеуге арналған. Өзінің озық идеяларын жеткізуде жазушы халық тілінің байлығын шебер пайдалана білді.

Себебі қазіргі таңда рухани-адамгершілік білім өте қажет. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта ұйымдастырды. Ой, сөз және істің бірлігін тең ұстай алды. Бұл ретте ол мұғалімнің атқаратын рөлін жоғары бағалады. -Халық мектептері үшін ең керектісі - мұғалім, - деп жазды ол. Мұғалім баланы сүйіп, оны тәсіне білуі және шабыттандыра алуы керек деп есептеген.

Ізгілік педагогикасын баса назарда ұстаған Ыбырай Алтынсарин балаларға арнап кәптеген қысқаша өңгімелер жазды. Сонымен қатар оқу-өдістемелік шығармалар және халық ағарту мәселелері жөнінде ескертпелер, этнографикалық очерктер де жазған. Ұлы ағартушы рухани-адамгершілік білімнің маңыздылығы жайында айтып кеткен.

Ыбырай Алтынсариннің өр өңгімесінде рухани-адамгершілік, білім беру-жас ұрпақтың бойына сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ақиқат, жиянат жасамау және ішкі тыныштық құндылықтарды дарытады. Баланың бойында жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытудың маңызды шарттарының бірі- балаға қоршаған ортада шынайы кезқарас, кәңілді жағдай туғызу болып табылады. Ұлы ағартушы аңыз өңгімелерінің қай-қайсысын алсақ та, ондағы айтылатын негізгі идея - жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесін кәтере отырып, аз сөзбен кәп мағына беретін қысқаша өңгімелерімен жас ұрпаққа тәлім-тәрбие береді.

Ыбрай Алтынсарин адамгершілік қасиеттерді деріптеуін басты назарда ұстаған болатын. Яғни, жеке тұлғаға рухани-адамгершілік білім беру мәселелерін басты мақсат етіп жнзеге асырған. Өйткені, ол жас жеткіншіктерге ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды нәлестіре отырып нәреткен. Адамның қоғамда өз орнын табуына, ақыл-парасатының дамуына, яғни, кемелденуге деген тілегін ашып, мәнді өмір снуіне нәретеді. Оны жазушы шағын өңгімелерде нәгіт, өсиет түрінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. Ыбырай Алтынсарин шығармашылық жолында сантүрлі қиындықтарға жолықса да, өз алған бағытынан тайған жоқ. Бойындағы сеніммен ойдың, сөздің, істің бірлігіне өкелді.

Алтынсариннің тәрбие жөніндегі негізгі тақырыбының бірі - талап. Талап етіп талпынбаса, адам баласы ешбір алға баспаған болар еді. «Талапты ерге нұр жауар», - деген халық мақалы да өмір тәжірибесінен туған пікір. Жастық шақ жігер, қайраттың толы кезі. Бойдағы жасырын талант, өнерлерін жарыққа шығарып қалатын кез де осы. Ол үшін талап керек. Ер нәрсені де жігермен істе, өзіңнің не нәрсеге қабілетің, ыңғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, қай өнердің соңына тнссен, өрі өзіңе, өрі қоғамға пайда келтіре аласың, талаптан да таңдап ал дейді. Кейде талаптың, жігердің жоқтығынан жап-жақсы өнердің жарыққа шықпай кетуі де мүмкін. Сондықтан өз талабыңмен өрге шық дегенді айтады.

Біріншіден, өр халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрлерінен хабар беру принципін кездей отырып, тұлғаны өмір сүрген қоғамына қатысты халықаралық қатынасқа бейімдеу. Жеке тұлғаны адалдыққа, еңбекке, пұқыптылыққа, талаптылыққа тәрбиелеу, адамгершілік жақсы қасиеттерді олардың бойына дарыту арқылы адами мінез-құлықтарын өздері игере алуларын ойластырған. Мектеп оқушыларының тнсінігіне жеңіл, тілі жатық еңгімелерді беруімен бала тнйсігін жнйелілікпен қалыптастыруғатырысқан.

Қорыта айтқанда, Ы.Алтынсариннің өз халқын оқуға, өнерге нндеуі надандыққа, зпұлымдыққа қарсы шығуы, сол кезде елеумет өміріндегі теңсіздіктің бетін ашып, өмір шындығын кәрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуі оның творчествосының халықтық жағы десек, қазақтың қазіргі ержеткен проза жанрының және балалар өдебиетінің ең алғашқы негізін салушы болды. Ыбырай салған сара жол – бұл кнндері қанатын кеңге жайған, тамырын тереңге жіберген, экономикасы мен мәдениеті дамыған теуелсіз Қазақстан Республикасының білім шаңырақтарында жалғасын кеңінен табуда.

Сонымен Ыбырай Алтынсарин – қаншама ғасырлар өтсе де, өзі өмір сүрген заманы мен өмірінде қазақ балаларына –Кел, балалар, оқылық! деп жар салудан тынбаған, сол арқылы қазақ балаларының надандық жолға тнсуіне мүмкіндік бермеген, өр еңгімесі тәрбиенің алтын діңгегі болып саналатын өшпес дара тұлға болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Өуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. Алматы, 1985 ж. 20б
2. Ыбырай Алтынсарин тағлымы. Жармұхамедов М. Алматы, 1991 ж. 30б
3. Алтынсарин Ы. Өнер - білім бар жұрттар. Алматы, 1989 ж. 27б

ӨОЖ 82.0А94

А.Ә.Ахметова,

Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі, п.ғ.м.,

Қарағанды қаласы

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ПҰЛТ ПҰСТАЗЫ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН

Тнйін

Бұл мақалада Ыбырай Алтынсарин адамның жеке басының мінез – құлқын қалыптастыру, оның бойынан жойылып бара жатқан адамгершілік қасиеттерді сіңіру, иманжнзді етіп тәрбиелеу ата – ананың тікелей өсерімен отбасынан басталып, мектепте жнзеге асатынын ескерген жөн. Ыбырай келешегінен нміт кнткен, өз халқын жан теңімен снйген, халқының мәдени кәркейіп өсуі үшін бойындағы бар кнш жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот азаматтар еді.Өз заманының ақыл ойшылдары ірі қоғам қайраткерлері, олардың дарқан бейнелері мен іс өрекетінен қазақ халқының мәдени экономикалық дамуын, қазақтың пұлт болып бірігуін, жапшай сауатты, мәдениетті, оқыған ел болуын кәксеген біртуар асыл азаматы.

Аннотация

В этой статье Ибрай Алтынсарин должен учитывать, что формирование личного поведения, усвоение падающих моральных качеств, религиозное воспитание начинается в семье и осуществляется в школе под непосредственным влиянием родителей. Авраам был настоящим патриотом, который надеялся на будущее, всем сердцем любил свой народ и посвятил все свои усилия культурному процветанию своего народа. Мыслители своего времени были великими общественными деятелями, их благородные образы и поступки сделали уникального благородного гражданина, желавшего культурного и экономического развития казахского народа, объединения казахского народа как нации, универсально грамотной, культурной, образованной страны.

Abstract

In this article, Ibrai Altynsarin should take into account that the formation of personal behavior, the assimilation of declining moral qualities, religious upbringing begins in the family and is carried out at school under the direct influence of parents. Abraham was a true patriot who hoped for the future, loved his people with all his heart, and devoted all his efforts to the cultural prosperity of his people. The thinkers of their time were great public figures, their noble images and actions made a unique noble citizen who wanted the cultural and economic development of the Kazakh people, the unification of the Kazakh people as a nation, a universally literate, cultured, educated country.

Қазіргі таңда білімнің басты мақсаты – бәсекеге қабілетті, кәсіби құзыреттілігі жоғары, жаңаша ойлайтын шығармашылықты мамандар даярлау және жасампаз іс ерекетті қалыптастыру. Олай болса, тарих кешінде өзіндік орны бар айрықша зиялы қауым өкілдерінің тұрпак тәрбиесі туралы мәселелер ауқымындағы ой пікірлерін зерделеу, сипаттау, таразылау, жинақтау, оларды қоғамдық іс – тәжірибе шеңберіне енгізу.

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының тағдырына ерекше мән берген ұлы ағартушы – педагог. Ы.Алтынсарин педагогикасының мұраларының негізгі идеяларының бірі – адамның өзара қарым – қатынасы, жастарды еңбекке баулу. Өзінің барлық педагогикалық теориясында жас жеткіншектердің ұлттық тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының ғасырлар бойы тәрбие саласында жиған бай тәжірибесін негізге алу қажет деген пікірді тұстанғандардың бірі Ыбырай. Оның дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына өсіресе, қазақтың мәдениетін, өнерін терең білетін, ақыл – парасаты жоғары, сөзге шешен, елге сыйлы атасы Балғожаның ықпалы ерекше болды. Ыбырай бала жастан халықтық педагогикадан алған тәлім – тәрбиесін, елгі – өнегесін кәңіліне тәйгендерін оқу ағарту істері арқылы қазақ балаларының бойына сіңдіре білді. Ы. Алтынсариннің ұлттық эстетикалық тәрбие проблемаларын қозғайтын арнайы еңбектерін жазып қалдырмағаны белгілі, бірақ Ы. Алтынсариннің ұлттық – эстетикалық тәрбиеге қатысты оның педагогикалық қызметінен көрініс тапты. Ы. Алтынсарин шығармалары халқымыздың салт – дәстүрі, өдет – тұрпатарын сипаттайтын этнографиялық мәнде келеді. Ы.Алтынсарин жастарды оқу – білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа тұрынбайды, айтпақ пікірін оқушы зердесіне сіңіру үшін әртүрлі тұтастық амал тәсілдерді қолданады.

Бір аллаға сыйынып Кел, балалар, оқылық, Оқығанды кәңілге Ықыласпен тоқылық! – деген өлеңінде білім алуға үндесе, екінші жағынан, өмірдің бір қызығы тек байлықта деп тұғатын, оқу, өнер, ғылым – білімге мін бермейтін кертартпа көзқарасқа соққы береді. Өмірде сарқылмас мол байлық – білім екендігін айта келіп, оған қол жеткізу үшін ерінбей – жалықпай еңбектенудің керектігін түсіндіреді. Өнерді нәйрен, нәйрен де жирен деп санаған халқымыз ұл қыздарының оң қолынан өнер тамған шебер болуына да мән берген.

Ы.Алтынсарин өзінің тәл туындыларында тәрбиелік, нақыл – насихаттық мәніне ерекше кәңіл аударып отырды. Сол арқылы жас буынды адамгершілік пен ізгілікке, еңбек пен зейінділікке, өнер – білімге баулуды көздейді. Ол ел жұртқа қажет білім мен өнерді игерудің тәте жолы тұрақты мектептер арқылы жнзеге асады деп санады. Ы. Алтынсарин қызметінде балаларды оқыту мен тәрбиелеу жұмысы ерекше орын алады. Мектептегі оқыту мен тәрбие процесін жнргізуші мұғалім деп таниды. Ы.Алтынсарин надандықтың зиянын, ғалымның қоғамдық маңызын түсіндіреді. Бұл өсіресе «Талаптың пайдасы» т. б. өңгімелерімен көрінеді.

Шығармаларында оның ғынерге деген ықылас – ілтпаты анық байқалады. Ғзінің ғлеңдері мен еңгімелері арқылы жастарды табиғаттың есемдігін , адам сезімін қабылдап, тнсіне білуге тербиелейді, оның ғлеңдері мен ғибрат еңгімелері жас ұрпақты тербиелеу мен оқытуда кнні бтгінге дейін ғз маңызын жойған жоқ. Ол аймақта мектептер мен кесіптік училищелер ашу арқылы жалпы және кесіптік білім беру ісінің негізін қалады.

Сиса кәйлек нстінде, Тоқуменен табылған. Сауысқанның тамағы, Шоқуменен табылған, - деп педагогтік тесіліменен балаға еңбек атаулыдан хабар аңғартады. Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы. Біздің барлық нмітіміз, қазақ халқының келешегі осында , тек осы мектептерде ғана деп жазған болатын. Ы. Алтынсарин шығармаларында еңбекті сню, білімдіден нйрену , талпыну, адамды сыйлау нгіттеледі.

Ыбырай Алтынсарин ғзінің бнкіл саналы ғмірін қазақ халқының жаңа буынын тербиелеп, олардың озық мәдениетті елдерден нлгі ала отырып, білімді де саналы азамат болып жетілуіне айтарлықтай нлкен нлес қосты. Ыбырайдың бұл тарихи қызметі кезінде ғзінің замандас достары Н.И. Ильминскийдің, А.А. Мазохиннің, Ф.Д. Соколовтың, А.В. Васильевтің, А.Е. Алекторовтың, Ғ. Балғымбаевтың естеліктерінде жылы ілтпатпен аталып жоғары бағаланды. Алайда ұлы ағартушының сан қырлы педагогикалық, ғылыми зерттеулері, сондай – ақ ғлеңдері мен прозасы , аудармалары біздің заманымызда ғана терең зерттеліп, ғзінің тиісті , ері байсалды бағасын алды. Қоғамдық ой – сананың дамуына ғзіндік нлес қосқан ұлы ұлғалардың қатарында Ыбырай Алтынсарин есімі де тұрады. Ұлы ғалым – педагог Ы. Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясы» және «Таза бұлал» деген оқу – едістемелік еңбектері қазақ халқының рухани мәдениетінің даму тарихында аса зор оқиға болып бағаланады. Және болашақ ұрпақтың ақыл ойы мен жеке ұлғаны қалыптастыруда адамгершілік , эстетикалық еңбек дағдылары мен қасиетін тербиелеудің негізі болып есептеледі. Жеке ұлғаны оқу мен ғынерге , мәдениетке, адамгершілікке тербиелеуде Ы. Алтынсарин аса бағалы, бай қор – қазақ фольклорына ерекше назар аударды. Бұлдан ұлы ағартушының істеген ісінен, шығармаларынан бала тұрғысынан қалыптастыру мен тербиелеуде қазақ отбасының телім аларлық ең жақсы дәстүрлеріне жоғары баға бергендігін кәреміз.

Кім сендерді, балалар тербететін,

Еркелетіп, ойнатып, сергітетін ?

Жалқауболсаң, балалар, жаман болсаң,

Қамқор анаң кәз жасын кәлдететін,- деген, ақын бұл ғлең шумақтарынан отбасындағы ата – ана тербиесі мен баланы снйіп, еркелететіндігін және ата – ана баланың алғашқы табиғи тербиешісі, балажандық қасиеті мен ерекше мейірімдігін кәреміз. Ы. Алтынсарин еңбек процесінің бала тербиесіндегі ерекше маңызын кәре біледі. Сондықтан оның кәптеген еңгімелерінің идеясы Абай айтқандай «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген қағиданың тәңірегінде топтасқан. Мәселен. «Бай баласы мен жарлы баласы». Асан мен Нсен еңгімесі шындық реалистік еңгіме. Осы еңгімесінде Алтынсарин бнкіл ағартушылық еңбегінің негізгі сырын, елеуметтік тенденциясын айқын ашып береді. Нсен арқылы еңбекші бұлқараның жас ұрпағының еңбек снйгіштігін , ер нәрсенің ретін таба білетіндігін кәрсетеді. Ал Асан бейнесінде мұндай қасиет байқалмайды. Нсен бейнесінен тек еңбекснйгіштіктен басқа дерменсіз Асанға кәмегі оның адамгершілік жағынан бейнесін сомдай тнседі. Мұнда қазақ ғміріндегі Асанға лайық ұқсас мінездерін айқын кәрсетіп береді. «Ол жастайынан сұрағанын еперетін, дегенін істейтін кісі болғандықтан жатып ішер болуға ерекетенеді» ... «Ол еш нәрсені істеуге едеттенген жоқ, демек, ғзінің не істей алатынын, несі жоқ екенін жақсылап айыра алмайды». Осы жерде қортынды жасай кететін болсам: мұндай балалар қазірдің ғзінде де кездесіп отырады. Олар еке – шешелерінен кәмек кнтіп таңнан кешке дейін отырудан тайынбайтындар кездесе, керісінше бос уақыттарында пайдалы іспен айналысып , ата – аналарынан кәмектерін аямайтын балаларды да жиі кездестіруге болады. Осы еңгіме арқылы мектеп оқушыларына жақсы мен жаман, кедей мен бай, сараңдықпен жомарттық туралы сәздермен біраз

мағлұматтар беруге болады. Ы.Алтынсарин осы іспеттес еңгімелерінде еңбек процесінің адамның сана – сезімін, психологиясын қалыптастыруда ерекше орын алатынын жақсы тнсіген. «Пұяда не кәрсен, пұшқанда соны ілесін» дегендей жасөспірімдердің басында кездесетін түрлі жаман мінездерді отбасындағы тәрбиемен терең астастырады. Адамның жеке басының мінез – құлқын қалыптастыру, оның бойынан жойылып бара жатқан адамгершілік қасиеттерді сіңіру, иманжнзді етіп тәрбиелеу ата – ананың тікелей өсерімен отбасынан басталып, мектепте жнзге асатынын ескерген жөн. Ыбырай келешегінен нміт кнткен, өз халқын жан тәнімен снйген, халқының мәдени кәркейіп өсуі ншін бойындағы бар кнш жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот азаматтар еді.Өз заманының ақыл ойшылдары ірі қоғам қайраткерлері, олардың дарқан бейнелері мен іс өрекетінен қазақ халқының мәдени экономикалық дамуын, қазақтың ұлт болып бірігуін, жаппай сауатты, мәдениетті, оқыған ел болуын кәксеген біртуар асыл азаматы. Қазақ педагогикасының дамып, өркендеуіне белсене ат салысып мынандай нлес қосты: қазақ балаларына алғаш мектеп ашты, Ырғыз қазақ қыздарына арналған мектеп – интернат ашты, «Қазақ хрестоматиясын», «Қазақтарға орыс тілін нйретудің бастауыш құралын» жазды. Қоғамның заңды тіршілік етуі тек қана халықтың ағартушылық деңгейі қоғамдық және дара санының дамуы арқылы мүмкін болатынын тарихи іс тәжірибе кәрсетіп отыр.Өлемдік деңгейдегі балық құқықтық мемлекеттерде азаматтық қоғам ғасырлар бойы жинақталған құндылықтар негізінде қалыптасқаны белгілі. Сондықтан да , Елбасы Нұрсұлтан Өбішұлының «Тарихты танып зерделеу керек, тарихты таразылау керек, сонда тағдырынды, бтнгінгі тұрпатыңды танысың, келешегінді бағдарлайсың, алдағы жнрер жолыңның сілемін табасың» деген сөздерінде тарихтың шексіз тағылымы да ақиқаттың құдіретті мейлінше айқындала тнседі.

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезіндегі демократиялық бағыттағы қазақ зиялыларының ең ірі , ең беделді кәшбасшысы қазақ ғылымы мен мәдениеті, оқу тәрбие ісі тарихына сіңірген орасан зор еңбектерінің тарихтан өшпес орын алатынын бтнгінгі демократия мен өділеттілік салтанат құрған деуірде өмір шыңдығы дәлелдеп отыр. XXI ғасырда білім сапасы жалпыға ортақ, рухани – этикалық басымдылық негізінің мән құраушылық және шығармашыл, жаңашыл сипатына ие, сонымен қатар ғылыми негізде шынайы құрылған , сан қырлы , адамзат пен мемлекеттің мәдени ескерткіштеріне сай негізделген, этномәдени , елеуметтік – кәсіптік және конфессионалды топтардың жан – жақты қажеттіліктерін, сондай – ақ жеке тұлғалардың рухани сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған болуы қажет. Осы бағытта Ыбырайдың игілікті ісін ықыласпен қолдап, оны егемен елдің білім беру жнйесінде оқыту мен тәрбиенің озық нобайы ретінде жандандырып, инновациялық сипатта өр бере отырып, тиімді қолдану оқыту міндеттерінің талабы болған абзал.

Әдебиеттер тізімі

1. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991 ж
2. «Қазақ тілі мен өдебиет » журналы. 2008ж, № 4,5
3. Бес ғасыр жырлайды. Алматы, «Жазушы», 1989 I том
4. «Өзіндік таным» № 2 2007 № 5-6 2006ж
5. Ы. Алтынсарин «Өнер білім бар жұрттар» Алматы, 1989ж
6. Ы.Алтынсарин . Таңдамалы шығармалары.320 бет
7. Ы.Алтынсарин тағылымы. Құрастырған М.Жармұхамедов

УДК 5527

Бактығалиева А.К.,
преподаватель кафедры музыки,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

Гливіна Е.В.,
заведующая отделением культуры,
преподаватель кафедры музыки,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА-МУЗЫКАНТА ЧЕРЕЗ ТРУДЫ И. АЛТЫНСАРИНА

Аннотация

Қзектілігі: Барлық буын музыканттары Ы. Алтынсариннің идеялар мен нндеулерде тербиеленеді. Ағарту, елеуметтік теңдік, білім беру, бақытты болашақ тақырыбы ердайым музыкада да, одан тыс жерлерде де кeрiнiс табады. Бұл жарқын жалынды сөздер кесiби музыканттың жнрегiнде де, музыкадан алыс адамның жнрегiнде де пайда болады.

Мақсаты: Ы.Алтынсарин еңбектері арқылы болашақ маман-музыканттың тұлғасын қалыптастыру.

Аннотация

Актуальность: Музыканты всех поколений воспитываются на идеях и призывах

Ы. Алтынсарина. Тема просвещения, социального равенства, образования, счастливого будущего всегда находит отражение как в музыке, так и в не ее. Эти яркие пламенные строки находят оклик как в сердце музыканта–профессионала, так и человека далекого от музыки.

Цель: Формирование личности будущего специалиста-музыканта через труды Ы. Алтынсарина.

Abstract

Relevance: Musicians of all generations are brought up on the ideas and messages of Y. Altynsarin. The theme of enlightenment, social equality, education, a happy future is always reflected in both music and non-music. These bright, fiery lines find a hail both in the heart of a professional musician and a person far from music.

Goal: Formation of the personality of the future specialist-musician through the works of Y. Altynsarin..

Ключевые слова: музыка, молодое поколение, патриотизм, культурное наследие.

Ыбырай Алтынсарин - выдающийся просветитель, педагог, основатель первой русско-казахской светской школы в Казахстане, создатель алфавита на основе русской графики.

Ы.Алтынсарин родился 2 ноября 1841 года в Аракарагайской волости Николаевского уезда Тургайской области. Мать Айман из рода аргын - дочь бия Шегена, отец Алтынсары Балгожин происходил из семьи рода «кипчак» (средний жуз), его не стало, когда Ыбыраю не исполнилось и четырех лет. Рано лишившись отца, воспитывался в семье деда, известного бия Балгожи Жанбурчина. Узнав об открытии в городе Оренбурге при пограничной комиссии специальной школы для обучения казахских детей (целью которой была подготовка писарей и переводчиков), Жанбурчин ходатайствует с просьбой принять в школу его девятилетнего внука Ыбырая. 1 августа 1850 года Ыбырай в числе одиннадцати других казахских мальчиков был призван доктором Майделем годным к обучению. В учебную программу школы были включены русский язык, чистописание, арифметика, татарский язык, мусульманское вероучение и составление деловых бумаг на русском языке. Ученики должны были воспитываться в духе проводников политики царизма в Казахстане. Алтынсарин самостоятельно изучал произведение классиков мировой литературы – Шекспира, Гете, Байрона, Пушкина, Гоголя, Лермонтова, Фердоуси, Низами, Навои и др. В школе Ыбырай учился очень хорошо, учителя отмечали его любознательность и прилежание. По окончании семилетнего образования с отличием получает похвальный лист за успехи в учебе. Школа и в самом деле оказала самое положительное влияние на Ы.Алтынсарина. Она научила его высоко ценить знания, развила его любознательность, воспитала в нем глубокое уважение к культуре. Вместе с тем, она не оторвала его от родного народа, а, напротив, заставила глубже задуматься над тем, как улучшить положение казахских тружеников, приобщить их к передовой культуре России и народов Средней Азии.

Слова А.И. Герцена: «Вся жизнь человечества последовательно оседала в книге»- стали повседневной жизненной формулой Ыбырая. Много труда вложил Алтынсарин в начало организации женского образования в Казахстане, при его поддержке открылась такая школа в Иргизе. Позднее женские училища с интернатом открылась в Тургае в 1891, в Кустанае – в 1893, в Актобе - в 1896 годах. В целом, Алтынсарину удалось открыть четыре двухклассных центральных «русско – киргизских» училища, одно ремесленное училище, одно женское училище, пять волостных училищ, два училища для русских детей. В числе учебных заведений, основанных великим просветителем, была и первая двухклассная русско–казахская школа г. Костаная, которая открылась в 1884 году.

В качестве учебно-вспомогательных пособий Алтынсарин рекомендовал учителям русско – казахских школ труды и учебники русских педагогов и писателей: «Детский мир» Ушинского, «Азбука и книга для чтения в школе и дома» Бунакова, «Басни» Крылова, «Грамматика» Кирпичникова, «Элементарный курс грамматики. Правописание» Тихомирова, «Арифметика» Евтушевского, «Краткая русская история» Острогорского. Он приступает к составлению учебных пособий для учащихся русско-казахских школ еще до своего назначения на должность инспектора. На разработку алфавита на основе русской графики Ы. Алтынсарин потратил около трех лет, считая необходимым полностью сохранить состав русского алфавита для создания книг на казахском языке. Составление двух учебных пособий: «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» он закончил в 1879 году, и потом в этом же году выпустил их в свет тиражом в две тысячи экземпляров. Во вступительной статье к «Киргизской хрестоматии» Алтынсарин писал: «... Как первый еще в своем роде труд, настоящая хрестоматия имеет, может быть, некоторые недостатки; но льщу себя надеждою, что она все же пройдет не бесследно и удовлетворит своему назначению, как первая читательная книга...».

Алтынсарин был разносторонне образованным человеком. Его научный интерес включал и занятия этнографией. В марте 1868 г. Алтынсарин выступал на заседании Оренбургского отдела РГО с чтением своего «Очерка обычаев при сватовстве и свадьбе у киргизов Оренбургского ведомства». В своем поэтическом творчестве Ы. Алтынсарин прежде всего пропагандировал значение народного образования, обращался к молодежи с призывом приобретать знания. Необходимость образования во времена Алтынсарина нужно было доказывать. Трудно было не только открыть школу, но и набрать учеников. Алтынсарин пишет стихи, обращенные к детям, в которых он призывает их учиться. Самое известное из них — «Давайте, дети, учиться!» В нем говорится о пользе науки, знаний в жизни человека. Влияние трудов Ыбырая не обошло и искусство. Огромное влияние на музыкантов Казахстана оказали труды великого просветителя-педагога. Все его призывы, обращенные к молодежи, нашли отражение и в музыке. Посредством слияния различных жанров, проникновение в музыкальное полотно гармонии характерной для европейской и русской музыки наряду с национальным колоритом, призывные интонации, особенности гармонического языка все это наиболее ярко отражает ту атмосферу, в которой творил свои труды Алтынсарин. Идеи просвещения, всеобщего знания, желание сделать свою жизнь ярче отразили последователи Ыбырая и в музыке. Например, в творчестве Л. Хамиди одной из ярчайших лейттем является тема просвещенной молодежи, благосостояния страны. Искристые мелодии, солнечная, прозрачная фактура с пламенным маршевым запевом массовых песен и хоровых обработок Хамиди под девизом Алтынсарина и по сей день звучат в детских садах, школах, университетах. Также среди выдающихся деятелей культуры есть такие композиторы как Ерзакович, Затаевич, Брусиловский, которые неоднократно обращались к трудам Ы.Алтынсарина в своих музыкальных зарисовках. Например, в творчестве Б.Г. Ерзаковича, который с юношеских лет посвятил себя нашей национальной музыкальной культуре. Сама судьба помогла свершиться этому подвигу исследования и пропаганды великого национального наследия. Упорно, настойчиво, в постоянной работе

Ерзакович поднимался к вершинам музыкального искусства, к подлинной духовности, основанных на трудах Ы. Алтынсарина. В итоге многолетней работы Ерзаковича появилось редкое по полноте и глубине многостороннее исследование «Песенная культура казахского народа». Оно и по сей день покоряет свежестью подхода, безукоризненностью грамотного и весьма квалифицированного анализа. Один из величайших музыкантов 19 века Жаяу Муса написал прекрасную песню на стихи выдающегося просветителя Ы. Алтынсарина. Великий музыкант сопровождал себе не только на домбре, но и на гармонике, что ни в коей мере не исказило «дух» казахской музыки, а только обогатило. Эта песня стала не только призывом к образованию всей молодежи, но и особой гордостью в творческом наследии казахского народа.

Музыканты всех поколений воспитываются на идеях и призывах Ы. Алтынсарина. Тема просвещения, социального равенства, образования, счастливого будущего всегда находит отражение как в музыке, так и в не ее. Эти яркие пламенные строки находят отклик как в сердце музыканта–профессионала, так и человека далекого от музыки.

Ыбырай Алтынсарин - талантливый сын своего народа, гордость нации. Он внёс большой вклад в развитие культуры казахского народа, его труды и все его творчество вошло золотой фонд нашей истории, оставив последующим поколениям неисчерпаемое богатое наследие. Многосторонняя деятельность Ы.Алтынсарина способствовала экономическому, культурному и духовному развитию казахского народа. Ы.Алтынсарин является выдающимся просветителем, педагогом, писателем и общественным деятелем, внесшим большой вклад в дело приобщения казахов к передовой, демократической культуре.

Список литературы

1. Национальная энциклопедия, 2 том, книга «Исторические личности».
  2. «Музыкальное наследие Казахстана».
  3. Джумагулов, «Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа».
- Сайт в интернете [http://: www](http://www)

ЕОЖ 541.18

А.С. Батырханова,

«Езін-өзі тану» Адамның нйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі,
гуманитарлық пәндер оқытушысы,
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІК БІЛІМ

Аннотация

В статье показано, как анализировать духовно-нравственные знания в творчестве Ы. Алтынсарина, связывая их с жизнью, и с эффективностью обучения и методики.

Тңйін: Бұл мақалада Ы.Алтынсарин шығармашылығындағы рухани-адамгершілік білім туралы, оны оқыту мен едіс-тесілдердің тиімділігінен гөрі, өмірмен байланыстыра отырып, талдау жолы көрсетілген. Ы.Алтынсарин шығармаларын оқытудың нш тесілі аталып, өңгімелеріндегі рухани-адамгершілік білімнің көрінісі сипатталды.

Abstract

The article shows how to analyze spiritual and moral knowledge in the work of Y. Altynsarin, connecting them with life, and with the effectiveness of teaching and methodology.

Кілттік сөздер: Ы.Алтынсариннің өңгімелері, рухани-адамгершілік білім

Ключевые слова: Рассказы Ыбырай Алтынсарина, духовно-нравственное воспитание.

Key words: Ybyrai Altynsarin's stories, spiritual and moral education.

«Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де бір кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланып жүр. Сондықтан кезге кәрінер ешқандай пайдасы болмаса да, шәкірттерге амалсыздан татар тілінен ешқандай кемшілігі жоқ ана тілін тастап, татар тілін нйренуге тура келеді. Екінші жағынан, татардың кітап тілі, бұл тілді татарлардан шыққан оқымыстылардың ғездері де менсінбегендіктен, араб, парсы сөздеріне лық толған. Сондықтан да ол сауатсыз қазақтарға тнсініксіз. Бұл тілде басылып шыққан кітаптардың бәрі де тек дін туралы жазылған кітаптар, сондықтан олар осы жағынан алып қарағанда да, дннияуи мақсаттарды кездейтін орыс-қазақ мектептерінде пайдалану ншін, мысалы, орыс тіліне аудартып жаттықтыру ншін қолайсыз» [1.3 б.] деп ғз заманының қателіктерін баса айтып, педагог ретінде білім саласының ғзектілігін шеше алған ғалымның еңбек жолы мен ғмірге келгеніне міне, биыл 180 жыл. Неге Ы.Алтынсарин дара және мөңгілік?

Себебі, қазақтың алғашқы ұстазы. Оның едістемесі мен шығармашылығы мөңгілік болып тұрған сәтте аты да мөңгілік болмақ. Мектепке дейінгі ұйымдарда, мектеп бағдарламаларында Ыбырай Алтынсарин шығармаларын оқыту және мөтіндерді пайдалану арқылы жүргізілетін жұмыс барысында, оқырман бойына рухани-адамгершілік білімді сусындататыны сөзсіз.

«Ер туынды кез алдымызға оқиғаны елестете отырып, оқырман жүрегіне жол тауып, жамандықтан тиып жақсылыққа бағыттайды. «Ыбырай Алтынсарин шығармашылығындағы рухани-адамгершілік білім қалай жүзеге асады?» деген сұраққа жауап берсек, «Ермекші, құмырсқа, қарлығаш» еңгімесін оқи отырып, адамзат пен Алла жаратқан ер жаратылыстың ғзіндік биік байланысы бар екендігін ұғындыра отырып, білімге баулиды. Жүендіктің кішкентайы құмырсқа, басты кейіпкердің алған ғнегесінің арқасында басшылық лауазымына тек білім алудың, ізденістің арқасында шығады. Білім алудың нлкен кішісі болмайтындығын, рухы биік адамның ердайым нйретері кәп екендігін кәре аламыз. [2.97 б.]

«Талаптың пайдасы» еңгімесі арқылы адам бойындағы нлкен адамгершілікті патша мен талапты ері жас суреткер арқылы кәрсетіп отыр. Патша болса да сөбидің ыстық ықыласына жауап қатып, қолпаштағаны оны биікке асқақтатып, талантты, атақты суретші шығарады.

«Асыл шәп» еңгімесінде ағайындылардың анасының тапсырмасын орындауға шығып, ең соңында сабыр мен сабырлылықтың адам баласына қаншалықты қажет екендігін ұғындырады. Адамзаттың бойында қашанда сабыр сезімі жүрегіне ұяласа кез-келген сәтте жеміс дөмін сезінетіндігін қалың оқырманға айтқандай болады. Біздің дінімізде де, сабыр сөзінің астары кең, мағынасы терең. Сол нлкен мөнге ие сөзді осындай мысал ғеленмен керемет жеткізу асқан шеберлік деп білеміз.

«Сөтемір» еңгімесін оқи отырып оқушы мен оқырман елеуметтік жағдайға қарамастан барлық адамның мүмкіндіктері бірдей екендігін кәреді. Мысалға басты кейіпкерлердің ғзі оқырманға шабыт сыйлайды. Себебі: биікке ғрмелеген ақсақ құмырсқа болса, одан ой тнйген бала жетім болатын. Осы оқиғаның қорытындысындағы кейіпкер обрызына ұмтылу барша адам арманы. Биік пен мансап, ғсу мен ғркендеу, ер саланың майталманы мен маманы болу. Жетім бола тұра, ғмірдің мөні оқу мен еңбекте екендігін тнсініп, ілім жолына тнседі. Нетежиесінде атақты ері ақылды патша болыпты.

«Еке мен бала» еңгімесінде оқырманға еңбек жолында ерінуге болмайтындығын, ербір болашаққа деген талпыныс соңында нлкен жетістіктің бар екендігін нйретеді. Бар ерекетке еріну нлкен жұмыстың бастауы деген ұранмен тнсіндіреді.

Болашақ «қазақ тілі мен едебиеті» мамандарын даярлау барысында, ер шығарманы оқыту мен оны бала бойына игертудің едістемесін ғтуде студенттер ойы мен қиялы «Ыбырай Алтынсарин шығармаларын қалай оқытамыз?» деген сауалға тнрлі жауаптар аламыз. Студенттердің ойымен:

1. Оқушыларға алдымен оқытып, тңйген ойын дептерге тңсірту керек. Себебі: кпзр оқып қана қойса, есте аса қалмайды. Оқушылар ғз ойын жазу барысында есте сақтауы да, бойына сіңіруіде жақсы болады.

2. Оқушыларға ғңгімені оқыта отырып, ғз қалауларымен кғрiнiс қойдыру олардың есiнде жақсы сақталады.

3. Шығармалардың тақырыптық пұқсастықтарын бiрiктiрiп, бiр-бiрiмен жене ғзге автор шығармаларымен салыстыру оқу мен оқыту барысында ғз жемiсiн бередi деп жауап берген болатын.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларын оқыту жас ерекшелiгiн аса қажет етпейдi. Бауыржан Момышпұлының бiлiм мен тәрбие қатар берiлуi тиiс. Себебi тәрбиесiз берiлген бiлiм адамзаттың қас жауы деген сғзiн толық ескерсек Ыбырай Алтынсарин шығармалары осы қағидаға толық сай келетiндiгiн аңғарамыз. Оқыған контекстiк мғтiн арқылы оқырман оқи отырып, бiлiм мен тәрбиенi (рухани-адамгершiлiк, шығармашылық, iзденiмпаздық, еңбекқорлық, адалдық т.б) тәрбие кғздерiн алады. Ыбырай Алтынсарин шығармашылығын оқу мен оқыту барысында таңдап алынған ғдiс тиiмдiлiгi жағынан аса маңызды. Себебi, тек ең мықты ғдiс қана ғзiндiк тғжiрибе барысында ғз нғтежиесiн бермек. Болашақ маман даярлау барысында болашаққа кғз жнғiрте отырып, жаңартылған бiлiм мазмұнына сай мықты кадр даярлау ншiн қазақ тiлi жене ғдебиетi мамандарын даярлау барысында Ыбырай Алтынсарин жене ғдебиет алыптарын қоса оқыту басты назардағы нысана.

Қорытындылай келе, Ыбырай Алтынсарин шығармашылығындағы рухани-адамгершiлiк бiлiмдi автордың шығармалары арқылы, оқырман оқыған сғтте дарыта алатындығымызды тңйдiк. Оқытудың дғұрыс методикасын тауып, сондай-ақ дғұрыс қадамдар тек оқыған ғңгiмелердiң адам жадында мғңгiлiк шамшырақ болып тғұруына септiгiн тигiзетiндiгiн аңғардық. ғр туындыны оқытудың нш ғдiстемесiн де кғрсете отырып саналы пұрпақ тәрбиелеуде мғңгiлiк шамшырақ Ыбырай Алтынсарин шығармаларының шоқтығы биiк екендiгiне тағы бiр мғрте кғз жеткiздiк. ғмiрiн оқытуға бағыттап артынан ғшпеш iз қалдырған Ыбырай Алтынсарин шығармашылығы мғңгiлiк дара болмақ. Соның iшiнде ғңгiмелерi мен ғлеңдерi рухани азық пен қатар, ғмiрлiк бiлiм мен тәрбие дғенегi.

Әдебиеттер тiзiмi

1.Ибрагим Алтынсарин «Ғңгiмелер, ертегiлер» Торғай қаласы, 1879 жыл.

2.ғ.Дербiсғелин «Ы.Алтынсариннiң жазушылық қызметi туралы»

УДК 001.3

Баякова Б.М.,

преподаватель специальных дисциплин,

Костанайский педагогический колледж,

Костанайская область,

г.Костанай, Казахстан, Республика Казахстан

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Аннотация

В статье рассматриваются педагогическое наследие великого просветителя Ыбырая Алтынсарина, вклад в развитие профессионального обучения. Дидактические взгляды Ы.Алтынсарина, их использование в настоящее время.

Тңйiн

Мақалада Пұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннiң педагогикалық мұрасы, кесiби бiлiм берудi дамытуға қосқан нлесi қарастырылады. Алтынсариннiң дидактикалық кғзқарастары қазiргi уақытта қолданылуда.

Abstract

The article deals with the pedagogical heritage of the great educator Ybyray Aliynsarin, his contribution to the development of vocational training. Didactic views of Y. Altynsarin, their usage at the present time.

Ключевые слова: ремесленное училище, профессиональное образование, педагогические проблемы, дидактические взгляды.

Выдающийся педагог-новатор, организатор новых школ, этнограф, фольклорист, поэт, прозаик, переводчик произведений русских классиков. Ы.Алтынсарин 20 лет занимал руководящие должности в системе народного просвещения.

Педагогическое наследие Ы.Алтынсарина - это целостная педагогическая система, в которой нашли отражение многие педагогические проблемы. Великий педагог понимал, что человек - главное богатство страны, так как люди с их знаниями и навыками формируют базовый стратегический ресурс развития, а знания становятся движущей силой прогресса, источником новых жизненных благ. Образование - это ценность и основа успеха, как отдельного человека, так и страны в целом.

Формирование рабочих кадров в Казахстане всегда было неразрывно связано с важнейшими вехами развития государства, общества, экономики, образования и культуры. Документальные свидетельства, где отложились сведения по досоветскому периоду профессионального образования, содержатся в республиканских архивах Казахстана, диссертационных исследованиях, книгах, написанных учеными-педагогами, историографами.

Один из самых дальновидных и образованных представителей просветительства Ы. Алтынсарин видел путь экономического прогресса Казахстана в приобщении его к более передовой капиталистической экономике России. Отчетливо понимая прогрессивность перехода казахского крестьянства к оседлости и земледелию, он призывал народ перенять у русского народа все передовое в области образования и экономики, овладеть знаниями, ремеслом и техникой. Его можно по праву считать организатором первых профессиональных учебных заведений Казахстана. Ы. Алтынсарин, занимавший пост инспектора народных училищ, предвидел всю историческую перспективность профессионально-технических школ, призванных выполнять широкие специальные функции по подготовке молодежи к свершению важнейших прогрессивных изменений в развитии казахского народа, его экономики и культуры.

Как инспектор школ он настаивал на том, чтобы казахской молодежи давали не только общее, но и специальное образование, связанное с особенностями жизни кочевников. Он считал необходимым, чтобы в двухклассных училищах, наряду с изучением общеобразовательных дисциплин, изучались «прикладные практические» предметы.

Ы. Алтынсарин организовал ремесленные классы при всех двухклассных училищах, существовавших в то время в Тургайской области. В таких классах ученики обучались ремеслам: столярно-токарному и переплетному делу, садоводству, огородничеству и земледелию. Кроме того, он внес предложение открыть двухлетние городские училища по подготовке мастеров промышленных заведений, а в двухклассных училищах ввести занятия по выделке всевозможных предметов из дерева и металла, чтобы привить учащимся навыки производственной деятельности. В 1882 г. в Тургае он открыл ремесленное училище, состоящее из столярно-токарного и портняжного отделений. Училище было рассчитано на 10-15 воспитанников, которые принимались в возрасте от 14 до 20 лет. Ремесленное училище работало первоначально по плану одноклассных сельских, затем низших технических училищ. В своем отчете о состоянии школ Тургайской области Ы. Алтынсарин отмечает об учреждении в Тургае Яковлевского ремесленного училища, «где сообразно с нуждами местного населения, находящегося в переходном уже состоянии из кочевого быта к оседлости, киргизские дети будут обучаться плотнично-столярному ремеслу и еще рукоделию, если только возможно будет привлечь в школу киргизских девушек»... При этом предполагается, что такая школа, независимо от прямого своего назначения как учебно-

ремесленное заведение, послужит еще и началом обучения русской грамоте девушек-казашек, тем самым приведет их к начальному образованию». Огромной заслугой Ы.Алтынсарина является организация ремесленных классов при всех двухклассных училищах Тургайской области. Открытие первого ремесленного училища в Тургае явилось значительным событием в степи. О значении таких учебных заведений можно судить по речи, произнесенной Ы. Алтынсариным во время открытия училища. Он говорил: «...об образовании детей должны заботиться и мы сами, ближайшие отцы наших детей, принося на этот предмет посильную лепту из своих средств, как это делают все русские и другие нации, достигшие уже посредством знания до устройства телеграфов, приносящих весть в какой-либо час из-за нескольких тысяч верст, паровых машин, возящих людей и тяжести без лошадей и верблюдов, по 1000 верст в сутки». Тургайское ремесленное училище было весьма известным учебным заведением среди казахского населения, что в значительной степени было результатом большой и многосторонней деятельности Ы.Алтынсарина по популяризации профессионально-технических знаний среди казахов. Родители с охотой отдавали туда своих детей на учебу. Окружной инспектор татарских, башкирских и казахских школ Оренбургского учебного корпуса В.В. Катаринский, прослуживший в этой должности 27 лет, в своем отчете за 1889 г. отмечает, что много казахских детей, желающих обучаться в ремесленном училище, не смогли туда попасть из-за отсутствия места. Такого же типа сельскохозяйственную школу в условиях Казахстана Ы. Алтынсарин предполагал открыть в Кустанае. Примечательно, что для создания этой школы он намерен был отдать свои собственные два дома (один - под учебное помещение, другой - под пансионат).

Ы. Алтынсарин отстаивал гуманные принципы и идеалы человеческого образования. Его просветительские идеи были направлены на преодоление экономической и культурной отсталости родного народа.

Заслугой Ы.Алтынсарина является также организация в Казахстане первой женской ремесленной школы для девочек-казашек. Он активно боролся за то, чтобы казахские девочки могли учиться наравне с мальчиками. В 1887 г. по инициативе Ы.Алтынсарина в Иргизе было создано женское училище для казахских девочек, главным предметом занятий в женской школе было рукоделие (ручное шитье, шитье на машине, вышивка-вязание, шитье золотом и пр.). Он добился приема казахских детей в Красноуфимское промышленно-техническое училище, где учащиеся получали основательную профессиональную подготовку.

Современное профессиональное образование сегодня унаследовало от великого просветителя Ы.Алтынсарина: идею всеобщего образования; создание целостной концепции воспитания подрастающего поколения; определение целей просвещения и образования-воспитание патриота, труженика, живущего интересами своего народа, умственно развитого и высоконравственного человека; формирование и развитие образованной, творческой, компетентной и конкурентноспособной личности, способной жить в динамично развивающейся среде, готовой к максимальной самореализации как в своих собственных интересах, так и в интересах общества, что подтверждает слова великого педагога - просветителя Ы.Алтынсарина: «Долг каждого из нас - принести посильную лепту на пользу своей Родины».

Список литературы

1. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений: В 5т.-Алма-Ата,1985г.
2. Алтынсарин И. Собрание сочинений в3т.- Алма-Ата: Наука,1984г.
3. Ситдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность Ы.Алтынсарина/А.С.Ситдыков.-2-е изд.-Алма-Ата: Мектеп,1968.-148с.
4. Тажибаев Т.Т. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века /Т.Т.Тажибаев.- Алма-Ата: Казахстан,1965.-164 с.

М.А. Бейсенбекқызы,
"Езін-өзі тану" Адамның нйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі,
Химия пәні және кәсіби практика оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНІҢ НЕГІЗІН САЛУШЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖНЙЕСІ, АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Тғйін

Мақалада Пұлы ұстаз Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына арналады. Онда ағарту саласындағы жаңашыл педагогикалық кезқарастарының қазіргі білім беру жнйесіндегі маңыздылығы айтылады.

Аннотация

Статья посвящен 180-летию первого учителя Великой степи Ибрая Алтынсарина. В нем рассказывается о важности новаторских педагогических взглядов в области просвещения в современной системе образования.

Abstract

The report is dedicated to the 180th anniversary of the first teacher of the Great Steppe Ibrai Altynsarin. It outlines the importance of innovative pedagogical perspectives on education in the modern education system.

Тғйін сздер: Ыбырай Алтынсарин, ағартушылық қызмет, оқу едістемелік еңбектер, Ыбырай Алтынсарин мектебінің жнйесі, педагог, ағарту, мектеп, тербие беру, білім беру, оқыту.

Ключевые слова: Ыбырай Алтынсарин, просветительская деятельность, педагог учебно методические труды, система школ Ыбрая Алтынсарина.

Keywords: Ybray Altynsarin, educational activity, educational and methodical works, Ybray Altynsarin system of schools.

Биыл ,алғаш қазақ жұртшылығының маңдайына зор бағы болып бұйырған, қараңғылық пен надандықтың пердесін ашқан ұлы тұлға Ыбырай Алтынсариннің туылғанына 180 жыл толып отыр.

–Бір Аллаға сыйынып ,кел балалар оқылық! - деп жас есірім қауымның бұлыңғыр болашағының жарқындалуына алғаш нлес қосқандардың алдыңғы тізімінде еді. Алдынан келегейлеп шыққан түрлі тосқауылдарға сағын сындырмастан,табандылық танытқан Пұстазымыз не деген байсалды , жігерлі еді десеңізші .Қара басының қамы ншін емес, адамзаттың ары, наны (ғибратты ғұмыры) ншін қызмет қылған дара тұлға.

Ыбырай бар өмірін жастарға білім беруге арнады. Ы.Алтынсарин орыс тілімен қатар, араб, татар тілдерін жетік меңгеріп, кексеген бар арманы халыққа білім беру болды. Ол кезде қазақ балаларына арнап, мектеп ашу өте қиындыққа түсті. Соған қарамастан, Ыбырайдың тікелей атсалысуымен 1864 жылы қаңтар айында тұңғыш қазақ мектебі ашылды.

Сол замандағы қаражаттың жетіспеушілігі, мектеп нйі, құрал-аспаптардың жоқтығы да оны мұқалта алмады. Ол ауыл-ауылды аралап, халыққа білім беретін мектептердің артықшылығын түсіндірді. Өзінің насихатын халықтың жүрегіне жеткізе білген оған халық арасынан қолдау крсетушілер табылды. Қаржы жинауды ең алдымен өзі бастап, атасы Балғожаның еншісіне берген малын сатып, түскен ақшаны мектеп салуға жұмсады. Оқу нйі жетіспеген кезде оқу-білім іздеген қазақ балаларын өз нйіне жатқызып оқытқан.

1864 жылы ол Н.И.Ильминскийге жолдаған хатында: «Осы жылы қаңтардың 8 күні менің кептен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды, оған 14 қазақ баласы кірді: бәрі жақсы, есті балалар... Бұл балалар небәрі нш айдың ішінде орысша, татарша жаза білетін болды», — деп жазды. Бұлдан біз Ыбырайдың ұстаздық жолының сәтті басталғанын байқаймыз.

1879 жылы Ы.Алтынсарыұлы Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметіне тағайындалады. Бұл оның ағартушылық қызметінің кең өріс алуына жол ашады. Ол жаңа нлгідегі мектептер ашу ісімен шұғылданады. 1879–1883 жылдар аралығында Торғай

облысының төрт уезінде (Торғай, Ырғыз, Троицк, Ақтөбе) уездік жаңа мектептер ашады. 1883 жылы Торғай қаласында қолөнер мектебі ашылады. Бұл мектеп қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды.

Ыбырай қазақ даласында бірінші болып қыздарды білімге тартты. 1887 жылы Ырғызда қыздарға арналған мектеп-интернат ашты. Қыздар мектебін ұйымдастыруы — ұлы ағартушының бұл тұрғыда жасаған еңбегі. Қазақ даласында мектептер санының артуына байланысты Ы.Алтынсарин мұғалімдер даярлайтын мектеп ашуды күн тәртібіне қояды. 1881 жылы Орск қаласында тұңғыш Мұғалімдер мектебі ашылады. Ыбырайдың инспекторлық және ағарту саласындағы қызметін аталған мектептерді ашу ісімен шектеуге болмайды. Ол сол мектептердегі тәрбиелік-тәрбие, оқу жұмысының жанды ұйымдастырушы болды. Ыбырай туған халқын ерекше сыйды, оның болашағына зор сеніммен қарады. Сондықтан халық ағарту ісін айрықша шабытпен орындады.

Ағартушы қайтыс болғаннан кейін 1891 жылы Торғай қаласында, 1893 жылы Қостанайда, 1895 жылы Қарабұтақта және 1896 жылы Ақтөбеде Қыздар училищелерін ашуға рұқсат етілді. Бұл да Ы.Алтынсариннің ізденулерінің нәтижесі екендігі қысқартар бойынша дәлелденіп отыр.

Кезінде Ы.Алтынсарыұлы салдырған Қостанай өңіріндегі мектептерде Алаштың мұғалімдері А.Байтұрсынұлы пен М.Дулатов оқыған, «Алашорда» дүниесіне келген.

Ы.Алтынсарин ағартушы ретінде білім мәдениеті, қоғамның дамуы мен әрбір адамның жетілуіндегі білімнің мүмкіндігіне сенді. Ыбырай Алтынсариннің әдеби шығармашылығына замандастары кезі тірісінде-ақ бағасын берді. «Әдебиеттегі шығармашылықтан басқа, ол қазақ тілінде хрестоматия құрастыру, халық поэзиясының алғашқы жинақтарын және кітап туындыларын құрастыру ісімен айналысты. Ол 1879 жылы Торғайдағы жазбасында «Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланып жүр...Осылармен қабат бір ескеретін нәрсе – қазақ халқы азбаған халық, оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сыя алмайды, оның ой-пікірі еркін; оның келешегі үшін оған тек сана-сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрену керек болып отыр» деген. Осы тұрғыда ол «өз замандасы, шығыстанушы-ғалым Ш.Уәлихановтың халқым оқып, өнер-білімді игерсе деген арманын нақты іске асырушы болды. Хрестоматия туралы естелігінде Ыбырай «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қабат, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім» дейді. Хрестоматиядағы шығармалар тақырыптық-идеялық жағынан жас жеткіншектерді адал еңбекке тәрбиелеу, белгілі бір кәсіпке, өнерге баулу, адам бойындағы адалдық, достық, мейірімділік секілді асыл қасиеттерді ардақтау, елденді, ата-ананы қадірлеу, өнер-білімді байлық-дәулеттен жоғары қою мәселесіне арналған. «Хрестоматияға» енген шығармалардың тілі шұрайлы, балалар ұғымына сай, қиялын кеңейтетін, көлемі шағын, тәрбиелік-танымдық мәні жоғары шығармалар. Ол қазақ балалар әдебиетінің негізін қалады дегенге толық негіз бар. Сонымен қоса, Ыбырай жазған «Қырғыз хрестоматиясы» қазақ публицистикасының бастауы дегенге болады. Себебі осы кітапта өткен ғасырдың соңындағы көшпенділік, отырықшылық, ағартушылыққа насихаттау, адамгершілік сынды өзекті мәселелер сөз болған.

Даңқты жазушы М.Әуезов Ыбырай туралы: «Сол заманнан бері қарай, біздің кейінгі ұрпағымыздың бәріне де Абай қандай қадірлі болса, Ыбырай да өз орны, өз арналы мұрасымен аса ыстық, аса бағалы болды. Олар кейде баяғыдан бері өткен шөл ғасырлардың соңғы дәуіріндегі зор мұнарадай көрінсе, кейде еңбегі, бағыты бірлікпен айқасып аққан қос өрімдей, шөл өлкені суарып, дән бітіріп айқасып ағып келе жатқан қос өзендей танылды» деп жазған. ХІХ ғасырда Торғай топырағында дүниесіне келіп, қазақ халқының тарихына жарқ етіп енген ағартушы-ұстаз, педагог-энтузиаст, ойшыл, жазушы-ғалым Ыбырай Алтынсариннің есімі өліп-сүйіп ұстаған, оқу-білім іздеген әрбір қазақ баласына таныс. Өз заманының озық ойлы,

прогресшіл, интернационалдык кезкарастағы азаматы болды. Ибраһим Алтынсаринді Қазақстанның пұлттық педагогикасының негізін қалаушы деп айтуға толық негіз бар.

Бұндай пұлы тұлғаны тілге тиек етпес, әнегесінен өмірлік иірім алмас болмастың ісі. Дел осы қолда бар алтынның қадірін арттырмақ ниетпен, биыл жалпақ қазақ жұртшылығы болып, 180-жылдық мерейтойын тойлауды қолға алдық. Сөйтпін пұлы ағартушының еңбегі мен есімі пұрпақтан-пұрпаққа жетіп, өзінің туған халқымен бірге жасап келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері... 16-б.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. - Алматы, 1955. 70-б.
3. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық. Өлең, еңгімелер мен мақал, жұмбақтар. - Алматы: Атамұра, 2014. -168 бет.
4. Ыбырай Алтынсарин - тұңғыш қазақ педагогы // Аңыз адам. Қыркүйек, 2013 жыл.
5. Собрание сочинений. В трех томах. Том 3. Алтынсарин И. Алма-Ата, "Наука" КазССР, 1978.
6. Ы.Алтынсарин. Өмірі мен шығармалары / Құраст. Ардақ Мұқышева. - Алматы: "Рауан" баспасы, 2013. 384 б.
7. Антология педагогической мысли Казахстана. / Сост. С.Калиев, К.Аюбай. - Алматы, 2012.
8. <https://bilimdinews.kz/?p=163144>
9. Аңыз адам № 17(77) Қыркүйек 2013ж
10. <https://strategy2050.kz/news/lt-stazy-ybyray-altynsarin/>
11. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/17114>

ӨЕЖ 37.022

А.Е. Бейсембина,

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті жанындағы
көпсалалы колледжі, ф.ғ.м.,
Ақмола облысы,
Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖНЙЕСІ ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ӘЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Тғйін

Мақалада ағартушы, пұлттың тұңғыш пұстазы Ыбырай Алтынсариннің педагогика, оқыту саласындағы әдістемелік жнйесі сараланып, қазіргі білім беру процесіндегі мәселелерге қатыстылығы аталып өтілді.

Аннотация

В статье была проанализирована методическая система просветителя, первого учителя нации Ибрая Алтынсарина в области воспитания и обучения, отмечена причастность к проблемам современного образовательного процесса.

Abstract

The article analyzes the methodological system of the educator, the first teacher of the nation, Ibray Altynsarin in the field of pedagogy, training, and his involvement in the problems of the modern educational process is noted.

Тғйін сөздер: жаңартылған білім бағдарламасы, кәсіптік бағдар, тіл дамыту, өліппе, 12-жылдық білім беру, «Мәңгілік Ел» жалпыпұлттық идеясы, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы

Білім беру саласындағы жаңалықтар, өзгерістер, сапалы оқыту мен өлеуметтендіру, ізгілендіру, этнопедагогика элементтерін ескеру, бірлескен топтық оқыту, саралап оқыту бннгінгі кннгі оқыту процесіндегі басты мәселеге айналып отыр. Жнздеген жыл бұрын қазақ

даласында оқу-ағарту мен мәдениеттің туын кәтерген, ұлтқа қажетті бар байлық біліммен келетінін насихаттаған, ғылыми-педагогикалық еңбегімен де, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалімдер даярлау сынды табанды істерімен де еліне нлгі бола білген Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық, едістемелік мұралары бнтінгі кнні маңызын жойған жоқ.

Ы.Алтынсарин жалпы білім беретін мектептегі оқытуды ана тілінде жнргізді. Зерттеу еңбектерінде, бірінші сатыда – тіл дамыту, екінші сатыда – еліппе бойынша оқыту, жазу, салыстыра оқыту, сыныптан тыс оқыту сияқты жнйе бойынша оқыған шекірттері қысқа мерзімде сауаттанып, тез меңгергендігі айтылады. Орыс тілін меңгертуде аударма едісін пайдаланып, екі тілде де еркін сөйлеуді нйретуді мақсат етті. Қазіргі жаңартылған білім бағдарламаларын оқу-тәрбие процесіне енгізуде жалпы білім беретін пәндердің нлгілік оқу бағдарламаларында «Қазақ тілі» және «Қазақ едебиеті» оқу пәндерінің негізгі міндеттеріне:

1) білім алушының мемлекеттік тілге деген құрмет сезімін қазақ халқының мәдениетімен танысу арқылы тәрбиелеу;

2) адамзаттық ойдағыдай кірігу ншін қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқыту;

3) қазақ тілі мен едебиеті пәніне құндылық ретінде қарауды қалыптастыру;

4) коммуникативтік оқыту негізінде барлық сөйлеу әрекетінің түрлерін елеуметтік ортада қолдану дағдыларын дамыту;

5) қазақ едебиетінің стилистикалық және жанрлық ерекшеліктерін тану негізінде шығармашылық тұрғыда жұмыс істеу, сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту;

6) кәпмәдени ортада лингвистикалық қажеттілікті іске асыруға дайын жеке тұлғаны тәрбиелеу;

7) білім деңгейі жоғары, ой-өрісі дамыған тұлғаны қалыптастыру кіреді [1].

Жаңартылған білім мазмұны тұжырымдамасы бойынша базалық оқу жоспарындағы пәндердің рөлі қандай болмақ дегенде, қазақ тілі бнкіл пәндерді игерудің негізі болуы керек, қазақ тілін оқытуда, ең алдымен, тілді өзінің табиғатына қарай тілдесу құралы ретінде таныту керек деген тұжырымдар жоғарыдағы ой-пікірлермен нндеседі. Білім беру жнйесіндегі бнтінгі жаңаша бағыт кезінде Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары, едістемесіндегі кәтерілген мәселелер өзінің өміршендігін танытып отыр.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттан, білім беруді ізгілендіру, білім мазмұнын жаңарту, оқу мен тәрбиенің бірлігі, білімнің дамытушылық сипаты, сындарлы оқыту жнйесі, STEM-технологиялар, оқушыларға кәсіптік бағдар беру т.б. ұстанымдар осыдан бір жарым ғасыр бұрын халыққа қызмет еткен Ы.Алтынсарин шығармашылығында кәрініс тапқан, педагогикалық кәзқарасындағы ұсынған балаға еркіндік беру, жнрек жылуын беруі, мұғалім мен шекіртті арасындағы рухани ынтымақтастық, оқушы бойынан ізгі қасиеттерді табу сияқты ұстанымдар білім беруді дамытудың өзекті мәселесіне айналуда. «Егер балалар бірденені тнсінбейтін болса, онда мұғалім оларды кінәлауға тиісті емес, оларға тнсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс» [2]. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық кәрсетуі керек деген ой-пікір – бнтінде ұстаздардың ең басты мәселесі.

Ы.Алтынсариннің педагогикалық мұраларынан, атап айтатын болсақ, «Қазақ хрестоматиясына» енген еңгімелер сюжетінен балаларға кәсіптік бағдар беруді кәздегені белгілі. Бнтінгі таңдағы 12-жылдық білім беру мәселесі Ыбырай Алтынсарин заманынан бастау алып, оқу-тәрбие, кәсіби білім бағытындағы өзекті мәселеге айналып отыр. Еліміздегі жаңартылған білім беру реформасы 12 жылдық білім беруге кәшу арқылы шығармашылықпен дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған жаңа ұлттық нлгіні жасауды, «жалпыға арналған білімнен» «білім өркімге өмір бойы» нлгісіне кәшуді және елемдік білім беру кеңістігіне жедел енуді қамтамасыз етуді мақсат етеді.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ халқының болашақ тағдырына ерекше мән берген ұлы ағартушы-педагог. Ы.Алтынсариннің педагогикалық мұраларының негізгі идеяларының бірі – адамның өзара қарым-қатынасы, жастарды еңбекке баулу. Осы тұрғыдан келгенде, мемлекеттік «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясын, «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске

асыру жағдайында ғскелең ұрпақтың бойында рухани-адамгершілік қндылықтарды тәрбиелеудің ғзекті мәселелері кнн тәртібіне қойылып отыр [3]. Ағартушы-педагог – ғзінің барлық педагогикалық теориясында жас жеткіншектердің ұлттық тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының тәрбие саласында жиған бай тәжірибесін негізге алу қажет деген пікірді ұстанғандардың бірі. Жаңартылған оқу бағдарламаларының ерекшеліктерінің бірі – оқытудың тәрбиелік елеуетін арттыру, оқушының рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру мәселесі ұлтымыздың тңғыш ұстазының педагогикалық ұстанымы мен идеяларынан бастау алатындығы анық.

Ы.Алтынсариннің халық ағарту бағытындағы ізгі еңбектерінің бірі және болашақ ағартушы-педагогтарға нлгі етерлік қызметінің бірегейі – оқытушылық пен шығармашылықты қатар ұстануы. Оған делел – ғзінің қажырлы ізденісінің нәтижесінде туындаған тәрбиелік мәні зор шағын еңгімелері мен елендері арқылы жас жеткіншектерді өмір снруге, бағытын дұрыс ері сенімді анықтауына ері білім алуына ықпал ете білуі. Бңтінгі таңда жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне де, техникалық, педагогикалық колледждердің ұстаздарына да қойылатын басты міндеттердің бірі – ғз еңбек тәжірибесінің негізінде педагогика, едіснама, едістеме саласында жинақталған тәжірибесінің тнйінін жасау, сол арқылы озық педагогикалық тәжірибені қазақстандық білім беру жнйесінде тарату.

Ойды тнйіндей келе, қазақ баласының білім алуына жанашырлық танытқан ұлт ұстазының еңбегін одан ері жандандыру, бңтінгі кнн талабынан шығу, еркениетке бастайтын бастамалармен елемдік білім кеңістігінде жастардың ғз орнын таба білуіне ықпал ете отырып, табысты қызмет ету – біздің, яғни бңтінгі педагогтардың басты міндеті деген қорытындыға келеміз. Білім беру жнйесіндегі жоғарыда аталған мәселелердің шешімін табуда атқарар істеріміз ғз нәтижесін берері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Жалпы білім беру деңгейінің 10-11-сыныптарына арналған «Қазақ тілі мен едебиеті» жаңартылған мазмұндағы нлгілік оқу бағдарламасы. 2017 ж.
2. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991 ж.
3. Елбасының мемлекеттік «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы. 2017 жылғы 12 сәуір.

ӨЕЖ 37.074

Х. Б. Бейсенова,

Қостанай жоғары политехникалық колледжі, қазақ тілі мен едебиеті пәнінің оқытушысы,
Қостанай облысы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Тнйін

Бұл мақалада Ыбырай Алтынсарин еңгімелерінде кетерілген тақырыптар қазіргі заманымызда жас ұрпақты тәрбиелеуде ғзектілігін сақтай отырып, тәрбиелік мәні арасан зор екендігі қарастырылады.

Аннотация

В данной статье рассматриваются темы, поднятые в рассказах Ибрая Алтынсарина, имеющие большое воспитательное значение и сохраняющие актуальность в воспитании подрастающего поколения в наше время.

Abstract

This article examines the topics that were considered in the stories of Ibray Altinsarin, which are of great educational value, while maintaining relevance in the upbringing of the younger generation in our time.

Ключевые слова: воспитание, народ, образование, будущая молодежь, нравственность, патриотические чувства, труд, Родина, просветитель, молодое поколение.

Қазақ халқының және қазіргі Қазақстанның тарихы мен мәдениетінде халықтың қазіргі рухани өмірінің негізін қалаған ең қасиетті қайраткер – қасиетті ғалым және саяхатшы Шоқан Уәлиханов (Шоқан Шыңғысұлы Уәлихан, 1835 – 1865), ақын-ойшыл Абай Құнанбаев (Абай Ыбырайым Құнанбайұлы, 1845 – 1904) және педагог-ағартушы, жазушы Ыбырай Алтынсарин (Ыбырай Ыбырайым Алтынсарин, 1841 – 1889) ерекше орын алады.

Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларын білім негізімен сусындатуға асықты. Осы арманын жүзеге асыру үшін облыстық басқармаға мектеп ашу туралы өтініштер жіберді. Ақыры 1860 жылы облыстық басқарма Алтынсаринге Торғайдан қазақ балаларына арналған бастауыш мектеп ашуды тапсырды, өзі өзін сол мектепке орыс тілінің мұғалімі етіп тағайындады. Бірақ, жергілікті өкімет Алтынсаринге қол ұшын соза қоймады, сөйтіп мектеп ашу ісі ұзаққа созылды. Ыбырайдың армандаған мектебі араға төрт жыл салып, 1864 жылы 8 қаңтарда Торғай жерінде салтанатты түрде ашылды. Бұл ұлт ұстазы негізін қалаған алғашқы білім ордасы еді. Мектепті Ыбырай Алтынсарин төрт жыл бойы жинаған ақшасына ашты.

Ы.Алтынсариннің XIX ғасырдың аяғында өзінің педагогикалық қызметінде ұстанған негізгі принциптері XXI ғасырға аяқ басқан, бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылуға ұмтылыс жасап отырған Қазақстанның қазіргі рухани – мәдени дамуында өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Қазіргі замандағы теуелсіз еліміз Қазақстан мектептерінің оқу-тәрбие процесіндегі Ы.Алтынсариннің алатын орны ерекше маңызды. Бүгінгі күнде, Ыбырай атамның шығармалары білім көкжиегінің кеңейіне, балалардың бойында адамгершілік, еңбекқорлық, сыйыспеншілік, адалдық қасиеттерін қалыптастырудың негізі.

Қазақстан Республикасы - өзінің теуелсіз мемлекет екендігін бәрімізге дәлелдеді. Енді басты міндет – осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтың өлеуметтік, экономикалық жағдайын көтеру. Қазақстанды – Отаным деп таныған әрбір азаматтың осыған өз міндетінше үлес қосуы тиіс. Осы мақсатқа жету жолында біздер мұғалімдер қауымы көп тер төгуімізге тура келеді. Ол дегеніміз, болашақ жастар, оқушылардың бойында патриоттық сезімін ояту. Отанын, елін, жерін, Ата Заңын, Мемлекеттік Рәміздерін құрметтеуге үйрету.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: "Қазақстанның отаншылдық сезімін тәрбиелеу білім берудің мектепке дейінгі кезеңінен жоғарғы оқу орындарына дейінгі орталықтарда барлық ұйымдарда көкейкесті болып табылады. Балаларды Отанды, туған жерді, өзінің халқын сүйуге тәрбиелеу-мұғалімнің аса маңызды, аса жауапты да қадірменді парызы" - деген еді. "Ердеуірдің тарихи кезеңдерінде Отансүйгіштікке тәрбиелеудің өзіндік міндеттері болады. Ол ең алдымен, "ұлтжандылық", отансүйгіштік", " патриотизм", ұғымдары сол заманның ақиқаты - наным - сенімінен туындайды. Еліміз егемендік алғаннан бері жас ұрпақ тәрбиесінің темірқазығы - қазақстандық патриотизм болды.

Ыбырай Алтынсарин – «Қазақ хрестоматиясы» (1879 жыл) деп аталатын ана тіліміздегі тұңғыш оқулықтың авторы. Ағартушы оқулықты жазудағы мақсатын хрестоматияның алғы сөзінде: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс - қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қабат, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім...» - деп тұжырымдаған. Хрестоматия бұл екі міндетті де толығынан атқарды. Оқулықтың революцияға дейінгі мерзімде бірнеше мәрте (4 рет) қайталап жарық көруі, оның өз кезеңінде ғана емес, одан кейінгі ұзақ жылдар бойында да талай жас ұрпақ үшін білім, өнеге көзі, рухани қазына бастауы болып келгендігін көрсетеді. Хрестоматияға Ыбырай Алтынсарин өзінің педагогтық мақсатына лайықты жазған тәрбиелік мәні жоғары көптеген шағын еңгімелерін, өлеңдері мен ауыз әдебиеті нәзіктерін, сондай - ақ, орыс педагогтері мен айтулы орыс қаламгерлерінен аударған шығармаларды енгізген болатын. Бұл шығармалардың тақырыптық – идеялық мазмұнынан біз Ыбырайдың ұстаз – тәрбиеші ретінде алдына мақсат етіп қойған адамгершілік мәселелерін көреміз. Олар жас жеткіншектерді адал еңбекке тәрбиелеу, белгілі бір кәсіпке, өнерге баулу, адам бойындағы

адалдық, достық, мейірімділік секілді асыл қасиеттерді ардақтау, нлкенді, ата – ананы қадірлеу, ғнер – білімді байлық – деулеттен жоғары қою тағы басқалар.

Керкем едебиеттегі кейіпкерлердің іс - ерекеті, бейнелері, оқиғалары баланы санқилы сезімге тнсіріп ойландырады, қуантады, кейбіреуінен аулақ болуға жетелейді. Ыбырай Алтынсарин шығармаларын бастауыш сыныптан бастап оқыту арқылы оқушыларды еңбек сньюшілікке, оқу, ғнерге ұмтылушылыққа, Отанын, елін сньюшілік, талаптылық, жігерлілік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық т.б. жақсы мінез – қылықтарға тербиелеуді мақсат еттік.

Ыбырай Алтынсарин қазақ жастарын оқуға нндеумен қатар адамгершілікке, махаббат, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сньюшілікке, қысқасын айтқанда, адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға нндеді. Балаға жастай дұрыс тербие беру бнкіл днниежнзіндегі педагог – ғалымдардың ертеден бері нлкен кәңіл аударып, айрықша кәтерген мәселесінің бірі десек, XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ даласынан оларға нн қосушы бірінші қазақ педагогі Ыбырай Алтынсарин. Бұл мәселе жәнінде ол кәптеген педагогтердің, есіресе орыстың алдыңғы саптағы ұлы педагог – ғалымдары К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой мен пікірлес болды.

Ұлы педагог Ыбырай Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясында»: ... « Қазақ халқы азбаған халық, оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сия алмайды; оның ой-пікірі еркін; оның келешегі ншін, оған тек сана-сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы ғнерді нйрену керек болып отыр», - деп жазды. Ыбырай Алтынсарин –қазақ халқынан шыққан халық ағартушыларының бірі, ірі жазушы, тамаша ұстаз, қазақ балалар едебиетінің атасы.

Ез ұлтына деген патриоттық сезімді қазақ ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин шығармаларынан байқауға болады. Балаларға патриоттық рух беретін, халық ншін қызмет етуге нндейтін, өз елін қорғау ншін керек десе, жанын қиюға дейін баруға болатынын іспен кәрсететін және нстем таптың озбырлық ниеттерін айқын ешкерелеп, оған қарсы кнрес жнргізуге шақыратын Ыбырайдың шағын елендерінің балалар ншін маңызы ерекше.

Оның қаламынан бойындағы тамаша талабын танытқандай маңызы зор керкем шығармалар туды. Ол өзіннің бар кнш-қуатын халықты ағарту, жастарды тербиелеу қызметіне жпұмсады. Ыбырай Алтынсаринның жазушылық қызметінің тнпкі қазығы да сол оқу-ғнер, білім мәселесімен сабақтас. Оның ақындық шабытына дем беріп, жазушылық қиялына қанат бітіретін зор нысанасы-қараңғы қазақ халқының кәзін ашу, кәңілін ояту, оны озық медениетті елдердің қатарына қосу.

Ыбырай атамыздың қай шығармасы болмасын баланы «нағыз адам» етіп тербиелеуге арналады. Оның «Мейірімді бала» еңгімесі баланы мейірімді, кішіпейіл және жігерлі болуға тербиелейді. Ерлік –жігері кншті бала батылдыққа, ерлікке бара алады. Мпұндай жігерлі азамат өз Отанын қорғауға ерқашан дайын болады.

Мазмұны жағынан Ыбырай Алтынсарин еңгімелері өз кезінің келелі мәселелерін камтиды, еділдікке, ізгілікке, адамгершілікке, талаптылыққа, ғнерпаздыққа, тапқырлыққа, еңбекке, тазалыққа, ақылды іске, білімділікке, жомарттыққа, қайырымдылыққа, зеректікке, отырықшылыққа, кәсіпқорлыққа, шынайы достыққа шақырады. Текаппар, еріншек, ұқыпсыз болмауға, жақсылыққа еуестеніп, жамандықтан аулақ болуға баулиды.

Ыбырай Алтынсарин өзіннің ұстаздық қызметіне байланысты қазақ жастарын оқытып-тербиелеу мәселесін ең негізгі, басты мәселе деп есептеді. Халқы ншін қызмет ететін білімді адамдардың қатарын кәбейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға болады, сондықтан жастарды оқытып, тербиелеуден, тербие ісінің қпдіретінен артық ешнәрсә жоқ,- деп тнйеді Ыбырай.

Адам тербиенің нәтижесі. Ол өмірге пешенесіне не жазылса, сонымен келмейді, оның тағдыры туысынан белгіленбейді. Адамдық қасиетінің қалыптасатын жері — өмір талқысы, ерекет етуі, тербиесі. Кнн мен Ай бәрімізге ортақ, бәріміз де адамның баласымыз, ешкімді бірннен бірн артықсын деп айыруға болмайды, — дейді, Ыбырай. Ол адам

психологиясының қалыптасуындағы саяси-элеуметтік, қоғамдық-тарихи факторлардың шешуші ролін жете түсінді.

Ыбырай Алтынсариннің ойынша адамның сана-сезімін негізінен тәрбие билейді де, оның «сегіз қырлы, бір сырлы» болып қалыптасуын материалдық ғмір жағдайларымен емес, идеологиялық факторлармен, ағартушылық ғрекетпен теуелді еткісі келеді.

Ыбырай Алтынсарин жеке адамның даму жолын қоғам дамуымен байланыстырып, оның адам туралы түсінігі жеке адам «барлық қоғамдық қатынастардың жиынтығы» дейтін қағидаға сөйкес келді.

Бала жанының зергері Ыбырай Алтынсарин еңгімелерінің бәр-бәрі де бнлдіршіндердің жас ерекшеліктеріне орай тілі жеңіл, мазмұны тартымды, олардың жан дніісіне есер етерліктей етіп берілген. Осы еңгімелерді мұғалімдер мен ата-аналар балаларды пұқыптылық пен сабырлыққа, шыдамдылыққа, теғзімділікке тәрбиелеу мақсатында пайдалануға болады.

Ыбырай Алтынсарин еңбек процесінің бала тәрбиесіндегі ерекше маңызын кере білді. Сондықтан оның кәптеген еңгімелерінің идеясы, Абай айтқандай, «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген қағиданың теңірегіне топтасқан. Еңгімелерінде балаларды тапқырлыққа, табандылыққа нйретіп кәп тұрмыс тауқыметі – еңбек екендігін, сол себепті оның болашағы жарқын, ғмір снруі адал болатындығын кәрсете келіп, жастайынан еңбексіз ғскен балалардың бос белбеу болбыр болатынын барынша келемеждейді.

Қорыта айтқанда, Ыбырай Алтынсариннің ғз халқын оқуға, ғнерге нндеуі надандыққа, зпұлымдыққа қарсы шығуы, сол кезде елеумет ғміріндегі теңсіздіктің бетін ашып, ғмір шындығын кәрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуі оның творчествосының халықтық жағы десек, қазақтың қазіргі ержеткен проза жанрының және балалар едебиетінің ең алғашқы негізін салушы болды. Сондықтан да Ыбырай Алтынсарин қазақ едебиетіміздің теғінен заңды түрде орын алып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. «Кел, балалар, оқылық: Өлең, еңгімелер мен мақал, жұмбақтар.» — Алматы: Атамұра, 2006.
2. Алматы, Жазушы, «Алтынсарин Ыбырай тағылымы», 1991ж.
3. Жаманқұл П., «Ана тілі» оқулықтарының тәрбие нысандары // «Бастауыш мектеп» №8,2003,3б.
4. Назарбаев Н.Ө,- Қазақстан - 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы, А: Білім,1998, 90 б.
5. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы// «Егемен Қазақстан», № 39,19 ақпан 2005 ж.
6. Ы.Алтынсарин. Қазақ хрестоматиясы. -Алматы: Білім, 2003.
7. Дербіселин Ө. «Ы.Алтынсариннің жазушылық қызметі туралы» Алматы 1958ж.
8. Кәшімбаев А. «Қазақ едебиетін оқыту методикасы» Алматы,1969ж. 81-82б.
- Алтынсарин Ы. «Таза бұлақ» жин. Алматы, Жазушы, 1988ж.
10. Алтынсарин Ы. «Өнер – білім бар жұрттар». Алматы, Жалын 1991ж.
11. «Алтынсарин оқулары». Білім, 2005ж
12. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. – Алматы:1955. – 413 б.

ӨОЖ 1751.82

Б.М.Бекбулатов,

М.Өуезов атындағы педагогикалық колледжі, педагог
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

**ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – АЗАТШЫЛ АЛАШ МҰРАТТАРЫНА ПҰЛАСҚАН
ПҰСТАНЫМДАРДЫҢ НЕГІЗІН САЛУШЫ**

Аннотация

В данной статье дана оценка Ибрая Алтынсарина как одного из основателей алашских позиций. В первую очередь будет уделено внимание историческим источникам, приведены примеры из хронологической хроники, рассказывается о движении Алаш. На конкретных примерах показано, что одним из основных направлений движения Алаш является развитие письменной литературы. В этой же писательской литературе проводятся дополнения по цитатам, выявляя вклад Ибрая Алтынсарина. Также будет рассказана информация об открытии школы Ыбыраем Алтынсариним, а также о ее целях. Каждый год пишется о том, где находятся открытые школы. Две основные цели великого педагога были определены индивидуально и были полностью затронуты трудностями его достижения. Были высказаны мнения о заслугах Ыбырая Алтынсарина в становлении казахского народа, а также получены мнения о заслугах Нурсултана Назарбаева. Нынешнее молодое поколение должно знать историю основоположников алашских идеалов, зная, что пришедшие к ним знания и науки пришли не так просто.

Тңйін

Берілген мақалада Ыбырай Алтынсаринді Алаш ұстанымдарының негізін салушыларының бірі ретінде баға беріледі. Алдымен тарихи деректерге мән беріліп, хронологиялық шежіреден де мысалдар келтіріле отырып, Алаш қозғалысы жайында айтылады. Алаш қозғалысы кезінде негізгі басты бағыттың бірі – жазба әдебиеттің дамуы екені туралы анық мысалдармен келтірілген. Сол жазба әдебиетке Ыбырай Алтынсариннің қосқан нәсілін анықтап, дәйектер арқылы толықтырулар жүргізіледі. Сонымен қатар, Ыбырай Алтынсариннің мектеп ашуы жайында ақпараттар айтылып, оның мақсаттары жайында да сөз болады. Өрбір жылда ашылған мектептердің қай жерде орналасқандары туралы да жазылады. Ұлы педагогтың негізгі екі мақсаты жекелей анықталып алынып, оған жету жолындағы қиындықтарға да толығымен тоқталған. Ыбырай Алтынсариннің қазақтың қазақ болып қалыптасуына сіңірген еңбегі жайында ойлар айтылып, Нұрсұлтан Назарбаевтың еңбектерінен пікірлер алынған. Қазіргі жас ұрпақ өздеріне келген білім мен ғылымның оңай келмегенін біліп, Алаш мұраттарындағы ұстанымдардың негізін қалаушылардың тарихын білгені жөн.

Abstract

this article evaluates Ibray Altynsarin as one of the founders of the Alash positions. First of all, attention will be paid to historical sources, examples from the chronological chronicle are given, and the Alash movement is described. Concrete examples show that one of the main directions of the Alash movement is the development of written literature. In the same literary literature, additions are made to quotations, revealing the contribution of Ibray Altynsarin. There will also be information about the opening of the school by Ybyray Altynsarin, as well as about its goals. Every year it is written about where the open schools are located. The two main goals of the great teacher were determined individually and were completely affected by the difficulties of achieving it. Opinions were expressed about the merits of Ybyray Altynsarin in the formation of the Kazakh people, and opinions were also received about the merits of Nursultan Nazarbayev. The current young generation should know the history of the founders of the Alash ideals, knowing that the knowledge and sciences that came to them did not come so easily.

Тңйін сөздер: тңңғыш мұғалімдердің мектебі, мектеп - интернат, қыздар училищесі

«Тарих – біздің істеріміздің өткенінің куәсі, қазіргіміздің нәлісі мен өнегесі, ал болашағымыздың асыл қазынасы», - деп баға берген Мигель де Сервантес тарих парақтары жайлы кәп ой қозғаған [1,25]. Өр елдің өзінің жеке-дара оқиғалары болатыны сияқты, қазақ елінің де бастан кешкендері тңңып жатқан тарихтың өзі. Қазақ халқының ғасырлық тарихының жарқын беттерін жаза білген Алаш қозғалысы – тарихи-саяси өрі айрықша құбылыс болып табылып, ұлттың мәдени және рухани дамуына тікелей байланысты болғаны да сөзсіз.

Қарапайым халықтың есін жиып, етегін жапқалы қазіргі кннде алаштық идея саналы болып табылатын қазақтың баласын, елін снйетін қазақтың азаматын қайтадан толығымен баурап алу нстінде. Оның басты себебі де, Алаш қозғалысының ең негізгі мақсаттарының бірі – җлттық теуелсіз мемлекет қррудың басты идеясымен тікелей сабақтасып жатқан болатын-ды. Аталмыш алашшылдық сана да уақыт жылжыған сайын бнтінгі қазақтың қоғамында тереңдей тнссе, халқымыздың да җлттық деген ғресі биіктей беретіні анық. Осы тңрғыжа Елбасы Нрспұлтан Назарбаев ғезінің «Тарих толқынында» деп аталатын кітабының ерекше атаумен берілген «Алаш мңрасы және осы заман» деп аталатын тарауында төмендегідей ой қалдырған. «XX ғасырдың басында җлттық бірлікті нығайту идеясын алға тартқан рухани-зерделі игі жақсылар қазақтың җлттық идеясын жасау міндетін ғез мойнына алды. Олар қоғамның тнрлі тарабынан шыққандар, ғері ең алдымен дестнрлі дала ақснйектерінің ғекілдері еді. XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамында зиялы қауым қалыптасуының җрпақтар эстафетасы сияқты сипаты болғанын атап айтқан абзал», - деп Елбасы ғезінің ойын жеткізген еді [2, 96].

Зерттеу барысында тнрлі тарихи деректерге снйенсек, қозғалыстың ғерістеуіне ақындар мен жазушылардың қаламгерлік те ғері қайраткерлік те нлестері барынша айрықша болғанын керуге болады. Дел осы Алаш қозғалысының дөуірі ғері уақыты – җлттық жазба едебиетінің тарихындағы ерекше аталып ғетілетін жылдар. Жалпы дөйектер бойынша қазақтың жазба едебиетінің ғемірге келуінің басты бірден бір кезеңі Абайдың уақытымен байланысты болғанымен де, оның толыққанды буыны бекіп, бңғанасының қатуы XX ғасырдың бірінші онжылдықтарына келеді. Сондай-ақ, XIX ғасырдың II жартысындағы жазба едебиетке Ыбырай Алтынсариннің жекеленген шығармалары толыққанды мысал бола алса, келесі ғасырдың бастапқы жылдарында баспасөз, кітап басу істері толығымен қолға алына бастағаны да шындық.

Қазақстанның дел бнтінгі егемен ел болып ғезге елдермен иық теңестіре алатын уақытқа кешкенінің артында талай еңбек пен кнштін жатқаны белгілі. Ыбырай Алтынсарин де ғезінің жңмыстарымен елді білімге, оқу мен тоқуға шақырғаны анық. Азатшыл Алаш мңраттарының җстанымдарының негізін қалаушы ретінде Ыбырай Алтынсарин мектеп ашты. Ал җстанымдардың ішінде ең маңыздысы – білім алу, сауат ашу болатын-ды.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың даласында ең бірінші болып қазақ қыздарын білімге тартты. Айталық, 1887 жылы Ырғызда қарақөздерге арнап мектеп-интернат ашып берген еді. Яки бңл қыздар мектебінің җйымдастырылуы – җлы педагогтың осы тңрғыда жасаған ең бір нлкен еңбегі ретінде бағаланады. Осы кезеңдерде мектептер санының кнрт артуына байланыстыҗлы педагог Ыбырай Алтынсарин мңғалімдерді даярлайтын білім ордасын ашуды кнн тертібіне қоя білген. Айта кетейік, осыған байланысты 1881 жылы Орск қаласында тңңғыш мңғалімдердің мектебі ашылды [3,25].

Алаш мңраттарының җстанымдарының ішіндегі ең ерекшесі білім беру бағыты бойынша Ыбырай Алтынсариннің инспекторлық ғері ағарту саласындағы қызметінің барлығын жоғарыда керсетілген мектептерді ғана ашумен шектеп тастауға болмайтыны анық. Яки ол сол бір білім ордаларындағы төлім мен төрбиесіне басты назарын аударып, оқу жңмысының да барынша җйтқысы бола білген. Ыбырай Алтынсарин ғезінің халқын бар жнрегімен снйгені байқалады. Себебі, ол халықтың болашағына нлкен зор сеніммен қарай алды және сенімінің отын ешқашан ғешірмеді. Сондықтан да халықтың ағарту ісін барынша ерекше шабытпен орындай алған-ды.

Негізгі деректер бойынша, җлы ағартушы ғемірден ғткеннен кейін де Торғайда 1891 жылы, Қостанайда 1893 жылы, Қарабңтақта 1895 жылы және Ақтөбеде 1896 жылы Қыздар училищелерін ашуға қос қолдап рңқсат етілген болатын. Бңл да барынша Ыбырай Алтынсариннің кғеп жылдар бойындағы ізденістерінің нөтижесі болып табылатыны белгілі [4,69].

Сонымен қатар, кезінде Ыбырай Алтынсарин салдырған Қостанай Ұңіріндегі мектептерде Алаштың ғұламалары Ахмет Байтұрсынов пен Міржақып Дулатов білім алған, «Алашорда» днниеге келген.

Негізгі бағыт беруші болып саналған, кәп днниеге араласып, ғз ісінің жемісін кәре білген Ыбырай Алтынсариннің 1884 жылы «Мұсылманшылық тұтқасы» деп аталатын ерекше еңбегі Қазан қаласында араб қарпімен жарық кәрген. Негізгі мақсаты «Құран негіздерін» ұғындыру мақсатында мектептерде оқытылатын дін сабағының қазақтарға барынша тнсінікті оқу құралы ретінде жазылған. Автордың ғзі аталмыш еңбек туралы, оның мақсаты турады ғзінше тарқата білген.

«... Қазіргі кезде қазақ арасында Мұхамбеттің діни оқуы жайылып, етек алып барады... мнмкін болғанша, біріншіден, қазақ жастарының дін жәніндегі тнсініктері теріс бағытқа тнсіп кетпеуі ншін, ал екіншіден, қазақтың жазба тілінде татар тілі орынсыз етек алуына жол бермеу ншін мен соңғы кезде Мұхамбет шарифатын нйрене бастап... осы оқу құралын құрастыруға кірістім», - деп анықтама берген ді [5,4]. Бұл да азатшыл Алаш мұраттарына бағытталған негізгі ұстанымдарының бірі еді.

Тұрт баптан тұратын кітап алдымен иман жайында жазылады. Келесі бапта зекет хақында, қажыға бару, харам мөндерін еңгімелеп берсе, ншіншісінде адамдардың мінездерін сөз етеді. Соңғы тұртінші бапта намаз ішінде оқылатын дұғалардың кәбінің дерлік қазақша мағынасын атап кәрсетеді. Жалпы, бұл еңбектің халыққа берері зор болды. Себебі, еліміз ғзінің теуелсіздігін алып, оң мен солын таныған кезеңінде ұлы ағартушыдан мұра болып қалған дінтану сабағынан аталмыш оқулық ғшпес қазынаға айналғаны да рас. Дінге деген адамдардың кәзқарасы қазіргі кннгідей жақсарған уақытта Ыбырай Алтынсариннің тағылымды днниесі ретінде қалған дін оқулығы шын мөнісінде тәрбие құралына сұранып-ақ тұрған шығарма. Яки мұсылманшылықты барынша уағыздауға таптырмас құрал ретінде пайдаланылған.

Тұңғыш қазақтың педагогы ретінде танылған Ыбырай Алтынсарин ғзінің осы бағыт беру жолында қос түрлі мәселені ннемі алға тартып отырған. Оның біріншісі – мектеп аша отырып, бала оқытып, жалпы халықты ағарту ісіне бағыттайтын жұмысы болса, екіншісі қарапайым халықтың ойы мен санасын жаңалыққа қарай бейімдеу ншін жасалған тәрбиелік істері болып табылады.

Ғзінің алдына қойған екі мақсатын орындау жолында Ыбырай Алтынсарин барынша қиын жағдайда жұмыс жасады. Талай бәдеттерге жолыға білді, шығудың да амалын қарастырды. Ғтірік арыз, жалған жала мен қара кнйенің нақты ортасында қайнап жүрсе де, ғзінің мақсатын сатпады. Ғзінің мақсатын орындау ншін күрес жолында ол ешбір қажымай, керісінше бәріне қарсы тұрып беттей алды. Себебі, оның келешекке деген сенімі мол болып еді.

Алаш мұраттарына ұласқан ұстанымдардың негізін қалаушылардың бірегейі ретінде Ыбырай Алтынсарин қазақтың жастарын нндеумен бірге, адамгершілікке ғрі достыққа, халықты снюге, жалпылама айтқанда «адам» деген атқа лайықты болуға нйретті. Жастарға бала кезден бастап-ақ дұрыс тәрбие берген кезде ғана жоғарыда кәрсетілген міндеттерді іске асыруға болатынын жақсы ұғындыра білді. Сол себептен де Ыбырай Алтынсарин ғзінің оқытушылық ғрі ғзге де жұмыстарының барлығын ғзінің мақсатының орындалуына бағыттады ғрі жете білді. Ыбырай Алтынсарин есімінің елі кннге дейін ел аузынан тнспей, ғр шығармасы бала тілінен табылатыны соған дәлел болмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. Серіков Б. Тұлғалардың тоқпақ пікірі. Астана: Фолиант, 2017.- 178 бет
2. Назарбаева Н. Тарих толқынында. Алматы: Атамұра, 1999. – 296 бет
3. *Жәрімбетова Н.* Тағдыры кермек тұлға // Егемен Қазақстан. — 2009. — 29 шілде.
4. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ғ.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. — 103бет

5. Абдуллина А. Ыбырай Алтынсариннің «Шариат-ул-Ислам» еңбегінің тәрбиелік мәні // Қазақ. — № 18,19 (532–533). 8 бет

ӨОЖ 541.18

Н.Ж. Бектемисова,
Бөбек «Өзін-өзі тану АНД гуманитарлық колледжі...», магистр
Алматы облысы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ ҒҢГІМЕЛЕРІНДЕГІ РУХАНИ- АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ.

Аннотация

Произведения Ибрая важны в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения. Каждой из его работ мы воспитываем в молодежи нравственность, доброту и трудолюбие.

Тңйін

Ыбырай шығармалары жас ұрпаққа рухани- адамгершілік тәрбие беруде маңызы зор. Өр шығармасы арқылы жастарды адамгершілікке, мейірімділікке, еңбекқорлыққа тәрбиелейміз.

Abstract

Ibray's works are important in the spiritual and moral education of the younger generation. Through each of his works we educate young people in morality, kindness and diligence.

Тңйін сөздер. Мейірімділік, еңбекқорлық, адамгершілік тәрбие.

Қазіргі заманауи әлемде адамзатты толғандырып отырған жаһандық өзгерістер Қазақстандық білім беру жңйесін жаңаша толықтыруды талап етуде, соның ішінде рухани дағдарыстар туындап отырған шақта адамгершілік тәрбиемен ұштасқан білімді беру маңызды болып отыр. Жаһандану заманында интернетпен қоректеніп өсіп келе жатқан бала ертеңгі ел тірегі, рухани толық тұлға бола ала ма? Жоқ... өкінішке орай, техника ғасыры бізге жеті түрлі өнер нйретсе де, ұлттық құндылық пен рухани байлықты, сайып келгенде адами қасиеттерді дарыта алмасы анық. Мағынасы тереңде, ойға ой қосатын шығармаларды оқыту арқылы саналы ұрпақ тәрбиелеуге болады. Ал, әдебиетте адами қасиеттерге тұнып тұрған Ыбырай ғңгімелері десек, қателеспейміз. Адамгершілік іспетті ізгі қасиеттерді дамытуда Ыбырай ғңгімелерінің құндылығы басым. Шығармаларының қайнары оның халық тұрмысынан, шындықтан алшақтамаған. Адам өрекеттерін болмысына сөйкес бейнелеп суреттеуде негіз етіп сол адами бағытты ұстанған. Тңпкі өзек етіп «адам» болуды алған. Бңтінде ұстаз Ыбырай Алтынсарин ғңгімелерін оқыту арқылы ғана саналы, ел ертеңін ойлайтын, бауырмал, мейірімді, еңбекқор, жанашыр ұрпақ тәрбиелей аламыз.Еліміздің болашағы бңтінгі білім алушылардың рухани-адамгершілік санасына тікелей теуелді. Адам бойында адамгершілік құндылықтар болмаса, олардың орнын ешқандай терең білім толтыра алмайтынын өмірдің өзі дәлелдеуде. Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған кешет кезінде көмектесуге болады, ал нлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан бңтінгі жас ұрпаққа жастайынан тәрбиені дұрыс беріп, ел ертеңі боларлық рухани жан дңниесі бай жас ұрпақты тәрбиелеуіміз керек. Осы тұрғыда Ыбырай ғңгімелерінің маңызы зор. Халқымыздың ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жолға қойған зиялылар кешбасшысы, тұңғыш халық ағартушысы, қазақ даласының алғашқы ұстазы кемел тұлға – Ыбырай Алтынсарин ғңгімелерінің адамгершілік сипаты басым. Оның өрбір жазылған шығармалары жас ұрпақты еңбекқорлыққа, мейірімділікке, адалдыққа, ізеттілікке, ақылдылық пен білімділікке және де тағы басқа ізгі қасиеттерді нйретуге шақырады. Ыбырайдың «Қазақ хрестоматиясына» енген тәлімі мол ғңгімелері: «Қара батыр», «Таза бұлақ», «Байұлы», «Жиренше шешен», «Тазша бала туралы ертегі», және тағы басқа шығармаларында шынайы өмірдің шындығы тереңнен бейнеленіп, қай заманында болмасын жас ұрпаққа беретін рухани тәрбиенің бастауы. Ыбырай Алтынсарин адам тәрбиесіне қажет, тәрбиеге толы ғңгімелерінде сабырлық, тезімділік, мейірімділік,

қанағат, еділеттілік қасиеттерді айқын ері шебер еңгімелейді. Еңгімелерінде адам баласы бастан кешер тіршілік сабақтары ер қырынан бейнеленіп, адамгершілікке, бауырмалдылыққа, адал еңбек пен еділдікке, сабырлылыққа, зейінділік пен білімді еркін игеруге шақырады. Ағартушы қазақ халқын өмірге бейімделе білуге, сонымен қатар ақылды сараптауға, жақсылық пен жамандықты ажырата білуді еңгімелері арқылы айтады. Мысалы: «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз нй мен ағаш нй», еңгімелерінде адал еңбек пен адалдықты дәріштейді. «Қыпшақ Сейітқұл» атты еңгімесінде автор мал баққан халықтың жұрт пен барымтаға теуелді екенін айта келіп, жоқшылыққа ұшыраған отыз нйлі тобырдың басшысы Сейітқұлдың ақылдылығы мен тапқырлығын жастарға нлгі ете білді. Ол сауда жасауға мал жоқ, ұрлық істеуге оның тнбі қорлық деп санап, езен-сулы Қабырға деген жерге елін кешіріп келіп қоныстанады. Жұртқа кетпен беріп, аз жылда малды ауыл болып, байып та кетеді. Сөйтіп, адал еңбек, маңдай терімен байыған жұрт өзгелер батып келе алмайтындай қорған тұрғызып, қалалардан киім-кешек, азық-тнлік алдырып, мамыражай өмір кешеді. Яғни, бұлның астында адал еңбек тнбі тек жақсылыққа апаратыны туралы ой жатса керек. Сейітқұлдың іс-ерекетінен оның өмірге жаңаша талаппен қарайтындығы байқалады. Жер шаруашылығымен айналысуы, бұл кесіптің тиімді тесілдерін қолдануы оның айналасындағылардың орташа тіршілік етуге жетуінің өзі бірліктің, еңбектің нәтижесі екендігін сипаттайды. Өзінің қадір-қасиетін сақтау, яғни өзінің кісілігін сақтап, өзіне-өзі сенімді болу; адал болу; жауапкершілік таныту, ақиқатты кездеу, жалғандық пен алдап-арбаудан аулақ болуға нндейді. Еңгіменің тербиелік жағы осындай жаңашылдық бағытында. «Бай баласы мен жарлы баласы» еңгімесі өзге шығармаларынан тәлім-тербиелік сипаты жағынан жеке дара тұр деп те айта аламыз. Жазушының осы бір еңгімесі талай ұрпақтың зердесінде жатталып қалды. Мұнда жазушы бай баласы Асан мен кедей баласы Нсенді басты кейіпкер етіп ала отырып, елеуметтік мәні зор ірі мәселеге назар аударады. Баланың қалыптасуына орта мен отбасының есер ықпалын ашып кәрсету арқылы мен-мағынасы нлкен қорытынды жасайды. Жоқшылық кәрмей өскен бай баласының қиын сәтте икемсіздігін, ал кедей баласының еңбекснйгіш, қиын сәтте икемділігін нанымды етіп сипаттайды. Сол арқылы өмірдің қиын екендігін аңғартады. Асан еңгімеде долайрық кәрінсе, оның логикасы бірден тұйықталады. Ал Нсен оған қарап тұрып ойланады. Малдың жас тезегін кәреді, жнрп өткен кештің ізін байқайды. Жанындағы серігін ертіп, алға бастайды. Қолды да, жолды да сол бастайды. Өкінішке орай, қазіргі қоғамда Нсендер азайып, Асандар кәбейіп барады. Еңбекке икемді, өмірдің қиыншылығына тәзе білетін, одан шығу жолын табатын Нсендер аз. Абай айтқандай «жұмысы жоқ, тамағы тоқ» Асандар жетіп артылады. Ал, Нсен сияқты балаларды Асанға нлгі тұту, Асанды өмірге бейімдеу ол бтінгі ұстаздардың парызы. Екінші мәселе, жеткіншектердің бойындағы асыл қасиеттердің бірі қайырымдылықтың жұтандауы. Ыбырай Алтынсариннің кәрегендігі мен данышпандығы сонда, адамдарды мейірімсіздіктен сақтандыру ншін кәп еңгімелерін соған арнады. Бұл еңгімені оқып отырған мектеп жасындағы балаға еңбек етудің қажеттілігін сезінуге, өмірін сырын ұғына тнсуге бағыттайды. Автордың Нсеннің іс-ерекетінен адамгершілік деп аталатын асыл қасиеттердің жиынтығын кәрсетуді мақсат еткені анық сезіліп тұр. Асан мен Нсенді салыстыра отырып, олардың адамдық қасиеттерін еңбекке қатысына қарай талдап береді. Бұл еңгімені оқыған бала адамдарға жанашырлық таныту, өзгелердің қайғы қасіретіне, мұң-мұқтаждығына ортақтаса білу, оларға кәмек кәрсету; кешірімді болу, ренішке, өшпенділікке жол бермеу, ол ншін жамандық ойлап, кек алудан аулақ болу; рақымды, мейірімді болу, адамның кәңіл-кнйін алдын-ала сезе білу; кәмек кнткен адамға кәмек беруге өзін тұру сияқты қасиеттерді бойына жинары анық. Мысалы, «Аурудан аяған кнштірек» еңгімесі. Баласының анасын аяғандығы бала бойындағы мейірімділік пен снйіспеншілікті кәрсете отырып, қазіргі қоғамда өз кннн өзі кәре алатын ата-аналарын қарттар нйіне апарып тастап жатқан жастарды кәріп жнрген жас ұрпаққа ой саларлығы анық. Ыбырайдың тағы бір топ еңгімелері адамгершілік тербие, асыл қасиеттер туралы жазылған. Мысалы, «Бақша ағаштары», «Таза бұлғақ» және тағы басқа да еңгімелерінде адамгершілік

тәрбиенің ізі жатыр деп толықтай сеніммен айтуға болады. Дұрыс тәрбие мен білімнің, адалдықтың адам өмірінде қаншалықты маңызды екенін ашып көрсетеді. Қорыта келгенде, Ыбырай шығармалары қысқа мазмұнды болса да, олардың ішіндегі тәрбие берер терең мағыналы сөздердің болуы мен әр еңгіменің тағылымдық мәніне ерекше көңіл аударуынан ұлы ағартушы Ыбырай шығармаларының өзіндік ерекшеліктері бар екенін анықтауға болады. Әр шығармасында Ы.Алтынсарин адамгершілікке сай келетін жақсылық істердің не екенін ашып беруге тырысады. Ол халық қамын ойлау, қоғам пайдасын өз жеке басының пайдасынан жоғары қою адамгершіліктің ең жоғары ұлшемі деп санайды. Ыбырай еңгімелерін сабақта, сабақтан тыс уақытта болсын, талдатып, оқытып бере білсек, жас ұрпақтың бойына рухани – адамгершілік тәрбие пен ізгіліктің дөнін себер едік. Рухани адамгершілік тәрбие ел ертеңі жас ұрпақты жарқын болашаққа бастар жолды ашуға мүмкіндік беретін тағылымы мол мұра.

Әдебиеттер тізімі

1. Ыбырай Алтынсарин тағылымы. Құраст.: Жармұхамедов М. Алматы, 19
2. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары. Алматы, 1943ж. – 266б.
3. Алтынсарин Ы. Өнер - білім бар жұрттар. Алматы, 1989 ж.
4. Өуезов М. Уақыт және әдебиет. Алматы, 1962 ж.
5. Қажым Жұмалиев. «XVIII-XIX ғасырдағы қазақ әдебиеті». – Алматы, 1967ж. – 62б., 71б.

ӨЕЖ 37.022

А.Е. Бекшойнова,

Абай атындағы Шығыс Қазақстан гуманитарлық колледжі,
педагогика пәнінің оқытушысы, педагогика магистрі
Шығыс Қазақстан облысы
Өскемен қаласы, Қазақстан Республикасы

ҰЛЫ ҰСТАЗ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАҒА ҚОСҚАН ҒІЛЕСІ

Тңйін

Мақалада Қазақстанда білім беру жңйесінің қалыптасуы, Ы.Алтынсариннің ағарту саласына қосқан ғілесі туралы қарастырылған.

Аннотация

В статье рассматривается формирование системы образования в Казахстане, вкладЫ. Алтынсарина в образование.

Annotation

The article discusses the formation of the education system in Kazakhstan, the contribution of Y. Altynsarin's education

Тңйінді сөз: мектеп, білім беру, оқулық, Ы.Алтынсарин, педагогикалық қызмет, өдістеме.

Ключевые слова: школа, образование, учебник, Ы.Алтынсарин, педагогическая служба, методика.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жңйесінің тиімділігінің басты көрсеткіші - білім сапасы. Елбасының жолдауында: «Біз бңкіл елімізде өлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз» делінген. АғартушыЫбырай Алтынсаринның да алға қойған мақсаты-қайткен кннде де «қалың елі, қазағым» терезесі тең көсегелі, көргенді мәдениетті, өнері өркендеген ел қатарына қосу болатын. Осы жолда сан кедергілерге кездесіп, «мыңмен жалғыз алысып», аңсаған арманға жету жолында бойдағы бар кнш-қайратын, ақыл-парасатын сарп еткен Ыбырай Алтынсарин да қалың бұқараның шынайы қамқоршысы бола білді.

Ұлы ұстаздың өнегелі жолын, мұраларын оқып – білу кейінгі ұрпаққа, өсіресе, болашақ ұстаздарға білу парыз. Сонау қиын-қыстау кезеңде қазақ жерінде білім беру саласына, оқыту

едістемесіне, балалар әдебиетіне, қазақ аудармасына тыңнан тнрен сала білген Ыбырай бабамыздың әмірі мен қызметі әшпес әнеге.

Білім мен тербие беруде Ыбырай Алтынсарин оқушыларға жан-жақты және кең келемде білім беру, мұғалімнің релін жоғары кетеру, оқулықтардың сапасына кеніл аудару, оқу бағдарламаларын ннемі жетілдіріп, толықтырып отыру, оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыру мәселелерін кеңінен кетерді.

Ыбырай Алтынсаринның педагогикалық жнйесінде Қазақстан жағдайында алғаш рет жалпы педагогика, дидактика және едістеме саласының аса маңызды ғылыми принциптері қолданыла бастады: оқытудың кернекілігі, тежірибе мен бақылау, оқытудың белгілі мақсатқа кұрылуы, сынып жұмыстары мен сыныпан тыс жұмыстардың тнрлері жнзеге асырылды. Ол оқыту едісін өз тнйгенінше, орыс мектебінің озық нлгісіне негіздеп кұруды ойластырды. Мектеп оқушыларына арнап оқу кұралдарын, бағдарламалар, нұсқау хаттар жазды. Мектеп кітапханаларының физикалық, химиялық, астрономиялық кұралдарымен жабдықталуына, оқушылардың тнрлі ғылым мен әнер саласындағы жаңалықтарды біліп отыруына нлкен мен берді.

Ы.Алтынсарин езінің барлық оқулықтарында, едістемелік еңбектерінде жас ұрпақты тербиелеудегі оқыту мен тербиелеу мәселелерін кетеріп, езектілігін шешуге ұмтылады және қазақ халқына білім берудің релін және оның маңызын, оның елеуметтік ортаны қайта жаңғыртудағы релін керсетеді.

Ыбырай Алтынсарин оқу едістері мен балаларды оқыту тесілдерін мұғалімдерге олардың кең тербиелік мағынасында тнсіндірді:

а) оқыту едістері – балалардың жанре келе мектепке, сабаққа, кейіннен ғылымға, өз бетімен білім алуға кұмарландыратын (ынталандыратын, ықыластандыратын) жол;

ә) сабақта балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет, мысалы, енгіме, тнсіндіру арқылы оқыту едістері.

Педагог қазақ халқының езіне тен ұлттық-тербие нрдистерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бнгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың ұлттық телім-тербиесі негізінде ол Қазақстандағы ұлттық мектептердегі оқыту ісінің едістемесінің іргетасын қалады. Ыбырай Алтынсарин Қазақстандағы мектептердегі оқыту, білім беру ісін бір жнйеге келтіруді талап етіп, соны белгілі жолға қойды. Оның жаңашыл едістерінің бірі - оқытудағы оқу нрдісін ана тіліне негіздей отырып, орыс тілін меңгеру болса, оқу нрдісіндегі жаңашыл идеясының бірі – оқулықтар мен оқу кұралдарын орыс графикасына снйене отырып, жаңа алфавит негізінде жасау болды.

Ол еліміздегі оқулық жасаудың негізін салды. Ыбырай Алтынсарин қазақ оқулығының тарихында өз орны бар ағартушы. Ыбырай Алтынсарин алдыңғы қатарлы орыс педагогтарының оқу кұралдарын басшылыққа ала отырып, қазақ ауыз әдебиеті мен салт-дестнрлеріне негізделген оқулығын («Қазақ хрестоматиясы») 1879 жылы бастырып шығарды. Ыбырай Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясына» шығармаларды іріктегенде біріншіден, әр халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дестнрлерінен хабар беру, екіншіден, оқушының бойына адамгершілік қасиеттерді дарыту, ншіншіден, бастауыш сынып оқушыларының тнсінігіне жеңіл, тілі жатық енгімелерді беру қағидаларын басшылыққа алды.

Оның хрестоматиядағы материалдарды жнйелеуі осы қағидалармен қатар балаға адамгершілік, еңбекснйгіштік, ақыл-ой, кесіптік тербие беру мақсатын кездеді. Ыбырай аударып, хрестоматияға енгізген орыс жазушылары Пауэльсонның, Ушинскийдің, Толстойдың енгімелерінде қайырымдылық, кішіпейілділік, талаптылық, еңбекснйгіштік сияқты зор адамгершілік қасиеттер деріптеліп, оған қарама-қарсы жауыздық, екіжнзділік, днниеқорлық, т.б. жексұрын мінез-кұлықтарды ешкерелеу езекті орын алады. Ыбырай осы арқылы жастардың ізгі жанректі, инабатты, талапты, ел-жұртына пайдалы азамат болуын кездейді.

Жастарды оқу – білім, ғылымге ндегенде құрғақ насихатқа тұрынбай, айтпақ пікірін оқушы зердесіне сіңіру үшін әр түрлі тұтастық амал тесілдерді қолданды.

Бір аллаға сыйынып
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды кәңілге

Ықыласпен тоқылық! – деген әлеңінде балаларды білім алуға ндесе, екінші жағынан, өмірдің бір қызығы тек байлықта деп тұғатын, оқу, ғылым – білімге мен бермейтін кертартпа кезқарасқа соққы берді. Оның әлеңдері мен ғибрат әңгімелері жас тұрпақты тәрбиелеу мен оқытуда күнгі бүгінге дейін өз маңызын жойған жоқ

Мал деулеттің байлығы,
Бір жұтасаң жоқ болар.
Оқымыстың байлығы
Күннен күнге кәп болар,-

деп ғылым-білім құдіретін әлеңмен өрнектеген Ыбырай Алтынсаринның өсиет әлеңдері білімділік пен надандықты, жастық пен керілікті, шындық пен әділетсіздікті кәркемдік шеберлікпен сипаттай келіп, философиялық ой тңйіндейді. Ыбырай Алтынсарин өзінің тұтастық қызметіне байланысты қазақ жастарын оқытып-тәрбиелеу мәселесін ең басты мәселе деп есептеді. Оның шығармаларында екінші бір өзекті мәселе – жастарды түрлі жақсы қасиеттерге баулу, жаман істерден жирендіру мәселесі.

Ыбырай Алтынсарин жасөспірімдерді адамгершілік қасиеттерге баулып отыру мектеп пен ата-ананың ортақ міндеті деп тұрыс тңсінді. Осы идея Алтынсарин әңгімелерінің арқауы. Ол – еңбек адамының өмір жөніндегі кезқарасын кеңейтіп, оның бойында жақсы қасиеттердің (кішіпейілділік, мейірімділік, зеректік, әдептілік, жинақтылық, жомарттық) қалыптасуына өсерін тигізетін, сондықтан да өрбір ата-ана еңбектің осындай жасампаздық қасиетін балаға кішкентайынан тұғындыра білудің қажеттігін айтады.

Ол техниканы меңгерген адам зор игілікке ие болады, жаратылыстың тілін біледі, оны өзінің айтқанына кәндіреді, халықтың жалпы мәдениетін кәтерумен қатар негізінен олардың тұрмысын жақсартады дейді.

Оқушыларға, студенттерге білім беруде, тәрбиелеуде Ыбырай Алтынсарин өмірінің, педагогикалық идеяларының өнегелі тәрбие беретін жақтары жеткілікті. Себебі, Ыбырай Алтынсаринның бүкіл өмірі, еңбектері, негізінен нлгілі - өнегелі адам тәрбиелеу ережесі десе болады. Тұтастық мұрасын меңгілік өнеге мектебі дейміз. Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы терең ойды мұғалім өзі терең тңсінгенде ғана баламен жнгізілетін білімдік және тәрбиелік істері нәтижелі болмақ.

Сонымен, Ыбырай Алтынсарин XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның білім беру жнйесінің дамуы мен қалыптасуына нлкен нлесін қосқан, жаңаша мектептер ашып, жаңаша білім беру жнйесін құруға еңбек сіңірген тұтастық. Ыбырай Алтынсариннің ілімі өз алдына дербес, тұтастық бір педагогикалық жнйе болып табылатындығы ақиқат.

Әдебиеттер тізімі

1. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991 ж
2. «Қазақ тілі мен әдебиет » журналы. 2008ж, № 4,5
3. <https://www.freepapers.ru/16/ybyraj-altynsarinn-pedagogikaly-ideyasymen/237490.1615972.list1.html>
4. <https://orley-kost.kz/index.php/kz/298>

37.01.(580)

Г.К. Бласпаева,
«М.О.Еуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК,
ж.ғ.м., информатика пенінің оқытушысы
Т.Мнатқызы,

БІЛІМ БЕРУ НҮСІСІНДЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Тғйін

Мақалада жаңа дәуірде қолданысқа ие ақпараттық коммуникациялық технологияларды информатика пәнінде қолдану, білімалушыны пәнге мотивациялау, информатика пәнін оқытуда ертнрлі сандық жасақтамалар мен қосымшаларды пайдалану маңызы мен жолдары туралы айтылған.

Тғйінді сздер: цифрлық технология, ақпараттандыру ғасыры, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, электронды кітаптар.

Аннотация

Статья посвящена использованию информационно-коммуникационных технологий в информатике в новую эпоху, мотивации обучающегося к предмету. Рассказывается о значении и способах использования различных цифровых программ и приложений в преподавании информатики.

Ключевые слова: цифровые технологии, информационный век, информационные и коммуникационные технологии, электронные книги.

Abstract

In the article, the use of information and communication technologies in Computer Science, which are used in the new era, motivates the student to the subject. it is planned to use various digital technologies and applications in teaching computer science.

Keywords: digital technologies, information age, information and communication technologies, e-books.

Теуелсіз ел тірегі-білімді, еңбекқор ұрпақ екені даусыз. Білімсіз елдің ертеңі жоқ екені айдан анық. Қазіргі білім алушыларға заманның қояр талабы жоғары. Бұл кнндері жұмыс берушіге өз ісі маманының білгірі керек. Болашақ маман: біріншіден, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыланған, ер тнрлі проблемаларды өздігінен шеше алатын алған білімін пайдалана білетіндер. Екіншіден, шығармашылық пен жаңа жағдайда ерекет ете білетін, жаңа технологияны игеруге қабілетті. Ншіншіден, адамдардың ер тнрлі топтарымен тиімді қарым-қатынас орната білетін, ұжымда жұмыс істеуге дағдыланған болуы керек.

Қазіргі жаһандық жағдайында еліміздің білім беру жнйесін елемдік талаптарға сай қайта жаңғыртудың басты мақсаты – заманауи сұранысқа тәтеп бере алатын болашақ ұрпақты тербиелеу. Өзінің ұлттық болмысын, тарихи қңндылықтары мен қазахи жедігерлерін сақтай отырып ұрпақтар сабақтастығында ұрпақтан ұрпаққа жеткізу ербір еркениетті мемлекеттің өзекті мәселесі екендігі сөзсіз. Өйткені, қоғам дамуымен бірге ннемі өзгерісте болып, нздіксіз жетілдіріліп отыратын жнйе – білім беру жнйесі.

Білімалушыларға, студенттерге білім беруде, тербиелеуде Ыбырай емірінің, педагогикалық идеяларының енегелі тербие беретін жақтары жеткілікті. Себебі, Ыбырай бнкіл емірі, еңбектері, негізінен нлгілі-енегелі адам тербиелеу ережесі десе болады. Ыбырай мұрасын мөңгілік енеге мектебі дейміз. Ыбырай шығармаларындағы терең ойды оқыушы өзі терең тнсінгенде ғана баламен жнтізілетін білімдік және тербиелік істері нетижелі болмақ.

Қоғамның санасын Ыбырай Алтынсарин педагогикалық жнйемен баяндап эстетикалық таныммен пелсапалық қағидаларымен тұжырымдап отырды. Қазіргі таңда ұстаздың сабағында жаңа технология едіс-тесілдері білімалушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, едептілікке, жауапкершілікке, енерге, еңбоқытушының еңбектенуге нйретеді. Ыбырай ұстазымыздың да ұсынған едістемесінің негізі осы.

Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, ынтымақтастық идеясы, оқытушы мен білімалушы арасындағы қарым-қатынасты өзгертті. Мұнда оқытушының кесіби-едістемелік шеберлігінің маңызы зор. Қазіргі жаңалық деп жнрген ынтымақтастық, ізгілендіру идеясын сол кездің өзінде-ақ Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған болатын.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың «**ЖАҢА ЖАҒДАЙДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН: ІС-ҚИМЫЛ КЕЗЕҢІ**» тақырыбындағы жолдауында «Цифрландыру – сәнге айналған нәрсеге иелесу емес, ынтаның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы»-деп, халқымызды біріктіретін ынтаның қандылықтарды барынша дөріптеп, ой-санаға берік орнықтыруымыз ата-бабаларымыздың сан ғасырлық мұрасының қазіргі заманауи цифрлық өркениет жағдайында ұранысқа ие болуын қамтамасыз ету және тәл тарихын білетін, бағалайтын, мақтан ететін халықтың болашағы зор екендігін нақты тұжырымдады.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Келешек қоғамымыздың міншелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Біріккен ынтаның ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталды. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты тәл мектепке жнктеледі.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мінделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу нәрсінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор.

Сапалы білім беру қазіргі уақытта, білім алушылардың жұмысын ұйымдастыруда жаңа әдістер мен технологияларды кеңінен пайдалануды, білім беруді ақпараттандыруды талап етеді. Ақпараттық-коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті тақтаны қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді. Заман ағымына қарай ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану айтарлықтай нәтиже беруде. Кез-келген сабақта электрондық оқулықты пайдаланып, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жнйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды. Білім беру жнйесін ақпараттандырудың бағыты жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұрғаға бағыттап оқыту мақсаттарын жнзеге асыра отырып, оқу-тәрбие нәрсінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді.

Компьютер оқу нәрсінде қолданылатын оқытудың тиімді құралдарының бірі. Ол оқытудың әдістері мен мазмұнын анықтамайды.. Оқытудың компьютерлік технологиясы дегеніміз білім алушыларға ақпаратты компьютер арқылы дайындау және беру нәрсісі. Компьютерлік технологияға өртнрлі оқыту әдістері жатады: бағдарламалық оқыту, танымдық оқыту және т.б.

Дамыған елдердегі білім беру жнйесінде ерекше маңызды болып табылатын мәселелердің бірі – оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу нәрсінде ақпараттық технологияларды пайдалану болып табылады. Ақпараттандыру жағдайында білім алушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі кннен кнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Білім беру саласында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру нәрсін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдерін іздестіру жұмыстары жнргізіліп жатыр. Бұл жұмыстардың тиімділігі мен нәтижелілігі бірнеше оқу-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық мәселелердің шешімін ғылыми түрде негіздеуді талап етеді. Оларды бірнеше бағыттарға бөлуге болады:

- оқу нрдісінде ақпараттың технологияларды іске асырудың жнйелі ғылыми-әдістемелік жолын анықтау;
- білімалушылардың тәжірибелік іс-әрекетінде ақпараттық технологияларды пайдаланудың әдістемесін жасау;
- білімалушыларды білім, білік, дағдыны меңгеру ншін ақпараттық технологияларды пайдалануға нйрету.

Оқу нрдісінде компьютер оқып-нйрену нысаны ретінде, сонымен бірге оқыту, тәрбиелеу, дамыту мен оқытудың мазмұнын меңгеруді диагностикалау кұралы ретінде әрекет етеді. Мұның езі ақпараттық технологияларды пайдаланудың екі бағыты бар екендігін анықтауға мнмкіндік береді. Бірінші бағыт тұрғысынан алып қарасақ, ақпараттық технологиялар білім, білік, дағдыны игеру ншін қажетті ресурс болып табылып, білімалушылардың саналы тәрбие, сапалы білім алуына жағдай жасайды, ал екінші бағыт тұрғысында ақпараттық технологиялар оқу-тәрбие нрдісін пұйымдастыру тиімділігін арттырудың қуатты кұралы болып табылады.

Сондықтан білім беруді жаңа сатыға кәтеру ншін тек білім мазмұны мен оқыту әдістерін ғана емес, ақпараттық технологияларды кеңінен пайдалану арқылы оқытуды пұйымдастыру формаларын да жетілдіру керек.

Ақпараттық технологияны қолдану арқылы оқыту:

- жаңа ақпараттық технологияны қолдану арқылы білімнің сапасын кәтеру;
- жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды енгізу арқылы білім беру мазмұнын жаңарту;
- жаңа ақпараттық технологияны қолдану саласы бойынша білімалушылардың мамандыққа баулу механизмін кұру;
- біздің еліміздегі және шет елдердегі жинақталған ақпараттық ресурстарға жедел ену;
- мультимедиялық электрондық оқулықтарды, виртуальдық лабораторияларды және бақылау программаларын жасақтап, қамтамасыз ету;
- білім берудің телекоммуникациялық желілерін кұру.

Қазір барлығы дерлік цифрлық технологияға кәшті. Жаңа деуірде қолданысқа ие днниенің кез келгені, экономика, мәдениет, спорт, білім-ғылым сықылды саланың ербірі тікелей цифровизацияға келіп тіреледі. Әйткені цифровизация, цифрлық экономика, цифрлық трансформация ол – жаһандық даму процесі, ннемі қозғалыста тұратын, ылғи ілгері жылжып отыратын бнкілқоғамдық кұбылыс. Цифрлық технология, соның ішінде ақпараттық мәдениет – бұл ғасырдың басты тұстанымы.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі», 2021 жылғы 1 қыркнйек;
2. Жармұхамедов М. Ыбырай Алтынсарин тағлымы. – Алматы, 1991.
3. Ермеков Н.Т. Информационные технологии.-Астана:Фолиант, 2018

37.01.(574)

Бузаубагарова Р. Ш.,
 магистр музыкального образования
 КГКП «Педагогический колледж им. М. О. Ауэзова»,
 Восточно-Казахстанская область,
 Г. Семей, Республика Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА

Аннотация:

В статье рассказывается о создании в Казахстане новых Народных светских школ и развитии национального образования выдающимся ученым, педагогом-просветителем, новатором, писателем, поэтом, основателем казахской письменной литературы, этнографом и публицистом Ибраем Алтынсариним.

Тңйін

Мақалада кәрнекті ғалым, ағартушы, жаңашыл педагог, жазушы, ақын, қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушы, этнограф және публицист Ыбырай Алтынсариннің Қазақстанда жаңа халықтық зайырлы мектептер құруы және пұлттық білімді дамытуы туралы баяндалған.

Abstract

The article tells about the creation of new secular Folk schools in Kazakhstan and the development of national education by an outstanding scientist, educator, innovator, writer, poet, founder of Kazakh written literature, ethnographer and publicist Ibrai Altynsarin.

Ключевые слова:

Ыбырай Алтынсарин, просветитель, педагог, писатель, литература, образование, женское образование, светская школа, учебник, воспитание.

Ыбырай (Ибрагим) Алтынсарин родился 2 ноября 1841 г. в ауле Жанбурчи Аракарагайской волости Николаевского уезда. Будущий просветитель и гуманист, писатель-демократ, выдающийся просветитель, общественный деятель, педагог-новатор, учёный-этнограф, поэт и прозаик, один из основоположников казахской письменной литературы и литературного языка, создатель казахского алфавита на основе русской графики, воспитывался в доме своего деда Балгожи Жанбурчина, одного из самых авторитетных биев своего времени. В девять лет Ыбырай был определен в Оренбургскую первую особую школу для казахских детей. В 1857 г. закончив школу, Ибрай Алтынсарин был оставлен при Оренбургском областном начальнике в качестве младшего толмача (переводчика). Однако талантливый юноша считал целью своей жизни не погоню за карьерой и чинами, а просвещение родного народа. Занимаясь самообразованием, Ибрай изучил произведения классиков мировой литературы — Шекспира, Гете, Байрона, Пушкина, Лермонтова, Навои, Фирдоуси и многих других. В 1860 г. Алтынсарину удалось покинуть Оренбург и перевестись в крепость Торгай, на учительскую работу. При его непосредственном участии в 1864 г. там была открыта начальная школа для казахских детей. С этого момента начинается просветительская и педагогическая деятельность Ы.Алтынсарина. Выдающаяся историческая заслуга Ыбырая заключается в том, что по его инициативе при самом непосредственном его участии была создана в Казахстане сеть народных светских школ: в 1884 г. волостные школы открылись в Торгае, Илецкой защите, Иргизе, Николаевске, Актюбинске.

В основу своей оригинальной системы школ для казахского населения Алтынсарин положил принцип народности. Она включала центральные (двухклассные) училища с интернатами (с шестилетним сроком обучения), работавшие по учебному плану и программам уездных училищ; волостные (одноклассные) училища с интернатами с четырехлетним сроком обучения; аульные передвижные школы с двухлетним сроком обучения. В 1886 году по его инициативе была открыта Оренбургская (Орская) учительская школа, которая стала центром подготовки учителей для русско-казахских школ. Тип школ, созданных Алтынсариним, соответствовал социально-экономическим условиям жизни и быта казахского народа и в начале 20 века распространился в большинстве областей дореволюционного Казахстана [1, стр. 381].

С именем Ы.Алтынсарина связано и начало женского образования в Казахстане. В г.Иргизе он открыл специальную школу для казахских девочек с интернатом. Это было большим событием в жизни казахского народа. Алтынсарин просил у царской администрации разрешения открыть женские училища во всех уездах Тургайской области.

Лишь спустя два года после подачи им прошения об этом было получено разрешение открыть женские училища с интернатами в г.Тургае в 1891 г., в г.Костанай – в 1893 г., в поселке Карабутаке – в 1895 г. и в г.Актобе – в 1896 г. В этих пяти женских училищах, открытых в соответствии с ходатайством И.Алтынсарина, к 1896 г. обучалось 211 девушек, из которых казашек 70, девушек русских поселян 141. Однако Алтынсарин считал, что дело народного образования не может ограничиться только открытием указанных выше типов школ, ибо эти школы являлись лишь первым шагом в деле просвещения народа. «Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования», - писал он. Ыбырай Алтынсарин был идейным выразителем нового прогрессивного течения, направленного против отсталости и консерватизма. Алтынсарин был убежденным сторонником содружества русского и казахского народов. Он пропагандировал демократическую русскую литературу, использовал опыт русских педагогов-писателей К. Д. Ушинского и Л. Н. Толстого. Ы.Алтынсарину принадлежит огромная заслуга в деле создания учебников на казахском языке, алфавита и письменности на основе русской графики. Кроме того, Алтынсарин участвовал в разработке учебников русского языка для казахских школ. В число написанных и изданных И.Алтынсариным книг входят: "Казахская хрестоматия" в двух частях (1879), "Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку"(1879) и "Мактубат" ("Хрестоматия"), относящаяся к 1889 г.

В педагогической деятельности Ибрая Алтынсарина важное место занимают вопросы воспитания и обучения детей. Он придавал огромное значение роли учителя как главного двигателя всего учебного и воспитательного процесса в школах. Он считал, что учителя должны любить своих учеников и быть любимы своими учениками и их родителями. И тогда можно будет достигнуть целей, стоящих перед воспитанием и образованием. «Школы - главные пружины образования казахов, ... в них же будущность казахского народа».

Его стремление учить детей таким образом, чтобы они могли быть полезными своему народу и приобщиться к достижениям земледелия, промышленности встретили сопротивление с двух сторон. Царская администрация была заинтересована в подготовке нижнего звена чиновников из местного населения, способных вести делопроизводство на русском языке, быть писарями, переводчиками, воспитанными в духе приспособленности к колониальной политике царизма. Поэтому она внешне не противодействовала инициативе Алтынсарина по обучению детей казахов русскому языку, но поддержки идее широкого образования не оказывало никакой. С другой стороны, местное духовенство противодействовало новшествам Ыбрая, стараясь внушить, что он якобы хочет подготовить казахских детей к «солдатской службе» в русской армии [2, стр 237-238].

Казахский народ всегда высоко ценил деятельность и творчество своего выдающегося сына. В 1884 году на страницах Оренбургской газеты была помещена статья, в которой ученики Ы. Алтынсарина писали: «Мы готовы видеть в лице Ы.Алтынсарина героя, который становится отражением своего народа, духа его, ума, нрава, характера и вообще всей жизни. Литературное наследие Алтынсарина включает в себя переводы, стихотворения, рассказы, басни, этнографические очерки и казахские сказки, записанные и обработанные им. Тематика его произведений разнообразна. Ы. Алтынсарина по праву называют основоположником казахской детской литературы, его переводы положили начало басенному жанру в казахской художественной литературе, способствовали становлению казахского литературного языка. Басни И.А.Крылова, переложенные на казахский язык Ы.Алтынсариным, были предназначены прежде всего для детей школьного возраста и стали эффективным средством воспитания подрастающего поколения. В "Хрестоматию", написанную Алтынсариным, вошли также его переводы Л.Н.Толстого, К.Ушинского, В.Даля и других русских писателей и поэтов. В числе заслуг Ыбрая помимо собственного литературного творчества - составление хрестоматий на родном языке - «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» и «Киргизская хрестоматия» (1879).

Таким образом, педагогическое и литературное наследие Ыбырая Алтынсарина актуально и на сегодняшний день. Люди через года пронесли память, благодарность перед его заслугами.

Литература

1. М. Козыбаев. Энциклопедический справочник – А. 1981
2. В. Кашляк. Серия «История моего города», «Семипалатинск: их именами названы...». С. 2006

Интернет-ресурсы

Ибрай Алтынсарин // https://ru.wikipedia.org/wiki/Ибрай_Алтынсарин

Ибрай Алтынсарин // <https://works.doklad.ru/view/KpB91pFpVVg.html>

ЕЖ 51-7

А.Ш. Бурамбаева

І.Қабылов атындағы № 12 ІТ мектеп-лицейі,
математика пәні мұғалімі,
Қызылорда облысы, Қызылорда қ,
Қазақстан Республикасы

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНА Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН КІРІСТІРЕ ОҚЫТУ

Тңйін

Бұл мақалада жаратылыстану бағыты мен гуманитарлық бағыттағы пәндерді біріктіре оқытудың ерекшеліктері, математика сабағында оқушыға Ү.Алтынсарин шығармашылығын игерту арқылы тәрбиелік мақсаттарды жүзеге асыру мен пәнаралық байланыс сатылары көрсетілген.

Кілттік сөздер: Ү.Алтынсарин, жаратылыстану бағыты, гуманитарлық бағыт, математика сабағы.

Аннотация

В статье показаны особенности комбинированного обучения естественным и гуманитарным наукам, этапы реализации образовательных целей по математике через усвоение работ Ү. Алтынсарина.

Ключевые слова: Ү. Алтынсарин, естественные науки, гуманитарные науки, математика.

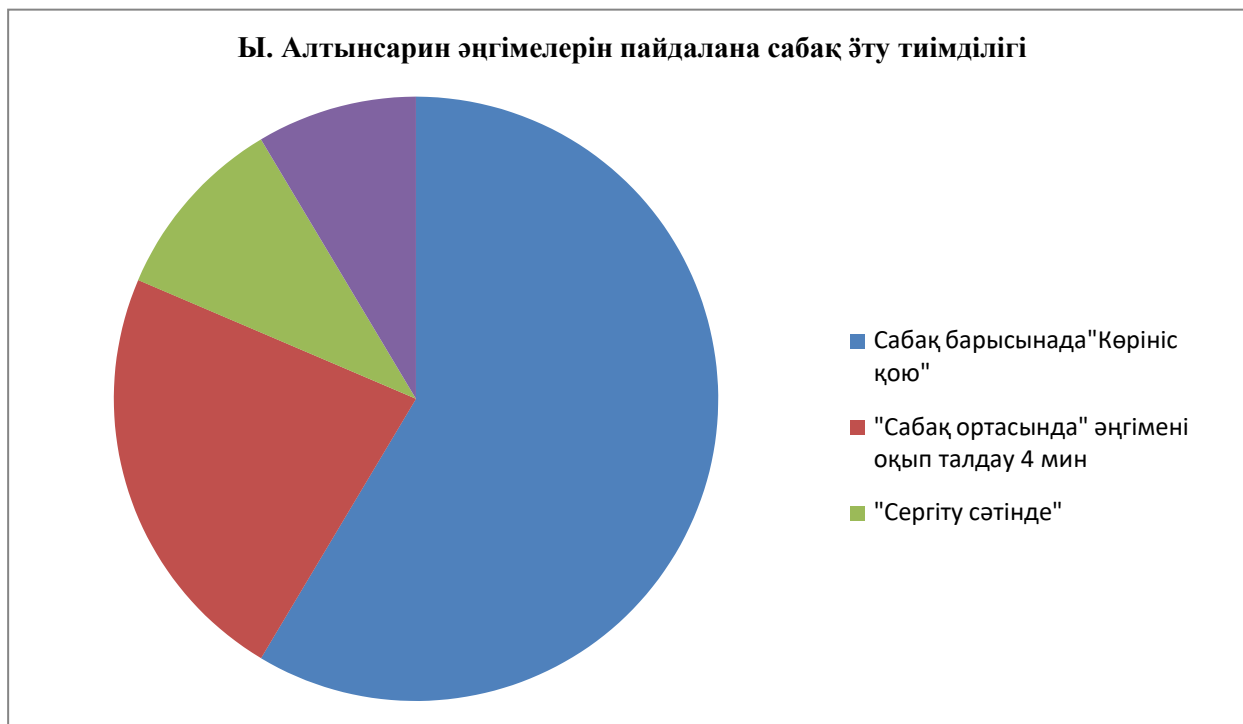
Abstract

The article shows the features of combined teaching in the natural and human sciences, the stages of the implementation of educational goals in mathematics through the assimilation of Ү. Altynsarin.

Key words: Ү. Altynsarin, natural sciences, humanities, mathematics

Білім беру саласында, қай кезде де пәнаралық байланыс, өзге пәндермен қатарластыра білім беру сұраныста. Оқушының білім деңгейімен оқу сапасын көтеруге өз септігін тигісетіндігі сөзсіз. Әсіресе жаратылыстану бағытындағы пәндер үшін пәнаралық байланыс жаратылыстану бағытындағы пәндерден бөлек, география, көркем сурет, еңбек және әдебиет пәндерімен тығыз байланыста тұтеді. Бүгін өз сабағымда орын алатын әдебиет сабағымен байланысты пәнаралық байланыстың өзіндік ерекшеліктері мен тұтымды тұсын талдап көрсетуді жүн санадық. Алдымен, пәнаралық байланыс сабақтың барлық кезеңдерінде жүзеге асады. Басы, ортасы, сергіту сәті, тіпті қорытынды бөлімде де. Біздің мақсатымыз оны барылық қырынан байқап көріп, сыныптың оқу нәтижелері мен білім сапасына оң әсері беретін әдісті таңдап алуымызда. Төменде біздің жеке талауымыз көрсетілген.

Ы. Алтынсарин әңгімелерін пайдалана сабақ әту тиімділігі

1-диаграмма. Ы.Алтынсарин әңгімелерін пайдалана отырып, математика сабағын әту барысындағы тиімділігі

Жоғарыдағы диаграммадан байқағынымыздай, білім сапасы мен оқыту барысында математика сабағында әдебиет пәнімен пәнаралық байланыс, оның ішінде Ы.Алтынсарин шығармашылығын пайдаланып оқыту кезеңдері көрсетілген. Ы.Алтынсарин әлеңдерін «сергіту сәті» ретінде пайдалану білім сапасына аса әсер етпейтіндігін, бірақ сергіту сәті ретінде тиімділігін аңғардық. Сабақ барысында оқушыларға тәрбиелік білім беру мақсатында әңгімелерін оқыту және оны талдау (кететін уақыт мөлшері -4 минут) сергіту сәтімен салыстырғанда нәтежие көрсеткіші әлдеқайда жоғары екендігін аңғардық. Ал, оқушыларға нй жұмысымен қатар, Ы.Алтынсарин шығармашылығын нйге оқып, көрініс қоюға дайындалып келу тапсырмасы озық іс-тәжірбие көрсеткішін көрсетіп отқандығын аңғарамыз. Нй тапсырмасына қоса берудің артықшылықтары:4

- Сынып оқушылары мәтінмен толық таңысады;
- Уақыт тиімділігі (дайындыққа, оқуға уақыт сұрамай сабақ кезеңіне сай оқушылар айтылған уақытта қойып шығады) және есте сақтау мен қабылдау бойынша көрініс оқушыларға да ең қызықты әрі пәнағат тәсы болды.

Қандай бағыттағы пән болмасын, білім мен тәрбиені қатар пәстай отырып, мемлекеттік мерейтойлардың, арнайы уақыт мерзімдерін оқушыға сәтті әдістер арқылы дарыту біздің басты парыз. Мпәғалімнің міндеті білім мен тәрбиені өз деңгейінде жоғары беру, және әр пәннің сабақ барысындағы кәзделген мақсатқа жетуіне тапсырмалардың сай болуы қажеттгін ескеруі керек. Пәнаралық байланыс пен, кіріктіре, кірістіре оқу барысында негізгі пән бірінші орында болуы керек. Қалған іс-әрекеттер сол тақырыпты игерту мен тәрбиелік бағытта жұмысалуы тиіс. Ал, Ы.Алтынсарин шығармаларының барлығы тәрбиелік нысанда өз қызметін жоғары көрсетеді. Тек оны тиімді жұмсай алуымен ғана пән мпәғалімдері бір бірімен ерекшеленбек.

Атап айтар болсақ, «Қанағат» әңгімесін сабақта пайдалану барысында, [1. 3 бет] оқушылар Әзірет Әлидің жауабы әмірдің барлық мәні секілді қабылдайды. Себебі нйде әке мен анам образы қазақ отбасылары ншін «қанағат» сәзінінің астарын жиі айтып, дастархан басында талқылап отыратыны жасырын емес. Басындағы бағынды бағалау, Алладан тілек сұраудың да өз мәні бар деп айтады. Қазіргі сәттегі әр заттың қадірін білсең ғана кәп зат

келеді деп екем ердайым мысал келтіреді. Оқушылар толық Өзірет Өлимен келіседі. Қанағат бақыт. Бақытты бола білу екендігін сабақ барысында айта отырып, ермен өз пәнімізге ығысамыз.

«Ннді» [3. 38 бет] **Оқушылар** бұл еңгімені оқи отырып, сақ болуға, аңғарымпаз болуға нйренеді. Ер затына мұқият қарай отырып, пұқыпты пұстауды ескертеміз. Ннді адамының ерекетін, оның зеректігін өз бойларына сіңіре отырып, ер адам өз затына ие бола білуі керек және пұқышпен қарауы тиіс деген жалпы қорытындыға келеміз.

«Тәкәпәршілік» [2. 13 бет] Оқушылар Ердайым кіші, іні-сіңілі деген атауды пұстай білу керектігін, кішіпейілділік нлкен теж екендігін тнсінеді. Сол тежден адам баласы айырылып қалмауы тиіс деген болжам жасайды. «Тнлкі мен ешкі» [4.57 бет] Өмірде дос тандай білу де нлкен ғнер. Себебі, досыңа қарап сенің қандай екендігіңді айтамын деген де нақыл сөздер бар. Дос ердайым жанынан табылатын жан екендігін тнсіне отырып, өз сыныптастарына құрметпен қарауды нйренеді.

Қорытындылай келе, жаратылыстану бағыты мен гуманитарлық бағыттағы пәндерді біріктіре оқытудың ерекшеліктерімен қатар, математика сабағында оқушыға Ғ.Алтынсарин шығармашылығын игерту арқылы тербиелік мақсаттарды жнзеге асыру мен пәнаралық байланыс сатыларын ер сабақта тиімді пайдалану білім сапасын артыруда өзіндік басымдылыққа ие. Тербиелік мақсатта Ғ.Алтынсарин шығармаларының шоқтығы биік.

Әдебиеттер тізімі

1. Ғ.Алтынсарин. Таза бұлақ. Алматы- 1988., 316 бет
2. Алтынсарин Ғ.Нш томдық шығармалар жинағы. Алматы, т-1 1976ж.
3. Ғ.Алтынсарин. Мұсылманшылықтың тұтқасы., Алматы, 1993
4. Ө.Ламашев. Ғ.Алтынсарин. Алматы, 1991, 120 бет.

ӨОЖ 1751

А.Т.Даулеткалиева,

Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжі, Шетел тілі пәні оқытушысы
Батыс Қазақстан облысы
Орал қаласы, Қазақстан Республикасы

«ПҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДАРА ПҰСТАЗЫ» (Ыбырай Алтынсарин)

Аннотация

Ыбырай Алтынсарин — қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері. Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы, Қостанай ауданында дүниеге келеді. Өкесінен ерте айырылған ол атасының - белгілі би және старшын Балқожа Жаңбыршиннің қолында тербиеленді. Ыбырай бала кезінен бастап білімге және өз бетінше оқып білуге бейім екенін байқатты.

Аннотация

Ибрай Алтынсарин - выдающийся казахский просветитель, писатель, этнограф, фольклорист, общественный деятель. Ибрай Алтынсарин Родился 20 октября 1841 года в нынешнем Костанайском районе Костанайской области. Рано потеряв отца, его воспитывал дед - известный танцор и старший Балқожа Жанбыршин. С раннего возраста Ибрай Алтынсарин проявлял живой интерес к учебе и самообучению.

Abstract

Ibrai Altynsarin is an outstanding Kazakh educator, writer, ethnographer, folklorist, and public figure. Ibrai A. Born on October 20, 1841 in the present Kostanay district of the Kostanay region. Having lost his father early, he was brought up by his grandfather - a famous dancer and senior Balkozha Zhanbyrshin. From an early age, Ibrai Altynsarin showed a keen interest in learning and self-study.

Тнйін сөздер: Бірінші қазақ мұғалімі, қазақ даласында бірінші болып қазақ мектебін ашушы.

Ыбырай Алтынсарин (шын аты — Ибраһим, 1841—1889) — қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері.

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырған тұлға. Ол 1841 жылы қазіргі Қостанай облысының аумағында дүниеге келген. Өкесінен ерте айырылған ол атасының - белгілі би және старшын Балқожа Жаңбыршиннің қолында тәрбиеленді. Ыбырай бала кезінен бастап білімге және өз бетінше оқып білуге бейім екенін байқатты. Көп оқыды, Ресей қоғамының білімді адамдарымен жиі араласып тұрды. Орынборда оқып жүрген кезінде шығыстанушы ғалым В.В Григорьевпен жақын танысып алды. Ол өзінің бай кітапханасымен Ыбырай Алтынсариннің еркін пайдалануына рұқсат етті. Білімге құштар жас бос уақытының бәрін де сол кітапханада өткізді. Білген несіне біле тұрсаң деген құмарлық пен өз халқыма неғұрлым көбірек пайда келтірсең деген абзал арманға ұмтылыс жас Ыбырайдың өмірлік кредосына айналды. Өзінің мінез-құлқы жағынан қарапайым ері еңбексүйгіш еді, көп оқыды, өзге халықтардың қол жеткен табыстарын неғұрлым көбірек біле тұрсаң деп армандады. Алған білімін өз халқының пайдысына асыруға талпынды.

Ыбырай 1841 жылы қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы, Қостанай ауданында дүниеге келеді. Үш-төрт жасында өкесі Алтынсары қайтыс болып, атасы Балғожаның қолында өсіп, тәрбиеленеді. Қыпшақ тайпасының ұзын руынан шыққан. Атасы Балғожа би өз аймағының атақты кісілерінің бірі болған. Ел ішіндегі көп билікті қолында тұстаған би, Орынбор өкімшілігінің алдында да беделді, белгілі кісі болған. Замана бет алысын өзінше болжаған Балғожа табысқа жетудің ендігі жолы – оқу деп біледі. Сөйтіп, немересі кішкентай Ыбырайды Орынборда ашылады деп кнтілген орыс-қазақ мектебіне кнні бұрын жаздырып қояды. Бидің ондағы мақсаты, ерине, немересінің бала оқытып, педагог болуы емес, өкімшілік орындарда жұмыс істеп, шенеунік, орысша оқыған "төре" болып шығуы, ата-анасын асырауы. Балғожа бұл ойын Орынборда оқып жүрген жасөспірім Ыбырайға жолдаған өлең-хатында былайша білдірген:

Нміт еткен көзімнің нұры – балам,

Жаныңа жердем берсін Хақ тағалам.

Атаң мұнда анаңмен есен-аман,

Снйіп сәлем жазады бнтігін саған.

Атаңды сағындым деп асығарсың,

Надан боп білмей қалсаң, аһ тұрарсың.

Шырағым, мұнда жүрсең не етер едің,

Қолыңа құрық алып кетер едің.

Тентіреп екі ауылдың арасында

Жүргенмен, не мұратқа жетер едің?!

Өлгі мектеп ақыры 1850 жылы ашылады да, оған қабылданған отыз қазақ баласының бірі – тоғыз жасар Ыбырай болады. Ыбырай мектепте сабақты ынта қойып оқиды, 1857 жылы оқуын "өте жақсы" деген бағамен бітіріп шығып, 1859 жылдың тамызына дейін өзінің туған елінде тілмаштық қызмет атқарады. Қалада оқып, қазақ даласына беймәлім жаңалықтардан хабардар болып, ой-өрісі кеңейген зерделі бозбаланың екі жылдай елде болуы — қазақ қоғамының жағдайын тереңірек тнсініп, жаңаша сезінуіне, өзіндік ойға келуіне мүмкіндік береді. 1859 жылы Ыбырай Алтынсарин атасының жақсы танысы, сыйлас кісісі — Орынбордағы Шекаралық комиссияның төрағасы, шығыстанушы белгілі ғалым, профессор В.В.Григорьевпен жақын танысады. Ол Ыбырайға қамқорлықпен қарап, оған өзінің бай кітапханасын еркін пайдалануына жағдай жасайды. Ыбырай Григорьевтің кітапханасынан орыс жазушыларының шығармаларын, орыс және дүние жүзі ағартушы-педагогтерінің еңбектерін, ұлы адамдардың өмірі жайындағы кітаптарды алып, бас алмай оқыған. Мерзімдік басылымдарды оқып тұрған. Өз бетімен көп ізденіп, білім қорын молайта келе, Ыбырай өзінің алдына тілмаш болуды емес, туған халқына пайдалырақ басқа бір қызмет істеуді мақсат етіп қояды. Оның ынтасы ағартушылыққа ауады. 1860 жылы

Жайықтың шығысындағы қазақтар үшін төрт бастауыш мектеп ашылған кезде, Ыбырай ғезі сұранып, Торғай мектебіне мұғалім болуға рұқсат алып, сонда келеді. Бірақ мектеп бірден ашыла қоймайды. Бұл аралықта, Ыбырай ел ішінде мектептің пайдасын тінсіндіріп, біраз баланы ғез нйінде оқытады. Торғай мектебі 1864 жылы ғана ашылады. "Осы жылы қаңтардың 8-і күні кәптен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді. Бәрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырдай қызу кірістім", – деп жазады, ол белгілі шығыстанушы, профессор Н.И.Ильминскийге жолдаған хатында. Ыбырай мектептегі сабақ пен тәрбие жұмысын сол кездегі орыс мектептері нлгісінде құрады. Сабақты қазақ тілінде жүргізе отырып, ол балаларға орыс тілін нйретуге, пән негіздерінен білім беруге тырысады. Тәрбие жұмысын адамгершілігі мол, жаңа құрпақ тәрбиелеп шығаруға бейімдейді. Ыбырай мәдениет пен білім жолына халқының ғете ынталы екенін жақсы құғады. Бұл оны жігерлендіре тінседі. "Қазақтар мені құшағын жая қарсы алды. Мектепке балаларын беруге ынталы адамдар толып жатыр", – деп жазады ол бір хатында. Ыбырай Н.И.Ильминскийге жазған ғелгі хатында тағы да былай дейді: "Қазақ даласын нш жылдай аралаған Сіздің қазақ халқы құғымтал, ақылды, дарынды, бірақ оқымаған халық дейтініңізге мен сенемін. Қазақ халқы қарапайым, ғенері жоқ халық, бірақ біз қарапайымдылықтың ғезінен де кәп жақсылық табамыз". Туған халқы туралы мұндай ой Ыбырайдың демократтық кәзқарасына негіз болды және оны сеніммен жұмыс істеуге шабыттандырды. Сонымен бірге Ыбырай ел ішіндегі ғелеуметтік теңсіздік, ғеділетсіздікті де кәре білді. Ғекімдердің зорлықшыл сорақы қылықтарын сынға алды. Олардан қарапайым халықты қорғады. "Қызмет бабында мен қазақтармен жиі-жиі құстасып қаламын, — деп жазды ол 1864 жылы Ильминскийге, олардың ішінде менің ғез туысқандарым да бар. Олардың сырын жақсы білемін, кәбін тіпті жек кәремің, қазақ арасындағы қызмет адамдарын да кәңілім тіпті снймейді. Олар кедей қазақтарды — қарсылық кәрсете алмай, қасқырдың аузында жем болатын қорғансыз момындарды — адамшылықтың шегінен шыға, арсыздықпен тонайды, талайды. Соларды кәргенде... ғете қатты күйнемін... Осы елдің күшті жемқорларының бірі ғездерінің істеп жүрген істерін менің жақтырмайтынымды біліп қалды... Сондықтан ол мені бұл арадан қуып жіберудің амалын істеп жүр". Ыбырайдың ағартушылық, демократтық кәзқарастары осылайша қалыптасып, дамыды. Қоғамдық ғеділетсіздік пен адам бойындағы құнамсыз мінездерге қарсы күресу үшін, ол ел ішінде білім, ғенер тарату ісін кеңейте беру керек деп құғады. Сол ниетпен бар күш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жүнйесін жақсартуға жұмсайды. 1876 жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың ағартушылық жүнйесін, орыс ағартушы дарының еңбектерін зерттейді. Қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды ойлайды. 1879 жылы Ыбырай Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметіне тағайындалады. Бұл оның ағартушылық қызметінің кең ғеріс алуына жол ашады. Ол еуропалық нлгідегі мектептер ашу ісімен шпұғылданады. 1879-1883 жылдар аралығында Торғай облысының төрт уезінде (Торғай, Ырғыз, Троицк, Ақтөбе) жаңа мектептер ашады. 1883 жылы Торғай қаласында қолғенер мектебі ашылды. Ол қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды. Ыбырай қазақ қыздарын оқыту ісіне ерекше кәңіл бөледі. Бұлған ескішіл ғедет-салттарға қарсы күрестің бір жолы есебінде қарайды. 1887 жылы Ырғызда қыздар мектебін құйымдастыруы – оның ағартушылық аса зор еңбегі. Қазақ даласында мектептер санының артуына байланысты Ыбырай мұғалімдер даярлайтын мектеп ашуды қолға алды. 1881 жылы Омбы қаласында тұңғыш мұғалімдер мектебі ашылды. Ыбырай мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалмады. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта құйымдастырды. Бұл ретте ол мұғалімнің атқаратын рәлін жоғары бағалады. "Халық мектептері үшін ең керектісі – мұғалім, – деп жазды ол. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы нкімет бұйрықтары да, ғбден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да мұғалімге тең келе алмайды". Ыбырай туған халқын ерекше снйді, оның болашағына зор сеніммен қарады. Сондықтан халық ағарту ісін айрықша шабытпен жүргізді. 1883 жылы Торғай облысының ғескери губернаторына жолдаған баяндамасында ол: "Қазақтарға – осы дарынды, ақыл-есі

мол халыққа – кешікпей рухани және қоғамдық даму жолына тиісетін дұрыс бағыт беру — қалай дегенмен де аса қажет болып отыр", – деп жазды. Осы жолда Ыбырай кәп қиыншылықтар да кездестірді. Ел ішіндегі ескішілдік, парақорлық пен ғесек-аяң оның жанын кнйзелтті. "Заман осылай болған соң, амалын тауып, мүмкіндігі бар жерде қазақ халқының елдігін бұзып, болашағын бнлдіріп жатқан жауыздыққа қарсы күресе беру керек" деп санады. Мәдениетті де талантты педагог-жазушы ері мінезге бай, адамгершілік, жолдастық қасиеті мол Ыбырай орыс зиялыларының арасында мейлінше беделді, сыйлы болған. Оқулық жасау жолында оқулыққа Ыбырай мектепте қазақ балаларына білім мен тәрбие берудің басты құралы деп қарайды. Ол балаларға ана тілін таза және пұқыптылықпен нйретеді, шағын кәркем шығармалар арқылы оларды жақсы мінез-құлыққа баулуды кездейді. Ыбырай балаларды мазмұны олардың білімін кетеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды... қазақтың ғез тілінде... басып шығару керек деп білді. Өзі 1876 жылдан бастап "Қазақ хрестоматиясын" жазуға кірісіп, оны 1879 жылы Орынборда бастырып шығарды. "Бұл кітапты құрастырғанда мен, – деп жазды. Ыбырай хрестоматиясының алғы сөзінде, – біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын кездедім". "Қазақ хрестоматиясы" балаларға арналған өлеңдер мен шағын өңгіме-новеллалардан құрастырылды. Олардың бірқатарын өзі жазды, біразын сол кездегі орыс оқулықтарынан еркін аударып алды. Хрестоматияға қазақтың халық өдебиетінің нлгілерін де іріктеп кіргізді.

Ыбырай "Қазақ хрестоматиясына" кірген өлеңдерінде де халық-ағарту идеясын кетерді. Оның "Кел, балалар, оқылық!", "Өнер-білім бар жұрттар" өлеңдері осындай мақсатта туған. "Кел, балалар, оқылық!" өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Таулардан ғезен ағып сарқыраған,

Айнадай сөуле беріп жарқыраған.
Жел соқса, ыстық соқса, бір қалыпта,
Аралап тау мен тасты арқыраған.
Көңілің суын ішсең, ашылады,
Дененде бар дертінді қашырады.
Өксіген оттай жанып жануарлар,
Өзеннен рақат тауып, басылады.

Ақын тау ғезенін нақты ері өсерлі суреттеген. Бнкіл тіршіліктің "өзеннен рақат тауып" жатқанын нақты сипаттау оқырман көңіліне жағымды сезім пұялатады. "Жаз" өлеңінде көктемгі табиғаттың келісті суреттері бар. "Пұшпақтың кнн сөулесі жерге тиісіп", "Аспаннан рақымменен кнн төнгенде", "Пұйқыдан көзін ашқан жас балаша, жайқалып шыға келер жердің гнлі", "Кеш болса, кнн қонады таудан асып, шапаққа қызыл алтын нұрын шашып", т.б. суреттер мен бейнелі сөздер Ыбырайдың табиғат көріністерін сезінуінің тереңдігін, суреткерлігін көрсетеді. Ақын бар тіршілікті көктем кннінің мейірімді шағымен байланыста бейнелейді. Қырдағы жаз көріністеріне снйсіну, мал баққан елдің қыстан қысылып шығып, жазда тынысының кеңуі, қуаныш-шаттығы көңілді өсерге бөлейді.

Бір малы шаруаның екеу болып,
Қыстаудан ауыл көшер алуан-алуан.
Кнлісіп, құшақтасар, өзіл етер,
Өйелдер көш көнелтіп кейін қалған.
Жнтіріп киік, құлан тау мен қырда,
Қуанып ықыласпен келген жылға...
Алыстан мұнарланған сағымдары

Шақырып, тұрар кнліп: "Кел, – деп, – мұнда..." Бұл өлеңдер арқылы Ыбырай қазақтың жазба өдебиетінде табиғат лирикасын бастады. Оны кейін Абай өлемдік поэзияның биік деңгейіне жеткізді: Еңбекті сню және қадірлеу – Ыбырай өңгімелерінің негізгі тақырыбы. Оны жазушы шағын өңгімелерде нтгіт, өсиет түрінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. "Өрмекші,

құмырсқа, қарлығаш" еңгімесінде Ыбырай ең кішкентай жәндіктердің езі де тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүргендігін көрсете келіп, оларды балаларға нлгі етеді. "Қарлығаш, ермекші құрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа", – дейді. "Атымтай жомарт" еңгімесінде жазушы халық арасындағы Атымтай жомарт туралы аңыздарға жаңаша мазмұн беріп, өзінше қорытады. Атымтайды ол еңбек адамының нлгісі етіп көрсетеді. Еш нәрсеге мұқтаждығы жоқ болса да, Атымтай ылғи жұмыс істейді. "Күн сайын өз бейнетіммен, тапқан пұлға нан сатып алып жесем, бойыма сол нәр болып тарайды. Еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі өзгеше болады", – дейді ол. "Еке мен бала" еңгімесінде мынадай бір жай сөз болады. "Бір адам он жасар баласын ертіп, егістен жаяу келе жатса, жолда қалған бір ескі тағаны көріп, баласына айтты: "Анау тағаны, балам, ала жүр", – деп. Бала екесіне: "Сынып қалған ескі тағаны не қылайын", – деді. Екесі нндемеді. Тағаны езі алды да, жүре берді. Қаланың шетінде темірші ұсталар бар екен, соған жеткен соң екесі қайырылып, тағаны соларға нш тиынға сатты. Одан біраз өткен соң, шие сатып отырғандардан 3 тиынға бірталай шие сатып алды. Сонымен, шиені орамалына тңііп, шетінен езі бір-бірлеп алып жеп, баласына қарамай аяндап жүре берді. Біраз жер өткен соң, екесінің қолынан бір шие жерге түседі. Артынан келе жатқан бала да тым-ақ қызығып келеді екен. Жерге түскен шиені жалма-жан жерден алып, аузына салды. Біраздан соң және бір шие, одан біраз өткен соң және бір шие, сонымен, бала ербір шие тастаған жерге бір еңкейіп, шие теріп жеді. Ең соңында екесі тоқтап, баласына шиені орамалымен беріп тұрып: "Көрдің бе, бағана тағаны жамансынып, жерден бір иіліп көтеріп алуға еріндің. Енді сол тағаға алған шиенің жерге түскенін аламын деп, бір еңкеюдің орнына он еңкейдің. Бұлдан былай есінде болсын: аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боларсың; азға қанағат етпесең, көптен құр қаларсың", — деді. Кейде сел нәрсені қосынып, оған көңіл бөлмеушілік, аз жұмысты қиынсынып, бойкнйездікке салынушылық өмірде аз кездеспейді. Бұл – жақсы өдет емес. Сондықтан балалардың бойкнйез, жалқау болмауына, еңбекқор болуына Ыбырай ерекше мән берген. "Бай баласы мен жарлы баласы" атты еңгімесінде Ыбырай еңбекке деген қоғамдық, таптық көзқарасты бейнелейді. Көшкен елдің жұртында қалған екі баланың бір теулік ішінде басынан көшкендерін суреттеу арқылы сол балалардың өмір тануы, тіршілікке икемділігі жайлы мәселеге елеуметтік мән береді. Жазушының шығармаға жасы құрбы екі баланы алып, оларды бай мен кедейдің өкілі етіп суреттеуінің сыры да оның идеясынан айқын көрінеді. Жарлы баласы Нсен – тұрмыстың ауыртпалығын көре жүріп, ысылған еңбек адамы. Ауылдары көшіп кетіп, жұртта қалған екі баланың далада тамақ тауып жеуіне, ауылдың қалай қарай көшкенін аңғаруына, түнде далада түнегенде ит-құстан сақтануына Нсеннің тапқырлығы мен еңбекқұмарлығы себеп болады. Ал бай баласы Асан – өмір үшін күресудің жолын білмейтін, шыдамсыз, еңбекке икемі жоқ жан. Кісі еңбегімен күн көріп, бейқам болып өскен бай баласының басына күн туғандағы дерменсіздігін суреттеу арқылы жазушы келешек Нсендер жағында екенін аңғартады. Сөйтіп, жастарға өмірден еш нәрсе нйренбей, жалқау болып өскен бай баласындай болмай, қиыншылыққа төзімді, өнерге бейім, еңбек снйгіш жарлы баласы Нсендей болып өсуді уағыздады.

Әдебиет тізімі

1. Қазақстан тарихы (XVIII ғасыр - 1914 жыл). Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. 2-басылымы, өңделген. Алматы: Атамұра, 2012. - 344 бет.
2. Қазақ балалар өдібиеті: оқулық /иЖ.А.Рнстемова, -Алматы: Эверо, 2019.-69 бет.
3. Қазақ балалар өдебиетінің хрестоматиясы. 2-кітап.-Павлодар: Арман,2004. 44 бет.

ӨОЖ 37.015.31

В.А. Даулетова,

Ж. Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжі,
педагогика және психология пәндерінің оқытушысы,

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯҒА ҚАТЫСТЫ ОЙЛАРЫ

Тңйін

Мақалада ағартушы Ы.Алтынсариннің психологияға қатысты кезқарастары зерттеліп, дербес сала ретіндегі педагогиялық психология туралы ойлары мысалға келтірілген. Педагогикалық психологияның мазмұнын аша отырып, ғалымның оқыту психологиясы, тәрбие және мұғалім психологиясы туралы кезқарастары жңйелі тнрде псынылған, еңбекке, ғнерге және адамгершілікке баулитын ғибратты еңгімелеріне талдау жасалынған.

Аннотация

В статье изучены взгляды просветителя И.Алтынсарина, касающиеся психологии, в пример приведены его мысли о педагогической психологии, как о самостоятельной отрасли. Раскрывая содержание педагогической психологии последовательно представлены взгляды ученого на психологию обучения, воспитание и психологию педагога, проведен анализ рассказов назиданий, приобщающих к труду, искусству и нравственности.

Abstract

The article studies the views of the enlightener I. Altynsarin concerning psychology, giving as an example his thoughts about pedagogical psychology as an independent branch. Revealing the content of pedagogical psychology, the views of the scientist on the psychology of education, upbringing and psychology of a teacher are consistently presented, the analysis of stories of edification introducing to work, art and morality is made.

Тңйін сздер: педагогикалық психология, мұғалім психологиясы, оқыту психологиясы, тәрбие психологиясы, адамгершілік тәрбие, оқыту процесі, оқыту методтары.

Халқымыздың аса крнекті қоғам қайраткері, ғұлама ағартушы, жаңа нлгідегі демократ-ғелімгер, ері этнограф, ері публицист-жазушы Ыбырай Алтынсариннің еңбектерін зерделей келе психология ғылымының дербес саласы педагогикалық психология ғылымының негізгі бағыттарын ғз еңбектерінде сонау ХІХ ғасырда-ақ қарастырғанын кререміз. Арнайы психология саласынан оқулық жазбағанымен, ғзінің ғлең, еңгімелерінде осы педагогикалық психологияның біз білетін нш саласы: тәрбие психологиясы, оқыту психологиясы, мұғалім психологиясына қатысты пікірлері кғзге тнседі. Жалпы «Психологиялық педагогика» пұғымы зерттеушілердің айтуы бойынша, ғылыми айналымға 1877 жылы П.Ф.Каптеревтың «Педагогикалық психология» атты кітабы шыққан соң кірді. Педагогикалық психология — балаларды оқыту мен тәрбиелеу мсеселелері туралы білімдерді қарастыратын, сондай-ақ мұғалімдердің, тәрбиешілердің, ата-аналардың, педагогикалық топтар мен пұжымдардың іс-ерекетінің психологиялық негіздерін зерттейтін психология ғылымының саласы [4].

Педагогикалық психология терминін орыс педагогі П.Ф. Каптерев (1849-1922) енгізгенімен қазақ ағартушылары да ғз еңбектерінде оқыту, тәрбиелеу нрдісіне қатысты тың идеяларын пұсынып отырды. Оған мысал Ы.Алтынсариннің қазақ балаларын оқып білім алуға шақырған нндеуін «Кел, балалар, оқылық», «Ғнер білім бар жпұрттар» деген ғлендері арқылы жеткізді. Ыбырай Алтынсарин ғзінің белгілі шығармасы «Қазақ хрестоматиясында» (Орынбор, 1879 жыл) «Сғзбасы» деген атпен бастырды. Бұл ғлеңінде қазақ жастарын оқып білім алуға нгіттеді, ғткір тілмен, майда сғзбен нндеу ретінде жазды. «Балғожа бидің баласына жазған хаты» сол «Қазақ хрестоматиясының» ішінде «Оқудағы балалардың нйіне жазған хаты» бғлімінде басылған ғлеңінде балаларға оқудың маңызын пұғындырды.

Мсеселен, «Кел балалар оқылық!» ғлеңінде:

Кел, балалар, оқылық,
...Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.
Тілегенің алдынан

Іздемей-ақ табылар...деп, днниенің кілті оқуда, білімде деген идеяны алға тартып, оқушылардың оқу мотивтерін оята тнседі.

Қазақ мектептеріне байланысты дидактикалық міндеттерді қоя білу және орындау саласында Алтынсарин нлкен табысқа жетті. Ол мектепте пұйымшылдық және тәртіп орнатып, оқу процесінде қатаң режим және оқушылар арасында тәртіп болуын талап етті. Алтынсариннің мұғалімнің міндеттері туралы нұсқаулары - қалай оқыту керектігі, оқушылармен болатын байланыс, олардың қалай оқу керектігі – оның заманындағы методиканы терең және жан-жақты білгенін кәрсетеді. Ауызша еңгіменің ойлау мен жазбаша жаттығулардың кәптеген едістері туралы тнсіндірмесінде ол балалардың ербір еңбегінің қпұр босқа ойсыз жаттауға жпұмсалмай, мағыналы және жнйелі болуы керек екенін жазады. Ері қарай ол балаларды тәрбиелеуде нстіртін және мардымсыз тнсініктердің, шалағайлықтың болмауы керек екенін ескертті. Ол нашар оқыту мен нашар қарым-қатынас балалардың басын қатырып, шатастыратынын, ал керісінше, балалар сергек, олармен қарым-қатынас неғпұрлым жақсы, оқушылардың кәңіл-кнйіне есер неғпұрлым кәп болса, сабақ соғпұрлым табысты болатынын нақтылы мысалдар арқылы тнсіндірді.

Алтынсарин қандайда болмасын оқулықтардың қпұнды жақтарын меңгеріп, оларды қазақ мектептерінде пайдалануға бар кншін салды.

Оқу методтары мен балаларды оқыту тесілдерін Б.Алтынсарин мұғалімдерге олардың кең тәрбиелік мағынасында тнсіндіретін:

а) оқыту методтары – балалардың жнре келе мектепке, сабаққа, кейіннен ғылымғағ ез бетімен білім алуға қпұмарландыратын жол;

е) сабақта балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет, мысалы еңгіме, тнсіндіру арқылы оқыту методы. Бпұл кәрнекілік заттарды және емір фактілерін пайдалануға кәмегін тигізеді: заттарды және қпұбылыстарды суреттеу, олардың қасиеттерін салыстыру, ер тнрлі қорытындылар жасау. Сондықтан да балаларда дпұрыс ойлау қабілеті қалыптаса бастайды [3; 81].

Алтынсарин оқыту процесін пұйымдастыруды дпұрыс тнсінді:

1) мұғалімнің ең бірінші релі

2) оқу материалдық базаның шешуші маңызы

3) оқулықтарды қазақ мектептеріне пайдалану ншін жарамдылығы жағынан пұқыпты тексеріп отырудың қажеттілігі.

Ол мұғалімдерге методикалық едебиеттер мен педагогикалық журналдарды міндетті тнрде пайдалану қажет деп есептеді. Торғай облысы мектептерінің мұғалімдері ншін «Семья и школа», «Народная школа» деген журналдарды жаздырып алатын. Оқу жабдықтары мен мектеп кітапханасының едеби кітаптары ншін ербір мектепке 600 сомнан бәлуге мнмкіндік алды. Ол кезде мпұндай ақша ете кәп қаржы болып есептелінетін. Мектеп тнтелге дердік кәрнекі қпұралдар комплексімен жабдықталды.

Жоғарыда атап кәрсеткендей, педагогикалық психологияның бір бағыты – мұғалім психологиясына да қатысты ойларын кәре аламыз. Алтынсарин қазақ мектептері ншін мұғалімнің маңызы мен оны дайындау туралы мәселеге орасан зор кәңіл бәлген. «Біздің жпұмысымызда, - деп жазды Алтынсарин, - қырғыз мектептерінің бнкіл болашағы, кәбінесе қазір басталып отырған іске байланысты, - сол себепті мен қазір днниде жақсы мұғалімді бәрінен де жоғары бағалаймын. Халық мектептері ншін мұғалім бәрін шешеді».

Орскіде ашылған қазақтарға арналған мұғалімдер мектебі оның қол тумасы еді. Бпұл мектепті 1886 жылы 12 мұғалім тпұңғыш рет бітіріп шықты. Халық училищелерінің инспекторы болған кезінде ол езін мұғалімдердің ағасы, досы деп санап, оларды жпұмысқа шебер жпұмылдыра білді. «Мұғалім балалармен істес болады; егер олар бір нәрсені тнсінбесе, онда мұғалім шәкірттерді кінәламай, олардың кәкейіне қондыра алмағаны ншін езін-езі кінәлауға тиіс. Мұғалім балалармен сәйлескенде ашуланбай, кнйгелектенбей, сабырлылықпен сәйлесуге тиіс: шпұбалыңқы сәздер мен керексіз терминдерді қолданбастан ербір затты ықыласпен, қарапайым тілмен тнсіндіру керек». [1;247].

Алтынсариннің пікірінше, педагогикалық жұмыстағы ең шешуші нәрсе: мұғалімнің ең жақсы оқыту әдістерін таба білуінде, балалармен дұрыс сөйлей білуінде. Нәтижелі жолға қойылған, дұрыс тәртібі бар жаңа типті мектеп оқушыларды қызықтырып, оларды мәдениетке, жұмысқа және ой еңбегіне нәтижелі етуде тиіс, олардың білімге және орыс тілін білуге ынтасын мейлінше арттыруға тиіс. «Жақсы білім беру керек, қалай болса солай оқытуға болмайды», «Оқытатын кітаптар ғылымға негізделуі тиіс» деген ойларынан ағарту ісінде неміс тілінің танытпағанын көреміз.

Балаларға оқу үшін ана тілінде қарапайым, қызықты, көңілді еңгімелерді, ертегілерді, мысалдарды, әлеңдерді ұсына отырып, Алтынсарин оларды осылар арқылы қызықтырды. Алтынсариннің хрестоматиясы тақырыптарының байлығымен және жанрлардың әр алуандығынан көзге түсетін.

Ыбырайдың шығармаларын оқи отырып, ол өз заманының беталысын анық аңғарғанын, халық өмірін жаңа арнаға салуда білім мен тәрбие мәселесі қатар жанр керектігіне назар аударғанын көруге болады. Ыбырай еңгімелерінің негізгі қайнары халық тұрмысынан алынған. Өмірді, адам әрекеттерін ешқашан дағдыдан тыс өсірелеп суреттеп, шындықтан алшақтамаған. Кейіпкерлерді шынайы өмірге тең әрекеттері арқылы бейнелеуді мақсат тұтты. Оның еңгімелерін тақырып жағынан еңбек пен өнерге баулитын және адамгершілікке тәрбиелейтін шығармалар деп екі топқа бөліп қарастыруға болады.

Ыбырай жас ұрпақтарға дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді, бұдан педагогикалық психологияның тағы бір бағыты – тәрбие психологиясына қатысты ойларын көре аламыз. «Баланы дұрыс көне, тәрбиеле, қисығын тәрбиеле, адасса айқын жолға сал», - деді. Бұл жөнінде де елге нәтижелі боларлық еңгімелер жазды. Оның осы тақырыпқа жазған бір еңгімесінде:

«Жаздың бір кезінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жанрды. «Мына ағаш нәліктен тіп – тік, ана біреуі нәліктен қисық біткен?» - деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де тәрбиеле болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», - деді атасы. «Олай болса бағу – қағуда көп мағына бар екен ғой», - деді баласы. «Бағу – қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзің де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да көне керек. Мен сенің көне жеріңді тәрбиелеп, пайдалы іске нәтижелі, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, тәрбиеле кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», - деді.

Сонымен қатар жазушының бір топ еңгімелері адамгершілік тәрбие мәселесіне жазылған. Адамзат баласы шыр етіп жерге түскеннен бастап ата-ананың аялы алақаны мен ыстық ықыласына бөленіп өсетіні белгілі. Ата-ана баласына небір асыл қасиеттерді нәтижелі, жақсы азамат болуын тілейді және нәтижеленеді. Бұл тақырыпта да жазған Ыбырай шығармалары бар. Мысалы «Таза бұлақ» еңбегінде жас жігіттің жауабы арқылы көркем, шебер жеткізе білді. Менің ойыма бөтен бір нәрсе келеді: бұл бұлақтың суы бір орында тынып тұрып, шөп-шалам түсіп, лай-қоқым болса, бұған адам мен айуан мұнша ынталы болмас еді; бұлақ көне-көне тынбай ағып тазаланып тұрғаны үшін ынталы болады. Олай болса, жазудың мағынасы: көңіліңді, бойыңды осы бұлақтай таза сақта, нешік бұлаққа қарасаң көне түссе көнеңнің, шөп түссе шөптің сәулесін көреміз, көңілің сол ақ болып, сыртқа ашық көрініп тұрсын дегені [2;139].

«Асыл шөп» еңгімесінде Зылиха мен Бетима атты екі құрбының арасындағы диалогқа құрылған. Мұнда адам бойындағы қажеттілік қындылықтардың бірі сабырлықтың қандай кәйде, қандай жағдайда да керектігі, сабырлық сақтау оның ерік жігерінің, қажыр қайратының бір көрінісі ретінде байқалатыны, шыдамдылық таныту – табандылықтың белгісі дегенді меңзейді. Бұл халқымыздың «Сабыр түбі - сары алтын», «Сабырлы жетер мұратқа» деген даналық сөздерімен психологиялық нәтижелілікте байланысқан [2;119].

Автор тиісті жерде қанатты тіркестер мен мақал-метелдерді де ұтымдылықпен пайдаланып отырады. Кейде жазушы өз жанынан нлгі-насихаттық ғнегелік жолдар қосып, айтылар ойды ұштап ерлеп отырады.

Ыбырай Алтынсариннің «Еке мен бала», «Асыл шөп», «Бақша ағаштары», «Аурудан аяңған кнштірек», «Мейірімді бала», «Палкан деген ит», «Қанағат», «Өтіріктің залалы», «Төкаппаршылық» т.б. бұл еңгімелері жастарды едептілікке, сабырлыққа, салмақтылыққа және еділ, мейірімді, қайырымды болуға тербиелейді. Ол өзінің «Сетемір-хан», «Талаптың пайдасы», «Зеректік», «Білгеннің пайдасы», «Едеп» тағы басқа еңгімелерінде балаларды білім алуға, зирек болуға нгіттеді. Мысалы, «Талаптың пайдасы» деген еңгімесінде, ынтасымен оқудың, зиректіліктің нетижесінде осы еңгіменің кейіпкері Матвей деген кісі бнкіл Ресейге белгілі суретші болып шығады. Басқа еңгімелерде де автор білімді деріштеді. Бірсыпыра еңгімелерінде жастарды еңбек снйгіш болуға, ұқыптылыққа дағдылануға шақырады. Бұл тақырыпқа арналған еңгімелері: «Ермекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бір уыс мақта», «Днние қалай етсең табылады» тағы басқа шығармаларынан керуге болады [2;116-161].

Еркениетке бет алған заманда қазіргі ұрпақтың өзінің тарихи, мәдени, ағарту мұраларынан қол нзіп, кез жазып қалмауы ншін психология, педагогика, этнопсихология, этнопедагогика пндерінде, соның ішінде педагогикалық психологияны қарастырған кезде қазақтың ағартушыларының еңбектерін, идеяларын пайдаланып, ұлттық байлық – ұлы тұлғалардың кейінгі ұрпағына қалдырған мол қазынасын деріштеп, насихаттайық дегім келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ильминский Алтынсарин туралы естеліктер, 1955
2. Қазақтың телімдік ойлар антологиясы /Құраст.: С.Қалиев, К.Аюбай – Алматы, 2008 Т.5 – Қазақстанның Ресейге бағыну кезіндегі телімдік ойлар және оқу-ағарту ісінің жайы – 448б.
3. Сыдықов Ө. Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі, Алматы – 1969 ж
- 4.https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D2%9B_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F

УДК 377.112.4

Деннер Н.Н.,

преподаватель, Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

СОВРЕМЕННОЕ ЗВУЧАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ Ы.АЛТЫНСАРИНА

Аннотация

В статье представлен анализ педагогических идей Ыбырая Алтынсарина в контексте современного образовательного процесса. Автор рассматривает воззрения педагога о культуре, обществе, образовании, взаимодействии культур, исторических судеб народа. В статье выделяются основные педагогические идеи Ы. Алтынсарына, которые созвучны с современными реалиями.

Тғйін

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің қазіргі білім беру ндерісі менметініндегі педагогикалық идеяларына талдау жасалған. Автор мұғалімнің мәдениет, қоғам, білім, мәдениеттердің өзара ерекеті, халықтың тарихи тағдыры туралы идеялары мен ойларын қарастырады. Мақалада негізгі педагогикалық идеялар керсетілген. Қазіргі заман шындығымен нндес Алтынсарин.

Abstract

The article presents an analysis of the pedagogical ideas of Ibray Altynsarin in the context of the modern educational process. The author examines the ideas and thoughts of the teacher about culture, society,

education, interaction of cultures, historical destinies of the people. The article highlights the main pedagogical ideas of the author. Altynsarin, which are in tune with modern realities.

Ключевые слова: педагог-новатор, ключевые идеи, глобализации, педагогическая деятельность, Ы. Алтынсарин, новая образовательная система, современное звучание.

Современные требования к результатам образования на различных ступенях обучения основываются на ведущей направленности современного образовательного процесса, который заключается в переходе от формального усвоения знаний, умений и навыков по учебным дисциплинам школы, сузов или вузов конечный результат в команде, способной к рефлексии. Все эти качества формируются на протяжении всего образовательного процесса [1].

В настоящий момент в Казахстане идет процесс становления новой образовательной системы, задачей которого является ориентация на полноправное вхождение на платформы мирового образовательного пространства. Кооперация с мировым сообществом, экономические и социокультурные предпосылки в стране обеспечили большую потребность в глобализации современного образования [2].

В современных условиях к задачам образования в контексте глобализации относятся:

- 1) формирование у обучающегося такого сознания, в котором он будет ценить целостность всего мира и уметь находить и осмысливать своё место в нём;
- 2) наличие у обучающихся знаний о культурах и традициях других народов, другими словами сформированность кросс-культурной грамотности;
- 3) формирование у обучающихся признания природы как ценности современного мира и выстраивание с ней равноправных отношений;
- 4) сформированность толерантности, эмпатии, непредвзятого взгляда на современный мир.

В педагогической деятельности решение данных задач представляется возможным при помощи следующего актуального принципа «мыслить глобально - действовать локально». Вся просветительская деятельность великого казахского педагога Ыбырая Алтынсарына соответствует данному принципу [3]. Поразительны и актуальны на сегодняшний день идеи и мысли педагога о культуре, обществе, образовании, взаимодействии культур и исторических судьб народа. Рассмотрим основные педагогические идеи Ыбырая Алтынсарына, которые особенно созвучны с реалиями современного образования в таблице 1 ниже.

Таблица 1 - Основные педагогические идеи Ыбырая Алтынсарына в контексте современности

Педагогические идеи Ыбырая Алтынсарына	Педагогические идеи Ыбырая Алтынсарына в контексте современности
Национальное, социальное и гендерное равенство	Толерантность, эмпатия
Формирование у учащихся высоких нравственных качеств и патриотизма	Гражданско-патриотическое воспитание
Светскость образование	Борьба к экстремизмом и фанатизмом
Казахско-русское двуязычие	Полиязычие, билингвальность, поликультурность и кросс-культурность
Творческое начало в педагоге	Индивидуальная методическая база

В первую очередь, это идеи Ыбырая Алтынсарына о национальном, гендерном и социальном равенстве получения образования. Именно Ыбырай Алтынсарин является одним из основоположников женского образования в Казахстане. В школах, которые были организованы величайшим просветителем, могли обучаться дети из очень бедных семей, и казахских и русских семьях [4].

Во-вторых, это формирование у учащихся высоких нравственных качеств и патриотизма. Обзор научных трудов Ыбырая Алтынсарына позволяет сделать вывод о том, что все произведения педагога носят не описательный, а целенаправленно воспитательный характер. Педагог-новатор достаточно четко представлял, что знание – это величайшая сила, которая в руках глубоко порядочного человека не сможет трансформироваться в зло против неграмотных и незащищенных людей.

Следующей идеей Ыбырая Алтынсарына стала светскость и толерантность образования. Вообще, практически невозможно представить, что стоило иметь такую позицию педагогу в том обществе, где во главе угла стояли религиозные взгляды, которые выступали основой государственности.

Также следует остановиться об идеях Ыбырая Алтынсарына о полиязычии, билингвальности, поликультурности и кросс-культурности образования, которые очень актуальны для сегодняшнего времени [5]. Все школы и училища, которые были организованы педагогом были русско-казахскими. Являясь одним из создателей литературного казахского языка, Ыбырай Алтынсарын переводил многие произведения русских классиков, которые были использованы в процессе обучения. Среди них можно выделить басни И.А. Крылова, рассказы и повести Л.Н. Толстого, а также переводы из книг И. Паулсена и многие другие.

Что касается идей Ыбырая Алтынсарына о развитии педагогической деятельности, то злободневными и современно звучащими являются – творческое начало в каждом педагоге, которое сегодня находит воплощение в разработке и наличии собственной индивидуальной методической базы.

Сам Ыбырай Алтынсарын создал два учебных пособия: «Киргизская хрестоматия» и «Основное руководство по обучению киргиз русскому языку» [6,7].

Таким образом, в условиях своего времени Ыбырай Алтынсарын смог практически на пустом месте заложить систему казахских школ, которая была включена в мировой образовательный процесс. Современная цивилизация оказывает огромное влияние на подрастающее поколение. Одной из главных тенденций образования на современном этапе развития цивилизации является переход от формального образования к концепции развития и саморазвития личности.

Глобальное развитие в Казахстане ознаменовано переходом к компетентностно-ориентированному образованию, созданию 12-летней школы, которая призвана не только вооружать обучающегося знаниями, но и формировать у него потребность в непрерывном самостоятельном и творческом подходе к овладению знаниями, создавать возможности для самореализации и самообразования. Своей целью современное образование видит обеспечение развития у учащихся полноценных и устоявшихся способностей к познанию, творческое применение в практических жизненных ситуациях приобретенных навыков, способность постоянно саморазвиваться и самоуправляться через формирование и совершенствование ключевых и предметных компетенций.

Список литературы

1. Глобализация: контуры XXI века: реф. сб.: Ч. 1 - М., 2020.
2. Левкина, Т. Глобализация и интеграция: Вопросы теории и практики: [Электронный документ]. Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1220803>. – дата обращения: 08.10.2021
3. Джумагулов, К. Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского – Алматы: Баспа, 2019.
4. Ситдыков, А.С. Педагогические идеи о и просветительская деятельность И. Алтынсарина - Алматы: Мектеп, 2018.
5. Сысоев, П.В. Языковое поликультурное образование// Иностранные языки в школе. - 2019 - №4.- С.2-13.

6. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.1. - Алма-Ата, 1975.
7. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2. - Алма-Ата, 1975.

УДК 37.013

Дроженко Г.Г.,
преподаватель специальных дисциплин,
КГКП «Профессионально-технический колледж имени К. Доненбаевой»,
Костанайская область,
п. Боровское, Республика Казахстан

МОЙ ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН (АВТОРСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ КАК ПОСТФАКТУМ ИЗУЧЕНИЯ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ ПЕДАГОГА)

Аннотация

В данной статье изложены авторские размышления о деятельности Ы. Алтынсарина, дана оценка его работе, особенно отмечен вклад в признание казахами оседлости в противовес кочевому образу жизни.

Keywords: school, nomadic lifestyle, settled life, craft

Тңйін

Бұл мақалада автордың Ы. Алтынсарин, оның жұмысына баға берілді, кешпелі ғмір салтына карағанда қазақтардың отырықшы болып танылуына қосқан нлесі ерекше атап ғтілді.

Тірек сздер: мектеп, кешпелі ғмір салты, отырықшы ғмір, қолғнер

Abstract

This article presents the author's thoughts on the activities of Y. Altynsarin, an assessment of his work is given, the contribution to the recognition of settledness by the Kazakhs as opposed to the nomadic way of life is especially noted.

Ключевые слова: школа, кочевой образ жизни, оседлость, ремесло

«Сегодня ты читаешь, а завтра ты лидер»
Старинная английская поговорка

Первый учитель казахской степи. Именно так Ыбрая Алтынсарина знают во всем мире. А что значит быть первым? Это не только пожинать плоды своего труда и успеха и гордиться проделанной работой. Прежде всего это труд, страх, неуверенность, преодоление себя и невозможность отступить от намеченной цели.

Осознавал ли 19-ти летний юноша, отправлявшийся в Тургай открывать первую школу, какой вклад внесет он в развитие целой страны? Конечно нет. Трудно представить спектр эмоций совсем молодого юноши перед таким огромным оказанным доверием. Сложно решится на такой ответственный шаг, еще сложнее подвести.

Основать школу это не значит прийти в готовое и укомплектованное здание с полным набором учителей и учеников. Это значит с нуля построить здание, найти финансирование, создать учебники, подобрать педагогический коллектив, и самое главное найти учеников. А для этого необходимо было много заниматься просветительской работой среди населения. Казахи вели кочевой образ жизни и не собирались привязываться к школам. Задача стояла глобальная, убедить в необходимости образования, необходимости получения ремесла даже при кочевом образе жизни.

Если сделать краткий исторический экскурс, то можно понять какое настроение было среди казахов на тот момент и какая поистине невыполнимая задача стояла перед юным педагогом. Царским режимом казахам навязывалась оседлость на постоянных местах жительства, отбирались у них плодородные земли и прочие действия властей были несправедливыми и причиняли вред.

При этом сам Ыбрай хорошо понимал, что кочевой образ жизни замедляет развитие казахов, но насаждение оседлости носильным путем не приведет к результату. Казахи сами

должны были прийти к этой мысли, тогда бы она им не казалось чужеродной и не отторгалась. Единственный путь к этому – это просвещение и качественное образование. При чем эффективным оно будет только без отрыва от национальной культуры, обычаев, традиций. Это стало ключевой мыслью в деятельности Алтынсарина. Даже переводя басни И.А. Крылова он стремился придать им национальный оттенок, делая тем самым их ближе и приятнее для восприятия казахам. Ведь они уже не просто слушали поучительные истории, а непосредственно идентифицировали себя с героями, а значит могли применять полученную мудрость в своей жизни.

В Тургайской школе Ыбрай Алтынсарин проработал всего 5 лет. В 21 год он занял должность делопроизводителя и занимался судебскими обязанностями в Тургайском правлении. Его очень ценили на новом месте благодаря не только грамотности, но и высоким моральным качествам. Ыбрай слыл правдолюбом, стремившимся всеми силами защитить простой народ от произвола чиновников. Во времена царской власти такая любовь к простым труженикам могла повлечь за собой серьезные обвинения. Так случилось и с Ыбраем. Его обвинили в пропаганде социализма, по этому поводу проводилось серьезное расследование.

Любовь и уважение к простым труженикам интересная черта для юноши, воспитанного в богатой семье. Он мог вырасти еще одним чиновником, зажиточным бием призирающим труд простых людей. Но, воспитание в семье деда, где воспитывался мальчик, обучение в школе, тяга к знаниям, способность к познанию и сформировали того самого Ыбрая которого мы знаем до сих пор. Он своим примером показал, как образование влияет на мировоззрение людей, как может сформироваться достойная личность под влиянием просвещения. А если это не единичный пример, а целая нация? Просвещение и образование дает надежду целому народу на будущее.

Научная деятельность Ыбрая началась с осознания той проблемы, что для обучения необходимы книги. Адаптированные, понятные и доступные учебники, художественная литература, в том числе, а может и, во-первых, детская. Прекрасное образование, любовь к мировым классикам позволили Алтынсарину самому не только составлять учебники, но и писать художественные произведения. Его произведения до сих пор не теряют актуальности как в Казахстане, так и во многих странах мира.

Про любовь к классикам мировой литературы следует сказать отдельно. Читая сам, он старался не просто познать, как можно больше из достижений других народов. Но и передать их своим соотечественникам. Он любил Россию и хотел, чтобы его народ был таким же умным, просвещенным и талантливым. Следивший за развитием передовых демократических направлений в русской литературе и педагогике, Ы. Алтынсарин обращался и к творчеству многих российских писателей. Ыбрай понимал и то, что понять всю красоту и смысл художественного произведения можно только читая на языке носителя. Поэтому, просто необходимо владеть кроме родного хотя бы еще одним языком. Обучению русскому языку Алтынсарин уделял большое внимание, его наработки, описанные в Начальном руководстве к обучению казахов русскому языку актуальны до сих пор.

Кочевая жизнь в суровых условиях степи и полностью натуральное хозяйство вынуждала людей заниматься производством всего необходимого самостоятельно. Ыбрай Алтынсарин смог организовать учебные заведения для подготовки узких специалистов-ремесленников, работников сельского хозяйства. Он старался объяснить кочевникам, что такие специалисты необходимы не только при оседлой жизни, но и во время длительных переходов по степи.

Обращаясь опять к истории, мы знаем, что в период присоединения Казахстана к Российской Империи и развития торговли привел к снижению роли народных ремесел. Но новые привозные материалы и сырье позволяли ремесленникам расширять свои возможности, реализовывать новые идеи. А для этого необходимо было учиться ремеслу. Специалисты-ремесленники нуждались в постоянном месте работы, необходимо было

помещение, самое простейшее оборудование и этот момент как бы тонко подготавливал казахов к принятию оседлого образа жизни.

Таким образом Ыбрай вносил свой вклад в осознание казахами важности перехода к оседлому образу жизни, но осознание это проходило мягко, без насильственного насаждения.

Вся деятельность Ыбрая была сплошным преодолением трудностей. Очень сложно формировать новую культуру, ломать устаревшие стереотипы, внушать новые мысли, искоренять все привычное, но неэффективное и устаревшее в бытовой жизни. Все мы дети своего времени, суровое степное время в которое жил и творил Ыбрай Алтынсарин и сформировало в нем этот мятежный дух, сильный характер, желание позитивных перемен для своего народа. Предисловием к этому эссе послужила английская поговорка «Сегодня ты читаешь, а завтра ты лидер», Ыбрай дал в руки казахам книгу, заставил их читать. Во многом благодаря ему современный Казахстан состоялся и мы, как нация, смогли выстоять и не потерять своей идентичности и в национальных испытаниях, и в период национального возрождения и становления нового государства, и во многих других переломных этапах в жизни страны.

Список литературы

1. Джумагулов, К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. - Алма-Ата. - 1984. - 204 с.
2. Измаилов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана - М., 1991.
3. Жарикбаев К. Калиев С. Антология педагогической мысли Казахстана. - Алматы, 1995.

УДК 372.882

Дюсекеева Л.К.,

заместитель директора по учебно-воспитательной работе,
преподаватель русского языка и литературы,
Костанайский политехнический высший колледж, Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

СОЗВУЧИЕ ИДЕЙ ВЕЛИКОГО ПЕДАГОГА С СОВРЕМЕННОСТЬЮ

Тңйін

Мақалада белгілі қазақ ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің ғмірі мен ығармашылығындағы ХІХ ғасырдың білім, тәрбиеге деген кезқарастары және қазіргі заманмен ндесекені айтылған. Педагогикалық іс-ерекеттің қнды бағыттары Ы. Алтынсариннің шығармашылық ғмірінің мысалында қарастырылады.

Аннотация

В статье представлены взгляды известного казахского просветителя Ыбрая Алтынсаринана образование, воспитание, высказанные им в ХІХ веке и созвучные с современностью. Ценностные ориентиры педагогической деятельности рассматриваются на примере жизни и творчества Ы. Алтынсарина.

Abstract

The article presents the views of the famous Kazakh educator YbrayAltynsarin about education, upbringing, expressed by him in the 19th century and connecting with the present. The value orientations of pedagogical activity are considered on the example of the life of Y. Altynsarin.

Ключевые слова: духовное наследие, нравственный ориентир, воспитание, Ыбырай Алтынсарин, интеллектуальные ценности, знания.

Молодежь остается главным резервом процветания государства и какие у нее будут ценности, от этого будет зависеть дальнейшая судьба страны.

Научно-технический прогресс, социальные изменения в стране и мире в целом, увеличение числа и разнообразия взаимоотношений между людьми — все это заставляет говорить о повышенных требованиях и к моральной зрелости, и к самостоятельности человека.

Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в своей программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» отметил о необходимости возрождения общественного сознания.

В статье акцентируется внимание на важнейших аспектах нашей жизни, таких как образование, саморазвитие, национальная идентичность, культурный и духовный уровень нации.

Воспитание духовности, человеческих отношений не представляются возможными без опоры на наследие предков.

Каждый народ имеет духовные и нравственные опоры. Одной из таких фундаментальных опор в сознании казахского народа является жизнь и творческое наследие выдающегося просветителя Ыбырай Алтынсарина.

Жизнь педагога-просветителя является примером для подражания потомкам на все времена. Он непрерывно в течение своей жизни занимался самообразованием и стал одним из самых образованных казахов 19 века. За короткий срок он не только освоил незнакомый для него русский язык, но и стал автором множества разнообразных по стилю и жанрам произведений на этом языке. Он принес в Степь знания, науку, добился в жизни многого не только благодаря своей даровитости, но и безмерному трудолюбию. Ыбырай Алтынсарин своим служением науке, народному просвещению, родной степи показал нам яркий пример, как нужно жить, приносить пользу народу и отечеству.

В его произведениях максимально отражены традиции народного творчества и осмысление проблем общества. Высказывания великого Ы. Алтынсарина и сегодня служат для нас духовной поддержкой и нравственным ориентиром.

В «Киргизской хрестоматии»- рассказах для детей и взрослых, стихотворениях, пословицах он, по сути, изложил основы казахской народной педагогики, духовно-нравственного, семейного воспитания. Ыбыраем Алтынсариним были написаны разные по жанру произведения, воспитывающие у детей любовь к родине, трудолюбие, благородство, честность, ответственность: стихотворения, притчи, рассказы, басни, сказки, пословицы, поговорки. Его этические, эстетические, философские взгляды хорошо прослеживаются не только в художественных произведениях, но и в переписке с друзьями и близкими. Эти идеи педагога не потеряли своей актуальности и до сегодняшнего дня

В многогранном творчестве Ы.Алтынсарина ведущее место занимают проблемы воспитания нравственности.

В словаре С.И. Ожегова: «Нравственность — это внутренние, духовные качества, которыми руководствуется человек, этические нормы, правила поведения, определяемые этими качествами». [1].

Основное назначение школы Алтынсарин видел в формировании у учеников высокой нравственности в усвоении ими элементарных научных знаний, в выработке естественно-научного мировоззрения. Выступая глашатаем передовой культуры, Алтынсарин особое внимание уделял формированию у молодежи интереса к науке, любви к труду, призывал ее к служению народу, развивал в ней чувство человеколюбия и понимал, что эти качества должны прививаться человеку с раннего детства, поэтому все свои силы, знания, энергию отдавал воспитанию подрастающего поколения.

Будучи настоящим педагогом, Ыбырай Алтынсарин посвятил казахской молодежи цикл поэтических произведений, воспевающих высокие чувства: патриотизм, гуманизм, уважение к другим народам.

Живущие всюду народы для радости сотворены,
Всем ласково светит солнце, всем светит лучи луны.

Мы друг перед другом с детства
Во все должны быть равны [2, с.57].

Алтынсарин стремится дать нравственные ориентиры для молодежи:

Дурной человек не может
Хороший совет принять
Дурной человек лишь может
Мерзко и глупо болтать.
В неблагоприятном поступке
Признаться не в силах он... [3, 70].

В своих произведениях он передаёт важнейшие нравственные истины о человеке и для человека. В рассказе «Кипчак Сейткул» подчёркивает мысль о том, что добро, добытое насилием и грабежом, не идёт впрок.

Указывая на отрицательные качества человека, хвастовство, нечестность, Ы. Алтынсарин подчёркивает, что только делая добро, люди становятся возвышенными и добродетельными.

Великий педагог выдвигает щедрость, как одно из самых ценных качеств человека. К щедрости он относит и старинный обычай казахов «жлу», когда люди оказывают искренне и безвозвратно помощь своим пострадавшим соплеменникам.

В своем творчестве Ы.Алтынсарин прославляет трудолюбие, показывает, что именно труд воспитывает настоящего человека, способного преодолеть любые жизненные препятствия, а праздность-корень пороков.

По словам Алтынсарина, любовь к труду укрепляет в человеке его нравственность. Смысл труда, значение труда в понимании Алтынсарина заключается не в том только, что он обеспечивает человеку личное благополучие или приносит ему удовлетворение и внутренний покой. Главное его стремление – учить детей казахов таким образом, чтобы они могли быть полезными своему народу и приобщиться к достижениям земледелия, промышленности.

Ы. Алтынсарин убежден, что истинное богатство человека– это интеллектуальные ценности, знания. Он старается донести это до молодежи:

Знаний увидев свет,
Дети в школу идите!
Прочитанное сохраните.
Дело пойдет успешно,
Радости будет – вдвойне...
Знайте: неграмотный бродит,
Словно слепой во тьме [3, 44].

Поэт призывал казахскую молодежь учиться и овладевать передовой культурой русского народа. Считал, что просвещение лежит в основе прогресса всех сторон общественной жизни. Именно знание позволяет просвещенным народам создавать жизненные блага, строить процветающее общество.

Эти идеи педагога не потеряли своей актуальности и до сегодняшнего дня.

Невозможно обойти вниманием ни один рассказ, ни одно стихотворение Алтынсарина. Чуть ли не в каждом из них заключены мудрые этические советы, своеобразный кодекс чести, азбука нравственного поведения для его современников и потомков.

Поэтому я, как педагог, использую его наследие в нравственном воспитании обучающихся на занятиях русского языка и литературы, в учебно-воспитательной работе.

Богатое наследие Ы.Алтынсарина служит формированию нового качества казахской нации. Его произведения помогают воспитать чувство патриотизма и любви к Родине, своему народу и земле в каждом молодом казахстанце. Основные идеи Ы.Алтынсарина стараюсь укреплять в сознании молодежи и превращать их в жизненное кредо. А это один из главных шагов на пути к модернизации нации.

Список литературы

1. Ожегов С.И. , Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка, 2 издание -М:-2005.
2. Алтынсарин И. Собрание сочинений в трех томах. Том 1. Академия наук Казахской ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова. Алма-Ата, - 1975.
3. Алтынсарин И. Избранные произведения / И. Алтынсарин.; сост. Б. С. Сулейменов. – Алма-Ата: АНКазССР, 1957. – 465 с .
4. *Проблемы нравственности в жизни и трудах Ыбрая Алтынсарина*http://kostacademy.gov.kz/2016_10_26_02/

УДК 37.017

Евтушенко В.В.,

методист,

КГКП «Профессионально-технический колледж имени К. Доненбаевой»,
Костанайская область, с.Боровское, Республика Казахстан

ПРОПАГАНДА ИДЕЙ ПРОСВЕЩЕНИЯ И КУЛЬТУРЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Ы. АЛТЫНСАРИНА

Аннотация

В данной статье рассказывается о огромном значении деятельности Ы. Алтынсарина в просвещение казахского народа. О его работе в области педагогики, дидактики и литературы.

Ключевые слова: образование, просвещение, дидактика, педагогика

Тғйін

Бұл мақалада Ю. қызметінің маңыздылығы туралы айтылады. Алтынсарин қазақ халқының ағарту ісінде. Оның педагогика, дидактика және әдебиет саласындағы қызметі туралы.

Тірек сөздер: білім, ағарту, дидактика, педагогика

Annotation

This article tells about the great importance of the activities of Y. Altynsarin in the enlightenment of the Kazakh people. About his work in the field of pedagogy, didactics and literature.

Key words: education, enlightenment, didactics, pedagogy

Имя Ыбрая Алтынсарина широко известно далеко за пределами Казахстана. Он известен как талантливый просветитель, педагог, ученый, литературный деятель, этнограф, основоположник казахской письменной литературы. И это далеко не все регалии и заслуги нашего знаменитого соотечественника, гордости всего казахского народа.

Произнося имя Ыбрая первая ассоциация, приходящая на ум – просветитель. Просветитель простыми словами этот тот, кто освещает, несет свет, а значит тепло и жизнь. Просветитель Ыбрай принес казахам свет знаний, заставил их читать, а значит осветил им путь в светлое будущее.

Трудно переоценить вклад Ы. Алтынсарина в становление казахского общего и профессионального образования, в становление дидактики, воспитания, педагогики.

Мятежный дух, пламенный характер Ыбрая не позволяли ему оставаться в стороне от прогрессивности всего мира. Он хотел и свой народ сделать просвещенным и образованным. «Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования» - писал Алтынсарин.

Особенную любовь он питал к русскому народу. Он пропагандировал демократическую русскую литературу, использовал опыт русских педагогов-писателей К. Д. Ушинского и Л. Н. Толстого. Переводил многих авторов на казахский язык, причем делал эти переводы особым способом

Ы. Алтынсарин был пламенным борцом за прогрессивное развитие казахского народа. Он заложил основы общего и профессионального образования в крае, открыв начальные школы, ремесленные и женские училища.

Алтынсарин не просто открывал школы, он разрабатывал для этих школ саму методику обучения, дидактические принципы, писал учебники методические пособия. Широкий кругозор, способность выделять главное и второстепенное, способность к обучению, любовь к литературе все эти качества позволили Ыбраю создать такие принципы и педагогические наработки, которые актуальны и используются и сейчас.

Ыбрай никогда не был оторван от своего народа, кроме заботы о его образовании, его волновали и социальные проблемы. В своих письмах он постоянно затрагивает тему дальнейшей судьбы выпускников его школ, ему хотелось бы что бы лучших выпускников отправляли продолжать обучение.

Алтынсарин выступал против отсталости и консерватизма, он был глашатаем многих передовых идей, не только в педагогике, но и в социальной жизни.

В условиях Казахстана Ибрай Алтынсарин стал первым глашатаем педагогических идей Ушинского. Вот его принципы:

- Конец учения – знание.
- Учиться – иглой рыть колодец.
- Ученый идет вперед, неученый назад.
- Учись до самой смерти.
- Ученый против течения поплывет.
- Грамотный человек не умрет, а безграмотный не может жить.

Педагог Алтынсарин свою практическую деятельность сочетал с широкой пропагандой идей просвещения, культуры, прогресса, приобщения казахского народа к культуре и науке русского народа. Он страстно желал видеть казахский народ в ряду цивилизованных народов. По его мнению, для достижения этой цели, необходима перестройка всего уклада жизни казахов. Образование, в его понимании, это средство необходимое для молодежи в активной борьбе за преобразование социальной среды.

Образовательные задачи Алтынсарин связывает с потребностями жизни, с потребностями народных масс. Он считает, что школа должна давать реальные знания, которые бы обеспечивали достижения цели умственного развития и нравственного усовершенствования личности обучаемого.

Также Ыбрай считал, и с ним трудно не согласится, что задача школ очень многогранна и неоднозначна. В ней стираются границы школьно-учебного процесса и внеклассной работы. И большое значение предавалась, конечно, учителю.

Алтынсарин писал: «Для народных школ учителя составляют все: с ними не могут сравниться ни благороднейшие распоряжения, ни тщательный инспекторский надзор»

Но, Ыбрай как никто другой понимал, что одному педагогу не справиться с многочисленными задачами, стоящими перед школой. Необходима крепкая учебно-материальная база, подходящие учебники, помещения и т.п.

Навыки, которые должны получать дети в школе должны быть не просто формальными, а иметь реальную практическую значимость, возможность применить из в жизни. С этой целью он делает тщательный отбор необходимых школьных дисциплин, пытается найти ответы на вопросы как учить и для чего учить.

«Давать казахам пока не поздно правильное направление, ведущее к правильному общественному развитию этого способного и со здоровым умом народа». «Для экономического роста казахского народа, в видах упрочнения и придания им (то есть школам) еще большей, нежели теперь, основательности», необходимо повысить уровень даваемых школой знаний. «Надо давать хорошее образование, учить, как попало, нельзя». «Учебная книга должна быть проникнута духом науки». То есть, взгляды Алтынсарина, высказанные более века назад, созвучны идеям нынешнего образовательного процесса.

В методической деятельности Ы. Алтынсарина важное место занимают вопросы личности учителя.

Он считал, что учителя должны любить своих учеников и это чувство должно быть взаимно с учениками и их родителями. И тогда можно будет достигнуть целей, стоящих перед воспитанием и образованием. Алтынсарин проявлял заботу об учителях, давал им советы и поучал. Но вместе с этим он предъявлял и строгие требования к их профессиональной деятельности.

Благодаря большому труду Алтынсарину удалось открыть четыре двухклассных центральных русско-киргизских училища, одно ремесленное училище, одно женское училище, пять волостных школ, два училища для детей русских поселян. Помимо этого, он собирал пожертвования для детей обучавшихся в гимназиях и училищах.

Алтынсарин регулярно навещал открытые им учебные заведения с целью инспекторского надзора и оказания методической помощи.

В рамках школьных дисциплин Алтынсарин особенно выделял естествознание, русский и казахский языки. При этом, он отмечал, что русский язык необходимо учить так же как и родной казахский. Поэтому продолжать обучение по некоторым предметам можно было только освоив хорошо русский язык и грамматику в начальной школе. Алтынсарин был ярким сторонником необходимости дружбы казахского и русского народа. Он использовал опыт и брал пример с русских педагогов и писателей Л.Н. Толстого, И.А. Крылова, К. Д. Ушинского и др.

Деятельность Алтынсарина способствовала экономическому, культурному и духовному развитию казахского народа.

Ы. Алтынсарина называют казахским Ломоносовым. Это очень верное сравнение. Ыбраю, нашему выдающемуся ученому, этнографу, просветителю был присущ культ знаний и вера в то, что знания необходимы для развития каждого человека и общества в целом. Еще при жизни Алтынсарин стал великим, трудно переоценить его вклад в развитие нации, его роль в сегодняшнем успехе Казахстана. Алтынсарин не просто просветил народ, он дал ему надежду на светлое будущее. Плоды его труда мы пожинаем до сих пор. И наши дети, и внуки так же будет освещены алтынсаринским светом знаний.

Список литературы

1. К. Жарикбаева С. Калиев Антология педагогической мысли – Алматы Рауан 1995г.
2. Джумагулов К.Т. Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. Алма-Ата: Казахстан, 1984.
3. Ильминский Н., Воспоминания об И. А. Алтынсарине, Каз., 1891, с. 247.

37.01.(574)

Б.Ерғабыл,

М.Еуезов атындағы педагогикалық колледж,
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

ҒҰЛЫ ҒҰСТАЗ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН

Аннотация

Бұл мақалада Ыбырай Алтынсарин бар саналы ғұмырын туған халқын ғнер-білімді, жаңа заманның ғркениетті, медениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған кғрнекті тұлға ретінде ашылып, оның демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық кғзқарасының нш бірдей саласынан кғрініс тапқандығы, қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше роль атқарғандығы, қазақ даласында бірінші рет мектеп ғұымдастырып, қазақ жастарына білімнің есігін ашқандығы туралы жазылды.

Аннотация

В этой статье написано о том как Ибрай Алтынсарин посвятил всю свою сознательную жизнь на родной народ, о том, что его демократически-просветительская направленность отражена в трех областях его педагогического мировоззрения, что в истории казахского народа Ибрай Алтынсарин сыграл особую роль, впервые организовал в казахской степи школу и открыл двери знаний казахской молодежи.

Annotation

In this article, Ybyrai Altynsarin revealed his entire adult life as an impressive person who dedicated his native people to the civilized, cultural countries of Modern Times, that his democratic and educational orientation is reflected in three areas of his pedagogical worldview, that in the history of the Kazakh people, Ybyrai Altynsarin had a special role, organized a school in the Kazakh steppe for the first time and opened the doors of knowledge to Kazakh youth.

Тңйін сз: Ыбырай Алтынсарин, білім, оқу-ағарту, демократтық кезқарас, қоғам, ел, оқулық, педагогика.

Мен үшін жақсы мұғалім бәрінен де артық, өйткені мұғалім-мектептің жүрегі.

Ыбырай Алтынсарин

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын ғнер-білімді, жаңа заманның ғркениетті, медениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған кғрнекті тұлға. Ол ғзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп ғскен кғк шғптей» жас тұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа нлгідегі мектептер ашып, оқушыларды ғз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кесіп тнрлеріне нйретуге арнаған.

Ыбырайдың ағартушылық, демократтық кезқарастары осылайша қалыптасып, дамыды. Қоғамдық еділетсіздік пен адам бойындағы пнамсыз мінездерге қарсы кнресу ншін, ол ел ішінде білім, ғнер тарату ісін кеңейте беру керек деп тұғады. Сол ниетпен бар кнш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жнйесін жақсартуға жұмсайды. 1876 жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың ағартушылық жнйесін, орыс ағартушыларының еңбектерін зерттейді. Қазақ тілінде оқу кұралдарын жасауды ойлайды. Ыбырай қазақ қыздарын оқыту ісіне ерекше кғңіл бғледі. Бұған ескішіл едет-салттарға қарсы кнрестің бір жолы есебінде қарайды. 1887 жылы Ырғызда қыздар мектебін тұйымдастыруы – оның ағартушылық аса зор еңбегі.

Оқулық жасау жолында оқулыққа Ыбырай мектепте қазақ балаларына білім мен тәрбие берудің басты кұралы деп қарайды. Ол балаларға ана тілін таза және тұқыптылықпен нйретеді, шағын кғркем шығармалар арқылы оларды жақсы мінез-кұлыққа баулуды кғздеді. Ыбырай балаларды мазмұны олардың білімін кғтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды... қазақтың ғз тілінде... басып шығару керек деп білді.

Ы.Алтынсарин демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық кезқарасының нш бірдей саласынан кғрініс тапты. Біріншіден, бнкіл ғмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дңние ғылымдарын нйретуге және соған оқу кұралдарын жазып шығаруға арнаса, екіншіден, ғнегелі тұстаз телімгер дасрлауға, оларға кннделікті ғылыми-едістемелік басшылық жасауға кғңіл бғлді. Ншіншіден, шығармаларында қазақ халқының ХІХ ғасырдағы қоғамдық ғмірінде болған саяси елеуметтік меселелерді жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол кез келген шығармаларында шекірттерді адал, шыншыл, еңбек снйгіш, ғнерлі азамат болуға, жат мінезден бойын аулақ тұстауға шақырды. Қазақ халқының келешегі тек ғнер-білімде деп тнсінген Алтынсарин ғз ойын іске асыруда тнрлі тосқауыл кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен жеңе отырып, ғз мақсатын іске асыра білді.

«Қазақ хрестоматиясы» балаларға арналған ғлеңдер мен шағын еңгіме-новеллалардан кұрастырылды. Олардың бірқатарын ғзі жазды, біразын сол кездегі орыс оқулықтарынан еркін аударып алды. Хрестоматияға қазақтың халық едебиетінің нлгілерін де іріктеп кіргізді.

«Қазақ хрестоматиясы» арқылы жеткен Ыбырайдың бәлкіл әдеби мұрасы оның кәркем шығарма жазуды ағартушылық идеясына бағындырғанын айқын кәрсетеді. Ол әдебиетті бала санасына әсер ететін, оны жақсы, нәлгілі істерге нйрететін кншті қырал деп қықты.

Хрестоматияға енгізілген өлең, өңгімелердің балалардың жасына, сана-сезіміне лайықталынып, педагогика ғылымының міндетті түрде тәрбиешілерден талап ететін әдіс мәселесінің берік сақталынуы өз алдына, сонымен қатар жоғарғы аталып өткен оқу, еңбек, талап, мейірімділік, тағы басқа тақырыптарға арнаулы, қолға таяқ ұстатқандай өңгімелерді өдейі, саналы түрде таңдап алғандығын да кәрмей кетуге болмайды.

Ыбырайдың әдеби еңбектерінің жинағы «Қазақ хрестоматиясы» (1879) ағартушылық мақсатта жазған өйгілі екі өлеңмен ашылды. Ақын бұл өлеңдерді өз кезінде «Сөз басы» деген атпен алған. Қазір бұл өлеңдер «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жыртта» деген атаулармен мәлім. Ол халық ағарту ісіне арнаған әдеби туындыларын да оқу- білімді насихаттаудың ұтымды өдісінің қажеттігін кәрсетті. Оқу білімнен кенже тұрған халық үшін ғылым мен техниканың жетістіктерін насихаттай алатын қысқа кәлемдегі поэтикалық шығармалардың айрықша ұтымды екенін, әсерін терең сезінді, сенді. Қазақ жастарын білім алуға, мәдениеттің жаңа дәстүрлерін игеруге, бойға сіңіруге шақырды.

«Кел, балалар, оқылық!» өлеңінде ақын қазақ ауыз әдебиетінің дәстүрлерін шебер пайдаланып, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырды. Ал «өнер- білім бар жыртар» өлеңінде сол тұстағы ғылым мен техниканың ең басты жаңалықтары толық қамтылып, өнер мен білімге қолы жеткен халықтың экономикалық жағынан озықтығын өр салада кәрсетеді. Ыбырай Алтынсариннің бір алуан өлеңдері өлеуметтік мәселелерге арналған. Бұлған «Өсиет өлеңдер», «Өй жігіттер» тәрізді т.б. өлеңдерін атауға болады. Мұндай өлеңдері биік адамгершілік тұрғысынан ұрлық- қарлықты, өділетсіздікті сынап, еңбексіздікті зияндығын кәрсетіп, адал- еңбектің адамгершілік мінез-қылығын бейнелейді.

Ыбырай «Қазақ хрестоматиясына» кірген өлеңдерінде де халық ағарту идеясын кәтерді. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жыртар» өлеңдері осындай мақсатта туған. «Кел, балалар, оқылық!» өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Оқысаңдар, балалар, Шамнан шырақ жағылар.

Тілегенің алдыңнан Іздемей-ақ табылар.

Кел, балалар, оқылық!

Оқығанды көңілге Ықыласпен тоқылық!

Қазақ халқының дарынды перзенті Ыбырай Алтынсарин аса кәрделі тарихи кезеңде, патша нкіметі Шығыс халықтары арасында қатаң отарлау саясатын жүргізіп жатқан кезеңде өмір сүрді. Қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше роль атқарады. Ол қазақтың тұңғыш педагогы, қазақ даласында бірінші рет мектеп ұйымдастырып, қазақ жастарына білімнің есігін ашты. Ыбырай Алтынсарин өз халқын жан-тәнімен сүйген, халқының мәдени кәркейіп өсуі үшін бойындағы бар кнш-жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот өді. Білімге деген қыштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды.

Әдебиеттер тізімі

1. Дербісәлин Ә. Ы. Алтынсарин. Өмірі мен қызметі туралы. - А., 1965
2. Ғұлттың ұлы ұстазы // <https://egemen.kz/article/272103-ulttynh-uly-ustazy> (19сәуір, 2021 жыл)

ҒТАХР 37.013.8

З. Ермекбайқызы,

М. Меметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі,
Физика-математика пән оқытушысы,

БІЛІМДІ АҚПАРАТТАНДЫРУДЫҢ, БІЛІМ САПАСЫН КӨТЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ - КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК

Аңдатпа

Құзыреттілік маманға кәп нәрсе береді, мысалы білімді ақпараттандыру, білім сапасын кәтеру, мықты карьера, жаңа білім, жұмыс барысындағы абырой, жақсы табыс, тағы да басқалары. Сондай – ақ, құзыреттілік – кәсіби маман даярлаудағы сапаның басты кәрсеткіші. Қазіргі заман талабына сай білім беруді ақпараттандыру – бұл қоғам мүшелерінің адемгершілік, интеллектуалдық, мәдени дамуының жоғары деңгейлік және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тербие беру мен оқытудың нздіксіз процесі екендігі белгілі.

Аннотация

Компетентность многое дает специалисту, например, информатизация образования, повышение качества образования, сильная карьера, новые знания, престиж в работе, хороший доход и многое другое. Также компетентность-главный показатель качества в подготовке профессионального специалиста. Как известно, информатизация современного образования – это непрерывный процесс воспитания и обучения, направленный на обеспечение высокого уровня и профессионализма адемгерского, интеллектуального, культурного развития членов общества.

Abstract

Competence gives a specialist a lot of things, such as informatization of knowledge, improving the quality of knowledge, a strong career, new knowledge, dignity in the course of work, good income, and much more. Competence is also the main indicator of quality in the training of a professional. It is well known that informatization of education in accordance with modern requirements is a continuous process of education and training aimed at ensuring a high level of professional and professional development of members of society.

Тңйін сәздер: Құзыреттілік, ақпараттандыру, интеллектуалдық, ақпараттық технология, инновация, едіс-тесілдер, коммуникациялық желі, заманауи технология.

Қазақ халқының тарихына жарқ етіп енген ағартушы-пстаз, ойшыл, жазушы-ғалым Ыбырай Алтынсарин оқу-ілім іздеген ербір қазақ баласына таныс. Ы.Алтынсарин Қазақстанның ұлттық педагогикасының негізін қалаушы деп айта аламыз. Елі кннге дейін Ы.Алтынсариннің патриоттық тербие, еңбекке баулу, мұғалімдерді оқыту мен тербиелеудегі ролі туралы ағартушылық идеаларын ез практикасында қолданып келеміз. Ұлы пстаздың еңбегі еміршен екендігін уақыттың езі делелдеп отыр. Заман талабына сай ербір пстаз жаңашыл, оқу нрдісінде тнрлі тиімді технологияларды, цифрлы ресурстарды қолдану жалпы айтқанда кәсіби құзыретті болу керек.

« Біреудің мінін кәргенше,

Жамандығын тергенше,

Ез ойыңды мазалап,

Ез бойыңды тазалап,

Езіңмен кнрес елгенше!» - деп Шәкәрім Құдайбердіұлы жыр шумақтарына шерткен ойлары бнтін кннде заман талабы десек артық емес. Езіңмен кнресу, езіңді есіпәндіру қазіргі таңда қай мамандықта болмасын маманның бойынан алғаш болып іздейтін басты қасиет. Құзыретті маман дегеніміз – ез ісінің шебері болып қана қоймай, оның дамуына нлес қосып, мамандықпен бірге дамитын, алдыға нздіксіз процессте жылжып отыратын, бастысы «заман талабына лайықпын» дейтіндер тобын айтамыз. Яғни, құзыреттіліктің екінші аты ізденімпаздық. Соның ішінде құзыреттілік пстаз ншін бәрінен де маңызды. Неге десеңіз, Константин Ушинскийдің кезінде айтқан жақсы сәзі бар: « Мұғалім езінің білімін нздіксіз кәтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімділігі де жойылады». Бұл дегеніміз ербір пстаз езінің кәсіби құзыреттілігін тоқтаттым дегенше, езімді жоғалттым дегені. Ұстаз тек ез құзыреттілігін сақтауды емес, қоғамға бәсекеге қабілетті,

заманауи талаптарға бейімделгіш тұлғаларды ежеліп тәрбиелеуге де қауқарлы болуы тиіс және мамандығының да қазіргі кезде талап етіп сұрап отқаны осы нәрсе.

Құзыреттілік маманға кәп нәрсе береді, мысалы білімді ақпараттандыру, білім сапасын кәтеру, мықты карьера, жаңа білім, жпмыс барысындағы абырой, жақсы табыс, тағы да басқалары. Сондай – ақ, құзыреттілік – кәсіби маман даярлаудағы сапаның басты кәрсеткіші. Яғни, ұстаз қолынан қанша кәсіби маман, өз мамандықтарының майталман жасау келсе, ол құзыреттілігі ешкімнен кем емес, керісінше оның нәтижелері қоғамға пайда ежелуде. Жалпы ұстаздың жемісі «мен емес, нәтижелер сәйлесін» дегенге келеді, себебі ұстаздың жеңісі мен жемісі – тірі нәтижелер. Құзыретті маман тек жаңа біліммен ғана нәтижеге жете алмайды, оған жауапкершілікті, кең саналылықты қоспасақ кем болатыны белгілі. Қай заманда болсын өзінің атқаратын қызметіне қарай, жеке қасиеттерінің кәптнрлілігіне орай, өзіне міндеттелген талаптарға сай, оқытушы мамандығы басқа мамандықтарға қарағанда ең қиын және ең ізгілікті мамандық болып саналады. Себебі, ұстаздың негізгі міндеті жер жнзіндегі ең қнды днние- адамды кемелдендіру болып табылады. Студент жнрегiнен орын алатын ұстаз рухани бай, зиялы және шығармашыл тұлға болуы қажет.

Ең керемет деген ұстазды есіне тнсіргенде оның тұлғалық бейнесі кәз алдымызда ең бірінші тұрады. Ал кәсіби қасиеті екінші орында болады. Ұстаз өз пәнін жетік – жоғары деңгейде, жан-жақты білгенде ғана шәкірт дайындай алады. Жаңа ақпараттық технологияны меңгеруде зияткерлік кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа адами қабілеттің қалыптасуына игі өсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу ндерісін тиімді ұйымдастыруына кәмектеседі. Елімізде болып жатқан өзгерістер білім беру жнйесіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын кәзбен бағалай отырып саралауды, студенттердің шығармашылық елеуметін дамытуды, ұстаздың іс-әрекетінің жаңаша тұрғыда ұйымдастырылуын талап етеді. Бнгінгі заманға жаңашыл, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті құзыретті маман даярлауда педагог-ұстаздың ақпараттық-технологияларды тиімді өрі жнйелі қолдануы арқылы, оқыту ндерісіндегі өзекті мәселелерді шеше алады.

Бнгінде кәсіптік- техникалық мамандықтарға сұранысты өтеу – кәсіптік білім беру ұйымдарының педагогтарының аса маңызды міндеті болып отыр. Студенттерді заманауи ғылым жетістіктерімен қаруландырып, өндіріске, өнеркәсіпке жаппай аттандыру кезек кнттірмейтін мәселе. Жаңа заманға жаңа маман қажет екендігі баршаға мәлім, соның ішінде ол ұстаз алдына қойылған, жнктелген – міндет екенін ескере отырып, кәсіптік білім беру ұйымдарында еңбек етіп жнрген өзімде арнайы пәндерді оқытуда алға қойып, ақпараттық технологияны ұдайы қолданып студенттердің білімін кәтеруге жпмыстанудамын. Ақпараттық технологияны қолдана оқыту- білімнің жнйелілігін, бірізділігін жолға қоюға, нәтижеге бағытталуын жетілдіруге жетелейді. Білім ордасында студенттер арнайы пәннің өздеріне керек және маңызды екенін сезінуі керек. Құзыреттілі, білім беру жағдайындағы ақпараттық технологиялық идеялардың, деректер мен тұжырымдардың, теория мен тежірибенің сапалық өзгерістерін қамтамасыз ететін ндеріс. Осы ұстанымды, жоғарыда аталып кеткен заманауи талаптарын, білім бағдарламаларын, кәсіптік білімнің заңнамаларын өрбір адам мақсат етіп қойып, өзімен жпмыс жасауға еңбек жылдарын толық арнау керек деп ойлаймын.

Білім беруді ақпараттандырудың арнайы пәндерден теориялық және тежірибелік сабақ берудің өзіндік ерекшеліктері бар. Бірақ, мәселе білімнің қалай беріліп жатқанында емес, олардың білім алушылары осы кнні қаншалықты нәтиже шығарды, өмірде қалай жемісті болды дегенде. Жиырма бірінші ғасырды бәсекелестік заманы деседе болады. Сондықтанда білімді алу барысында білім алушылар бәсекелестіктің қаншалықты маңызды екенін ұғу керек, ал оның бірден – бір оңай жолы ол алдында тұрған ұстазы. Ұстаздың өзі өзгемен таласып жнріп жақсы нәтижеге жнгіретін болса, оның өзі білім алушыларға кәз алдында жнрген нлгі. Сондықтанда, ұстаздың өзі жақсы нәтижелердің жарнамасы болуы тиіс. А. Байтұрсыновтың : « Бала оқытуын жақсы білейін деген адам – өуелі балаларға

нйрететін нерселерін ғезі жақсы білу керек» - деген жанды сөзі бар. «Пұлт айнасы – пұстаз» дегендей, берген тербие, білім пұлттың мінездемесіне тікелей қатысты. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жнйесінің басты міндеті – пұлттық және жалпы адамзаттық қпндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кесіби шыңдауға бағытталған білім алу ншін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық едістесілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», – деп білім беру жнйесін одан ері дамыту міндеттері атап керсетілген. Аталған міндеттерді жнзеге асыру ншін оқытудың заманауи технологияларын енгізу арқылы және оларды тиімді пайдалану секілді мәселелерді анықтап алу, білім беру жнйесіндегі басты пұстаным ретінде еркімнің езінің білім алуға деген жеке елеуетін қоғамда барынша пайдалануға кәметесетін оқыту жнйесін дамытуды қамтамасыз етуді кәздейді.

Қазақстанда білім беруді жаңғырту – бнтінгі заманның талабы. Қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жнйелі түрде жолға қойылып келеді. Оған мамандарды қайта оқыту, заманауи білім беру, түрлі жаңа технологиялық тесілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру сынды мысалдарды айтуға болады. Еліміздегі білім беру жнйесін жетілдірудің басты мақсаты – еліміздегі білімнің сапасын және бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Қазіргі заман талабына сай білім беруді ақпараттандыру – бұл қоғам мүшелерінің адегершілік, интеллектуалдық, мәдени дамуының жоғары деңгейлік және кесіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тербие беру мен оқытудың нздіксіз процесі екендігі белгілі. «Біз езіміздің болашағымызды, жеке балаларымыздың болашағын қандай кнйде кәргіміз келеді осыны айқындап алатын уақыт жетті» деп Елбасы Нұрсұлтан Ебішпұлы Назарбаев айтқан болатын. Езіне не керектігін білетін адам, арман етеді, мақсат құрады, соған қарай сатылап еңбек етеді. Сол жолда дұрыс бағытты нұсқайтын да ол жолда кәметесе алатын да пұстаздар. Лев Толстой ез сөзінде былай дейді: «Іске деген снйіспеншілігі бар мұғалім жақсы мұғалім болады. Егер мұғалім шәкіртін екесіндей, шешесіндей снйетін болса, ол барлық кітаптарды оқыған, бірақ іске де , шәкірттеріне де снйіспеншілігі жоқ мұғалімнен теуір болмақ. Егер мұғалім ез бойында іс пен шәкірттеріне деген снйіспеншілікті біріктірген болса, ол - кемел пұстаз». Пұстаз болу жолында еңбек ету барысы нздіксіз. Қай жағынан болсын ннемі езін қайта жаңғыртып , қайта тербиелеп, пұстаздық деген пұлылық жол да ез қолынан келгенін аямауы тиіс.

Қорыта келе пұстаздың жемісі – елмес, тозбас жеміс. Сондай – ақ оның сапалы жеміс болуы да қиын процессті талап етеді. Нәтиже керемет болсын десең ізден, оқы, жаңалықтарды шығар, ннемі жаңа днниелерді жасаудан қорықпау керек. Құзыреттілік – біліп, нйреніп алып қоя салатын нерсе емес, бірнеше қасиеттердің жинақталып ары қарай есуі, дамуы және оны пұстаздық деген днниемен бірге туған нерсе десе қателеспейміз. Пұстаздық және кесіби құзыреттілік – екеуі ажырамас днниелер, бірінсіз- бірі болмас. Екеуі бірігіп келіп қана ез жемісін береді. «Не ексең соны орасың» деген қазақта қара сөз бар, қандай нәтиже кәргің келеді соншалықты тер теғу қажет. Бұл жаңа заман талабы емес, бұрыннан-ақ келе жатқан емір заңы. Кесіби құзыреттілік –сапалы жемістің кепілі!

Әдебиеттер тізімі

1. Касимова Г. М. Коммуникативная компетенция в обучения. Алматы,2001
2. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі пұғымдары. –Алматы, 2007.
3. Қазақбаева Д. Құзыреттілік тесіл нәтижеге бағдарланған білім беру негізі // Білім берудегі менеджмент. 2009. № 4. С. 64-69.
4. Белошниченко Е. Құзыреттілік педагогикасы: проблемалары, ізденістері, шешімдері // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы. 2011. № 1.С. 10-16 .
5. ҚР «Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы». 07.12.2010ж. №1118 Жарлығы.

Л.С.Есенова,

Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжі, п.ғ.магистрі,
Батыс Қазақстан облысы,
Орал қ.,Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІ

Аннотация

Мақалада ұлы педагог Ы.Алтынсариннің Қазақстандағы педагогикалық ғылым мен педагогикалық практиканың дамуына есер еткен бірегей қыбылыс ретінде ұсынылған педагогикалық мұрасы сипатталған. Педагогикалық мұраның негізгі белгілері сипатталады: гуманистік бағыт, жнйелілік, перспектива. Ы. Алтынсариннің дидактикалық кезқарастары жан-жақты қарастырылады.

Аннотация

В статье описывается педагогическое наследие великого педагога И. Алтынсарина, представленное как уникальное явление, повлиявшее на развитие педагогической науки и педагогической практики в Казахстане. Выделяются основные черты педагогического наследия: гуманистическая направленность, системность, перспектива. Подробно рассматриваются дидактические взгляды И. Алтынсарина.

Abstract

The article describes the characteristics of the pedagogical heritage of the great teacher I. Altynsarin, which is presented as a unique phenomenon that influenced the development of pedagogical science and pedagogical practice in Kazakhstan. The main features of the pedagogical heritage are characterized: humanistic orientation, consistency, perspective. Didactic views, teacher training are considered in detail. The teacher's innovation in the development of a particular idea is emphasized.

Тңйін сздер: Ы.Алтынсарин, қыбылыс, педагогикалық мұра, дидактикалық кезқарастар, мұғалімдер даярлығы, зиялылар, білім

Еліміз теуелсіздік алған жылдардан бастап қахіргі уақытқа дейін қазақ халқы ншін еңбек еткен ұлы тұлғалардың өмірі мен атқарған қызметін толық зерттеу өлі кннге дейін жалғасуда және өр зерттеулер тың, жаңа мөліметтермен толықтырылуда. Ыбырай Алтынсариннің есімі жаңа есімдер қатарында болмағанымен, оның қызметі мен еңбегіне байланысты қазіргі кезде отандық ғалымдар тарапынан жаңаша бағалар беріліп жатыр.

Ыбырай Алтынсарин – көрнекті тұлға. Өмірінің қысқа мерзімінде ұстаздардың ұстазы Қазақстандағы халық ағарту тарихына баға жетпес нлес қосты. Орынбордағы Шекара комиссиясының жанындағы қазақ балаларын оқытуға арналған арнайы мектепте білім алып, кейін хатшы, аудармашы болып жұмыс істей жнріп, ол өз халқын ағартуды, қазақ балаларына арналған мектеп ашуды, қазақ қыздарын оқытуды армандады және өзінің табандылығының арқасында осы жарқын армандарын қазақ даласында жнзеге асырды.

Ыбырай Алтынсариннің қызметін зерттеу кеңес заманынан бастау алғанымен, тарихтағы рөлі туралы көп айтылса да, бірақ ағартушының шығармашылығы толық зерттелген жоқ. Оның қазіргі қазақ зиялыларын, жалпы тұтас Қазақстан мәдениетін қалыптастырудағы рөлі орасан зор.

Білім алушыларға білім беруде, тәрбиелеуде Ыбырай ұстаз өмірінің, педагогикалық идеяларының өнегелі тәрбие беретін жақтары жеткілікті. Себебі, Ыбырай ұстаздың бнкіл өмірі, еңбектері, негізінен нлгілі-өнегелі адам тәрбиелеу ережесі десе болады. Ыбырай ұстаз мұрасын мөңгілік өнеге мектебі дейміз. Ыбырай Алтынсарин ұстазымыз қоғамның санасын педагогикалық жнйемен баяндап, эстетикалық таныммен, пелесапалық қағидаларымен тұжырымдап отырды. Қазіргі таңда «ұстаздың сабағында жаңа технология өдістесілері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, өдептілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге нйретеді.» [1. б. 78-81]

Ыбырай Алтынсариннің ізгі ойлары, талғамы, педагогикалық идеялары көптеп саналады. «Еңбек-байлық атаулының негізі. Ол бнкіл адамзат өмірінің бірінші алғы шарты.

Адамның «зін адам еткен - еңбек»-деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде тұжырымдап көрсеткен.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі тәртіпке де зор көңіл бөлген «Тәртіптің шындыққа айналауы тәртіптілік сезімін тудырады»-деген ұлы ұстаз. Тәртіп деген педагогикалық ұғымға Ыбырай Алтынсарин терең талдаулар жасайды. Ол бірде тәртіп-тәрбие құралы десе, бірде тәртіп-тәрбиенің нәтижесі» деген анықтама береді. [1. б.45-48] Ал бұл халық педагогикасындағы «тәрбие тәртіптің құлы» деген түсінікке жақын. Сондай-ақ тәртіп оқушының мектеп ережесіне бағына білу мен шын еркіндіктің табиғи бірлігі дегенді де ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин жазған. Білім мен тәрбие берудегі Ыбырай ұстаздың алға қойған мақсаттарына тоқталсақ: - оқушыларға жан-жақты және кең көлемде білім беру; - мұғалімнің рөлін жоғары көтеру, оқулықтардың сапасына көңіл аудару; - оқу бағдарламаларын нәмі жетілдіріп, толықтырып отыру; - оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыру; [2. б. 57-60]. Міне, кезінде аса көргендікпен көпшілікке ұсынған осы ұғым тұжырымдары қазір де мұғалімдердің қажетіне жарап жүр. Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы - жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалану керек, сонда ғана бір сабақтың барысында бірнеше технологияны кезекпен, тиімді қолданып, оқушыны жалықтырмай оқуға нәретуге болады. Сабақ - ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен тұатын педагогикалық шығарма. Кезінде Ыбырай ұстаз да мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болатын.

Орыс халқының атақты жазушысы Максим Горкий былай деп жазды: «Ұлы халықтар бар зінің кішкентай ұлдарын ұлы етіп көрсете алатын, ұлы тұлғалар бар зінің кішкентай халқын ұлы етіп көрсете алатын». Осы айтқандай ұлыларды ұлықтау керекпіз.

Көшпелі қоғамның бел ортасында жүріп халқын өрге снйреген ұлы тұлғалар туралы «Барлық қоғамдық орта секілді қазақ даласы да ғасырлар беделінде зінің ұлы ұлдарын туғызып отырды, бірақ олар зінше ерек, далалық табиғатқа тартатын» - деп, [3]. кезінде атап өткен қақтың біртуар ұлы Міржақып Дулат жазғандай, Ұлы Даланың ұлы есімдерін ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп отыру, мына біздің тікелей міндетіміз екендігін ұмытпауымыз керек.

Қазақ тарихшылары мен мәдениеттанушылары соңғы кезде «Алтын ғасыр» деп атап жүрген XIX ғасыр, шын мәнінде, бұрын қазақ тарихында болмаған ірі-ірі өнер мен ғылым өкілдерінің нлкен шоғырын тарих сахнасына шығарған болатын. Оның да заманына байланысты зіндік елеуметтік-экономикалық және саяси себептері болды. Осы тұрғыдан: «...Олай болса, қазақ даласында да, Еуропалық өркениетке қарай бет бұру қажеттігін ұғынып, халықты осындай даму жолына қарай жетелеу керектігін түсінетін ағартушылар немесе элита тобы қалыптасуы тиіс еді. Бұл тарихи қажеттілік – Ы.Алтынсарин, А.Құнанбайұлы, Ш.Уәлиханов сынды қазақ зиялыларын дүниеге алып келді» - деген отандық ғалымдардың пікіріне қосылуға болады. Алайда Ресей империясының отарлау саясатының қыспағына қарамастан оқу-ағарту мәселесін алға қойып, халықтың санасын оятуда тер төккен тұлғалардың тарихта қалдырған ізін сол заман тұрғысынан бағалай білуіміз керек. Себебі тарихи оқиғалардың өзі тұлғалардың дүниеге келуіне себеп болады, ал тұлғалар өз кезегінде халыққа жасаған жағымды іс-әрекетімен тарихты жасап, халықтың есінде қалады. Сондай ірі тұлғалардың бірі – Ы.Алтынсарин. Қазіргі уақытқа дейін қазақ халқының өсіресе, бала тәрбиесіндегі, оқу-ағарту саласындағы көкейкесті мәселелерді қозғаған кезде ұлы ұстаздың еңбектеріне назар аударатынымыз анық. Себебі қай уақытта болмасын бала тәрбиесі мен жас ұрпақты дұрыс жолға салу - күн тәртібінен түспеген өзекті мәселе. Ыбырай өмір сүрген заман патша өкіметінің отарлық саясатының қазақ қоғамына өбден дендеп енген уақыты болатын. XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанды толық өз билігіне бағындырған Ресей патшасы жергілікті халыққа байланысты қандай іс-әрекетке барса да алдымен өз мнәдесін бірінші орынға қойып отырды. Осыны ескерген Ыбырай Алтынсарин халық көзін ашудың бірден-бір жолы - мнәлгіген сахарада білім шырағын

жарқыратып жағу арқылы халқын прогреске алып шығу деп білді. Ыбырайдың халық ағарту, педагогтық қызметі туралы зерттеулер біраз жазылып, ол жөнінде ой-пікірлер аз айтылған жоқ. Алайда кезі ашық адам, алдымен оқу-білімді таратамын деген кісі сол кездегі қазақ қоғамының елеуметтік және саяси жағдайларына соқпай кетуі мүмкін емес. Халықты оқытып, білім беру ісінің елеуметтік мәнін терең ұғынған және туған халқын қараңғылықтан алып шығу жолына өз жнрегін от қылып жағуға берік бекінген Ыбырай: «Менің жан сала талаптанатын себебім- қайткенмен де пайдалы адам болсам деуші едім, ал енді осы мақсатқа жетіп келемін деген ой мені барлық жағынан да жұбатқандай» - деп қайсарлықпен жазды [4; 261 б.]. Қазіргі таңдағы білім саласындағы олқылықтар мұғалім мен шәкірт арасындағы тнсінбеушіліктен, ал ол тнсінбеушілік мұғалім мен оқушының өз арасындағы білімге деген қызығушылықтың, ықыластың болмауынан деп ойлаймыз. Осы тұрғыдан Ыбырай Алтынсаринның: «Бір құдайға сыйынып, Кел, балалар, оқылық, Оқығанды кәңілге Ықыласпен тоқылық...» - деп жазуы не нәрсе болсын, оқығаныңның барлығын бір мезгіл ой елегінен өткізе отырып, оған назар аудару, кәңілге тоқу – бұл нағыз білімге апаратын жол екендігін көрсетіп тұрғандай [5, 26 б.]. Осы тұста «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселерімен озбақ. Онан басқа нәрселермен оздым демектің бәрі де ақымақтық», - деген ұлы Абайдың ой-толғамдары ойға оралады [6, 327 б.]. Бұдан біз «ақылдың ақыны» болған ұлы Абай мен «ұлы ұстаз» Ыбырайдың нндестігін, мұндастығын, ой-пікірлерінің мазмұндас екендігін байқаймыз. Ыбырай мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалмады. Ол қазіргі уақытта да кәкейтесті сұрақтардың бірі болып отырған жан-жақты, білімді, ұстамды, өзіндік пікірі бар мұғалім дайындау сияқты мәселелермен шұғылданды. Мұғалім – мектептің негізгі тұтқасы екендігін жақсы тнсінген Ыбырай сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта ұйымдастырды. Бұл ретте ол мұғалімнің атқаратын рөлін жоғары бағалады. Оның «Халық мектептері ншін ең керектісі – мұғалім. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы нкімет бұйрықтары да, ебден мұқият түрде жнргізілетін инспектор бақылауы да мұғалімге тең келе алмайды», - деп жазуы мұғалім мамандығының қоғамда қаншалықты орын алатындығын және беделінің зор екендігін көрсетсе керек [7, 144-161 б.б.].

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық кезқарасынан елемдік тәлім- тәрбиенің алтын дңгегі гуманистік кезқарас, яғни шәкіртке жылы жнректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық принциптерінің кәрініс тапқанын байқауға болады. Мысалы, өзінің екі кластық мектептердің меңгерушілеріне жазған нұсқау хатында ол: «Егер балалар бірдемені тнсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға тнсіндіре алмаған өзін кінәлауға тиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық етуі керек, ербір нәрсені де ықыласпен, тнсінікті етіп тнсіндіру керек, орынсыз терминдерді қолданбау керек, мұндай сөздер оқушыларға тнсініксіз болады да, жалықтырып жібереді. Оқытушыларды бағалағанда олардың іске мәнді қатынасы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың біліміне қарап бағалау керек» - деп жазған еді [8]. Ал оның Н.И.Ильминскийге жазған бір хатында: «Мен балаларды жазалауды снйетін қатал адам емеспін. Бірақ тентек етіп өсірсен, балалардың адамгершілік қасиетін бұзып аласың», - деген. Соңғы кездері мектеп оқушылар мен мұғалімдері арасындағы келеңсіз тнсінбестік жағдайлар, білім мен тәрбиенің алшақ кетуі, бағаның біліміне қарап емес, «бармақ басты, кез қысты» ретімен қойылуы «Ұлы ұстаздың» сөзінің жаны бар екендігін дәлелдегендей болып тұр. Ыбырай Алтынсарин туған халқына жан аямай еңбек етті, ұрпақтарына нлгіңеге боларлық, тәлім аларлық, рухани нәр боларлық бай мұра қалдырды. Қоғамдық еділетсіздік пен адам бойындағы ұнамсыз мінездерге қарсы күресу ншін, ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте беру керек деп ұққан ол бар күшжігерін мектеп ісіне, бала оқыту жнйесін жақсартуға жұмсайды. Оның мұғалімдердің бала оқытудағы орнын жоғары бағалап: «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, ол - мектептің жнрегi» - деген сөзі осы күнге дейін өз құнын жойған жоқ. Оның қазақ балаларын оқу-тәрбиеге жетелеу жолындағы іс-әрекеті далаға кетпей, қазақ халқы соның нәтижесінде надандық құрсауынан өркениетті қоғамға аяқ басты.

Ы.Алтынсарин қажырлы қайраттың, талмай ізденістің, ұлшеусіз еңбектің арқасында қазақ сияқты тұтастай бір ұлттың рухани мәдениетін сақтап қалды. Ыбырай Алтынсаринның мұндай ағартушылық жұмысы аға буын өкілдерден кейінгі буынға жалғасып, қазақтың ұлттық саяси санасының оянуына кең жол салған болатын. Бабамыздың салған ізімен ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың басында Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Өлихан Бөкейхан сияқты ұлттың бетке ұстар тұлғалары халқын алға жетелеп, тарихта терең іздерін қалдырды.

ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасырдың бас кезіндегі демократиялық бағыттағы қазақ зиялыларының ең ірі, ең беделді көшбасшысы қазақ ғылымы мен мәдениеті, оқу тәрбие ісі тарихына сіңірген орасан зор еңбектерінің тарихтан өшпес орын алатынын бүгінгі демократия мен әділеттілік салтанат құрған дәуірде өмір шындығы дәлелдеп отыр. ХХІ ғасырда білім сапасы жалпыға ортақ, рухани – этикалық басымдылық негізінің мән құраушылық және шығармашыл, жаңашыл сипатына ие, сонымен қатар ғылыми негізде шынайы құрылған, сан қырлы, адамзат пен мемлекеттің мәдени ескерткіштеріне сай негізделген, этномәдени, элеуметтік – кәсіптік және профессионалды топтардың жан – жақты қажеттіліктерін, сондай – ақ жеке тұлғалардың рухани сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған болуы қажет. Осы бағытта Ыбырайдың игілікті ісін ықыласпен қолдап, оны егемен елдің білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиенің озық нобайы ретінде жандандырып, инновациялық сипатта өр бере отырып, тиімді қолдану оқыту міндеттерінің талабы болған абзал [9].

Әдебиеттер тізімі

1. Ламашев Ө. Ыбырай Алтынсарин. А, Ана тілі. 1991.
2. Сыздықов Ө. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1969.
3. М.Дулатов. Шығармалары. Алматы. «Ана тілі». 2010.
4. А.Байтұрсынов. Ақ жол. Шығармалар жинағы. Алматы. «Жалын», 1991
5. Ыбырай Алтынсарин. Таза бұлақ. Алматы, 2008ж.
6. Абай. Өкінішті көп өмір кеткен өтіп...Он сегізінші сөз. Алматы, 2008ж.
7. А.М.Сарбаева. Қазақ мәдениетінің ұлы қайраткерлері. ІХ-ХІХғ. Көкшетау, 2011ж.
8. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. Алматы, 1994ж.
9. Қол жетімді: <https://oqu-zaman.kz/?p=15603> 07 қазан 2021ж.

ӨОЖ 37.01

А.И.Есентаева,

педагогика және психология ғылымдарының магистрі,
педагогика және кәсіби пәндер оқытушысы,
"Өзін-өзі тану" Адамның нәйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ХАЛЫҚТЫ АҒАРТУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАҢАШЫЛ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Тңйін

Баяндама Ұлы даланың ұстазы Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына арналады. Онда ағарту саласындағы жаңашыл педагогикалық көзқарастарының қазіргі білім беру жүйесіндегі маңыздылығы айтылады.

Аннотация

Доклад посвящен 180-летию первого учителя Великой степи Ибрая Алтынсарина. В нем рассказывается о важности новаторских педагогических взглядов в области просвещения в современной системе образования.

Abstract

The report is dedicated to the 180th anniversary of the first teacher of the Great Steppe Ibrai Altynsarin. It outlines the importance of innovative pedagogical perspectives on education in the modern education system.

Тнйін сздер: Пстаз, педагог, аарту, мектеп, тербие беру, білім беру, оқыту, жас ұрпақ, халыққа қызмет ету, адамгершілік және т.б.

«Бір Құдайға сиынып,
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды кәңілге
Ықыласпен тоқылық!
Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.
Тілегенің алдыңнан

Іздемей-ақ табылар...» - деп, жас ұрпақты тербиелеуде маңызы өте зор қнды мұрасымен ерекшеленген дара тұлға Ыбырай Алтынсариннің туғанына 180 жыл толып отыр [1].

XIX ғасырдың кәрнекті тумасы, Пұлы даланың алғашқы ұстазы, ойшыл, аартушы, ғалым, жазушы Ыбырай Алтынсариннің есімі өр қазақстандықтың, өз елінің патриотымын деп есептейтін өр азаматына белгілі болар.

Ыбырай Алтынсарин туралы ғалым-жазушылардың естеліктерінен аартушының жаңа қырларын жас ұрпаққа жеткізуге болады.

Мұхтар Әуезов: "Ыбырай - жаңа нлгідегі ақын, өрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, "бұратана" елдер ншін тың нлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты аса шебер, өнерлі түрде қабыстырушы".

Қажым Жумалиев: "Ыбырай Алтынсариннің өз халқын оқуға, өнерге нндеуі, надандыққа, зұлымдыққа қарсы шығуы, сол кездегі елеумет өміріндегі теңсіздіктің бетін ашып, өмір шындығын кәрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тербиелеуі оның шығармашылығының халықтық жағы десек, өзі қазақтың қазіргі ержеткен проза жанрының және балалар өдебиетінің ең алғашқы негізін салушы болды"[2].

Бекежан Снлейменов: "Ыбырай Алтынсарин - қазақ халқының мәдени, экономикалық жағынан дамуы жолында кнресуші ғалым"- деп, ұлы ұстаз туралы естеліктер толассыз және таласа жазылған екендігіне кез жеткізуге болады.

Балаға бірінші тербие, одан соң білім беру мәселесін қазақ даласында XIX ғасырда тұңғыш ұстаз Ыбырай Алтынсарин кәтерді. Ыбырай екі мәселеге ерекше мән берді: бірінші - мектеп ашу болса, екінші - халықтың санасын жаңалыққа бейімдеу арқылы тербиелеу болды. Ол ең алғашқы қадамын мектеп ашудан бастағанды жән кәрген. оны мына 1871 жылы Н.И.Ильминскийге жазған хатынан кәруге болады: "Қазақтардың білімге қол жеткізетін ең басты кұралы - мектеп. Бірақ даладағы мектептер шашылыңқы, сондықтан өлі пайдалы бола алмай отыр, өйтсе де олардың нміт кнтері - мектеп, тек қана мектеп және қазақ халқының болашағы да мектептермен байланысты" - делінген екен. Дегенмен, сол кездің өзінде білім, мектеп деген тнсініктерге халықтың да тнсінігі өрқалай болды. Келе, келе білім қажеттілігі қазақ даласында да кәкейкесті мәселеге айналды. Оның сипатын тарихи оқиғалардан анық білеміз [3].

Мектеп ашу мақсатына жеткен ұстаз: «Аш қасқырдың қойға ұмтылғаны сияқты, мен балаларды оқытуға қызу кірістім және мені өте қанағаттандыратыны - бұл балалар өлдеқандай нш айдың ішінде оқуды, тіпті жазуды нйреніп алды», - деп іске кіріскен еді. Тіпті бала Ыбырай тек қана "нздік" деген бағалармен оқыған деген естелік бар. Нздік оқып, білімге кұштарлық танытқан ұстаз өзінен кейінгі қазақ жастарын сол жолға шақырыпты. "Бітірушінің сынақ актісінде": "Сынаққа қатысушыларды қорытындысы бойынша, нздік

нлгірім мен кәргенділігі ншін мақтау қағазымен III кластан Қпұлыбеков, Қоспақов, Мпұңсызбаев, Алтынсарин және Кешербаев, II кластан 2-ші Самтов наградталады" - делінген жазбадан алдыңғы сөзімнің дәлелін кәруге болады [4].

Ыбырай Алтынсарин мектепте негізгі тпұлға мпұғалім деп білді. Сондықтан мпұғалімге қойылатын талапты да биік етіп қойды. Мәселен: "Егер балалар бірдеңені тнсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға тнсіндіре алмаған өзін кінәлауға тиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жпұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық етуі керек, әрбір нәрсені де ықыласпен тнсінікті етіп тнсіндіруі керек, орынсыз терминдерді қолданбауы керек, мпұндай сөздер оқушыларға тнсініксіз болады да, жалықтырып жібереді ... " - деп, мпұғалім еңбегінің кіршіксіз таза, мпұғалімнің өзі де сөзі де қызыққа, жаңалыққа толы болу қажеттігін атап өткен [2].

Ыбырай Алтынсарин - жаңалықтың жаршысы болған ақын. Мәселен:

Өнер - білім бар жпұрттар
Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден,
Көзінді ашып - жпұмғанша
Жылдам хабар алғызды
Аты жоқ қпұр арбаны
Мың шақырым жерлерге

Кнн жарымда барғызды - дегендей, қазіргі уақыттағы білім беру жнйесінен бөлек, кннделікті өміріміздегі қазіргі жағдайымызды сипаттап отырғаны оның ғажайып тпұлға, жаңашыл пұстаз ретіндегі бейнесін кәрсетеді. Ақпараттық - коммуникациялық технологиялар, телефон, пұшақ, электрэнергетика, т.б. техника тетіктері қазақ тілінде кәп тарламаса да, ақын сол сөздерді пұғындыруға тыңнан жол салып, нлкен шеберлік танытады. Бала кезде жаттап өскен бпұл өлең сөздері біздерге қазіргі уақыттың тың өрі инновация деп танылып жатқан ғылым жетістіктері Ыбырай Атынсариннің сол кезде-ақ болашақ туралы туралы тнсінігінің кеңдігін, жаңашылдығын кәрсетеді. Оқып білім алудағы мақсат халықтың қажетіне жарау, өз елінді өркениетті елдер қатарына қосу деп тнсіндіреді. Міне, қазіргі уақытта пұлағатты пұстаздың еңбектері жастар ншін нлкен мнмкіндіктің, алар асудың өлі де алда екендігін байқатады.

Ы.Алтынсарин еңбек жазу жолында да тынбай еңбек етеді. Оның "Қазақ хрестоматиясы" мен "Қазақтарға орыс тілін нйретудің бастауыш қпұралы" екі мың тиражбен жарық кәрді де, Қазақстанның тнкпир-тнкпіріне тарағын. Ол туралы автор: "Бпұл тпұрғыда жазылып отырған алғашқы еңбек ретінде хрестоматияның бөлкім кейбір кемшілік жақтары бар шығар, алайда бпұл кітап ізсіз қалмас, алғашқы оқу кітабы ретінде өзінің міндетін орындай алар деп нміттемін" - деп жазылған жазбаларынан қазақ жастарына сенім, жауапкершілік арта отырып, болашақтың қамын бірінші орынға қою пұстанымын кәрсетеді [4].

Пұлы дала пұстазы балаларға арнап өлеңдер, шығармалар жазған ақын.

"Білімді өлсе, қағазда аты қалар, пұста өлсе, істеген заты қалар" - демекші, Ыбырай Алтынсариннің аты да заты да қалған қазақ даласының тпұңғыш пұстазының дара жолы арқылы ойымызды, ісімізді тнзетіп, білім беру саласы қарыштап, дамып келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық. Өлең, өңгімелер мен мақал, жпұмбақтар. - Алматы: Атампұра, 2014. -168 бет.
2. Ыбырай Алтынсарин - тпұңғыш қазақ педагогы// Аңыз адам. Қыркнйек, 2013жыл.
3. Собрание сочинений. В трех томах. Том 3. Алтынсарин И. Алма-Ата, "Наука" КазССР, 1978.
4. Ы.Алтынсарин. Өмірі мен шығармалары / Қпұраст. Ардақ Мпұқышева. - Алматы: "Рауан" баспасы, 2013. 384 б.

ӨОЖ 1751.82

М.М.Жамбулов,
М.Өуезов атындағы педагогикалық колледжі, педагог
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

ПҰЛЫ ПҰСТАЗ – ЫБЫРАЙ

Тңйін

Берілген мақалада Ыбырай Алтынсаринді – қазақтың кара домалақтарын қазақ тілінде оқытуға зор еңбек сіңірген біртуар тұлға ретінде баға беріледі. Дидактикалық материалдарды, еңгімелер мен елендерді жазып, қазақ балалар едебиетінің, қазақ педагогикасының негізін қалаған десек қателеспейміз. Бұл тұрғыда оның ерен еңбегі орыстар төбесіне кетеріп жнрген К.Д.Ушинскийден артық болмаса, кем емес. Сонымен қатар, Ыбырай Сұлтанмахмұт, Бейімбеттерден бұрын қазақ даласындағы ежелдердің елеуметтік жағдайын аңғарып, олардың халдерін тек қаламымен ғана емес, іспен тнзеуді қарастырған: қазақ қыздарына арналған алғашқы мектептер мен интернаттарды ашуды қолға алған алғашқы адам.

Аннотация

В данной статье дается оценка Ибрая Алтынсарина-выдающейся личности, внесшей огромный вклад в преподавание казахского черного домика на казахском языке. Мы не ошибемся, написав дидактические материалы, рассказы и стихи, заложив основы казахской детской литературы, казахской педагогики. В этом смысле его заслуга не меньше, чем у К. Д. Ушинского, которого русские поднимали на крышу. Кроме того, Ыбырай Султанмахмут, еще до Беймбетов, наблюдал за социальным положением женщин в казахской степи, считал исправление их состояния делом, а не только пером: первым, кто взялся за открытие первых школ и интернатов для казахских девочек.

Abstract

This article gives an assessment of Ibray Altynsarin, an outstanding personality who made a huge contribution to the teaching of the Kazakh black house in the Kazakh language. We will not make a mistake by writing didactic materials, stories and poems, laying the foundations of Kazakh children's literature, Kazakh pedagogy. In this sense, his merit is no less than that of K. D. Ushinsky, whom the Russians raised to the roof. In addition, Ybirray Sultanmakhamut, even before the Beimbets, observed the social status of women in the Kazakh steppe, considered the correction of their condition to be a matter, and not just a pen: the first who undertook the opening of the first schools and boarding schools for Kazakh girls.

Тңйін сздер: Ыбырай Алтынсарин, пұстаз, мектеп, Алаш, кітап, бағыт, еңбек.

«Тарих – біздің істеріміздің өткенінің куесі, қазіргіміздің нлгісі мен өнегесі, ал болашағымыздың асыл қазынасы», - деп баға берген Мигель де Сервантес тарих парақтары жайлы кәп ой қозғаған [1,25]. Өр елдің өзінің жеке-дара оқиғалары болатыны сияқты, қазақ елінің де бастан кешкендері тұнып жатқан тарихтың өзі.

Қазақстанның дел бнтінгі егемен ел болып өзге елдермен иық теңестіре алатын уақытқа кешкенінің артында талай еңбек пен кнштін жатқаны белгілі. Ыбырай Алтынсарин де өзінің жпұмыстарымен елді білімге, оқу мен тоқуға шақырғаны анық. Азатшыл Алаш мұраттарының пұстанымдарының негізін қалаушы ретінде Ыбырай Алтынсарин мектеп ашты. Ал пұстанымдардың ішінде ең маңыздысы – білім алу, сауат ашу болатын-ды.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың даласында ең бірінші болып қазақ қыздарын білімге тартты. Айталық, 1887 жылы Ырғызда қаракөздерге арнап мектеп-интернат ашып берген еді. Яки бұл қыздар мектебінің пұйымдастырылуы – пұлы педагогтың осы тұрғыда жасаған ең бір нлкен еңбегі ретінде бағаланады. Осы кезеңдерде мектептер санының кнрт артуына байланыстыпұлы педагог Ыбырай Алтынсарин мұғалімдерді даярлайтын білім ордасын ашуды кнн тертібіне қоя білген. Айта кетейік, осыған байланысты 1881 жылы Орск қаласында тұңғыш мұғалімдердің мектебі ашылды [3,25].

Алаш мұраттарының тұстанымдарының ішіндегі ең ерекшесі білім беру бағыты бойынша Ыбырай Алтынсариннің инспекторлық ері ағарту саласындағы қызметінің барлығын жоғарыда кәрсетілген мектептерді ғана ашумен шектеп тастауға болмайтыны анық. Яки ол сол бір білім ордаларындағы тәлім мен тәрбиесіне басты назарын аударып, оқу жұмысының да барынша пұйтқысы бола білген. Ыбырай Алтынсарин езінің халқын бар жнрегімен снйгені байқалады. Себебі, ол халықтың болашағына нлкен зор сеніммен қарай алды және сенімінің отын ешқашан ешірмеді. Сондықтан да халықтың ағарту ісін барынша ерекше шабытпен орындай алған-ды.

Негізгі деректер бойынша, ұлы ағартушы емірден еткеннен кейін де Торғайда 1891 жылы, Қостанайда 1893 жылы, Қарабұтақта 1895 жылы және Ақтөбеде 1896 жылы Қыздар училищелерін ашуға қос қолдап рұқсат етілген болатын. Бұл да барынша Ыбырай Алтынсариннің кәп жылдар бойындағы ізденістерінің нәтижесі болып табылатыны белгілі [4,69].

Сонымен қатар, кезінде Ыбырай Алтынсарин салдырған Қостанай еңіріндегі мектептерде Алаштың ғұламалары Ахмет Байтұрсынов пен Міржақып Дулатов білім алған, «Алашорда» днниеге келген.

Негізгі бағыт беруші болып саналған, кәп днниеге араласып, езі ісінің жемісін кәре білген Ыбырай Алтынсариннің 1884 жылы «Мұсылманшылық тұтқасы» деп аталатын ерекше еңбегі Қазан қаласында араб қарпімен жарық кәрген. Негізгі мақсаты «Құран негіздерін» ұғындыру мақсатында мектептерде оқытылатын дін сабағының қазақтарға барынша тнсінікті оқу кұралы ретінде жазылған. Автордың езі аталмыш еңбек туралы, оның мақсаты турады езіңше тарқата білген.

«... Қазіргі кезде қазақ арасында Мұхамбеттің діни оқуы жайылып, етек алып барады... мнмкін болғанша, біріншіден, қазақ жастарының дін жәніндегі тнсініктері теріс бағытқа тнсіп кетпеуі ншін, ал екіншіден, қазақтың жазба тілінде татар тілі орынсыз етек алуына жол бермеу ншін мен соңғы кезде Мұхамбет шарифатын нйрене бастап... осы оқу кұралын кұрастыруға кірістім», - деп анықтама берген ді [5,4]. Бұл да азатшыл Алаш мұраттарына бағытталған негізгі тұстанымдарының бірі еді.

Тәрт баптан тұратын кітап алдымен иман жайында жазылады. Келесі бапта зекет хақында, қажыға бару, харам мөндерін еңгімелеп берсе, ншіншісінде адамдардың мінездерін сөз етеді. Соңғы тәртінші бапта намаз ішінде оқылатын дұғалардың кәбінің дерлік қазақша мағынасын атап кәрсетеді. Жалпы, бұл еңбектің халыққа берері зор болды. Себебі, еліміз езінің теуелсіздігін алып, оң мен солын таныған кезеңінде ұлы ағартушыдан мұра болып қалған дінтану сабағынан аталмыш оқулық ешпес қазынаға айналғаны да рас. Дінге деген адамдардың кәзқарасы қазіргі кннгідей жақсарған уақытта Ыбырай Алтынсариннің тағылымды днниесі ретінде қалған дін оқулығы шын мөнісінде тәрбие кұралына сұранып-ақ тұрған шығарма. Яки мұсылманшылықты барынша уағыздауға таптырмас кұрал ретінде пайдаланылған.

Тұңғыш қазақтың педагогы ретінде танылған Ыбырай Алтынсарин езінің осы бағыт беру жолында қос тнрлі мәселені ннемі алға тартып отырған. Оның біріншісі – мектеп аша отырып, бала оқытып, жалпы халықты ағарту ісіне бағыттайтын жұмысы болса, екіншісі қарапайым халықтың ойы мен санасын жаңалыққа қарай бейімдеу ншін жасалған тәрбиелік істері болып табылады.

Езінің алдына қойған екі мақсатын орындау жолында Ыбырай Алтынсарин барынша қиын жағдайда жұмыс жасады. Талай бәеттерге жолыға білді, шығудың да амалын қарастырды. Етірік арыз, жалған жала мен қара кнйенің нақты ортасында қайнап жнрсе де, езінің мақсатын сатпады. Езінің мақсатын орындау ншін кнрес жолында ол ешбір қажымай, керісінше бәріне қарсы тұрып беттей алды. Себебі, оның келешекке деген сенімі мол болып еді.

Алаш мұраттарына ұласқан тұстанымдардың негізін қалаушылардың бірегейі ретінде Ыбырай Алтынсарин қазақтың жастарын нндеумен бірге, адамгершілікке ері достыққа,

халықты снюге, жалпылама айтқанда «адам» деген атқа лайықты болуға нйретті. Жастарға бала кезден бастап-ақ дұрыс тербие берген кезде ғана жоғарыда кәрсетілген міндеттерді іске асыруға болатынын жақсы пұғындыра білді. Сол себептен де Ыбырай Алтынсарин ғезінің оқытушылық ері ғезге де жпұмыстарының барлығын ғезінің мақсатының орындалуына бағыттады ері жете білді. Ыбырай Алтынсарин есімінің елі кннге дейін ел аузынан тнспей, ер шығармасы бала тілінен табылатыны соған делел болмақ.

Әдебиеттер тізімі

6. Серіков Б. Тпұлғалардың тоқпақ пікірі. Астана: Фолиант, 2017.- 178 бет
7. Назарбаева Н. Тарих толқынында. Алматы: Атамұра, 1999. – 296 бет
8. *Жәрімбетова Н.* Тағдыры кермек тпұлға // Егемен Қазақстан. — 2009. — 29 шілде.
9. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ғ.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. — 103бет
10. Абдуллина А. Ыбырай Алтынсариннің «Шариат-ул-Ислам» еңбегінің тербиелік мәні // Қазақ. — № 18,19 (532–533). 8 бет

ҒОЖ 373.167.1

Б.М.Жамекова,

Ақтөбе гуманитарлық колледжі

Ж.М.Адилова,

Ақтөбе гуманитарлық колледжі, п.ғ. магистрі

Ақтөбе облысы,

Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ - ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЙНАР КӘЗІ

Тңйін

Бұл мақалада Ы.Алтынсарин шығармашылығы - халықтық педагогика идеяларының қайнар кезі екендігі туралы айтылады.

Аннотация

В этой статье рассказывается о том, что творчество Ы.Алтынсарина является источником идей народной педагогики.

Abstract

This article tells that the work of I.Altynsarin is a source of folk pedagogy ideas.

Тңйін сәздер: педагогика, шығармалары, тербие.

Халықтық педагогика - бұл қазіргі ғылым мен оқыту және тербиелеу ндерісіне тиімді есер ете алатын, мыңдаған жылдық тежірибе барысында қалыптасқан мәдениеттің бөлігі. ҚР жалпы білім беру Тпұжырымдамасында: «Бастапқы кезеңнің негізгі қызметі - балаларды халықтық педагогиканың озық дәстнрлері бойынша тербиелеу және пұлттық психологияның ерекшеліктерін ескере отырып, олардың бойына сол халықтың рухани қпұндылықтарын сіңіру» - деп кәрсетілген. Бңтінгі таңда білім беру жңйесінде халықтық педагогиканың идеялары мен тежірибесін жиі колданудың мнмкіндіктері мол. Бңтінгі таңда Ы.Алтынсарин сияқты шығармашылығы халықтық педагогиканың идеяларын қамтитын, ойлары мен кезқарастары ғезектілігін жоғалтпаған адам қаншалықты жетіспейді. Білім берудің қай сатысы болса да халықтық педагогика идеялары негізінде оқу процесін пұйымдастыру, озық педагогикалық идеяларды ескере отырып элективті оқу жоспарлары мен бағдарламаларын кпұрастыру, фольклорды пайдалану қажеттілігі артпаса, кеміген емес. Ал мпұндай мәселелерді кетеруде Ы.Алтынсариннің заманауи мектепке сөйкес идеялары қашан да басшылыққа алынатыны анық. Ғйткені Алтынсариннен басқа, қазақ психологиялық - педагогикалық ой жңйесінде халықтық педагогиканың бала тербиесіндегі релі туралы соншама кпұнды ойлар

айтатын тұлғаны табу қиын. «Адамның құндылығы танылатын гуманизм идеясы - мұғалімнің бiтiнгi iс - ерекетiнiң негiзi» - деп атап кeрсеткен Ы.Алтынсарин: «Мұғалiм ғана баланы туған жерге тамсануға және оған снйсiнуге нйрете алады, тек ол сезiнуге нйретедi. Туған табиғаттың азабы мен қуанышы және ол сенiң туған жерiңдi, Отаныңды, Қазақстанды снюге нйретедi, сонда бұл снйiспеншiлiк сенiң жнрегiңде өмiр бойы қалады. Бұл гуманизм, патриотизм идеясы бiзге қаншалықты жақын және қажет! Патриот және ұлы гуманист бола отырып, Алтынсарин қазақтардың өз Отанына деген снйiспеншiлiк сезiмiн оятуға кнш салды. Ол табиғатынан қазаққа тең және халық жырлайтын жақсылықтармен мақтанды. Сондықтан бiз оның шығармаларында Қара - батыр, Жөнiбек- батыр сияқты фольклорда жырланған батырларды кездестiреміз. Адамның халыққа пайдасы болуға мiндеттi, сондықтан Алтынсарин бiрқатар еңбектерiнде халық педагогикасының тағы бiр идеясын еңбектiң ұлылығын дерiптейдi. Бiз Ыбырай Алтынсариндi педагог - ағартушы, ғалым, ақын, публицист және балалар жазушысы ретiнде бiлемiз. Балалармен жұмыс жасаудың негiзi «Бiтiнгi жетiстiктердi дұрыс тнсiну ншiн бұрынғы тeжiрибенi тнсiнiп iздеңiздер», - деген екен данышпандар. Ғасырлар бойы бiлiм мен тәрбие беру саласында жасалған барлық днниелердi бiр кезбен қарап, сол қайнар кездi - алып бiлiм мұхитының негiзiне айналған бұлғақты табу қаншалықты қиын. Адамның ақыл ойы пайда болғаннан берi адамдардың 1600-ден астам буыны өзгердi, олардың тек соңғылары арнайы ұйымдастырылған мекемелер - мектептердiң жаппай өсерiн бастан кешiрдi. Бiз халықтық педагогика туралы халық мөдениетiнiң құрамдас бөлігi ретiнде, ежелгi дәуiрде пайда болған бұлқараның педагогикалық мөдениетiнiң көрінісi ретiнде айтамыз. Ал Ыбырай болса: «Бiрiншi мұғалiм - халық», - деп жазды. Халықтың данышпаны жасаған отбасылық тәрбиенiң педагогикасы жалпы адамзаттық мөдениеттiң негiзi болып табылады. Ы.Алтынсариннiң қызметi мектептiң оқу - тәрбие нрдiсiндегi этнопедагогикалық идеялардың нақты көрінісi болды. Ы.Алтынсарин жаңашыл өрi ағартушы ғана емес, этнограф мұрасын кейiнгi ұрпаққа қалдырды. Ыбырай қазақ халқының өдет - ұрпына ерекше назар аударды. Сонымен бiрге ол патриархаттық - кландық өмiрдегi өртнрлi ырымдар мен жағымсыз құбылыстарды айыптады. Алтынсарин ұлы қазақ халқының ауызша шығармашылығы нлгiлерiн жинаушы ретiнде де танымал. Ол сондай-ақ халқының тарихына да қызығушылық танытты. Ол өз еңбектерiнде тәрбиелiк мөнге назар аударды. Ол белгiлi «Қыпшақ Сейтқұл» өңгiмесiнде ауылшаруашылығымен айналысқан қазақтардың өмiрiндегi өзгерiстердi мақұлдады, қазақтың ауылшаруашылық экономикасын дамыту идеясын жан - жақты колдады. Сонымен, халықтық педагогика және этнопедагогика оның құрамдас бөлігi ретiнде ұлттық интернационалдық тәрбие мәселелерiмен тнбегейлi тығыз байланысты. Оған парасатты, нйлесiмдi жарқын мысалдарын келтiредi. Бастауыш мектеп Ыбырайдың тағы бiр идеясына - адамдар достығы да қатысты. Бiздiң мұғалiмдiк көсiбiмiз өр оқушының, жас ұрпақтың, қоғам мен мемлекеттiң тағдыры ншiн жауапкершiлiкпен сипатталады. Бiтiн мұғалiмдер жұмысының нетижесi қандай болады - ертең қоғам солай болады. Бiз Ы.Алтынсариннiң халықтық педагогика идеяларын қамтитын ең құнды ойларын құрметтей бiлуiмiз керек. Сонымен, халықтық педагогика саласындағы Ы.Алтынсариннiң педагогикалық идеялары, шығармашылық мұралары, өсiресе қазiргi уақытта, жаңартылған бiлiм беруге көшу жағдайында терең өзектi және заманауи болып табылады. Ол өмiрiнiң соңғы қиын кезеңiнде де денсаулығынан айырылып, суықта және ыстықта жолсыз далада жүрсе де, өз халқының бiлiмдi болғанын көргiсi келдi. Ұлы Ғұстаздың туғанына 175 жыл толған жылы бiз оның еңбек қызметiн текке өткiзген жоқ деп сенiммен айта аламыз. Осы жылдар iшiнде адамдар оның идеяларын, естелiгiн және еңбектерiн өздерiне нысана, жол сiлтеушi құрал деп қолданып келедi. Қазақтың ұлы ақыны Абай сөзiмен 3 рухани құндылықтар азып кетедi деп тнсiндiрдi. Алтынсарин бастауыш мектептi екi тiлде оқыту туралы ойлады. Оқудың барлық жылдарында орыс тiлiмен қатар қазақ тiлiн де нйрену керек деп есептедi. «Мұғалiмдер - табиғи дарындар» - оқытуда қазақ тiлiнiң құралдарын орыс тiлiнен қазақ тiлiне және керiсiнше аударма тнрiнде қолдануы керек. Бұл қазiргi заманғы мектептiң өзектi идеясы емес пе? Өзге тiлдi зерттеу, оның

пікірінше «Ана тілі баланың рухани болмысында терең тамыр жайғаны байқалмай тұрғанда басталуы керек». Ол қарапайым, жанды, кәңіл кәтеретін халық ертегілерін, өлеңдерді екі тілде оқуды ұсынды. Алтынсарин балаларды осындай дүниелермен қызықтырды. Алтынсарин «Қырғыз хрестоматиясын» жазғанға дейін таза қазақ тілінде балаларға оқуға арналған бірде - бір кітап болған жоқ. Алтынсариннің осы кітапқа енген «Таза бұлақ» еңгімелерінің бірі терең философиялық мәнге ие. Б.Алтынсариннің өзі де таза бұлақ, бөріне ашық, адам баласы оның даналығы мен мейірімділігіне сүйсінуі үшін кәп нәрсе жасады. Алтынсарин бәкіл өмірін туған халқының ағартушылық саласына арнады. Сол мақсатта жазған «Қырғыз хрестоматиясы» еңбегінің алғысөзінде «Оқытуда нақты білім мен пайдалы ақпарат беру керек» - деп кәрсетіп, оны төрт бөлімге бөлді: 1. Өлеңдер, балалар еңгімелері мен ертегілері, оқушылардың туыстарына жазған хаттарының нлігілері. 2. Ересектерге арналған еңгімелер. 3. Ауызша алынған нлігілер. 4. Мақал - мәтелдер. «Қырғыз хрестоматиясы» өртнрлі халықтардың өмірі туралы кәптеген мәліметтерді қамтиды. Қарапайым және айқын мысалдарды қолдана отырып, Алтынсарин өмірде ненің жақсы, ненің жаман екенін кәрсетті. Қоғамға пайдалы жан- жақты дамыған адамды тербиелеу - бұл Б.Алтынсарин алдына қойған міндет. Шығармашылықтан Революцияға дейін білім алғандардың барлығы дерлік Алтынсариннің «Қырғыз хрестоматиясы» еңбегі бойынша білім алды. Ыбырай орыс халық ертегілерінің, Крылов, Толстой, Ушинский, Дал шығармаларын қазақ тіліне аудару нстінде жұмыс жасаған орыс және қазақ халқының мәдениетін өте құрметтейтін шынайы интернационалист болды. Оның өмірінің басты мақсаты өз халқының санасын алалаушылық, қатыгездіктен, сенімсіздіктен арылту болды. Оның өмірі ағартушылық, далалық аймақ болды, ол балаларға хат, білім, өркениет пен мәдениетті жеткізді. Алтынсарин ескірген кәшпелі өмір аясында надандыққа, ырымшылдыққа, оқшаулануға және исламды өзімшілдік мақсатта пайдаланған дін қызметкерлеріне қарсы тұрды. Ол бір ғана мәдениет - Білім жолына ғана табынған. Қазақстандағы бастауыш мектептер Ыбырай дәстнрлерін қасиетті сақтайды. Мұнда барлық мүмкін жолдармен білімге және шығармашылыққа деген ұмтылыс кәтермеленеді. Бұл ең алғашқы кезден бастап, тіпті мектепке дейінгі жаста. Балалардың бақытына орай, дәл осы жаста, олардың адамгершілік, рухани және интеллектуалдық өлеуеті қалыптасып жатқан кезде, оларды Б.Алтынсарин салған халықтық педагогика идеялары бойынша оқыту кәптеген мәселені шешуге кәмектесері анық. Ол «Қырғыз хрестоматиясы» еңбегін қазақ халқының даналығын, достығын және еңбексүйгіштігін деріптейтін «Арнаумен» бастайды. Сонымен, Ыбырай Алтынсариннің пікірінше, адамгершіліктің негізі білім мен тербие: «Балаларға ннемі қамқорлық жасау ғана шынайы адамдарды тербиелеуге кәмектеседі. Сонымен қатар ата - ана бала үшін нлігі болуы қажет» дегенді алға тартады. Ол қандай қасиеттерді тербиелеуде адамгершілік тербиесінің мазмұнын кәреді? Бұл - патриотизм, ұжымшылдық, адалдық қасиеттері. Білімді табанды түрде игере отырып, Ыбырай өз халқының өрқашан қызығушылық танытқан тарихын да зерттеді. Оның таланты, озық кәзқарастары орыс өдебиетінің өсерімен дамыды. Қазақ қоғамының өміріндегі саяси және экономикалық өзгерістер арқылы қоршаған шындықты бақылау деп түсінді. Ол мұның бөрін балаларға нйретуге тырысты. Бүгінде оның шығармалары бастауыш мектептің барлық оқулықтарынан лайықты орын алды. Өйткені, оның шығармалары біздің Отанымыздың тарихи мұрасын білдіреді. Оқытудың кәрнекілігі ешқашан халықтық педагогиканың назарынан тыс қалған емес. Оқыту барысында кәрнекіліктің қажеттілігі туралы Б.Алтынсарин былай деп жазды: «Оқыту - кәрнекілік өдістемесінің қарапайымдылығы мен мұғалімнің түсіндірмесінің айқындығына негізделген. Алтынсарин бәкіл өмірінде өз халқына түсіністікпен қарады және қазақ даласында барлық халықтардың дәстнрлерін құрметтейтін, қазақ тілін де, орыс тілін де білетін білімді адамдардың кәбеюін қалады. Ғибрат, ақыл - кеңес - халық педагогикасында кең таралған өдіс. Ал оны Ыбырай өз жұмысында өте жиі қолданған. «Жер бетінде өмір снретін халықтар қуаныш үшін жаратылған, өйткені күн риясыз бөрін жылытады, ай сөулесі де бөріне жарқырайды. Айрықша туған да, туылатын да жан жоқ, сондықтан бала кезден

адам атаулысы «тең» деген ұғымды жақсы тнсінуіміз кажет», - деп жазды. Біздің балаларымызға ннемі нйрететін нерсе осы емес пе? Ұз заманындағы Ыбырайдың нзеңгілестері (Мұғалім Балғымбаев былай деп еске алады): «Ол бай, орынды ана тіліне немқұрайлы карамауға кеңес берді. Ол қазақ тіліндегі ғрнектердің, мақал - метелдердің, жұмбақтардың, эпостардың барлық нзектіктерін меңгеру керек», - дейді. Тілді білуді халық елем туралы білімді кеңейтудің, ақыл - ой тербиесінің маңызды факторы деп санайды. Егер ана тілі болмаса, ұлт жоғалады, мәдениет пен айтсақ, елмейтұғын артына сөз қалдырған жан екені бнтінге де, болашаққа да айқын екенін айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин тағылымы (Әдеби сын мақалалар мен зерттеулер) – Алматы, 1991 ж
2. Ысқақов А. Алтынсарин және қазақтың ұлттық тілі. Алматы–1981ж
3. Ахметов Ш. Қазақ балалар әдебиеті. 1974ж
ЕОЖ 541.18

А.А. Жармухамбетова, Л.А. Сейлова,

Қостанай педагогикалық колледжі, қазақ тілі және әдебиеті пәнінің оқытушылары,

Қостанай облысы,

Қостанай қ. Қазақстан Республикасы

КЕМЕҢГЕР ҰСТАЗ ЫБЫРАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ӘСКЕЛЕҢ ҰШАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУ

Тғйін

Тәрбие мен білім бір-бірімен ұштасқан ұлы днние. Бала дамуындағы тәрбие мен білімді ұялатуда нлкен жнрек, мол мейірімділік, сонымен қатар кесіби талант, ізденіс пен іскерлік қажет. «Ұяда не кәрсең, ұшқанда соны ілесің» дегендей бала тәрбиесі ол днниеге келген кнннен басталады. Бала ғскен сайын, оның тәрбиесі де кнрделеніп, оған қойылатын талаптар да кншейе тнседі. Ол нлкен шеберлік пен шыдамдылықты талап етеді. Сондықтан да халық ғмір есігін енді ғана ашқан бғбек тәрбиесін бесіктен бастаған.

Аннотация

Воспитание и образование - великие дела. Чтобы привить ребенку воспитание и образование, требуется большое сердце, щедрая доброта, а также профессиональный талант. С каждым годом воспитание ребенка становится все более сложным, а требования к нему растут. Поэтому люди начали воспитывать детей из колыбелей.

Abstract

Relevance: Upbringing and education are great things. To instill in the upbringing and education of the child a big heart, generous kindness, as well as professional talent, professional talent reading. As a child grows up, his or her upbringing becomes more complex, and the requirements for it are growing. It requires great skill and patience. That is why the people began to bring up children from the cradles.

Тғйінді сздер: Ыбырай, тәрбие, нлгілі, қайырымдылық, адамгершілік.

Ключевые слова: Ибрай, воспитание, образцовое, доброе, гуманное.

Keywords: Ibrai, upbringing, exemplary, kind, humane.

«Жан-жақты талант иесі Ыбырайдың есімі қашан да уақыт сынынан мндрмей ғтіп, ғз халқымен бірге жасасып келеді. Оның ғмірі ғз Отанын шексіз снйіп, оған бнкіл жан-төнімен қызмет етудің тамаша нлгілерінің бірі болып табылады».

Енуар Дербісалин

Қазақ халқының ұлттық мақтанышы болып саналатын аса кәрнекті қайраткерлерінің бірі - ейгілі ағартушы, тамаша педагог, белгілі жазушы Ыбырай Алтынсарин. Ол ғзінің бнкіл шығармашылық ғмірін қазақ халқының рухани даму жолына, оны ғнер-білімді, мәдениетті елдердің қатарына қосу мақсатына арнады. Осы айтылған игі мақсаттарды жнзеге асыру жолында халқына қыруар қызмет еткен Ыбырай Алтынсаринның халық ағарту ісімен тікелей

шпғылдануы, мектеп пұйымдастыруы, алғаш оқу кпұралын шығаруы, қазақ ауыз әдебиеті мен жазба әдебиет нлгілерін , өз шығармаларын оқу, тәрбие ісіне пайдалану, т.б. игі жұмыстар ағартушылық бағыттағы шетел әдебиетімен таныс болу, керегіне қарай пайдалану қажеттігін де туғызды.

Жас пұрпақты адамгершілікке, имандылыққа, әдептілікке тәрбиелеуде мақал-метелдер, нақыл сөздер, салт-дестнр, әдеби мпұралар пұлттық сана-сезімнің қайнар бпұлағы болып табылады. Ыбырай Алтынсарин еңбектерінде адамгершілік, имандылық тәрбиелеріне арналған еңгімелер мен өлең шумақтары жетерлік. Осыларды ескеріп, Ыбырай Алтынсарин еңбектеріндегі адамгершілік, имандылық т.б. тәлім-тәрбие мәселелерін қарастырды. Өрбір отбасы өз балаларын тәрбиелегенде мақал-метелдер, Ыбырай еңгімелерін айта отырса, бала еш жамандыққа бармай, тек қана дпұрыс жол таңдар еді.

Ыбырайдың қай шығармасын алсаңыз қандай да бір тәрбиенің қайнар кәзі екенін дәлелдейді. Даналық оймен берілген қанатты сөздері, өлең тармақтарындағы асыл сөздер осының дәлелі емес пе! Олай болса, қазақтың сауаттылығын армандаған, надандықтан кпұтқару ншін жігерленіп жазған туындылары зиялы қауым өкілінің кез келген шығармасын алсақ та, жас пұрпақты тәрбиелейтін бағыттаушы, нпұсқаушы «бағдаршам» қызметін атқарып тпұр.

Ы.Алтынсаринның барлық еңбектерінде жеке адамның жоғары қасиеттерін қалыптастыруда еңбек, адамгершілік, ақыл-ой тәрбиесінің ерекше орын алатынын атап кәрсетті. Кемеңгер пұстаз Ыбырайдың пұлағатты сөздері, педагогикалық мпұралары халық педагогикасында нлкен орын алады. Оларды қазіргі қазақ халқының пұлттық мәдениеті мен салт-дестнрлерінің қайта жаңарту кезінде кең мағынада насихаттау өрбір ғалымның, мпұғалімнің, ата-ананың борышы болуы қажет. Мпұғалім мен ата-ана бірлесе отырып балаға атадан қалған асыл сөздерді санасына енгізе білсе, тәрбенің дпұрыс жолында екенімізге еш кнмәніміз болмас еді.

Ы.Алтынсариннің шығармаларының басты ерекшеліктері - өрі қысқа, өрі мағыналылығында. Сонымен қатар, тәрбиелік ойды оқушы санасына тез меңгертіп, оны пұғып алу оңайлылығы, өзіндік кәркемдік тәсілдер арқылы айшықталған еңгімелері оқушы қабылдауына лайық днниелер. Еңбекті сню және қадірлеу – Ыбырайдың басты тақырыптарының бірі. Мысалы, «Өке мен бала» атты еңгімесін алсақ жас пұрпақты дпұрыс тәрбиелеуге, оларды жалқаулықтан қашырып, еңбекке тәрбиелеу мәселесіне ерекше мән берген. Жақсы мінез-кпұлыққа нйретуге ерекше кәңіл бөле отырып, тәрбие арқылы бала бойында қандай қасиеттерді дамыту керек екендігін кәрсетеді.

Ы.Алтынсарин еңбектеріне талдау жасағанда олардың өрқайсысында белгілі тәрбиелік маңызы бар идеялар, өсіресе адамгершілік қасиет сапалар жан-жақты қамтылғаны кәзге тнсті. Сонымен қатар Ы. Алтынсарин адамгершілікке тәрбиелеу идеясын қазақ отбасының ең жақсы дестнрлеріне жоғары бағы бергендігінен кәреміз.

Ыбырай адамгершілікке жеткізетін қарапайымдылық, пұрлықтан аулақтық, мейірімділік, өділдік, шыншылдық секілді қасиеттерді қазақтың өмірінен жазған шағын еңгімелерінде, қазақтың мақал-метелдері және өлемдік әдебиеттен жасаған аудармаларында талмастан, жнйелі тнрде қазақ балаларының бойына сңіруге тырысты. Осы дестнрді мпұғалім мен ата-ана интеграциялай білуі керек. Сонда өскелең пұрпақ еңбек, адалдық деген қасиеттерге ие болары сөзсіз. Ағартушы – пұстаз балалардың моральдық тәрбиесіне нлкен жауапкершілікпен қарағандағы, жалпы қоғамның адамгершілік келбетінің дәрежесі сол қоғамда өмір снріп отырған жеке индивидтің адамгершілігінің деңгейіне тікелей байланысты екендігін тнсіне білгендігі оның шығармалары мен қызметінің мазмпұнынан байқалады.

Ыбырай балаларға арналған шығармаларында қандай тақырыпта жазса да алдымен нені мысал етіп кәрсетуге болар еді деген мәселеге тоқтайды. Балаға қызықты материал іздейді. Жазған еңгімесін өмірде кездесетін, баланың өзі назар аударатындай заттармен, іс-өрекеттермен байланыстырып отырады.

Бала тәрбиелеуде Ыбырай Алтынсарин ананың роліне ерекше маңыз беріп, оның аналық махаббатын, бала ғіріудегі нздік қызметін тамаша суреттеген. Баланың алғашқы тәрбиесі ананың қолында болатынын айтқан. ғйткені бала ананың бауыр еті, соғып тұрған жнрегі деп бағалаған:

«Бала, бала, бала деп,
Тннде шошып оянған.
Тнн пьқысын терт бөліп,
Тннде бесік таянған».

Бала тәрбиелеуде бұл ана еңбегін қадірлей білген нздік баға деуге болады. Балалар едебиеті алдымен тәрбие жұмысымен тығыз байланысты болғандықтан, ол бір жақты дамымаған. Оның ғр алуан саласы, тармақтары болады. Сондықтан Ы. Алтынсариннің балаларға арналған шығармалары да тәрбие жұмысына бағытталған дейміз. Алтынсаринның «Жаз», «Езен» деген ғлеңдері де айналадағы табиғат қыбылысына құрмет пен зер салуға бағытталған тәрбиелік орны бар, баланы ғр алуан іске баулитын ғсерлі шығарма.

Жасөспірімдерді ғнер-білімге, оқуға, орыс халқының озық мәдениетіне нлгі-ғнеге алуға шақырумен қатар, Ыбырай балаларға отырықшылық тұрмыстың артықшылығын, белгілі бір мекен болудың жақсы жақтарын тнсіндіруді мақсат етті. Жер, қолғнер кесіптерімен айналысудың пайдалы жақтарын айтты. Мысалы, «Киіз нй мен ағаш нй», «Қыпшақ Сейітқұл» деген қысқа еңгімелерінде дәл осындай жағдайлар суреттеледі.

Еңбек тақырыбы – Ыбырай еңгімелерінің арқауы. Ол техниканы меңгерген адам зор игілікке ие болады, жаратылыстың тілін біледі, оны ғзінің айтқанына қендіреді, халықтың жалпы мәдениетін кетерумен қатар негізінен олардың тұрмысын жақсартады дейді. «Ермекші, құмырсқа, қарлығаш» еңгімесінде, ең кішкентай жендіктердің де ғмір, тіршілік ншін тыным таппай еңбек етіп жнретінін керсете келіп, оларды балаларға нлгі етеді.

Тұлы тұстаздың тәрбие жғніндегі негізгі тақырыбының бірі – талап. Талап етіп талпынбаса, адам баласы ешбір алға баспаған болар еді. «Талапты ерге н тұр жауар», деген халық мақалы да ғмір тежірибесінен туған пікір. ғр нерсені де жігермен істе, ғзінің не нерсеге қабілетің, ынғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, талаптан да таңдап ал дейді.

Ол едебиеттің адамдарға білім санасын тұялатып, арамдылық пен надандықтан қытылу жолдарын керсетуі тиіс екендігін айтты. Алтынсарин шығармашылығының бұл ерекшелігі оның бнкіл қоғамдық қызметінің мақсаттылығын айқындайды. Оның шығармаларына сол кездегі кептеген ақындардың творчествосына тең болған діни кеніл-кнй, тиянақсыз қиял, торығу мен тнңілу мнлдем жат. Ойшыл ғзінің шығармаларына кннделікті ғмірдегі оқиғаларды арқау етіп, озық бағыттар тұрғысынан баға беруге тырысты.

Халқымыздың мәдениет тарихында нлкен орын алатын аударма саласы бнгін де ерекше артып отыр. Ы. Алтынсарин сонау 1879 жылы жариялаған «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулығында орысшадан қазақшаға аударудың алғаш рет жазба нлгілерін жасаған. Ыбырайдың «қазақ хрестоматиясына» енген жеті еңгімесі орыстың кернекті ағартушы-жазушылары Л. Н. Толстой, И. А. Крылов, К. Д. Ушинский, И. Паульсоннан аударылып берілген, мәдениеті дамыған елдердің тыныс-тіршілігінен мағына береді.

«Жас тұрпаққа тәрбие берудің кезі- шағын еңгімелер мен халық ауыз едебиетінің нлгілері» деп таныған Ыбырай ағамыздың адамгершілік тұрғыдағы мәселелері болашаққа жеткізудің жаңаша типі.

Қазақстан Республикасының жастарға кешенді тәрбие беру бағдарламасы(2000) мен «Білім беру» заңында (2007) шығармашылық қасиеті және басқа да ғзіне тең қасиеттері жан-жақты дамыған, бөсекелестікке бейімі бар, нарықтық қатынасқа бағдарланған, Отан алдында ғзінің жауапкершілігін сезіне білетін, ғзінің жеке басының жетістігін бағалайтын, тұлттық және елемдік мәдениеттің және ғзін-ғзі дамытуға, жетілдіруге дайын тұратын тұлғаны қалыптастыру мақсаты белгіленген.

Ағартушы-демократ Ыбырай еңбектері балаларды ақылды да едепті, жан-жақты жетілген, адамгершілігі мол азамат етіп тәрбиелеуде таптырмайтын тәрбие құралы. Тәуелсіздігімізді алып, еркениеттілікке қадам басқан бүгінгі таңда санала да салауатты ұрпақ тәрбиелеуде Ыбырай еңбектерін пайдаланудың берері мол. Ыбырай шығармалары бүгінгі таңда өзіндік өзектілігін жоғалтпақ емес. Ыбырай шығармаларының гуманистік көрінісі – ізгілік пен отаншылдық тәрбие берудегі көмекші құрал. Ы.Алтынсарин туындылары – қазақ халқының сауаттылығын аңсағандықтың мұраты. Болашақты бағдарлай білген ұлы атамыздың еңгімелерін қолдана отырып, балаларымызды тәрбиелер болсақ, ертеңгі ұрпақтың саналы, еңбекші, сыпайы болып өсерінен еш күмәніміз болмас еді. Мектепте балаларға осы қасиеттерді ұстаз ұялатса, нәде ата-ана тәрбиелеп, қадағаласа нұр нәсіне нұр болары сөзсіз.

Ұстазға ербір балаға ерекше мейіріммен қарап, анасындай болу қажет. "Мұхтар Шахановтың тілімен айтқан кезде: "Ербір бала күнәсәндық. Ол күнәсәндықтың кілтін тапқан ғана аша алады", - дейді ғой. Бала жнрегіне жол тауып, баланың қажеттілігіне орай білім беруге тырысу керек. Тұлғалық қабілетін ашып, шығармашылығын шыңдап, таланты болса ұштап, дарын қабілеттерін одан ері дамытып, бір сөзбен айтқанда - ел ертеңін ұстайтын сауатты, білімді азамат қалыптастыруа отырып, жақсы едеттерге тәрбиелеймін. Ерине, бұл - ер ұстаздың парызы. Сондықтан баланың оянбай жатқан тылсым нәктелерін тауып, оны жұмыс жасауға жетелеу нәшін өмірден, Ыбырай шығармаларынан мысалдар келтіруге тырысамын.

Әдебиеттер тізімі

1. Ә. Ламашев «Ыбырай Алтынсарин және оның орыс достары мен ізбасарлары». Алматы «Қазақстан» 1988.
2. М. Жармұхамедов «Ыбырай Алтынсарин тағылымы». Алматы «Жазушы» 1991
3. Ә. Ламашев «Ыбырай Алтынсарин» Алматы «Ана тілі» 1991
4. Қазақстан қоғамының рухани келісімі және толеранттылығы. Қостанай-2008.

ӨОЖ 541.18

Д.Ғ. Жолдина

М. О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі.

Шығыс Қазақстан облысы,

Семей қ., Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ТАРИХТЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тңйін

Тарих пәнінен оқытуда инновациялық едістерді оқу бағдарламасында қолдану ерекшеліктерін зерттеу. Білім беру бағдарламасының аясында мектептерде тарих пәнін оқытуда инновациялық едістер мен тәсілдерді пайдаланып оқудың ерекшеліктері, оның ішінде Қазақстан тарихы және Дңние жнзгі тарихы сабағында инновациялық едістемелерді қолдану жоспарларын қарастыру.

Аннотация

Исследование особенностей применения в учебной программе инновационных методов обучения на уроках истории в рамках учебной программы. Особенности обучения с применением инновационных средств и методов на уроках истории в рамках учебной программы, в том числе рассмотрение планов применения инновационных методик на уроках истории Казахстана и всемирной истории

Abstract

Investigation of peculiarities of application of innovative methods to teaching history. In the framework of delivering knowledge in schools considering plans for application of innovative methods and learning differences in teaching Kazakh and world history lessons.

Тңйін сөздер: Тарих, Ы.Алтынсарин, білім беру.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды кәңілге
Ықыласпен тоқылық.
Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар,
Тілегенің алдыңнан

Іздемей-ақ табылар.- деп Ы.Алтынсарин оқудың, білімнің пайдасын жастарға барынша тнсіндіргісі келді. Ғұлы ағартушы бұл елде жолдарыарқылы білімді басты қынддылық ретіндеқарастыра отырып оқушыларды алға қойған мақсатқа жету үшін нздіксіз еңбектенуге, ізденуге шақырады.

Ы. Алтынсариннің демократиялық - ағартушылық бағыты, оның педагогикалық еңбегінің нш бірдей саласынан кәрініс тапты:

- Біріншіден, бнкіл емір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға және соған оқу қырлардарын жазып шығаруға арнады.
- Екіншіден, ұстаз тәлімгерлер даярлауға, оларға кннделікті ғылыми - едістемелік басшылық жасауға кәңіл бәлді.
- Ншіншіден, шығармаларында қазақ халқының ХІХ ғасырдағы қоғамдық емірінде болған саяси елеуметтік мәселелерді жан - жақты қамтып жазуға жпұмсады [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында ең басты, маңызды принцип ретінде «ұлттық және жалпы адамзаттық қынддылықтардың, ғылым мен практика жетістіктерінің негізінде болашақ маманның дамуы және кәсіби есуі» міндеті алға қойылған. Жас немесе болашақ маманның кәсіби дамуы, езінің кәсібін терең тнсінуі белгілі бір кәсіптік салаға бағыттталып отырған білім, іскерлік пен дағдыны жаңаша тнрде, жаңаша қарқында меңгеруді қажет етеді. Білім берудің сапасын қамтамасыз ете отырып, оны жнзеге асыратын басты ұлға мұғалім болса, оқыту теориясы мен тәжірибесі кәрсетіп тұрғандай болашақ мұғалімдердің кәсіптік және ұлғалық есуінің елеуеті оқу орнындағы білім беру мазмұнын инновациялық технологиялар арқылы меңгеру нәтижесінде жнзеге асады. Оқыту процестерінің кәптнрлілігіне қарамастан дидактикалық, компьютерлік, проблемалық, модульдық және басқа жетекші педагогикалық қызметті іске асыру мұғалімнің еншісінде, мұғалімнің жауапкершілігіне қалып отыр. Оқу-тәрбие процесіне қазіргі таңдағы заманауи технологиялардың енгізілуіне байланысты мұғалім мен тәрбиеші кеңесшінің, ақылшының және тәрбиешінің қызметін одан ері игере тнсуі қажет. Бұл жнйелің басты қозғаушысы ғылым жаңалықтары, тарих пенінің нздік ойлары, елдің елеуметтік, экономикалық саяси жедел жаңару жолындағы табыстары, оқыту мен тәрбиелеу жпұмыстарындағы, ғылыми-едістемелік зерттеулердегі, озық тәжірибелер нәтижелері мен ұсыныстарды, сапалы еңбек табыстарды, бірыңғай ұлттық тестілеудегі жетістіктер болып табылады[1].

Білім беру саласының қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі-оқытудың едіс-тәсілдерін ннемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік едістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы ері қызықты етіуіне ықпалын тигізуде.

Инновация ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың кәбі оған ертнрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э.Роджерс инновацияны былайша тнсіндіреді: Инновация-нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея. Майлс: Инновация-арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жнйелі міндеттеріміздің жнзеге асуын, шешімдерін кнтеміз-дейді. Ендеше инновация ұғымы – педагогикалық сөздік қорына ежелден енген термин. Ол кейбір ғалымдардың еңбектерінде жаңа, жаңалық енгізу деп кәрсетілсе, кейбіреулер оны өзгеріс деген терминмен анықтайды.

Оқу тәрбие ндерісінде инновациялық педагогикалық жаңалықтарды енгізудің 4 кезеңін бәліп кәрсетуге болады:

1-кезең: Жаңа идеяны іздеу. Ақпараттандыру және инновацияларды ұйымдастыру, жаңалықтарды іздестіру.

2-кезең: Жаңалықтарды ұйымдастыру. Оқу – тәрбие нәдерісінде жаңалық енгізулерді алғашқы байқаудан өткізу.

3-кезең: Жаңалықтарды енгізу. Оқу- тәрбие нәдерісінде инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану.

4-кезең: Жаңалықтарды бекіту. Оқу тәрбие нәдерісінде енгізілген жаңалықтардың нәтижесін бағалау.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты-оқу орындарындағы білім беру нәдерісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз тәсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижені пайдалана білу- әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие нәдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа кәзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күншейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге мүлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу нәдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту нәдерісінің нәтижесін көретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбіне жаңашыл, инновациялық болып табылады[3; 25].

Тарих ғылым және пән ретінде білімнің аса маңызды саласына жатады. Өйткені ол бүкіл адамзаттың тарихын, жүріп өткен жолын, жинаған тәжірибесін баяндайды. Тарихты білу әрбір адамға қажет әрі пайдалы. Сонда ғана адам өзі өмір сүріп отырған қоғамдағы орнын, істейтін қызметін дұрыс анықтайды, келешегінде болжай алады. Ғұлама ғалым Н.М Карамзин: "Тарих-әрбір ұлтың ең басты кітабы" – дейді. Тарихқа деген қызығушылығын арттыру үшін сапалы білім берудің тиімді жолдарын таңдау, тарихи және мәдени мұралармен таныстыру, косымша элементтерді пайдалану мен тарихи деректерді оқып үйренуге дағдыландыру, баяндама, рефераттар, хабарлама жасату, өз бетінше оқып білім алып, шығармашылықпен айналысуына жағдай жасау сияқты жаңа педагогикалық технологиялар мен инновациялық бағыттарды, әдістер мен тәсілдерді енгізу және т.б. Б.Алтынсарин қандайда болмасын оқулықтардың құнды жақтарын меңгеріп, олардың қазақ мектептерінде пайдалануға бар күшін салды. Қазақтың тұңғыш педагогтарының бірі болған ол Ушинскийдің кітаптарын өте жоғары бағалаған. Осыған орай, орыстың ұлы педагогі К. Ушинский "Мұғалім өзінің білімін нәздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімділігі де жойылады" деген сөзін әр уақытта естен шығармауымыз қажет. Ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың бірі –

интерактивті тақта, мультимедиалық және «онлайн» сабақтары. Интерактивті тақтаны сабақта пайдаланудың маңыздылығы, яғни оның көмегімен оқыту нәтижесіндегі өзекті мәселелерді шешуге болатындығы анықталған. Интерактивті тақтаны тарих сабақтарында тарихи тұлғалардың суреттерін, тарихи фильмдерді көру, қазақтың кнйлерін тыңдау, есте сақтау, сондай-ақ, реферат, ғылыми жоба жұмыстарының жоспарын құруда сабақтың тиімділігін арттырады.

Оқу методтары мен балаларды оқыту тәсілдерін Б.Алтынсарин мұғалімдерге олардың кең тәрбиелік мағынасында тнсіндіретін:

а) оқыту методтары- балалардың жанре келе мектепке, сабаққа, кейінен ғылымға, өз бетімен білім алуға құмарландыратын (ынталандыратын, ықыластандыратын) жол;

б) сабақта балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет, мысалы, еңгіме, тнсіндіру арқылы оқыту методы. Бұл көрнекілік заттарды және өмір фактілерін пайдалануға көмегін тигізеді: заттарды және құбылыстарды суреттеу, олардың қасиеттерін салыстыру, өр түрлі қортындылар жасау. [4;80-82]

Сондықтан, «Баланы бір затпен таныстырмақшы болсақ, сол зат туралы сөйлеп қана қоймай, алып келіп балаға көрсет деп» - кезінде Мағжан Жұмабаев айтқандай, интерактивті тақтаны сабақта дидактикалық оқыту құралы ретінде пайдалану керек. Өсіресе, жаңа сөзбен таныстырып, қолданысқа тнсіруде ақпараттық–коммуникациялық технологияның атқаратын рөлі зор екендігіне көзіміз жетті. Гректің ұлы ойшылы Плутарх кезінде былай депті «Көптеген табиғи талант иесі дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Олар алдына келгендердің табиғи қнбылысына терең бойлай алмай, тұлпарды есеке айналдырады, құртып тынады».

XXI ғасыр – ғылым ғасыры. Сондықтан жас ұрпаққа, жас буынға жаңаша білім беру жолында тнбегейлі өзгешеліктер жанріп жатыр. Бүгінгі таңда оқытудың жаңа техникаларын пайдалану өмір талабы. Жалпы «XXI ғасыр инновация мен индустрияның заманы». Қазіргі кезеңде бұрынғы дәстүрлі болған қалыпты сабақ беру өдісін жаңа мазмұнда ұйымдастыру және жаңа технологияны пайдалана отырып түрлендіру уақыт талабы. Өйткені бүгінгі қоғамдағы өзгерістермен бірге білім беру жнйесінде сабақтың жанргізілу барысына – да, жаңа талап, жаңа міндет өкеледі.

Өлемде білім саласындағы саясаткерлер ншін – де ең басты маңызды мәселе болып отырғаны: "XXI ғасырда нені оқыту керек және мұғалімдер оқушыларды XXI ғасырға қалай дайындайды?". Табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен аттауымыз нлкен нміттің басты нышаны болып табылады, осындай оқыту өдістемесіндегі заман талабына сай бағдар деп инновациялық технологиялық білім беру жнйесін айтуымызға болады[5;6-9].

Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнін терең білгір болуы емес, тарихи танымдық, педагогикалық психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ал біздің мақсатымыз – баланың сабақ нстіндегі оқу – өрекетін тиімді өрі қызықты етіп ұйымдастыру. Мұғалімнің міндеті – оқушыға оның бойында жасырып жатқан мнмкіндіктерін ашып көрсету, оқушының білім деңгейін нақты білу[6;13-15].

Тнрлі өдіс-тәсілдерді пайдалана отырып сапалы білім, саналы тәрбие беруде сабақтың тиімді түрлерін пайдалану оқушы белсенділігін артыруда зор маңыздылығын айта келе, өз педагогикалық қызметінде пайдаланып жанрген білім беру технологияларына тоқталғым келеді. Қазіргі кезде ең көп қолданып жанрген – оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауді дамыту технологиясы болып табылады. Бүгінгі тарихты оқытудағы басты мақсат - днниежнзілік дамудағы адамзаттың орны ерекше екендігін, ол жасаған бнкілелемдік құндылықтарды білетін, оларды Қазақстанның дамуы ншін пайдалануға ынталы, жан - жақты жетілген, өзінің тарихи тамырларын, қоғамдағы орнын тнсінетін белсенді азаматтарды қалыптастыру. Осындай міндеттерді жанзеге асыруда тарихшы мұғалімдердің атқаратын орны ерекше.

Тарих пенін оқыту, ұрпақтар бойына дарыту кәп ізденістерді, сан түрлі едістемелік тәсілдерді қажет етеді. Ізденетін мұғалімдер болса ғасырлар қойнауында тұнып жатқан бай шежірелер баршылық. Оны талмай ізденудің, жан - жақты талдаудың нәтижесінде кннделікті баспасөз құралдарынан табуға болады. Қазақ атамыз «Мың естігеннен бір кәрген артық» дейді, бұл оқушы есінде ұзақ сақталар еді. Жиырма бірінші ғасыр мұғалімі, оның ішіндегі Тәуелсіз, зайырлы Қазақстанның тарих пені мұғалімі жан жақты, білімді, өз ісін ете жақсы білетін ұлттық идеологиямен сусындаған азаматтар болуға тиісті. Ендеше бұл кәп ізденісті, талмай еңбектенуді қажет етеді.

Қазіргі уақытта жаңа білім беруде инновациялық технологияларды қолдану қажеттілігі ете зор. Инновациялық технологияларды пайдалану арқылы оқушыларға қазіргі кездегі заман талабына сай білім беру ндерісінде біршама жетістіктерді меңгертуге пайдалану қажеттілігі туындайды.

Қазіргі кездегі шапшаң жнріп жатқан жаһандану нрдісі елемдік бәсекелестікті кнштейте тнсуде. Елбасы өзінің Жолдауында «Білім беру реформасы- Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мнмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі» деп атап кәрсетті. Олай болса, Қазақстан Республикасының білім беру жнйесін ақпараттандыру еліміздің даму стратегиясының негізгі бағыттарының бірі, себебі «XXI ғасыр – білім беру жнйесін ақпараттандыру ғасыры» деп атаған болатын. Жәнеде өзінің «Қазақстан білім қоғамы жолында» деп аталатын Назарбаев Университетінде оқыған лекциясында білім сапасы арттыру жәнінде тұжырымды ой айта келіп, білім нәрімен сусындататын біздің асыл да ардақты ұстаздарымызға да нлкен міндеттерді жнктегені барлығымызға мәлім. Ендеше келешекте Қазақстанның ғарыштап дамуына өз нлесін қосатын бннгінгі ұрпақ ертеңгі азамат болғандықтан оқу-тәрбие нрдісін жаңарту инновацияландыру басты мақсат болып табылады.

XXI ғасыр – техниканың озық дамыған ғасыры. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында қазіргі таңда барлық мектептер компьютермен, компьютерлік құрал – жабдықтармен қамтамасыз етілуде. Қазіргі білім беру жнйесінің ерекшелігі тек біліммен қаруланып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, нздіксіз өз бетінше ерлеуіне қажеттілік туындауда. Менің ойымша, ақпараттық білім беру ортасын жобалаудағы басты мақсат - оқушыны өздігінен оқуға талаптандыру, ізденімпаздыққа баулу, белсенділігі, сенімділігі, өз білімін шындап жетілдіре алады. Оқу арқылы ақпараттың 10%-ы, тыңдау арқылы 20%-ы, оқыту процесінде 40-50 %-ы оқушы белсенділігін арттыру мнмкіншіліктері жасалу нәтижесінде білімнің сонда ғана 70 %есте сақталатындығы зерттелген.

Ұлы ғалым Сократ былай дейді: «Білмеген масқара емес, білгісі келмеу ұяттырақ». Тәуелсіз елді еркениетті елемге танытатын дамыған елдер қатарында терезесін тең ететін кнш – білім және білімді ұрпақ болмақ. Сондықтан білімді ұрпақты тәрбиелеу—біздің қасиетті ұстаздық борышымыз деп білемін.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты- еркениетті елдер қатарына кәтерілу болса, ал еркениетке жетуде жан-жақты дамыған рухани бай тұлғаның орны айрықша. Қазіргі білім берудің мақсаты да- жан-жақты жетілген, рухани ер тұлғаны қалыптастыру. Осы орайда оқушының танымдық, шығармашылық қабілетін дамыт мұғалімдерінің алдында тұрған жауапты міндет екені сөзсіз. Оқушының шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту ншін жоспарлы істің мақсаты мен міндетін айқындап алу қажет.

XXI ғасыр мұғалімі жан-жақты болуы заңды деп ойлаймын. Оқыта отырып тәрбиелеу- қазіргі заман мұғалімінен талап етілетін басты мәселе. Сондықтан атақты педагог К.Д.Ушинскийдің «Оқыту- тәрбиелеудің қуатты органы,бұл органды пайдалана білмеген тәрбиеші шәкірттерге есер етудің ең басты және қажетті құралынан айрылады» деген сөзін ннемі жадымызда сақтасақ деймін.

Әдебиеттер тізімі

1. Елемдік педагогикалық ой-сана, 10 том, –Таймас|| баспа нйі, 2010ж.

2. Назарбаев, Н. Қазақстан халқына жолдауынан// Н.Назарбаев Егемен Қазақстан 2011.№6, 5-9б.
3. Нағымжанова, Қ. Инновациялық оқыту жағдайларындағы мұғалім қызметінің психологиялық-педагогикалық негіздері/Қ.Нағымжанова Өскемен: Артекс,1999.-365б.
4. Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі/ Ө.Сыдықов «Мектеп» баспасы, 1969 ж.
5. Кәшімбекова, С. Инновациялық технологияны білім сапасын кәтеруде пайдалану мнмкіндіктері/ С.Кәшімбетова Алматы: Білім, 2008.-244б.
6. Тәлеубаев, Г. Тарихты оқытудағы едістемелік технологиялары// Г.Тәлеубаев Қазақ тарихы 2009.№5.12-14б.

ӨОЖ 03.01.45

М.Т. Жумабаева

Қазақстан және Днниежнзі тарих пендер оқытушысы,
археология және этнология гуминтарлық ғылымдар магистрі
"Бәбек" ПҒПББСО, "Өзін-өзі тану" Адамның нйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХИ ӘЛКЕТАНУЫНА Ы. АЛТЫНСАРИН МЕН Ш.Ы. УӘЛИХАНОВТЫҢ ҚОСҚАН НГЛЕСІ

Аннотация

Әлкетанудың кәрнекті әкілдері ойларының шығармашылық мұрасын зерттеу, отандық мектептің өзгешелігін анықтау, тарих ғылымы бос сәздерден біртіндеп айырылып келе жатқан кезде тарихи шындықты орнату, пұмыт қалған есімдерді қайтару және тарихи мәдени ескерткіштеріміз бен монументтерімізді жаңғырту. Әлкетану елеуметтік-мәдени тежірибенің кәптеген саласында маңызды орын алады. Тарихи-мәдени мұраны сақтау мен зерттеу, мемлекеттік мұрағат, музей қорларын жинақтау, халықтың тарихи сезімін қалыптастыру кәп жағдайда соған байланысты.

Аннотация

Изучение творческого наследия мысли выдающихся представителей краеведения, выявление специфики отечественной школы, установление исторической реальности, когда историческая наука постепенно теряет свои пустые слова, возвращение забытых имен и возрождение памятников и монументов исторической культуры. Краеведение занимает важное место во многих областях социокультурного воспитания. От этого во многом зависит сохранение и изучение историко-культурного наследия, комплектование государственных архивов, музейных фондов, формирование исторического сознания народа.

Annotation

The study of the creative heritage of the thought of outstanding representatives of local lore, the identification of the specifics of the national school, the establishment of historical reality, when historical science gradually loses its empty words, the return of forgotten names and the revival of monuments and monuments of historical culture. Local history occupies an important place in many areas of socio-cultural education. The preservation and study of historical and cultural heritage, the acquisition of state archives, museum funds, and the formation of the historical consciousness of the people largely depend on this.

Тңйін сәздер: әлкетану, ескерткіштер, мәдени мұра, музей, мұрағат.

Қазақ әлкесі сонау ерте замандардан бастап зерттелініп келеді. Еуразияның кіндігінде орналасқан әлкемізді Батыс пен Шығыстың алпауыт мемлекеттері ешқашан назарынан тыс қалдырмаған. Қазіргі қазақ әлкесінің тарихы мен мәдениеті жәніндегі ежелгі жазба деректер парсы патшалардың жазбалары мен Зороастра дінінің қасиетті кітабы Авестадан бастап грек, қытай, араб авторларының еңбектерінде кездеседі. Сонымен қатар, әлкеміздің тарихын қалпына келтіруде кәне тнркі руникалық жазба ескерткіштерінің қңны баға жеткісіз. Орта ғасырдағы қазақ әлкесінде болып өткен тарихи оқиғалар мен нрдістер, сол деуірдегі кәптеген ғұламалар мен тарихшылардың еңбектерінде өзіндік орын алады. Бұлардың барлығы әлкеміздің тарихы туралы алғашқы

мәліметтерді бере отырып, қазіргі күннің өткен тарихымызды қалпына келтіруде бірігей деректер болып табылады. Бұл еңбектердің XVIII ғасырдан бастап тәуелсіздік жылдарға дейінгі зерттеулерден шынайылығы басым болды. Көп жағдайда бұл авторлар өзі суреттеп отырған елге ерекшеліктерін қаз-қалпында баяндаған. Ал XVIII ғасырда Қазақстанды Ресей империясының отарлау, шикізат кезіне айналдыру, бодандыққа түсіру саясаты басталғаннан кейін ұйымдастырылған түрлі бағыттағы зерттеу жұмыстары ғылыми тұрғыдан кері отаршылық талап-мүддені қанағаттандыруға бағытталды. Осы кезеңнен бастап еліміз тәуелсіздік алғанға дейінгі аралықта тарихымызды зерттеу ісіне Ресейдің шовинист-отаршыларының кезімен қарауға мейлінше болды. Олардың еңбектерінде шынайы ақиқаттан бұрмаланған субъективтілік басым болды. Сондықтан, біздің алдымызда тұрған басты мақсат – тарихымызды жаңа тәуелсіз кез қарастыруынан қайта қарап, жаңғырту. Себебі, ғасырлар бойы халқымыз жеке шаңырақ кетіріп, өз алдына еркіндік туын тігіп, тәуелсіз мемлекет болып, елемнің өркениетті елдері қатарынан кетіну [1,(10-20 бб)].

Қазақстан – өзіндік даму жолы, өзіндік экономикасы, өзіндік мәдениеті бар егемен мемлекет. Бүгінгі таңдағы қол жеткізген зор табысты, кез келген мемлекеттің тәуелсіздігіне, елдігіне қажетті саяси, әлеуметтік-экономикалық, алдыңғы қатарлы озық білім және мәдени жетістіктермен қамтамасыз етіп, одан кері өрбіту керек.

1991 жылдан бері тарихи өлкедануда жнзеге асырған, жеткен жетістіктері де аз емес. Солардың бірі қазақ өлкесін зерттеу жұмыстары. Қазақстанның тарихын жасауда өлкедану жұмыстарының маңызы зор. Өлкедану жұмыстары тарих жаңғырығы десек қателеспейміз. «Ел тарихы – жер тарихы» дегендей еліміздің тарихын жаңғырту үшін жеріміздің тарихын зерттеуіміз қажет. Өлкедану жұмыстары халқымыздың тарихын ғана жаңғыртып қоймай, еліміздің, салт-дәстүр, әдет-ғұрып және т.б. құндылықтарына лайықты баға беруге көмектеседі.

1998 жылдың елбасы Н.Ә. Назарбаевтың жарлығымен «Халық тұтастығы мен ұлттық тарих жылы» деп жариялануы халқымыздың тарихының зерттелмей кенже қалған жақтарын ашуға, ақтандақтардың орнын толтырып, әділетті шындықты қалпына келтіруге мол мүмкіндіктер берді. 2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы енгізілуі қазақ халқының мәдени өмірінің зерттелуі бүгінгі күн тәртібіне қойылып, ұлттық, елдік тарихымызға қайта қарауға, оның сабақтары мен нәзіктерін, ұлтымыз бен тәуелсіз республикамызда бүкіл елемге танытуға және жас келешек ұрпаққа тәлем-тәрбие беру үшін пайдалануға мемлекеттік көлемде назар аударылып отырғандығының белгісі. Бағдарламаны жүргізудегі міндеттердің бірі «ең алдымен, білім беру саласын дамыту, халқымыздың тарихына қатысты мәдени мұрамызды сақтауды қамтамасыз ету, алыс-жақын шет жұрттағы жетігерлеріміз бен мұрағаттарымызды іздестіріп, жинақтау. Сонымен қатар, кең сахарамызда шашыла орналасқан көптеген қазақтың тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштеріне зерттеулер жүргізіліп, оларды ғылыми негізде қалпына келтіру, жаңарту жұмыстары жүйелі түрде қолға алынды. Бұл бастаманың ел рухының көтеріліп, ұлт жадының жаңғыруына нәлкен өсерін тигізетін құбылыстарының біріне айналғаны ақиқат [2, 3 б.].

Қазақстан Республикасы тарихи сана қалыптасуын тұжырымдамасында: «Тарихи ағарту және тәрбиелеу жастарды өз халқының рухани өлеміне баулуға, оның мәдениеттінің, тарихының тамырларын нәретуге, халық поэзиясын, музыкасын, бейнелеу өнерін түсінуге ықпал етеді. Осы мақсаттарға орай, өлкедану жұмысын жаңғырту, тарих, мәдениет және табиғат ескерткіштерін қорғауды күшейту керек», - делінген [3, 3 б.].

Көрнекті қазақ ғалымы, сәулетшісі және тарихшысы Шот-Аман Уәлихановтың Қазақстанның тарихы, тарихи өлкедануы мен сәулет өнеріне қосқан нәлесі ерекше болды. Сәулетшінің Қазақстанның өрбір аймағында еңбектері айырықша орынға ие. Мысалы, Астана қаласында, Есіл өзенінің жағалауында орнатылған Кенесары хан ескерткіші тұғырының конструкциялық өрі пластикалық тұрғыдан дәл табылған формасы мен

өлшемінің, ескерткішке бастап апаратын жолдың архитектуралық құрылымының, ғезенге апарар еңіс жолдың арқасында тек жарасып қана қоймай, бастапқы бір пұлылық, бейнелі қуатқа ие болғандай. Бұл ескерткішті теуелсіздіктің және қалпына келтірілген қазақ мемлекеттілігінің басты символдарының бірі десек те артық айтқандық емес, ғйткені Кенесары хан ғзі билік еткен жылдары қазақ елінің Ресей империясынан егемендігін сақтап қалу мақсатын қойған пұлт-азаттық қозғалыстың біртуар кнрескері болған еді [4].

Уелиханов ғзінің сеулеттік-мнсіндік жобалары ншін ғр тнрлі, бірақ ғрдайым белгілі бір кеңістіктік ортаға, идеялық мақсатқа сай шешімдер таба біледі. Қазақстанның мемлекеттік және саяси ағартушысы, нш мerte Социалистік Еңбек Ері Дінмұхамед Ахметұлы Қонаевтың ескерткіш мнсінін 1978 жылы Бғенбай батыр кғшесімен Қонаев кғшесінің қиылысында қойылған. Қазақстан компартиясының бірінші хатшысы – Дінмұхамед Ахметұлы Қонаевтың (1912-1987 жж.) жасаған еңбектеріне орай орнатылған. А.Қонаевтың мнсіні қоладан құйылып, тұғыры жылтыратылған граниттен орнатылған. Шот-Аманның шығармашылығында кркем идеялар қоршаған орта арқылы кғрсетіледі. Шота Уелиханов Тоқаш Бокин бейнесін бір мезгілде саябақтың тыныштығымен де, қаланың даңғазашуымен де қалай байланыстырылған ғрбір алматылық біледі десем артықтық емес. Тоқаш Бокин Жетісуда Кеңес нкіметін орнату ншін кнрескен. Т.Бокин ескерткіш-бюсті 28 гвардияшы-панфиловшылар саябағының батыс жағында 1975 жылы орнатылған. Биіктігі 5 метрлік граниттен ойылған пішін. Т.Бокиннің динамикалық бейнесін кғрсетеді. Жас кнрескердің бейнесі жоғары кркем сапалығымен, деуірдің терең тнсінуімен ерекшеленеді. Ескерткіште революция идеалдарының романтикасымен, жастық шақтың берік сенімділігі кғрінеді. [3, 7 б.].

Уелиханның шығармашылығы туралы айта отырып, оның мені, мазмұны және образдық шешімі жағынан алуан тнрлі жобаларының барлығын жалпы стильдік тұтастық біріктіретінін атап ғтпеуге болмайды. Оның ғр жобасы – құрылымдық жағынан да, мазмұны жағынан да ғзара байланысты, ғзара теуелді элементтердің кнрделі, бірақ бірлескен жнйесі. Автордың қайталанбас дербестігі олардың ерекше құрылымынан да, менге толы бөлшектердің нақты бірізділігінен де байқалады. Қостанай қаласындағы Ахмет Байтұрсыновқа арналған ескерткіш 2000 жылы бой кғтерді. Ағартушы тұстаздың стол басында хат жазып отырған бейнесі сомдалған. Ескерткіш биіктігі 2 метр. Бейнесі мыстан құйылған, орнатылған тұғыры гранит тастармен қапталған. Ескерткіш осындай табиғи ортаға нйлесім тауып сіңе алуымен ерекшеленеді.

Ыбырай Алтынсарин (азан шақырып қойған аты – Ибраһим) Ыбырай 1841 жылдың қазан айында қазіргі Қостанай облысының аумағында днниеге келіп, Қостанай қаласынан нш шақырым жердегі кғел жағасында салдырған ағаш нйінде сырқаттанып 17 шілде 1889 жылы ғмірден ғтті. Ыбырай Алтынсарин – қазақтың пұлы ағартушы-педагог, жазушы, этнограф, фольклортанушы және қоғам қайраткері [5, 175 б.].

Кғрнекті қазақ ғалымы Ыбырай Алтынсарин артына мол ғылыми мұра қалдырды. 1864 жылы қаңтардың 8 жұлдызында Торғай жерінде алғашқы мектебін ашты. Қазақ балаларын тек біліммен сусындатпай, еңбекке баулуды кғздеген ол 1883 жылы 15 қарашада Торғай қолғенер мектебін ашады. Алтынсарин қазақ қыздарын оқытуға да кғп кнш жұмсады 1888 жылы қыздарға арналған 12 орындық мектеп интернат ашады. Басты арманы қазақ балаларының сауатты, білімді, пұлтжанды тәрбиелеу еді. Ы. Алтынсаринның туғанына 150 жыл толуына орай 1991 жылықазанның 16-да «Ыбырай Алтынсарин мемориалдық музейі» ашылды. Ғимараттың келісті де ықшам кғрінісі Ы. Алтынсариннің ғмірі мен ғылыми қызметін жан-жақты баяндайтын музей экспозициясы мен мен нйлесімді нндестік тапқан. Ол мінез-кұлқы жағынан қарапайым ғрі еңбекснйгіш, ғзге халықтардың қол жеткен табыстарын неғұрлым кғбірек біле тнссем деп армандады. Алған білімін ғз халқының пайдысына асыруға талпынды [6].

Жалпы адамзат алдындағы ең таза, ең еділ ғлшем жасайтын, баға беретін – ол тарих. ғйткені, тарих алдында пенденің бөрі бірдей. Нелер заман ғтсе де шыңғырған

шындығынды мойнына қоятын да сол тарих, уақыт. Егер егемен қазақ елінің тарихын қалыптастыруда өз тұлғалары бар десек, соның жуан ортасында Қазақстан Республикасына еңбегі сіңген ғылым ағартушысы жазушы, этнограф, фольклортанушысы Ыбырай Алтынсарин, архитектор Шығыс елдері халықаралық архитектура академиясының академигі, профессор Шот-Аман Ыдырысұлы Уәлиханов пен қазақ ғұлама ғалымы, қоғам қайраткері. Педагог пен сәулетшінің атқарған еңбектері толағай теңіз, қазақ тарихи өлкетануына да айтарлықтай мол мұра қалдырды десек те болады. Сәулетшінің қиялын тербеген бұл біртұтас дүние қазақ өрнегі ойылып салынған сол дүңгектің екі қапталында халқымыздың мыңдаған жылдар бойғы тарихынан сыр тартар кәріністермен толықтырылған. Тұлғалардың тарихи өлкетануға деген шабыты елі талай кәркем дүниелерді халқына сыйлары хақ!

Әдебиеттер тізімі

1. Исаева А.И. /Тарихи өлкетану: оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 10-20 бб.
2. Сәлейменов О, Нұршайықов Ә, Кенжебаев С. /Тұлыларды тұлықтау - тұрпақ парызы: Қарақаралы ауданының әкімі С.Ж.Аймақов мырзаға азаматтығы асқақ ғалым, ҚР ТҒА академигі Бақия Атшабаровтың есімін есте қалдыру шаралары туралы Әтініш // Орталық Қазақстан. – 2010. – 23 желтоқсан – 3 б.
3. Уәлиханов Ш.Ы. /Этноцид мемориалын жасау концепциясы : [Аштық және репрессия құрбандарына арналған мемориалдың жобасы туралы]. // Парасат. – 1995ж. – № 5. – 12 б.
4. Уәлиханов Ш.Ы. /Тұғыры мықты бастама : ["Қазақстан" тұлттық энцикл. туралы]. // Ана тілі. – 1999. – 15 шілде(№ 28). – 10 б.
5. Батыс Қазақстан обылысы : энциклопедия / Батыс Қазақстан обылысының әкімдігі. – Алматы: Арыс. 2010. – 575 б.
6. Irina V. Kornilova; Timur A. Magsumov. The Soviet Society in Focus of at Regionalistika Journal of European Researcher. Abstract

ӨОЖ 371.3:004(574)

Б.Е. Жұмаділдаева,

Меншік Маметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі,
тарих мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ-ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДЫҢ КІЛТІ

Тңйін

Бұл мақалада цифрлық білім берудің қазіргі кездегі маңыздылығы, білім беру платформалары туралы айтылған.

Аннотация

В этой статье рассказывается о важности цифрового образования на современном этапе и образовательных платформах.

Abstrakt

This article discusses the importance of digital education at the present stage, educational platforms.

Тңйін сәздер: сандық білім беру, платформа, ақпараттық қоғам

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін нәмі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы өрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Білім берудегі ақпараттандырудың негізгі мақсаты- Қазақстан Республикасында біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру болып табылады. Ол болса білім беру саласында

жаңа ақпараттық технологияны пайдалануға ,Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістікті елемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыруға мүмкіндік береді.

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы - білім алушыларға ақпараттық білім негіздерін беру логикалық-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу. Демек, ақпараттық бірліктердің білімге айналуы елемнің жнйелік –ақпараттық бейнесін білім алушылардың шығармашылық қабілеттері мен құндылық бағдарларын дамыту арқылы қалыптастыруды кездейтін, адамның днниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын интеллектуалды дамытуды қалыптастырудың бір жолы.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім беру жнйесі алдында білім беру ндерісінің барлық қатысушыларын білім беру ұйымдарында электрондық оқыту жнйесін қолдану арқылы нздік білім беру ресурстары мен технологиялармен бірдей қамту тапсырмасы қойылған болатын. Қойылған тапсырмаларды шешу арқылы оқыту сапасы, білім беруді басқару тиімділігі ,сыртқы ортамен ақпараттық интеграция артады.

Кәсіби интернет –ресурстарының сипаты, мақсатын тұжымдауы және сапасы, сондай-ақ онда берілген материалдардың құрамы да алуан түрлі. Сондықтан да педагогикалық ғылым, бір жағынан мұғалімнің қолында бар әдістемелерге жаңа мультимедиялық технологияларды бейімдеу әдістерін ннемі іздестіру нстінде,ал екінші жағынан компьютерлік технологияларды сабаққа енгізудің жаңа өзіндік әдістерін іздеу нстінде.

Білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз ету ншін, оқу ндерісінде ескелең құрпактың СБР белсенді қолдану, бңгінгі таңда берілген бағдарлама аясында педагогикалық қоғамдастықтың алдында өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді кездейді. Интерактивті тақтаның мүмкіндіктері де мұғалімдерге баланы оқытуда бейне және ойын бағдарламаларын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Сандық білім беру ресурстары –мультимедиялық дыбысталған презентациялар,сандық форматқа айналдырылған мәтіндер, интерактивті тапсырмалар мен белгілі бір тақырып бойынша тестілеу бағдарламалары түріндегі интерактивті кешен.Бұл -оқу процесін ұйымдастырудағы кәемкші құрал.

Сандық білім беру кешендерінің мазмұнына келер болсақ:

- Ақпарат алу блогі: ғылыми мақалалар, мәтіндер, оқулықтағы мәтіндерден нзінді, иллюстрациялар, анимациялар және тағы басқа мультимедиялық құрылымдар, мультимедиялық презентациялар.
- Виртуалды галерея: видеофрагменттер, анимация, шынайы және иллюстрациялық суреттер, дыбыстық объектілер.
- Анықтамалық материалдар: графиктер мен диаграммалар, ғалымдардың өмір деректері, аннотациялық интернет-сілтемелер.

Сандық білім ресурстарына қойылатын талаптарға келсек:

- Оқу бағдарламасы мен оқулықтар мазмұнына сай болуы;
- Оқытудың заманауи формаларына негізделіп,оқытуды интерактивтілік және мультимедиялық тұрғыдан қамтамасыз етуі;
- Оқушылардың жеке және жас ерекшеліктеріне сай, оқытуды саралау және даралау мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- Оқушылардың осы пән бойынша алған білік-дағдылары негізінде проблемаларды шешуде өмірлік тәжірибе қалыптастыруға бағытталған оқыту түрлерін ұсыну;
- Топтық және жеке жұмыстар ұйымдастыру;
- Шынайы мәліметтерге снйену;
- Оқулықтың сәйкес бөлімдерінің кәлемін ұлғайту т.б

Сандық технология негізінде қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қазір кәптеген ресурстар бар. Соның ішінде кәбірек қолданысқа ие болып жңрген цифрлы ресурстарға тәменде талдау жасап ғетсек.

СБР-дың оқу процесінде қолданылатын тнрлері ғете кәп деп айтуға болады. Ол ғер пәен мпғалімінің ізденуіне, шығармашылық ғелеуетіне байланысты. Мен қоғамдық пәендер оқытушысы болғандықтан ғез пәендеріме қатысты бірнеше ресурстар мен порталдарға тоқталып ғетсем.

Қазақстандық тарих ғылымының мамандарының мақалаларын ғер кезең бойынша тарихи мәліметтерді еліміздергі бірден –бір тарихи портал [http// e-history.Kz](http://e-history.Kz) сайтынан табуға болады. Мпңда тас дәуірінен бастап қазіргі заманға дейінгі тарихи деректер мен шынайы ақпараттар жинақталған. Сонымен қатар, отандық тарих ғылымы мамандарның ғылыми жпғмыстартарынан кең кәлемде ақпарат алуға мнмкіндіктер қарастырылған.

Қазіргі уақытта білім алушылардың барлықтарының қолдарында смартфон қпғрылғылары бар. Оқушылар бойындағы смартфонға тәуелділікті оқу процесіне тиімді қолдану мақсатында **Kahoot** ойынын да пайдаланған тиімді. Бағдарламаның мнмкіндіктері 120 сәзден тпғратын спғрақ, 4 тнрлі фигурамен берілетін нпғсқалар, оқушының нәтижесі кәрінеді. Kahoot ойынын кәбінесе ғеткен материалды қайталау және сабақты қорытындылау кезеңінде қолданған тиімді. Ол ғербір сынып ншін ғете қызықты викториналар жасауға мнмкіндік береді. Тапсырмалар қпғрастыру ншін қанша қолдансаңыз да ешқандай ақы тәлемейсіз

Сонымен қатар **Bilimland.kz**- оқушылар мен студенттерге арналған білім беру платформасы. Бпғл платформа барлық жастағы балаларды оқытуға арналған курстардың жиынтығы ғана емес, жаңа заман мпғалімі мен оқушыға арналған кәмекші болып табылады. Тапсырмалар кәбінесе тест немесе сәйкестендіру, бос орынға тиісті сәздерді қою сияқты тәменгі дағдыларды қамтитын тапсырмаларға негізделген. Бпғл платформаның жаңарған **onlinemektep.org** платформасы да тиімді платформа. Онда сабақ пен оқу процесін басқарудың соңғы модельдері жасақталған.

Quizizz-студенттерді онлайн режимінде бағалаудың Kahoot-қа ғете пқсас онлайн режиміндегі тестілеу бағдарламасы. Оқушылар компьютерді, ноутбукты немесе смартфонды пайдалынып, PIN-кодты және атын енгізеді, яғни интернетке кіру мнмкіндігі бар кез-кезген қпғрылғыға тесттерді орнатуға болады.

Алайда, Quizizz қызметіне Kahoot-қа қарағанда, мпғалімнің сабақты жақсы басқаруға , ғер оқушынының жеке жпғмысын бақылауға мнмкіндігі бар[1].

Screencastify-мпғалімге видеороликтер мен сабаққа қатысты видеолар тнсірудегі қажетті қпғралдар. Бпғл программа арқылы тегін және ақылы мнмкіндіктермен 5 минут және одан кәп уақыттағы жоспарланған видеосабақ тнсіруге болады. Сонымен қатар, видеоны youtube.com сайтына жнктеп оны басқа да оқушылардың кәріп, оқытушылардың пайдалана алуына мнмкіндік жасай аламыз.

Twig-bilim сандық ресурсы жаратылыстану-математика бағытында білім беретін Биология, Химия, География, Математика, Физика пәендеріне қатысты тнрлі ақпараттармен қамтылған.

Mentimeter – интерактивті тпғсаукесер қпғралы, ол оқушылармен спғхбаттасуға, ақпаратты тнсіруге және оқушылардың бірін-бірі бағалауда жасырын дауыс беруіне мнмкіндік береді. Суреттерге, бірнеше таңдау жасауға, тнрлі деңгейлерге, ашық спғрақтарға, кәрермендер спғрақтарына және тағы басқаларға негізделген бірнеше тнрлі спғрақ тнрлері бар. Аталғандардан ғезге, оқушылар сабақтан кейін кері байланысты арнайы кілт сандарды қолданып, жасырын тнрде (кейбір оқушылар пғяң келеді, мпғалімге ашық айта алмауы мнмкін) сабақты тнсінгенін немесе нені тнсінбей қалғандығын жазып, мпғалімнен қосымша тағы да тнсіндіруін спғрай алады.

Тағы бір керемет білім ресурстарының бірі – **Edpuzzle**. Бпғнда негізінен YouTube, Vimeo, KhanAcademy платформаларынан, TED-Ed, Learn Zillio және т.б. сияқты каналдардың

видеолары бар. Тағы бір ерекшелігі, өз компьютеріңізде тұрған видеоны жнктеуге болады. Алдын ала дайындалған кез келген бір видеоға ашық сұрақтарға жауап беретін интерактивті викторинаны немесе бірнеше жауапты таңдауға, бейне сұхбат және тнсініктемелер беруге болады. Тақырыпқа қатысты таңдаған видеоны ңндеуге, яғни қиюға, қысқартуға, кез-келген жерге ашық сұрақтарды қойып, оқушылардың сабақтағы жетістіктерін қадағалауға болады. Видео ақпаратты қанша оқушы кәрді (кейде 1-2 оқушы бірнеше мәрте қарауы мнмкін, оларға жеке тнсіндіріп) әрбір оқушының белсенділік статистикасы кәрініп тұрады.

Сандық білім беру ресурстарын қолдану сабақты тнрлендіруге, оны мазмұны жағынан қанықтыра тнсуге, оқытудың кәрнекілігін қамтамасыз етуге, сабақтың қарқынын арттыруға, оқуға деген уеждемені туындатуға, оқушылардың дербес жұмыстарын жаңа тұйымдастырушылық деңгейде басқаруға, оқытудың дараландырылуын арттыруға, оқушылардың жұмыс нәтижелерін компьютерлік тестілеудің кәмегімен бағалауға, жауаптарды тексеру ндерісін автоматтандыруға, мұғалімнің субъективті пікірін барынша азайтуға мнмкіндік береді.

Сандық білім беру ресурстарын пайдалану оқушылардың жеке дербес қызметін жнзеге асыруы ншін, ғздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруға, ғзін-ғзі жетілдіруге қолайлы жағдайлар тудыра алады.

Сандық білім беру ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ педагогикалық қызметтің сипатын тнбегейлі ғзгерте алады. В.А.Исаевтың пікірі бойынша, сапалы сандық білім беру ресурстарын пайдалану оқу қызметінің, соның ішінде ақпараттарды тіркеу, жинақтау, сақтау, ңндеу, интерактивті диалог, нысандарды, ндерістерді, қтұбылыстарды модельдеу сияқты ғралуан тнрлерін орындау барысында, заманауи ақпараттық технологиялардың барлық мнмкіндіктерін қолдануға мнмкіндік ашады [2]. Е.Т. Конюхова сандық білім беру ресурстарын пайдалану оқушылардың жеке дербес қызметін жнзеге асыруы ншін, ғздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруға, ғзін-ғзі жетілдіруге қолайлы жағдайлар тудыра алатынын атап ғтеді [3].

Сонымен, қоғамдық-гуманитарлық және жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерге сандық білім ресурстарын қолдану оқыту сапасын тиімді тнрде арттыруға мнмкіндік береді. Жалпы, цифрлық ресурстарды қолдану балалардың таным-тнсінігін арттырып, жаңа мнмкіндіктерге жол ашады және бнтінгі кнннің талабы болып табылады.

Өнер - білім бар жұрттар

Тастан сарай салғызды;

Айшылық алыс жерлерден,

Көзіңді ашып - жұмғанша,

Жылдам хабар алғызды... деп Ы. Атынсарин айтқандай, ХХІ ғасырда тек заман көшіне ілескен білімді адам ғана болашақтан зор үміт күтпек.

Әдебиеттер тізімі

1. Орынбаев Ғ. Сандық білім беру ресурстарының сабақ процесіне тиімділігі//Қазақстан мектебі журналы.2001ж, №5, 38бет
2. Исаева В.А. О концептуальной модели системы анализа качества информационно-образовательной среды (ИОС) системы открытого образования// Материалы X симпозиума «Квалиметрия в образовании: методология и практика». –М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2002.- С.173-183ст
3. Конюхова Е.Т., Конюхова Т.В. Инновационные технологии и проблема успешности будущего специалиста// Философия образования. 2009.-№2 (27).- С.42-46ст

ҰОЖ 37.017

А.Б.Жумальдина,

К.Дәненбаева атындағы кәсіптік-техникалық колледж
Қостанай облысы, Меңдіқара ауданы, Боровское ауылы

ПЪЛТЫҢ ПЪСТАЗЫ-ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН

Тғйін

Бұл мақалада Н. Алтынсарин қазақ халқының тұңғыш ұстазы, оның шабытшысы және ағартушысы ретінде. Ыбырайдың қазақтарды тәрбиелеу мен ағартуға қосқан үлесі атап өтілді. Алтынсариннің педагогикалық үлесін ғана емес, оның әдеби талантын да сипаттады.

Аннотация

В данной статье рассмотрена роль И. Алтынсарина как первого учителя казахского народа, его вдохновителя и просветителя. Отмечен вклад Ыбрая в образование и просвещение казахов. Описан не только педагогический вклад Алтынсарина, но и его литературный талант.

Abstract

this article discusses the role of N. Altynsarin as the first teacher of the Kazakh people, their inspirer and enlightener. Ybray's contribution to the education and enlightenment of Kazakhs was noted. Described not only the pedagogical contribution of Altynsarin, but also his literary talent.

Тғйін сздер: мұғалім, мектеп, әдебиет, алфавит

Ыбырай Алтынсарин –қазақтың аса кәрнекті ағартушы-педагогы, ақын, жазушы, этнограф, фольклоршы ,қоғам қайраткері.Шын аты Ибраһим .Орта жнздің қыпшақ руынан шыққан. Ол 1841 жыл қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы ,Затобол ауданында дңниеге келеді.Әкесі молдадан сауат ашқан қарапайым адам болса ,әжесі Аймен халық аузынан жинақталған ертегілер мен жырларды кәп білетін сауатты адам болған. Әкесі Алтынсары 1844 жылы кәтерілісшілер қолынан қаза тауып, нш-тәрт жастағы Ыбырай атасы Балғожа бидің қолында тәрбиеленеді. Балқожа би-ұзақ уақыт Орынбордағы шекара комиссиясы қоластында қыпшақ руына старшын болған ,өз аймағының атақты кісілерінің бірі.

Ыбырай өмір сүрген заманда Ислам дінін ұстанған халыққа одан алшақтау, оған қайшы келетін дңниелерді ұсыну қиынның қиыны болатын.Басқа елдің салт-дестүрін, өмір сүру едетін, әдебін балалар тғілі, нлкендер де ол кезде біле бермейтін. Сондықтанда ұлы ұстаз басқа тілдерден аударған шығармаларын қазақтың едет-ғұрпы мен салт-дестүріне, діні мен діліне жақындатып,мақал-метелдер, «Құдай Тағала » «Алла жар болсын» «Шнкір » деген сияқты халықтың кннделікті қолданып жнрген ,өздеріне етене жақын сөздерін қосып ,қарапайым қазақы ұғымға лайықтады .Ыбырай; Абай Шәкәрімнің дінге кәзқарасы жайында сөз болғанда кәбінесе Ыбырайдың «Мұсылманшылықтың тұтқасы», Абайдың отыз сегізінші кара сөзі ,Шәкәрімнің «Мұсылманшылық шарты» ғана айтылып, басқа дңниелері сырт қалып жнр .Ыбырай шығармаларындағы жер атауларының тарихы тарихы-ел тарихы ,кешегі өткеніміз,ата-бабаларымыздың жнрп өткен ізі. Қостанайдағы Ыбырай мовзолейі тұрған жер Ақбейіт деп аталады екен. Ыбырай 1871 жылдың 31 тамызында Н.И.Ильминкийге жазған хатында оның қазақ арасына орыс алфавитін енгізу жөніндегі ойына «Бұл талассыз пікір ғой »дей отырып,оны жнзеге асырудың қиындығын –бір адам атқарып шығатын жұмыс емес екенін ,оның нстіне ата-аналардың кндігін тудыратынын ,ері орыс өрпімен жазылған кітап 1850 жылы Орынборда ашылған қазақ-орыс мектебіне тнседі. Мектеп сабағы орыс, татар тілдерінде жнреді. Ынталы да зерек Ыбырай мектепті 1857 жылы нздік бітіріп шығады. И.Алтынсариннің нлкен арманы балаларға мектеп ашу болды. Мектепті бітіргеннен кейінгі екі жылында тілмаш болып қызмет етеді. И.Алтынсарин өз халқын білім нөрімен сусындатып, кәкірек кәзін ашуды мақсат етеді. 1860 жылы Жайықтың шығысындағы қазақтар ншін тәрт бастауыш мектеп ашылады дегенде, 19 жастағы бозбала Ыбырай өзі сұранып,Торғай мектебіне мұғалім болуға рұқсат алып, сонда келеді.Мұнда оның нағашылары Шеген еулеті тұратын. Кейін Ыбырайдың мектеп салуына Шегеннің ұлы Бірімжан кәп кәмектеседі. Бірақ мектеп ашу оңайға тнспейді. Ол кезде қазақтардың ұғымында мектепте оқу, діннен шығу, шоқыну деп тнсінілді. Ыбырай ауыл-ауылды аралап,

жергілікті халыққа білім арудың маңызы мен қажеттілігін тнсіндіру, мектептер ашу ншін каражат жинау жпмыстарын қолға алады.

Торғайдағы кептен кнткен мектеп 1864 жылы 8 қаңтарда ашылды.Торғай қаласында қазақ балаларына арналған бастауыш мектеп ашылды .Мектеп ашу салтанатына қазақ ауылдарынан 200-дей беделді адам қатысты .Ы.Алтынсарин 1864 жылдың 8 қаңтарында жазған хатында. «Осы жылы январдың 8 кнні кептен кнткен ісім орнына келіп ,мектеп ашылды, оған 14 қазақ баласы кірді,бөріде жақсы есті балалар »деп қуана жазды.

Алыс ауылдардан оқуға келген қазақ балалары мектепке қазына есебінен қабылданды.Оқушылардың барлығы интернатта тұрды.Мектептің оқу бағдарламасы төмендегідей болды:

-Қазақ тілі: оқу және жазу ;

-Орыс тілі: оқу және жазу;

-Татар тілі: оқу және жазу ;

-Керкем жазу:

-Арифметика: қосу, алу ,көбейту, бөлу;

-Жер шары: Европа, Азияның басты-басты қалалары мен мемлекеттері.

Ы.Алтынсариннің тұсынысы бойынша ,ана тілі сабағында қазақ сөздеріне араб, парсы, татар сөздерінің шамадан тыс көп қолданылуына шектеулер қойылды.

Оқушылар әрбір оқу жылының соңында керкем жазу және қазақшадан орысшаға ,орысшадан қазақшаға аудару, арифметика пәндері бойынша емтихандар тапсырды. Ыбырайдың поэзиясының да, прозасының да басты тақырыбы –надандықтан құтылу жолы – оқу, білім, өнер болды. Ыбырай қай жанрға қалам тартсада оның шығармалары нгіт-насихаттық бағытта публицистикалық нмен өрбіді. «Таза бұлақ »енгімесінде нш жолаушы бұлақтың басында кездеседі. Бұлақ болғанда қандай, суы мұздай ,айналасын ағаш қоршап, жапырақтары су бетіне төніп, ыстық-суықтан қорғап тұрғандай. Сусындарын қандырған ншеудің бұлақ басына қойылған нлкен тасқа ойылып, жазылған «Өй, жолаушы болсаң осы бұлақтай бол »деген жазуға көздері тнседі. Автор нш жолаушының да аузына төлім-тербиелік мені зор сөздерді салу арқылы балаларға жалқау болма, еңбек ет, еңбек етсең кнндердің бір кннінде мұратыңа жетесің ,жақсылығыңды елден аяма ,бірақ оны міндет етпе, жаныңды да, төніңді де таза тұста ,сонда ішкі жан-дүниенің жнзіңнен кнннің сөулесіндей көрініп тұрады дегенді шебер жеткізген . «Кел балалар, оқылық »өлеңінде малдың бір-ақ жұттық екені,ал оқыған адамның байлығы ешқашан жоғалып-жұтамайтыны ,киім де, тамақ та, өнер-білім де оқумен табылатыны ,қартайғанда да білім снйеніш болатыны айтылады .Ақынның бұл өлеңді жазудағы негізгі басты мақсаты-балаларға өнер –білімнің пайдасын тнсіндірген. Тұлы ағартушы қазақ балаларына арналған мектеп ашумен бірге онда қызмет істейтін ,балаларды оқытып, тербиелейтін кадрларға атап айтқанда, мұғалімдерді даярлауға аса мен берген. Орыстың мектеп, білім беру саласын зерттеп, орыс ағартушыларының еңбектерін оқиды. Ы.Алтынсарин қазақ балаларына білім мен тербиенің негізгі көзі –оқулық деп қарап, мазмұны бала табиғатына жақын, тақырыбы таныс өрі қызықты шығару керек деп тнсінеді. 1876 жылдан «Қазақ хрестоматиясын» жазуға кіріседі. Хрестоматия 1879 жылы Орынборда басылады. Ыбырай Алтынсарин 1876 жылы Н.Н.Ильминскийге жазған хатында: «Татар тілінде жазылған кітаптардан құтылу ншін, қазақ тілінде оқуға арналған бастауыш кітабымды кеше ғана бастадым », - деп жазады . Бұл кітапқа Ы.Алтынсарин адамдық қасиеттер жөнінен өнгімелер кіргізді. Өзінің өлеңдері мен өнгімелерін және орыс жазушылары Л.Н. Толстойдың К.Д. Ушинскийдің өнгімелерін қазақ тіліне аударып енгізді. Жазушының өлеңдері мен өнгімелері балаларға арналған, бірақ нлкендерге де пайдасы бар. Олар өрі қызықты, өрі мағынасы терең, тілі жеңіл. «Қазақ хрестоматиясы» орыс өліпбиі негізінде жазылды. Қазақ арасында халықтық мектептер ашып, ағарту жұмысын белсенді жнргізудегі Ыбырай Алтынсариннің еңбегі тұшан -теңіз. Ауыз өдебиетінің дәстүрінен қол нзіп, жазба өдебиетінің нлесінде сюжетті өлеңді тұңғыш жаза бастаған ақынның бірі – Ыбырай Алтынсарин. Ыбырай Алтынсариннің шығармалары алғаш рет 1879 жылы Орынбор

қаласында «Киргизская хрестоматия» деген атпен жарияланды. Кейін «Махтубат» делініп 1889, 1896, 1899 жылдары арапша басылып шықты: 1906 жылы А.Васильевтің редакциясымен жарық көрді. 1887 жылы 15 қарашада Ыбырай Алтынсарин Ырғыз қыздар училищесін ашады. 1888 жылы 28 қазанда қазақ қыздарына арналған 12 орындық мектеп интернат ашылды. Ыбырай -көрнекті ақын, талантты жазушы. Оның қаламынан бойындағы тамаша маңызы зор көркем шығармалар туды. Оның ақындық шабытына дем беріп, жазушылық қиялына қанат бітіретін қазақ халқының көзін ашу, көңілін ояту, осы озық мәдениетті елдердің қатарына қосу. Ұлы педагог –ақын өзінің өлеңдері арқылы оқудың, өнер –білімнің маңызын танып, надандыққа қарсы шықты. Ыбырай өлеңдерінің тілі қарапайым, жатық та тартымды, мақал-метелдерге толы. Ақынның «Араз бол кедей болсаң ұрлыпенен» деген өлеңінің мәні де терең. «Өй, достарым!» деген өлеңінде зеректікке, кәсіпқорлыққа, шынайы достыққа шақырады. Балаларға ақыл айтып, ой салмайтын оның бірде-бір өңгімесі жоқ. Ыбырай өңгімелерін негізгі топқа бөлуге болады: оның бірі новелла, екінші тобы –ауыз әдебиетінде қалыптасқан ертегі -аңыз нәсіліндегі өңгіме, үшінші тобы –шағын көлемді мысал нәсіліндегі өңгіме сөздер.

Еңбек тақырыбындағы «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бай мен жарлы баласы», «Өке мен бала», «Асыл шөп», «Киіз нәй мен ағаш нәй» т.б өңгімелері өзінің өнегелігімен ерекше мәнді көркем шығармалар. Ы. Алтынсарин өңгімелерінің көтеретін тағы бір өнегелігі – адамгершілік. Ол өр кезде адам сабырлы, мейірімді, қайырымды, өдепті, ұқыпты болса, деген ізгі ниет білдіреді. Ыбырай Алтынсарин –нағыз халықшыл жазушы ағартушы, ақын, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының идеяларына сүйенген, бұқарашыл педагогикасын жаңа жағдайда іске асырған ізгі ниетті адам.

Қазақ даласына білім нәрін құйған ұлы ұстаз Ы.Алтынсариннің Торғай қаласында ашқан мектебі алыстан мен мұнда лап шақырады. Торғайдағы білім нәрін құйған осы мектептен қаншама ғұлама, ақын-жазушы, дәрігер ғалым, композиторлар тәліп ұшты десеңізші. Сол асыл мақтанышқа айналған дана ағаларымызды бәріміз қазақ мақтан тұтады. Менде сол Ы.Алтынсарин атындағы Торғайдағы қазақ орта мектебінің тәлігі болғанымды мақтанышпен айтамын. Анам Қуаныш Торғайқызы Сауекенова «ҚР оқу сінің нәздігі» кәсіміз алқа иесінің иегері ардақты ұстаз осы аталған мектепте 40-жылдан астам ұстаз болғанын айтып өткім келеді. Құрметті ұстаз Ғазез Өмірханұлы, Еркін Өлмағамбетов, Ғарыпжан Ғабдрахманов, Сұлтанғали Оспанов тағыда көптеген қоғам қайраткерлері сол мектепке басшылық жасады. Маған тәлім берген құрметті ұстаз ақын Ғалымбек Өбілхайыров, Қаншайым Мұхамбетжанова тағыда көптеген ұстаздарыма айтатын алғысым шексіз. Менде сол ұстаздарымның берген тәрбиесін бойыма жинап, ұстаздық жолды таңдадым. Меніңде тәрбие берген шәкірттерім Алматы, Астана, Қостанай Арқалық қалаларында ұстаздық етіп биікте көрініп жүргенін атап өткім келеді. Ы.Алтынсарин бабамыз қазағымыздың маңдайына біткен дара тұлға. Айтпай Мұздаханов. Бақытжан Сәуекеновпен Мырзалы Оңайбаев талант иелері дала ұстазы, біртуар атамыз Ы.Алтынсаринге арнаған өндерімен толғаулары өз алдына бір төбе. Алтынсариннің туғанына 180- жыл толу орайына байланысты қазақ даласына болып жатқан іс-шаралар бәріде болашақ ұрпақтардың жарқын белесі екені анық. Мен айтар ойымды Торғайдағы Ы.Алтынсарин атындағы мектептің құрметіне арналған мына бір жыр шашумен аяқтағым келеді.

Атағы жер жарады

Өні :Б.Сауекеновтікі

Сөзі:Мырзалы Оңайбаевтікі

Ыбырайдың мектебі тұр Торғайда –

Деп келеміз мерекелі бұл жайда

Оқығандар ізбасары екенбіз

Тнлеп пшып келетпғын ер қайда.

Қайырмасы:

Білім алып ер жеттік,

Енерді де тең еттік.

Пшып алтын пядан,

Қанаттанып біз кеттік.

«Оқу»-деген есиетін жаттапшыз ,

Айтқандарын мпражайда қаттапшыз .

Егеменді ел болғалы ,о,баба,

Езің айтқан еркендікке аттапшыз .

Қайырмасы:

Осы елден ақын,ғалым тарады,

Ейгіленіп мектебің де барады.

Тнлектерің бұл кнндері елемге,

Даңқты болып атағы жер жарады.

Қайырмасы:

Білім нерін біз езіңнен аламыз,

Жақсы іске марқайып бір қаламыз.

Берік пстап еркін елдің Туын біз

Заманның жплдызы боп жанамыз.

Әдебиеттер тізімі

1.(«Қазақ тілі мен едебиеті қазақ,орыс сыныптарында » [2014 жыл №2 49-б.]).

2. («Қазақ тілі »[93-б.]).

3. («Қазақ тілі » [2002 жыл 74-б.]).

4.(«Қазақ тілі мен едебиеті »[105-б.]).

5.(«Қазақ тілі мен едебиеті орыс мектебінде» [2011 жыл №4 25-б.]).

6. («Б.Сеуекенов елендер жинағы» [44- б.]).

ЕОЖ37.01(574)

А.Т Жумашев

М.О.Еуезов атындағы педагогикалық колледж КҚМК,

денешынықтыру пенінің оқытушысы

Шығыс Қазақстан облысы,

Семей к., Қазақстан Республикасы

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫН ӘТКІЗУДІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Тнйін

Дене тербиесінің елеуметтік жнйе және қоғамдық қпбылыс есебінде дене тербиесі жнйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен қпрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тербие талаптарына сейкес есіп келе жатқан прпақтың дене тербиесін қамтамасыз ету ншін керек. Дене тербиесі тек мектептегі дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жнйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тербиесінің жнйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, емірге белсенді пстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді.

Аннотация

Потребность в познании и познании системы физического воспитания как социальной системы и общественного явления, основных закономерностей ее становления и развития, ее функционирования и структуры необходима для обеспечения физического воспитания подрастающего поколения в соответствии с требованиями образования и воспитания. Учитывая, что физическая культура-это не только урок физической культуры в школе, это система мероприятий,

связанных со здоровьем, как внеурочной, так и внешкольной, система физического воспитания в образовательных учреждениях на современном этапе предполагает всестороннее совершенствование биолого-психологических потребностей, развитие активной жизненной позиции и гуманного отношения к жизни, наряду с укреплением здоровья молодежи.

Abstract

The need for knowledge and cognition of the system of physical education as a social system and social phenomenon, the basic laws of its formation and development, its functioning and structure is necessary to ensure physical education of the younger generation in accordance with the requirements of education and upbringing. Considering that physical education is not only a physical education lesson at school, it is a system of health-related activities, extracurricular, the system of physical education in educational institutions at the present stage involves the comprehensive improvement of biological and psychological needs, the development of an active lifestyle and a humane attitude to life, along with strengthening the health of young people.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «әрбір жылғы халқына арнаған жолдауында: «жедел дамып келе жатқан ортада өмір снруге қабілетті; пұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық мәдениетті бойында қалыптастырған; шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» деп атап өткен болатын.

Бүгінде білім - қоғамның елеуметтік-экономикалық, интеллектуалдық және рухани дамуының стратегиялық бағдары ғана емес, сонымен қатар біздің қоғамымыздың қауіпсіздігінің кепілі.

Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту нрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол оқытушылар мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға кәп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, кәзқарасына өсер ете отырып оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға кәмектеседі. Қазіргі кезеңде жалпы орта мектептердегі оқу бағдарламаларын құрастыру бағыт-бағдары өзгерді. Алайда, бұллардың бәрінде мектеп оқушыларын қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар кәрсетілген. Денені шынықтыру жаттығуларының орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, нлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды өрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады. Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық процестер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тежірибеге сын кәзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жнзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген маман даярлаудың маңыздылығы артуда.

Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тежірибені пұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір снрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы өрекетімен кәрінетін субъект деп танылуымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның нстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі.

Елімізде бәсекеге қабілетті білім – білім беру саласының ең басты міндеті болып отыр. Дамудың алдыңғы қатарындағы елдердің білім дәрежесімен теңесу – еліміздің біліми саясатының негізгі кәздегені. Дамыған елу елдің қатарына енудің алғышарттарының бірі де осы сапалы да бәсекеге қабілетті білім. Сондықтан да еліміздегі мектептердегі білім берудің

басты ұстанымдары мен міндеттері, ерекеттері, жолдары осы мақсатқа орай ұйымдастырылады. Мақсатқа жетудің түрлі жолдары бар. Осыған орай қазір еліміздегі кәштеген мектептерде білім берудің жаңа жүйесі енгізіліп, елемдік білім беру кеңістігіне бет алуда. Білімі мен ғылымы өз дәрежесінде дамыған елдер кәш бастап, қашан да елдік дамудың кез келген саласында озық тұрары сөзсіз. Бізде осы кәштен қалмаудың қамын жасап бағудамыз.

Жалпы орта мектептердегі «Дене тәрбиесі» пәнінің мақсаты елі кннге дейін толықтыруды қажет етеді, осыған орай оның ғылыми негізделген бағыт-бағдарын жасау қажеттілігі туындайды. Осы бағыттағы ізденістердің тиімдісі дене тәрбиесі сабағында дестүрлі емес оқыту құралдарын қолдануды зерттеу болып табылады.

Дене тәрбиесі есіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады және ол жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, кншті де қуатты болып есуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отан снйгіштікке дайындауға қызмет етеді.

Республикамыздағы білім беру саласында және ертүрлі қолдану салаларына байланысты жаңа бағыттағы спорт, дене тәрбиесі жнйесі бойынша мамандарға деген сұраныстардың артуы, оларды дайындаудағы білімділігі мен қабілеттілігі, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуы ете нлкен маңызды жұмыстарды атқаруды талап етеді және болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын, білім стандартына, мазмұнына сай жетілдіру мәселелері кәкейкесті мәселе болып отыр. Кәрсетілген міндеттерді толық жнзеге асыру дене тәрбиесі жнйесіне тікелей байланысты. Дене тәрбиесін жнзеге асыру – денсаулықты нығайту, білім беру, дамыту, тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған педагогикалық жұмыстардың бірі бола отырып, жеке тұлғаның денсаулық деңгейін арттыру, табиғи кнш-қуатын нығайту, дене мншелерін гигиеналық негіздері мен дене- қозғалыс қабілеті мнмкіндіктеріне сай, өз бетінше қимыл-қозғалыс жаттығуларын орындап, өзін- өзі ннемі дамытып, кәңілді де сергек жнруге баулиды. Болашақ ұрпағымыздың денсаулығының мықтылығы, салауатты өмір снуі мектеп мұғалімінің жеке басымен оның жоғары оқу орнындағы теориялық жеке тәжірибелік дайындығының дәрежесіне тікелей байланысты. Осыған орай оқушылардың дене тәрбиесі жнйесін жнзеге асыру жұмыстарын ұйымдастыруға болашақ мұғалімдерді даярлау ісін кәсіби дайындықтың ажырамас бөлігі ретінде қарастыру керек. Дене тәрбиесі және спорт мамандары кнрделі елеуметтік міндеттерді шешуге араласумен бірге оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне сай, оқу-тәрбие міндеттерін шешуде олардың рухани жетекшісі де болуы тиіс.

Оқушыларға дене шынықтыру сабақтарында жаңа технологияны пайдалану оқыту мен тәрбиелеудің жалпы заңдылықтарына бағынған. Сондықтан оны іске асыру барысында дене тәрбиесінің жас және жыныстық ерекшеліктерін ескере отырып, осы заңдылықтарды кәрсететін жалпы педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алу қажет. Ол ұстанымдарға жататындар: жан- жақтылық, саналылық пен белсенділік, бірте-бірте жасалатын ерекет, қайталамалық, кәрнекілік, жеке даралық.

Оқу ндерісінің нздіксіздігі негізгі нш қағидаларда кәрініс тапқан:

а) оқу-тәрбие ндерісі кәп жылғы және жыл бойындағы сипатқа ие болуы тиіс;

е) сабақ барысында ербір келесі сабақтың есері алдыңғы сабақтың ізінше қатпарлы есер қалдыруы тиіс, себебі жас оқушының ағзасында алдыңғы сабақтардың есерінен пайда болған жағымды өзгерістер беки түсуі және жетіле түсуі қажет;

б) демалыс жұмыс қабілетін қалпына келтірудің арта түсуі ншін жеткілікті болуы тиіс.

Дене жнктемелерін бірте-бірте және жоғары деңгейге арттыру ұстанымы олардың кәлемі мен қарқындылығының, оқушыны дайындауға қойылатын талаптардың бірте-бірте кнрделенуінің нздіксіз арта түсуімен байланысты болып келеді.

Сабақтарды бір-бірте кнрделендіру оқушыны дайындаудың мнмкіндіктері мен деңгейлеріне сәйкес келіп, олардың спорттық жетістіктерінің нздіксіз арта түсуін қамтамасыз етуі тиіс. Дене жнктемелерінің толқынды түрде өзгеру ұстанымы олардың динамикасының

толқынды сипатын көрсетеді, себебі ол салыстырмалы алғанда оқу – тәрбие нәдерісінің кіші-гірім нәзіндісіне, немесе сабақтардың кезеңдері мен тұтас бір деуіріне де тән болуы мүмкін. Спорттық техника мен оны жаңа тұрғыда жетілдіруге нәрету әдістерінің кез-келген түрінің жағымды жақтары бар, бірақ ол жеке қалпында шапшаң ері тиімді нәретуді толық қамтамасыз ете алмайды, сондықтан спорттық техниканы меңгеру барысында барлық әдістер бірін-бірі толықтыратын түрде қолданылады. Олар жиірек бір уақытта пайдаланылады. Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру. Атап айтқанда: дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру; қозғалыс қимылының мәні туралы білімді қалыптастыру; әрбір спорт түрлері бойынша нәренетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру; нәренетін қозғалыс қимылын тұтастай игеру. Сөйтіп, қимылға нәрету дегеніміз - бұл білім алу, қозғалыс икемділігін қалыптастыру және тиісті дене жағынан қалыптасудың қасиеттерін тәрбиелеу.

Талдау, жалпы білім беру мектептерінде оқу-тәрбие нәдерісін ұйымдастыру мен басқаруға білім беру мен спорттық мекемелерге тән құрылымдар - мақсат, жалпы және арнайы (арнайылық) міндеттер, әдістер мен қағидалар, оқу кеңістігінде жүзеге асатын, нақты бағыттылығы бар, оқу материалының теориялық және тәжірибелік мазмұны кіретінін көрсетті. Оқушы-спортшының осы білім беру кеңістігіндегі таңдаған жолының басы, мектептегі оқу мерзіміндегі бастапқы кезеңнің де нақты құрылымы немесе мазмұны болады.

Дене тәрбиесі сабағында оқытудың дәстүрлі емес құралдарын қолдану барысында оқушылардың дене тәрбиесін дамыту технологияларын жетілдіруге; дене тәрбиесі сабақтарында оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге, дене тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның психофизиологиясын өзгертуге: өзін-өзі реттеуін қалыптастыру; дене тәрбиесі сабақтарын пәнаралық байланыс арқылы жетілдіру; дене қабілетін рухани құндылықтар арқылы дамыту; релаксация арқылы жеке тұлғаның психофизиологиялық қабілеттерін дамыту; психикалық қуат мүмкіндіктері мен дене тәрбиесін сабақтастырып дамытуға т.б. қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту стратегиясы: әлемдік тәжірибе және ізденіс, 2013ж
2. Спорт терминдерінің түсіндірме сөздігі: Жолымбетов Ә.Ш., Құлназаров А.К., – Алматы, Қазақша-орысша, ISBN 9965-822-48-4
3. Педагогика/ О 74 Жалпыредакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын – Павлодар: «ЭКО» Ғ.Ә.Ф. 2006. – 482 б.І

ӨОЖ 37.013.32

Г.З.Жунусова,

Преподаватель математики, Актюбинский гуманитарный колледж
Актюбинская область,
г.Актобе, Республика Казахстан

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена преимущественности педагогических идей И.Алтынсарина в условиях обновления содержания образования. В материале приводятся идеи, которые существенны и в наше время, а также на конкретных примерах устанавливаются параллели между этими идеями.

Түйін

Мақала білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында И.Алтынсариннің педагогикалық идеяларының сабақтастығына арналған. Мақалада қазіргі заманда да маңызды мәселелер келтірілген және нақты мысалдар арқылы осы идеялардың арасындағы байланыс көрсетілген.

Abstrakt

The article is devoted to the continuity of the pedagogical ideas of I. Altynsarin in the context of the renewal of the content of education. The material contains ideas that are essential in our time, as well as using examples to establish parallels between these ideas.

Ключевые слова: Педагог-новатор, нравственность, гуманизм, трудолюбие, культ знаний, роль учителя, патриотизм.

Сегодня в период инновационных технологии, обновления системы образования, возрастает потребность в учителях новой формации, наделённых лучшими чертами, какими обладала личность педагога - новатора И. Алтынсарина, испытывается востребованность его идей в практике работы учителей.

Во главу своих мыслей и идей педагог-новатор ставил фигуру учителя, т.к. в приобщении ученика к знаниям и культуре, формировании и развитии его личности отводится ведущая роль. Без мастерства и участия самого учителя никакие программы, учебники, учебные пособия не сработают.

Всё начинается с учителя... И начало этому на примере жизни Алтынсарина - отличнике школьной учёбы, в целеустремлённом стремлении к знаниям, любознательности, увлечении классической литературой, трудолюбию, качествах личности, какие вобрал в себя будущий педагог и учёный.

Мы восхищены тем, что в такую сложную эпоху перехода от старого к новому укладу жизни, И. Алтынсарин, преодолевая сложные испытания на своём пути, смог найти себя, своё призвание, мобилизовать все свои возможности и достичь исключительно высоких успехов на поприще народного учителя и просветителя, заслужить международного признания в оценке современников.

Изучение педагогического опыта И. Алтынсарина представляет несомненную ценность, служит для нас, учителей, уроком педагогического мастерства и творческого отношения к своему труду, чем отличался новатор.

Что даёт нам опыт Алтынсарина, чему учит его наследие?

Знания И. Алтынсарин рассматривал как ценный духовный капитал, доказывая важную роль знаний, их пользу в жизни людей и общества, в развитии культуры, науки, изобретательстве [1, с.200], что и сегодня приемлемо для современной школы. Особенно близки нам, учителям, поэтические строки педагога, обращённые к молодёжи, как призыв к овладению знаниями «Дети, в школу идите!...»[2, с.44]. В жизненном пути поможет им именно образование.

И. Алтынсарин заботился о создании библиотек при каждой школе, придавал этому большое значение [2, с.18]. Чтение как важнейший компонент образования, не утратило своей значимости и сейчас, когда нередко среди школьников оно вытесняется чрезмерным увлечением компьютероманией, которое не развивает логическое мышление и речь. Развитие потребности ребёнка в чтении - задача семьи и школы. В работе с родителями рекомендуем приучать детей к книге с раннего возраста, для развития интереса отбирать для них занимательную и поучительную литературу, практиковать совместное чтение вслух, беседовать по книжным иллюстрациям и картинкам, делать зарисовки по содержанию, подписываться на детские издания газет и журналов, время, заполненное чтением, рассматривать как полезное время.

Известно, какую отеческую заботу проявлял Алтынсарин по отношению к детям: глубокое уважение, внимание к их нуждам, своевременная помощь. Такой стиль отношений в практике учителя Алтынсарина позволяет нам назвать его гуманным, в основе которого - человечность, признание ребёнка высшей ценностью. Ученик, переступая порог школы, не должен чувствовать себя скованным, закрепощённым, но испытывать радость познания

нового как источник его удовлетворения, как дар учителя, видеть его улыбку, приветливость, доброжелательность, которые проявлял И. Алтынсарин как учитель. Нетрудно представить себе самочувствие детей, их удовлетворённость занятиями, когда они видят подобное алтынсаринское отношение к себе. Такие уроки - это уроки, прививающие глубокое уважение и расположение к учителю. В народе говорят: воспитание дороже золота. Сам Алтынсарин являл собой пример для подражания благородства, отзывчивости, ответственности, честности, глубокого уважения к старшим - всё сочеталось с лучшей стороны. Огромное значение придавал он нравственному воспитанию. Нравственность была стержнем его личности. Нравственный кодекс И. Алтынсарина включал лучшие человеческие качества: трудолюбие, честность, доброту, благородство, что является поучительным для современной практики обучения и воспитания учащейся молодёжи.

Трудовому обучению и воспитанию отводил он важнейшую роль и осуществлял через деятельность. Этому служило создание им профильных школ как для мальчиков, так и для девочек, дающим им специальность, востребованную в жизни [3, с. 511]. Трудовая закалка должна стать естественной потребностью - такая мысль вытекает из его опыта

В процессе изучения педагогического опыта И. Алтынсарина мы пришли к следующим выводам в форме поучительных уроков.

Урок первый. Своим наследием И. Алтынсарин учит нас быть образованными и воспитанными, внедрять в учебный процесс культ знаний и культ труда, быть патриотом своей школы и своей страны.

Урок второй. Творческий подход педагога - новатора к образованию учит нас непрерывному педагогическому поиску инноваций, эффективных методических технологий в учебно-воспитательном процессе.

Урок третий. На опыте И. Алтынсарина мы убеждаемся в значимости использования воспитательных возможностей, заложенных в учебных предметах. Это воспитание, органично вплетённое в канву учебных предметов. Каждый предмет что-то даёт, развивает какие-то качества.

Урок четвёртый. Народный педагог призывал уважительно относиться к национальным традициям. Считаю важным их использование в нравственном, духовном и трудовом воспитании учащихся.

Урок пятый. И. Алтынсарина отличает бережное и заботливое отношение к природе родного края, которую он воспевал в поэтических строках.

Урок шестой. Опыт успешной педагогической деятельности педагога - новатора позволяет видеть современного учителя вдохновенным, творчески настроенным и мобильным, проявляющим свою личностную индивидуальность и способность быть востребованным в современной школе.

Свидетельством глубокой и всесторонней осведомленности в положениях современной методики И.Алтынсарина являются указания об обязанностях учителя-как им учить, в отношении учащихся-как им учиться. Он в своих трудах писал, чтобы дети не занимались зазубриванием, надо применять на уроках разные приемы словесных бесед, письменные и устные упражнения. Предостерегал от верхоглядства – ограниченных поверхностных понятий в подходе к детям. Конкретными примерами разъяснял, как дурное обращение с детьми может сбить их с толку и только хорошее отношение к ним сделают занятия успешными.

Учебные методы и приемы обучения детей И.Алтынсарин разъяснял учителям в их широком воспитательном значении:

а) методы обучения –это путь, идя по которому у детей пробуждается интерес (охота, желание) к школе, занятиям, , далее- к науке, самообразованию.

б) на уроках необходимы такие упражнения мыслительной деятельности детей, как, например, беседа- метод объяснительного чтения Это помогает привлечению предметов наглядности и фактов жизни: описывать предмет и явления, сравнивать их качества, делать

те или иные выводы. Таким образом могут формироваться у детей правильные мыслительные способности

Глубина и универсальность педагогических идей Алтынсарина поражают. Остановимся на основных принципах деятельности великого педагога и попробуем провести параллели с современными реалиями:

Педагогические идеи И. Алтынсарина	Идеи И. Алтынсарина через призму обновления образования
Равенство: национальное, социальное и гендерное	Толерантность
Общеизвестно, что Ибрай - основоположник женского образования в крае. Изначально в организованных им школах обучались дети из бедных семей - как казахских, так и русских.	
Развитие высоких нравственных качеств учеников	Воспитание патриотизма, активной гражданской позиции
Тематический обзор произведений самого Алтынсарина позволяет сделать вывод, что все труды его носят не описательный, а четко выраженный воспитательный характер. Ибрай очень четко понимал, что знание – сила, и особо переживал, чтобы оно оказалось в руках порядочного, морального человека, не обернулось злом против неграмотных и незащищенных.	
Системность, научность образования	Образование на уровне лучших мировых образцов
<p>Работая инспектором народных училищ, Алтынсарин понимал, что успех образовательного процесса зависит от соблюдения методологии обучения. Он настаивал на том, что весь объем знаний по тому или иному предмету должен подаваться системно, а не случайно и не случайными людьми.</p> <p>Ибрай Алтынсарин проявлял повседневную заботу о духовном росте учителей, всячески содействуя повышению их культурного уровня и улучшения их методической подготовки. Он считал обязательным использование учителями методической литературы и педагогических журналов. С этой целью он приобретал для них произведения крупных ученых и виднейших педагогов, тщательно изучая и снабжая своими отзывами.</p> <p>Составленный им список учебников [4, с. 111], включенных в образовательную программу только открывшихся казахских школ, говорит сам за себя (в нём –признанные в мировой образовательной среде авторы):</p> <ul style="list-style-type: none"> Ушинский Д. К. «Детский мир» Толстой Л. Н. «Азбука и книга для чтения» Беллярминов «Всеобщая история» Герд «Краткий курс минералогии» Сент-Илер «Зоология» Оливер «Ботаника» Зотов «Беседы о природе» Фигье «Важнейшие открытия и изобретения» и т.д. 	
Отход от схоластических догм, борьба с невежеством и фанатизмом, как источниками экстремизма	Светское образование, толерантность
Трудно себе представить, чего стоила такая позиция в обществе, где религиозные взгляды ставились во главу угла и служили одной из основ государственности!	

Таким образом, педагогические идеи, творческое наследие Ибрая Алтынсарина в области народной педагогики и поныне являются глубоко актуальными и современными, особенно сейчас, в условиях обновления содержания образования и перехода на 12 – летнее

обучение, потому что они направлены на то, чтобы облагородить человека, сделать его прекрасным, уберечь от пошлости, ввести в связь с обществом и миром.

Не стареет, а вновь возрождается гимн – призвание великого сына казахского народа:

«Ученье даст вам счастье,

Оно озарит, как свет,

Каждое ваше желание,

Яркий оставит след.

Дети, в школу идите.

В памяти крепко, навек

Знания сохраните».

Ибраю Алтынсарину принадлежат слова: «Я не отступлюсь от коренных мыслей, убеждения быть полезным народу, даже если это будет стоить мне жизни» [5, с.1].

Мог ли мечтать Ибрай о том, что так далеко разрастётся, шагнёт вперёд его школа... Он терял здоровье, трясся в телеге по степному бездорожью в холод и зной. Он хотел видеть свой народ образованным. И сейчас можно уверенно сказать, что свою трудовую деятельность он прожил не зря. Люди через годы пронесли его идеи, память и благодарность перед заслугами Учителя.

Личность Ибрая Алтынсарина, вошедшая в летопись развития школьного образования в Казахстане, является для нас, учителей нового времени, вдохновляющим образцом подражания и следования его прогрессивным гуманистическим идеалам.

Список литературы

1. Казахстан. Национальная энциклопедия в 5 томах Т.1. Ы. Алтынсарин [Текст]/Алматы, 2004. - 560с.
2. И. Алтынсарин. Собран. соч. в 3-х томах. Т.3.[Текст] /Алма - Ата:Наука, 1978. - 352с.
3. Казахская советская энциклопедия / Гл. ред. М.К. Козыбаев. А - А, 1981. - 704с.
4. Шеръязданова, Г. Республика Казахстан и глобализация// CREDONEW: теоретический журнал: [Электронный документ].- (<http://credonew.ru/content/view/626/32/>).
5. Каирбеков Г.«Пусть дух его осеняет нас» [Текст] //«Учитель Казахстана»-1991.– 31 октября.– С.1.

ЕОЖ 541.18

Г.С. Журсиналина,

Қостанай жоғары политехникалық колледжі,

Қостанай облысы,

Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ПҒЛЫ ПҒСТАЗ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНМЕН ҢНДЕСТІГІ

Тғйін

Мақала пғлы, кәрнекті ағартушы, жаңашыл педагог, ақын және прозашы Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына арналған. Бұл мақалада жаңашыл педагог Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеяларының ғезектілігі кәрсетілген. Оның еңбектері педагог ншін нғсқаулық болып табылады. Онда Ы.Алтынсариннің педагогикалық мғрасын мғғалім қызметінің қазіргі жағдайында қолданудың мысалдары келтірілген

Аннотация

статья посвящена 180-летию великого, выдающегося просветителя, педагога-новатора, поэта и прозаика Ибрая Алтынсарина. В данной статье показана актуальность педагогических идей педагога-новатора И. Алтынсарина. Подчеркивается, что его труды являются ориентиром для педагогов. В ней приводятся примеры использования педагогического наследия И.Алтынсарина в современных условиях деятельности педагога.

Abstract

The article is dedicated to the 180th anniversary of the great, outstanding educator, teacher-innovator, poet and prose writer Ibray Altynsarin. This article shows the relevance of the pedagogical ideas of the teacher-

innovator I. Altynsarin. It is emphasized that his works are a reference point for teachers. It provides examples of the use of the pedagogical heritage of I. Altynsarin in the modern conditions of the teacher's activity.

Тңйін сздер: заман, педагогикалық мұра, педагог, мептеп, нлгі, жан-жақты білімді.

Қазіргі елем ете тез өзгеруде. Біздің өмірімізге технологиялар мықтап еніп, жыл сайын технологиялар жаңа деңгейге көтеріліп келеді. Елеммен бірге адамдар да өзгереді. Адамдармен бірге қазіргі білім де өзгеруі керек. Білім беру қазір жаңа тәсілдерге, сандық ресурстарға, білімнің нлкен ағымына толы және бұл жақсы нәрсе, өйткені білім заманға сай болуы керек.

Қазіргі кезеңде біздің қоғам жаңа формациядағы мұғалімдерге ете мұқтаж, бірақ –мұғалім мөңгі мұғалім болып қала береді және көптеген жылдар бұрынғыдай моральдық, қандылық кезқарастарына ие болуы керек.

Халқымыздың педагогикалық мұрасын, оның ішінде қазақ халқының ұлы ағартушысы және ұстазы Ы. Алтынсариннің мұрасын да ұмытуға болмайды.

Ыбырай Алтынсарин — қазақтың аса көрнекті ағартушысы, жаңашыл педагог және жаңа мектептердің ұйымдастырушысы, этнограф, фольклоршы, ақын, прозашы, аудармашы.

Қазақстанның көптеген көрнекті қайраткерлері ұлы ұстаздың өмір жолын баяндады. Ыбырай Алтынсарин туралы көптеген зерттеулер жазылды, оның едеби, социологиялық, педагогикалық, этикалық және этнографиялық кезқарастарына арналған бірқатар монографиялық еңбектері, ғылыми мақалалары жарық көрді.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық мұрасына нндеу бңгінгі кнні бұрынғыдан да өзекті. Қазіргі уақытта білімнің тарихи негізіне жнгіну қажет, өйткені тарихи педагогикалық мұраны тнсінусіз жас ұрпақты адам мұраттарымен таныстыру мнмкін емес. Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен шығармашылық жолы, өмірбаянының жеке беттері, философиялық және педагогикалық кезқарастарының жеке аспектілері ерекше қызығушылық тудырады және қазіргі заманғы тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына ықпал етеді. Ыбырай Алтынсариннің тағдыры-одан кейін өмір снріп, өмір снргендердің барлығына өнегелі нлгі. Бұл өз халқына қызмет етудің нлгісі.

Оның педагогикалық идеяларын мұғалімдер қолданады, өлеңдері мен прозаларын халық жақсы көреді және снйіп тыңдайды.

Ы. Алтынсарин жан-жақты білімді адам болған. Ыбырай Алтынсарин этнограф-ғалым, ақын ретінде де кеңінен танымал болған.

Ол Орынбордағы орыс географиялық қоғамының толық мншесі болды. Осы қоғамның тапсырмасы бойынша ол баяндамалар мен мақалалар дайындап, жариялады.

Алтынсарин өзінің ағартушылық-педагогикалық қызметінде тұлғаның адамгершілік негіздерін тербиелеуге көп көңіл бөледі.

Ол исламнан бас тартпайды, исламды оқытуға қарсы емес, бірақ дін ғылым, техникамен келісіп, жастардың адамгершілік тербиесіне ықпал етуі керек.

Ы. Алтынсариннің аскеталық қызметін ұстанған замандастары оның көзі тірісінде-ақ қазақтың білім беру ісіне қосқан нлесін бағалай білді. Педагогикалық іс-ерекеттерден басқа, олар оның жан-жақты едеби шығармашылығын атап өтті: ана тілінде хрестоматия құрастыру, халық поэзиясының алғашқы жинақтарын және алғашқы оқуға арналған алғашқы кітап туындыларын құрастыру.

Қамқорлық пен көптеген сапарларда өмір ұшты. 1889 жылы Алтынсаринның елу жасында денсаулығы нашарлады. Жнйке кернеуі мен лагерь өмірінің қиындықтары өсер етті. Оның есімі өлмес болып, дала төсінде қастерлене шырқалатын болады. Бірақ мұғалімнің ойы болашаққа бағытталған. Мұнымен тоқтап қалу оның тағдыры емес.

Бастауларға, идеяларға, жоспарларға тыныштық бермеді.

Ы. Алтынсариннің идеялары бңгінде жақсы таныс.

Олардың кейбіреулері мектеп егемен Қазақстанның жаңа шындығы жағдайында дамып келе жатқан біздің кнндерімізде ерекше ғезекті.

Осыдан бір жарым ғасыр бұрын ол мектептегі білім беру жнйесінде жаратылыстану ғылымына, орыс және қазақ тілін оқытуға басты орын берген болатын. Дел осы мәселе біздің елімізде ғмір снру нормасы ретінде екі тілділікті бекіту туралы сөйлескен кезде ғезекті болып табылады.

Алтынсарин талантты педагог, жазушы және қоғам қайраткері, халық мектебі ншін, халықты ағарту ншін кнрескер ретінде ғзінің қажымас, қайратты мінезін кәрсетті.

Ыбырай Алтынсарин - ғз халқының талантты ұлы, ұлт мақтанышы. Ол қазақ халқының мәдениетін дамытуға нлкен нлес қосты, оның еңбектері мен барлық шығармашылығы тарихымыздың алтын қорына еніп, кейінгі ұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырды. Толығырақ айтқанда: Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларын білім нерімен сусындатуға асықты. Осы арманын жнзеге асыру ншін облыстық басқармаға мектеп ашу туралы ғтініштер жіберді. Ақыры 1860 жылы облыстық басқарма Алтынсаринге Торғайдан қазақ балаларына арналған бастауыш мектеп ашуды тапсырды, ғрі ғзін сол мектепке орыс тілінің мұғалімі етіп тағайындады. Бірақ, жергілікті нкімет Алтынсаринге қол ұшын соза қоймады, сөйтп мектеп ашу ісі ұзаққа созылды. Ыбырайдың армандаған мектебі араға төрт жыл салып, 1864 жылы 8 қаңтарда Торғай жерінде салтанатты түрде ашылды. Бұл ұлт ұстазы негізін қалаған алғашқы білім ордасы еді. Мектепті Алтынсарин төрт жыл бойы жинаған ақшасына ашты.

1879 жылы Алтынсарин Торғай облысы бойынша орыс-қазақ учищелерінің инспекторы болып тағайындалды. Бұл оның қолын ұзартты. Торғай, Жітіқара, Обаған, Қарабалық, Өулікөл болыстарында және Қостанай қаласында тағы он бес мектеп салынды.

1882 жылы Ыбырай Алтынсарин барлық мектепке ғн-кнй сабақтарын енгізді. Жергілікті, ауқатты ел азаматтарынан ақша жинап, кітапхана ашты.

Қазақ балаларын тек біліммен сусындатпай, еңбекке баулуды кәздеген ол 1883 жылы 15 қарашада Торғай қолғенер мектебін ашты.

Алтынсарин қазақ қыздарын оқытуға да кәп кнш салды. 1887 жылы 15 қарашада Ырғыз қыздар училищесінің негізін қалайды. 1888 жылы қыздарға арналған 12 орындық мектеп интернат ашады.

Ол қазақ халқының жадында осындай ұлы тұлға болып қалды.

Ы.Алтынсариннің тежірибесін зерттеу біз ншін, мұғалімдер ншін, педагогикалық шеберлік сабағы мен ғз жұмысына шығармашылық қарым-қатынас ншін таптырмас кнндылық болып табылады.

Ы.Алтынсарин ншін білім – бұл кннды рухани капитал, білімнің маңызды релін, олардың адамдар мен қоғам ғміріндегі, мәдениеттің, ғылымның дамуындағы, ғнертапқыштықтағы пайдасын негіздейді, бұл бнтінгі кнні де қазіргі білім ортасы ншін нйлесімді. Осы қарапайым шындықтарды түсіне отырып, ннемі біліктілікті арттыру курстарынан, ғртнрлі тақырыптардағы оқу семинарларынан ғту қажет. Бұл бізге ғмір жолында кәмектесетін білім болып табылады.

Ы.Алтынсариннің тежірибесінде біз оқу пәндерінде салынған тербиелік мнмкіндіктерді қолданудың маңыздылығына кәз жеткіземіз. Бұл білім беру пәндерінің кұрылымына органикалық түрде тоқылған. Өр пән бір нәрсе береді, кейбір қасиеттерді дамытады

Халық педагогы ұлттық дәстнрлерге кұрметпен қарауға шақырды. Біз оларды оқушылардың адамгершілік, рух және еңбек тербиесінде қолдануды маңызды деп санаймыз.

Новатор педагогтың табысты педагогикалық қызметінің тежірибесі заманауи мұғалімді шабыттты, шығармашыл және ұтқыр, ғзінің жеке даралығын және заманауи оқу орындарында сұранысқа ие болу қабілетін кәрсете білуге мнмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Іргебаева Н. Ыбырайдың тұрпақтары байдың тұқымы ретінде қуғындалған // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. - № 17 (77). -7-9 б.
2. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ә.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. - 103-б.
3. Жерімбетова Н. Тағдыры кермек тұлға // Егемен Қазақстан. - 2009.- 10-б.
4. Тұрғынбаева Б. Ыбырай қазақ балаларына арнап қазақ тіліндегі тұңғыш оқу құралы — Қазақ хрестоматиясын жазды // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. - 2013. - № 17 (77). – 10-12-б.

УДК 377.112.4

Жутова Е.М.,

преподаватель специальных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЧУВСТВ У ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА ПРИМЕРЕ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА Ы. АЛТЫНСАРИНА

Аннотация

В данной статье рассматривается творчество великого педагога Казахстана Ыбрая Алтынсарина. Особое внимание уделяется воспитанию подрастающего поколения в наше непростое время. Поднимается один из актуальных вопросов на сегодняшний день – вопрос о воспитании патриотических чувств у студентов колледжа на примере жизни и творчества Ыбрая Алтынсарина. В своей статье автор дает описание методов и приемов, которые использует педагог на занятиях иностранного языка.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстанның тұлы тұстазы Ыбырай Алтынсариннің шығармашылығы қарастырылады. Біздің қиын-қыстау заманда ғскелең тұрпақты тәрбиелеуге ерекше кәңіл бөлінеді. Қазіргі таңда ғзекті мәселелердің бірі – Ыбырай Алтынсариннің ғмірі мен шығармашылығы мысалында колледж студенттерінде патриоттық сезімді тәрбиелеу мәселесі кәтерілуде. Ғз мақаласында автор мұғалімнің шет тілі сабақтарында қолданатын ғдістері мен ғдістеріне сипаттама береді.

Abstract

This article examines the work of the great teacher of Kazakhstan Ybray Altynsarin. Particular attention is paid to the upbringing of the younger generation in our difficult times. One of the topical issues for today is raised - the issue of educating patriotic feelings among college students on the example of the life and work of Ybray Altynsarin. In the article the author describes the methods and techniques that the teacher uses at the foreign language lessons.

Ключевые слова: педагог-просветитель, образование и воспитание, духовные ценности, патриот, патриотические чувства, подрастающее поколение, формирование личности.

То, что сделать не могли мы,
седые старики,
Вы теперь должны достичь,
Вы-грядущего ростки!
Ы.Алтынсарин. [1]

Что такое патриотизм? В словаре мы находим следующее определение этого понятия: –Патриотизм – это любовь к Родине, к Отечеству, одно из наиболее глубоких чувств, закреплённых веками и тысячелетиями|| или –Патриотизм – это качество личности, характеризующее высшую степень его духовного развития и самосознания, выражающуюся в ценностном отношении к своему Отечеству, его истории, культуре и готовности к самопожертвованию во имя интересов Отечества||.

На сегодняшний день молодое поколение должно быть не только образованным и квалифицированными специалистами, но и истинными патриотами Казахстана. Проблемы развития воспитания заслуживают самого пристального внимания, так как речь идет о завтрашнем дне Казахстана.

Из этого вытекает мысль о необходимости формировать у обучающихся такие направления патриотического воспитания, как любовь к Родине, к –малой|| Родине, интереса к истории Казахстана, родному языку, литературе и культуре. Воспитание патриота и гражданина должно пронизывать всю систему образования.

И еще в то время Ыбрай Алтынсарин понимал это. «Молодежь - будущее народа. На ней основана дальнейшая судьба государства», - говорил он. Ы. Алтынсарин был настоящим патриотом своей Отчизны. Его любовь к казахскому народу была беспредельна.

Выступая глашатаем передовой культуры, он особое внимание уделял формированию у молодежи интереса к науке, труду, призывая ее служить народу, развивал в ней чувства человеколюбия и справедливости. Как опытный педагог, он прекрасно понимал, что все эти качества должны прививаться человеку с раннего детства, поэтому все свои силы и знания отдавал молодежи. Вопрос правильного ее воспитания всегда занимал умы передовых людей всего мира. И сам факт, что более века назад в среде отсталого кочевого народа его замечательный представитель стремился править прогрессивные идеи подрастающему поколению, говорит о том, как беспредельно любил Алтынсарин свою родину и свой народ [2,с.96].

Ыбрай Алтынсарына мы знаем как педагога – просветителя, ученого, поэта и прозаика, публициста и детского писателя. И можно смело утверждать, что вся эта многогранная деятельность великого человека пронизана размышлениями о сущности нравственности, смысле человеческого существования и счастья, нравственных мотивах поведения и отношений, воспитания высоконравственной личности. Важным источником нравственных воззрений Ыбрай Алтынсарына являлось устное народное творчество, отражающее жизнь и быт, горе и счастье, патриотизм, традиции и обычаи народа.

Исследуя творчество Алтынсарина видно, что он болел за свой народ, он хотел поднять его с колен и пойти по ступенькам вверх к знаниям и науке. Сформировать из казахской молодежи грамотное поколение людей, чтобы развить государство в дальнейшем. Он ясно понимал, что поднимать казахскую степь представится грядущим поколениям. Он был великим патриотом своей родины, и мы глубоко восхищаемся его патриотизмом.

В воспитании каких качеств видит Ыбрай Алтынсарин содержание нравственного воспитания? Это – патриотизм, гуманизм, честность, скромность, справедливость, ответственность. Чтобы дать детям разносторонние знания, советовал автор, они в стенах школы по определенной системе должны проходить такие предметы, как история, естествознание, литература, право, математика. Задача учителя воспитать патриотизм на своих уроках. Ведь если молодежь не научить ценить родную землю свое государство, то оно может прийти в упадок или просто напросто исчезнуть. Воспитание подрастающих поколений в духе патриотизма – составная часть социально воспитательной работы в учреждениях образования. Идеи патриотического воспитания - воспитывать подрастающее поколение в духе любви к Родине, гордости за Отчизну, готовности способствовать ее процветанию и защищать в случае необходимости.

Когда речь идет о патриотическом воспитании у подростков, то считают, что основная роль при решении этого важнейшего для общества вопроса должна принадлежать

гуманитарным дисциплинам. Литература это осуществляет, показывая красоту человека, способного жертвовать, личным благополучием во имя будущего, правды, достижения высоких целей. И строки многих произведений западают в душу, и мы чувствуем, как сердце начинает биться чаще при упоминании слова Родина.

Среди множества учебных дисциплин предмет *«Иностранный язык»* занимает особое место. Его своеобразие заключается в том, что в ходе его изучения учащиеся приобретают не знания основ науки, а умения и навыки пользоваться чужим языком как средством общения, средством получения новой полезной информации. Преподавание английского языка в дает педагогу широкие возможности по воспитанию гражданственности и патриотизма. Этому способствует коммуникативная направленность предмета, его обращенность к изучению быта, обычаев, традиций и, и прежде всего, языка другого народа. [3]

Но мы глубоко убеждены, что о настоящем патриотизме не следует просто твердить на занятиях, ведь будет глупо, если учитель войдет и скажет, что сегодня мы будем учиться любить Родину, а завтра уважать героев. Просто необходимо создавать атмосферу, подбирать материал, который давал бы знания об истории, традициях, людях, учить сопоставлять и делать выводы. Любые знания, приобретаемые с помощью иностранного языка, будут восприниматься только через призму знаний, сформированных в процессе овладения родной культурой. Воспитание патриотизма представляет собой целенаправленный процесс включения учащихся в различные виды учебной и внеурочной работы, связанной по своему содержанию с развитием патриотических чувств, о которых говорил в то время великий просветитель, педагог Ы. Алтынсарин, стимулированию их активности по выработке у себя этих моральных качеств.

На занятиях по страноведению и по английскому языку наряду с ознакомлениями с реалиями англоязычных стран, например, символов Соединенного королевства Великобритании и Северной Ирландии, мы сравниваем государственные символы Республики Казахстан средствами иностранного языка.

Мы живем в городе с богатой историей и культурой. И, конечно, хочется, чтобы обучающиеся знали его историю. Поэтому, работая над текстом *«Great people in England»*, на 2 курсе по предмету *«Практикум устной и письменной речи»*, все студенты были задействованы в сборе материала об истории улиц, носящих имена героев, о людях, воевавших на фронтах великой отечественной войны, об ученых-просветителях нашего города и области. Педагоги английского языка стараются использовать разнообразные формы и приемы учебной и внеклассной работы для формирования у учащихся толерантного отношения к другой культуре и более глубокое осознание своей. Также все это способствует формированию разносторонней, развитой, поликультурной личности, которая обязательно будет с гордостью говорить — *I am from Kazakhstan!*

При изучении таких тем как *–Sights of Britain, America and Kazakhstan* и др. здесь имеет место культурологический аспект обучения, сравнение национальных культур разных народов.

Большую роль в патриотическом воспитании учащихся играет использование краеведческого материала. Обращение к материалам краеведческого характера приближает иноязычную коммуникацию к личному опыту учащихся, позволяет им оперировать в учебной беседе теми фактами и сведениями, с которыми они сталкиваются в повседневной жизни, в условиях бытия в родной для них культуре. Знакомясь с иноязычной культурой, обучающиеся постоянно сравнивают её с родной культурой.

Таким образом, формирование разносторонне развитой поликультурной личности, её мировоззрения, чувства патриотизма и национального достоинства возможно при системном освоении национальной культуры через урочные и внеклассные формы работы с обучающимися. Включение этнокультурного материала в содержание занятий иностранного языка будет способствовать реализации воспитания казахстанского патриотизма.

Список литературы

1. <http://www.altinsarin.kz>.
2. Джумагулов К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. – Алма-Ата: Казахстан, 1984. - 204с.
3. Курманаева Д.К. К вопросу об использовании материалов местной этнокультуры на занятиях иностранного языка неязыковых специальностей. //Иностранные языки в школе.-2009.-№3.-с.28.

ЕОЖ 1751.82

Г.Ж. Жұмабай,

№143 мектептің информатика пәні мұғалімі, т.-т.м.,

Қызылорда облысы,

Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

ОҚУШЫЛАР БІЛІМІН ТЕКСЕРУ ҢДЕРІСІНДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ТАПСЫРМАЛАР ҚҰРАСТЫРУ ҢШІНАРНАЛҒАН ВЕБ-СЕРВИСТЕР

Тңйін

Интерактивті тапсырмалардың негізгі идеясы - оқушылар өз білімін ойын түрінде тексеру болып табылады, бұл материалды игерудің мотивациясы мен тиімділігін арттырады, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игеру қызыреттілігін қалыптастырады. Бұл мақсатта оқушылар білімін тексеру ндерісінде материалды игерудің мотивациясы мен тиімділігін арттыру, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игеру қызыреттілігін дамыту ншін интерактивті тапсырмалар құрастыруға арналған веб-сервистер сипатталған.

Аннотация

Основная идея интерактивных заданий заключается в том, что учащиеся проверяют свои знания в игровой форме, что повышает мотивацию и эффективность усвоения материала, формирует компетентность в освоении информационно-коммуникационных технологий. С этой целью описаны веб-сервисы для составления интерактивных заданий для повышения мотивации и эффективности усвоения материала в процессе проверки знаний учащихся, развития компетенций освоения информационно-коммуникационных технологий.

Abstract

The main idea of interactive tasks is that students test their knowledge in a playful way, which increases motivation and efficiency of mastering the material, forms competence in the development of information and communication technologies. For this purpose, web services are described for composing interactive tasks to increase motivation and efficiency of mastering the material in the process of testing students' knowledge, developing competencies for mastering information and communication technologies.

Тңйін сздер: оқушы, білім беру процесі, білімді тексеру, веб-сервис, интерактивті тапсырма, электронды білім беру ресурстары, онлайн-сервис.

Қазіргі педагогика оқушының оқуға нйренуіне, таным энергиясын ашуға, жаңа білім алуға ннемі пұмтылуға бағытталған, бұл бізден жаңа білім стандартын талап етеді. Сондықтан бңтінгі таңда балалардың заманауи компьютерлік технологияларды игеруге дайындығы және олардың кемегімен алынған ақпаратты ері қарай өздігінен білім алу ншін езектендіру мнмкіндігі мәселесі езекті болып отыр. Осы мақсаттарды іске асыру ншін жас студенттерді оқытудың ертнрлі стратегияларын практикада қолдану, ең алдымен оқу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану қажет. Менің жңйемдегі оқу құралдарының бірі – информатика пәнін оқытуда электронды білім беру ресурстары (ЭОР). Көптеген ресурстар тапсырмалардың мазмұнына өзгерістер енгізе алмағандай дайын түрде ұсынылады, бұл оқу процесінде осы материалдарды қолдануда айтарлықтай қиындықтар туғызады. Сондықтан мен онлайн-сервистердің кемегімен жасалған интерактивті тапсырмаларымды құруды ұйғардым, бұл менің оқушыларымның ерекшеліктеріне сөйкес келеді.

Интерактивті тапсырмалардың негізгі идеясы - оқушылар өз білімін ойын түрінде тексеру болып табылады, бұл материалды игерудің мотивациясы мен тиімділігін арттырады, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игеру құзыреттілігін қалыптастырады. Бұл ортада нәтижелер бойынша интерактивті тапсырмаларды тез жасауға болады. Мұндай веб-сервистердің ыңғайлылығы – тапсырмалардың дұрыстығы бірден тексерілеті.

Веб-сервистерді қолдану негізінде мектепте оқу процесін құру мұғалім мен оқушының рөлін өзгертуді қамтиды. Оқушы ЭОР ерекшеліктерін тәуелсіз зерттейтін және оларды сабақтың оқу-практикалық мәселесін шешу үшін қолданатын оқу процесіне белсенді қатысушы болып табылады.

LearningApps.org интерактивті модульдер арқылы оқыту мен оқыту процесін қолдауға арналған Web 2.0 қосымшасы. Қолданыстағы модульдер оқу мазмұнына тікелей енгізілуі мүмкін, сонымен қатар оларды жедел режимде өзгертуге немесе жасауға болады. Қызмет әртүрлі пәндер бойынша және кез-келген сыныпта интерактивті оқу-әдістемелік құралдарды жасауға арналған. Қызмет жұмыс жасау үшін шаблондармен (бланкілермен) жұмыс істеуге негізделген. Тақырыптар әртүрлі: мәтіндермен жұмыс жасаудан бастап кроссвордтарды шешуге және тест тапсырмаларын жасауға дейін қолдануға болады. АКТ – мен жұмыс істеудің ең аз дағдылары бар кез – келген мұғалім өз ресурстарын жасай алады – жаңа материалды танытуды, бекітуге, оқытуға, бақылауға арналған шағын жаттығу.

Оқу процесінің маңызды бөлігі білім алушылардың білімі мен іскерлігін бақылау болып табылады. Білімді бақылау мен бағалаудың дәстүрлі түрлерінен тестілеуге біртіндеп көшу уақыт рухына және қазақстандық білім беру жүйесін жаңғыртудың жалпы тұжырымдамасына жауап береді.

Мен өз жұмысымда оқушылардың білімін бекіту және жүйелеу үшін, сондай-ақ материалды жалпылау үшін тесттерді жиі қолданамын. Мен "дұрыс жауапты таңдау Викторинасын" қосымшасында тест тапсырмаларын жасаймын. Мұндай тапсырмалар мұғалімге қысқа мерзімде барлық студенттерден зерттелетін материалды игеру деңгейінің объективті көрінісін алуға және оны уақтылы түзетуге мүмкіндік береді.

Онлайн қызметтер бірнеше минут ішінде мүмкіндік береді:

- Интернет желісінде тесттер мен викториналарды өз бетінше құру;
- сайтта, форумда, блогта жасалған тестке немесе викторинаға сілтеме жариялау;
- сілтемені тест қатысушыларына e-mail арқылы жіберу;
- оқушыларды тестілеуге онлайн режимде өткізу;

Сабақта қолданып жүрген ыңғайлы, әрі тиімді бірнеше веб-сервис бар.

Socrative - оқушылардың білім деңгейін анықтау үшін мұғалімдерге тесттер мен викториналар жасауға көмектесетін қызмет. Бұл қызмет қосымшамен жұмыс істейтін мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен сессиясы кезінде жаңа сауалнамалар жасауға мүмкіндік береді. Сіз мұғалім болып табылатын "виртуалды бөлмеде" жұмыс істейтін сияқтысыз: ол сауалнамаларды бастайды, жаңаларын жасайды және т.б. Оқушылар мобильді құрылғылардан немесе компьютерлерден әрекетке қосылады. Викторина сұрақтарына мұғалімнің қандай пайдалану режимін қарастырғанына байланысты өз атыңызбен немесе жасырын түрде жауап беруге болады. Викторинаға қатысушылардың жауаптары мұғалімдерге оқу бағдарламасын өзгерту және жақсарту үшін материалдың қаншалықты сәтті игерілгенін талдауға және олардың білім көлемін бағалауға көмектеседі. Мұғалімдер табысты және артта қалған студенттердің болуы, сыныптың жалпы нәтижесі туралы қорытынды жасай алады және осы көрсеткіштердің өзгеруін бақылай алады.

Webanketa сервисі - жеке және жария сауалнамалар мен дауыс беруді құруға және жүргізуге көмектеседі. Сервиске тіркеліп те, тіркелмей де жұмыс жасауға болады. Егер сауалнама тіркеусіз жасалса, онда ол жай жоғалуы мүмкін, өйткені ол ешқандай пайдаланушыға жүктелмейді.

Негізгі артықшылықтары:

- сауалнамадағы әр сөзді бақылау мүмкіндігі бар қарапайым интерфейс;

- дауыс беру нәтижелерін жеңілдетілген шығару;
- кәптілді сауалнамаларды қолдау;
- жеке (парольмен және бірегей сілтемемен қорғау) және жария сауалнамаларды қолдау;
- сізге ыңғайлы бағдарламада егжей-тегжейлі талдау үшін алынған деректерді (респонденттердің толық тізімі, әр респондент немесе жалпы статистика) жнктеу мүмкіндігі.

Wordwall.net - бұл менің сүйікті ресурстарымның бірі, онда сіз 18 түрлі ойын жасай аласыз. Мұнда сіз грамматика мен лексиканы дамытуға арналған ойындарды таба аласыз.

"Match up" (сөздерді олардың тнсініктемелерімен салыстыру), "quiz" (викторина), "unjumble" (сөйлемдегі аралас сөздерді тнзету), "Gameshow quiz" (бонустық раунд бар викторина және қосымша өмір), "кездейсоқ доңғалақ"(рулетка ойыны), "кроссвордтар" (кроссвордтар) және тағы басқалар. Бірақ тегін пакет тек 5 іс-әрекетті жасауға мүмкіндік беретінін есте ұстаған жөн.

Егер сіз төлегіңіз келмесе, дайын әрекеттерді қолданыңыз. Мысалы, "random wheel" ойыны сабақты бастамас бұрын қызықты жаттығуға көмектеседі. Ойынның дайын нұсқалары бар "what's your favorite....", "Minute about..." немесе "have you ever...".

Learningapps ойын сипатындағы интерактивті жаттығуларды құру және сақтау арқылы оқу процесін қолдау қызметі. Оқушылар мен ересектерге бағытталған. Тапсырмалар белгілі бір пән бойынша білімді жалпылау және жнйелеу үшін жақсы. Жаттығулар немесе тапсырмалар блоктары толық сабақты алмастырмайды, олар сабақ барысында белгілі бір қызмет түрінің құрамдас бөлігі бола алады. Бұл сайт, ең алдымен, бастауыш және орта мектеп оқушылары үшін қызықты болады, өйткені жаттығулар ерекше зияткерлік ойындар түрінде жасалады. Платформаны қолдана отырып, сіз тапсырмалардың 18 түрін жасай аласыз: жұп, кроссворд, жіктеу, хронологиялық сызғыш, қарапайым тапсырыс, суреттерді сұрыптау, мәтін енгізу, викторина, бос орындарды толтыру, қосымшалар торы, аудио/видео мазмұны, "Кім миллионер болғысы келеді?", пазл "тап", виселица, сөздер.

Online Test Pad Интернет желісі арқылы оқу процесін және тестілеуді өткізуге арналған тегін кәпфункционалды сервис. Әр түрлі оқу материалдары мен тапсырмалар түрлерін жасауға, оларды папкаларға құрылымдауға арналған ыңғайлы сайт. Сонымен қатар, сайтта негізгі мектеп пәндері бойынша кәптеген тапсырмалар бар. Интерфейс бірнеше тілде ұсынылған, олардың арасында украин тілі бар. Онда сұрақтар мен нәтижелердің, статистикалық есептердің және тапсырмаларды сәндеудің кәптеген параметрлері бар кіріктірілген тест құрастырушысы бар. Тест сұрақтарының форматы 17 нұсқадан тұрады: бір немесе бірнеше дұрыс жауаптар, еркін жауап, реттілік пен сәйкестіктерді белгілеу, бос орындарды толтыру, жнгірткі, қызметтік мәтін, файлды жнктеу, дәйекті ерекшелік, интерактивті диктант. Кроссворд құрастырушысы сізге тапсырмалардың 5 түрін жасауға мүмкіндік береді: классикалық кроссворд, сканворд, жапондық кроссворд, түрлі-тнсті жапондық кроссворд, филворд.

Quillionz - мәтіндермен жұмыс істеуге арналған онлайн қосымшасы: оқуды тнсіну үшін сұрақтарды автоматты түрде жасайды. Бағдарлама бірнеше типтегі интерактивті тапсырмалар жасайды. "Бірнеше таңдау", "иә" / "жоқ" сұрақтары, "қысқа жауап", "жетіспейтін сөзді енгізу" — бұл негізгі тариф. Ақылы тарифтер көбірек мүмкіндіктер береді: экспресс режимі, PDF файлдары түрінде сұрақтарды экспорттау, .doc, QTI.

Wizer онлайн сервисінің көмегімен өртнрлі оқу материалдарын жасауға болады, оларға бейне, аудио, суреттер және өртнрлі сұрақтар қосуға болады. Google Classroom немесе кез-келген оқытуды басқару жнйесі арқылы материалдарды оқушылармен бөлісуге болады. Жеке тексеру және жеке пікірлер қалдыру немесе автоматты тексеру жнйесін орнату. Әр түрлі сұрақтарды тез жасауға: ашық сұрақтар, бірнеше таңдау, сәйкес жұптар, бос өрістерді толтыру, суреттер мен кестелерді толтыру және т.б.

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың жетекші мақсаты қазіргі заманғы ақпараттық ресурстар мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білім берудің сапалы жаңа нәтижелерін қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беру процесінің ресурсына айналдыру болып табылады.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды белсенді енгізу жағдайында оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық қызыретін қалыптастыру ғезекті қажеттілік болып табылады.

Сабақ барысында оқушы білімін тексеру үшін арналған веб-сервистерді білім беру нәрдісінде пайдаланудың негізгі артықшылықтары төмендегідей:

- Олар оқушыларға тақырып шеңберінде немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиісті мәліметтер кәлемін ұлғайтады.
- Бір-бірінен нлкен ара-қашықтықта орналасқан әртнрлі оқу орнында отырып білім алуға қол жеткізуге мнмкіндік береді;
- Оқыту жүйесін кәп деңгейлі жетілдірілуі олардың таралымдалуы мен оқу материалының сапасын арттырады.
- Компьютердің кәмегімен оқушы ғз бетінше, сондай-ақ ғзге оқушылармен топтасып бірге жұмыс істеуге мнмкіндік алады

Қорытындылай келе, ғелеуметтік интернет-сервистерді оқу процесінде қолдануға болады және қажет. Бұл ақпараттық қоғамның даму нрдістерін, қазіргі балалар мен жасөспірімдердің мнделері мен қажеттіліктерін ескере отырып, білім беру және төрбие қызметінің нысандары мен едістерін жаңарту мәселелерін тиімді шешуге мнмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қ.А.Ахметов, Б.Д.Шарипова, Г.К.Ордабаева, А.А.Тенгаева «Информатика», Алматы, 2007.
2. Н.Т.Ермеков «Есептеуіш техника негіздері» Астана: Фолиант, 2007
3. М.Қ.Байжұманов, Л.Қ.Жапсарбаева –Информатика|| Астана, 2004.
4. Г.Ә. Жапарова «Информатика негіздері» Алматы, 2006
5. Томас Коннолли, Каролин Бегг, Анна Страчан. Базы данных: проектирование, реализация и сопровождение. Теория и практика, 2-е изд.: Пер. с. англ.: Уч.пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000.
6. Карпова, Т. «Базы данных : модели, разработка, реализация» / Т.Карпова - Москва, 2012.

ҒОЖ 37.01

А.К. Кабимолдина

М.О. Ғуезов атындағы педагогикалық колледжі, п.ғ.м.,
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

ҒҰЛЫ ҒҰСТАЗ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕСІ

Аннотация

Мақалада Ыбырай Алтынсарин шығармалары - төрбиенің қайнар бұлағы ретінде таныстырылды. Ыбырай өнгімелері өсіп келе жатқан жастарды еңбек қор болуға, талапты, жігерлі, маңдай термен тапқан нанның демі төтті екендігін нйретеді.

Аннотация

В статье представлены произведения Ибрая Алтынсарина как источник образования. Истории Ибрая учат молодых людей быть, энергичными, трудолюбивыми и почувствовать сладкий вкус хлеба, заработанным трудом.

Annotation

The article presents the works of Ibrai Altynsarin as a source of education. Ibrai's stories teach young people to be energetic, hardworking and to feel the sweet taste of hard-earned bread.

Тңйінді сздер: тербие, оқу, ғнер, талап, еңбекқорлық, мейірімділік, қанағатшылдық.

«Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы. Біздің барлық нмітіміз, қазақ халқының келешегі осында, тек осы мектептерде ғана», - деген ұлы сөздің авторын білмейтін педагогтар кемде - кем.

Халқымызда «Жақсының аты ұлмейді, ғалымның хаты ұлмейді» деген дана сөз бар. Тарихта аты мен хаты ұлмей келе жатқандардың бірі, қазақтың халық ағартушысы - Ыбырай Алтынсарин. Өз халқына шексіз қызметтені үшін Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев Ыбырай Алтынсаринді Қазақстанның халық ағарту саласының тұңғыш ағартушысы деп атаған.

Ұлы ағартушыға ұстаздық-ағартушылық қызметке қоса басқа да жұмыстарды атқару жнктеледі. Ыбырай оқу-ағарту жұмыстарына өз заманының ең озық едістемелерін қолдана отырып, білімнің балаларға ана тілінде берілуге айрықша мән береді. «Қазақ хрестаматиясы» атты оқулық, «Қазақтарға орыс тілін нйретудің бастауыш құралы» атты дидактикалық оқу құралын жазды. Бұл кітаптарындағы оқушыны отан снйгіштікке, еңбекке, кісілікке - тербиелейтін ғибратты шығармалары ешқашан да өзінің мен мағынасын жоймайды Ыбырай ағарту ісімен бірге сол уақыттағы қоғамдық - саяси өмірге сергек араласып, ғылым білімге, еңбек пен өнерге қатысты еңбектер жазды.

Алтынсариннің кезқарастарына тән нәрсе - оның халықты шын снйгендігі. «Қазақ деген – жасанды мінезі жоқ, қарапайым халық, бірақ сол қарапайымдығының өзінде оның, кәп жақсылығы жатыр», «өз елімізге қолдан келгенше қызмет ету - біздің өрқайсымыздың борышымыз» - деп, айтты. Ыбырай - халықтың снйген ұлы - «Барлық қазақ жастары менің соңымда, олар мені жақсы көреді мен қайтып жалғыз болайын?» деген болатын. Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдық мерейтойына арналған «Ыбырай Алтынсарин және заманауи білім беру» конференциясы ұлы ағартушының педагогтік мұрасын зерделеу бойынша тәжірибе алмасуды және оның идеяларын қазіргі білім беру жнйесінде іске асыруды кездейді.

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп өскен кәк шөптей» жас ұрпағын оқытып, тербиелеуге, қазақ жерінде жаңа нлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне нйретуге арнаған. Ыбырай атамыз өлеңдерді өз кезінде «Сөз басы» деген атпен алған. Ол халық ағарту ісіне арнаған өдеби туындаларын да оқу- білімді насихаттаудың ұтымды өдісінің қажеттігін көрсетті. Ыбырай - халықтың снйген ұлы - «Барлық қазақ жастары менің соңымда, олар мені жақсы көреді мен қайтып жалғыз болайын?» деген болатын. Өзінің мінез-құлқы жағынан қарапайым өрі еңбек снйгіш еді, кәп оқыды, өзге халықтардың қол жеткен табыстарын неғұрлым көбірек біле тнссем деп армандады. Алған білімін өз халқының пайдысына асыруға талпынды.

Ыбырай - жаңа дәуірдегі қазақ өдебиетінің қалыптасуына қомақты нлес қосқан. Ол қазақ жастарын ең алдымен оқу, өнер-білім, тех-ны игеруге шақырады. Ыбырай Алтынсариннің қазақ өдебиеті тарихында ағартушылық саласында елеулі орын алуы. Ыбырай ағарту ісімен бірге сол уақыттағы қоғамдық - саяси өмірге сергек араласып, ғылым білімге, еңбек пен өнерге, дінге, этнографияға қатысты еңбектер жазды. Ыбырай қажырлы еңбектерінің нәтижесінде көркем еңбектері қазақ өдебиетінің қалыптасуына айрықша ықпал етті. Сол өдеби шығармалары арқылы тіршіліктің өзекті мәселелерін көтеруге бет бұрды. Ол қазақтың жазба өдебиетінің, өдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Ыбырай шығармаларын оқыту - оқушыларға жақсылық, өділдік, азаматтық сезім, ар-ұят, қамқорлық, қарапайымдылық сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі.

Мектеп табалдырығын аттап, қолына кітап ұстаған кез - келген оқушыға «Ыбырай Алтынсарин кім?» деген сұрақ қойса: «Ыбырай Алтынсарин — қазақтың аса кәрікті ағартушы - педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері», -деп жауап береді. Өрине, бұл ғете дұрыс жауап. Бірақ, балалар осы жазушының ғездеріне қалдырған тәрбиелік мұраларын біледі ме? Олардың ой - санасына «Ыбырай Алтынсарин – балалар әдебиетінің атасы, тәрбиелік маңызы зор шығармалардың авторы, Ғұлы даланың дара ұстазы» деген ақпаратты еңгізу ншін автордың қандай шығармаларымен таныстыру қажет? Бүгінгі мақалада сіздерге ғезімнің оқыған, болашақ педагог ретінде шекірттеріме таныстырғым келетін, тәрбиелік маңызы зор шығармалармен бөлісемін.

Соның біріншісі: **«Әнер-білім бар жұрттар» әлеңі.** Балалар ғенерге, білімге жақын болуы қажет. Сонда, ел болашағы - жарқын болады. «Әнер - білім бар жұрттар, Тастан сарай салғызды», - деген ұғымға балалар сын кезбен қарайды. Оларға бұл мүмкін емес сияқты кәрінеді. Бірақ, ғелеңнің мазмұны олардың бұл пікірінен қайтуына мүмкіндік береді. «Ат ғенері білінбес, Бейгеге тнсіп жарыспай» - осы ғелең жолдарын оқыған сәтте, Ыбырай Алтынсариннің қазіргі білім беру саласындағы «Бесеге қабілеттілік» ұғымын қозғағанын байқауға болады. Міне, осы ғелеңді оқушыларға таныстыру арқылы, олардың бойындағы қасиеттерді ашуға, тануға, дамытуға болады. [1]

«Ананың снәуі» әлеңі. Ыбырай Алтынсарин бұл ғелеңімен ғелемдегі ең риясыз махаббатты, Ана махаббатын сипаттаған.

«Жалқау болсаң, балалар, жаман болсаң,

Қамқор анаң кез жасын кәлдететін» -, деген ғелең жолдары балалардың жүрегіне еріксіз ғесер қалдырады. Яғни, балаларға «Жаман болма, жалқау болма, жаман ғедеттерден аулақ бол» дегенді жеткізеді. Ғелеңде «Адам болып» деген керемет сөз бар. Осы сөздің мағынасын балалар терең тнсінуі қажет. Тнсіндіру ншін, Абай Құнанбаевтың «Толық адамға» берген тұлжырымдамасын ұсынар едім. Кәріп тұлғандарыңыздай, бір ғелең арқылы Ыбырай Алтынсарин адам болу керек екенін, жаман ғедеттерден аулақ болу керек екенін, Ананы сыйлап, құрметтеу қажет екенін тнсіндірген. [1]

«Кел балалар, оқылық!» әлеңі. Бұл ғелеңді оқымаған қазақ кемде - кем шығар. Кітаптардың алғашқы бетінен орын алған бұл шығарма: мектептердің рухты сөзі.

«...Сиса кәйлек нстінде, Тоқуменен табылған ...

Сауысқанның тамағы, Шоқуменен табылған... Әнер білім бәрі де

Оқуменен табылған... деп, ақын қазақ жастарына ғенер-білімнің қайнар бұлғағы оқуда екенін айтып, оқыңдар,ғылыммен сусындап, жетіліңдер деп, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырды.

«Оқысаңыз балалар,

Шамнан шырақ жағылар», - ғелең жолдары керемет емес пе?! Яғни, шырақты баланың болашақ ғеміріне теңеу арқылы, «Оқысандар, жарық болашақта ғемір снресіндер!» дегенді жеткізген. Бұл ғелең бнлдіршіндерге «надандық» сөзінің мағынасын жеткізеді. Надандықтың жаман қасиет екенін ұққан балалар, «Оқу» деген шыңға ұмтылады. Ата-анасының нмітін ақтау ншін жақсы оқу керек екенін тнсінеді.

«Әке мен бала» әңгімесі. «Ер деулеті – еңбек», «Еңбексіз ғемір жок, ауырсыз жеңіл жок», «Еңбектің наны тетті, жалқаудың жаны тетті», «Еңбек қылмай – ер оңбас,бірлік қылмай – ел оңбас», «Ерінбеген етікші болады» тағыда басқа сан - түрлі еңбек туралы мақалдардың барлығының мағынасын осы бір ғенгіме жан - жақты ашатындай кәрінеді. «Азға қанағат ете білмесең, кәптен құр қаларсың», - деген ғенгіме соңындағы тнйінді сөзден тәрбиенің қайнар кәзі кәрінеді. Ыбырай Алтынсарин осы бір ғенгіме арқылы, балалардың бойына еңбекқорлық, ғедептілік, қанағатшылдық сияқты қасиеттерді снңіруге тырысады. Менің ойымша, бұл мақсат орындалды. Себебі, ғез кәзіммен кәргенмін. Іс - тәжірибе барысында осы ғенгімеден кейін, балалар бір - біріне кәмек кәрсетіп, қолдарынан келгенше ұстаздарына кәмектесіп, еңбектене білді.

«Бақша ағаштары» әңгімесі. Осы бір әңгімеде тәрбиенің қайнар кезі жатқанына ешкімнің таласы жоқ. Бір әңгіме арқылы, Ыбырай Алтынсарин балаларға ата - ананың ақылын тыңдау керек екенін, олардың ақылының нәтижесінде өсіп - өніп, бұғаналары қатаятынын жеткізген.

«Сен жас ағашсың саған да күтім керек; мен сенің қате істеріңді түзеп, пайдалы іске нйретсем, сен менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы түзу кісі болып өсерсің, бағусыз бетіңмен кетсең, сен де мынау қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», - деген сөздермен балаларға олардың елі кішкентай екенін, оң мен солын айыра алмайтын жас екенін ағаштарға теңеу арқылы керемет өсерлі етіп жеткізген.

«Мейірімді бала» әңгімесі. «Адам баласынан *мейірім* қашса, жер бетінен жақсылық қашады» ,- деген мақалдың дәлелі дәл осы әңгіме. Осы әңгіме арқылы Ыбырай Алтынсарин жер бетіндегі адамгершілік қасиетті, «Мейірім» атты ұлы қасиеттің бағалылығын терең жеткізген. «Мейірімді бола білңдер» деген өсиет қалдырған. [2]

«Әрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесі. Бұл әңгіме балаларға кішкентай жәндіктердің өзіне сыйластықпен қарау керек екенін, сол кішкентай жәндіктер сияқты тыңбай еңбек ету керек екенін түсіндіреді. «Жұмыссыз жүрген бір жан жоқ. Сені де құдай тағала босқа жүруге жаратпаған, жұмыс істеуге өдеттену керек», - деген өсиет сөз кішкентай балалардың алдағы өмірлеріне азық болып табылады. [3]

«Талаптың пайдасы» әңгімесі. «Еуелі бойында талант болсын,Талантыңа талабың қанат болсын», - деген мақал осы әңгіменің түп - тамыры секілді. Балаларға: «талаптарың күшті болсын» дегенді жеткізеді. Талап бар жерде, нәтиже болатынын дәріптейді.

«Аурудан аяған күштірек» әңгімесі. «Ауырмақ түгіл, жаным кезіме керініп тұр, бірақ менің жанымның қиналғанын керсе, өжем де қиналып, жүдемесін деп, шыдап жатырмын» , - деген сөздер «Анаға деген махаббатты» толық ашып тұр. Балаларға «Ананың уайымын» жеткізген. Бұл әңгіме арқылы, кішкентай бұлдіршендер аналарын сню керек екенін, оларды сыйлау керек екенін түсінеді.

«Бай баласы мен кедей баласы» әңгімесі. Бұл әңгімеде Ыбырай Алтынсарин өлеуметтік теңсіздікті ашып керсету арқылы, балаларға қандай ортадан болсын, өрбір адамға сыйластықпен қарау керек екенін жеткізеді. Бай мен кедейдің бірдей адамдар екенін керсетеді.

Міне, мен сіздерге «Балалар өдебиетінің атасы» Ыбырай Алтынсариннің балаларды тәрбиелеуге арналған нздік шығармаларын ұсынып, Ыбырай Алтынсариннің «Нздік ұстаз, Дара ұстаз, Дана ұстаз» екенін дәлелдедім. Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырған тұлға. Себебі, Ыбырай - жаңа деуірдегі қазақ өдебиетінің қалыптасуына қомақты өлес қосқан ұлы тұлға. Ол қазақ жастарын ең алдымен оқу, өнер-білім, техниканы игеруге шақырады. Ыбырай Алтынсарин оқу-ағарту жұмыстарына өз заманының ең озық өдістемелерін қолдана отырып, білімнің балаларға ана тілінде, яғни «Қазақ тілінде» берілуіне айрықша мөн береді. «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулық, «Қазақтарға орыс тілін нйретудің бастауыш құралы» атты дидактикалық оқу құралын жазғаны барлығымызға өмелім. Бұл кітаптары шөкірттерді өз елінің нағыз патриоты, еңбекқор, адамгершілік қасиеттерге өе азамат ретіп қалыптастырады. Оған дәлел: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс — қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қабат, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын кездедім...»,- деген тұжырымдама.[4] Хрестоматияға енгізілген өлең, өңгімелердің балалардың жасына, сана - сезіміне лайықталынып, педагогика ғылымының міндетті түрде тәрбиешілерден талап ететін өдіс өеселесінің берік сақталынуы өз алдына, сонымен қатар жоғарғы аталып өткен оқу, еңбек, талап, мейірімділік, тағы басқа тақырыптарға арнаулы, қолға таяқ ұстатқандай өңгімелерді өдейі, саналы түрде таңдап

алғандығын да кәрмей кетуге болмайды . Ыбырай Алтынсариннің білім жолындағы еңбектері, қазіргі педагогика ғылымына негізгі тіреу болып отыр.

«Ал енді қыдай басыма не салса да, мен кншімнің жеткенінше туған еліме пайдалы адам болайын деген негізгі ойымнан, талабымнан еш уақытта да қайтпаймын», - Ыбырай Алтынсариннің Н.И.Ильминскийге жазған осы бір хаты менің сөздеріме дәлел. Ыбырай Алтынсариннің өмірі қарама-қайшылықтарға, қарсылықтарға, небір кнрестерге толы болғаны айдан - анық. Бірақ, барлық қиындықтарды жеңіп 1864 жылы Ыбырай Алтынсарин тұңғыш рет біздің елімізде рухты өуен бастады. Ол өуен қазақ жастарының кезін ашуға, олардың намысын оятуға, оқу-білімге ынталандыруда нлкен рөл атқарды.

Міне, осындай еңбектерден кейін Ыбырай Алтынсаринді «Балалар өдебиетінің атасы», «Дара ұстаз» деудің өзі аздық етеді. «Оқу ісін өзі қандай жанын сала жақсы кәрсе, өз инспекциясына қарасты мұғалімдерден де тап соны талап етті. Ол өзінің шын кнрестен шыққан тартымды өңгімелері арқылы мұғалімдерді оқу ісіне шын ниеттерімен кұлшынып, адал еңбек етуге жұмылдыра білетін. Жұрттың кез алдында бізді соншалықты жоғары бағалайтын, өзгелерді мұғалімдерге ең адал ниетті азаматтар ретінде зор құрметпен өрі мақтанышпен қарауға межбүр етті. Ол өрдайым қасынан мұғалімдерді қалдырмай, өзімен бірге ертіп ала кететін, оларсыз сапарға сирек шығатын. Ол өсіресе жас қазақ мұғалімдеріне ерекше қамқорлықпен снйсіне қарайтын... Оны мұғалімдер де жанындай жақсы кәретін...», бұл естеліктер мұғалім Ф.Д. Соколовтың естеліктері. Естелікті оқи отырып, Ыбырай Алтынсариннің өзінің небөрі 48 жыл өмірінде нлгілі ұстаз болғанын, артына нлкен мұра қалдырғанын көре аламыз.

Біздің міндет – дара ұстаздың даналыққа толы мұраларын кездің қарашығындай сақтап, келесі ұрпақтың қанжығасына мықтап байлау. Ал мен осы міндетті қалай орындаймын? Алдыма келген өрбір шөкіртіме Ыбырайды барынша танытатын боламын. Дана ұстаздың тербиеге толы шығармаларын өрбір оқушының кұлағына кұйып, нлгілі азамат болуына өз септігімді тигіземін. Ыбырай Алтынсариннің «Ұстаз» ретіндегі мақсаты мен міндетін мен де өз алдыма нлкен мақсат етемін. Ел Президенті Қазақстан халқына жолдауында «Біз Қазақстанның барлық азаматтарының отаншылдық сезім мен өз еліне деген снйіспеншілігін, адамгершілік сезімдерін дамытуға тиіспіз», -деген. Осы міндетті орындау жолында аянбай еңбек етемін!

Қазіргі кезде мектеп бағдарламасында Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының оқушыға жеңіл, тнсінікті оқушының жас ерекшелігін ескере отырып кейбір өңгіме, өлендері берілген. Ы.Алтынсариннің 1-4 сынып ана тілі оқулығын енген шығармалары:

1. «Өрмекші,кұмырсқа, қарлығаш» өңгімесі.
2. «Сарандылық пен жинақылық».
3. «Талаптың пайдасы».
4. «Таза бұлақ».
5. «Қарабатыр» [5]

Оның қай шығармасы болса да, баланың тіл медениетін кәркейтуге, дамытуға өсері мол. Оны балалар снйіп, ынтыға оқиды. «Жақсының аты өлмейді,ғалымның хаты өлмейді», - дегендей «Дара ұстаздың» есімі ешқашан қазақ тарихында да, қазақ педагогикасында да өшпейді, керісінше мұралары жаңа ғасырда ескінің кезі ретінде жарқырап, жайнап тұрады.

Өдебиеттер тізімі

1. «Алтынсарин өңгімелері». Алматы, Мектеп 1980 ж.
2. Алтынсарин Ы. «Өнер – білім бар жұрттар». Алматы, Жалын 1991ж.
3. Алтынсарин Ы. «Таза бұлақ» жин. Алматы, Жазушы, 1988ж.
4. Ы. Алтынсарин . «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.
5. Қоңыратбаев Ө. «4 – 7 класқа арналған өдебиетті оқыту өдістемесі». Алматы, 1964ж.

К.Б. Калимова,
«Қостанай индустриалды-педагогикалық колледжі» КМҚК,
қазақ тілі мен әдебиет пәнінің оқытушысы,
Қостанай облысы,
Қостанай қаласы, Қазақстан Республикасы.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АҒАРТУШЫСЫ

Тңйін

Мақаланың тақырыбы: «Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ағартушысы»

Алдыма қойған мақсатым Қазақтың пұлы пұстазы Ыбырай Алтынсарин туралы студенттеріме тереңірек меңгерту, өмір жолы мен шығармашылығын, еңгімелерін, өлендерін таныту. Ыбырай атамыз сияқты еңбекті снуге, оқу-өнерге пұмтылуға, Отаны, елін снйетін патриоттық сезімге, талапты, жігерлі, кішіпейіл, жалқаулықты, қиянат жасауды, надандықты сынап жас пұрпақты ондай өдеттерден аулақ болуға, рухани асыл мұраларын насихаттау, құрмет ету, адамгершілікке тәрбиелеу. Осы мақсатқа жету ншін алдыма бірнеше міндеттер қойып өр тнрлі іс-шаралар қолдануданып жнргенімді атап көрсетемін. Бнтінгі кнгі бұл тақырып өзекті және уақыттың қажеттілігі болып табылады.

Аннотация

Название статьи: «Ибрай Алтынсарин - просветитель казахского народа».

Моя цель: информировать студентов о великом казахском учителе, просветителе Ибрае Алтынсарине, на основе рассказов и стихов произведений рассказать о его жизни и творчестве. Воспитывать любовь к работе, учиться, любить Родину и страну, быть патриотом, быть требовательным, энергичным, скромным, пропагандировать, уважать и воспитывать духовное наследие, избегать таких качеств как лень, жестокость, невежество. Хочу подчеркнуть, что я поставила ряд задач и предприняла различные меры для достижения этой цели. Сегодня эта тема актуальна и вопрос времени.

Abstract

Title of the article: "Ibrai Altynsarin is an educator of the Kazakh people". My goal is to inform students about the great Kazakh teacher, educator Ibrai Altynsarin, to tell about his life and works on the basis of stories and poems. To cultivate a love of work, to study, to love the Motherland and the country, to be a patriot, to be demanding, energetic, modest, to propagandize, respect and educate the spiritual heritage, to avoid such qualities as laziness, cruelty, ignorance. I want to emphasize that I have set a number of tasks and taken various measures to achieve this goal. Today, this topic is relevant and it is a matter of time.

Тңйінді сздер: ағартушы-пұстаз, тәрбие, іс-шара, насихаттау, жомарт, өлең, асыл мұра, мектеп.

Қазақ өліппесінің негізін қалаушы, халық ағарту ісін қазақта алғаш пұйымдастырушы, өдіскер мұғалім, оқулықтар авторы, қоғам қайраткері, фольклорист, этнограф, ақын, жазушы, публицист- журналист Ыбырай Алтынсариннің атамыздың туғанына биыл 180 жыл толады.

Қазақ халқының біртуар перзенті, өйгілі ағартушы бнкіл ғұмырын қазақ балаларын оқытуға, мектеп ашуға сарп еткен Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы 20- қазанда қазіргі Қостанай облысы Затобол ауданында днниеге келген. Азан шақырып қойған аты – Ибрагим. Бала Ыбырай нш жасқа толғанда өкесі Алтынсарыдан айырылады. Осыдан кейін туған атасы, сол кездегі белгілі би Балқожа Жаңбыршыпұлының қолында тәрбиеленеді. Немересінің білім алғанын қалаған атасы тамыр-танысының көмегімен Ыбырайды Орынбордағы Шекара комиссиясы жанынан ашылған мектепке жаздырады. 1850 жылы 22 тамызда Ыбырай сол мектепке алғашқы 30 баланың бірі болып қабылданады.

Балқожа би немересін кішкентайынан адалдыққа, тапқырлыққа, турашылдыққа, шешендікке баулыған. Өзімен бірге жиын-тойларға ертіп, билік айтқызып, қанатын қатайтқан. Орынбор қаласында оқып жнргенде жас Ыбырайға атасы Балқожаға би өлең жолдаған екен:

Нміт еткен кезімнің нұры балам,
Жаныңа жердем берсін хақ тағалам.
Атаңа мұнда анаңмен есен-аман,

Снйіп сәлем жазады бнгін саған.
Атаңды сағындым деп асығарсың
Оқуға кәңіл бәлсең, басыларсың.
Надан боп білмей қалсаң, ах пұрарсың
Шырағым, мұнда жнрсең, не етер едің,
Қолыңа қырық алып кетер едің.
Тентіреп екі ауылдың ортасында
Жнргенмен, не мұратқа жетер едің?! – деп жазған екен.

Осы әлең жолдарын сабақ барысында қолданып, ауылдан келген студенттерімді қанша еке-шешін сағынып жнрседе надан болмауға мамандық игеругі шақырып отырамын.

Ыбырай бала кезінен бастап білімге және өз бетінше оқып білуге бейім екенін байқатты. Кәп оқыды, Ресей қоғамының білімді адамдарымен жиі араласып тұрды. Орынборда оқып жнрген кезінде шығыстанушы ғалым В.В. Григорьевпен жақын танысып алды. Ол өзінің бай кітапханасын Ыбырай Алтынсариннің еркін пайдалануына рұқсат етті. Білімге қыштар жас бос уақытының бәрін де сол кітапханада өткізді. Білген нәсіне біле тнссем деген қымарлық пен өз халқыма неғұрлым кәбірек пайда келтірсем деген абзал арманға қымытылс жас Ыбырайдың өмірлік қыстанымына айналды.

Өзінің мінез-қылық жағынан қарапайым өрі еңбек снйгіш еді, кәп оқыды, өзге халықтардың қол жеткен табыстарын неғұрлым кәбірек біле тнссем деп армандады. Алған білімін өз халқының пайдасына асыруға талпынды. 1857 жылы ол Орынбор шекара комиссиясы жанындағы мектепті алтын медальмен бітірді. Алтын медальмен бітіргенін студенттеріме нлгі етіп, нздік студент болуға шықырып жнрмін.

Ыбырай орыс, араб, татар және парсы тілдерінде еркін сөйлей білді. Кейінірек халық ағартушысы ретінде өз білімін өзінше оқып, арттыра тнсуді белсенді тнрде жалғастыра тнсті. Днииежнзі әдебиетінің классиктері В. Шекспирдің, И. Гетенің, Д. Байронның, А. Пушкиннің, Н. Гогольдің, М. Лермонтовтың, Ғ. Низамидің, А. Фирдоусидің, Ө. Науаидың шығармаларын зор зейін қойып оқыды. Ы. Алтынсариннің педагогикалық кәзқарасының қалыптасуына орыс педагогы К. Ушинскийдің және чех ойшылы Я. Коменскийдің еңбектерімен таныс болуы игілікті өсерін тигізді. Ы. Алтынсарин орыстың кәрнекті демократтары Н.Г.Чернышевскийдің, Н.А.Добролюбовтың, А.И.Герценнің және басқалардың шығармаларымен де таныс болды. Ыбырай атамыздың кәп тіл білгенің нлгі етіп, студенттерімді кәп тіл білуге соның ішінде мемлекеттік тілді міндетті тнрде білулеріне нйретіп жнрмін.

Мектепті бітіріп шыққан халық ағартушысы Ы. Алтынсарин нш жылдай атасының қол астында кеңсе қызметкері болып істеді. Осы жылдар ішінде ол өз халқының сауатын ашып, білімін кәтерудің аса қажет екенін жете тнсінді.

Ыбырай атамыздың бойында ағартушылыққа деген ынта туады, сол заманның прогресшіл ағартушылық ой пікірі негізінде оның кәзқарасы қалыптаса бастайды. 1860 жылы Орал сыртындағы қазақтар ншін бастауыш мектеп (Троицк, Торғай, Ырғыз және Қазалы қалаларында) ашуға қйғарылған кезде, Ыбырай өзі сұранып Торғай мектебіне мұғалім болуға рұқсат алады. Ыбырай атамыз балаларға сапалы білім ғана беріп қойған жоқ, саналы тербие де берді. Тербиенің өртнрлі бөліктеріне- адамгершілік, еңбек және дене тербиесіне аса назар аударды. Бала психологиясының жалпы сипаты туралы тақырыпты да алғаш рет талдады. Ағартушы-пұстаз елге нлгі боларлық шығармалар жазу барысында алдына нлкен мақсат қойды. Өз шығармаларында адамгершілікке тербиелеу идеясын кәтеріп, оны шешудің жолдарын іздестірді.

Мысалы, «Атымтай жомарт» өңгімесін өткенде, студенттерімді Ыбырай атамыз сияқты еңбекті снюге, оқу-өнерге қымытулуға, Отаны, елін снйетін патриоттық сезімге, талапты, жігерлі, кішіпейіл, жалқаулықты, қиянат жасауды, надандықты сынап жас пұрпақты ондай өдеттерден аулақ болуға шақырамын. Атымтай Жомарт өзі есепсіз бай бола тұрып, кнн

сайын бір мезгіл нәстiне ескi-кiпсқы киiм киiп, отын кесiп, шөп тасып жiпмыс қылады екен. Бiр кннi өзiнiң жақын, таныстары:

- Жомарт, Қiпдай бергей дөулетiңiз бар, ақша тамақ, жалаңашқа киiм, нiсiздерге нi болдыңыз. Сөйтe тiпрып өз басыңызды кемшiлiкке салып, жете алмаған жарлыша отын кесiп, шөп тасығаныңыздың мағынасы не? — деп сiпрайды. Сонда Жомарт:

- Төрт тiрлi себеп бар. Өуелгiсi: өдеме ат, асыл киiм, асқан дөулеттi өне бойы өдет етсең, көңiлге жел кiргiзедi; сол «желiккен көңiлмен өзiмнен терезесi төмен бейшаралардан жиренiп, көз салмай, кем-кетiкке жөрдeм берудi iпмытармын» деп қорқамын. Екiншiсi: бар бола тiпрып мен жiпмыс қылсам, мiпның кемшiлiк емес екенiн бiлiп, кейiнгiлер нлгi алсын деймiн. Ншiншiсi: кнн сайын өз бейнетiммен тапқан бiр-екi пiплға нан сатып алып жесем ғана, бойыма сол тамақ болып тарайды. Еңбекпен табылған дөмнiң төтiлiгi, сiңiмдiлiгi болады екен. Төртiншiсi: «Қiпдай тағаламның берген дөулетiн өзiмсiнiп, тиiстi орындарына жаратпай, көбiн өзiм iшiп-жеп, өзiм тiптыным, мал берген иесiне кннелi болармын» деп қорқамын, — дейдi. Шығармаларының идеясы-шыншыл, еңбек снйгiш, өдептi қоғам белсендiсiн төрбиелеп және оларды ғылым-бiлiмге нйретедi.

Ыбырай Алтынсарин мектеп ашқан кезде, балаларға арналған оқулықтар мiлде жоқ болатын. Дөл осы жылдарда өнегелi iпстаз қысқа-қысқа өңгiмелер мен өлеңдер шығар бастайды, оқу кiпралдарын жазуға кiрiседi.

1879 жылы ақынның қазақ мектептерiне арналып жазылған алғашқы iплттық оқулық — «Қазақ хрестоматиясы» жарық көрдi. Ыбырай «Қазақ хрестоматиясына» кiрген өлеңдерiнде де халық-ағарту идеясын көтердi. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-бiлiм бар жiпттар» өлеңдерi осындай мақсатта туған. «Кел, балалар, оқылық!» өлеңiнде ақын, бiр жағынан, жастарды оқуға, бiлiм алуға нндесе, екiншi жағынан, оқу, өнер, ғылым-бiлiмге, оның жалпы халық ншiн керектiгiне еш мөн бермейтiн ескi көзқарасқа соққы бередi. Өмiрдегi сарқылмайтын мол байлық — бiлiм екенiн айта келiп, бiлiмге адамның қолы жету ншiн, ерiнбей оқу, қажымай еңбек ету керектiгiн тиciндiредi.

Ал «Өнер-бiлiм бар жiпттар» атты өлеңiнде оқу, бiлiм алудың мақсатын кеңiнен сөз етедi. Өлеңiң негiзгi идеясы — қазақ қауымына озық мөдениеттi елдердi нлгi етiп көрсету.

Бiздан бөлек, Алтынсариннiң шығармашылығында табиғат көрiнiстерiн суреттейтiн өлең жолдары да кездеседi. Ақын оқырмандардың көңiлiн табиғатқа аудару арқылы жас шөкiрттерiнiң бойында Отанға снйiспеншiлiгiн, патриоттық сезiмiн қалыптастыруды мақсат еттi.

Ыбырай атамыз бар өмiрiн оқу-ағарту iсiне арнаған ағартушы, демократ болғаны бiзге аян. Оның педагогикалық көзқарасының нш бiрдей саласынан көрiнiс тапты. Бiрiншiден, бнкiл саналы өмiрiн орыс-қазақ мектептерiнiн ашуға, қазақ балаларын ғылымға, оқуға тартуға арнап тiпңғыш оқу кiпралдарын кiпрастырушы болды. Екiншiден, өнегелi iпстаз төлiмгер даярлауға, оларға кннделiктi ғылыми- өдiстемелiк басшылық жасауға бағыштады. Ншiншiден, өзiнiң қаламгерлiк қызметiн ағартушылық-педагогтiк iсiмен тығыз iпштастыра бiлiген. Сондықтан Ыбырай атамыздың даналығын, рухани асыл мiпраларын насихаттау, кiпрмет ету, адамгершiлiкке төрбиелеу, себебiнде өр тiрлi iс-шаралар өткiзiп жнрмiн.

Мысалы: Бiрiншi, студентермен «Өрлеу» бiлiктiлiктi арттыру iплттық орталығы» акционерлiк қоғамының филиалы Қостанай облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердiң бiлiктiлiгiн арттыру институты өткiзген «Алтынсаринды-оқимыз» оқу — марафонына қатысып, өте зөр өсер алып, мақала жаздым.

Екiншi, Қостанай облысының бiлiм басқармасы Ыбырай Алтынсарин 180-жылдығына арналған поэзия байқауына студенттiм қатысты

Ншiншi, Whats'App өлеуметтiк желiсiнiң қатысушылар арасында статус, аватарка арқылы Ыбырай атамыздың биыл 180-ке толатынын жариялап, насихаттау жiпмыстары жнргiзудемiн.

Төртiншi, Ыбырай атамызды насихаттау ншiн өр-тiрлi колледжде iс-шаралар iпйымдастырып жнрмiн (куратор сағаты, сыныптас тыс iс-шарасын).

Бесінші, Студентімнің зерттеу жұмысымның тақырыбы Ы. Алтынсаринға арналған. Алтыншы, Ыбырай атамның 180 жылына арнап кннтізбе дайындап таратудамын. Жетінші, Ы.Алтынсаринның мұражайына бірінші курс студенттерімен барып, жыл сайын танысамыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Тазабұлақ: Өлеңдер, еңгімелер, очерктер, хаттар/ Алтынсарин, Ыбырай. -Алматы:Раритет, 2008. – 208 б.
  2. Алтынсарин Ы.Таңдамалы шығармалары.-Алматы: «Ғылым»-1994.-288б.
  3. Ыбырай Алтынсарин тағылымы:Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер/құрастырған М.Жармұхамедов.-Алматы:-Жазушы,1991.-384 б.
  - 4.Қазақ хрестоматиясы / Алтынсарин, Ыбырай (Ибраһим). - Алматы: Білім, 2003. – 112 б.
  - 5.Өнер-білім бар, жұрттар: Өлеңдер, еңгімелер, очерктер, хаттар және естеліктер / Алтынсарин, Ыбырай. - Алматы: Жалын, 1991. – 240 б.
- 37.01.(575)

Б.Ж.Калкенова,

жаратылыстану пәндері оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі,
«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК,
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қаласы, Қазақстан Республикасы

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ТИІМДІ ОҚЫТУ МЕН ОҚУ ЖОЛДАРЫ

Тігйін

Бұл мақалада жаратылыстану пәндерінде сарамандық-зертханалық жұмыс орындау, бақылау жүргізу, глоссариймен жұмыс жасау, натурал объектілерді қолдану, белсенді оқытудың тиімділігі мен нәтижелері баяндалады.

Аннотация

В данной статье рассказывается о выполнении практико-лабораторных работ по естественнонаучным дисциплинам, проведении контроля, работе с глоссарием, использовании натуральных объектов, эффективности и результатах активного обучения.

Abstract

This article describes the implementation of practical laboratory work in natural sciences, monitoring, working with a glossary, the use of natural objects, the effectiveness and results of active learning.

Кел балалар оқылық, оқығанды кәңілге ықыласпен тоқылық

Ы.Алтынсарин

Озық педагогикалық тәжірибе (ОПТ) бұқаралық педагогикалық тәжірибеден туындайды, одан тәсілдерінің болжамдылығы, ғылымилығы, шығармашылығымен басым тәсіп, әдістемелік жүйенің және оның жекелеген құрамдастарының жетілдірілуіне септігін тигізеді. Педагогикалық озат тәжірибенің тар мағынасы: шығармашылық ізденіс, жаңалығы бар тәжірибе, жаңашылдардың тәжірибесі. Жаңашыл тәжірибе колледж тәжірибесіне жаңалық енгізеді. Немесе ескі әдіс-тәсілдерді толықтыра, өзгерте отырып тиімді қолданып мынадай нәтижеге жетеді:

- оқушылардың бағдарламадағы оқу материалын меңгеруі;
  - өз беттерімен білім ала білуі;
  - білімдерін шығармашылықпен тәжірибеде қолдануы;
  - оқушылардың бойында дағды, іскерлік қалыптасуы.
- Оқушылар бойында байқампаздық, талдау, жинақтау, абстракциялау іскерлігі, нәмі дамытылып және жетілдіріліп отырылады. Оқытушы әдіс-тәсілдерді таңдап алып, олардың оқушыларға ықпалын бақылайды. Сондай стратегиялар жаңартылған білім беру бағдарламасында қолданылады.

Білім берудің жаңартылған мазмұны - білім, білік және дағдыларды білім берудің негізгі мақсатынан жеке тұлғаны дамыту құралына айналдыру, сондай-ақ оқушының бойында өзгермелі әлемде табысты бейімделу үшін 21 ғасырда қажетті «болашақ» дағдыларын қалыптастыру.

Жаратылыстану пәндерінен сабақ берудегі мақсат: биологиялық білімді қалыптасыру, биологиялық процестер мен құбылыстардың мәнін түсіндіру.

Менің тәжірибеде сабақтың басы биология ғылымында болып жатқан тақырыпқа сай жаңалықтар мен қызықты ақпараттармен бөлісу минутымен басталады. Бұл оқушыларды оқуға ынталандырып, оқу нәтижесіне өз нәтижесін қосуына, тақырыпты терең түсінуіне жол ашады, белсенділіктерін арттырады.

Белсенді оқу – бұл білімді іс-әрекет арқылы игеру. Белсенді оқыту әдістерінің басты принципі – оқушының «мен істей алмаймын», «мен білмеймін» деген тұстанымдарына тосқауыл қою. Еркін кеңістік принципін тұтану арқылы сабақта еркін қозғалып шеңбер бойынша орналасуына, кіші топтарда бірігіп жұмыс істеуіне, мәселені шешу, тапсырманы орындау үшін жекелене алады. Осы арқылы тұлға аралық қарым-қатынас, ақпарат алу және жоғары деңгейлі ойлау дағдылары жетілдіріледі, оқушылардың өз нәтижесі туралы ойланып, ері қарай не істеу керектігі туралы шешім қабылдауына мүмкіндік беріп тиімді қарым-қатынасты дамытады, оқушылар арасындағы түсініспеушіліктерді жояды.

Биология эксперименталды ғылым болғандықтан анатомия, биология, жаратылыстану негіздері пәндерінде оқушылардың тәжірибелік және зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру үшін сабақта сарамандық-зертханалық жұмысты орындатамын. Оқушылар теориялық алған білімдерін іс-тәжірибеде өз бетімен жұмыс жасау кезінде тұптастырып, қорытынды жасап, бақылау тапсырмаларын орындап білім деңгейлерін кеңейте алады. Мектепке іс-тәжірибеге барған машықкерлерге де тақырыпқа сай сарамандық жұмыстар орындатуға кеңес беремін. Мектеп және колледж оқушыларының бірден қызығушылықтары оянып, белсенді жұмыс жасайды. Анатомия пәнінде антропометрлік мәліметтерін ұлшеп физикалық дамуға баға беру, қарашық, тізе рефлексі, сілекейдің крахмалға әсерін бақылау, стол, орындықтарды ұлшеп, нәмірін тауып гигиеналық баға беру, бір күндік тамақ рационын құру сияқты сарамандық-зертханалық жұмыстар орындатылады. Жануарлар мен өсімдіктердің мезгілдік өзгерістерін, ауа-райын бақылау бақылау кәмегімен жергілікті жердің биоценоздарының флорасы мен фаунасымен танысып, табиғат бұрышына және сабақта қолданатын ресурстарды жинақтап, қорын молайтуға болады.

Сарамандық-зертханалық жұмысты орындаудың нәтижесі- терең білім, анализ, синтез, салыстыру, жалпылау, оқуға деген кезқарасты өзгерту, оқушылар үшін психологиялық жағымды орта қалыптастыру, экологиялық сауаттылығы артып, өз өміріне сауаттылықпен қарауы артады.

Ғылыми зерттеулерді түсіну, ғылыми аргументацияны интерпретациялау үшін глоссарийлермен жұмыс жасалады. Әр тараудың негізгі терминдері жеке конверттерге салынады, оқушылар сол терминдерге анықтама беріп ғылыми сауаттылық дағдыларын, өмірмен байланыстырып мысалдар келтіру арқылы сараптамалық ойлау қабілеттерін дамытып, нәтижесі туралы ойланып, рефлексия жасауға ынталандырылады.

Тақырыпқа сай ресурстарды таңдағанда натурал объектілерді қолдану өте тиімді. Көрнекіліктер биология сабақтарының барлығында қолданылады, бірақ бұл сабақтарды көрнекілік әдісімен өткізу емес. Қолданылған көрнекіліктер сабақтың мазмұнын өсерлеу үшін, нақты ұғымдар қалыптастыру үшін қажет. Жаратылыстану пәндерінде құтыдағы гүлдер, жануар тұлғалары, омыртқасыздар коллекциялары, сулы препараттар мен микропрепараттар қолданылады. Микроскоптық объектілерді биология сабақтарында қолдану оқушылардың микроскоппен жұмыс істеу ікемділік дағдыларын қалыптастырып, тақырып жеңіл қабылданып, есте ұзақ сақталуға жағдай жасайды.

Тиімді оқытудың 7 қағидаты:

Оқытуды оқушыға бағыттаңыз, олардың өзін оқушы ретінде сезініп, оқуға деген қызығушылығын арттыруға жағдай жасаңыз.

Оқудың елеуметтік сипатын танып, оқушылардың бірлесіп білім алуын қамтамасыз етіңіз.

Оқушылардың ішкі ынтасы мен эмоциясына мән беріп, дамытыңыз.

Әр баланың жеке ерекшелігін ескеріп, оқушылардың барлығын бір ұлшемге салудан алыс болыңыз.

Оқушыларды жалықтырмай, барлық оқушыларды оқу нәтижесіне білкілі тартыңыз.

Оқу мақсаттарына сәйкес бағалауды қолданыңыз, кері байланысты тиімді пайдаланыңыз.

Білім салаларының өзара байланысын жнзеге асырыңыз, оқу орталарының қоғамдық ортамен тығыз байланысын орнатыңыз.

Оқытушының шеберлігі –жаратылыстану ғылымының жетістіктерін, заңдылықтарын оқып нйретіп, әрбір сабақ жаңалығымен оқушыны тандандыратындай, оқушыға бақыт сыйлап, сабақта енжарлыққа жол бермейтін, оқыту процесінде оқушылардың таным белсенділігін арттырып, өздігінен іс-әрекет жасауға ынталандыратындай тиімді болуы керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Оқыту мен оқудың белсенді әдістері. Астана. 2013.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Тиімді оқыту мен оқу» ҚР педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. «НЗМ» ДББҒ. ПШО. 2016.
3. Тренерге арналған нлестірмелі материалдар. « Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту аясында қазақ тілінде оқытатын мектептердің бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Астана. 2017.
4. Мирсейтова С. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. 2010.
5. Алимов А. «Табысты оқыту» Оқу құралы. Алматы. 2018
6. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. Астана. 2014.

УДК 37.017

Кашарин В.А.,

мастер производственного обучения,

КГКП «Профессионально-технический колледж имени К. Доненбаевой»,

Костанайская область, с.Боровское, Республика Казахстан

НАСЛЕДИЕ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА, ЕГО ВКЛАД В ПЕДАГОГИКУ И ПРОСВЕЩЕНИЕ

Аннотация

В статье рассказывается о огромном значении деятельности И. Алтынсарина в просвещение казахского народа. Особое внимание уделено его борьбе за реализацию важнейшего права – права на образование, среди женщин Казахстана.

Ключевые слова: образование, просвещение, колониальная политика

Тғйін

Мақалада Ю. қызметінің маңыздылығы сипатталған. Алтынсарин қазақ халқының ағарту ісінде. Оның Қазақстандағы әйелдер арасында ең маңызды қықық - білім алу қықығын жнзеге асыру жолындағы кнресіне ерекше назар аударылады.

Кілт сәздер: білім беру, ағарту, отарлау саясаты

Annotation

The article describes the great importance of the activities of Y. Altynsarin in the enlightenment of the Kazakh people. Particular attention is paid to his struggle for the realization of the most important right - the right to education, among women in Kazakhstan.

Keywords: education, enlightenment, colonial policy

В этом году вся страна отмечает 180 лет со дня рождения известного просветителя Ибрая Алтынсарина.

Алтынсарин Ибрай родился 2 ноября 1841 года в Аракарагайской волости Николаевского уезда Торгайской области. Рано лишившись отца, воспитывался в семье старшего брата отца Балкожа бия. Умер 30 августа 1889 года.

Алтынсарин - педагог, общественный деятель в области школьного образования. В числе его заслуг – открытие в 1864 первой школы, в которой могли обучаться девушки, выпуск хрестоматии на казахском языке и введение ислама в учебную программу на родном языке. Его цель учить детей казахов таким образом, чтобы они могли принести пользу своему народу и приобщиться к аграрным достижениям, промышленности, оказалась как палка о двух концах. С одной стороны руководство Царской России заинтересовано в подготовке чиновников нижнего звена из местных жителей, способных вести хозяйственные дела на русском языке, быть писарями, переводчиками, приспособленных к политике царизма. Поэтому оно не препятствовало инициативе Алтынсарина обучить казахских детей русскому языку, но напрямую не поддерживало идею широкого образования. С другой стороны, местные старейшины вставляли палки в колеса на пути к новшествам Ибрая, руководствуясь тем, что он якобы хочет обратить в христианскую веру казахских детей и тем самым подготовить их к службе в русской армии. Ибрай Алтынсарин считал, что корыстные служители ислама используют быт кочевого народа в своих целях, а также в интересах имперской идеологии.

Уже при жизни Алтынсарина современники смогли оценить его заслуги. Его литературная деятельность влияла на развитие общества и отвечала потребностям народа. Особая заслуга литературного творчества Ибрая – хрестоматия на родном языке и сборники народной поэзии и произведений, которые предназначались для начального народного чтения.

Но Алтынсарин не только педагог-просветитель, он еще и теоретик-этнограф, а также историк, экономист и чиновник, вынужденный отстаивать свои начинания и улаживать дела вопреки противодействиям, интригам, клевете. Он поводит огромную работу по организации учебных заведений, подбору кадров, оснащению и снабжению школы.

Ибрай критикует колониальную политику царизма и считает, что из возможных путей вхождения казахов в цивилизованное общество центральное место должна занимать идея «естественного развития».

«Не разумнее ли - говорит Ибрай, - прежде нежели решиться перевернуть искусственным образом народную жизнь степняков, изучить сначала этот народ и эту жизнь, узнать, есть ли в народе этом зачатки агрикультурного развития, насколько принял он воздействие непосредственных сношений своих с оседлым, господствующим народом, в каких условиях окружающей природы этот народ находится и т. д., дабы не сделать опасной ошибки, т. к. принудительная ломка быта целой нации способна бывает превратить нацию, иногда самую способную, в апатичную, как это, говорят, и случилось с башкирским народом, так как в законах природы нет примера, чтобы возможно было враз превращать малолетнего ребенка во взрослого мужа».

Идея «естественного хода дел» описана в статье «По поводу голода в Киргизкой степи». Связывая образование и просвещение народа с удобными путями сообщений, оседлостью и городами, он выступал против перехода от кочевья к оседлости путем «принудительных мер».

Подобный проект он расценивает как грабеж сколько-нибудь пригодной земли у колонизируемого народа, поскольку подчеркиваются «особые преимущества» русских крестьян-колонистов перед казахами, а последние объявляются неспособными к земледелию, если их к этому не «принудить». Опираясь конкретными данными, Алтынсарин доказывал, что казахи сами проявляют стремление довольно настойчивое к «переменам векового быта» в смысле оседлости. К этому он присовокупляет весьма существенное замечание, связанное с

будущностью земледелия и скотоводства в крае. В некоторых степных уездах выгоднее развивать скотоводство, а земледелию не предвидится никакой будущности. Над этим замечанием и сейчас можно призадуматься.

О мировоззрении Алтынсарина можно судить по составленному им учебнику по исламу. Он стоял на позициях просвещенного либерального ислама.

Сегодня в век "Новой этики", движения MeToo и горячих споров вокруг нового витка развития феминизма далеко не всегда вспоминают великого казахского педагога и просветителя Ибрая Алтынсарина. Во многом благодаря ему было реализовано для казахских женщин одно из важнейших прав-право получать образование. В конце XIX для казахской степи это стало гендерной революцией.

Положение казахской женщины во второй половине XIX века было очень тяжелым. Обустраивать тяжелый быт кочевника было делом большинства казахских женщин.

Лишь некоторым женам представителей знати было доступно домашнее образование, большинство об этом и мечтать не смели. Да и знаменитая эмансипированность и воинственность казахских женщин во второй половине позапрошлого века фактически сошла на нет. Хотя в прошлые века казахская степь знала и легендарных сакских цариц Томирис и Зарину, и участниц казахско-джунгарских войн Айтолкын - дочь султана Абылая, Есенбике - дочь Карасай-батыра, Айбике - дочь Буланбай-батыра, и Гаухар - дочь Кабанбай-батыра, создавшую первый женский разведывательный отряд. В XIX веке все стало совершенно иначе - времена более не требовали ратных подвигов от женщин. За ними снова закрепилась роль хранительниц очага, хотя к тому времени знатные казахские женщины все чаще проявляли тягу к общественной жизни. Можно вспомнить знаменитую Бопай-ханум, жену Абулхаир-хана, которая стала вмешиваться в государственные и дипломатические дела Казахского ханства и весьма активно влиять на политику мужа. Или внучку Абылай-хана Айганым, ставшую первой женщиной-султаном в области Сибирских киргизов.

Но даже тогда такие карьеры и судьбы были лишь единичными случаями в кругу элиты. Даже женщины из степной знати, которые не были обременены бытовым трудом, не помышляли о самостоятельной деятельности.

Впрочем, все подданные женщины Российской империи, куда входил тогда Казахстан, в те времена не имели никаких прав. Но вторая половина XIX века - уникальное время, когда сошлось несколько факторов, позволивших появиться на свет казахскому феминизму.

Заслугу Ибрая Алтынсарина в защите прав женщин трудно переоценить.

На его становление повлияло чтение русской и европейской литературы

А в 1850-60-е годы невероятную популярность среди читающей публики имел роман Гюстава Флобера "Госпожа Бовари", где впервые ставились вопросы о положении женщины в обществе и том, что женщина может себе позволить. Идея, что женщина имеет право на гораздо большее, чем определено ей современным обществом, буквально витала в атмосфере Европы и России. Это не могло не повлиять на Ибрая Алтынсарина, который, с одной стороны, был чуток ко всему новому, с другой - видел плачевное положение большинства соотечественниц.

Ибрай Алтынсарин получил хорошее образование.

Неравнодушие к судьбам других людей привело его к делу жизни - народному образованию, едва он закончил гимназию.

Началом его карьеры стало преподавание русского языка в казахской школе в Тургае в 1860 году. Проведению в жизнь его проектов во многом способствовало знакомство с учеными-востоковедами Василием Григорьевым и Николаем Ильминским, с которыми Алтынсарин познакомился в Оренбурге.

Со временем и сам Ибрай Алтынсарин приобрел авторитет в глазах столичных чиновников. К нему с уважением относился министр народного просвещения Дмитрий Толстой, назначивший его инспектором казахских школ в Тургайской области. В разные годы Алтынсарин работал на разных должностях – от делопроизводителя Тургайского

уездного управления до уездного судьи. Но именно на педагогическом поприще он сделал себе имя и заслужил благодарность потомков.

Деятельность Алтынсарина во многом пришлась на период великих реформ Александра II, когда быстро внедрялось все новое. В это время был подписан указ, разрешающий нанимать женщин на госслужбу.

Тогда-то в разных уголках государства срочно понадобились квалифицированные женщины. И если в столицах для этого были институты благородных девиц, Бестужевские курсы, то в провинции ни о чем подобном и не мечтали. Тем более на национальных окраинах, где вопрос обучения местного населения всегда относился к разряду проблемных.

Алтынсарин видел будущее казахского народа в переходе на оседлую жизнь и развитии городов, поэтому он уделял особое внимание обучению молодых ребят ремеслам. Так как среди казахов было очень мало людей рабочих специальностей.

В начале XX века в Казахстане сложилась система национальных новометодных школ, основанных на принципах джадидизма. Джадидизм - это своего рода исламский либерализм, основанный на идеях крымско-татарского писателя и философа Исмаила Гаспринского. Новометодные школы позволили казахским девушкам овладеть русским и как минимум одним восточным языком и получить достаточный запас знаний для поступления в российские и даже европейские университеты.

Список литературы

1. Алтынсарин, И. Собр. соч. в 3-х томах: Т.1. - Алма-Ата, 1975. - 359 с.
2. Алтынсарин, И. Собр. Соч. в 3-х томах: Т.2. - Алма-Ата, 1975. - 423 с.
3. Измаилов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана - М., 1991.

УДК 37.013.42

Кащенко О.О.,

к.п.н., преподаватель специальных дисциплин,
Магнитогорский педагогический колледж,
Челябинская область, г. Магнитогорск, Россия

ОТРАЖЕНИЕ ПРИНЦИПА НАРОДНОСТИ ПЕДАГОГИКИ К.Д. УШИНСКОГО В СОВРЕМЕННОЙ ПАРАДИГМЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются существующие в настоящее время в педагогической теории подходы к определению содержания понятия «народная педагогика». Анализируется педагогическое наследие К.Д. Ушинского, раскрывается содержание принципа народности в его педагогической теории. Проводится анализ недавно принятого и вступающего в силу Федерального государственного стандарта начального общего образования в Российской Федерации, которое определяет содержание образования в соответствии с принципом народности, выдвинутого К.Д. Ушинским.

Abstract

The article examines the approaches currently existing in pedagogical theory to the definition of the content of the concept of "folk pedagogy". The pedagogical heritage of K.D. Ushinsky is analyzed, the content of the principle of nationality in his pedagogical theory is revealed. The analysis of the recently adopted and coming into force Federal State Standard of primary general Education in the Russian Federation, which determines the content of education in accordance with the principle of nationality, put forward by K.D. Ushinsky.

Ключевые слова: «народная педагогика», «принцип народности», «родной язык как носитель культуры», «язык как духовно-нравственная ценность народа».

В последние годы постоянно растет интерес к народной педагогике, к ее воспитательным традициям и обычаям. Однако на современном этапе развития

педагогической науки наблюдается отсутствие единства в толковании понятия «народная педагогика», которое понимается как:

совокупность педагогических взглядов, идей, эмпирических знаний, накопленных народом;

многовековой воспитательный опыт народа или народно-воспитательная практика; синтез народно-педагогической мысли, эмпирических народно-педагогических знаний и воспитательной народной практики;

наука о народном воспитании[1,4].

Народная педагогика соединяет в себе педагогический опыт и знания народа, выраженные в народной культуре через традиции. Как продукт исторического и социального опыта народных масс она проявляется в моральных законах и обычаях, закрепляя сложившиеся традиции. Существовая со времени возникновения человеческого общества, народная педагогика вобрала в себя многовековые обычаи и требования к воспитанию детей. Ее памятники хранятся народом в созданных им сказках, легендах, эпосах, поговорках и пословицах, преломляются через призму национальных обычаев и традиций разных народов и, в конечном итоге, имеют цель целенаправленно воспитывать и обучать молодое поколение на лучших традициях народа[3].

Выдающийся русский педагог К. Д. Ушинский считал, что «воспитание, созданное самим народом и основанное на народных началах, имеет ту воспитательную силу, которой нет в самых лучших системах, основанных на абстрактных идеях или заимствованных у другого народа». Опора на совершенные знания существенных черт духовной жизни многих народов - один из основополагающих принципов педагогической системы Ушинского, свободной от национальной ограниченности[2].

Идея общественного смысла воспитания наиболее ярко проявляется у К.Д. Ушинского в принципе народности, которая является стержнем его педагогической концепции. Идея народности значила для Ушинского объективную потребность каждого народа в собственной системе обучения и воспитания со своими отличительными национальными чертами и творческими проявлениями.

По мнению Ушинского К.Д., принцип народности должен быть реализован в школе прежде всего через приоритет родного языка как предмета школьного образования. Обучение родному языку, разъяснял Ушинский, развивает "дар слова", вводит в сокровищницу языка, формирует "миросозерцание" ("родное слово - та духовная одежда, в которую должно облечься всякое знание"). На основе сравнения народностей, их истории, обычаев, духовных сокровищ, языков Ушинский дал оценку духовного своеобразия русской нации и связанного с ним своеобразия языка: «Русский язык ... сообразно размашистому характеру народа, сообразно размашистому разбегу русских полей, любит разливаться свободно, подобно сильному источнику, выбивающемуся широкой волной из недостижимой глубины». Детям младшего школьного возраста сведения об истории и трудовой жизни русского народа предлагалось давать прежде всего через образцы фольклора, например, пословицы. Говоря о воспитательном значении пословиц, Ушинский называл их "зеркалом русской народной жизни" и утверждал, что "ничем нельзя так ввести дитя в понимание народной жизни, как объясняя ему значение народных пословиц[6].

Принцип народности К.Д. Ушинского находит все большее отражение в содержании современного начального образования. 31 мая 2021 г. утвержден Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования (далее - ФГОС), который призван обеспечить сохранение и развитие культурного разнообразия и языкового наследия многонационального народа Российской Федерации, реализацию права на изучение родного языка, возможности получения начального общего образования на родном языке, овладение духовными ценностями и культурой многонационального народа Российской Федерации[7].

Данный ФГОС разработан с учетом региональных, национальных и этнокультурных особенностей народов Российской Федерации, ориентирован на ознакомление обучающихся с доступными для них сторонами многообразного цивилизационного наследия России, на расширение представлений об историческом и социальном опыте разных поколений россиян, об основах общероссийской светской этики и духовно-нравственных культур народов Российской Федерации.

В числе требований к результатам освоения обучающимися программ начального общего образования - формирование у обучающихся основ российской гражданской идентичности; готовность обучающихся к саморазвитию; мотивацию к познанию и обучению.

Личностные результаты освоения программы начального общего образования достигаются в единстве учебной и воспитательной работы в соответствии с традиционными российскими социокультурными и духовно-нравственными ценностями, принятыми в обществе правилами и нормами поведения.

В процессе обучения у младших школьников происходит становление ценностного отношения к своей Родине – России, осознание своей этнокультурной и российской гражданской идентичности, сопричастность к прошлому, настоящему и будущему своей страны и родного края, уважение к своему и другим народам.

Определены предметные результаты освоения программы начального общего образования по предметной области "Русский язык и литературное чтение, в числе которых – иметь первоначальное представление о многообразии языков и культур на территории Российской Федерации, о языке как одной из главных духовно-нравственных ценностей народа, понимать роль языка как основного средства общения, осознавать значение русского языка как государственного языка Российской Федерации, понимать роль русского языка как языка межнационального общения.

В рамках учебного предмета "Литературное чтение" у младших школьников формируется первоначальное представление о многообразии жанров произведений устного народного творчества; о понятии «устное народное творчество», дети знакомятся с малыми жанрами фольклора (считалки, пословицы, поговорки, загадки, фольклорная сказка); басня (мораль, идея, персонажи).

Особенностью данного стандарта является введение предметной области "Родной язык и литературное чтение на родном языке", предметные результаты освоения которой должны обеспечить понимание роли языка как основного средства человеческого общения; осознание языка как одной из главных духовно-нравственных ценностей народа; понимание значения родного языка для освоения и укрепления культуры и традиций своего народа.

Изучение данной дисциплины направлено на формирование у обучающихся первоначальных представлений о единстве и многообразии языкового и культурного пространства Российской Федерации, о месте родного языка среди других языков народов России, усвоение элементарных сведений о языке как носителе культуры народа[7].

Учебный предмет "Литературное чтение на родном языке" призван обеспечить понимание места и роли литературы на изучаемом языке в едином культурном пространстве Российской Федерации, среди литератур народов Российской Федерации, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурных, нравственных, эстетических ценностей, наличие первоначальных представлений о взаимодействии, взаимовлиянии литератур разных народов, о роли фольклора и художественной литературы родного народа в создании культурного, морально-этического и эстетического пространства субъекта Российской Федерации, понимание основного смысла и назначение фольклорных произведений своего народа (порадовать, поучить, использовать для игры), приводить примеры потешек, сказок, загадок, колыбельных песен своего народа (других народов), умение сравнивать произведения фольклора в близкородственных языках (тема, главная

мысль, герои), различать жанры небольших художественных произведений детской литературы своего народа (других народов) - стихотворение, рассказ, басню[7].

В соответствии с ФГОС НОО в школах Российской Федерации разработан и реализуется учебно-методический комплекс «Школа России», особый акцент в котором делается на общее речевое развитие, овладение родным языком. Средствами разных учебных предметов в детях воспитывается любовь к родному языку, духовным ценностям, самобытным обычаям и традициям. Особую роль в учебниках выполняют сведения о языке, которые даются детям в основном для размышления, более глубокого понимания, осознания, в отдельных случаях — для запоминания. Приводимые в учебниках сведения из истории языка ставят своей целью приобщение детей к постановке вопроса и поиску ответа относительно того, что и почему изменяется в языке. В курсе «Литературное чтение» для достижения результата предполагается выделить разделы: «Устное народное творчество», «Летописи, былины, жития» и др., а также тексты и задания о нашей многонациональной стране, о традициях и обычаях её народов и народов мира. Курс «Русский язык» предусматривает разнообразные по форме и содержанию упражнения и задания о Родине. Посредством текстов дети смогут познакомиться с национальными ценностями отечества, узнают о великом достоянии нашего народа — русском языке. В этой связи даны тексты И.Д. Тургенева, А.И. Куприна, А.Н. Толстого, Д.С. Лихачёва, М.М. Пришвина, И.С. Соколова-Микитова, К.Г. Паустовского и др., поэтические строки А.С. Пушкина, И.А. Бунина, М.Ю. Лермонтова, Н.М. Рубцова, Н.И. Сладкова, С.Я. Маршака и др., убеждающие учащихся в красоте, образности, богатстве русского языка[5].

Таким образом, в современном содержании начального общего образования в России нашли яркое отражение идеи народной педагогики, теоретически переработанные и изложенные в своих трудах выдающимся русским педагогом К.Д. Ушинским.

Список литературы

1. Болбас В.С. О понятиях и терминах этнопедагогики // Педагогика. – 2011. – № 1. С. 43.
2. Джуринский А.Н. История педагогики: Учеб.пособие для студ. педвузов. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2009. - 432 с.
3. Нигматов З. Г. Гуманистические основы педагогики: учеб.пособие. М.: Высш. шк., 2014. 400 с.
4. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 тт. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. Т. 1 – А – М. С. 486.
5. Учебно-методический комплекс (УМК) для начальных классов «Школа России.» Доступно <http://www.eduportal44.ru> (от 11.10.2021 г.).
6. Ушинский К.Д. Пед. соч.: В 2-х т. - М., 1974.
7. Федеральный государственный стандарт начального общего образования. - Доступно на: <http://publication.pravo.gov.ru> (от 05.07.2021 г.).

ӨОЖ 37.01

С.С.Кенесова,

"Өзін-өзі тану" Адамның нйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі,

Кәсіби практика оқытушысы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҢЙЕСІ: ИДЕЯЛАРЫ МЕН АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Тғйін

Мақалада Пұлы ұстаз Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына арналады. Онда ағарту саласындағы жаңашыл педагогикалық кезқарастарының қазіргі білім беру жңйесіндегі маңыздылығы айтылады.

Аннотация

Статья посвящена 180-летию первого учителя Великой степи Ибрая Алтынсарина. В нем рассказывается о важности новаторских педагогических взглядов в области просвещения в современной системе образования.

Abstract

The report is dedicated to the 180th anniversary of the first teacher of the Great Steppe Ibrai Altynsarin. It outlines the importance of innovative pedagogical perspectives on education in the modern education system.

Түйін сөздер: Ыбырай Алтынсарин, ағартушылық қызмет, оқу едістемелік еңбектер, Ыбырай Алтынсарин мектебінің жніесі, педагог, ағарту, мектеп, тәрбие беру, білім беру, оқыту.

Ыбырай Алтынсарин - қазақтың аса кәрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері, тпңғыш мектепке шақырушы, бірнеше кітаптың авторы. Шын есімі — Ибраһим.І.Алтынсарин – қазақ ағарту ісінің кәрнекті ғкілі, педагог, мектептегі білім беру саласының белгілі қайраткері. 1956 жылы Қазақ ССР Ғылым академиясының баспасынан шыққан «И.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар» деген еңбекте ол «1841 жылы 20 октябрь күні қазіргі Қостанай облысы, Затобол ауданында туып, 1889 жылы 17 шілдеде Тобыл ғезенінің жағасындағы ғезінің нйінде днниеден ғткен» деп кәрсетілген.

Бнгінгі таңда білім беру саласы- бнгінгі күні қанатын кеңге, тамырын тереңге жайып келе жатқан ерекше сала. Себебі, бнгінгі дамыған заманда ғрбір азаматтың бойында бесекеге қабілетті қасиет бар. Күн сайын кептеген жаңалықтың тпсауы кесіліп жатады. ғРине, бпның барлығы сонау тарихымызға кез жнгірттер болсақ, ел болашағы ншін шырылдап келген «Кел, бала-лар, оқылық!»-деп қазақты оқу, білімге шақырған Ыбырай Алтынсарин, тпңғыш рет қазақ еліпбиін днниеге ғекелген Ахмет Байтпсрынпұлының, маса болып ызындап, «Оян, қазақ!»-деп пұрандатқан Міржақып Дулатовтардың салған ізі. Сонымен қатар алғаш рет қазақ жерінде, қазақ балалары ншін қоңырау ннін сыңғырлатқан, қазақ халқы мғдениетінің тарихынан терең орын алатын қайраткерлерінің бірі, еліміздің мақтанышы, демократиялық бағыттағы ағартушы, тпңғыш педагог, ақын-жазушы Ыбырай Алтынсарин. Ол орыс халқының кең арналы білім бпұлағынан сусындады. ғЗінің алған білімін ғзі ғана біліп қоймай, туған халқына, еліе ғр бір азаматына тарту етіп, қазақ елі ншін оқу-ағарту саласында игі еңбек сіңірді. Бнгінгі білім беруді реформалау, ізгілендіру, пұлттық пұстанымдарды жнзеге асыру мақсаттарын пұлы пұстаз Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық – педагогикалық мпұрасынан кере аламыз. Білім сапасы мпұғалімге байланысты. Ыбырай Алтынсарин айтқандай «Халық мектептері ншін мпұғалім бөрінен де қымбат болып табылады. Онымен ешбір керемет педагогикалық басшылық та, мпұқият инспекторлық бақылау да теңесе алмайды». Ыбырай Алтынсарин 30 жылдай аянбай ағартушылық еңбек еткен. Ол ғзінің ардақты борышын – халқының кезін ашу, қазақ балаларына ғнер-білім беру деп тнсінген. Пұлт пұстазы ғз еңбектерінде мпұғалім ғз шекірттерін снйе білуі, олардың ата-аналарын кпұрметтеу, нлкенге-кпұрмет, кішіге-ізет кәрсетуі, қазақтың ғр бір азаматы тәрбиелі болуы туралы кпұнды пікірлер айтқан. Ыбырай Алтынсариннің ағартушы-педагог ретіндегі негізгі пұстанымы – ізгілік пен адамгершілік, гуманистік кғзқарас, балаға жылы жнрекпен қарау, мпұғалім мен оқушының ғзара тнсінікті қатынаста болуы принциптері. Ыбырай Алтынсарин білім жолында ХХІ ғасырдағы білім беру жнйесінің стратегиялық дамуында кпұнды идеялары ерекше орын алады. Ыбырай мектепті ғз ауылыда орысша оқып, мғндеі тәрбие алып, оқуды нздік бітіріп шықты. Орыс мғдениетінің озық жетістіктері, Пушкин, Лермонтов, Гоголь шығармалары, Орта Азия халықтарынан Фирдауси, Низами, Науаи сынды ақындардың туындыларымен танысып шықты. Араб, татар, орыс тілдерін жастайынан жетік меңгерді. Оның оқыту саласындағы нақты еңбектері ретінде алғашқы халық мектебін ашуы болып табылады (1864), қазақ тіліндегі тпңғыш хрестоматияны шығаруы және ислам дінін ана тілінде оқыту пені ретінде енгізуін айта аламыз. Ол Орынбор қаласындағы жеті жылдық мектепте оқыды, оқуды нздік аяқтайды. Білімге кпұштар жас сөбиді атасы бпұл мектепке күні бпұрын жаздырып қойған. Ондағы ойы немересінің бала оқытып, педагог болуы емес,

«кімшілік орындарда жұмыс істеп, шенеунік, орысша оқыған "тәре" болып шығуы, ата-анасын асырауы еді. Алайда зейінді, терең ойлы, дарынды Ыбырай ағарту жұмысын таңдады. Бірақ оның ағарту саласында істесем деген мақсаты бірден орындалмады. Ғйткені, ол кезде қазақ даласында ашылған, даяр тұрған мектеп елі жоқ та еді. Ыбырай амалсыздан Орынбордағы облыстық басқару мекемесіне тілмаштық қызметке қалдырылды. Бірақ оны чиновниктік жұмыс қанағаттандырмады, арманы- бар кншін алдағы кннде ғз халқының ағарту ісіне жұмсау еді. Шекара комиссиясында тілмаш болып қызмет атқара жнріп, қазақ арасында мектеп ашу жолында кфеп еңбек сіңірді. Ол бұл жфенінде ғз алдына мақсат қойып, ғз халқын нтїттеумен болды. «Мектеп-қазақтарға білім берудің басты тұтқасы... Нміт мектепте, қазақ халқының келешегі мектепке байланысты», - деп жазды . Тек 1861 жылы ғана патша «кімшілігінен Торғай мен Ырғыз қалаларында қазақ балалары ншін бастауыш мектептер ашуға рұқсат алғанда, ұлы ағартушының қуанышында шек болмады. Алайда жергілікті «кімшілік пен патша нкіметінің оқу-ағарту министрлігі мектептерді ашуға ешқандай материалдық кфемек кфрсетпеді. Ыбырайға халық кфмегіне снйенуге тура келді. Даланы дамылсыз аралап, ауыл басшыларымен нздїксіз кеңесе жнріп, Алтынсарин ақыры ғз мақсатының алғашқы ұшқынын 1864 жылы кфрді. Бұл жылы Торғайда қабылданған 14 қазақ баласына арнап, шағын интернаты бар бастауыш мектеп ашылды. "Осы жылы қаңтардың 8-і кннї кфптен кнткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кїрді. Бері де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырдай қызу кїрістім", - деп жазады, ол белгілі шығыстанушы, профессор Н.И. Ильминскийге жолдаған хатында. «Тәрбие-тал бесіктен», «Ел болам десен бесігінді тнзе» бұл даналық сфздер бекерге айтылмаса керек. Ыбырайдың еңбектері тек білім, ғылым жайында емес, жоғарыдағы мақалдарда берілгендей тәрбиелік мені зор, адамгершілік, ізгілік, еңбек, ар-намыс, патирот болып қалыптасуға нлкен септігін тигізеді. Сондықтан, кеше, бнгін, ертең болсын оның қалдырған мұрасы ғшпек емес. Оның қалдырған қазақ мектебі, оның қалдырған қазақ хрестоматиясы, оның шығармалары, кітаптары ғшкен жоқ. Керісінше, заманмен бірге жасап, бірге жаңарып, бірге жасарды. Оның кфрїнісі, Ы. Алтынсарин есімі қазақ мектептеріне, оның ішінде дарын-ды балалардың интернаттарына берілді. Ы. Алтынсарин атындағы медальдармен нздїк оқы-тушылар, оқушылар марапатталады. Ы. Алтынсарин мұрасын жаңғырту мақсатында білім сайыстары ғткїзіледі; Ы. Алтынсарин атында кфеше, мұражайлар бар. Нздїк студенттерге Ы. Алтынсарин атындағы шекїртақы берїледі жене т.б. Сонымен, Ы. Алтынсариннің ағартушылық –педагогикалық идеяларын жнйелеуде мынадай белгілерін тнїіндеуге болады:

Ағартушылық – педагогикалық идеялары:

- ✓ мектеп жнйесін кұрастыру;
- ✓ гуманистік кфзқарасы;
- ✓ қазақ баларын сауаттандыру;
- ✓ ана тілінде оқыту;
- ✓ білімді саналықпен игеру;
- ✓ дидактиканың ғылымилық принципїне снйену;
- ✓ халықтық педагогикаға снйену;
- ✓ орыстандыру саясатына қарсы кнресу;
- ✓ дїнді оқуға ғзгеше кфзқарас.

Ы. Алтынсариннің білім беру нрдїсіндегі ағартушылық идеялары:

- ✓ ана тілін нйрету;
- ✓ орыс тілін нйрету;
- ✓ математика;
- ✓ жаратылыстану;
- ✓ тарих жене жағрапия;
- ✓ еңбек сабақтары.

Ыбырай Алтынсарин мектептің мақсаттары мен мїндеттерін былай кфрсетті:

- ✓ діннің ешқандай ықпалында болмай, жаңа ғемір ншін кнресетін жаңа адамдарды тәрбиелеу керек;
- ✓ қазақ халқы арасында жаңаша мәдениетте ғемір снрудің жаңа едет-ғұрып, тәртіп, тазалық, қолғнер мен ғнердің нлгісі болуы қажет;
- ✓ жемісті де нәтижелі болуы мпғалімге, тәрбиешіге байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық. Өлең, өңгімелер мен мақал, жпмбақтар. - Алматы: Атамұра, 2014. -168 бет.
2. Ыбырай Алтынсарин - тпңғыш қазақ педагогы// Аңыз адам. Қыркнйек, 2013жыл.
3. Собрание сочинений. В трех томах. Том 3. Алтынсарин И. Алма-Ата, "Наука" КазССР, 1978.
4. Ы.Алтынсарин. Өмірі мен шығармалары / Қпұраст. Ардақ Мпқышева. - Алматы: "Рауан" баспасы, 2013. 384 б.
5. Антология педагогической мысли Казахстана. / Сост. С.Калиев, К.Аюбай. - Алматы, 2012.
6. <https://bilimdinews.kz/?p=163144>
  1. 7.Аңыз адам № 17(77)Қыркнйек 2013ж
7. <https://strategy2050.kz/news/lt-stazy-ybyray-altynsarin/>

ӨЕЖ 37.01

А.А. Кенжегарина,

Қостанай педагогикалық колледжі,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы,
филология кафедрасының меңгерушісі
Қостанай облысы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙДЫҢ ПҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕДЕГІ АҒАРТУШЫЛЫҚ РӘЛІ

Тғйін

Алғашқы пұстаз – Ыбырай атамыздың рухани – адамгершілік қпндылықтарымен білім жнйесін дамытып қалыптастыру – жаңа қоғамның дамуындағы мені зор, маңызды бағыт. Оқушыларды рухани – адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бнгінгі қажетті, кезек кнттірмес мәселесі жғнінде мақала.

Аннотация

Духовно – нравственные ценности передового учителя ИбраяАлтынсарина имеют большое значение в формировании системы образования и являются важным направлением в развитии нового общества. Приобщение учащихся к духовно – нравственному воспитанию в будущем является сегодня необходимой и актуальной проблемой. Об этом говорится в этой статье.

Abstract

Relevance. The best teacher IbrayAltynsarin's spiritually – moral values are of great importance in organization of the education system, an important trend in the development of a new society. An introducing student to the spiritual – moral education in the future is necessary and urgent problem nowadays.

Тғйінді сздер: пұлттық қпндылықтарды қалыптастыру, Ы.Алтынсариннің прогрессивті педагогикалық идеялары, пұлттық мектептердегі оқыту ісінің едістемесінің ірге тасын қалаушысы.

Ключевые слова: формирование национальных ценностей, И. Алтынсарин в деле образования основоположник становления новой школы.

Keywords: It is necessary to pay more attention to the quality of education of the young generation. The children's national values training. Keeping the Ibrai's idea in the field of national education, it is required to introduce it in the learning process. At present times, I. Altynsarin's work in education is an

initial page in the history of the formation of the new school, and in the preparation of training manuals, created in a new way.

Қазақ даласындағы алғашқы ағартушы педагог – Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдық мерейтойы ел Тәуелсіздігінің 30 жылдығымен тұспа-тұс келіп отыр. Бұл- біз үшін өлкен мереке. Ыбырай Алтынсариннің шығармалары әр баланың жүрегінен кеңінен жол тапты. Ал оның еңбегі қазақ халқының білім кеңістігінің кеңейуіне, рухани-мәдени жағынан өлденуіне, экономикалық дамуына игі ықпал етті.

Ыбырай Алтынсариннің прогрессивті педагогикалық идеялары XIX ғасырдың екінші жартысында демократиялық орыстың қоғамдық ой-пікірлерінің ықпалымен қалыптасты. Ыбырай өз замандас отандастарының ағартушылық ой-пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шамшырағын жақты, педагогтік-демократиялық кезқарастың негізін салды.

Педагог қазақ халқының өзіне тән ұлттық-тәрбие нәдістерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бүгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың ұлттық тәлім-тәрбиесі негізінде ол Қазақстандағы ұлттық мектептердегі оқыту ісінің әдістемесінің іргетасын қалады. Ол Қазақстандағы мектептердегі оқыту, білім беру ісін бір нәйеге келтіруді талап етіп, соны белгілі жолға қойды. Оның жаңашыл әдістерінің бірі – оқытудағы оқу нәдісін ана тіліне негіздей отырып, орыс тілін меңгеру болса, оқу нәдісіндегі жаңашыл идеясының бірі – оқулықтар мен оқу құралдарын орыс графикасына сәйесіне отырып, жаңа алфавит негізінде жасау болды.

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті ұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің "желкілдеп өскен көк шөптей" жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа өлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп нәрілеріне нәйретуге арнаған.

Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, өлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды.

Ы. Алтынсарин өз шығармаларында адамның бойындағы ұлы қасиет – адамгершілік – рухани тәрбиенің маңыздылығын ең басты қыңдылық деп санады. Ыбырай өңгімелерінің қыңрылымы, мән-мағынасы, тәрбиелік мәні бала санасына ерекше өсер етіп, баланың қызығушылығын оятып, баланың бойына тереңінен тәрбие нәрін қыңып, қоғамда адамгершілігі жоғары адамдар қалыптастырады.

Қазақ халқының ежелден келе жатқан рухани қазынасының бірі. Ибалы ұл, инабатты қыз – өмір көркі, Әдептілік белгісі иіліп сәлем бергені деп келер ұрпаққа тәрбие беріп, адал ниет, ақ тілек білдіріп отырған.

Рухани – адамгершілік тәрбиесі өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп тұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және бағдарларын қалыптастыруды болжайды. Рухани – адамгершілік қыңдылықтармен білім нәйесін дамытып қалыптастыру жаңа қоғамның дамуындағы мәні зор, маңызды бағыт. Оқушыларды рухани – адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе. Рухани – адамгершілікке тәрбиелеу білім берумен ғана шектелмейді. Баланың сезіміне өсер ету арқылы ішкі жан дүниесін ояту нәтижесінде оның рухани – адамгершілік қасиеттері қалыптасады.

Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі жас ұрпаққа – адамгершілік – рухани тәрбие беру. Қыңды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру оның туған кезінен басталуы керек. Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал өлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік қыңды қасиеттерді сіңіріп, өз – өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші роль атқарады. Рухани – адамгершілік тәрбие – екі жақты процесс. Бір жағынан ол өлкендердің, ата – аналардың, педагогтардың балаларға белсенді ықпалын, екінші жағынан – тәрбие-

ленушілердің белсенділігін қамтитын қылықтарынан, сезімдері мен қарым – қатынастарынан кәрінеді.

Адамгершілік тақырыбы – мәңгілік. Жас ұрпақтың бойына адамгершілік қасиеттерді сіңіру – ата – ана мен ұстаздардың басты міндеті. Адамгершілік ер адамға тең асыл қасиеттер. Адамгершіліктің қайнар бұлағы – халқында, отбасында, олардың өнерлерінде, едет – ғұрпында. Ер адам адамгершілікті күнделікті тұрмыс – тіршілігінен, өзін қоршаған табиғаттан бойына сіңіреді. Көрнекті педагог В. Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала солай бола алады», – дейді. Демек, шәкіртке жан – жақты терең білім беріп, оның жаннарына адамгершіліктің асыл қасиеттерін нәзіксіз паялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік кезқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз.

Рухани адамгершілік тәрбиенің қайнар кезі саналатын «Әдебиет» пәні баланы жастайынан отаншылдыққа, едептілікке, достыққа, тазалыққа, ұқыптылыққа, мейірімділікке, табиғатты снюге, отбасын сыйлауға, ұйымшылдыққа нйретуге, ұрпақ бойына жалпы адамзаттық құндылықтарды, адамгершілік принциптер мен мұраттарды ғұмыр бойы басшылыққа алатын тұлға қалыптастыруға негізделген.

Қай қоғамда, қай мемлекетте болсын, қарым – қатынас адами құндылықтар, оның ішінде адамгершілік құндылықтар қалыптастыру кез – келген мектептің міндеті болса, баланың өзін тануына, басқаны тануына, баланың болашақ дамуына «Әдебиет» пәні зор ықпал етеді. «Әдебиет» ол – өнер, ата-бабадан қалған асыл сөз, ұлттық болмыс, өзін сыйлауға, өзін – өзі жетілдіруге, рухани өмірде және қоршаған өмір жағдайларында өзінің бағыт – бағдарының болуына, өз бетінше шешім қабылдай алуына және өз сөзі мен әрекеттері үшін жауапкершілікті сезіне білуге тәрбиелейді.

Рухани – адамгершілік білім беру – жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сыйыспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы адамның қоғамда өз орнын табуына, қабілет – дарынының ашыла тнсуіне, ақыл – парасатын дамытуына яғни сенді де мәнді өмір снруіне қызмет етеді.

«Әдебиет» арқылы жан – жақты дамыған, рухани адамгершілігі мол, ұлттық құндылықтарымызды құрметтейтін, бір – біріне сыйыспеншілікпен, құрметпен қарайтын, өмір снруге деген құштарлығы жоғары жеке тұлға тәрбиеленеді.

Ы.Алтынсарин өзінің барлық оқулықтарында, едістемелік еңбектерінде жас ұрпақты тәрбиелеудегі оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін кәтеріп, өзектілігін шешуге ұмтылады және қазақ халқына білім берудің рөлін және оның маңызын, оның елеуметтік ортаны қайта жаңғыртудағы рөлін кәрсетеді. Ағартушының өнегелі өмірі мен өрісі биік таланты бір кезде қандай – жарқын да жанды қасиеттерімен кәрініп, қазақ мәдениетінің тарихында айқын іздерін қалдырса, қазір де сол асыл да абзал ерекшеліктерін өз бойында сақтауда. Оның қай шығармасы болса да, баланың тіл мәдениетін кәркейтуге, дамытуға өсері мол. Сонымен, Ы.Алтынсарин ХІХ ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның білім беру жнйесінің дамуы мен қалыптасуына нлкен нлесін қосқан. Жаңаша мектептер ашып, жаңаша білім беру жнйесін құруға еңбек сіңірген ұстаз. Қазақтың оқу-ағарту саласының апостолы Ы.Алтынсарин мұраларын жеткізе зерттеп, оны ұстаздардың ұстазы деп қастерлеу, қадір тұту біздің міндетіміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Өуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. Алматы, 1985 ж.
2. Өуезов М. Уақыт және әдебиет. Алматы, 1962 ж.
3. Ыбырай Алтынсарин тағлымы. Құраст.: Жармұхамедов М. Алматы, 1991 ж.
4. Алтынсарин Ы. Өнер – білім бар жұрттар. Алматы, 1989 ж.

Кобзев Р.А.,

член международной федерации арт терапии и саморазвития личности,
исследователь в области психологических наук,
педагог-психолог ГУО «Минский городской
педагогический колледж»,
г. Минск, Республика Беларусь

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ СЛУШАНИЕ И ВОСПРИЯТИЕ МУЗЫКИ

Аннотация

В статье указана важность и ценность музыки, которая присутствует в нашей жизни. Говорится о том, что на самом деле музыка и окружающие нас звуки оказывают влияние на восприятие мира, наше настроение, качество нашей работы, эффективность отдыха... Музыкальное восприятие основывается на анализе звуков, их последовательности. При помощи методов слушания музыки и наблюдения можно раскрыть не только музыку, которая звучит везде, будь то в лесу, в поле, на ферме, в городе, подземном переходе...

В статье отражены важность, значимость и актуальность влияния музыки на развитие и формирование личности. Рассказывается о том, как личность развивается через слушание и восприятие музыки. Показана важность таких понятий, как «слушание» и «слышание» музыки.

Abstract

The article indicates the importance and value of music that is present in our lives. It is said that in fact music and the sounds around us affect the perception of the world, our mood, the quality of our work, the effectiveness of rest ... Musical perception is based on the analysis of sounds, their sequence. With the help of the methods of listening to music and observing, it is possible to reveal not only the music that sounds everywhere, be it in the forest, in the field, on a farm, in a city, in an underground passage ...

The article reflects the importance, significance and relevance of the influence of music on the development and formation of personality. Describes how a person develops through listening to and perceiving music. The importance of such concepts as –listening and –hearing music is shown.

Ключевые слова: музыка, звуки, арт-терапия, развитие, личность, восприятие, слушание музыки.

Музыка... В этом слове для каждого из нас заключен огромный мир эмоций, чувств, переживаний, размышлений, идей... В жизни мы потребляем огромное количество музыки – одну музыку нам навязывают средства массовой информации, реклама; другую – мы выбираем сами, для своей души; третью – музыку природы, иногда пытаемся ухватить непосредственно в естественной среде – на природе, либо слушая в записях. Вся музыка, которая нас окружает – зерна для жерновов музыкальной терапии [1].

Оказавшись наедине с собой, иногда стоит прислушаться к тишине, чтобы понять в мире каких звуков мы живем. За городом это голоса птиц, шум ветра и воды, а в большом городе это транспортно-промышленные шумы, рев сирен, обрывки фраз разговаривающих между собой людей и, конечно, самая разнообразная музыка. Она звучит в вагонах поездов, из окон несущихся автомобилей, врывается в наш мир с экранов телевизоров, компьютеров, телефонов, уличной рекламы, из соседних квартир...

Музыка – вечный спутник и атрибут человеческого бытия – результат творчества, в его высшем проявлении, гениев человеческого общества и источник вдохновения миллиардов людей. Музыка – вечная загадка для человечества. В истории мировой культуры нет ни одной эпохи, в которой бы люди не пытались дать ответ на вопрос о том, что такое музыка.

Современному человеку сложно понять, какую силу имело в древности искусство музыкантов. До появления телевидения, кинематографа, интернета и даже общей грамотности люди наверняка испытывали нечто особенное, собираясь у огня и слушая музыку и песни о сотворении мира или деяниях героев и богов.

Испокон веков, человеческие чувства воплощались в определенных мелодиях и поэтических строках, которые находились между собой в удивительной гармонии. Музыка

имеет свой язык, слова часто бессильны там, где «говорит» музыка. Она способна выразить то, что невыразимо словами, раскрыть самые тонкие оттенки наших чувств, мыслей, настроений, переживаний, может помочь вызвать к жизни сокровенные помыслы, унести в далекое прошлое, заглянуть в будущее. Одной музыке под силам передать одновременно чувства, ощущения разных людей: и от того, кто говорит, и того, кто слушает. Она может потрясти, растревожить, успокоить, заставить радоваться и горевать и всегда побуждает переживать и думать. Недаром во все времена люди стремились приблизиться к музыке – этому неиссякаемому источнику мудрости, красоты и познания.

Чтобы говорить о полноценной музыкальной терапии, необходимо пройти и прочувствовать, в первую очередь на себе, два главных компонента – восприятие музыки и активное музыкальное исполнение. К сожалению, в последнее время все больше и больше в теории и на практике мы сталкиваемся только лишь со слушанием музыки. Да, оно безусловно важно и ценно. Однако наиболее глубокий пласт лежит в активном музыкальном исполнении, как при помощи голоса, движения танца, так и при самом исполнении на музыкальном инструменте. Ввиду развитых у большинства людей комплексов, страха не соответствовать чьим-то ожиданиям, боязни ..... мы не в полном объеме реализуем свой музыкальный потенциал, не развиваем «музыкальный ген» - и, соответственно, не познаем истинное предназначение музыки [2].

Музыка сопровождает нас на протяжении всей жизни, от рождения до смерти; подбадривает нас, настраивает на определенное настроение, расслабляет, помогает справиться с мыслями и даже ... обезболивает. Она дает хорошие результаты как эффективное «обезболивающее» средство в акушерстве, стоматологии, при хирургических операциях... С одной стороны, она отвлекает больного от психической доминанты на свои переживания и тем снижает болевые ощущения. Это позволяет уменьшить дозы анестезирующих лекарств и снизить осложнения, с другой стороны, музыка снимает мышечное напряжение и тем самым способствует более полной релаксации человека.

✓ *Когда мне было больно идти, когда до крови натерты мозоли на ногах с каждым шагом болели все больше и больше, я с радостью обнаружил у себя в кармане плеер! После того как я включил его, почувствовал безумный восторг. Музыка лилась прямо в душу, в сердце. Боль ушла и не возвращалась, пока я не выключил музыку.*

Слушание музыки, ее восприятие – основной вид музыкальной деятельности, которому принадлежит ведущая роль в реализации познавательной и коммуникативной функции. Необходимость в слушании музыки, как и сто, и пятьсот, и тысячи лет назад, не теряет своей актуальности и в наше время. Воздействие звуков музыки на людей принимается во внимание и дизайнерами, работающими над организацией пространства, и архитекторами, проектирующими здания, специалистами, разрабатывающими рекламу продукта...

Музыка — искусство звука, развертывающееся во времени. Музыкальное восприятие основывается на анализе особым образом организованных звуков, их последовательности. Важную роль играет активность самого слушателя, его ориентированность на восприятие различий звуков именно по высоте, а не по какому-то иному основанию. Подобный процесс можно наблюдать в речи: человек должен активно вслушиваться и анализировать ее, чтобы понять. Когда мы невнимательны к речевому потоку вокруг, мы не придаем ему смысла, он журчит как некая фоновая мелодия.

Слышать музыку — это значит различать ее характер, следить за развитием образа: сменой интонации, настроений. Советский и российский музыковед и педагог Е.В.Назайкинский в своих трудах указывал на различие восприятия музыки и музыкального восприятия — в зависимости от того, состоялось ли такое восприятие. Музыкальное восприятие — состоявшееся восприятие, при котором человек воспринимает звуки как музыкальные и умеет их структурировать. При восприятии музыки человек просто пребывает рядом с музыкой. При этом возможно и немusикальное восприятие, когда музыка

слышится как звуковые сигналы, как нечто слышимое и действующее на орган слуха, но структура, которого и суть оставляют слушателя равнодушным. Музыкальное восприятие не дается человеку от рождения и не является следствием возрастных перемен, а требует целенаправленной работы и ребенка, и его окружения [3, 28].

Великий русский психолог второй половины 19 – начала 20 веков Н.Н.Ланге писал о том, что восприятие носит стадийный (фазовый) характер. Стадийность лежит и в основе музыкального восприятия. Обычно, при первом прослушивании, всякая непривычная музыка представляется сознанию как хаос, бесформенность, она характеризуется смутностью картины, рельефны лишь отдельные детали. Здесь ведущую роль играет эмоциональная реакция. При повторных слушаниях выясняются очертания: понимание музыки начинается с запоминания соотношений, более знакомых сознанию, и их сравнение с менее знакомыми, отмечается более глубокое «прощупывание» слухом музыкальной ткани, в ней выделяются наиболее яркие компоненты. То, что человек слышит в музыке, зависит от того, что он может ожидать в ней, от того, что мы способны представить. Музыкальный образ обогащается ассоциациями. У людей музыкально развитых, особенно у профессиональных музыкантов, процесс ассоциативного обогащения может наступить уже при повторном восприятии [4, 19].

Слушательское музыкальное восприятие – понятие историческое, социальное и возрастное. Оно обусловлено многими факторами: самим музыкальным произведением, историческим контекстом, внешними и внутренними условиями восприятия. Оно обусловлено также возрастом и полом. На музыкальное восприятие влияют стиль произведения, его жанр. Например, мессы Дж.Палестрины слушают иначе, нежели симфонии Д.Д.Шостаковича или песни современной эстрады. Музыка по-разному воспринимается в филармоническом зале, на открытой эстраде парка, спортивной арене, дома. И дело не только в акустических особенностях этих концертных площадок, но и в том настроении, которое порождает у слушателя обстановка.

Восприятие музыки – один из главных элементов музыкальной психологии. Являясь необходимым этапом познания, связанное с мышлением, вниманием, памятью, имеющее определенную музыкальную окраску восприятие музыки формирует эстетическое сознание личности.

Музыка окружает нас везде и отовсюду: гудящая и стучащая музыка метрополитена, слегка постукивающая музыка трамвая, дребезжащая музыка троллейбуса... Музыка улицы вообще разнообразна и многогранна и зависит от поры года, времени суток, места. А какой прекрасный композитор Природа! Звуки леса, шелест деревьев и листвы в парке, завораживающая музыка моря, музыка водопада, дождя, ветра, поля.... Очень часто одна и та же музыка приятна одним, и вызывает отторжение у других, невольных слушателей. Последних, на наш взгляд, следовало бы пожалеть – так же как и пассивных курильщиков. Что для одних людей наслаждение, для других – шумовая нагрузка.

Слушание музыки неотделимо от процессов восприятия музыки. Восприятие, с точки зрения психологии – процесс познания сложных вещей и явлений, их представление в сознании человека в виде образов. Именно в процессе слушания формируется любовь либо чувство отторжения к музыке. Музыка может растрогать Вас до слез, поглотить внимание и даже изменить Вашу жизнь. Музыка является одним из средств эстетического воспитания, обладает большой силой эмоционального воздействия на личность. Разберем на примере упражнения, направленного на саморазвитие и самоанализ.

Участникам занятия задаются вопросы: какую бы музыку Вы включили, либо сами воспроизвели голосом, музыкальным инструментом, если бы Вам стало плохо и тоскливо на душе? Если бы нужно было бы расслабиться, отдохнуть? Можете ли Вы ответить, почему слушаете именно данную музыку? После данных вопросов, можно выслушать ответы участников, а можно предложить каждому дать ответ для себя и задуматься над этими вопросами.

Музыка будет приносить пользу только тогда, когда начнет доставлять удовольствие слушателям, пропуская себя через мысли и сознание. Музыка должна звучать только для каждого конкретного человека, ввиду этого необходимо настроиться на соответствующий лад [5, 37]. Каждая личность выбирает свою музыку под различные эмоциональные состояния, темперамент, настроение.

Музыка обладает огромной властью над слушателями и исполнителями. Тайну музыкальных нот в их последовательностях или сочетаниях и воздействие, которое они на нас оказывают, невозможно разрешить с помощью науки, религии или философии. Порождает эмоции, способна внушить любовь, гнев, страсть, спокойствие, надежду и любое другое чувство, которое вы только можете себе представить и испытать. Все мы переживали поразительный эффект, который может оказать на нас какая-нибудь песня, когда мы находимся в определенном состоянии. Она может мгновенно напомнить нам о детстве или потерянной любви, вдохновить, разозлить, расслабить, возбудить... Влияние на развитие личности посредством слушания музыки очень велико и зачастую многие не обращают на этот факт должного значения. В своей работе мы лишь обозначили актуальность и важность темы слушания и восприятия музыки для полноценного становления и развития личности.

Список литературы

1. Слушание музыки как творческий процесс. Доступно на: <http://bysolo.ru/slushanie-muzyki-kak-tvorcheskij-process.html> (от 06.10.2021 г.).
2. Музыкальное восприятие как психический процесс. Доступно на: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2014/02/15/muzykalnoe-vozpriyatie-kak-psikhicheskij-protsess> (от 05.10.2021)
3. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. — М.: Музыка. — 1972.
4. Психология внимания: хрестоматия / ред. [Ю.Б. Гиппенрейтер](#), [В.Я. Романов](#). — Издание 2-е, переработанное и дополненное. — Москва: АСТ: Астрель, 2008.
5. Декер-Фойгт Г.-Г., Введение в музыкотерапию С-Пб. Питер, - 2003.

УДК 7 (7.05)

Ковбица А.Н.,

преподаватель специальных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНУЮ ГРАМОТУ

Тғйін

Мақалада ұлы ағартушы Ы.Алтынсарин мұрасын зерттеу және бейнелеу қызметі арқылы жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесі қарастырылады. "Сендік-қолданбалы шеберлік" кафедрасының оқытушысы.

Аннотация

В статье рассматривается духовно-нравственное воспитание подрастающего поколения, через изобразительную деятельность и изучение наследия великого просветителя Ы.Алтынсарина преподавателями кафедры «Декоративно-прикладного мастерства».

Abstract

In the article the spiritual and moral education of the younger generation, through the fine arts activities and study of the great enlightener Y. Altynsarin heritage is described by the teachers of the "Decorative and applied arts" department.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, труд, творчество, изобразительное искусство, эмоционально-эстетическая среда, декоративно-прикладное искусство.

Учение даст вам счастье,
Оно озарит, как свет,
Каждое ваше желание,
Яркий оставит след.

Ы. Алтынсарин

Духовно-нравственное воспитание подрастающего поколения стало общественно признанной необходимостью в современном мире. Духовность и нравственность личности формируется переплетающимися нитями, создаваемыми общечеловеческими ценностями, семьей и системой образования.

Образованный человек – не просто специалист, но и личность, обладающая богатым внутренним миром. Образование не только дает компетенции – оно помогает человеку быть счастливым в том случае, если является не только техническим процессом получения знаний, но и духовным и нравственным возрастанием. Все что угодно может быть изменено. Могут появиться разные взгляды на архитектуру, на живопись, на политическое устройство, но не может появиться разных взглядов на нравственность, ибо общечеловеческие ценности незыблемы.

Существующая система образования постоянно обращается к духовным сферам народного наследия, а именно к истории развития общественной мысли, которую в нашей стране формировал Ы.Алтынсарина, вслед за Ч.Валихановым и А. Кунанбаевым.

Среди источников духовности и нравственности, следует выделить труд и творчество («уважение к труду, творчество и созидание, целеустремленность и настойчивость»), а также искусство и литературу («красота, гармония, духовный мир человека, нравственный выбор, смысл жизни, эстетическое развитие, этическое развитие»). И это повсеместно прочитывается в произведениях великого сына степи Ы.Алтынсарина.

В том, что творчество, то есть искусство, имеет огромную силу воздействия на человека, как творца, так и созидателя, формируют его и духовно, и нравственно были уверены величайшие умы человечества, и многие ставили сферу творческой деятельности во главе всех остальных.

И вот прошли годы и современное общество, имея такой богатый культурно-научный опыт, уже не сомневается, что духовное развитие подрастающего поколения необходимо, если в будущем мы хотим получить людей – добрых, милосердных, отзывчивых, умеющих посочувствовать ближнему и порадоваться успехам других. А инструментом духовного развития часто является искусство, изобразительное в том числе.

В современной педагогике духовно-нравственное воспитание личности определяется как «педагогически организованный процесс усвоения и принятия обучающимися базовых национальных ценностей, имеющих сложную структуру и организацию.

Мы как преподаватели специальных дисциплин, основываясь на педагогических традициях и теоретических разработках современной педагогической наук, осуществляем практическую реализацию духовно-нравственного воспитания учащихся средствами изобразительного искусства.

Программный материал по дисциплинам, предусматривает освоение художественной культуры и искусства, осмысление ценности и значимости всемирного художественного наследия, создает благоприятную почву для формирования духовно-нравственных ориентиров обучающихся. Огромный опыт поколений, отраженный в произведениях искусства, помогает обучающимся в формировании жизненных ценностей, установок, идеалов, норм поведения.

Уроки изобразительного искусства затрагивают проблемы добра и зла, внешней и внутренней красоты, вопросы жизненных ценностей (культурных, материальных и духовных). Когда мы своих студентов ориентируем на подготовку тех или иных творческих заданий, главная цель здесь состоит в расширении и углублении предметных знаний, формирование практических художественных умений и навыков, воспитание эстетической отзывчивости и художественного вкуса, формирование личностных качеств.

Любую тему урока можно и нужно направлять в воспитательное русло. Но есть в программах темы, в которых духовно-нравственное воспитание находится, что называется, «на поверхности». К ним относятся: мифологический жанр, библейские сюжеты в изобразительном искусстве, историческая живопись. Изображение человека, тем более сюжетная композиция, является самым сложным в изучении изобразительного искусства. Обучающие должны освоить пропорции человеческого тела, правила изображения в статичном и динамичном положении фигуры человека, воспринимать, анализировать и создавать художественный образ, выбирать выразительные средства, создавать композицию, организовывать цветовое решение, выражать в работе эмоционально-ценностное отношение к проблеме, размышлять о месте человека в искусстве и жизни.

Искусству всегда отдавалась большая роль в очищении души человека. Ну а если произведения искусства созданы на религиозные или мифологические темы, на темы родной природы, то их влияние конечно усиливается вдвойне. Причём влияние такой духовно-творческой деятельности имеет двусторонний характер: обучающиеся создают художественно-творческие работы, которые имеют необыкновенное эмоциональное воздействие на самих творцов, передаются на их социальную среду. Успешная творческая деятельность обучающихся порождает дополнительную творческую энергию.

Ежегодно наши студенты участвуют в республиканском конкурсе «Жас Толкын», тот факт, что участников конкурса с каждым годом всё больше, а уровень работ всё выше, говорит о том, что юные художники и мастера декоративно-прикладного искусства с большим удовольствием принимают участие, а некоторые выполняют даже несколько работ. И здесь мне бы хотелось выделить особенности организации художественно-творческой деятельности обучающихся это

- выбор сюжета;
- определение художественного эмоционально-ценностного смысла работы (композиции должны обладать эстетичностью, художественной грамотностью, и быть наполненными художественным смыслом);
- создание набросков и эскизов, где отбирается оптимальный вариант;
- выбор выразительных средств
- композиционное и цветовое решение работы.

Изучая натюрморт, с чего собственно мы и начали с первокурсниками, студент должен постичь такие понятия как изображение с натуры и по представлению, постановка, визирование, композиция, композиционный центр, первый и дальний план, пропорции, фактура, соотношение предметов, освещенность, цветовое решение работы и др.

Данный жанр очень символичен и также может способствовать духовному воспитанию. Исторически сложилось так, что в натюрморте часто изображали предметы, отражающие религиозный смысл и стремление человека к Богу. Эта традиция появилась еще в Средневековье. И когда в XVII века натюрморт выделился в отдельный жанр, она не потеряла своей актуальности. Рассматривая картины основателей натюрморта, голландских художников XVII в. В. Хеда и П. Класа, мы найдем символы причастия – чашу с вином (или виноград). Вспомним библейский сюжет о том, как Иисус накормил большое количество голодных несколькими рыбинами и хлебом. Хлеб и рыба в голландских натюрмортах – символ Христа. Часто изображаются цветы лилии или ириса – символ Богоматери.

Качество работ может зависеть от общей организации занятий. Например с помощью создания эмоционально-эстетической среды (применение музыки, литературы, фрагментов

кино); созданием атмосферы открытости, сотворчества между участниками образовательного процесса: педагог и учащийся, учащийся – учащийся; чередованием индивидуальных и коллективных форм художественно-творческой деятельности; поддержкой творческой инициативы, свободой выбора; уважением права на ошибку; присутствием словесных оценок в виде похвалы и коллективных обсуждений; лучшие работы принимают участие в выставках и конкурсах.

Ведь не секрет, что участники конкурсов и выставок развивают в себе не только художественно-творческие способности. Подготовка к творческим состязаниям также направлена на формирование духовно-нравственных качеств. Умение побеждать и проигрывать необходимо воспитывать. В любом конкурсе его результатами доволен только один человек – победитель, поэтому ещё до итогов конкурсов, убеждаем, что самый главный результат – это участие и выполнение художественно-творческой работы.

Конкурсы рисунков, как и изделий ДПИ позволяют затронуть проблему и человеческой зависти. Ведь если рисунок не занял призового места – это не значит, что он плохой. Просто чей-то чуть-чуть оказался лучше. И признать этот факт детям не просто. Очень важно научить студентов радоваться не только своим успехам, но и поддержать в радости своих друзей, и ни в коем случае не завидовать. Атмосфера добра и взаимопонимания должна сопровождать всех участников на протяжении всех конкурсных этапов.

Таким образом, педагогическая практика подтверждает, что процесс духовно-нравственного воспитания в ходе изучения изобразительного искусства будет более результативным, если:

- преподавание каждой темы урока изобразительного искусства будет иметь воспитательную функцию: формирование мировоззрения, духовно-нравственных взглядов, идеалов, ценностей (духовных, моральных, материальных) построенную на изучении наследия Ы.Алтынсарина;
- реализуется интеграция урочной и внеурочной художественно-творческой деятельности обучающихся;
- создаваться атмосфера радости творчества (своего и своих товарищей);
- в ходе организованной педагогом урочной и внеурочной художественно-творческой деятельности обучающихся, будет происходить овладение художественной грамотностью - опыт передачи в работе художественного эмоционально-ценностного смысла.

Учитывая зарубежный и отечественный многолетний опыт, основанный на теории и практике художественного образования, опираясь на собственный художественно-педагогический опыт, подтверждаем положительное влияние изобразительного искусства на формирование духовно-нравственных качеств и мировоззрения обучающихся.

Список литературы

1. Алтынсарин И. Собрание сочинений в 3-х томах. – Алма –Ата: Наука, 1975. -214 с.
2. Бердяев Н. А. Смысл творчества: Философия творчества, культуры и искусства. – М.: АСТ, 2004.–678с.
3. Джамагулов К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. – Казахстан, 1984.-127с.
4. Каменский Я.А. Материнская школа // Избранные педагогический сочинения. Т. 2. – М.: Учпедгиз,1939.–280с.
5. Мелик-Пашаев А. Ш. Не расчеловечивать школу и общество // Искусство в школе. 2011. № 3. –С.7.
- 6.Подласый И.П. Педагогика. В 3-х книгах. Кн. 1: Общие основы. – М.: Владос, 2008. – 528 с.
- 7.Ситдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина. – Алма-Ата. –Мектеп. 1968. 74с.

А.К. Кожабергенова,
№2 Алматы мемлекеттік гуманитарлық колледжі
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ДИДАКТИКАҒА ҚОСҚАН ҒІЛЕСІ

Аннотация

В статье рассказывается о вкладе Ибрая Алтынсарина в дидактику, а также о ее жизнеспособности в XXI веке.

Тңйін

Бұл мақалада Ыбырай Алтынсариннің дидактикаға қосқан ғілесі, сонымен қатар XXI ғасырда да ғзінің мненін жоймағандығын, ғміршендігі жайлы айтылған.

Abstract

The article describes the contribution of Ibrai Altynsarin to didactics, as well as its viability in the 21st century.

Тңйін сздер оқу құралдары, оқытудың ғдіс-ғесілдері, оқушылармен кешке ғңгімелесу ншін.

Бнтінгі білім беруді реформалау, ізгілендіру, құлттық құстанымдарды жнзеге асыру мақсаттарын - құлы құстаз Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық – педагогикалық мұрасынан кере аламыз. Білім сапасы мұғалімге байланысты. Оқыту мен тәрбиелеуде басты кнш – құстаз тұлғасы. Ыбырай айтқандай «Халық мектептері ншін мұғалім бөрінен де қымбат болып табылады. Олармен ешбір керемет педагогикалық басшылық та, мұқият инспекторлық бақылау да теңесе алмайды». Ы.Алтынсарин -қазақтың тұңғыш бұқарашыл педагогикасын, халықтық мектептерін негіздеуші. Өзінің дидактикалық кезқарасынан ол — құлы ағартушылардың озық идеяларына снйенген, бұқарашыл педагогикасын жаңа жағдайда іске асырған ізгі ниетті адам.

Ыбырай Алтынсарин ««ЕКІ КЛАСТЫҚ МЕКТЕБІНІҢ МЕҢГЕРУШІСІНЕ НҒСҚАУ ХАТ-ында» ... оқытушылардың оқуына және ғнеге алуларына пайдалы деп құсынатындарым: Бобровскийдің педагогикасы халық-оқу ғдебиетінің жнйелі шолуы, Каменскінің «Құлы дидактикасы», Бунаковтың «Ана тілі», Реклюдің «Жер, құрылық және мұхит» деген кітабы, Советовтің «Егіншілік пен мал шаруашылығы» және басқалары. Ескерте кететінім халық мектептерінде оқытылатын сабақтардан ең ыңғайлы, ең тнсінікті болатын оқу құралдарын келешекте де қарастырып отырамын...». Көріп отырғанымыздай оқу құралдарына аса зор мән берген. Ресей ғалымдарының еңбектеріне ғана емес, шетел ғалымдарының да еңбектеріне снйене отырып, жнзеге асыруды мақсат етіп қойған.

Ыбырай Алтынсарин (1841-1889жж.) орыс тілін қазақтарға нйрету курсының, оқу жоспарының, бағдарламаларының авторы. Ол орыс тілі мен қазақ тілінің айырмашылықтарын анықтады. Оқыту процесінде кәрнекілік, ғңгімелеу, кітаппен жұмыс ғдістерін кеңінен қолданды. Ы.Алтынсарин орыс тілін нйрету ншін дайындық сыныптарын ашты, ауызша сөйлеу тесілі қолданылып, орыс ғдебиеті, грамматиканы оқытқанда қазақ тілінде аз сөйлеткен, сөздік жұмыстарын жнргізген. Осы пікірді Алтынсариннің еңбегімен құштастырсам: «оқушылармен кешке ғңгімелесу ншін Зобовтың табиғат жайындағы ғңгімелерін... құсынамын». Шын мненінде қазірдің ғзінде бастауыш сынып оқушыларының тіл байлығы, сөздік қоры мтетін мазмұнын айтуда жетпей жатады. Осындай жұмыстар алға қойылса, ғз нетижесін берері айдан анық. Сонымен қатар Ыбырай атамыздың дидактикаға арналған кептеген жазбалары мен анализдері жеткілікті. Ыбырай ата еңбектерін снйене отырып, тағы да естелікке жннгінетін болсам: «... тежірибеге қарағанда, оқыту, тәрбиелеу жұмысына дейекті кезқарасы бекіп болмаған кейбір жас оқытушылар оқу құралдарын беталды және халық мектептерінің де ғтілетін пндердің оқыту ғдістері мен тәртіптерінің

өзін де өзгерте береді...». Қазіргі таңда осы мәселе кейде кәрініс беріп отырады. Жаңартылған білім мазмұны бойынша интербелсенді әдістерді орынды-орынсыз қолданып жатқанда, сабақ өз мақсатына жетпей жатады. Бұл жерде, Ыбырай Алтынсарин де әдіс-тәсілді өз орнымен және жүйелі түрде қолдану керектігін айтады. Сол кезде ғана күтілген нәтижеге қол жеткізеріміз белгілі. Осы атқарылған қиынды еңбегінің арқасында Ыбырай Алтынсарин оқу мен тәрбие саласында маңызды орын алады, ал атамыздың өзі жылдар өте келе ұмытылмаған аңызға айналды.

Алтынсариннің демократиялық - ағартушылық бағыты, оның педагогикалық көзқарасының негіз бірдей саласынан кәрініс тапты.

Біріншіден, бәлкі өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға және соған оқу құралдарын жазып шығаруға арнады. Мектептердегі оқу және тәрбие жұмыстарына, оқу құралдарының жайына, мектептің шаруашылық жағына Торғай облысы мектептерінің инспекторы бола жүріп іске асырған.

Екіншіден, ұстаз тәлімгерлер даярлауға, оларға күнделікті ғылыми - әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді.

Үшіншіден, шығармаларында қазақ халқының ХІХ ғасырдағы қоғамдық өмірінде болған саяси елеуметтік мәселелерді жан - жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол өз шығармаларында шәкірттерін адал, шыншыл, еңбек сүйгіш, өнерлі азамат болуға шақырды. Қазақ халқының келешегі тек өнер - білімде деп түсінген Ыбырай Алтынсарин өз ойын іске асыруда түрлі тосқауыл кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен және отырып, өз мақсатын іске асыра білді.

Ыбырай Алтынсарин өзінің ардақты борышын – халқының көзін ашу, қазақ балаларына өнер-білім беру - деп түсінген. Осы жолда 30 жылдай аянбай ағартушылық еңбек еткен. Ұлы ұстаз өз еңбектерінде мұғалім өз шәкірттерін сүйе білуі, олардың ата-аналарын құрметтеу, тәрбиелі болуы туралы қиынды пікірлер айтқан. Ыбырай Алтынсариннің ағартушы -педагог ретіндегі негізгі ұстанымы – ізгілік пен адамгершілік, гуманистік көзқарас, балаға жылы жүрекпен қарау, мұғалім мен оқушының өзара түсінікті қатынаста болу принциптері.

ХХІ ғасырдағы білім беру жүйесінің стратегиялық дамуында Ыбырай Алтынсариннің идеялары қиынды орын алады. «Тәрбие-тал бесіктен», «Ел болам десен бесігіңді түзе» бұл даналық сөздер бекерге айтылмаса керек. Ыбырайдың еңбектері тек білім, ғылым жайында емес, жоғарыдағы мақалдарда берілгендей тәрбиелік мәні зор, адамгершілік, ізгілік, еңбек, ар-намыс, патриот болып қалыптасуға үлкен септігін тигізеді. Сондықтан, кеше, бүгін, ертең болсын оның қалдырған мұрасы өшпек емес. Оның қалдырған қазақ мектебі, оның қалдырған қазақ хрестоматиясы, оның шығармалары, кітаптары өшкен жоқ. Керісінше, заманмен бірге жасап, бірге жаңарып, бірге жасарды. Оның кәрінісі, Ы. Алтынсарин есімі қазақ мектептеріне, оның ішінде дарынды балалардың интернаттарына берілді. Ы. Алтынсарин атындағы медальдармен нәздік оқытушылар, оқушылар марапатталады. Ы. Алтынсарин мұрасын жаңғырту мақсатында білім сайыстары өткізіледі; Ы. Алтынсарин атында кеше, мұражайлар бар. Нәздік студенттерге Ы. Алтынсарин атындағы шәкіртақы беріледі және т.б.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ыбырай Таза бұлақ: өлеңдер, өңгімелер, хаттар, очерктер.-Алматы: Жазушы, 1988 ж 154-155 б

ӨОЖ 541.18

Ж.Қ. Қонысов

Меншік Меметова атындағы Қызылорда жоғарғы педагогикалық колледжі,
тарих ғылымдарының магистрі,
Қызылорда облысы,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННЫҢ ЕҢБЕК ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ӘҢГІМЕЛЕРІНІҢ ЖАСТАРДЫ КӘСІПКЕРЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Тңйін

Бұл ғылыми мақалаға арқау болған мәселелер ұстаздық, ақындық, жазушылық дағдыларды бір бойына тоғыстыра білген ұлы ұстаз, ойшыл Ы.Алтынсариннің шығармашылығы мен жастарға кәсіби білім берудегі ғылыми ой- тұжырымдарға негізделген. Ұлы данышпанның даналық ойлары мен ғылыми тұжырымдамалары қазіргі таңда өз жалғасын табуда. Жас кәсіпкерлер мен дарынды жастарды қолдауда мемлекет тарапынан жасалынып жатқан игі істер де ерен еңбек пен төккен тердің жемісі екенін көрсетеді. Осы нәтижелі істерге арқау болған Ы.Алтынсариннің еңгімелері мен очерктері, достарына жазған хаттары ешқашан өз мәнін жоймақ емес.

Аннотация

В статье исследуется научная мысль о творчестве великого учителя, мыслителя Ыбырая Алтынсарина и профессиональном образовании молодежи, сочетающая в себе навыки учителя, поэта, писателя. Мудрые мысли и научные концепции великого гения в настоящее время находят свое продолжение. Поддержка молодых предпринимателей и талантливой молодежи показывает, что добрые дела, предпринимаемые государством, являются плодом труда. Рассказы и очерки Ы.Алтынсарина, письма к друзьям, ставшие основой для этих продуктивных дел, никогда не утратили своей сути.

Abstract

This scientific article is based on a scientific idea about the work of the great teacher, thinker Ybyray Altynsarin and the professional education of young people, combining the skills of a teacher, poet, writer. The wise thoughts and scientific concepts of the great genius are currently finding their continuation. The support of young entrepreneurs and talented youth shows that the good deeds undertaken by the state are the fruit of labor and labor. Stories and essays Y. Altynsarina, letters to friends, which became the basis for these productive affairs, have never lost their essence.

Тңйін сздер: Еңбек, білім- ғылым, жастар, кәсіби білім, жаһандану, технология пәні, мемлекет, қолдау, кәсіптік бағдар, ғасырлар тоғысы

Ұлы педагог-ағартушы, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсариннің заманауи білім берудегі озық педагогикалық идеяларына тоқталатын болсақ, Ыбырай атамизды сан қырынан тануымызға болады. Ең бірінші, халық педагогикасы мен ұлттық болмысымыздың жан- жақты өркендеуіне кәңіл бәлді. Сол кездің өзінде-ақ ойшыл дана бабамыз жаһандану нрдістеріне халқымды қалай жетелеймін деп жан-жақты еңбектенді. Сол кездегі өзінің озық ойлы достарымен сыр бәліскен хаттарынан нзінді келтіре кетсем, сол мақсатқа қалай қол жеткізгенінің куәгері боламыз.

Н.И.Ильминскийге 1864 жылы 16 наурызда жолдаған хатында «Кейін қазақ жастарының жалқау, жатыпшер болып шықпаулары ншін оларға адамгершілік жағынан да есер етуге бар кншімді салып отырмын, балаларға басқа да пайдалы және тнсінікті еңгімелерді қосып айтамын, - деп жазды. [3] Осылайша қазақ халқының болашағын ойлаған, ұстаздардың ұстазы атанған Ыбырай атамизтәрбие мен білімді ұштастыра келе, жақсы нәтижелерге қол жеткізудің кепілі адал еңбек пен адамгершілік қасиетте екендігін барша оқырман қауымына жеткізе білді деп айтсақ, қателеспеген болар едік.

«Еңбекпен тапқан нан төтті» дей отырып, қазақ халқының ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин мектепте берілетін білім мен тәрбиені халыққа пайда келтіретін қару ретінде бағалады. Қазақ даласына білім нерін сеуіп, бірнеше жаңалықтардың жаршысы бола білді. Мектеп ашу, оқу құралдарын даярлау, қазақ қыздарын білімге ұмтылдыру және мамандық таңдауда жастарға жол көрсету мақсатында атқарған өрбір ісі мен қалдырған асыл мұралары - осының айғағы.

Ұлттық тәрбие беруде Ы.Алтынсарин атамиз жас ұрпақты еңбек етуге, кәсіби тәрбие беруге және өнерге баулуға басты назар аударды. Еңбектің адам өмірінде алар орны ерекше екенін өз еңгімелері арқылы да жеткізді. Оның айғағы ретінде «Жомарт», «Зеректік», «Дниие қалай етсең табылады», «Білгеннің пайдасы», «Қыпшақ Сейітқұл» еңгімелерін

алуымызға болады. «Кнн сайын ғез бейнетіммен тапқан бір-екі пұлға нан сатып алып жесем де бойыма сол тамақ болып тарайды, еңбекпен табылған демнің теттілігі, сіңімділігі болады екен», - деп, Атымтайдай бай, жомарт кісінің іс-әрекетін кейінгі пұрпаққа нлгі етіп қалдырған. Еңбек адамның іскерлігі мен ой-әрісін ғана әсіріп қоймай, оның адамгершілік, днниеге деген кәзқарасын қалыптастырып, рухани сезімін байыта отырып, болашақ кәсібіне бағыт сілтеп жол кәрсететінін бізге айқындап берді.

Оқу ағарту ісіне Ы.Алтынсарин енгізген жаңалықтардың бірі – қазақ жастарына кәсіптік мамандық беру мәселесінің ғылыми негізін жасау. Ол қазақ халқының экономикалық дамуына қажетті мамандар даярлау ісіне ерекше мән берді, сол кездің ғезінде қолқенер, ауыл шаруашылығы училищелерін пұйымдастырды. Пұлы ағартушы Ы.Алтынсарин 1887 жылы балаларды бір орталықтан еңбек тербиесіне тербиеленуінен бастау алған, қазіргі таңда мектептерде жнрп жатқан технология пәнінің бір жарым ғасырдан астам тарихи негізі болса да, жалпы білім беретін орта мектептерде бнтінгі кннге дейін еңбекке баулу пәнінің қоғам сұранысынан тнспей, оқытылуы - пұстаз еңбегінің ғміршендік белгісі Пұлы пұстаз ғезінің бар ғпұмыры мен кншін, қуатын қазақ халқын рухани ағартуға арнады. Өсіресе, жастарға заманауи білім беріп, мәдениет пен ғркениет кәшіне ілесуге шақырды және ғезі де қыруар істерді атқарды. Ақындық, жазушылық, пұстаздық жолдарын бір арнаға тоғыстыра отырып, болашаққа сара жол сала білді. Арманы - қараңғы қазақ халқының кәзін ашу, кәңілін ояту, пұлтымызды озық мәдениетті елдердің қатарына қосу болатын-ды.

Ыбырай атамыз ғезінің бір мақаласында: - Қазақтар енді мнмкін болған жерде егін шаруашылығымен айналысуға талаптанып, онымен ежептәуір шпұғылдануда. Бұл орайдағы талпынысты Торғай уезі қазақтарынан байқауға болады. Олар қпұнарлы жері болмаса да едеттен тыс еңбек пенн шыдамдылықты қажет ететін диқаншылықпен айналысуда» деп қазақ халқының кәсіби жағынан ғсіп, дамып келе жатқанын сәз етеді. Жастарға нлгі боларлық істі ғз мақаласына арқау еткен.[2,136]

Міне, арада екі ғасырға жуық уақыт ғтсе де, Ыбырай атамыздың салған сара жолы ғз мәнін еш жойған емес. Жастардың еңбекке саналы даярлығына кәсіби бағдар беру проблемасына назар аудару ерекше маңыздылыққа ие болып отыр. Қазіргі таңда жастарды еңбекке, кәсіпке даярлау оқу пәні ретінде енгізіліп, мамандық таңдауда ғз қызметін толық ғтеп отыр деп айта аламыз. Жас пұрпақты еңбекке, қоғамда болып жатқан жаңарулар мен ғзгерістерге, сондай-ақ мен білім мен тербие саласындағы жаңалықтарға даярлау жнйесі мен стратегиясының білім маңызы арта тнсті.

Қазіргітаңда жастарды еңбекке, кәсіпке даярлау процесі бнтінгі ғмір заңымен нйлестіріле отырып, кнрделі ғзгерістер негізінде яғни концептуальдық деңгейде жнргізілуі тиіс. Концепцияны жасау кезінде тек ғз жетістігімен шектеліп қалмай, ғзге ел қпұндылықтарын да тиімді пайдаланған жән. Бұл тежірибемен мол қаруланып, кемшіліктерден сақтануға кәмектеседі. Жастарды еңбек пен кәсіпке даярлаудың ерекшеліктері мен табиғаты сол елдің жағрапиялық жағдайы мен саяси қпұрылымына, ғылымы мен дініне және пұлттық дестнрлеріне байланысты болып келеді. Ал жастарды еңбек пен кәсіпке даярлаудың алға қойған мақсаты жастардың қабілет-қарымы, дағдысы, бейімділігі мен білікті маман болып қалыптасуға деген қпұлшынысымен ғлшенеді. Жалпы жастарды еңбекке даярлау қпұрылымы кәштеген компоненттерден пұрады. Олар еңбекке даярлық, кәсіптік бағдар, отбасылық бизнес, ғр тнрлі нйірмелерге қатысу болып табылады.[5] Дпұрыс кәсіптік бағдар беру ісі жастардың ғз келешегіне жауапкершілікпен қарауына, қабілет- қарымын кнн ілгері айқындап алуына, ғзі таңдаған мамандықтан жан-жақты хабардар болуына ықпал етеді. Бұл жастардың еңбек дағдыларымен жан-жақты қаруланып, ғз бетінше дербес ғмір снрулерін, ғздігінше оңтайлы шешім қабылдауларын қамтамасыз етеді.

Қазіргі заман талабына сай жастарды, оқушыларды еңбекке даярлау пұрғысындағы ғылыми ізденістерді кншейту, жеткіншек жастарды оқыту мен тербиенің теориясына, сондай-ақ практикалық міндеттерге баулу міндеттері пұр. Осы талаптарға сәйкес жастарға

кәсіби білім беру мен дамыту мақсатында мемлекет тарапынан атқарылып жатқан жұмыстар да кәңіл қуантарлықтай. «Атамекен» ПҚП «Кәсіпкерлік және бизнес» негіздері жобалық офисінің жетекшісі Н.Жұлдызбаевтың пікірі бойынша, баланы кәсіпкерлікке мектеп жасынан бастап баулу қажет. Сол мақсатта мектеп бағдарламасына пұлттық кәсіпкерлер палатасының бастамасымен 2019 жылы жоғары сынып оқушыларына арналған «Кәсіпкерлік және бизнес» пәні енгізілді. Бұл пәнді оқытудағы мақсаты – оқушылардың кәсіпкер тәрізді ойлай білу қабілетін дамыту, өмірде қажет болатын дағдыларын жетілдіру. Бұл баланың нәлкен өмірге дайындалуына және мамандық таңдауына септігін тигізеді. Кәсіпкерлік – адамның туа біткен қабілеті емес, сол себепті оны оқып-нәйренген абзал. Бизнесінің басты қағидаларына снәйене отырып, осы пән аясында кәсіпкерліктің негізгі мәселелерін оқытып жатырмыз», – деп айтып өтті ПҚП өкілі.[6]

Бұл жастарға деген нәкімет тарапынан жасалынып жатқан игі істерінің бастауы десек те болады. Алғашқы Елбасымыз Н.Ө.Назарбаев өз Жолдауында да жаппай кәсіпкерлікті дамыту мен жастар ісіне мән беруде. Бүгінде Тұңғыш Президенттің тапсырмасы бойынша барлық облыстарда қыруар жұмыстар атқарылып келеді. Сонымен қатар жаңадан «Жас кәсіпкер» жобасы да іске асуда. Жастар – ілгері дамудың негізгі қозғаушы күші, еліміздің дәнниекәнзілік аренада бәсекеге қабілеттілігінің басты факторы, еліміздің пұлттық кодын келер тұрпаққа жеткізуші кәпір.[4]

Бақытын еңбектен тапқан қаншама қазақ жастары өлемнің тәкпір-тәкпірінде бақытты тұмыр кешуде. Осындай бақытты жандардың қатарына Ы.Алтынсариннің «Дәнниекәлай етсең табылады» атты өңгімесінің басты кейіпкері Антонның сөзімен қорытындылағым келеді:

- Сен Антонбысың?

- Рас,- деді Антон: - мен сондағы кәрген тіленші Антоныңыздың өзімін. Сол жнргеніңіздегі бір күн қасыңызда бірге жолыққан кісінің айтқандары кәңіліме кіріп кетіп, тіленшілікті тастап, жұмысқа кірістім, кәсіппен айналыстым, ісіме нық, малыма күтімді болдым: ақырында сол кісінің айтқаны келіп, мінекей, осы зор дәнкеннің иесі болдым,- деді.[1,95]

Қазір де тұлы тұстаздың арманын тұлықтаған, кәсібінен мол несібе тапқан қазақ жастары тәуелсіз мемлекетіміздің дамуына өз нәлестерін қосуда деп нық сеніммен айта аларымыз хақ. Тұлы педагогтің қазақ жастарына кәсіптік мамандық беру мәселесінің ғылыми негізін жасау туралы арманы қазіргі таңда өз жалғасын тауып, қазақ ғылымын өркендету жолында зор жетістіктерге қол жеткізуде.

Әдебиеттер тізімі

1. Ы.Алтынсарин «Кел, балалар, оқылық». Алматы.
2. Ы.Алтынсарин «Этнографиялық очерктері» Алматы. «Атамұра» 2006
3. Ы.Алтынсарин хаттары. Электронды ресурс.
4. Елбасының халыққа Жолдауларынан 2018, 2019 жылдар.
5. Ө.Мәсілімов «Нарықтық экономика жағдайында оқушыларды еңбекке баулу және кәсіптік бағдарлау». Алматы, 2000 жыл
6. <https://inbusiness.kz/kz/news/kasipkerlik-zhane-biznes-negizderi-paninin-on-zhane-osal-tustary>
Электронды ресурс

УДК 377.031

Кравченко Т.Н.,

магистр биологии, преподаватель общеобразовательных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

**УЧЕБНИК КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ
ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ**

Аннотация

В статье описывается структура учебника биологии по обновленному содержанию образования, как важного компонента современного образовательного процесса. Автором приводятся примеры заданий, направленных на развитие функциональной грамотности обучающихся и креативного мышления.

Tғын

Мақалада білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша биология оқулығының құрылымы заманауи оқу процесінің маңызды компоненті ретінде сипатталған. Автор оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған тапсырмалардың мысалдарын келтіреді.

Abstract

The article describes the structure of a biology textbook on the updated content of education, as an important component of the modern educational process. The author provides examples of tasks aimed at developing students' functional literacy and creative thinking.

Ключевые слова: учебник, обновленное содержание образование, Ыбырай Алтынсарин, функциональная грамотность, учебная литература, новое поколение.

«Строит дивные дворцы
Умный знающий народ.
Сильным знанием своим
Он уверенно живет»

В любом производственном процессе среди всех используемых орудий труда выделяется одно, которое считается основным, главным. Таким главным орудием труда педагога признается учебник. Проблема учебников и учебных пособий для русско-казахских школ являлась одной из важнейших проблем педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX в. Недостаток, а в некоторых школах и отсутствие надлежащих учебников и учебных пособий затрудняли процесс обучения казахских детей русской грамоте. «Ыбырай Алтынсарин заложил основы казахского светского образования, он – автор первых учебников на казахском языке», — так отметил Н.А. Назарбаев в Стратегии «Казахстан 2050» [1].

Идеи Ы. Алтынсарина сегодня хорошо известны. Некоторые из них особенно актуальны в наши дни, когда система образования развивается в условиях новых реалий суверенного Казахстана. Еще почти полтора столетия назад Ы. Алтынсарин в системе школьного образования главное место отводил естествознанию, обучению русскому и казахскому языку, созданию учебников. Нехватка учебников - именно с понимания этой проблемы началась научная деятельность Ы. Алтынсарина. Великолепное образование и знания педагога помогли ему самостоятельно готовить учебники.

Сегодня теоретические и методологические основы современных учебников основываются на трудах Ы. Алтынсарина. Мы, нынешние педагоги, имеем возможность работать с современными учебниками – учебниками нового поколения. Учебники нового поколения - это учебники для компетентностно-ориентированного обучения. Они направлены, прежде всего, на обучающегося: учитывают, с одной стороны, его возрастные возможности, с другой – требования современности. Современные учебники это настоящие помощники обучающиеся в овладении новыми знаниями и навыками, в которых воплощаются идеи модернизации образования. Такие учебники способствуют развитию ключевых компетенций - готовности учащихся использовать усвоенные знания, умения и способы деятельности на занятиях и в реальной жизни.

В 21 веке обновление содержания учебной литературы предполагает:

- ✓ расширение и изменение традиционных функций учебника от источника информации к роли организатора самостоятельной учебно-познавательной деятельности обучающегося;
- ✓ модернизацию методического аппарата учебника;
- ✓ расширение деятельностного компонента содержания учебника с целью развития функциональной грамотности обучающихся;
- ✓ усиление мотивирующей функции учебника.

Я преподаватель биологии, и учебники по биологии не просто претерпели отдельные поправки в тексты, а претерпели целостное изменение структуры и содержание учебника и полностью соответствуют обновлению учебной литературы. Сегодня учебник в моей образовательной деятельности занимает одно из первых мест среди источников информации на занятиях.

Сравнивая содержание традиционных учебников и учебников обновленного содержания образования, можно сделать вывод, что в традиционных учебниках делается акцент на освоение теоретических положений, чрезмерно большой объем текстового учебного материала, информации энциклопедического характера; преобладание заданий репродуктивного характера: прочитайте, спишите, ответьте на вопросы к тексту, найдите в тексте; характерна недостаточность развивающих творческих, многоуровневых заданий и задач; монологичность – слабый методический аппарат; слабая функция навигации процесса самостоятельной учебно-познавательной деятельности.

В учебниках обновленного содержания образования идет создание среды приближенной к естественным жизненным ситуациям; фокус на ценности и развитие навыков исследования, критического мышления, умения решать проблемы; наличие заданий продуктивного характера - объясните, почему....? Объясните, как....? Почему важно..? согласны ли вы с утверждением...? Что случится если....? В чем сильные и слабые стороны?.

Более подробно остановлюсь на учебнике для 10 класса общественно-гуманитарного направления общеобразовательной школы «Биология» Н.Г. Асанов , А.Р. Соловьева, Б.Т. Ибраимова, Алматы: Атамур, 2019. -288 с. Учебник представляет курс общей биологии по обновленному содержанию. Данный учебник включает в себя те же темы (модули), что и предыдущие курсы биологии. Это объясняется требованиями обновленной программы образования, построенной по концентрическому принципу. Таким образом, все темы в том или ином виде знакомы учащимся и требуют опоры на полученные ранее базовые предметные знания.

Чтобы сохранить связь между новым и уже изученным материалом, существует рубрика «Вспомните. Найдите информацию». Эти вопросы помещены в начале параграфа. Их нужно просматривать при подготовке к следующему уроку. Основной материал параграфов включает в себя все обязательные для усвоения понятия и термины. В конце параграфов приводится их необходимый минимум. В конце параграфов традиционно есть вопросы для самоконтроля, но вопросы здесь распределены по уровням. Вопросы уровней «Знание и понимание», «Применение» являются обязательными, но неисчерпывающими. Материал, требующий более глубокого усвоения, включает в себя также знание терминов. Уровень «анализ и синтез» не только сложнее, сколько носит мировоззренческий или творческий характер, требующий переосмысления полученных знаний и их анализа. Часть вопросов уровня «Оценка» также носит творческий характер, а другая – развивает коммуникативные компетенции, позволяя не только высказывать свое мнение по спорным вопросам и аргументированно его доказывать, но и знакомиться с возможным альтернативным мнением одноклассников. Письменные задания рассчитаны на составление графических организаторов (схем, таблиц, кластеров, ментальных карт и др), они способствуют не только систематизации полученных знаний, установлению связи, но и развитию креативного мышления.

В конце параграфов приводятся краткие выводы, направленные на улучшение запоминания и облегчения повторения материала. Лабораторные работы формируют практические навыки.

Таким образом, можно сделать вывод, что учебники нового поколения содержат весь инструментарий развития функциональной грамотности и креативного мышления: аутентичные задания и тексты (задача, которая вовлекает студентов в события в реальном мире, вне группы); контекстно-ориентированные задания (контексты - жизненные ситуации, например: здоровье, семья, окружающая среда, экология, учеба в колледже, друзья и т.д.); продуктивные задания (в качестве ответа студент выдает свой продукт). Например, тема «Содержание белков в биологических объектах» - Порассуждайте. Сможет ли человек выжить на рационе, содержащем только жиры и углеводы. Тема «Сходство и различия в строении молекул ДНК и РНК» - Смоделируйте ситуацию: в клетке исчезли все молекулы ДНК. Какими будут последствия? , Организуйте дискуссию и оцените, какова вероятность того, что в условиях иной планеты носителем наследственной информации являлась бы РНК. Тема «Виды метаболизма» - изобразите в виде схемы анаболизм и катаболизм в вашем организме. Тема «Гаметогенез у животных и человека» - назовите причины, которые будут способствовать полноценному формированию гамет человека. Тема «Факторы, способствующие возникновению предраковых состояний» - смоделируйте ситуацию. Один человек занимается спортом, следит за своим питанием, не употребляет продуктов, содержащих канцерогены, не страдает вредными привычками. Другой не изнуряет себя утренними зарядками, налегает на жирную пищу, любит загорать. Можно ли приравнять шансы этих двух субъектов в развитии онкозаболеваний?

Таким образом, учебник должен являться не просто источником учебной информации, а такой учебной книгой, в которой содержание предмета оптимальное структурирует последовательность деятельности обучающегося в виде познания, усвоения и воспроизведения им определенных знаний, умений и навыков. В структуре современного учебника отражаются все компоненты процесса обучения, интегрирует компоненты образовательного процесса на всех его этапах. Современный учебник определенно должен быть и кладзем знаний - но только отобранных знаний, основных, главных - и навигатором, который открывает путь к дополнительным знаниям.

Список литературы

1. Н.А. Назарбаев Стратегия «Казахстан 2050»
2. <https://www.nur.kz/fakty-i-layfhaki/1631262-ibraj-altynsarin-biografia-literatora/>
3. Асанов Н.Г., А.Р. Соловьева, Б.Т. Ибраимова Учебник для 10 класса общественно-гуманитарного направления общеобразовательной школы «Биология», Алматы: Атамура, 2019. -288 с.

УДК304.2

Крюков С. Н.,

преподаватель специальных дисциплин,
Южно-Уральский государственный медицинский университет,
г. Челябинск,
Челябинская область, Российская Федерация

ПРОБЛЕМЫ ТРАНСЛЯЦИИ ОПЫТА СТРЕСС-СОВЛАДАНИЯ МЕЖДУ ПОКОЛЕНИЯМИ

Аннотация

В работе предпринимается попытка выделить основные проблемы трансляции опыта стресс-совладания между поколениями. Первой проблемой является уменьшение числа семей из-за

уменьшения числа регистрируемых браков и возрастания разводов. Второй проблемой является замещение образов и архетипов традиционной культуры образами и архетипами массовой культуры. Третьей проблемой является переход к «текучему» миру, характеризующемуся гибкостью и мобильностью, отсутствием границ.

Abstract

The paper attempts to transfer the experience of stress coping between generations. The first problem is a decrease in the number of families due to a decrease in the number of registered marriages and an increase in divorces. The second problem is the replacement of images and archetypes of traditional culture with images and archetypes of mass culture. The third problem is the transition to a "fluid" world, characterized by flexibility and mobility, the absence of borders.

Ключевые слова: стресс-сценарии, стресс-культура, семья, поколения.

Ы. Алтынсарин был одним из выдающихся педагогов своего времени, не только просветителем-практиком, но и талантливым методистом и организатором. Его вклад в развитие воспитания шире, чем принято считать, поскольку труды Ы. Алтынсарина анализируются и сегодня, оказываются актуальными в свете новых исследований. В частности, говоря об основных средствах нравственного воспитания, он выделял труд и пример родителей. Также традиционная для того времени семья уже начинала трансформироваться вслед за меняющимся миром, более широким распространением медицины и образования, усилением межкультурного взаимодействия, что заставило Ы. Алтынсарина говорить о важности учета культурных особенностей («согласование с духом и мыслями» [1, с. 87]). Тем более важным становилось сохранение и трансляция от поколения к поколению накопленного опыта адаптации к вызовам окружающей среды.

XXI век продолжил трансформацию устоявшихся семейных связей, многопоколенная семья, в которой осуществлялась трансляция накопленного опыта адаптации к самым неблагоприятным условиям среды (войны, голодные годы и др.), сменялась нуклеарной. Сегодня же уместно говорить о распаде самого института брака, о чем, в частности, свидетельствует статистика браков и разводов (таблица 1).

Таблица 1.

Статистика браков и разводов в России и Казахстане по годам

Год	Россия		Казахстан	
	Число браков на 1000 чел. [2]	Число разводов на 1000 чел. [2]	Число браков, чел. [3]	Число разводов, чел. [3]
2000	6,2	4,3	90 873	52 006
2005	7,4	4,2	123 045	77 074
2010	8,5	4,5	146 443	88 084
2015	7,9	4,2	148 769	98 927
2019	6,5	4,2	139 504	98 230

Как видно из таблицы 1, за последние 10 лет в России прослеживается снижение числа браков (отчасти причина в последствиях демографической «ямы» 1990-х годов), при этом число разводов остается достаточно стабильным. К сожалению, автору не удалось найти достоверные данные по числу браков и разводов в Казахстане на 1000 человек, однако в целом в последние 10 лет также наблюдается тенденция к снижению общего числа браков. Ситуация усугубляется возрастающим числом разводов. В ходе сравнительного анализа данные за 2020 год не учитывались, поскольку всемирный экономический и социокультурный кризис, вызванный пандемией COVID-19 исказил тенденции.

Таким образом, мы приходим к первой проблеме трансляции опыта стресс-совладания между поколениями: уменьшение числа семей, вызванное уменьшением числа браков и увеличением числа разводов. В неполных семьях не только теряется накопленный опыт семьи одного из родителей, который перестает принимать активное участие в воспитании

подрастающего поколения, но и формируются менее конструктивные стратегии стресс-совладания.

Вторая проблема трансляции опыта стресс-совладания между поколениями вызвана замещением образов и архетипов традиционной культуры образами и архетипами массовой культуры. Герои народных сказок, тонко различающие добро и зло, формирующие общественные ценности, заменяются супергероями с серой моралью. Безусловно, образы массовой культуры способствуют более успешной адаптации в условиях современного, динамично изменяющегося мира, однако отказываться полностью от исторического опыта стресс-совладания нерационально, поскольку, как отмечает Дж. Сантояна, «Кто не помнит своего прошлого, обречен пережить его вновь» [4]. В частности, в условиях локдаунов, вызванных пандемией COVID-19, остро встал вопрос сохранения конструктивных отношений между людьми, фактически запертых вместе в ограниченном пространстве. Опыт массовой культуры практически не имеет таких примеров, в отличие от традиционной культуры, когда несколько поколений жили в крайне стесненных условиях.

Третью проблему представляет рассматриваемый в работе З. Баумана «Текущая современность» переход от структурированного («плотного») состояния мира к миру «текущему», характеризующемуся гибкостью и мобильностью, отсутствием границ [5]. Дети и молодежь зачастую оказываются вдали от более старших поколений, в результате теряя возможность перенять исторический опыт, конкретизируемый в различных стресс-сценариях.

Проводимое автором в период с октября 2017 года по август 2018 г. исследование позволило выдвинуть предположение о естественном цикле смены стресс-сценариев, происходящем в соответствии с изменениями содержания культуры в ходе смены поколений.

В начале жизни, когда ребенок зависим от взрослых, он воспринимает транслируемые консервативные (в рамках устойчиво-воспроизводимых норм культуры) стратегии и тактики стресс-совладания (контролирующие стресс-сценарии).

В период становления самостоятельности (в студенческом возрасте) происходит процесс переоценки ценностей, вырабатываются новые стратегии и тактики стресс-совладания, актуальные для текущей социокультурной ситуации (трансформирующие стресс-сценарии).

Работающие респонденты оказываются в противоречивой ситуации: с одной стороны, они все еще готовы к поиску новых путей стресс-совладания, с другой – последствия этих путей стресс-совладания оказываются менее предсказуемыми, чем у уже апробированных. Консервативный подход все чаще начинает преобладать (контролирующие стресс-сценарии).

Циклы смены стресс-сценариев могут быть соотнесены с циклами смены поколений. В частности, В. Штраус и Н. Хоув такие циклы связывают с олицетворяющими их «социальными поколениями», представляющими собой совокупность людей, объединенных по трем критериям: совместное переживание основных исторических событий (одинаковый исторический опыт) в примерно одинаковом возрасте, характерные модели поведения и идеи (по сути – стресс-сценарии), чувство причастности к данному поколению (причисление себя к конкретной культурной общности) [6].

Поступательность смены социальных поколений может нарушаться. М. Р. Мирошкина говорит о дискретном характере смены российских поколений XX-XXI вв., поскольку каждое поколение является либо участником, либо современником значительного исторического события, кардинально меняющего либо правила поведения в определенный временной период, либо устои страны в целом [7].

И, хотя полученные результаты позволяют соотнести 20-летний цикл смены социальных поколений с циклом смены стресс-сценариев, автор предполагает, что последовательность или дискретность первого не оказывает значительного влияния на второй.

Остается дискуссионным вопрос о значимости и необходимости сохранения и дальнейшей трансляции неэффективного в современных реалиях исторического опыта стресс-совладания, ответ на который автор надеется дать в последующих работах

Список литературы

1. Алтынсарин, И. Собрание сочинений : В 3 т. / [Редколлегия:... Б. Сулейменов (отв. ред.) [и др.] ; Ан КазССР. Ин-т истории, археологии и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова. - Алма-Ата : [б. и.], 1975-1978. - Т. 3. - 1978. - 352 с.

2. Статистика и браков разводов в России по годам (Таблица). Доступно на: <https://infotables.ru/statistika/31-rossijskaya-federatsiya/787-statistika-brakov-i-razvodov#hcg=u1tgHLs> (от 08 октября 2021 г.).

3. Количество зарегистрированных браков и разводов / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Доступно на: <https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/download?hash=6747cab93dabbd7926152041f73864f&lang=ru> (от 08 октября 2021 г.).

4. Большая книга афоризмов (изд. 9-е, исправленное) / составитель К. В. Душенко — М.: изд-во «Эксмо», 2008.

5. Бауман, З. Текущая современность / З. Бауман ; пер. с англ. С. А. Комарова ; под ред. Ю. В. Асочакова. — Санкт-Петербург : Питер, 2008. — 240 с.

6. Strauss W., Howe N. 1997. The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America’s Next Rendezvous with Destiny. New York: Broadway Books. 461 p.

7. Мирошкина, М. Р. Интерпретации теории поколений в контексте российского образования / М. Р. Мирошкина // Ярославский педагогический вестник. – 2017. – № 6. – С. 30–35.

ЕОЖ 541.18

А.У.Кубашева,

«Езін-ежі тану» Адамның нйлесімді
дамуы гуманитарлық колледжінің
арнайы және жалпы пәндер оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

Ы. АЛТЫНСАРИННИҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Аннотация

Бұл мақалада қазақ халқының ағартушы-ұстазы Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының балалар әдебиетінде алатын орны, тәрбиелік мәні қарастырылған. Мақалада Ы.Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясы», аңыз еңгімелері, өлеңдері, аудармалары, мысал жанрларына жан жақты талдау жасалынды.

Аннотация

В статье рассматривается роль педагога-просветителя Ибрая Алтынсарина в детской литературе и воспитательный аспект его произведений. В статье дан комплексный анализ жанров «Казакской антологии» Ы. Алтынсарина, легенд, стихов, переводов, примеров.

Annotation

The article discusses the role, educational value and significance of the works of the Kazakh national educator Ybyrai Altynsarin in children’s literature. The article gives a comprehensive analysis of the genres —Kazakh Khestomatiyal legends, poems, translations, examples of Y.Altynsarin.

Кілт сөздер: балалар әдебиеті, еңгіме, хрестоматия, жастар, мысал, аударма.

Кешегі тарих – бүгінгі күн, ертеңгі болашақ. Ер елдің болашағы – жастар. Бүгінгі таңда жастар бойын тек қана құрғақ біліммен ғана емес, қоғамға пайдалы адамгершілік рухымен, намыс-жігермен тәрбиелемесек еліміздің ертеңі болмас. Тәрбиені дұрыс бағытта алып, тарих

пен едебиеттен нәр алып, рухани білімнен сусындаған азаматтар елімізге ғете қажет. Өн бойларына адамға тән асыл қасиеттер моншақтай тізілген, ыршіл рухты азаматтар біздің болашағымыз болмақ. Осы орайда, бұл мақсатты анық кездеген, мақсатына жете білген – Ыбырай Алтынсарин туралы айтқым келеді.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың ағартушылық тарихында және ұлы мектебінің қалыптасуында терең із қалдырды. Сол себепті ағартушы, қоғам қайраткері ретінде Ыбырай Алтынсарин қазақ үшін, қазақ балалары, жастары үшін – қымбат.

Балалар едебиеті – балаларға арналып жазылған едеби шығармалар. Балалар едебиеті — сөз өнерінің арналы бір саласы. Едебиеттің бұл түріне жататын шығармалар оқиғасының қызықты да тартымдылығымен, композициясының ширақтығымен ерекшеленеді. Тілі жеңіл, көркем, түсінікті, айқын ері есерлі болып келеді. Балалар едебиетінің негізгі мақсаттары: жас буынның сана-сезімін оятып, ақыл-ойын дамыту, оларды адамгершілікке, Отан сүйгіштікке, т.б. ізгі мұраттарға баулу. Балалар едебиеті — балалардың эстетикалық талғамын дамытатын көркем шығармалар ғана емес, оның сырлас досы, қорғанышы және ақылшысы да болып табылады. Олар негізінен мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балаларға лайықтап жазылған. Х.К. Андерсеннің ертегілері, М. Твен, Ж.Верннің романдары, т.б. суреткерлердің шығармалары балаларға арналып жазылған. Д. Дефонның, Дж. Свифтің В.Скоттың шығармалары балаларға арналып жазылмағанымен, олардың сүйіп оқитын кітаптарына айналған. Сол секілді, қазақ балалар едебиетіне қалам тартқан жазушылар: Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Ш. Құдайбердиев, І. Жансегіров, С. Торайғыров, М. Жұмабаев, М. Өуезов т.б.

Балалар едебиетінің атасы – Ыбырай Алтынсарин. «Мен балаларды оқытуға, қойға шапқан ит қасқырдай, ғете қызу кірістім», деп Н.И. Ильминскийге хат жазады. Оның балаларға арналып жазылған ең нлкен бағалы еңбегі «Қазақ хрестоматиясы» (1879). Ол орыс хрестоматияларының нлгісімен жасалған еңбек. «Қазақ хрестоматиясы» төрт бөлім «Пұсақ еңгіме ертегілер (балалар турасында)», екінші бөлім «Нлкен кісілер турасындағы еңгімелер», үшінші бөлім «Ер түрлі өлең жырлар», төртінші бөлім «Мақалдар» деп аталады.

Хрестоматияға енгізген шығармаларды іріктеуде, біріншіден, ер халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дестүрлерінен хабардар ету принципін, екіншіден, оқушылардың бойына адамгершілік қасиеттерді дарытуды кездеді. Үшіншіден, бастауыш сынып оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық еңгімелерді беруге тырысты.

Қазіргі заманауи тәрбие сағат, сыныптан тыс сабақтарда Ыбырай Алтынсариннің туындыларын оқыту тиімді. Ыбырай Алтынсарин шығармаларын оқудағы кезделген негізгі мақсаттар: Шығармалары арқылы балалардың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін, табиғатты аялауға тәрбиелеу, патриоттық рухты қалыптастыру.

Ы. Алтынсарин еңгімелері түр, стиль жағынан жан-жақты сападағы, түрлі жанр жнгін кетеріп тұрған бай мұра. Жазушы «Бай баласы мен жарлы баласы» еңгімесінде балаларды еңбек етуге, өмір сырын нйренуге шақырады. Өңгімедегі Асан - тек ас ішуге ғана дағдыланған бала. Тамағы тойса кнліп, қарны ашса жылауды ғана біледі. Асан өзі пайдаланып отырған тамақтың қайдан және қалайша табылатындығын білмейді. Несен Асанға қарама қарсы бағытта суреттелген. Несен өз ісіне сеніммен кіріседі. Өйткені оның дұрыстығына шнбеланбайды. Ол ер кез өз өкесінің айтқандарын басшылыққа алып отырады. Осы арқылы жалпы халықтың тежірибесіне сүйенеді. «Бай баласы мен жарлы баласы» еңгімесіне екі баланың еңбекке екі түрлі қатынасы ктерінеді.

«Қыпшақ Сейітқұл» еңгімесінде еңбек нетижелері суреттеледі. Жазушы екі ұрпақ өмірін бейнелейді. Шығармада қазақ даласында жаңадан орын тебе бастаған жер шаруашылығы мен сауда кесібінің алғашқы нетижелерін керсетеді. Ыбырай осы еңгімесінде ең алдымен, еңбектің, өсіресе, ұжымдық еңбектің кншін керсетпек болады, екіншіден, қалың кешшілікті жер шаруашылығымен айналысуға шақыруды мақсат етеді.

«Киіз нй мен ағаш нй» еңгімесінде кесіп меселесін сөз қылады, отырықшылық тұрмысты уағыздайды. Бір жерді түпкілікті мекен еткен елге киіз нйден гөрі ағаш нй

қолайлы болады деген ой айтады. Киіз нйдің мал баққан шаруа ншін қажеттілігі де айтылады.

Ыбырай шығармашылығында кетерілген мәселелердің бірі – достық, жолдастық қарым-қатынас мәселесі. «Ақымақ дос», «Жаман жолдас» еңгімелері осы мәселені қозғайды. Аталынған еңгімелер арқылы өмірде өркілі адамдар болатынын айта келіп, жамандыққа бейім адамдардан сақтандырады. Опасыз, тұрақсыз, кнйрек болмауға тырысу керек екендігіне нақты мысалдармен кез жеткізеді. Парасатты адам өрқашан барлық жағынан да кіршіксіз, таза, ізгі ниетті болуға тиісті дегенді көрсетеді.

Ыбырайдың днниежнзілік мәдениет мұрасының шаршы төрінен орын алған шығармаларының бірі – аудармалары. Ыбырайдың өзі атап көрсеткендей, Паульсонның хрестоматиясынан алынды. Олар: «Асыл шөп», «Бақша ағаштары», «Шеше менн бала», «Мейірімді бала», «Днние қалай етсең табылады», «Едеп», «Мұжық пен жасауыл», «Сақып» және Л. Толстойдан аударған еңгімелері: «Силинші деген ханым», «Малды пайдаға жарату», «Мұңсыз адам», «Айуанның естісі кеп, бірақ адамдай толық ақылы жоқ», «Жамандыққа жақсылық», «Данышпан қазы», «Нш тұры» т.б. , Ушинскийден аударған еңгімелері: «Полкан деген ит», «Тнлкі мен ешкі», «Ннді» т.б.

Ыбырай көркем аударманың мнмкіндіктерін ашты. Оның аударма еңгімелері тым жатық, қазақтың төл туындысындай оқылады. Жазушы өзі аударған еңгімелерге өзіндік идея, өзгеше өң береді. Кейбір еңгімелерді тнсел сақтамай, олардағы тнйінді мәселелерді ғана жинақтап, қысқартып баяндайды. Крылов жазған «Қасқыр мен қозы», «Қарға мен тнлкі» мысалдары жалпы адамгершілікке нндеген өртнрлі мысалдары мен нлгілі өлендері, өз елінің басшысы, тұстазы боламын деген кеменгер ақын-жазушыларға дәл келді.

Қорытындылай айтар болсақ біртуар азамат, тұлы тұстаз қайраткер Ыбырай Алтынсариннің қазақ халқына жасаған еңбегі зая кеткен жоқ. Ыбырай армандаған кешенді мектептер, төлім-төрбиелік мен бнгінде жалғасын табуда. Ыбырай айтқандай:

«Бір Аллаға сыйынып,
Кел балалар, оқылық.
Оқығанды көңілге,
Ықылас пен тоқылық».

Оқуға тұмтылып жатқан төуелсіз Қазақстанның жас тұрпағына тіл тазалығы ншін кнрескен, дін тазалығы ншін тірескен тұлы баба өнегесі нлгі болары анық. Ыбырай Алтынсариннің бізге қалдырған тарихи, өдеби, мәдени, педагогикалық дидактикалық мұра, өнегесі зерттеуші ғалымдардың өрқашан назарында болып келді және замандар өткен сайын жаңа мазмұн мен тнрге еніп, байытылып, зерттеле бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақ балалар өдебиеті.(оқулық). Рнстемова Ж. А. Алматы, 2017.
2. Қазақстан тарихы (XVIII ғасыр – 1914 жыл). Жалпы білім беретін мектептің 8 сыныбына арналған оқулық. 2 – басылымы, өңделген. Алматы: Атамұра, 2012. – 344 бет, суретті, карталы.
3. Ғалымдар жаршысы. Ғылыми журнал. №10-12 (77-79), қазан-желтоқсан, 2013 ж.
4. Открытая школа. №07 (198) сентябрь 2020
5. Ы. Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: жазушы, 1995 ж.

37.01.(578)

Л.У. Куспанова,

М.Өуезов атындағы педагогикалық колледжінің
химия және биология пөндерінің оқытушысы
Семей қаласы, Шығыс Қазақстан облысы

ТҰЛТТЫҚҚИҢДЫЛЫҚТАР - ТӘРБИЕНІҢТНПҚАЗЫҒЫ

Аңдатпа

Жастарға ұлттық тәрбие берудің маңыздылығы, құндылығы жайында қамтылды. Ұлттық тәрбие беру идеясы – қазіргі кездегі қоғамның басты мәселесіне айналуға тиіс.

Аннотация

о важности, ценности национального воспитания молодежи. Идея национального воспитания должна стать главной проблемой современного общества.

Abstract

The importance and value of national education of young people. The idea of national education should become the main problem of modern society

Кілттік сөздер: Ұлттық тәрбие, ұрпақтар қамы, жастар болашағымыз.

Адам баласының жаман құлқы жаратылысынан емес, өскен орта, алған үлгі, өнеге білетіндігінен және түзелу, бұзылу жас уақытта болады.

М. Әуезов

Ұлттық тәрбие туралы идея бүгінгі күн талабы мен өмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Қазақ елінің елемдік кеңістікте өз жолын таңдауы әрбір қазақтың еркін-еркін өмір сүруінің кепілі. Ол сөзсіз ұрпақтар қамы деген ұғыммен ендеседі. Ел болу, мемлекет құру сонау түркі заманынан желісі нәзілмей келе жатқан ұлттық арман-аңсар. Ел болу – болашаққа ашылған даңғыл жол. Сол болашаққа ашылған даңғыл жолды ұлттық тәрбие арқылы жанруді өйренсек, ешкімнен кем болмайтынымыз анық. Данышпан ақын Шөкәрім атамыз сөзімен айтсақ:

Қой, жігіттер, күн болады ойланарлық,

Білім, едет, ақылды ойға аларлық.

Надандықпен еліріп босқа жанрсек,

Мына заман көрсетер бізге тарлық.

Бұдан шығатын қорытынды – ұлттық тәрбие идеясы ата-бабалар алдындағы – қарыз бен өкшебасар ұрпақтың алдындағы – парыз деп түсінуіміз керек. Яғни, парыз бен қарыздың түйісер тұсы осы ұлттық тәрбие деп білеміз. Сондықтан мұнда алдымен мемлекет жасауға ұйытқы болып отырған этнос пен мемлекеттің ендесі қатар тұруға тиіс. Өйткені, біз бұдан былайғы кезеңде бүкіл адамзат баласы жасаған өркениеттермен қатар дамуға тиіс мәдениеттің (қазақ мәдениетінің) мұшесі болып саналамыз. Ендеше, адамзат баласының осы уақытқа дейін жасаған озық тәжірибелері мен жетістіктерін қолдан келгенше түгел игеріп, қажетімізге пайдалануымыз керек. Сондай-ақ, ағымдағы уақыттың талабы мен сұранысын қанағаттандырып отыру да ұлттық тәрбиедегі негізгі қағидның біріне айналуға тиіс. Бұл үшін қазақ ұлтын қай тұрғыдан да жаңа дережеге, жаңа интеллектуалды сапаға көтеріп алу тиімді.

«Бүгінгі қазақ ұлты – бұрынғы көшпенді тұрмысқа бейімделген дала халқы емес. Бүгінгі қазақ ұлты – бұрынғы –қызыл идеологияның қыспағындағы бодан халық та емес; бүгінгі қазақ ұлты – өркениет орталығы саналатын қала халқына айналып, сапалық жағынан көп ілгеріледі, бүгіндей аграрлық жағдайдан гөрі, индустриялық-инновациялық мемлекет құруға көшіп отыр. Сонымен бірге – Мәңгі ел ұлттық идеясымен қаруланған тәуелсіз халық. Қазіргі кезде елем жұртшылығы ұлы реформатор, ұлт лидері деп таныған Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың тікелей бастамасымен Нәкімет осы бағытта өлкен мемлекеттік бағдарлама жасап, барлық деңгейдегі билік өкілдері елдің индустриялық-инновациялық даму жолына түсуін қатаң бақылауына алып, жіті қадағалап отыр. Түсінген адамға мұның түпкі астарында да мемлекеттік идеядан туындаған ұлттық мұдде, ұлттық ұстаным жатыр. Елбасының ел-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 75 жылдық мерейтойына орай аталған жоғары оқу орнының профессор-оқытушылары мен студенттеріне арнап оқыған – Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс атты дерісінде осы мәселені жан-жақты талдап, келешегімізге қандай жолмен баруымыз керектігін тағы бір айқындап берді».

Соңғы жылдары қол жеткізген табыстар һәм тәжірибелер ата-бабаларымыздан қалған аса қнды мнраларымыз саналатын ұттық тәрбие потенциалының, әсіресе бннгінгі ғаламдық жаһандану жағдайында аса зор және қажет екені белгілі болып отыр. Аталмыш сала бойынша соңғы жылдар кешінде жнргізілген зерттеу жұмыстары мен ғылыми-практикалық конференциялар материалдары, сондай-ақ мемлекеттік һәм бнқаралық деңгейде қабылданған маңызды шешімдер мен қўжаттар, авторлық бағдарламалар мен ғылыми-шығармашылық жобалар — ұлы жедігеріміздің ғскелең ұрпақ жадына сақтап, кнрделі шақта кедесіне жаратар қўрал бола алғанын жоққа шығармаймыз.

Ұлттық тәрбиенің пен оқулығы ретінде, ғз кезегінде ғрбір оқу ордасында арнайы кафедралар ашу, мамандар дайындау сияқты сипатта ғрбуіне мол мнмкіндіктер ашылуда. Ұлемдік тәжірибе кғрсетіп отырғандай, кез келген мемлекеттің экономикалық, ғелеуметтік гнлденуі мен қауіпсіздігі халықтың білімі мен интеллектілік ресурстарымен тығыз байланысты. Интеллектуалды ұлт болу деген тар шеңбердегі ұғым емес, оның тнпкі иірімінде ұлттық негіз, ұлттық ұстаным, ұлттық болмыс жатыр. Ұлттың сапалық кўрамын арттыру тек қан тазалығын жақсартумен ғана шектелмейді, рух тазалығын тәрбиелеу арқылы да биік мўратқа жетуге болады. Ал, оның тнпкі мақсатында инновациялық терең білім алу қажеттілігі мен технологиялар ғелемінде қабілеттілік таныту сўранысы менмўндалап тўр. Ұкінішке орай, бннгінгі таңда біздің елімізде интеллектуалдық тапшылықтыл -дефицитіл қай кездегіден де жоғары. Осы орайда мынадай бір сауалға жауап беру маңызды деп есептеймін. Елдік сананы қалыптастыру ншін неге ұлттық тәрбиені бірінші кезекке қоямыз? Біздің ойымызша, ұлттық тәрбие ғзара тығыз байланысты екі бастаудан нғр алуға тиіс. Оның біріншісі, қазақ халқының тарихи тағдыры қалыптастырған мейірім, жарасым, тғзім, шапағат, парасат, ізет, бақыт туралы арман-аңсар. Таратып айтсақ, осындай арман-аңсардың мғдениет пен ғнерде, салт-дғестнрде, тіл мен ділде, діни сенім-нанымда тнрліше кғрнііс-тері болуы керек. Екіншісі, бннгінгі тарихи кезең аясындағы нақты бастан кешіріп отырған қоғамдық-психологиялық ахуал. Бірінші жағдайға қатысты ойымызды одан ғрі ғрбітер болсақ, халықтың мғдениеті мен ғдебиеті, ғнері мен салт-дғестнрі, тілі мен ділі, сенім-нанымы мен діні дегенде тарихтың снзгісінен сараланып ғткен рухани кўндылықтарға басымдық сипат берілуі керек. Мўның ғзі қоғамның тарихи, психологиялық даму бағытында екінші мғселенің де оң шешімін табатын жолмен ілгері басуына кепіл бола алар еді.

Дегенмен, қол жеткізген табыстар мен барынша ұтымды жобаларға талдау жасай отыра, ұлттық тәрбиенің оқу-тәрбие процесінде кешенді жнзеге асырылуының технологиялық картасының қажеттілігі туындап отырғанын ескерген жғн. Осыған орай тғмендегідей нақты ой-тўжырымдарды баяндауды мақсат еттім.

«Ең алғашқы ұлттық тәрбие ғеліппесі бала ес біле бастаған шақта пайда болатын сўрақ-жауаптар мектебі -днниетаным және салт-дғестнр тақырыбынан бастау алмақ. Ұлттық тәрбие мғселесіне байланысты сўрақтарды тілі шыға бастаған баланың ересектерге себепті-себепсіз жаудыртуы тегін емес, Ол сўрақтар жғнінде ғзіміздің жеке отбасылық ғмірімізде кездескен «Ата неге бата береді?», «Қўдай Ата қайда?», «Қозы неге маңырайды?», «Жер неге жасыл?», «Аспан неге кғк?» т.б снрақтар баланың біреуден нйренгені арқылы емес, керісінше ішкі жан-днниесімен тығыз байланыста кғрнііс тапқанына ерекше мғн беруіміз қажет. Ендігі арада біздер тілашар тўс пен мектепалды кезеңіндегі балаларға ұлттық тәрбиенің қай тнрі немесе ғдісі керек екенін білгеніміз абзал. Ұрине, бннгінгі қоғамдық-психологиялық ахуал дегенде осы бағыттағы ғлемдік тәжірибелердің озық нлгілері мен жетістіктері де назардан тыс қалмауға тиіс. Тнсінген кісіге қазіргі заман кғзімен қарасақ, қоғам тнбегейлі ғзгерген. Жастардың психологиясы, таным тнйсігі мнлдем басқаша. Бннгінгі қоғамдық қатынастар ғкшебасар ұрпақты бғрбір ғз дегеніне кғндіруде. Мўндай ғзгерістерге біз ғрқашан дайын болуымыз керек. Ол ншін білім арқылы тәрбиелеудің ғлемдік озық нлгілеріне арқа снйгеннен ұтпасақ, ұтылмайтынымыз анық. Сонда ғана біз бғсекелестікке қабілетті жас ұрпақ тәрбиелеуге қол жеткізе аламыз». Қазақтың бас ақыны Абай тілімен айтсақ:

Жігіттер ойын арзан, кнлкі қымбат,

Ек» тнрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат.

Арзан, жалған кнлмейтін, шын кнлерлік,

Ер табылса, жарайды қылса сұхбат.

Халықаралық деңгейдегі білімнің басты ерекшелігі – кншті нарықтық бәсекеге қажет кадр даярлау болса, оның алғы шарты білім арқылы тәрбие берудің ішкі механизмін қалыптастыратын жнйе қыру деген сөз.

Днниежнзілік тәлім-тәрбие берудің озық тәжірибелерін игермей ұлттық тәрбие идеясын толыққанды жнзеге асыра алмаймыз. Бннгінгі тарихи-психологиялық ахуал бізден осыны талап етіп отыр. «Онсыз білім де, тәрбие де ғз деңгейінде болмайды. Шын мәнінде теуелсіздік дегеніміздің ғзі ұлттық мәдениеттің сақталуы және халыққа рухани қызмет ету елеуеті емес пе?! Ол-ол ма, ұлттық бостандық нғымының тнпкі мазмұн-мағынасы да осыған саяды. Жастарды ойдағыдай тәрбиелеуде біздің мнмкіндігіміз бар. Ғйткені, ол ншін батыс мәдениетімен, білімімен бәсекеге тнсе алатындай ХХІ ғасырда рухы биік мәдениетіміз бен білімі елеуетімізді қалыптастыруды қолға алу ғте-ғте маңызды. Рухы мен мәдениеті биік, білімі терең деңгейдегі ұлт жаһандану деген алып мұхиттың нстінде ғзінің келбетін жоғалтпайды. Ондай ұлттың да, мемлекеттің де болашағы жарқын. Қазақ халқының ұлттық тілі -тнркі тектес тілдердің ішіндегі ең бай, ғуезді, бейнелі, ойға оралымды, ауаны ауқымды, келешегі келбетті тіл. Қазақтың біртуар ақыны - Мағжан Жұмабаев: «Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай кәрініп тұрады. Қазақ тілінде қазақтың дархан даласы, біресе желсіз тнндей тымық, біресе құйындай екпінді тарихы, сар далада ндере кәшкен тұрмысы, асықпайтын саспайтын сабырлы мінезі — бәрі кәрініп тұр. Қазақтың сары даласы кең, тілі де бай. Осы кннгі тнркік тілдерінің ішінде қазақ тілінен бай, орамды терең тіл жоқ. Тнркік тілімен сәйлеймін деген тнркік балалары кнндерде бір кнн айналып қазақ тіліне келмекші. Қазақ тілін қолданбақшы... Кнндерде бір кнн тнркік балаларының тілі біріксе, ол біріккен тілдің негізі қазақ тілі болмақ, сөз жоқ, тнркік елінің келешек тарихында қазақ ұлты тәрден орын алмақшы. Келешектің осылай болуына біздің иманымыз кеміл» деген еді.

Ғасырлар бойы қалыптасып, барынша байып келе жатқан мемлекеттік тіліміз –ұлттық тәрбиенің қуатты құралы. Қандай тәрбие болса да тәрбие жұмысы белгілі бір ұлттың тілінде жнргізілетіндіктен, біз тәрбиені ұлттық тәрбие деп тнсінеміз. «Ұлттық тәрбиеде сол ұлттың тілінің рәлі зор екендігі айқын кәрінеді.Ұлттық тәрбие (жан тәрбиесі, тен тәрбиесі) ұлттық тілдің құдіретімен нәресте днниеге келмей тұрыш, оның ата-анасының «жар таңдау» ксеңінен басталады. Қазақ халқы болашақ отау иелерінің «кәргенді», «тәрбиелі», «жаны таза». «тәні таза», «ақылды, саналы» болуын қалап, «қудандастық», «шаңырақ кәтеру». нй болу нрдістеріне аса зор жауапкершілікпен қараған. Осының бәріне ана тілінің шешендігі, ғнегелі ғрнектері. эстетикалық ғсерлері пайдаланылған болатын. Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі қазақ тілінде: отбасында, балабақшада, мектепте, жоғары оқу орындарында, қоғамдық орындарда тәрбиеленушінің жас ерекшеліктеріне қарай (отбасын құруға дайындық кезеңі, ана құрсағындағы даму кезеңі; нәресте, балбәбек, сәби, балдырған, бнлдіршін, ғрен, жеткіншек, жасәспірім. жастық кезеңі) жургізіліп, ғмір бойы жалғасады.Белгілі ақын Жұбан Молдағалиев ағамыздың:

Мен – қазақпын мың ғліп, мың тірілген.

Жәргегімде таныстым мұң тіліммен

Жылағанда жнрегім, кнн тұтылып,

Қуанғанда кнлкімнен тнн тнрілген, - деп жырлаған ғлеңі ғрбір ұлтым, қазағым деген адамдардың жнрегінен орын алғаны сөзсіз.

Ғрбір адам «талбесіктен» бастап «жербесікке» дейін ұлттық тілде тәрбиеленеді. Нздіксіз тәрбиеде ұлттық тіл арқылы жеке тұлғаның ұлттық болмысы, ұлттық мінезі, ұлттық ғдебі,ұлттық мәдениеті, ұлттық салт-дестнрлері, ұлттық психологиясы қалыптасады, сәйтп, ана тілі ана снтімен бірге жеке тұлғаны ұлттық құндылықтармен қаруландырады да, оның ұлттық қасиеттерін қалыптастырады.Ұлттық тәрбиенің басты құралдары: ұлттық

Әдебиет, ұлттық мәдениет, ұлттық салт-дәстүрлері ұлттық тіл арқылы тәрбиелік қағидаларын іске асырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Н.Назарбаев «Мәңгілік ел», 17 қаңтар, 2017 жыл
2. Ш.Құдайбердиев шығармалар жинағы, Алматы, 1988 жыл. «Жастарға» өлеңі
3. М.Жұмабаев шығармалар жинағы, Алматы, 2013 жыл
4. А.Құнанбаев шығармалар жинағы, Алматы, 1988 жыл, «Жігіттер, ойын арзан, кнлкі қымбат» өлеңі
5. Ж. Молдағалиев шығармалар жинағы, Алматы, 1979 жыл, «Мен қазақпын» поэмасы

ЕОЖ 371.4 (574)

М.М. Қуаңбаева

Информатика пәнінің оқытушысы, информатика ғылымдарының магистрі

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ҰЛЫ ҰСТАЗЫ

Аннотация

Өзінің өнегелі өмірі, тынымсыз ізденісі, жан- жақты таланты арқылы танылған Ыбырай Алтынсарин шығармаларының қазақ әдебиеті тарихында алатын орны орасан зор.

Аннотация

Произведения Ибрая Алтынсарина, признанные своей нравственной жизнью, неустанным поиском, разносторонним талантом, занимают огромное место в истории казахской литературы.

Annotation

The works of Ybyrai Altynsarin, known for his moral life, tireless search, and versatile talent, have a huge place in the history of Kazakh literature.

Түйін сөздер: Оқулық авторы, балалар әдебиетінің атасы, аудармашы, ағартушы-педагог, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері, тәлімгер, қоғам қайраткері.

Ыбырай Алтынсарин (шын аты — Ибраһим, 1841—1889) — қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырған тұлға. Ол 1841 жылы қазіргі Қостанай облысының аумағында дүниеге келген. Өкесінен ерте айырылған ол атасының - белгілі би және старшын Балқожа Жаңбыршиннің қолында тәрбиеленді. Ыбырай бала кезінен бастап білімге және өз бетінше оқып білуге бейім екенін байқатты. Көп оқыды, Ресей қоғамының білімді адамдарымен жиі араласып тұрды. Орынборда оқып жүрген кезінде шығыстанушы ғалым В.В Григорьевпен жақын танысып алды. Ол өзінің бай кітапханасымен Ыбырай Алтынсариннің еркін пайдалануына рұқсат етті. Білімге құштар жас бос уақытының бәрін де сол кітапханада өткізді. Білген нәсіне біле тнссем деген құмарлық пен өз халқыма неғұрлым көбірек пайда келтірсем деген абзал арманға құмтылыс жас Ыбырайдың өмірлік кредосына айналды. Өзінің мінез-құлқы жағынан қарапайым ері еңбексүйгіш еді, көп оқыды, өзге халықтардың қол жеткен табыстарын неғұрлым көбірек біле тнссем деп армандады. Алған білімін өз халқының пайдысына асыруға талпынды.

Өмірбаяны

Ыбырай 1841 жылы қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы, Қостанай ауданында дүниеге келеді. Онш-төрт жасында өкесі Алтынсары қайтыс болып, атасы Балқожаның қолында өсіп, тәрбиеленеді. Қыпшақ тайпасының ұзын руынан шыққан. Атасы Балқожа би өз аймағының атақты кісілерінің бірі болған. Ел ішіндегі көп билікті қолында ұстаған би, Орынбор өкімшілігінің алдында да беделді, белгілі кісі болған. Замана бет алысын өзінше болжаған Балқожа табысқа жетудің ендігі жолы – оқу деп біледі. Сөйтіп, немересі кішкентай Ыбырайды Орынборда ашылады деп кнтілген орыс-қазақ мектебіне кнні

бұрын жаздырып қояды. Бидің ондағы мақсаты, ғарине, немересінің бала оқытып, педагог болуы емес, ғкімшілік орындарда жұмыс істеп, шенеунік, орысша оқыған "төре" болып шығуы, ата-анасын асырауы. Балғожа бұл ойын Орынборда оқып жүрген жасөспірім Ыбырайға жолдаған өлең-хатында былайша білдірген:

Ғміт еткен кезімнің нұры – балам, Жаныңа жердем берсін Хақ тағалам. Атаң мұнда анаңмен есен-аман, Снйіп сөлем жазады бғнн саған. Атаңды сағындым деп асығарсың, Надан боп білмей қалсаң, аһ ұрарсың. Шырағым, мұнда жүрсең не етер едің, Қолыңа құрық алып кетер едің. Тентіреп екі ауылдың арасында Жүргенмен, не мұратқа жетер едің?!

Өлгі мектеп ақыры 1850 жылы ашылады да, оған қабылданған отыз қазақ баласының бірі – тоғыз жасар Ыбырай болады. Ыбырай мектепте сабақты ынта қойып оқиды, 1857 жылы оқуын "өте жақсы" деген бағамен бітіріп шығып, 1859 жылдың тамызына дейін өзінің туған елінде тілмаштық қызмет атқарады. Қалада оқып, қазақ даласына беймелім жаңалықтардан хабардар болып, ой-өрісі кеңейген зерделі бозбаланың екі жылдай елде болуы — қазақ қоғамының жағдайын тереңірек тнсініп, жаңаша сезінуіне, өзіндік ойға келуіне мүмкіндік береді. 1859 жылы Ыбырай Алтынсарин атасының жақсы танысы, сыйлас кісісі — Орынбордағы Шекаралық комиссияның төрағасы, шығыстанушы белгілі ғалым, профессор В.В.Григорьевпен жақын танысады. Ол Ыбырайға қамқорлықпен қарап, оған өзінің бай кітапханасын еркін пайдалануына жағдай жасайды. Ыбырай Григорьевтің кітапханасынан орыс жазушыларының шығармаларын, орыс және днние жнзі ағартушы-педагогтерінің еңбектерін, ұлы адамдардың өмірі жайындағы кітаптарды алып, бас алмай оқыған. Мерзімдік басылымдарды оқып тұрған. Өз бетімен кеп ізденіп, білім қорын молайта келе, Ыбырай өзінің алдына тілмаш болуды емес, туған халқына пайдалырақ басқа бір қызмет істеуді мақсат етіп қояды. Оның ынтасы ағартушылыққа ауады. 1860 жылы Жайықтың шығысындағы қазақтар ншін төрт бастауыш мектеп ашылған кезде, Ыбырай өзі сұранып, Торғай мектебіне мұғалім болуға рұқсат алып, сонда келеді. Бірақ мектеп бірден ашыла қоймайды. Бұл аралықта, Ыбырай ел ішінде мектептің пайдасын тнсіндіріп, біраз баланы өз нйінде оқытады. Торғай мектебі 1864 жылы ғана ашылады. "Осы жылы қаңтардың 8-і кнн кептен кнткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді. Бөрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырдай қызу кірістім", – деп жазады, ол белгілі шығыстанушы, профессор Н.И.Ильминскийге жолдаған хатында. Ыбырай мектептегі сабақ пен төрбие жұмысын сол кездегі орыс мектептері нлгісінде құрады. Сабақты қазақ тілінде жүргізе отырып, ол балаларға орыс тілін нйретуге, пген негіздерінен білім беруге тырысады. Төрбие жұмысын адамгершілігі мол, жаңа ұрпақ төрбиелеп шығаруға бейімдейді. Ыбырай мәдениет пен білім жолына халқының өте ынталы екенін жақсы ұғады. Бұл оны жігерлендіре тнседі. "Қазақтар мені құшағын жая қарсы алды. Мектепке балаларын беруге ынталы адамдар толып жатыр", – деп жазады ол бір хатында. Ыбырай Н.И.Ильминскийге жазған өлгі хатында тағы да былай дейді: "Қазақ даласын нш жылдай аралаған Сіздің қазақ халқы ұғымтал, ақылды, дарынды, бірақ оқымаған халық дейтініңізге мен сенемін. Қазақ халқы қарапайым, өнері жоқ халық, бірақ біз қарапайымдылықтың өзінен де кеп жақсылық табамыз". Туған халқы туралы мұндай ой Ыбырайдың демократтық кезқарасына негіз болды және оны сеніммен жұмыс істеуге шабыттандырды. Сонымен бірге Ыбырай ел ішіндегі өлеуметтік теңсіздік, өділетсіздікті де кере білді. Өкімдердің зорлықшыл сорақы қылықтарын сынға алды. Олардан қарапайым халықты қорғады. "Қызмет бабында мен қазақтармен жиі-жиі ұстасып қаламын, — деп жазды ол 1864 жылы Ильминскийге, олардың ішінде менің өз туысқандарым да бар. Олардың сырын жақсы білемін, кербін тіпті жек керемін, қазақ арасындағы қызмет адамдарын да кенілім тіпті снймейді. Олар кедей қазақтарды — қарсылық кәрсете алмай, қасқырдың аузында жем болатын қорғансыз момындарды — адамшылықтың шегінен шыға, арсыздықпен тонайды, талайды. Соларды кәргенде... өте қатты кнйінемін... Осы елдің кнштi жемқорларының бірі өздерінің істеп жүрген істерін менің жақтырмайтынымды біліп қалды... Сондықтан ол мені бұл арадан қуып жіберудің амалын істеп жүр". Ыбырайдың ағартушылық, демократтық кезқарастары

осылайша қалыптасып, дамыды. Қоғамдық еділетсіздік пен адам бойындағы пұнамсыз мінездерге қарсы күресу үшін, ол ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте беру керек деп ұғады. Сол ниетпен бар күш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жүйесін жақсартуға жұмсайды. 1876 жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың ағартушылық жүйесін, орыс ағартушыларының еңбектерін зерттейді. Қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды ойлайды. 1879 жылы Ыбырай Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметіне тағайындалады. Бұл оның ағартушылық қызметінің кең өріс алуына жол ашады. Ол еуропалық нәлідегі мектептер ашу ісімен шұғылданады. 1879-1883 жылдар аралығында Торғай облысының төрт уезінде (Торғай, Ырғыз, Троицк, Ақтөбе) жаңа мектептер ашады. 1883 жылы Торғай қаласында қолөнер мектебі ашылды. Ол қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды. Ыбырай қазақ қыздарын оқыту ісіне ерекше кәңіл бөледі. Бұлған ескішіл едет-салттарға қарсы күрестің бір жолы есебінде қарайды. 1887 жылы Ырғызда қыздар мектебін ұйымдастыруы – оның ағартушылық аса зор еңбегі. Қазақ даласында мектептер санының артуына байланысты Ыбырай мұғалімдер даярлайтын мектеп ашуды қолға алды. 1881 жылы Омбы қаласында тұңғыш мұғалімдер мектебі ашылды. Ыбырай мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалмады. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта ұйымдастырды. Бұл ретте ол мұғалімнің атқаратын рөлін жоғары бағалады. "Халық мектептері үшін ең керектісі – мұғалім, – деп жазды ол. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы нкімет бұйрықтары да, ебден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да мұғалімге тең келе алмайды". Ыбырай туған халқын ерекше сүйді, оның болашағына зор сеніммен қарады. Сондықтан халық ағарту ісін айрықша шабытпен жүргізді. 1883 жылы Торғай облысының ескери губернаторына жолдаған баяндамасында ол: "Қазақтарға – осы дарынды, ақыл-есі мол халыққа – кешікпей рухани және қоғамдық даму жолына түсетін дұрыс бағыт беру — қалай дегенмен де аса қажет болып отыр", – деп жазды. Осы жолда Ыбырай кәп қиыншылықтар да кездестірді. Ел ішіндегі ескішілдік, парақорлық пен өсек-аяң оның жанын күйзелтті. "Заман осылай болған соң, амалын тауып, мүмкіндігі бар жерде қазақ халқының елдігін бұзып, болашағын бүлдіріп жатқан жауыздыққа қарсы күресе беру керек" деп санады. Мәдениетті де талантты педагог-жазушы өрі мінезге бай, адамгершілік, жолдастық қасиеті мол Ыбырай орыс зиялыларының арасында мейлінше беделді, сыйлы болған. Оқулық жасау жолында оқулыққа Ыбырай мектепте қазақ балаларына білім мен тәрбие берудің басты құралы деп қарайды. Ол балаларға ана тілін таза және ұқыптылықпен нйретеді, шағын кәркем шығармалар арқылы оларды жақсы мінез-құлыққа баулуды кәздейді. Ыбырай балаларды мазмұны олардың білімін кәтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды... қазақтың өз тілінде... басып шығару керек деп білді. Өзі 1876 жылдан бастап "Қазақ хрестоматиясын" жазуға кірісіп, оны 1879 жылы Орынборда бастырып шығарды. "Бұл кітапты құрастырғанда мен, – деп жазды. Ыбырай хрестоматиясының алғы сөзінде, – біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын кәздедім". "Қазақ хрестоматиясы" балаларға арналған өлеңдер мен шағын өңгіме-новеллалардан құрастырылды. Олардың бірқатарын өзі жазды, біразын сол кездегі орыс оқулықтарынан еркін аударып алды. Хрестоматияға қазақтың халық өдебиетінің нәлігерін де іріктеп кіргізді.

Ағартушылық еңбегі

Ыбырай "Қазақ хрестоматиясына" кірген өлеңдерінде де халық-ағарту идеясын кәтерді. Оның "Кел, балалар, оқылық!", "Өнер-білім бар жұрттар" өлеңдері осындай мақсатта туған. "Кел, балалар, оқылық!" өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Оқысаңдар, балалар, Шамнан шырақ жағылар. Тілегенің алдыңнан Іздемей-ақ табылар. Кел, балалар, оқылық! Оқығанды кәңілге Ықыласпен тоқылық!

Өлеңнің өр шумағында оқудың өр жақты пайдасын айта отырып, ақын соңғы жолдарды ылғи қайталап отырады.

Мал, деулеттің байлығы – Бір жұптасаң, жоқ болар. Оқымыстың байлығы– Кнннен кннге кәп болар, Еш жұтамақ жоқ болар.

Сөйтіп, ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға нндесе, екінші жағынан, оқу, ғәнер, ғылым-білімге, оның жалпы халық ншін керектігіне еш мғән бермейтін ескі кәзқарасқа соққы береді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету ншін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін тнсіндіреді. Ыбырай "Өнер-білім бар жұрттар" атты өлеңінде оқу, білім алудың мақсатын кеңінен сәз етеді. Өлеңнің негізгі идеясы – қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді нлгі етіп кәрсету.

Өнер-білім бар жұрттар Тастан сарай салғызды. Айшылық алыс жерлерден Кәзінді ашып, жұмғанша, Жылдам хабар алғызды. Отынсыз тамақ пісіді, Сусыздан сусын ішіді. Теңізде жнзді балықтай, Днниені кезді жалықпай.

Ыбырай жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты ғз халқының бір керегіне жарау, оны "тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден кәзінді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын" елдердің қатарына жеткізу деп білді. Келешекке сенімі мол Ыбырай өмір кәркі, болашақтың иесі – жастар деп ұқты.

Біз надан боп өсідік, Иектегі сақалды. "Өнер – жігіт кәркі" деп, Ескермедік мақалды. Біз болмасақ, сіз барсыз, Нміт еткен достарым, Сіздерге бердім батамды! – деп, жеткіншек ұрпаққа сенім артады.

Бұл өлеңдердегі: жақсы мен жаманды, білімділік пен надандықты салыстыра суреттеу едісі де жас балаларға оларды айқынырақ таныту мақсатын кәздейді. Сондықтан Ыбырай ғз деуірі оқырмандарының ұғымына жеңіл етіп, салыстырулар жасайды. Бұл өлеңдердің кәп тіркестері бнгінде мақал-мәтелге айналып кетті. Ыбырайдың "Өзен", "Жаз" деген өлеңдері табиғат кәріністерін суреттеуге арналған. Мұндай тұтас лирикалық, пейзаждық өлеңдер Ыбырайға дейінгі қазақ поэзиясында кездеспейді. Оқырмандардың кәңілін табиғаттың сұлу кәріністеріне аудару арқылы ел сню, жер сню, Отан снюге тербиелейтін патриоттық өлеңдер орыстың демократтық, гуманистік өдебиетінің нлгісі болатын. Ыбырай өлеңдері – туған ел табиғатын жырлап, сол арқылы өзінің жас шәкірттерінің бойында табиғатты, Отанды сню сезімдерін тербиелеуге жасаған елеулі қадамы. Екі өлеңінде де Ыбырай табиғат кәрінісін жалаң алмай, адамдардың тіршілігімен байланыстыра кәрсетеді. Сол арқылы табиғат пен адамның байланысын, табиғаттың адам ісіне, еңбекке, ой-сезіміне тигізер жанды өсерін бейнелейді.

Таулардан өзен ағып сарқыраған, Айнадай сәуле беріп жарқыраған. Жел соқса, ыстық соқса, бір қалыпта, Аралап тау мен тасты арқыраған. Кәңілің суын ішсең, ашылады, Денеңде бар дертінді қашырады. Өксіген оттай жанып жануарлар, Өзеннен рақат тауып, басылады.

Ыбырай "Қазақ хрестоматиясына" кірген өлеңдерінде де халық-ағарту идеясын кәтерді. Оның "Кел, балалар, оқылық!", "Өнер-білім бар жұрттар" өлеңдері осындай мақсатта туған. "Кел, балалар, оқылық!" өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Оқысаңдар, балалар, Шамнан шырақ жағылар. Тілегенің алдыңнан Іздемей-ақ табылар. Кел, балалар, оқылық! Оқығанды кәңілге Ықыласпен тоқылық!

Өлеңнің өр шумағында оқудың өр жақты пайдасын айта отырып, ақын соңғы жолдарды ылғи қайталап отырады.

Мал, деулеттің байлығы – Бір жұптасаң, жоқ болар. Оқымыстың байлығы– Кнннен кннге кәп болар, Еш жұтамақ жоқ болар.

Сөйтіп, ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға нндесе, екінші жағынан, оқу, ғәнер, ғылым-білімге, оның жалпы халық ншін керектігіне еш мғән бермейтін ескі кәзқарасқа соққы береді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету ншін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін тнсіндіреді. Ыбырай "Өнер-білім бар жұрттар" атты өлеңінде оқу, білім алудың мақсатын кеңінен сәз етеді. Өлеңнің негізгі идеясы – қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді нлгі етіп кәрсету.

‘Өнер-білім бар жұрттар Тастан сарай салғызды. Айшылық алыс жерлерден Көзінді ашып, жұмғанша, Жылдам хабар алғызды. Отынсыз тамақ пісірді, Сусыздан сусын ішірді. Теңізде жнзді балықтай, Днниені кезді жалықпай.

Ыбырай жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты ғез халқының бір керегіне жарау, оны "тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден көзінді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын" елдердің қатарына жеткізу деп білді. Келешекке сенімі мол Ыбырай өмір керкі, болашақтың иесі – жастар деп ұқты.

Біз надан боп өсірдік, Иектегі сақалды. "Өнер – жігіт керкі" деп, Ескермедік мақалды. Біз болмасақ, сіз барсыз, Нміт еткен достарым, Сіздерге бердім батамды! – деп, жеткіншек ұрпаққа сенім артады.

Бұл өлеңдердегі: жақсы мен жаманды, білімділік пен надандықты салыстыра суреттеу өдісі де жас балаларға оларды айқынырақ таныту мақсатын көздейді. Сондықтан Ыбырай ғез деуірі оқырмандарының ұғымына жеңіл етіп, салыстырулар жасайды. Бұл өлеңдердің көп тіркестері бнтіңде мақал-метелге айналып кетті. Ыбырайдың "Өзен", "Жаз" деген өлеңдері табиғат керіністерін суреттеуге арналған. Мұндай тұтас лирикалық, пейзаждық өлеңдер Ыбырайға дейінгі қазақ поэзиясында кездеспейді. Оқырмандардың көңілін табиғаттың сұлу керіністеріне аудару арқылы ел сню, жер сню, Отан снюге тербиелейтін патриоттық өлеңдер орыстың демократтық, гуманистік өдебиетінің нлгісі болатын. Ыбырай өлеңдері – туған ел табиғатын жырлап, сол арқылы өзінің жас шөкірттерінің бойында табиғатты, Отанды сню сезімдерін тербиелеуге жасаған елеулі қадамы. Екі өлеңінде де Ыбырай табиғат керінісін жалаң алмай, адамдардың тіршілігімен байланыстыра көрсетеді. Сол арқылы табиғат пен адамның байланысын, табиғаттың адам ісіне, еңбекке, ой-сезіміне тигізер жанды өсерін бейнелейді.

Таулардан өзен ағып сарқыраған, Айнадай сөуле беріп жарқыраған. Жел соқса, ыстық соқса, бір қалыпта, Аралап тау мен тасты арқыраған. Көңілің суын ішсең, ашылады, Дененде бар дертінді қашырады. Өксіген оттай жанып жануарлар , Өзеннен рақат тауып, басылады.

Ыбырай Алтынсаринның қазақ өдебиеті тарихындағы орны

‘Өр заман, тарихи өр кезең өлеуметтік құбылыстар өзінің дарынды өкілдерін жарыққа шығарып отыратыны мөлім. Олар елдің мұң – мұқтажын көре біліп, халқының сол мұқтажына перзеттік махаббаттын арнаған, туған халқының игілігі ншін бар кнш жігерін жұмсаған ардақты азамат ретінде халық тарихынан орын алып отырған. Мұндай азаматтардың игілікті дәстүрлері ұрпақтан- ұрпаққа жалғасып, елдің тарихи, мөдени өміріне елеулі ықпал етіп келген.

Ы. Алтынсарин – балалар өдебиетінің атасы.

Ы. Алтынсарин – балалар өдебиетінің атасы. Бнкіл өмірін қазақ балаларын оқытуға арнаған. , Ыбырайдың өдеби туындылары балалар днниесіне өте жақын. Сондықтан да ол қазақ балалар өдебиетінің атасы деп танылған. Сол мақсатпен алғаш рет балаларға арнап мектеп ашып, оқулық жазған. Ағартушы оқулықты жазудағы мақсатын хрестоматияның алғы сөзінде: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тербиеленіп жнрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қатар, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім...» деп тұжырымдаған. Өйткені хрестоматияға Ыбырай өзінің педагогтық мақсатына лайықтай жазған тербиелік мөні жоғары көптеген шағын өңгімелерін, өлеңдері мен ауыз өдебиеті нлгілерін, сондай – ақ, орыс педагогтері мен айтулы орыс қаламгерлерінен аударған шығармаларды енгізген болатын. Оның шығармалары мұғалімдер даярлайтын оқу орындарында кең көлемде оқытылады. Мектеп оқулықтарына енгізілген.

«Еңбекпен табылған дәм тәтті»

Ауыр заманда білім алып, ат жалын тартып мінгесін- ақ Ыбырай Алтынсарин білім ұранын көтерді. Елді қорлықтан құтқаратын, игілікке бастайтын тек білім деп есептеді. Бұл ретте ол жалғыз болған жоқ. Байтақ Қазақстанның өр өңірінен ұлт басына төнген қауіпті терең сезініп, ұлттық құлдыраудан құтылудың жолдарын көрсеткендер болды.

Солардың ішінде пұлы Абайдың орны ерекше.

Абай мен Ыбырайдың ақындық, ағартушылық еңбектері бірін –бірі толықтырып, нндесіп жатты. Олардың бұл нндестігін терең зерттеп дәлелдеген ғұлама жазушы Мпұқтар Ғуезов болды.

Ыбырай Алтынсарин ғезі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына кғңіл бғліп, тілашар ретінде халықтың ауыз ғедебиетін пайдаланып, ғезі де пұрпақ тәрбиесіне арналған ғедеби шығармалар жазды. Сол ғедеби шығармалары арқылы тіршіліктің ғезекті мәселерін кғтеруге бет бұрды. Ол қазақтың жазба ғедебиетінің, ғедеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Ғедебиетке тың тақырыптар ғекеліп, озық ойлар негізді. Шиеленіскен тартыстар, соны бейнелер, бұрын болмаған жанрлар арқылы ғедебиетті мазмұн жағынан ғана емес, тнр жағынан да дамытты.

Оның мазмұнды да мағыналы ғесем лирикалық ғелендері, қысқа да ғесерлі ғенгімелері қазақ ғедебиетінің тарихында ғешпес орын алады.

Надандықтың белгісі-

Еш ақылға жарымас...

Жғен білмеген адамға

Қыдыр ата дарымас...

Ыбырай ғелендерінің негізгі идеясы

Ғенгімелерін идеясы, еңбекті сню, қадірлеу, жақсы мінез- қпұлыққа бағыттау, халқын сню махаббат- мейірім перзенттік парыз, т.б.

Ыбырайдың ғедеби еңбектерінің жинағы «Қазақ христоматиясы» (1879) ағартушылық мақсатта жазған ғейгілі екі ғеленмен ашылыды. Ақын бұл ғелендерді ғез кезінде «Сғез басы» деген атпен алған. Қазір бұл ғелендер «Кел, балалар, оқылық», «Ғнер-білім бар жпұрттар» деген атаулармен мәлім. Ол халық ағарту ісіне арнаған ғедеби туындыларын да оқу- білімді насихаттаудың пұтымды ғедісінің қажеттігін кғрсетті. Оқу білімнен кенже тпұрған халық ншін ғылым мен техниканың жетістіктерін насихаттай алатын қысқа кғлемдегі поэтикалық шығармалардың айрықша пұтымды екенін, ғесерін терең сезінді, сенді. Қазақ жастарын білім алуға, мәдениеттің жаңа дәстнрлерінигеруге, бойға сіңіруге шақырды.

«Кел, балалар, оқылық» ғеленінде ақын қазақ ауыз ғедебиетінің дәстнрлерін шебер пайдаланып, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырды.

Ал «Ғнер-білім бар жпұрттар» ғеленінде сол тпұстағы ғылым мен техниканың ең басты жаңалықтары толық қамтылып, ғенер мен білімге қолы жеткен халықтың экономикалық жағынан озықтығын ғер салада кғрсетеді. Ыбырай Алтынсариннің бір алуан ғелендері ғелеуметтік мәселелерге арналған. Бпұған «Ғсиет ғелендер», «Ғй жігіттер» тғерізді т.б. ғелендерін атауға болады. Мпұндай ғелендері биік адамгершілік тпұрғысынан пұрлық- қарлықты, еділетсіздікті сынап, еңбексіздікті зияндығын кғрсетіп, адал- еңбектің адамгершілік мінез- қпұлығын бейнелейді. Мысалы:

Араз бол, кедей болсаң, пұрлықпенен,

Кете бар, кессе басың, шыңдықпенен.

Қорек тал бейнеттен де, тғенірім жғердем,

Телмірме бір адамға мпұндықпенен.

Ғй, жігіттер, нлгі алмаңыз

Азған елдің ішінен

Алыс- алыс қашыңыздар

Зияндасты кісіден.

Жақсыны кғзден салмаңыздар,

Жақсыдан қапыл қалмаңыздар...

Ыбырай шығармаларының биік шыңы

Ыбырай Алтынсариннің жемісті еңбек етіп, едеуір жақсы шығармалар қалдырған саласының бірі- проза жанры болды. Оның «Бай баласы мен жарлы баласы», «Қыпшақ

Сейітқұл», «Киіз нй мен ағаш нй», «Надандық», «Лпқпан хакім», т.б. бірсыпыра шығармалары қоғамдық өмірдің өр алуан жақтарын суреттеуге арналған. Бұл еңбектерінде жазушы өз дәуірінің елеулі мәселелерін кетере отырып, еңбекші халықтың қоғамдық санасын оятуды, тәрбиелеуді мақсат етеді.

«Бай баласы мен жарлы баласы» — Ыбырай шығармаларының биік шыңы. Ол, біріншіден, озық ойларының жемісі өңгіме оқушысын еңбек етуге, өмірін сырын ұғына тнсуге бағыттайды. Нсеннің іс -ерекеттін жазушы снйсіне жазады. Асан мен Нсенді салыстыра отырып, олардың

адамдық қасиеттерін еңбекке қатысына қарай бағалайды. Бұл өңгімеден сол дәуірден өмір көріністерін, кешпелі тұрмыстың беймаза тірлігін көреміз. Қазақ энциклопедиясы жазушының бұл өңгімесіне орыстың сол кездегі озық ойлы адамдарының кеңіл аударғанын Н.Иванов деген журналистің орыс тіліне аударып, «Родник» журналының 1890 жылғы 6-санында жарияланғанын атап көрсетеді

Ыбырай Алтынсаринның қазақ өдебиеті тарихындағы орны.

Қорыта келгенде, ЫбырайАлтынсарин- реалист жазушы, ағартушы педагог, қазақ балалар өдебиетінің негізін салушы, тілтазалығы ншін кнрескер, тұңғыш кемеңгер.

Көрнекті өдебиетші ғалым Қ.Жұмалиев өзінің «ХІІІ- ХІХ ғасырлардағы қазақ өдебиеті» деген ғылыми – зерттеу еңбегінде педагог- жазушыға: ХІХ ғасырда қазақ даласынан шығып, орыс, Европа мәдениетіне қолы жеткен оқымысты, халық ағартушылар дәрежесіне көтерілген өрі педагог, өрі ақын- жазушы Ыбырай Алтынсаринның өз халқының келешегі ншін істеген еңбегі зор,»- деп баға береді.

Оның еңбектері жан-жақты зерттеліп, ондаған ғылыми –зерттеу еңбектер жазылған, докторлық, кандидаттық диссертациялар қорғалды.

Өдебиеттер тізімі

1. «Алтынсарин Ы. тағлымы». Алматы, Жазушы, 2010 ж.
2. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы, 2013ж. 18 – 21 б.
3. Алтынсарин Ы. «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2009 ж.
4. «Алтынсарин өңгімелері». Алматы, Мектеп 2012 ж.
5. Алтынсарин Ы. «Өнер – білім бар жұрттар». Алматы, Жалын 2015ж.
6. «Алтынсарин оқулары». Білім, 2008ж. 5-7б.

УДК 377

Леушканова О.Ю.,

к.п.н., Магнитогорский педагогический колледж,

Челябинская область,

г. Магнитогорск, Российская Федерация

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОЕКТА «МОЛОДЕЖЬ ЛЕГЕНДАРНОЙ МАГНИТКИ» С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ВИРТУАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме реализации культурно-творческого направления программы воспитания Магнитогорского педагогического колледжа. Автором обозначены основные направления воспитательной работы, сформулированы задачи культурно-творческого направления в колледже. Определены условия для успешной реализации данного направления. На примере воспитательного проекта «Арт-площадка «Молодежь легендарной Магнитки» даются оценочные характеристики проекта: целевая аудитория, образовательные события, ожидаемые результаты. Подчеркнута значимость воспитательного проекта в процессе формирования общих компетенций и формирования гражданской ответственности, критериями которой является определенный уровень

сформированности смысложизненных позиций, гражданской идентичности и ценностных ориентаций у студентов.

Annotation

The article is devoted to the actual problem of the implementation of the cultural and creative direction of the educational program of the Magnitogorsk Pedagogical College. The author outlines the main directions of educational work, formulates the tasks of the cultural and creative direction in college. The conditions for the successful implementation of this direction have been determined. On the example of the educational project –Art-platform –Youth of the Legendary Magnitogorsk, the assessment characteristics of the project are next: target audience, educational events, expected results. The importance of an educational project in the formation of general competencies and the formation of citizenship is emphasized, the criteria of which is a certain level of formation of life-meaning positions, civic identity and value orientations among students.

Ключевые слова: программа воспитания, культурно-творческое направление, воспитательный проект, общие компетенции, Soft skills, арт-площадка, психолого-педагогическая диагностика, гражданственность, виртуальная образовательная среда.

В 2020 году федеральным законом «Об образовании в Российской Федерации» введено понятие «воспитание». Оно осуществляется на основе включаемых в образовательную программу рабочей программы воспитания. В решении данных вопросов мы ориентируемся на приоритеты Российской Федерации: укрепление воспитательной роли семьи, общества и государства, повышение роли молодежи в развитии гражданского общества, создание молодежью общественных благ. Одной из важных задач современного профессионального образования является создание условий для формирования личности гармоничной, постоянно совершенствующейся, эрудированной, конкурентоспособной, равнодушной, обладающей прочным нравственным стержнем, способной при этом адаптироваться к меняющимся условиям и восприимчивой к новым созидательным идеям.

Ключевой задачей, определенной в Основах государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года, является воспитание патриотично настроенной молодежи с независимым мышлением, обладающей созидательным мировоззрением, профессиональными знаниями, демонстрирующей высокую культуру, в том числе культуру межнационального общения, ответственность и способность принимать самостоятельные решения, нацеленные на повышение благосостояния страны, народа и своей семьи [1].

В Магнитогорском педагогическом колледже сформирована благоприятная социокультурная среда, обеспечивающая эффективность воспитательной работы, возможность формирования Soft skills, общекультурных, общепрофессиональных и профессиональных компетенций у обучающихся, непосредственно способствующая освоению основной профессиональной образовательной программы по специальностям, реализуемым в колледже.

Воспитательная работа осуществляется по следующим направлениям:

профессионально ориентирующее (развитие карьеры);

гражданско-патриотическое;

спортивное и здоровьесберегающее;

культурно-творческое;

экологическое направление;

бизнес-ориентирующее.

Культурно-творческое направление понимается нами как целенаправленный процесс приобщения студентов к ценностям культуры и искусства, развития студенческого творчества, саморазвития студентов, их реализация в различных видах интеллектуальной, культурной, творческой деятельности. Задачами направления мы ставим:

формирование компетентности в сфере культурно-досуговой деятельности (включая выбор путей и способов использования свободного времени, культурно и духовно обогащающих личность);

культурное и гуманитарное воспитание студентов колледжа, развитие у студентов творческой активности, популяризации студенческого творчества;

развитие досуговой и клубной деятельности как особой сферы жизнедеятельности студенческой молодежи;

сохранение и приумножение историко-культурных традиций колледжа.

Наряду с этим формирование общих компетенций, определенных в федеральных государственных образовательных стандартах: ОК 01. Выбирать способы решения задач профессиональной деятельности к различным контекстам; ОК 04. Работать в коллективе и команде, эффективно взаимодействовать с коллегами, руководством, клиентами; ОК 05. Осуществлять устную и письменную коммуникацию; ОК 06. Проявлять гражданско-патриотическую позицию, демонстрировать осознанное поведение на основе традиционных общечеловеческих ценностей.

Успешность в достижении целей и задач культурно-творческого направления обеспечивается, по-нашему мнению, при создании определенных организационно-педагогических условий. Это реализация программы воспитания; развитая в колледже система дополнительного образования студентов (наличие дополнительных образовательных программ, кружков, творческих коллективов и объединений); использование проектного подхода в достижении результатов культурно-творческого направления (в том числе с включением форм и методов народной педагогики); функционирующая через разные формы система наставничества; взаимодействие с социальными партнерами и работодателями; созданная в колледже виртуальная образовательная среда.

Идея создания воспитательного проекта «Арт-площадка «Молодежь легендарной Магнитки» получила свое развитие после встречи студентов-лидеров, студентов-наставников педагогического колледжа с главой города Магнитогорска С.Н. Бердниковым. Глава города обозначил проблему оттока молодежи из города Магнитогорска, объясняя это тем, что молодежь не знает, как можно реализовать свои возможности. Сами студенты отметили, что в городе много детей и подростков, которые своё свободное от учёбы время проводят на улице, у телевизора или у компьютеров. У школьников и студентов не всегда есть место для самовыражения с положительным воспитательно-образовательным, патриотическим, культурным содержанием. Есть необходимость создания нового культурного пространства, где школьники и студенты смогут творить искусство, пробовать себя в профессиональных пробах через участие в мероприятиях по трансляции истории, культуры города, своей малой Родины. Почему бы не создать такую площадку в колледже? Она будет способствовать вовлечению школьников и студентов в культурную жизнь города, трансляции культурных, исторических и спортивных традиций. Легендарная Магнитка славится богатейшей историей, достопримечательностями, культурными и спортивными традициями. Магнитогорск – многонациональный город. В 2020 году Магнитогорску было присвоено звание «Город трудовой доблести». Кому как не молодежи транслировать историю через творческое самовыражение, самоопределение с помощью наставников?

Мы провели опрос среди 760 школьников 8-9 классов, посетивших Дни открытых дверей в Магнитогорском педагогическом колледже, о необходимости реализации нашего проекта. Все опрошенные ответили положительно. Обучающихся заинтересовала идея участия в молодежной арт-площадке и проектной команде. 87% из опрошенных отметили, что попробовали себя в сценической, театральной и художественной деятельности под руководством студентов-наставников. Таким образом, целью проекта стало создание условий для приобщения молодого поколения к культуре города Магнитогорска, малой Родине посредством организации молодежной арт-площадки, формирование общепрофессиональных компетенций у студентов, «гибких навыков» у школьников и студентов, продвижение успешных наставнических практик.

Реализация проекта начата в марте 2021 года, завершение планируется в марте 2022 года. Была создана проектная команда, в которую вошли административные, педагогические работники и студенты.

Целевыми ориентирами проекта являются следующие показатели:

не менее 50% опрошенных студентов, волонтеров, студентов признали мобильную арт-площадку как одну из эффективных форм наставнической деятельности;

не менее 50% опрошенных участников проекта, отметили, что арт-площадка позволила им обменяться опытом с похожими коллективами; расширить диапазон творческих возможностей;

не менее 40% школьников, отметили, что расширился круг общения; наметились тенденции профессионального самоопределения, уважительного отношения к культуре и традициям своей малой Родины;

не менее 30% посетивших мероприятия арт -площадки овладели «гибкими навыками», пройдут профессиональные пробы в художественно-творческой деятельности;

не менее 90% студентов сформировали ОК.

Модель проекта, разработанная нами, включает разработку и реализацию дополнительных общеразвивающих программ: «Музейное дело», «Художественное наследие Магнитки» и др., тематика арт-площадок была включена в деятельность творческих объединений, кружков колледжа. Запланировано проведение 7 арт-площадок, каждая из которых представляет собой комплекс образовательных и досугово-развлекательных событий, посвященных городу Магнитогорску, малой Родине: «Магнитогорск - город трудовой доблести»; «Творчество детей Магнитки», «Магнитогорск литературный», «Музыка металла», «Магнитогорск театральный», «Художники Магнитогорска». На площадках планируются встречи с творческими личностями города, молодежными лидерами; досугово-развлекательные мероприятия; арт-выставки и другие формы. Представители сферы искусства и молодые управленцы, специалисты креативных индустрий и лидеры общественных движений, студенты сформируют команды для совместной работы над творческими проектами к конкурсу проектов и выступят в роли наставников. Проект рассчитан на партнерское взаимодействие с Управлением образования г.Магнитогорска, Управлением культуры, Общественной палатой, образовательными организациями основного и дополнительного образования. Нами определены образовательные технологии, которые позволят достичь поставленных задач: проекты, мастер-классы, профессиональные пробы, квесты, образовательные стартапы, конкурсы. В процессе реализации проекта мы предлагаем использовать возможности виртуального пространства: коммуникация в социальных сообществах, онлайн-квесты по темам арт-площадок, социальные опросы, форумы, вебинары, виртуальные выставки. Под виртуальной образовательной средой мы понимаем информационное содержание и коммуникационные возможности локальных, корпоративных и глобальных компьютерных сетей, формируемые и используемые для образовательных целей всеми участниками образовательного процесса [2]. Инструменты воспитания с применением информационных технологий: онлайн-курсы, симуляторы, тренажеры, игровые онлайн-миры, онлайн-конференции, онлайн-чаты и многое другое. Студенты не просто овладевают новыми компетенциями, общепрофессиональными навыками, но и развивают умение работать с инновационными информационными технологиями. Виртуальная среда позволяет индивидуализировать процесс воспитания. адаптировать к индивидуальным запросам конкретного студента [3].

После проведения двух арт-площадок, мы провели диагностику сформированности у студентов уровня общей компетенции 06. Проявлять гражданско-патриотическую позицию, демонстрировать осознанное поведение на основе традиционных общечеловеческих ценностей, в основу диагностики положена запатентованная нами в июне 2021 года «Алгоритмическая модель психолого-педагогической диагностики результатов инновационной деятельности организаций среднего профессионального образования» [4].

Мониторинг сформированности компетенций осуществлялся с использованием методик, позволяющих определить уровень готовности студентов СПО к осуществлению профессиональной деятельности [5].

Воспитательный проект направлен, в первую очередь, на формирование гражданственности - качества личности, которое позволяет человеку осознавать себя гражданином того или иного государства, чувствовать свою принадлежность к Родине, к той стране, в которой он живёт и трудится. Критериями формирования гражданственности подрастающего поколения является, на наш взгляд, определенный уровень сформированности смысложизненных позиций, гражданской идентичности и ценностных ориентаций. Первоначально нами был проведен тест смысложизненных ориентаций Д.А.Леонтьева и методика «Ценностных ориентаций» (М. Рокич) [6,7]. По итогам проведенного исследования мы отметили, что первокурсники не имеют возможности принимать самостоятельные решения, полностью рассчитывать на себя. Старшекурсники конкретнее и точнее видят цели в жизни, обладают достаточной удовлетворенностью своей жизни на данный момент. Далее на основе применения методики М. Рокича «Ценностные ориентации» были выявлены следующие ценности: здоровье, воспитанность, независимость, верные друзья, работа, аккуратность, уверенность, любовь, ответственность, самоконтроль. В связи с чем мы убедились в необходимости проведения проекта. На заключительном этапе мы сравним результаты диагностик, выполненных с использованием Google-форм.

Реализация воспитательного проекта позволит нам в определенной мере достичь показателей программы развития колледжа в 2021 году. Будет способствовать формированию компетенций цифровой экономики: командная работа, способность к непрерывному обучению; формированию коммуникационных и межличностных навыков. После окончания проект обязательно получит свое дальнейшее развитие, в том числе в форме интернет-проекта. Площадка станет мобильной, а Фестиваль культуры и искусства молодежного арт-пространства приобретет статус городского.

Таким образом, реализация программы воспитания - это целенаправленный процесс интерактивного взаимодействия обучающихся и обучающихся между собой и со средствами обучения, который реализуется в специфической дидактической системе.

Список литературы

1. Распоряжение Правительства РФ от 29.11.2014 № 2403-р «Об утверждении Основ государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года». Доступно на: <http://youthrussia.ru/docs/osnovy-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki-rossijskoj-federacii-na-period-do-2025-goda>.
2. Вайндорф-Сысоева М.Е. Виртуальная образовательная среда как неотъемлемый компонент современной системы образования // Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета, № 14, 2012, с.86-91.
3. Гнатьшина Е.А., Леушканова О.Ю. Организационно-педагогические условия организации виртуального пространства непрерывного педагогического образования // Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета, № 4, 2020, с.98-114.
4. Леушканова О.Ю., Беликов В.А., Иванова Е.Ю. Алгоритмическая модель психолого-педагогической диагностики результатов инновационной деятельности организаций среднего профессионального образования. Пат. 126935 РФ. 2021.
5. Беликов, В. А. Дидактика практико-ориентированного образования : моногр. / В. А. Беликов, П. Ю. Романов, А. С. Валеев, А. М. Филиппов. - Москва : ИНФРА-М, 2020. - 323 с.
6. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций. Доступно на: <http://dip-psi.ru/psikhologicheskiye-testy/post/test-smyslozhiznennykh-orientatsiy-szho-d-a-leontyeva>
7. Методика «Ценностные ориентации» (М. Рокича). Доступно на: <https://mosmetod.ru/files/>.

Ловягина Т.В.,
преподаватель специальных дисциплин, Костанайский строительный колледж,
Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ – ЗАЛОГ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В статье раскрывается проблема самообразования современного человека и ее актуальность в условиях информационного общества, цифровизации, появления множества компьютерных программ, где умение работать в них является ключевым; предоставлено обоснование того, что профессиональные конкурсы побуждают обучающихся заниматься самообразованием, совершенствованием своих знаний и навыков в проектировании, освоении компьютерных программ, способствуют повышению профессионализма.

Тғйін

Қазіргі заманғы адамның ғзін-ғзі тербиелеу мәселесі ақпараттық қоғам жағдайында, цифрландыру жағдайында, кептеген компьютерлік бағдарламалардың пайда болуында, есіресе, оларда жұмыс істеу қабілеті маңызды болып келеді. Жарияланымдар кесіптік жарыстар студенттерді ғзін-ғзі оқытуға, компьютерлік бағдарламаларды меңгеруде, біліктілігін кетеруге, білімдерін жене дағдыларын жақсартуға шақырады.

Abstract

The author considers that a modern person's self-education becomes especially relevant in the conditions of information society, digitalization, various computer programs where an ability to work with them is important. In the article justification of the fact that professional competitions induce students to be engaged in self-education, improvement of their knowledge and skills in designing, development of computer programs, promote advancing in professionalism is shown

Ключевые слова: архитектор, самосовершенствование, проектирование, творчество, конкурс, профессионализм.

Все мы знаем, что И. Алтынсарин еще в подростковом возрасте прекрасно осознавал, что полученные им в школе знания ничтожно малы и поэтому серьезно занимался самообразованием и призывал других. Самообразование позволило ему добыть и обогатить собственные знания, позволившие вести многостороннюю деятельность, стать выдвинутым национальных педагогических идей, основоположником образования в Казахстане и получить признание как Великий просветитель!

Каждый человек, тем более в студенческие годы, должен воспитывать в себе стремление к самообразованию, самостоятельному добыванию знаний, умений и навыков и развитию их путем самосовершенствования, другими словами - работая над собой, осознанно развивать у себя достойные (нужные по жизни) навыки и качества.

Человек как личность всегда сам самостоятельно прокладывает свой уникальный, индивидуальный путь, определяет смысл своей жизни и её траекторию. Сегодня образование, полученное в каком-либо учебном заведении, составляет лишь фундамент для непрерывного образования, получаемого, главным образом, за счет самообразования студентов. Актуализация процесса самообразования – не только личное дело студентов, поскольку постоянное повышение квалификации – требование времени [1, с.270].

В процессе самообразования, самостоятельной учебно-познавательной, научно-исследовательской деятельности у обучающихся формируются такие важные компоненты творческой деятельности, как самостоятельный перевод знаний и умений студентов в новую социально-педагогическую ситуацию, выявление новой логики и структуры проблемы исследования, способность к самостоятельному комбинированию из известных способов деятельности нового, альтернативного подхода к поиску решения проблемы. Весь этот

процесс требует новых подходов и технологий, когда внимание педагога должно быть сконцентрировано на формирование у студентов способности к творческому самообразованию, саморазвитию, самореализации, самоорганизации, профессиональному становлению, самосовершенствованию и на поиск механизмов для приспособления личности в условиях усиленных перемен в современном мире. Главная задача заключается в совершенствовании каждого студента как будущего профессионала, квалифицированного специалиста, развитии его активности, инициативности, профессиональной мобильности, ответственности за свои поступки и выстраивание своей жизненной позиции [2, с.2].

Самосовершенствование каждого студента как будущего компетентного, квалифицированного специалиста, направлено на развитие его активности, инициативности, профессиональной мобильности, ответственности за свои поступки и выстраивание своей жизненной позиции [2, с.2]. А главная задача наставников заключается в правильной организации процесса самосовершенствования [2, с.14].

Потребность студентов, обучающихся в профессиональных заведениях в самосовершенствовании должна стать мотивом в работе над собой, в особенности, если говорить о тех, кто собирается стать архитектором. При этом самосовершенствование личности студента предполагает не простое приспособление к внешним требованиям, а активное развитие качеств личности в процессе профессиональной подготовки [3].

Профессия архитектора подходит тем людям, которые обладают хорошим пространственным мышлением, любят рисовать, являются творческими, ответственными и серьезными натурами. Именно такие студенты обучаются в нашем колледже на архитектурном отделении, те, кто, оценив свои способности, решил посвятить себя архитектуре, созданию современного окружающего нас пространства. И те, кто уже в начале обучения понял, что профессия архитектора очень интересная и, при этом, трудоемкая.

Процесс обучения архитектурной профессии включает сложную многокомпонентную деятельность, определяющую роль в которой играют связи между теоретическими знаниями и практическими дисциплинами с закреплением навыков творческого мышления. На протяжении четырех лет обучения будущие специалисты-архитекторы, получают определенную теоретическую базу: основы строительных, экологических и геодезических норм; учатся составлению и прочтению технической документации, знакомятся с основными расчетными формулами и т.д. [4, с.52].

Также студенты осуществляют выполнение перечня задач, соответствующих специальности: построение чертежей, составление смет, изготовление макетов, разработка документации, которая касается проектируемого объекта.

Главный предмет «Архитектурное проектирование» — основа профессиональных знаний — осваивается как система постоянно усложняющихся задач из области градостроительства, архитектуры жилых, общественных и промышленных зданий и сооружений, а также интерьера. А, главное, именно на этом предмете студенты имеют возможность выражать свои мысли, перенося их на курсовые проекты, работать самостоятельно.

Мы живем в такое время, когда любой человек, может двигаться внутри цифрового мира, получать необходимую информацию и делать то, что ему необходимо. Сейчас много говорят о цифровизации образования, которая должна обеспечить повышение его качества. На предмете «Компьютерная графика» наших студентов планомерно обучают работе в компьютерных программах. Колледж располагает всем необходимым для этого. Но веление времени таково, что необходимо самостоятельно более быстрыми опережающими темпами совершенствовать свои навыки работы в этих программах, искать информацию в цифровом мире, особенно, если есть желание как-то проявить себя еще, будучи студентом.

Неотъемлемой частью архитектурного проектирования является владение компьютерными программами: ArchiCAD, Revit, 3Dmax – системами проектирования

архитектурно-строительных конструкций и решений, элементов ландшафта, интерьера и т.п., при работе в которых используется концепция виртуального здания.

Огромное влияние на развитие профессионализма и осознание необходимости самосовершенствоваться оказывает участие в различных архитектурных конкурсах, целью которых является формирование предварительной потенциальной готовности студента к положительному восприятию профессиональной деятельности, стремление, интерес и желание при первом же удобном случае проявить себя в ней.

Именно на таких конкурсах создается ситуация для самостоятельной познавательной деятельности, и мы сталкиваемся с необходимостью активно применять и расширять свои знания, умения и навыки, попадать в условия, требующие проявления профессионально-значимых качеств.

К примеру, ставшие традиционными в нашем колледже, конкурсы: «Стадион будущего», «Аэропорт будущего». При работе над конкурсными проектами студенты мобилизуются, получают возможность применить и продемонстрировать все свои знания, умения, стремления, представления о будущем архитектуры применительно к нашему региону. Бразильский архитектор начала прошлого века Паулу Мендес да Роша является автором девиза, которому следуют студенты в своем творчестве: «Идеального проекта не существует, но каждый раз у вас есть возможность приблизиться к нему» [6].

Хочется отметить, что огромную значимость для разработки конкурсного проекта и расширения кругозора имеют экскурсии непосредственно на соответствующие действующие объекты, где штатные сотрудники доходчиво разъясняют принцип действия, назначение и обустройство отдельных участков, зон, площадей, после которых складывается полное представление о том, что требуется отразить в проекте. Именно на таких мероприятиях, изучается «кухня» объекта изнутри, дается оценка его на данный момент, появляется представление о происходящих в нем процессах, выслушиваются пожелания и наставления по улучшению объекта от работающего персонала. Появляются первичные наброски для дальнейшей работы по проектированию объекта будущего.

Все конкурсные материалы представляют собой не просто фантазии студентов, а настоящие рабочие проекты, продуманные до мелочей. Каждый участник старается сделать свой проект неповторимым, особенным, с учетом имеющихся нормативов, своих самостоятельно приобретенных знаний, требований времени, глядя на много лет вперед. На заключительный этап, защиту, приглашаются представители вышестоящих организаций, действующие архитекторы, СМИ, спонсоры. Члены жюри придирчиво изучают представленные материалы: изображения в компьютерной графике и макеты, задают вопросы, отмечают удачные находки и обращают внимание на недочеты. По итогам мероприятия участникам вручаются дипломы, а победителям - денежные вознаграждения; в СМИ и на сайте колледжа публикуются заметки, поэтому труд конкурсантов не остается незамеченным. А лучшие работы, кроме того, являются хорошей саморекламой для будущего трудоустройства.

Отрадно, что с каждым годом обучения меняется мнение у студентов о самообразовании и самосовершенствовании. Об этом говорит опрос, проведенный среди студентов 1, 2 и 3 курсов (по 25 человек) архитектурного отделения.

Анкета содержала следующие вопросы:

1. Достаточно ли тебе тех знаний, которые ты получаешь на занятиях;
2. Занимаешься ли ты дополнительно самостоятельно;
3. Владеешь ли ты компьютерными программами;
4. Изучили ли какую-либо компьютерную программу самостоятельно;
5. Есть ли желание участвовать в архитектурных конкурсах;
6. Участвуешь ли в архитектурных конкурсах.

Анализ анкет показал, что, если студенты первокурсники еще не видят необходимости самостоятельно добывать знания, не участвуют в конкурсах, то в последующем с каждым

годом у студентов меняется отношение к самосовершенствованию, повышению профессионализма, особенно у тех, кто действительно решил посвятить себя архитектуре. На втором курсе основная часть опрошенных знакомы с компьютерными программами и с желанием пробуют себя в профессиональных конкурсах, а студенты третьего курса уже самостоятельно стараются изучить необходимые программы, все владеют ими и понимают значимость участия в конкурсах в их профессиональном росте.

Участники конкурсов приобретают ценный опыт, начинают понимать сущность и социальную значимость своей будущей профессии, проявлять к ней устойчивый интерес. Студенты-конкурсанты активно общаются, обогащая собственные коммуникативные и информационные компетенции, обмениваются самостоятельно добытой информацией. Кроме этого, с каждым последующим выступлением чувствуют себя более уверенно, у них уменьшается уровень стресса во время публичных выступлений, они чаще проявляют инициативу, учатся находить рациональные способы разрешения проблем, уважительно относиться к победам своих конкурентов, стремятся понимать и соблюдать предложенные правила, оценивать эффективность и качество своих выступлений [5]. А главное, участвуя в конкурсе, студенты понимают важность и необходимость заниматься самообразованием, самосовершенствованием, т.к. без этого невозможно одержать в нем победу.

Архитектор - профессия особенная, требует знаний во многих областях строительства, истории, материаловедения и пр. Самосовершенствование ему необходимо, т.к. архитектор работает на будущее, а не на сегодня [4, с.54]. Напутствием будущим архитекторам могут стать слова американского архитектора Эмилио Амбаса: «Когда архитектора спрашивают, какое из построенных им зданий он считает самым лучшим, он, обычно, отвечает: «Следующее» [6]. Так что главное качество, которое развивается у студентов при проведении профессиональных конкурсов колледже – это способность обучаться и переучиваться самостоятельно в будущем, в течение всей жизни и никогда не останавливаться на достигнутом.

И в заключение: тот, кто занимается самосовершенствованием, прицельно видит вершины своего собственного развития и обязательно хочет их достичь.

Список литературы

1. Романенко, М.Н. Содержание процесса самообразования студентов как педагогическая проблема [Текст]/М.Н. Романенко//Вестник МГИМО университета. - 2013. - №3 (30) с.271-273
2. Бекоева, М.И. Самообразование студентов как важная педагогическая проблема [Текст]/М.И.Бекоева, В.З.Течиева//Nauka-rastudent.ru. – 2015. – No. 11 (23). - с.2,14.
3. Профессиональное самообразование студентов – фактор формирования личности. Доступно на: https://studexpo.ru/72444/psihologiya/professionalnoe_samosovershenstvovanie_studentov (от 25 сентября 2021 г.)
4. Леонова, И.А. Современный подход к системе обучения студентов-архитекторов [Текст] / Леонова, И.А.// Журнал: Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. - №7 (3) с.52-54
5. Горбачева, О.Н. Роль конкурсных мероприятий в формировании компетенций. Доступно на: <https://nsportal.ru/npo-spo/informatika-i-vychislitel'naya-tekhnika/library/2015/05/18/rol-konkursnyh-meropriyatij> (от 3 сентября 2021 г.)
6. Цитаты знаменитых архитекторов. Доступно на: <https://ik-architects.com/citaty-velikix-arxitektorov/> (от 25 сентября 2021 г.)

УДК 37.012

Лопарева Ю. В., Тулепбаева Ж.С., Сагумбаева А.С.,
педагоги специальных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж, Костанайская область,

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В РАЗВИТИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ ОДАРЕННОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ ВОКАЛЬНОГО АНСАМБЛЯ

Аннотация

Данная статья освещает формы и методы работы по развитию музыкальной одаренности на занятиях вокального ансамбля, которые активно используются авторами статьи в своей профессиональной деятельности.

Түйін

Мақсаты. Бұл мақалада мақаланың авторлары өз кәсіби қызметінде белсенді пайдаланатын вокальдық ансамбль сабақтарында музыкалық таланттарды дамытудың формалары мен едістерін қамтиды.

Abstract

This article covers the forms and methods of musical talent in the vocal ensemble classes that are actively used by the authors of the article in their professional activities.

Ключевые слова: одаренность, талант, развитие, проблемы, формы, методы, музыкальные способности.

Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы нацелила нас на формирование креативного, интеллектуально и гармонично развитого гражданина Республики Казахстан.

С момента обретения суверенитета поддержка одаренной творческой молодежи стала рассматриваться в качестве приоритетного направления, и его практическая реализация осуществляется под эгидой Республиканского научно-практического центра «Дарын», созданного на основании распоряжения Президента РК Н.А. Назарбаева –О государственной поддержке и развитии школ для одаренных детей» (1996г.)

Одаренные дети являют собой бесценное национальное достояние, из которого формируется интеллектуальная элита общества: личности творческие, яркие, мыслящие и действующие нестандартно. Они задают направление, определяют темп и масштабы прогресса человечества. Чтобы это потенциальное национальное богатство сбереечь, приумножить и рационально использовать, нужно бережно поддерживать их развитие, своевременно выявлять, правильно обучать и оценивать. Эта непростая задача имеет педагогический, методический и социально-психологический аспекты.

Проблему развития способностей, психики и личности в целом затрагивал в своих работах казахский ученый-просветитель И. Алтынсарин.

Деятельность И. Алтынсарина, основанная на прогрессивных идеях просвещения, является примером высокого профессионального мастерства. Успех дела по мысли видного казахского просветителя зависит от личности учителя, его профессиональной подготовки.

Наследие И. Алтынсарина свидетельствует о его стремлении к совершенствованию как личностных качеств (активность, инициатива, ответственность), так и профессиональных (творческий настрой, работа над собой, совершенствование мастерства). Именно сочетание личностных и профессионально-деловых качеств обеспечивает по И. Алтынсарину авторитет учителя, его заражающее воздействие на воспитанников.

Алтынсарину как просветителю присущ культ знания и вера во все спасительность знания для развития общества и каждой человеческой индивидуальности.

Тема одаренных и талантливых людей постоянно звучит в средствах массовой информации. Действительно, ее можно назвать одной из самых интересных и актуальных в современной педагогике и психологии. Никто не станет отрицать, что научно-технический прогресс государства, да и благополучие общества во многом зависит от интеллектуального потенциала людей.

Одаренный человек — это человек, который выделяется яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями (или имеет внутренние предпосылки для таких достижений) в

том или ином виде деятельности, поэтому каждый одаренный человек – это индивидуальность, требующая особого внимания.

В учебной деятельности одаренные студенты отличаются тем, что:

- Хотят добиваться успехов в учебе и приобретать знания, не воспринимая это как насилие над собой.
- Способны к самостоятельным действиям благодаря приобретенным ранее умственным навыкам.
- Умеют критически оценивать окружающую действительность и проникать в суть вещей и явлений.
- Не довольствуются поверхностными объяснениями, даже если они кажутся достаточными для их сверстников.
- Постоянно стремятся к самосовершенствованию и стараются все делать хорошо (перфекционизм). Отсюда - постановка завышенных целей и тяжелые переживания в случае невозможности их достижения.
- Урок для них особенно интересен, когда имеет место поисковая и исследовательская ситуация, импровизация и парадоксы.
- Остро переживают несправедливость в случае нарушения морально-нравственных норм и отношений.

Проблемы одаренных студентов:

1. Неприязнь к процессу обучения. Такое отношение часто появляется из-за того, что учебная программа скучна и неинтересна для одаренных детей. Нарушения в поведении могут появляться потому, что учебный план не соответствует их способностям.
2. Конформность. Одаренные студенты, отвергая стандартные требования, не склонны к конформизму, особенно если эти стандарты идут вразрез с их интересами.
3. Погружение в философские проблемы.
4. Стремление к совершенству. Для одаренных студентов характерна внутренняя потребность совершенства. Отсюда ощущение неудовлетворенности, собственной неадекватности и низкая самооценка.
5. В силу стремления к познанию одаренные студенты нередко монополизируют внимание преподавателей, родителей и других взрослых. Это вызывает трения в отношениях с другими студентами.

Педагог должен быть подготовлен к такой работе, потому что это сложный и никогда не прекращающийся процесс.

Качества, необходимые преподавателю для работы с одаренными студентами:

- быть доброжелательным и чутким;
- разбираться в особенностях психологии одаренности;
- иметь высокий уровень интеллектуального развития;
- иметь широкий круг интересов и умений;
- обладать чувством юмора (но без склонности к сарказму);
- проявлять гибкость, быть готовым к пересмотру своих взглядов и постоянному самосовершенствованию;
- иметь творческое мировоззрение.

От педагога требуется обеспечение профессионального подхода к развитию одаренности, выражающегося, прежде всего в позиции сотрудничества. Желание содействовать, помогать, направлять является определяющим. Применяемый часто термин «сопровождение» отражает сущность этих отношений и означает «следовать рядом, вместе с кем-нибудь, ведя куда-нибудь, или идя за кем-нибудь».

На что должен обратить внимание педагог при работе с музыкально - одаренными студентами?

Выявляя музыкальные способности студентов с помощью различного вида их творческой деятельности, мы стимулируем у них развитие целого комплекса музыкальных

способностей условий и предоставления возможностей для предметной творческой деятельности. Диагностика одаренности осуществляется по значимому результату этой деятельности: если студент с интересом включается в деятельность, он начинает достигать последовательных результатов.

Главным принципом работы с одаренными студентами является принцип создания успехов, - значит, он является одаренным. Именно по мотивации, которая, по мнению многих исследователей, является ключевой характеристикой одаренности личности, ведущей к продуктивной самореализации в специально сконструированной образовательной среде, и по продуктивности (значимому для студента результату) этой деятельности мы определяем одаренность. И поэтому придерживаюсь подхода, что для успешного развития одаренности студентов необходимо создание насыщенной, эмоционально богатой культурной среды, где одаренность могла бы проявиться, прежде всего, через мотивацию к деятельности с последующим достижением значимых для него результатов.

Музыкально-одаренные студенты эмоционально восприимчивы к музыке. Как правило, у них вырабатываются свои музыкальные предпочтения. Свои приоритеты. Некоторые произведения им нравятся, и они готовы слушать их снова и снова, а к другим они равнодушны. Одним из методов выявления в группе одаренных студентов является наблюдение. При подходе к одаренному студенту нельзя обойтись без наблюдений за его индивидуальными проявлениями. Чтобы судить об его одаренности, нужно выявить то сочетание психологических свойств, которое присуще именно ему, то есть, нужна целостная характеристика, получаемая путем разносторонних наблюдений. Преимущество наблюдения и в том, что оно может происходить в естественных условиях, когда наблюдателю может открыться немало тонкостей. Существует естественный эксперимент, когда, например, на занятии, организуется нужная для исследования обстановка, которая является для студентов совершенно привычной и, когда он может и не знать, что за ним специально наблюдают. Признаки одаренности важно наблюдать и изучать в развитии. Для их оценки требуется достаточно длительное прослеживание изменений, наступающих при переходе от одного возрастного периода к другому.

Формы и методы работы с одаренными студентами

Для развития музыкальной одаренности очень важна комфортная развивающая среда. Творчество – ведущая деятельность, объединяющая студентов и педагогов на отделении культуры в Костанайском педагогическом колледже. Именно в процессе активной творческой деятельности происходит процесс развития и самоопределения студентов.

Формы работы с одаренными студентами достаточно разнообразны. Среди них уроки вокального ансамбля, которые являются наиболее результативным элементом в творческой деятельности. На занятиях, необходимо постоянно стимулировать студентов к творчеству во всех его проявлениях.

По своей природе музыкальное творчество синтетично и часто носит импровизационный характер. Оно дает возможность значительно полнее судить об индивидуальных особенностях и своевременно выявить музыкальную одаренность у студентов. К примеру, во время выполнения различных вокальных упражнений при обучении пению или ритмических заданий, можно предложить любому студенту придумать своё задание и предложить его исполнить всей группе. Только благодаря постоянным упражнениям, связанным с систематическими занятиями, поддерживается и развивается музыкальная одаренность у студентов.

Вокальный ансамбль выражает различные музыкальные идеи: от дуэтов и трио – до ансамбля, исполняющих музыкальные композиции и их обработки в различных стилях (к примеру, классическая музыка в эстрадной или джазовой обработке).

Занятие состоит из двух частей:

1. Вокальные упражнения.
2. Работа над репертуаром.

Занимаясь в группе с другими вокалистами, продуктивность уроков возрастает в несколько раз:

- Обмен знаниями, умениями и навыками в ходе коллективной работы;
- Улучшение концентрации внимания, возможность анализа на примере других студентов;
- Работа с разнообразным вокальным материалом;
- Повышение мотивации к работе и самосовершенствованию;
- Развитие музыкальности.

Вокальная техника совершенствуется в результате систематической, упорной работы над различным по форме и содержанию песенным материалом. Чтобы работа над музыкальным произведением приносила удовлетворение и радость, следует проводить ее живо и увлекательно. Только творческая атмосфера позволит студентам по настоящему свободно передавать свои чувства и переживания и непроизвольно постигать тайны вокального искусства, а это значит, что открывается путь к скорейшему овладению и закреплению того или иного навыка. Студенты, у которых выявляются ярко выраженные способности к вокальному исполнению, становятся солистами. С ними в дальнейшем также ведется индивидуальная работа.

В заключении хотелось бы отметить, что в современном образовании нужно уделять достаточное количество времени проблеме выявления и работы с одарёнными детьми в любой области. Мы должны помнить, о том, что нет людей не одаренных. Скорее нам педагогам, не всегда хватает времени и наблюдательности для того, чтобы выявить определенные способности у студентов и начать их развивать в правильном направлении. Ведь не всегда студент одаренный может проявить свои способности сам, активно их демонстрируя. Наша же задача, как педагогов, состоит в том, чтобы в различных видах деятельности, используемых на занятиях помочь студентам раскрыть свои способности, и потом направить его внимание в ту область деятельности, в которой способности проявились бы с большей силой. Творчески подходя к развитию различных способностей, педагог сможет помочь любому студенту реализовать себя в будущем как яркую, творчески – одарённую личность.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы (Утверждена Указом Президента Республики Казахстан № 1118 от 07.12.2010 года)
2. Ситдыков А. С. Педагогические идеи и просветительская деятельность Ы. Алтынсарина. – Алма-Ата, 1968, 73 с.
3. Послание Президента Республики Казахстан «Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17.01.2014г.

УДК 371174

Маденова Б.Т.,

учитель географии, преподаватель общеобразовательных дисциплин,
Костанайский политехнический высший колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

СОЗВУЧИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ Ы.АЛТЫНСАРИНА В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье представлены видение современного образования главным реформатором независимого Казахстана Первым президентом Н.А.Назарбаевым, как продолжение, модернизация педагогических принципов Ы.Алтынсарина, проводится параллель с современной действительностью в содержании образования.

Тңйін

Мақалада теуелсіз Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев қазіргі білім беру туралы кезқарасы, жаңғыруы ретінде педагогикалық принциптер Ы.Алтынсарин, қазіргі шындықпен параллель ұсынылғанын жалғасы .

Abstract

In this article, the vision of modern education is presented by the main reformer the first President of independent Kazakhstan N.A. Nazarbaev, as the continuation of modernization the pedagogical principles of Y. Altynsarin and it is drawn the parallel with the modern reality.

Ключевые слова: учебник, система образования, функциональная грамотность, Ибрай Алтынсарин, функциональная грамотность, учебная литература, новое поколение.

В истории образования, просвещения казахского народа большую роль играет деятельность писателя, поэта, этнографа Ы.Алтынсарина. Мухтар Ауезов высказал свое мнение о роли Ы.Алтынсарина, сопоставив с современниками Ыбырай Алтынсарина великим поэтом-мыслителем Абаем и выдающимся ученым путешественником Чоканом Уалихановым отметив, что если сравнивая великих современников казахского народа Абая, Чокана и Ы.Алтынсарина, то без сомнения нет равных поэтическому таланту Абая, не сравнится никто с научным вкладом, который внес Ч.Уалиханов, однако любовь к своему народу не только словом, но и делом показал поэт, писатель, педагог, просветитель Ы.Алтынсарин.

Открытые школы Ы.Алтынсарина взрастили плеяду выдающихся общественных деятелей таких как А.Байтұрсынов и М.Дулатов, причастных к истории казахского народа, что доказывает эффективность внедренных педагогических идей Ы.Алтынсарина. Отраднее, что просветительские идеи Ы.Алтынсарина находят отражение в современной реформе образования, размах которого получил с приобретением независимости Казахстана. Ы.Алтынсарин страстно желал видеть казахский народ в ряду цивилизованных народов. Проводя параллель между деятельностью Ы.Алтынсарина и стратегией развития современного образования, начало которому положил первый президент Казахстана Н.А.Назарбаев, отраднее видеть в ней продолжение и модернизацию педагогических идей Ы.Алтынсарина.

«Школа – это главные пружины образования казахов, в особенности на них надежда, в них же будущее казахского народа» писал Ы. Алтынсарин в 1871 году. По инициативе Ы.Алтынсарина была создана сеть народных школ. Ы.Алтынсарин писал 16 марта 1864 года «Как голодный волк за барана, взялся я горячо за учение детей; и, к крайнему моему удовольствию, мальчики эти в течение каких-нибудь трех месяцев выучились читать и даже писать по-русски и по-татарски... Словом, надеюсь, что эти молодцы в течение 4-х лет, по окончании курса, будут говорить порядочно и узнают кое-что. Стараюсь всеми силами, чтобы подействовать еще на их нравственность, чтобы они впоследствии не были взяточниками» [1, с.534].

Открытые учебные заведения : четыре двухклассных центральных русско-казахских училищ, ремесленное училище, женское училище, пять волостных школ, двух училищ для детей русских поселенцев, а также создание системы стипендий для обучающихся в гимназиях, университетах и др. [2, с.3].

Первый президент Р.Казахстан Н.Назарбаев в послании народу Казахстана от 17.01.2014 года отметил, что «наш путь в будущее связан с созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев». В своем послании в 2007 году первый президент Н.Назарбаев поручил правительству построить 100 новых школ и 100 новых больниц.

Роль нравственного воспитания.

Ы.Алтынсарин придавал большое значение нравственному воспитанию. Основное назначение школы Ы.Алтынсарин видел в формировании у учеников высокой нравственности. Алтынсарин особое внимание уделял в формировании у молодежи интереса

к науке, любви к труду, призывал ее к служению народу, и понимал, что эти качества должны прививаться человеку с раннего детства.

«...Важно усилить воспитательный компонент процесса обучения. Патриотизм, нормы морали и нравственности, межнациональное согласие и толерантность, физическое и духовное развитие, законопослушание эти формы должны прививаться во всех учебных заведениях вне зависимости от формы собственности..... Нашей молодежи это жизненно необходимо»- отметил в своем послании Президент страны Н.А.Назарбаев.

Роль учителя в системе образования.

В организации учебного процесса первостепенную роль Ы.Алтынсарин отводил учителю, его социальной и нравственной миссии в реализации целей учебного и воспитательного процесса. Именно от учителя зависит успех школы, будущее народа. Великий педагог говорил « надо давать хорошее образование, учить как попало нельзя». Он считал, что учителя должны любить своих учеников и быть любимыми своими учениками и их родителями. Работав инспектором народных училищ, он считал обязательным использованием в своей работе методической литературы и журналов по педагогике. Специально для учителей просветитель приобретал работы ученых и передовых педагогов.

В Концепции современного образования пункта отмечено.

Основным звеном реализации новой модели образования должны быть педагогические кадры новой формации.

Цель: опережающее развитие педагогического образования, создание кадрового потенциала, соответствующего возрастающим образовательным потребностям государства и различных социальных групп общества.

Применение знаний на практике.

Знания и навыки, которые дают в школе, Ы.Алтынсарин оценивал не сточки зрения образования, а с учетом их реальной пользы, с пользой для народа в переходный период жизни народа. Отмечал, что нужно умело использовать полученные знания, раскрыть свои таланты и позитивно принимать процессы цивилизации.

Функциональная грамотность – ключевой ориентир для совершенствования качества образования республики Казахстан. Образовательная политика Казахстана ориентирована на интеграцию в мировое пространство. Лидером нации Н.Назарбаевым поставлена конкретная задача по развитию функциональной грамотности школьников. Общие ориентиры развития функциональной грамотности определены в Государственной программе развития функциональной образования Республики Казахстан на 2011- 2020 годы, одной из целей которой являются в общеобразовательных школах интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан.

Функциональная грамотность – способность вступать в отношения с внешней средой, быстро адаптироваться и функционировать в ней.

Как выглядит функционально- грамотная личность?

- ориентируется в мире и действует в соответствии с общественными ценностями, ожиданиями и трудностями
- самостоятелен в ситуации выбора и принятия решений
- умеет отвечать за свои решения
- обладает набором компетенций в различных областях знаний
- находит решение в нестандартной ситуации
- владеет современными информационными технологиями
- умеет отвечать за свои решения
- легко адаптируется в любой ситуации

Таким образом популяризация идей Ы.Алтынсарина нашла отражение и продолжение в современном видении и содержании образования.

Нам педагогам очень близка идея нравственного воспитания учащихся, претворению которой просветитель вложил все силы и возможности. В своей педагогической

деятельности практикуя посещение с учащимися родины Ы.Алтынсарина, музея, парка в Алтынсаринском районе, давая возможность детям прикоснуться к истории через созданную историческую атмосферу, акцентируя внимание о том, что мы должны помнить, что его мысли о культуре, развитии общества и образовании, его идеи о дружбе народов актуальны сегодня и на все времена

Список литературы

1. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). - В пяти томах. - Том 3. - Алматы: Атамұра, 2000. - 768 с.
2. Джумагулов К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа.- Алма-Ата: Казахстан, 1984. - 204 с
3. Послание президента 2007
4. Концепция содержания образования

ЕОЖ 82.0

М 12

А.А. Мадешова,

Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі, п.ғ.м.,

Қарағанды облысы,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН-ПҰЛЫ ДАЛАНЫҢ АЛҒАШҚЫ ПҰСТАЗЫ

Тғйін

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің – ғз халқының талантты пұлы, пұлт мақтаншы екендігі, қазақ халқының мәдениетін дамытуға нлкен нлес қосуы, оның еңбектері мен барлық шығармашылығы тарихымыздың алтын қорына енуі, кейінгі ұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырдырғаны сғз етілген.

Аннотация

В статье говорится, что Ибрай Алтынсарин – талантливый сын своего народа, гордость нации, большой вклад в развитие культуры казахского народа, его произведения и все его произведения входят в золотой фонд нашей истории, оставляя неисчерпаемое богатое наследие.

Abstract

The article says that Ibrai Altynsarin is a talented son of his people, the pride of the nation, a great contribution to the development of culture of the Kazakh people, his works and all his works are included in the golden fund of our history, leaving an inexhaustible rich heritage. generations. Altynsarin remained such a great personality in the memory of the Kazakh people.

Тғйін: Пұлт, халық, педагог, идея, білім, шығармалар, тербие, оқыту, ағартушы, едебиет.

Abstract: Nationality, people, teacher, idea, education, works, education, training, educator, literature.

Ключевые слова: Нация, народ, педагог, идея, образование, произведения, воспитание, обучение, просветитель, литература.

Қазақ даласындағы алғашқы ағартушы педагог – Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдық мерейтойы ел Теуелсіздігінің 30 жылдығымен тұспа-тұс келіп отыр. Бұл – біз үшін нлкен мереке. Ыбырай Алтынсариннің шығармалары ер баланың жнрегiнен кеңiнен жол тапты. Ал оның еңбегі қазақ халқының білім кәжжигінің кеңеюіне, рухани мәдени жағынан гнлденуіне, экономикалық дамуына игі ықпал етті. Ыбрай Алтынсариннің прогрессивті педагогикалық идеялары ХІХ ғасырдың екінші жартысында демократиялық орыстың қоғамдық ой-пікірлерінің ықпалымен қалыптасты. Ыбырай ғз замандас отандастарының ағартушылық ой-пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шамшырағын жақты, педагогтік-демократиялық кезқарастың негізін салды.

Ғылыммен қаруланған, ер нәрсеге дұрыс кезқарасы бар адамдар қазақ арасында кәбейіп, бнкіл халыққа есер ете алады. Ы.Алтынсарин ХІХ ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның білім беру жнйесінің дамуы мен қалыптасуына нлкен нлесін қосқан. Ыбырай

Алтынсаринның қазақ халқы алдындағы еңбегі айшықталып танылып, елдеқашан тиісті бағасын алған. Өзінің жарты ғасырдай ғана өмірінің тең жартысында өз ұлтына қызмет етуден бір сәт жалықпаған, елі мен жұртын жан-тәнімен сүйген. Ыбырай Алтынсаринның арман – мақсаты, өмірлік міндеті халық ағартуға бағытталғандықтан істеген ісінің бәрі де бір қызықты да қиын жұмыстардың сан алуан мәселелерімен шұғылданып жатады. Оның артына қалдырған жазба мұрасының бәрінің басын біріктіре қарасақ педагогиканың бөлінбейтін бөліктері – оқыту және тәрбиелеу теориялары, өзіндік жүйесі. Ыбырайдың ағартушылық, демократтық көзқарасында халық тағдырына қатысты ірі мақсат жатыр. Оның тәсілі бойынша, білім дегеніміз, тәңіректегі ақиқатты тану.

Ыбырайдың педагогтік, ағартушылық, жазушылық көз-қарастары орыстың революцияшыл-демократтарының, озық ойлы ағартушылары мен жазушыларының шығармалары, пікірлері негізінде қалыптасты. Ол мектепке жүргенде-ақ Пушкин, Лермонтов шығармаларын оқыды. Бертін келе Герцен, Белинский, Чернышевский, Толстой еңбектерімен, Ушинский, Паульсон, Бунаков, Корф, Водовозов сияқты ағартушы-педагогтардың кітаптарымен жақсы таныс болды.

Өз еңбегінде де олардың көп нәрсені алып пайдаланған Ыбырай қазақ қоғамының феодалдық-патриархалдық жүйені терең танып, оны өз замандастарының ішінде бірінші болып прогреске жетеледі. Қоғамдық жаңартудағы орыс мәдениетінің рөлін айқын танып, қараңғы қазақ халқы арасында оны таратудың белсенді жаршысы болды. Оның бүкіл өмірі, ағартушылық еңбегі осыған арналды. Ескішіл қараңғылықтың ортасында жалғыз жүрген Ыбырай өз ісіне бөгет болған кертартпалықтың бәріне қарсы күресіп білді. Ол қазақ байларының жаңалыққа қарсылығын, кедейлерге жасап отырған зорлық-зомбылығын батыл ескереледі. Осы негізде оның демократтық көзқарасы тереңдеді.

Қазақтың оқу-ағарту жүйесіндегі тұңғыш қайраткері бола отырып, Ыбырай орыс ағартушыларының көзқарасы негізінде жас ұрпақты тәрбиелеуге ұмтылған жаңа ғылымының іргетасын қалады. Оқулықтар кезінде болса да, қазақтың жазба көркем әдебиетін дамытты. Орыс әдебиетінен нәрсені отырып, қазақ прозасы, әсіресе оның шағын нәсілдері-өңгімі мен новелланың негізін салды. Қазақ өлеңін мазмұн жағынан жаңартып, өз мақсаты үшін негіздеуге пайдаланды. Табиғатты жырлауға арналған тұңғыш өлеңдер жазды.

Шығармаларында өз заманының шындығын жан-жақты бейнелеп, дүенді озық идеяларын насихаттау, феодалдық ескілік пен ел билеуші орыс шенеуніктерінің әділетсіздігін сынау арқылы Ыбырай өмірді реалистікпен суреттеген. Оның реализмінің ағартушылық сипаты педагог-жазушының бүкіл шығармашылық еңбегімен, көзқарасымен байланысты туды. Кей шығармаларда («Бай баласы мен жарлы баласы», «Залым төреге») Ыбырай орыс сыншыл реализмінің негізінде бетбұрыс танытты. Бұл-Ыбырай Алтынсариннің қазақ әдебиетіне орыс реализмінің суреттеу, бейнелеу жолдарын кіргізудегі тарихи еңбегі.

Ыбырайдың әдебиет саласындағы негізгі еңбегі балаларға арналған. Ол өз шығармаларында да, аудармаларында да, қазақтың ауыз әдебиетінен алған нәсілдерін де балалардың ой-санасына, ұғымына лайықтап жазды. Шығарманың баланы қызықтыратын оқиғалы болуын, қысқа, тартымды жазылуын қадағалады. Мазмұны жағынан әдебиеттің бала тәрбиесіне тікелей ыңғайы болатын жағын ескерді. Мұның бәрі Ыбырай Алтынсаринді қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы деп айтуға мүмкіндік береді.

Ыбырай көркем әдебиет тілінің тазалығы үшін күресті. Балаларға таза ана тілін нәрсені мақсат етті. Оның қазақ тілін былғап, татар, парсы сөздерімен араластырып жүрген діни адамдармен күресі мұны анық дәлелдейді.

Ыбырай өңгімелерінде өмір құбылысы мен адам әрекеті ешқашан дағдыдан тыс әсіреленіп, шындықтан алшақтаған емес. Оқиға өмір шындығы тұрғысынан алынып, реалистік әдіспен суреттеледі. Ыбырай өңгімелері тек мазмұн жағынан ғана құнды емес, соған қоса тіл, стиль жағынан да ерекше маңызды. Жазушы қазақтың әдеби тілінің негізін салуда да, елеулі еңбек етті. Тіл тазалығы үшін күресіп, оны ұстартты.

Ол ғз шығармаларында халықтық тілдің негізгі сөздік қорын шебер пайдалана білді. Ғедеби тіл қағидатын қатаң сақтады. Оқушылардың пұғымына жеңіл, ғесерлі, қарапайым тілмен идеяны айқын беруі, тақырыпты таңдай білуі, оқиғаны тнйінді сөздермен баяндап отыруы жазушы стилінің негізгі ерекшелігі деп айтуымыз керек.

Ыбырай халықтық мақал, мәтел, нақыл сөздерді, аңыз-еңгімелерді шебер пайдаланды. Ғемір шындығын халықтық стильде жазды.

Ыбырай жалаң нтiтiң ақыны емес, ол- ғз кезiнiң ең ғесерлi, ықпалды жаңашыл жазушысы. Оқушы жастардан бастап, бiнкiл халыққа пайдалы ең жақсы ғедет-салттарды, ғемiрге тиiмдi кесiп тiрлерiн, озат оқу-бiлiмдi, адамгершiлiк қасиеттердi сiңiру ншiн кнрестi. Бұл мәселелер Ыбырай кезiнiң сол деуiр пұсынған ең келелi де керектi жаңа тiлектерi едi.

Ыбырай шашқан тәлiм-тәрбие пұрығы зая кеткен жоқ. Ыбырай мектебi кейiн қазақ iшiнде бiлiм ошағының жнздеген жаңа орындарына негiз болды.

Ыбырай Алтынсарин-нағыз халықшыл жазушы, ағартушы, ғемiр шындығын озық идея тпұрғысынан таныта бiлген ғз уақытының қажырлы қоғам қайраткерi, ғз заманының аса маңызды мәселесiн кәтерiп, жыр тәккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол жаңаның тынымсыз жаршысы. Ғз бойындағы қуатын халық мақсаты ншiн жпұмсаған адал жанды азамат.

Ыбырай Алтынсарыпұлы қазақ жастарын оқуға нндеумен қатар, адамгершiлiкке, достыққа, еңбекке, жiгерлiлiкке, халқын сньюге, қысқасын айтқанда, «адам» деген ардақты есiмдi ақтай алатын кiсi болып шығуға нндедi. Ол жастарға бала кезiнен бастап дпұрыс тәрбие бергенде ғана бұл мiндеттердi iске асыруға болатындығын жақсы пұғынды. Сондықтан Ыбырай ғзiнiң оқытушылық, ақындық, жазушылық, аудармашылық жпұмыстарын осы мақсатқа бағындырды.

Қорыта айтқанда, пұлы ағартушы Ы.Алтынсариннiң шығармашылығы жалпы адамзат ғемiрiмен тығыз байланысты. Адамның нағыз адам атануына, ғемiрдегi ой-толғанысына ерекше мән бере отырып, мысалдар келтiрген. Ғз халқын бiлiм алуға, ғенерге нндеуi надандыққа, зпұлымдыққа қарсы шығуы, сол кездегi ғелеуметтiк теңсiздiктiң бетiн ашып, ғемiр шындығын кәрсетуi, жастарды жақсылыққа, адамгершiлiкке тәрбиелеуi ғемiрдегi ең кпұнды еңбегi болып табылады. Сондықтан да Ыбырай Алтынсариннiң шығармалары қазақ ғедебиетiмiздiң тәрiнен орын алып, қазақ жастарының жан-жақты, бiлiмдi азамат болуына ғз ықпалын тигiзе бермек.

«Ғсер елдiң пұлы ғенерлi, қызы мiнездi келедi» дейдi дана халқымыз. Егемендi ел тiрегi – бiлiмдi пұрпақ десек, тәрбиелеп отырған ғерендерiмiздiң болашағы ХХI ғасырмен тпұстас келгенiне қуаныштымыз. Ғйткенi, ХХI ғасыр – бiлiм ғасыры. Бiлiмдiлердi аялап тербетер, баптап ғсiрер саналы тәрбие мен сапалы бiлiм керек.

Әдебиеттер тiзiмi

1. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ғ.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. — 103-б.
2. Снйiншәлиев Х. Қазақ ғедебиетiнiң тарихы: Оқулық. — Алматы: Санат, 1997. — 847-б..
3. Жәрiмбетова Н. Тағдыры кермек тпұлға // Егемен Қазақстан. — 2009. — 29 шiлде. — 10-б.
4. Iргебаева Н. Ыбырайдың пұрпақтары байдың тпұқымы ретiнде қуғындалған // Аңыз адам: Жпұлдыздар отбасы. — № 17 (77). — 7–9 б.

ҒОЖ 541.18

А.М.Майлышева,

Ақтәбе гуманитарлық колледжi, педагогика ғылымдарының магистрi,

Ақтәбе облысы,

Ақтәбе қ., Қазақстан Республикасы

Пұлы ПұСТАЗ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗIРГI ЗАМАНМЕН ННДЕСТIГI

Тңйін

Бұл мақалада ұлы ағартушы Ыбрай Алтынсариннің шығармашылығы, педагогикалық идеялары және оның өзектілігі, қазіргі таңдағы білім беру нәрсімен нәндестігі талданады. Ұлы Ғұстаздың халықтық педагогика идеяларын насихаттау мақсаты туралы айтылады.

Аннотация

В данной статье анализируются творчество, педагогические идеи великого просветителя Ибрая Алтынсарина и его актуальность, созвучие с современными образовательными процессами, его цель в пропаганде идей народной педагогики.

Abstract

This article analyzes the creativity, pedagogical ideas of the great educator Ibray Altynsarin and its relevance, consonance with modern educational processes, his goal in promoting the ideas of folk pedagogy.

Тңйін сздер: халықтық педагогика, патриотизм, гуманизм, «Қырғыз хрестоматиясы»

Ы. Алтынсариннің педагогикалық мұрасын пайдалану бңгінгі кнні бұрынғыдан да өзекті. Қазіргі уақытта білімнің тарихи негізіне жнгіну қажет, ұйткені тарихи педагогикалық мұраны тнсінусіз жас ұрпақты адамзаттың асыл мұраттарымен таныстыру мнмкін емес. Ыбырай Алтынсариннің ғмірі мен шығармашылық жолы, ғмірбаянының жеке беттері, философиялық және педагогикалық кезқарастарының жеке аспектілері ерекше қызығушылық тудырады және қазіргі заманғы тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына ықпал етеді. Ы.Алтынсарин - өз халқына қызмет етудің нлгісі.

Халықтық педагогика - бұл қазіргі ғылым, оқыту мен тәрбие нрдісіне оң әсер ететін мыңжылдық тәжірибенің жемісі, мәдениеттің бір бөлігі. Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектеп тұжырымдамасында: "Бастапқы сатының негізгі функциясы – балаларды халық педагогикасының нздік дәстүрлеріне тәрбиелеу және ұлттық психологияның ерекшеліктерін ескере отырып, оларға өз халқының рухани құндылықтарын сіңіру" деп кәрсетілген. Бңгінгі таңда бастауыш және мектепке дейінгі білім беру жнйесінде халықтық педагогиканың идеялары мен тәжірибесі кеңінен қолданылуда.

Ыбырай Алтынсарин - шығармашылығы халық педагогикасының идеяларын жнзеге асыратын, ойлары мен кезқарастары бңгінгі кнні де өзекті ағартушы. Қазіргі мектептің білім беру және тәрбиелік міндеттері: халық педагогикасы негізінде оқу-тәрбие нрдісін ұйымдастыру, прогрессивті педагогикалық ұстанымдарды ескере отырып, элективті оқу жоспарлары мен бағдарламаларын құру, фольклорды қолдану идеялары Ы.Алтынсариннің педагогикалық кезқарастары мен ұстанымдарына сәйкес келеді. Адамның құндылығы мойындалатын гуманизм идеясы - бңгінгі педагог қызметінің негізі. Ыбырай Алтынсарин: «тек мұғалім ғана баланы туған ұлкесіне таңдануға және таңдануға нйрете алады, тек ол туған табиғатының қайғысы мен қуанышын сезінуге нйретеді, және сол махаббат ғмір бойы жнректе қалатындай туған ұлкені, Отанды, Қазақстанды снюге нйретеді!» деген болатын. Ы.Алтынсарин патриот және нлкен гуманист бола отырып, ұскелең ұрпақ бойында Отанға деген снйіспеншілік сезімін тәрбиелеуге ұмтылды. Сондықтан, оның шығармаларында қазақ фольклорында жырланған Қара батыр, Жәнібек батырларды кездестіреміз.

Ы.Алтынсарин шығармаларында халықтық педагогиканың тағы бір идеясы – еңбектің ұлылығын дәріптейді. Ыбырай Алтынсаринді біз педагог – ағартушы, ғалым, ақын, публицист және балалар жазушысы ретінде білеміз. Балалармен жұмыс істеудің негізгі едістерінің бірі ретінде ол ғмір мен тұрмысты, қайғы мен бақытты, патриотизмді, халықтың дәстүрлерін, оның тәрбиелік маңызын бейнелейтін халық ауыз әдебиетін атап ұтті. Ыбырай ұскелең ұрпақтың бойында адамгершілік-эстетикалық мұраттарды тәрбиелеудің қайнар кезі ретінде ұндерге, мақал-метелдерге ерекше назар аударды. Халық педагогикасының ескерткіштерін халық өзі жасаған ертегілерде, аңыздарда, эпостарда, мақал-метелдерде сақтайды. Ол халықтың ұлттық салт-дәстүрлері призмасы арқылы сыналып, балаларды нетижелі тәрбиелеу мен оқытуды мақсат етеді.

Ыбырай Алтынсарин хрестоматиясының негізгі тақырыптарының бірі – білімге шақыру. Ол «Арнаумен» ашылады, онда қазақ халқының даналығы, оның достығы мен

еңбекқорлығы деріптеледі. Ыбырай Алтынсариннің пікірінше, адамгершілік негізі білім мен тәрбие болып табылады: «Тек балаларға деген тұрақты қамқорлық нағыз адамдарды өсіруге көмектеседі. Адамгершілік тәрбиенің басты құралы - ата-аналардың еңбегі мен нәлісі», - дейді ұлы ағартушы. Ол адамгершілік тәрбиесінің мазмұнын патриотизм, ұжымшылдық, адалдық қасиеттерді тәрбиелеуде көреді. Бүгінде оның шығармалары бастауыш мектептің барлық оқу құралдарында лайықты орын алды. Өйткені, оның шығармалары Отанымыздың тарихи мұрасын көрсетеді.

Оқытудың көрнекілігі халықтық педагогиканы ешқашан назардан тыс қалдырмады. Оқытуда көрнекіліктің қажеттілігі туралы Ыбырай Алтынсарин былай деп жазды: «көрнекілік оқыту оқу тәсілдерінің қарапайымдылығына және мұғалімдер тәсілдерінің ыңғайлылығына негізделген». Ы.Алтынсарин өмір бойы өз халқына жанашыр болып, қазақ даласында қазақ тілін де, орыс тілін де білетін, барлық халықтардың дәстүрлерін құрметтейтін білімді адамдардың көп болуын қалады.

Ы.Алтынсарин "Қырғыз хрестоматиясын" жазғанға дейін таза қазақ тілінде балалар оқуына арналған бірде-бір кітап болған емес. Осы кітапқа енген Алтынсариннің «Таза бұлақ» атты еңімесінің терең философиялық мәні бар.

"Қырғыз хрестоматиясы" мынадай төрт бөлімнен тұрады:

1. Өлеңдер, балалар еңімелері мен ертегілері, оқушылардың туыстарына жазған хаттарының нәлілері.
2. Ересектер үшін еңімелер.
3. Ауызша шығармашылықтан алынған нәлілер.
4. Мақал-метелдер.

"Қырғыз хрестоматиясында" түрлі халықтардың өмірі мен тұрмысы туралы көптеген мәліметтер қамтылған. Ы.Алтынсарин қарапайым және жарқын мысалдармен өмірде не жақсы, ненің жаман екенін көрсетті. Ыбырай орыс халық ертегілерін, И.А.Крылов, Л.Толстой, К.Д.Ушинский, В.И.Даль шығармаларын қазақ тіліне аударуда көп еңбек еткен, орыс және қазақ халқының мәдениетін құрметтейтін шынайы интернационалист болды. Оның өмірінің басты мақсаты өз халқының санасын алаушылықтан, әлсіздік пен қатыгездіктен босату болды. Еліміздің бастауыш мектептері білімге, шығармашылыққа, еңбекқорлыққа шақыратын Ыбырайдың дәстүрлерін қастерлейді және осы идеяны оқу-тәрбие нәдісінде берік тұтанады. Себебі, дәл осы жаста олардың адамгершілік, рухани және зияткерлік әлеуеті қалыптасатын болғандықтан Ыбырай Алтынсарин негіздеген халық педагогикасы идеяларын тұтану қазіргі таңда өте актуалды. «Бүгінгі күннің жетістіктерінің тәсінігін, өткеннің тәжірибесін тәсінуден ізде», - деген болатын өткеннің данагері.

Ғасырлар бойы білім беру, білім беру саласында жасалған барлық нәрсені көзбен көру, білімнің алып мұхитының негізіне айналған бұлақ көзін табу өте қиын. Біз халықтық педагогика туралы халық мәдениетінің ажырамас бөлігі, ерте кезде пайда болған бұқараның педагогикалық мәдениетінің көрінісі ретінде айтамыз. Ыбырай Алтынсарин былай деп жазды: «алғашқы тұстаз - халық». Халықтың данышпаны жасаған отбасылық тәрбие педагогикасы жалпыадамзаттық педагогикалық мәдениеттің негізі болып табылады.

Ы.Алтынсариннің еңбегі мектептің оқу-тәрбие нәдісінде этнопедагогикалық идеялардың нақты көрінісі болды. Ыбырай Алтынсарин педагог-жанашыл және ағартушы ғана емес, кейінгі тұрпаққа мол мұра қалдырған этнограф-ғалым. Ыбырай қазақ халқының салт-дәстүрлеріне ерекше көңіл бөліді. Сонымен бірге ол патриархалды-рулық өмірдің өртүрлі ырымдары мен тартымсыз құбылыстарын айыптады. Ы.Алтынсарин - ұлы қазақ халқының ауыз әдебиеті нәлілерін жинаушы ретінде де танымал. Оны халықтың тарихы да қызықтырды. Ол шығармалардың тәрбиелік мәніне назар аударды. "Қыпшақ Сейітқұл" еңімесінде егіншілікпен айналысатын қазақтардың өміріндегі оң өзгерістерді мақұлдап, Қазақ егіншілік шаруашылығын дамыту идеясын жан-жақты қолдады.

Ағартушы ғалым Ыбырай Алтынсариннің халық педагогикасы саласындағы педагогикалық идеялары, шығармашылық мұрасы бiгiнгi кнiнге дейiн ғете ғезектi және заманауи болып табылады.

Әдебиеттер тiзiмi

1. Азмұханова А. Ғұлт ағартушылары және ғұлттық мiндде // Қазақ тарихы. — 2011. — № 4 (109). — 11–13-б.
2. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық: Ғлең, ғңгiмелер мен мақал, жiмбақтар. — Алматы: Атамұра, — 168 б.
3. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ғ.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. — 103-б.
4. Снiйiншгелiев Х. Қазақ ғдебиетiнiң тарихы: Оқулық. — Алматы: Санат, 2007. — 847-б.
5. Тұрғынбаева Б. Ыбырай қазақ балаларына арнап қазақ тiлiндегi тұңғыш оқу кiрралы — Қазақ хрестоматиясын жазды // Аңыз адам: Жiлдиздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 10–12-б.
6. Қазақ тiлi: Оқу кiрралы. — Алматы: Бiлiм, 2010. — 104, 105-б.

УДК 377

Маликов М.М.,

Костанайский колледж автомобильного транспорта,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

ВОСПИТАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ - КАК ОДНА ИЗ КЛЮЧЕВЫХ ИДЕЙ КОНЦЕПЦИЙ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА И СОВРЕМЕННЫХ ТРЕБОВАНИЙ

Аннотация

В статье рассматриваются основные просветительские идеи Ыбырая Алтынсарина на основе исторических данных, литературных источников. Проводится аналитическая параллель их внедрения в воспитание конкурентоспособных специалистов технического и профессионального образования, сопряженная с психологической составляющей, а также теорией поколений, что в сумме позволяет выработать модель обучения данной категории студентов. Статья содержит авторскую разработку схемы заветов великого казахского просветителя, учителя – Ыбырая Алтынсарина

Тнiйiн

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің тарихи деректерге, ғдеби деректерге негiзделген негiзгi ағартушылық идеялары қарастырылады. Оларды техникалық және кесiптiк бiлiм берудiң бесекеге кәбiлеттi мамандарын тербиелеуге енгiзудiң психологиялық кiррамдас бғлiгiмен, сондай-ақ тұрпақтар теориясымен тұштасқан аналитикалық параллелi жнргiзiледi, бұл студенттердiң осы санатын оқыту моделiн жасауға мiмкiндiк бередi. Мақалада қазақтың тұлы ағартушысы, мұғалiмi – Ыбырай Алтынсариннің ғсиет схемасының авторлық ғзiрлемесi қамтылған

Abstract

The article discusses the main educational ideas of Ibray Altynsarin on the basis of historical data, literary sources. An analytical parallel of their introduction into the education of competitive specialists in technical and vocational education is carried out, coupled with a psychological component, as well as the theory of generations, which in total allows us to develop a model of teaching this category of students. The article contains the author's development of the scheme of the precepts of the great Kazakh educator, teacher - Ybyrai Altynsarin.

Ключевые слова: Ыбырай Алтынсарин, просветительские идеи, теория поколений, педагог, специалисты технического и профессионального образования, воспитание, молодежь

Развитие собственной политики, экономики, культурологии, идей прогрессирующего общества, на протяжении почти 30 лет, повлияли на становление и преобразование

образования в Казахстане. Новые веяния по-разному чувствуются на уровне управления образовательными организациями.

Если же говорить о сфере технического и профессионального образования, то здесь в большей степени сохраняется концепция «педагог-обучающийся». Согласно одной из идей Ы. Алтынсарина – именно педагоги должны создавать благоприятный ход образовательного процесса, умение заинтересовать и подходить к делу не формально, а с высоко патриотичными целями, что в сумме должно раскрывать у студентов потенциал и тягу к выработке естественно-научного мировоззрения. [1]

Обучение в технических и профессиональных образовательных учреждениях – это жизненная платформа в области обучения, где необходимо развитие любви к труду. Соответственно, именно педагог, выступающий в роли направляющего, должен уметь работать с любым контингентом обучающихся, вне зависимости от способностей и уровня знаний. [2]

Образование современного поколения усложняется технологическими вызовами. Они обусловлены не только массовым внедрением компьютеризованных технологий, но и самим обществом, быстро освоившим веяния времени. Сложность заключается в том, что свободный доступ к материалам для обучения усложняет корректное оценивание знаний, что не вызывало трудностей при классическом обучении. Коммуникативная связка «педагог – обучающийся» ослабевает, в некоторых случаях может отсутствовать совсем. Уровень же полученных знаний ухудшается, растет уровень плагиата. Казахские исследователи отмечают, что подход к написанию работ стал иметь характер передачи текста. Такая форма обучения со стороны обучающихся носит формальный характер, поскольку информационный голод утоляется, но при этом формирует равнодушие к поискам новых открытий, методов, решений.

Однако, когда речь заходит о подготовке технических кадров, вопрос должен рассматриваться в ином ключе. Здесь коммуникативная ветка к студенту должна выстраиваться индивидуально, с выделением максимальной доли времени на проработку специальных дисциплин, что ставит во главу угла Ыбырай Алтынсарин в своих трудах «Педагогические идеи и просветительская деятельность» [2].

Почему важно не только знать концепции и принципы казахского просветителя, но и в строгих рамках придерживаться именно этого курса? Выделю сразу несколько важных аспектов, которые при формальном подходе несут негативные последствия:

- Неправильно выполненные расчёты, непонимание технологии в любой из областей технического профиля могут поставить под удар человеческие жизни, нарушить правильность выхода готового продукта;
- Отсутствие аналитических и логических решений в период обучения, не формирует необходимые навыки для их дальнейшего применения на производстве, а, значит, конкурентоспособность отечественных специалистов не может находиться на высоком уровне;
- Отрасли инженерии, производства, при отсутствии компетентных специалистов слабеют, испытывают дефицит кадров, что в последствии имеет два пути – банкротство или привлечение зарубежных специалистов. В обоих случаях под удар становится экономика, а следом страдают и другие важные сферы жизни;
- При недостаточном уровне образования происходит отток будущих специалистов.

Ыбырай Алтынсарин в своих идеях четко разделял границы обучения по гендерному признаку, мальчики имели рабочие профессии – плотников, каменщиков и т. д., то есть акцент делался на физический тяжелый труд, для девочек же были предложены женские профессии. С целью осуществить данные предложения на основе предложенной концепции, были созданы первые ремесленное училище в Тургае, женская школа в Иргизе. На сегодняшний день, требований к специальностям по гендерному признаку не так много, поэтому девушки наравне с юношами все чаще стали выбирать именно технические

дисциплины в средне-специальных учреждениях образования. Этот рост вызван востребованностью рабочих специальностей и развитию на территории Казахстана инженерных объектов.

Подчеркну, что образовательные модули для тех и других идентичны, чего нельзя сказать о тонкостях физиологии. Поскольку любой педагог должен создавать не только условия для обучения и труда, но и учитывать особенности их восприятия девушками и юношами при проведении занятия, предлагаю следующую сравнительную характеристику особенностей физиологического развития (табл. 1). При правильном распределении сил обучающегося формироваться будут не только умственные возможности, но и нравственное воспитание [3].

Таблица 1. Сравнительная характеристика особенностей физиологического развития

Девушки	Юноши
В силу эмоциональности, заложенной природой – девочки более открыты, индивидуальной работе предпочитают групповую, предпочитают смотреть в глаза, тем самым давая понять, что заинтересованы в определенной ситуации. Инициативны, любят помогать, выполнять поручения педагогов.	Преподавание для юношей должно носить ясный, четкий характер. Задачи педагог должен выражать кратко, лаконично, без лишних предисловий к теме. Тактики проведения занятий – необходимо проводить отдельно друг от друга, не смешивая разные стили проведения занятий в одно.
Не любят излишнюю опеку. Девочкам не нужно бояться давать ошибаться, при выборе специальностей технического направления девушки стараются быть наравне с юношами.	Юноши не любят выполнять рутинную работу, их больше привлекает азарт и возможность соревнований, в которых они могут раскрыть свой потенциал.
Нельзя разговаривать громко, резко. В силу эмоциональности такое поведение может быть расценено, как попытка принизить возможности обучающейся.	Юноши любят работать на результат. Их нужно чаще хвалить и ставить в пример, тогда будет стимул двигаться дальше.
Рациональной, плановой работе, девушки предпочитают хаотичность, творчество.	Юношам нравятся трудно дающиеся задачи, чем сложнее информация, тем мальчикам больше нравится ее познавать.
Внимательность девушек имеет более широкий диапазон, нежели у юношей. Они свободно могут делать несколько дел, без явного ущерба для собственного саморазвития.	Для обучения мальчикам необходима прохладная температура, излишнее тепло в помещении мешает им сосредоточиться, расслабляет и постепенно они теряют интерес к происходящему.

Успех в обучении и нравственном воспитании – неразделимы. Педагог должен быть не просто наставником, но и особым типом человека, который будет вызывать доверие и сумеет понять студента. Не нужно забывать о том, что именно у студентов от 16 до 18 лет формируются первое чувство любви, а соответственно он может проходить этапы равнодушия, отверженности, непонимания. Здесь важно уметь разговаривать на темы семейного благополучия, воспитывать в них ценность и уважение друг к другу. Весь спектр «проблем» студента преподаватель должен понимать интуитивно. «Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования» - отмечал в своих книгах Ыбырай Алтынсарин, и был прав. Предлагаю ознакомиться с основными аспектами просветительских идей великого казахского педагога, выраженных мною в авторской схеме (Рисунок 1), интерпретированной под современные реалии [4].

Рисунок 1 – Схема основных аспектов просветительских идей великого казахского педагога Ыбырай Алтынсарина

Еще один важный аспект в современном образовании – давать инициативу в руки обучающихся. Возможность встать на место педагога, самостоятельно давать оценку собственным суждениям – влияет на аналитические и рационализаторские возможности мозговой деятельности.

Ведь важен именно момент понимания, принятия информации, мало ее только запомнить, необходимо знать истоки и понимать где и как ее можно применить.

Ыбырай Алтынсарин для казахского народа ассоциируется с Ломоносовым, он также, как и российский открыватель, просветитель начинал создавать педагогическую интеллигенцию и нес грамотность во все казахские семьи независимо от статуса и принадлежности – абсолютно с нуля. Успех Ломоносова и Алтынсарина, как педагогов, заключался в том, что несмотря на непонимание со стороны общества, отсутствие необходимого материального сопровождения, они не боялись принимать новаторские решения, не боялись допустить ошибки, они были уверены, что смогут их исправить.

Именно так сегодня мы должны обучать молодое поколение. Мы должны ставить грандиозные задачи, но на этом пути мы должны сопровождать наших детей, подсказывать, помогать.

Понимать, чем живет человек, о чем он думает и мечтает педагогам помогают проведение внеклассных занятий. Как бы не принижали роль этого свободного урока – именно в нем раскрываются дети и педагоги. Сегодня существует множество способов познакомить аудиторию обучающихся с самыми интересными материалами, необходимыми для патриотического и нравственного обучения. И здесь важно отдать бразды правления именно в ученические руки. Это обучение жизни – должно идти от студентов, они сами должны ставить перед собой вопросы и сами должны находить на них ответы. Здесь педагог должен черпать из сказанного то, чем живет сама молодежь: знать увлечения, взгляды, существующие проблемы. То, что для современного поколения актуально, может показаться ненужной информацией более зрелому человеку, то есть педагогу. Но это в корне неправильная постановка вопроса, и это доказано теорией поколений, разработанной Уильямом Штраусом и Нилом Хоувом.

Говоря о людях разных возрастов, мы должны учитывать то, в каких условиях и при каких ценностях росли те или иные люди. Подход к ним не должен быть одинаковым и требования не должны быть идентичными. Время движется только вперед к еще более удивительным, высокотехнологичным открытиям и если сегодняшняя молодежь легко освоит веяния, то предшественникам придется сложнее.

С учетом всего вышеуказанного, образовательная стратегия для современных студентов должна учитывать способности и интересы каждого, воспитание специалистов технического и профессионального образования не должно быть формальным или отдаленным в самостоятельное обучение обучающихся, поскольку именно технические специальности требуют от образовательного процесса максимум внимания студентов и максимум компетентности от педагога.

Список литературы

1. Джумагулов К. И. Алтынсарин – Ташкент, 1975.
2. Алтынсарин И. Педагогические идеи и просветительская деятельность - Алма-Ата, 1968.
3. Савченков Ю. И., Солдатова О. Г., Шилов С. Н. Возрастная физиология (физиологические особенности детей и подростков) – Ташкент, 1975.
4. Алтынсарин И. Избранные произведения - Алма-Ата, 1968.

УДК 377

Морозенко С.М., Попова Г.А.,
Педагоги специальных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж, Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ - ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы воспитания патриотов Казахстана, формирование у молодежи социально-нравственной позиции, развитие коммуникативных умений и навыков, выработка у студентов партнерских и лидерских качеств. Создание студенческой организации «Детское представительство по вопросам обеспечения прав детей» и развитие в колледже лидеров. Данный опыт может представлять интерес для организаций технического и профессионального образования в рамках развития системы дополнительного образования.

Тңйін

Мақалада Қазақстан патриоттарын тәрбиелеу, жастар арасында елеуметтік -моральдық позицияны қалыптастыру, қарым -қатынас дағдылары мен қабілеттерін дамыту, студенттерде серіктестік және кешбасшылық қасиеттерді дамыту мәселелері қарастырылады. «Балалардың қызықтарын қорғау бойынша балалар өкілдігі» студенттік ұйымын құру және колледж кешбасшыларын дамыту. Бұл тәжірибе қосымша білім беру жүйесін дамыту аясында техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарын қызықтыруы мүмкін.

Abstract

The article deals with the issues of educating patriots of Kazakhstan, the formation of social and moral position among young people, the development of communicative skills and abilities, the development of partner and leadership qualities among students. Creation of the student organization "Children's Representation on ensuring children's rights" and development of leaders in the college. This experience may be of interest to organizations of technical and vocational education within the framework of the development of the system of additional education.

Ключевые слова: лидер, детское представительство, духовно-нравственное развитие, инициатива, дополнительное образование.

Костанайский край – это земля выдающихся ученых и педагогов Чокана Валиханова, Беимбета Майлина, Спандияра Кубеева, Ибрая Алтынсарина. Среди славных имен с особой гордостью мы произносим имя великого педагога-просветителя Ибрая Алтынсарына, судьба которого является нравственным примером для всех поколений. Это пример служения своему народу. Его педагогические идеи используют педагоги, его стихи и проза любимы народом. Творческая судьба этого человека, лидера образования определила движение вперед новых поколений и продолжает вдохновлять будущих педагогов Костанайского педагогического колледжа делать добро, сохранять общечеловеческие ценности, жить и работать на благо Независимого Казахстана.

В октябре 2021 года 180-летний юбилей Ибрая Алтынсарина празднует педагогическое сообщество. Он внёс большой вклад в развитие культуры казахского народа, его труды и все его творчество вошло в золотой фонд всемирной истории, оставив последующим поколениям неисчерпаемое богатое наследие, став лидером образования.

Перед молодежной политикой Независимого Казахстана стоит важная задача выделения лидерской элиты и ее воспитания. Вопрос: на каких ценностных основаниях и каким способами мы должны формировать молодежное лидерство, чтоб обеспечить своей стране достойное будущее?

Общечеловеческие ценности выступают фундаментом лидерства, а лидерство – проводник нравственности в обществе, они взаимно дополняют друг друга, они не существуют в отдельных мирах, а напротив, обеспечивают устойчивое развитие всей общественной системы. Молодежное лидерство до сих пор остается острым, открытым и малоизученным вопросом [2, с. 81].

Современное дополнительное образование адаптируется под потребности целевой аудитории, оно самостоятельно в отборе методов, форм, средств обучения и воспитания. Появляется возможность сочетания высокого уровня мотивации обучения с результативными методами профессионального и личностного обучения [2, с. 112].

В Костанайском педагогическом колледже все формы работы дополнительного образования связаны с получением социального опыта при работе в клубе скаутов, спортивных секциях, кружках «Педагогический отряд «Баланс», «Живое слово», «Театральное искусство» и других, которые предусматривают изучение конкретных направлений, отделов науки, технологий, которые нужны для качественного выполнения новых квалификационных требований. Структура дополнительного образования включает творческие лаборатории, факультативы, научное студенческое общество, ассоциации, хобби-центры. Подобная модель интересна тем, что все группы функционируют на базе колледжа. В творческих экспедициях, исследовательских лабораториях, секциях, клубах по интересам принимают активное участие не только студенты, но и их наставники, учащиеся школ, родители, выпускники.

В колледже осуществляется подготовка будущих педагогов. В наше сложное время кризисов и перемен человеку необходимо научиться быть готовым к любым трудностям, уметь преодолевать их, а также быть способным принимать решения и совершать поступки, то есть проявлять лидерские качества.

Исходя из признаков лидерства, мы ставим для себя основные задачи воспитания лидеров: обучение навыкам взаимодействия со сверстниками и взрослыми, самоорганизация и проектирование собственной деятельности, формирование социально-нравственной позиции, выработка у студентов партнерских и лидерских качеств, коммуникативных умений и навыков. В этом нам помогают традиционные мероприятия колледжа «Школа первокурсника», конкурсы «Шабыт», «Один в один», «Мисс – Костанайского педагогического колледжа», «Stuenvision», «Премия Костанайского педагогического колледжа». Также большое значение для нас имеют студенческие собрания и заседания комитета по делам молодежи, старостата, где мы учим студентов принимать решения,

вступать в диалог с неправительственным сектором, формируем информационную культуру будущих педагогов. Реальная практика говорит о том, что в колледже, в подавляющем большинстве случаев, студенты проявляют инициативу, активность, творчество, участвуют в общественно-полезной жизни (волонтерство, скаутинг, «Жаз сарбаз»).

В 2019 году наш колледж стал инициатором создания новой компетенции «Хореография», уже в этом году площадка была открыта для конкурентной борьбы и престижа профессии на VI региональном чемпионате «WorldSkills Костанай – 2020». Практика развития творческих компетенций продолжена и в 2021 году на VII региональном чемпионате WorldSkills.

В 2020 году по инициативе Комитета по охране прав детей Министерства образования и науки Республики Казахстан в колледже создана студенческая организация «Детское представительство по вопросам обеспечения прав детей», в состав которой вошли студенты от каждого отделения. У организации появился свой лидер, студент 1-го курса Герман Эдуард, ставший членом республиканского совета детских представительств. Ребята активно пропагандируют права несовершеннолетних конвенционные права детей на участие в решении вопросов детства, идеи нравственно-духовного воспитания, рассказывают о взаимоотношениях с родителями, участвуют в республиканских слетах, областных мероприятиях, тематических встречах с известными людьми «Гонка за лидером», литературных гостиных, посвященных юбилейным датам, в семинарах по профилактике аутодеструктивного поведения среди несовершеннолетних, по личной безопасности. Студенты стали инициаторами проведения встречи с практикующим психологом Алексаниным В.В., литературно-музыкальной гостиной «Музыкальные вершины Ахмета Жубанова» и экологического плаггинга «Сохраним свою планету».

Защита прав и законных интересов студентов, оказание содействия в решении актуальных проблем участия студентов в жизни общества, поддержка студенческих социальных инициатив на благо детей, общества и государства на прямую связано с развитием лидерских, организаторских способностей.

Пришло время амбициозных, целеустремленных и ответственных людей. Выпускники нашего колледжа демонстрируют в дошкольных организациях, школах, учреждениях культуры свои профессиональные навыки и компетенции, получив опыт социально значимой работы. Современное образование адаптируется под потребности целевой аудитории, оно самостоятельно в отборе методов, форм, средств обучения и воспитания. Появляется возможность сочетания высокого уровня мотивации обучения с результативными методами профессионального и личностного обучения [2, с. 87].

Лидерские качества могут быть освоены наиболее успешно при следующих условиях: личностной установке на роль лидера; востребованности ситуации, определяемой сущностью функционирования воспитывающей среды объединения, ориентированной на самостоятельность, активность, инициативу участников; систематической социальной и педагогической поддержке в процессе освоения роли лидера [3, с. 41].

Лидеры колледжа - это преподаватели и студенты, которые вносят существенный вклад в разностороннее развитие будущих специалистов, и формирование у них гражданской позиции, и правовой ответственности. Колледж дает возможность не только включать студентов в разнообразную деятельность, но и формируют у них представления о сущности своей личности, о людях, возглавляющих деятельность других, о лидерах. Для того чтобы самостоятельно осваивать роль лидера, целесообразно каждому получить опыт и представление о лидере. Лидерство как качество личности формируется, развивается и совершенствуется в коллективе. Именно в данной среде закладывается фундамент качеств лидера как личности – желание бескорыстно помогать окружающим, ответственность, трудолюбие, коллективизм, патриотизм и гражданственность, которые являются основополагающими качества лидерства [3, с. 39].

И. Алтынсарин придавал большое значение личным качествам учителя, его культуре, знаниям, умениям, роли учителя как главного двигателя прогресса: «Быть учителем – не служба, а Богом данное призвание. Высокую душу для этого следует иметь, способную отдать свой пламень другим людям, ничего не требуя взамен». Да и сама многогранная личность И. Алтынсарина является образцом профессионализма и интеллигентности. Хорошие качества, по мнению Великого просветителя, сами собой не возникают, их в себе нужно воспитывать. Мыслитель призывал учителей к самообразованию, чтобы пополнять и совершенствовать знания всю жизнь, развивать умственные способности, волю, формировать твердый характер. Как видим, идеи И. Алтынсарина актуальны в XXI веке: стремление к учебе, лидерству, профессионализму, открытие новых образовательных платформ создают условия для подготовки квалифицированных специалистов, проявляющих неординарные, выдающиеся способности и лидерские качества, ценностный мир которых обеспечивает адаптацию молодых людей к жизни в обществе, их профессиональную ориентацию [1, с. 57].

Потребность общества в новой генерации лидеров может быть удовлетворена через разработку и реализацию в колледже специальных факультативов и кружков подготовки лидеров, где особый акцент будет сделан на стимулирование технологий и методик обучения, в которых через учебное и вне учебное время реализуются более общие принципы воспитания и развития лидеров образования.

Список литературы

1. Евладова Е.Б., Золотарева А.В., Паладьева С.Л. Интеграция дополнительного и других сфер образования /Евладова Е.Б., Золотарева А.В., Паладьева С.Л. - Ярославль. 2005.-117 с.
2. Зеер Э.Ф. Профессиональное-образовательное пространство личности: индивидуальный подход /Зеер Э.Ф.//Образование и наука. - 2007.-; 5.- С.79-90.
3. Альжанова Г.К. Интеграция самопознания в учебные предметы начальной школы /Альжанова Г.К.//Самопознание kz. - 2020.- №11.-С. 39-44.

37.01.(576)

Д.Б. Музапарова,

«М.О.Еуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК,
Педагогика және психология ғылымдарының магистрі,
жаратылыстану пәндер оқытушысы,
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

СТУДЕНТТЕРДІҢ ИНТЕЛЛЕКТИСІН ДАМУДЫҢ ШАРТТАРЫ

Тңйін

Әзектілігі: Мақалада студенттердің, болашақ маманның кесіби-педагогикалық кәззыреттілігі және оның қалыптасуда интеллектуалды қабілет арттыру қарастырылады. Интеллектуалды қабілет, кесіби интллектуалды дамыту студенттердің интеллектісін дамытудың негізгі педагогикалық-психологиялық шарттарын анықтауға мнмкіндік береді.

Тңйінді сөздер: кесіби-педагогикалық кәззыреттілік, кесіптік бағдарлау, интеллек.

Аннотация

Актуальность: в статье рассматривается профессионально-педагогическая компетентность студентов, будущего специалиста и повышение интеллектуальных способностей в ее формировании. Интеллектуальные способности, профессиональное интллектуальное развитие позволяют выявить основные психолого-педагогические условия развития интеллекта студентов

Ключевые слова: профессионально-педагогическая компетентность, развитие интеллекта

Abstract

Relevance: the article examines the professional and pedagogical competence of students, future specialists and the increase of intellectual abilities in its formation. Intellectual abilities, professional intellectual development allow us to identify the main psychological and pedagogical conditions for the development of students' intelligence
Keywords: professional and pedagogical competence, development of intelligence

Keywords

Professional and pedagogical competence, development of intelligence

Бүгінгі студент – ертенгі маман тұлғасының мәдениетінің жоғары дәрежеде болуы, оның интеллектуалды мүмкіндігінің, ой-өрісінің кеңдігі біртұтас педагогикалық нәрсенің тиімділігін арттыра түседі.

«Елеуметтік-психологиялық жас ерекшелік категориясы ретінде студенттік жаста белгілі бір психикалық жаңа туындылардың пайда болуы тән. Себебі бұл жаста тұлғаның барлық қырылымының, соның ішінде интеллектуалды жүйенің де дамуы қарқынды болады.

Студенттік жаста адамның психологиялық дамуы одан өрі жалғаса береді: интеллектінің бойындағы психикалық қызметтер қайта қырылымданады, жаңа өзгерістерге, кең өрі сан алуан елеуметтік қауымдастыққа енген сайын тұлға қырылымы тұтастай өзгере бастайды.

Интеллекті айқындалған сыртқы және ішкі шарттардың ықпалында дамуы мүмкін. Психологияда және педагогикада «шарт» ұғымы нысанның оны қоршаған ортадағы қыбылыстарына деген қатынасын білдіретін категория ретінде қарастырылады. Ал педагогикалық танымдағы «шарт» ұғымы психологиядан бірқатар айырмашылықтармен сипатталады. Себебі, қазіргі дидактика бойынша «шарт» оқу ісіндегі жетістікті қамтамасыз ететін оқу нәрсесінің факторлары мен компоненттерінің жиынтығы ретінде тұжырымдалады. Тәрбиелеу теориясында шартты ертерлі педагогикалық нәрселер тоғысатын орта деп қарастырады.

Ғалымдардың пікіріне сәйесе отырып, біз студенттердің тиімді дамытуға ықпал ететін шарттарды белгілеп, жіктедік. Ең алдымен, студенттердің интеллектісін дамыту шарттары екі түрлі шарттың өзара байланысуы арқылы қалыптасады. Олар: елеуметтік орта және педагогикалық- психологиялық шарттар, ортақ мақсаты – интеллектіні дамыту.

А.К. Маркова студенттердің интеллектуалды дамуы шарттарын кәсіби интеллектуалды ортаға сипаттама беру арқылы анықтауды ұсынады. Кәсіби интеллектуалды ортаға тән белгілер төменде аталғандар: - интеллектуалдылыққа бағытталған мотивация;

- өзара келісілген ортақ мақсат;
- оқу бағдарламасы;
- болашақ кәсіпке бағдарланған іс-әрекеті

Психологиялық орта интеллектуалды қызметке психологиялық дайындығын қамтамасыз етеді, стереотиптерден тәуелсіз еркін ойлауды, студенттердің ұйымдастырушылық, өз бетінше жұмыс жасауын қамтамасыз етеді.

Интеллектуалды қабілет, кәсіби интеллектуалды дамыту саласындағы ғылыми зерттеулерге талдау жасау нәтижесінде студенттердің интеллектісін дамытудың негізгі педагогикалық-психологиялық шарттарын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен, студенттердің интеллектісін дамытудың келесі шарттарын ұсынамыз: - студенттердің интеллектісін дамытуда оқытушылардың кәсібилігі;

- ЖОО және колледж студенттерінің интеллектіні дамытуға ықпал етуші интеллектуалды орта;
- білім беру нәрсесін проблемалы етіп ұйымдастыру;
- студенттердің жалпы және арнайы дайындығының қажетті және жеткілікті деңгейі.

Студенттердің интеллектісін дамыту оқытушылардың кәсібилігі Қазіргі білім беру міндеттері жоғары мектеп педагогтеріне жоғары талаптар қояды. Тіпті жалпы мәдениетінің, тұлғалық қабілеттерінің, өзін-өзі дамыту, педагогикалық шеберлігінің болуын талап етеді. Оның себебі нәрсеніңкі ғйткені, елімізде «зиялы азамат» қалыптасуы жолында олардың

қоғамдық санасына ықпал етерлік инновациялық-гуманитарлық технологияларды кешенді зерттеп, меңгеруі қажет.

Елімізде ұлттың интеллектісін арттыруға бағытталған мемлекеттік шаралардың іске асырылуы мәселені кнн тәртібіне қойып отырғанының дәлелі, ең алдымен білім беру жнйесінің ер сатысында жнзеге асуын кездеу бағыты бар. Сондықтан, біздің ертеңіміз, еліміздің болашағы зиялы азаматтардың, қазіргі жастарымыз, студенттердің, болашақ мамандардың қолында. Оларға ер салада жинақталған ғылыми, кесіби, мәдени ақпараттарды меңгертіп, мамандардың білімі мен біліктілігін, ер азаматтың интеллектуалды, моральдық және мәдени дамуын қамтамасыз ету, олардың бойына осы қпнды қасиеттерді дарыту жоғары білім алу нрдісінде қалыптасады.

Оқытушы шеберлігінің деңгейі ең алдымен қпзиреттілігінің дамуына байланысты. Қпзыреттілік - оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің өмбебап тесілдерін меңгеруі керінетін білім берудің нетижесі. Педагогтың кесіби қпзыреттілігі - маманның өлеуметтегі дәл осы уақыттағы қабылданған стандарттар мен нормаларға сөйкес өзінің кесіби – педагогикалық қызметін атқаруға дайындығы мен қабілетін анықтайтын кесіби білімдер жиынтығы немесе жекелік кесіби сипаттама және педагогикалық іс-өрекетті атқару ншін қажетті теориялық және практикалық дайындық, мпғалімнің кесіби профессионализімін білдіреді .

Бпнымен қоса оқытушы пжымда студенттердің өздерін еркін сезініп, белсенділік танытудан қорықпай, өділ шешімін білдіріп, мейірімді қатынас орнататын психологиялық микроклимат қалыптастыру тиіс . Ең маңызды шарт – бпл жалпы педагогикалық білім беру жнйесінде педагогтің белсенді субъектілік пстанымы.

В.Н. Дружинин интеллектуалды ойлауды қалыптастыру арнайы пйымдастырылған ортада ғана жнзеге асыруға болатындығын сипаттайды. Интеллектуалды ойлау терең, тпұлғалық деңгейде қалыптасуы ншін тек мінез- қплықтық қасиеттер ғана емес, сондай-ақ ол нрдіс арнайы пйымдастырылған ортаның ықпалымен қалыптасуы тиіс және ол педагогикалық шартқа тең болуы тиіс .

Ғылымда кең қолданысына қарамастан, «орта» пғымының бірмөнді анықтамасы жоқ. Жалпы «орта» қоршаған деп тнсіндіріледі. «Орта» пғымымен бірге «адам ортасы», «қоршаған орта», «өмірлік/жеке кеңістік», «психологиялық атмосфера/климат/жағдай», т.б. бірқатар терминдер қолданылады. Адамның қоршаған ортасы көбінесе оны қоршаған небір жағдайлардың, ықпалдардың жиынтығы деп пғынылады. Адамның ортасы оның өмірі мен іс-өрекетіне тура не жанама, жылдам не болмаса пзақ ықпал ететін табиғи (дене, химикалық, биологиялық) және өлеуметтік факторлар кешенін қамтиды.

Интеллектуалды орта қалыптастыру студенттердің интеллектісін дамытуда маңызды шарт болып саналады. Л.С. Выготскийдің ескертуі бойынша, орта «тпұлғаны, оның адами қабілетін дамыту менінде, дамыту кездерінің рөлі ретінде анықталады, яғни орта бпл жерде жағдаятты емес, даму кезі ретінде маңызды рөл атқарады» .

Оқыту нрдісін проблемалы етіп пйымдастыру барысында өдістердің барлық жнйесі болашақ маман дайындауға жан-жақты бағытталады. Яғни оның кесіби интеллектісін дамытуға, интеллектуалды белсенді тпұлға қалыптастыруға жпмсалады. Осылайша, оқу нрдісін проблемалы етіп пйымдастыру болашақ маманның интеллектісін дамытудың басты шарты болып есептеледі.

Студенттердің жалпы және арнайы дайындық дәрежесінің қажетті немесе жеткілікті деңгейі. Интеллектіні дамыту мына жағдайларда толық мнмкін болады: егер білімалушы қажетті білім мен практикалық іскерлік тежірибелерін толық бойына жинаған болса. В.Милнер пікірінше, білім – бпл жаңа идея тудыратын материал. Сондықтан, қызықтыратын іс-өрекеттің саласы бойынша қажетті білімнің болуы (жалпы және арнайы дайындық дәрежесінің қажетті немесе жеткілікті деңгейі). Сондай-ақ қажетті білім – бпл кесіби тапсырмаларды сөтті орындау ншін жпмсалатын мазмпнды қор, яғни база студенттердің интеллектісін дамытудың маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Студенттердің интеллекісін дамыту үшін белгілеген когнитивтік база, ішкі қор кесібі білім беру нрдісінде қалыптасады. Осыған орай ғалымдардың зерттеуі бойынша оқытудың бастапқы сатысында студенттердің белсенділігі жаңа оқу ұжымына бейімделуге, кнрделенген білім беру талаптарына бағытталады. Тек жоғары курстарда ғана студенттердің кесібилікке бағытталған белсенділігін қалыптастыру жұмыстары жнргізіледі. Себебі, бұл кезеңде студенттер кесібі маңызды білім қорын жинақтайды, соған орай саналы тнрде мақсатты тнрде кесібі тапсырмаларды шешуге қабілетті болады. Өздерін болашақ кесіп иесі ретінде іскерлігін, дағдысы, білімін жоспарлауға, жұмсауға жоба жасауға бейімді болады. Студенттердің интеллекісі кесібі тапсырмаларды ғз бетінше шешу нрдісінде дамиды.

Аталған педагогикалық-психологиялық шарттар студенттердің интеллекісін дамытып, олардың болашақта кесібі маман болуына ықпал етеді деп санаймын.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Андреев В.И. Эвристика для творческого саморазвития. - Казань, 1994.– 246 с. 2 Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: «Знание», 1996. – 308 с.
2. Жнсіпова Ж.А. Педагогикалық шеберлік: оқулық. Алматы: Экономика, 2011. - 316 б.
3. Бегидова С.Н. Основы формирования опыта профессионально- творческого мышления педагога: Учебное пособие. - Майкоп: АГУ, 2007. - 168с.
4. Прибрам К. Языки мозга: Экспериментальные парадоксы и принципы нейропсихологии / К. Прибрам;
- 5..Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин - Изд. 2-е - СПб.: «Питер», 2000. – 368 с.
6. Тихомиров О.К. Психология мышления: Учеб. Пособие для студ.высш.учеб.заведений. - М.: Академия, 2002. - 288с.

ӨОЖ 82.09 (574)

М 78

А.С.Мукашева,

Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі,

Қарағанды облысы,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӘМІРШЕНДІГІ

Тңйін

Мақалада Ыбырай Алтынсаринның педагогикалық мұрасының бңтінгі жаңартылған білім беру мазмұны аясындағы ғзектілігі мен ғміршендігі, ұрпақ тербиесін ізгілендіру жолындағы маңызы қарастырылады.

Тңйін сздер: ағартушы, ғдістеме, ғнер, білім, ғркениет, мектеп, оқулық, мұғалім, тербие, ізгілендіру, ұлттық идея.

Аннотация

В статье рассматривается актуальность и жизнеспособность педагогического наследия Ибрая Алтынсарина в контексте актуализации содержания образования, важность гуманизации воспитания.

Ключевые слова: просветитель, методика, искусство, образование, цивилизация, школа, учебник, учитель, воспитание, гуманизация, национальная идея.

Annotation

The article examines the relevance and viability of the pedagogical heritage of IbraiAltynsarin in the context of updating the content of education, the importance of humanizing education.

Key words: educator, methodology, art, education, civilization, school, textbook, teacher, upbringing, humanization, national idea.

Қазақ даласындағы білім беру ісі «Қазақтың тұңғыш ұстазы», «Дала қоңырауы» ретінде танылған Ы.Алтынсарин есімімен тығыз байланысты. XIX ғасырдың II жартысында өріс алған ағартушылық жолдың бастау бұлағы да, оның ғылыми ұйымдастырушысы да, рухани қолдаушысы да Ы.Алтынсарин екені анық. Қазақ педагогикасы мен едістемесінің, сауат ашу мен әдебиетінің, оқулық шығару мен мұғалім даярлау ісінің де басы-қасында Ұлт ұстазы тұрғаны сөзсіз.

Ы.Алтынсаринның ағартушылық қызметі мен идеялары өркениетті елдердің деңгейіне кәтерілу мақсатына негізделіп, нағыз ұлтжанды азаматтың қазақ балаларын оқытсам, өнер мен білімге нйретсем, кәсіпке бейімдесем деген игі тілегінен туындаған болатын. Ер балалармен қоса қыз балаларды оқыту, оларға арнап жеке мектеп, интернаттар ашу қажеттігі туралы бастамасы шын мәніндегі азаматтық ерліктің, гуманизмнің нлгісі болды. Өлі кннге дейін өз маңызы мен қнндылығын жоғалтпай, талай буынды өліппемен таныстырған «Кел, балалар, оқылық» және «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңдері білім мен жаңалыққа қнштарлықтың тұранындай болып уақыт өткен сайын жаңғыруда. Білімді ықыласпен ғана меңгеруге болатынын тнсінген ұстаз, қай заманда болсын білімнің алатын жасампаздық кншін жоғары бағалап, бар саналы ғұмырын осы бір ұлы жолға арнады. Ал:

Өнер-білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден,

Көзінді ашып-жұмғанша,

Жылдам хабар алғызды... – деген өлеңінде өнер мен білімді насихаттап қана қоймай, XIX ғасырдың өзінде-ақ кәрегендікпен болашаққа көз салуы, өркениет пен дамыған заманды болжауы өрі таңғалдырады, өрі ұстаздың ұлылығын мойындаттырады.

Бір жағынан орыс империясының «қитұрқы» саясаты, екінші жағынан ел ішіндегі днмше молдалардың қудалауы Ы.Алтынсаринның «Ұлы арманына» жету жолында бөгет болғанымен, ұлы ұстаздың ұлы мұратына тоқтау бола алмады. 1871 жылы 31 тамыз кнні Н.И.Ильминскийге жазған хатында: «Қазақтардың білімге қолын жеткізетін ең басты құралы – мектеп. Бірақ даладағы мектептер шашылыңқы, сондықтан өлі пайдалы бола алмай отыр, өйтсе де олардың нміт кнтері – мектеп, тек қана мектеп және қазақ халқының болашағы да мектептермен байланысты» – деді. Мектеп ашу ісіне білек сыбана кіріскен ұстаздың алдында тұрған мақсат-міндеттері жетерлік болатын. Ыбырай мектебі орыс мектептері нлгісінде құрылғанымен, сабақ қазақ тілінде жүргізілді. Сонымен қатар балаларға орыс тілін нйретуді, пен негіздерінен білім беруді мақсат етті. Ыбырай ашқан мектепте біліммен қоса тербие мәселесіне ерекше көңіл бөлініп, еліне қызмет ететін, адамгершілігі мол тұрпақ тербиелеу мәселесі де маңызды болды. Осыған орай қазақ тілінде оқу құралдарын өзірлеу ұлттық мнндені көздеген мақсаттан туындаған болатын. Сондықтан да ұстаз оқулық жазу мәселесіне айрықша көңіл бөліп, терең ізденіс, зор құлшыныспен кіріседі. Ғалым оқулықты қазақ балаларына білім мен тербие берудің басты құралы санады, сол арқылы балаларға таза ана тілін нйретуді мақсат етті.

Ыбырай Алтынсарин 1876 жылдан бастап «Қазақ хрестоматиясын» жазуды қолға алып, оны 1879 жылы Орынборда бастырады. Хрестоматияның алғы сөзінде: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тербиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын көздедім», [1] – деп жазғаны ғалымның негізгі мақсатын көрсетеді. Балаларға арналған өлеңдер мен шағын өңгіме-новеллалардан құрастырылған «Қазақ хрестоматиясының» тербиелік мәні өте жоғары болды. Еңбек сол замандағы балаларға арнап жазылған тұңғыш көркем шығармалар екені анық. Баланың днниетанымына сай келетін тербиелік маңызы зор шығармалар іріктеліп, оқулық жазу талаптары қатаң сақталды: шығарма көлемінің шағын болуы, тнсініктілігі өрі тартымдылығы, мазмұнының тереңдігі, тілдің тазалығы, логикалық нйлесімділігі, көркемділігі, бала жасына сөйкестілігі ғалым назарынан тыс қалмады. Қазіргі жаңартылған білім беру мазмұны аясында оқулық жазу

мәселесі қолға алынып, біршама жұмыстар жүргізіліп жатқаны анық. Дегенмен, Ы.Алтынсарин тәжірибесі негізінде кейбір оқулық талаптарының ескерілмегені жұртшылық тарапынан сыни пікір тудыруда. Көлемді, мазмұны тнсінуге қиын, ғылыми пұғымдарға толы еңгімелер мен тапсырмалар, есіресе, бастауыш буын оқушыларына тақырыпты меңгеруге қиындық туғызып жатқаны қыпия емес. Осы бағытта ағартушы-пұстаздың оқулық жазудағы озық тәжірибесі ескерілгені жөн.

Ер шығармасы арқылы «жастай берген тәрбие тал шыбықты игендей» қағидатын пұстанған пұстаздың шағын еңгімелерінің бнтінгі кнні де маңызын жоймай, пұрпақ тәрбиесін ізгілендіру жолында қолданыста болуы соның айғағы. Сондай-ақ, оқулық мазмұнын қырастырғанда білім берудің негізгі тұжырымдамасы пұлттық идея негізінде езірлену қажет. «Рухани жаңғырудың» негізінің езі пұлттық рух, пұлттық мұрат, пұлттық менталитет пұғымдарымен байланысты. Сондықтан да сол кезеңнің езінде жазушының ана тілінде жазылған мазмұнды еңгімелері қазақ баласын қазақ пұлтының днниетанымы арқылы тәрбиеледі, ал аудармалары аса бір пұқыптылықпен қазақ оқырмандарының днниетанымына сай таңдалды. Аударма мәселесі бойынша да пұлт шамшырағының қазақ едебиетінің аударма саласына қосқан нлесі елшеусіз.

Оқулықпен қоса мектептердегі телім-тәрбие, оқу жұмысына қатысты мұғалімнің атқаратын релін аса жоғары бағалап: «Халық мектептері ншін ең керектісі – мұғалім. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы нкімет бұйрықтары да, ебден мұқият тнрде жүргізілетін инспектор бақылауы да мұғалімге тең келе алмайды» [1] деген пікірі, кнні кеше «Педагог мөртебесі туралы» Заңда нақтыланса, бнтінгі кнні пандемияға байланысты нрдіс алған онлайн оқулар оқушы тарапынан да, ата-аналар тарапынан да білім беруде мұғалімге тең келер еш нөрсө жоқтығын тағы бір делелдеді. Тіпті, керемет техникалық құралдар да, озық инновациялық технологиялар да мұғалімнің орнын ауыстыра алмайды, мұғалім беретін «тірі» білімге жетпейді. Ыбырай Алтынсаринның: «Маған жақсы мұғалім берінен де қымбат, ол — мектептің жүрегі» — деген сөзі осының тағы бір делелі.

Бір езі ғана аз уақыттың ішінде ғасырға жуық істелетін істі жүзеге асырып, бірнеше адам атқара алмас пұлы істің бастауы болып, «таза бұлақтай» қазақ қоғамына игілікті де ізгі мұра қалдырған Ыбырай Алтынсарин, шын менінде, пұлт пұстазы, пұлы тұлға.

...Біз болмасақ сіз барсыз,

Нміт еткен достарым,

Сіздерге бердім батамды – деп, ақын, ағартушы, педагог артындағы пұрпағына зор сенім артты. Оның ағартушылық қызметі қазақ халқының еркендеу жолындағы іргетасы болып, бнтінде жаңартылған білім беру мазмұнында жалғасын тауып, педагогика саласының ғылыми-зерттеу жұмысына айналуға.

Әдебиеттер тізімі

1. Ламашев Е. «Алтынсарин туралы естелік». Алматы, 1991ж.
2. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы, 2003 ж.
3. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық: Елең, еңгімелер мен мақал, жұмбақтар. — Алматы: Атамұра, 2006. — 168 б.

УДК 371.1

Мухаметкалиева Ж.Ж.,

КГУ «Общеобразовательная школа № 1»,

Восточно – Казахстанская область,

г. Аякоз, Республика Казахстан

УЧИТЕЛЬ СТЕПИ: СВЯЗЬ ВРЕМЁН

Аннотация

В статье излагается о роли Ибрая Алтынсарина в формировании системы обучения и связи с современной обновленной программой обучения в Казахстане.

Тғйін

Мақалада Қазақстанда жанартылған білім беру жнесімен Ы.Алтынсариннің ағарту саласындағы байланысы туралы.

Ключевые слова: связь времён, школа, образование, учебник, Ы.Алтынсарин, педагогическая служба, обучение русскому языку, обновлённая система образования.

Воспитание, полученное от прогрессивного деда и учёба в отличном формате того времени побудило Ибрая Алтынсарина к служению детям своего народа, посвятив всю свою сознательную жизнь педагогике.

Просветительское и демократические взгляды нашли отражение в трёх направлениях:

Во-первых, всю свою жизнь посвятил открытию школ для казахских детей, написанию и изданию учебников.

Во вторых, руководил научно-методическим направлением, обучал и готовил учителей – методистов.

В-третьих, в своих трудах освещал политические и социальные изменения в общественной жизни казахов, 19 века, показывал пути решения проблем.

В произведениях призывал своих учеников быть трудолюбивыми, прогрессивными гражданами своего народа. Педагог понимал, что будущее народа – в просвещении и искусстве, в осуществлении своих идей. Учитель в жизни встречал много разных препятствий, но сумел одолеть их и осуществил свою мечту.

В 1860 году оренбургское областное управление поручило Ибраю открыть начальную школу для детей – казахов. Алтынсарин в той же школе был назначен учителем русского языка. Встречаясь с народом, он объяснял им важность образования. Для того, чтобы открывать школы в степи, собирал деньги, привлекал зажиточных земляков для такого благого дела и первый материальный вклад сделал сам. «На нашу долю, – писал он, – теперь выпало самое тяжёлое, ответственное время, когда всё надо еще создавать, вводить эти нововведения в тёмную среду и освещать всё, насколько хватит у нас сил и умения. Вот и хожу я по степям, выпрашивая деньги у общества и разных общественных уездных и областных волостей».

В 1864 году 8 января состоялось торжественное открытие первой школы, куда пришли учиться 16 учеников.

И в последующем число детей увеличивалось.

Обучение проводилось по направлениям:

-казахский язык: чтение и письмо;

-русский язык: чтение и письмо;

-татарский язык: чтение и письмо;

-чистописание;

-арифметика: сложение, вычитание, умножение, деление;

-география: знакомство с главными городами и странами Европы и Азии

В школе запрещалось пугать, унижать детей. Их воспитывали быть справедливыми, аккуратными, ценить справедливость и всегда иметь своё мнение.

В наше время целью обновлённой системы является обучение без принуждения, а привлечение к учёбе через интерес к ней, воспитание развитой личности.

Современная программа образования требует обучение школьников, учитывая их возрастные особенности, интересы, их самостоятельное мышление. Вот в этом актуальность и современность педагогических теорий великого педагога Ибрая Алтынсарина.

"Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку"(1879) («Орыс тілін қазақтарға нйрету туралы бастауыш қырал») — это первый учебник русского языка для казахских школ. На основе русской графики, который был издан в 1879 году в городе Оренбург.

Мне, как учителю русского языка, с профессиональной точки зрения, интересно было детально познакомиться с разделами учебника.

В учебнике семь разделов:

- 1) Нерселердің аттары (зат есім). Имя существительное;
- 2) Зат-мақпұлықтың қасиетінің аттары (сын есім); Имя прилагательное.
- 3) Есеп аттары (сан есім). Имя числительное;
- 4) Местоимение деген сөздің бөлімі (есімдік); Местоимение.
- 5) Ақыры өзгерілмейтін сөздер (нстеу, демеу). Наречие и союз;
- 6) Предлог деген сөздің бөлімі (жалғау); Окончание;
- 7) Глагол деген сөздің бөлігі (етістік).Глагол;

В предисловии к учебнику даны методические рекомендации, в каждом разделе есть словарь, после каждой части даны правила по грамматике русского языка, правила легки для восприятия и, что замечательно, перед чтением текстов даны ключевые слова и словосочетания. Алтынсарин решает проблему обучения детей, которые никогда не слышали русскую речь, и предлагает решение: это - слушание, чтение, говорение, письмо и правила русского языка. Особую роль обращал выделению ключевых слов и словосочетаний, наглядным картинкам и словарной работе на уроках русского языка. Алтынсарин определил основную цель: ученик, перед тем как приступит к усвоению и чтению текста или художественного произведения на русском языке знакомится со словами и видами правил, проходит системную подготовку.

В учебнике приоритетным является то, что Алтынсарин рекомендует обучать, сравнивая русскую и казахскую грамматику и, таким образом, термин «сравнительная грамматика» актуальна и сейчас.

Данное учебное пособие не потеряло актуальности и в современной методике преподавания русского языка в казахской школе и является ценным методическим пособием.

Автор делает вывод о том, что изучение любого иностранного языка должно основываться на лексической системе языка. Сказанное Алтынсариним два столетия назад, что речевая деятельность является сформированным навыком, объединяющим в своём понятии письмо, речь и чтение, является актуальным в современности.

Это: коммуницировать с другими членами общества; приобретать определённые навыки; вести полноценную трудовую деятельность.

ученик должен:

Говорить, то есть, устно выражать свои собственные мысли или озвучивать какую-либо информацию.

1. Слушать – воспринимать чужую речь на слух, обрабатывать её на ментальном уровне для того, чтобы сформировать представление о том, что было произнесено.

2. Писать, - графически отображать свои мысли и ощущения, знания, навыки или умения.

3. Читать, - фактически воспринимать и обрабатывать ту информацию, которая зашифрована буквенными символами. И только полное овладение ими, позволяет человеку ввести не только успешное речевое общение, но и полноценную жизнь.

Мечта великого педагога Ибрая Алтынсарина нашла продолжение в наше время.

Список литературы

1. [Электронный ресурс]//URL: <https://ru.wikipedia>.

2. История Казахстана в 5 томах Т.3. – Алматы «Атамұра» 2013. Акмола: Энциклопедия Алматы: «Атамұра» 1995,-400с. Казахстанская национальная энциклопедия, т.1/ Гл.ред. Б.Аяган. –Алматы.
3. И.Алтынсарин «Собрание сочинений», т.2. 2016г.
4. И.Алтынсарин «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» Атамұра,2016г.

ӨОЖ 82, 09(574)

М80

Г.Т. Муханова,
Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі,
Қарағанды облысы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БҒІНГІ КҢНМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Тңйін

Мақалада Ыбырай Алтынсаринның педагогикалық мұраларының құндылығы және оның бңгінгі білім берумен сабақтастығы қарастырылады. Сонымен қатар педагогтің оқыту мен тәрбиенің дидактикалық принциптеріне қатысты ойлары мен іс-тәжірибесі сараланады.

Тңйін сәздер педагогикалық мұра, құндылық, дидактика, әдістеме, сабақтастық, оқу-тәрбие ісі, оқулық, тіл мәселесі.

Аннотация

В статье рассматривается ценность педагогических наследий Ы.Алтынсарина и преемственность в условиях обновления содержания образования. А так же анализируются педагогические идеи и опыт педагога по дидактическим принципам обучения и воспитания.

Ключевые слова педагогическое наследие, ценность, дидактика, методика, преемственность, учебно-воспитательная деятельность, учебник, языковая проблема.

Annotation

The article examines the value of Y. Altynsarin's pedagogical heritage and continuity in the context of updating the content of education. And also the pedagogical ideas and experience of the teacher are analyzed according to the didactic principles of teaching and upbringing.

Key words pedagogical heritage, value, didactics, methodology, continuity, teaching and educational activities, textbook, language problem.

Тұтмыздың біртуар тұлғасы Ыбырай Алтынсаринның қазақ халқының ағартушылық тарихында және тұлттық мектебінің қалыптасуында атқарған еңбегі мен қалдырған тәлім-тәрбиелік мұрасы ұлшеусіз. Оның педагогикалық мұраларының құндылығы бңгінгі қазақстандық білім беру жңйесінде жалғасын тауып, өзіннің өміршеңдігін дәлелдеуде. Оқытудың дидактикалық және методикалық тәсілдерін тұсына отырып, Ы. Алтынсарин алдына екі түрлі ірі мәселені мақсат етіп қойған болатын: бірі – ағартушылық қызмет, яғни, мектеп ашып, бала оқыту болса, екіншісі – рухани білім беру негізінде халықтың ой-санасын жаңалыққа қарай бейімдеу, адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру. Осы мақсат тұрғысында саналы тұмырының ширек ғасырдан астам уақытын (1860-1889 жылдар) тікелей халық ағарту ісіне арнағаны мәлім. «Екімшілікте, оның ішінде, судья болуды, шынымды айтсам, жаным сңймейді, мені оқу ағарту ісі тартады да тұрады, бар табиғатыммен сңйемін...» [1] деп, хатында ағынан жарылса, 1879 жылы мына мәселеге ерекше назар аударған: «Еуелі әрбір нйезде, қазақ арасында жақсы жабдықталған бір-бір екі класты немесе нш класты мектеп ашуымыз керек, сәйтп, қазақ арасындағы мектептерге қазір тек орыс тілін ғана оқытып, оқу-жазуды нйрететін мектептер деп қарауға болмайды, ол мектептерден оқушыларды отырықшылыққа, тазалыққа дағдыландырып, әр нәрсеге ақыл-

оймен қарай білетін етіп шығаруымыз керек». «Мектептегі оқу және тәрбие мәселесі біртұтас категория болып саналады: оқушылар болашақта екіжнзді, парақор болып шықпасын деп, адамгершілік мәселесіне баса көңіл бөлінді. Мектеп – білім берудің басты құралы. Біздің барлық нмітіміз, қазақ халқының келешегі осында, тек осы мектептерде ғана»,–деді Ы.Алтынсарин [2]. Ағартушының алға қойған осы екі идеясы да – мектеп ашу және рухани білім беру – өз маңыздылығын жоймай, бңгінгі кнні заңды жалғасын табуда.

Ы.Алтынсарин осы мектептердегі тәлім-тәрбие мен оқу жұмысының жанды пұйытқысы бола отырып, оқу-тәрбие ісін жаңаша ағартушылық бағытта пұйымдастырды. Бұл тұрғыда ол мұғалімнің атқаратын рөлін айрықша жоғары бағалады: «Халық мектептері ншін ең керектісі – оқытушы, – деп жазды. Тамаша педагогика құралдары да, ең жақсы нкімет бұйрықтары да, ебден мұқият түрде жүргізілген инспектор бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды». Шын мәнінде екі ғасыр бұрын айтқан оқытушы туралы пікірі бңгінгі кнні «Педагог мәртебесі туралы» Заңда айқындалып, педагогтің құқықтары, елеуметтік кепілдіктері және шектеулері, міндеттері мен жауапкершілігі заңды тұрғыда белгіленді. Сонымен қатар «Ақтөбе екі кластық мектебінің меңгерушісіне нұсқау хатында» оқытушыларға және оқу құралдарының сапасына деген талабы бңгінгі кнні де кәкейкесті мәселе болып отырғаны анық: «... егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға түсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс; ... оқыту жнйесі ербір мектепте кннілгері белгіленген бір жнйемен, оқу құралымен жүргізілуі керек;

...кейбір оқытушылар оқу құралдарын беталды өзгерте береді... ондай оқытушылар оқушыларды адастырады...» [3]. Иә, мұғалім мәртебесі мен біліктілігі, өз ісіне деген жауапкершілік мәселесіне баса назар аударған ұлы ұстаз қазіргі кездегі «қолжетімді» мұғалім мамандығының жайы туралы не айтар еді? Мектептен орташа біліммен келіп, арнайы орта немесе жоғарғы оқу орындарына шала сауатты, таяз білімді талапкерлердің жаттанды тест тапсырмасы арқылы оқуға түсіп, мұғалім атануы кнрмеуі толық шешілмей тұрған мәселе екені рас. Сондықтан да мұғалім мамандығына таңдау жасауда болашақ маманның соған жан-дүниесімен лайық болуы, білімі мен біліктілігі деңгейінің, ересі мен парасаттылығының сай келуі белгілі бір талаптар теңірегінде жнзеге асса құба-құл болар еді.

Ал «Оқу құралдарының жайы» мақаласында педагог «ғылым мен өнердің нлгілері» ретінде ертнрлі кәемекші кәрнекті құралдар мен мектептер жанындағы кітапханалар қорын байытуды қарастырған: «...зығыр, мақта, былғары, қағаз, өйнек сияқты заттарды өндіру және пайдалану нлгілері, ... физикалық, химиялық кабинеттер, барометр, компас, электр-магнит, телеграф ...менің бұларды керек деп тапқан себебім электр дегенді жалаң кітаптан түсіндіру оқушыларға олар жайында толық түсінік бермейді...» [3]. Иә, жалаң теориямен ғана шектелмей, баланың өз бетімен ізденіп білім алуы, оны тежірибемен тиімді ұштастыру, белсенді өрекетке жұмылдыру да – бңгінде жаңартылған білім беру мазмұнының негізі болып отыр. Сонымен қатар Ы. Алтынсарин сол заманда-ақ кәсіптік білім беруді алғаш қолға алған жаңашыл ұстаз. 1883 жылы Торғай қаласында ашылған қолөнер мектебі қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды. Қазіргі кезде де бнкіл өлемде кәсіптік білім беру мәселесі, оның ішінде, оқытудың дуалды жнйесі техникалық және кәсіптік мамандар даярлаудың ең тиімді жолдарының бірі болып табылады. Осы арқылы нақты өндіріс жағдайларына бейімделген, жұмыс орнында дағды мен білімді тікелей игерген білікті мамандарды дайындау жнзеге асырылуда және нәтижесін кәрсетуде.

Педагогтің «ерте ме, кеш пе өз бетімен білімін кәтерумен шұғылданатын сауатты адамдардың талабын қанағаттандырамын» деген сенімі бңгінгі кнні қазақстандық білім беру жнйесінде жнзеге асып, жалғасын тауып жатқаны рас. Ал, «Мазмұны балалардың білімін кәтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды асықпай, бірақ алған бағытынан қайтпай, қазақ өз тілінде шығара білуі керек», – деген ойы бңгінгі кнні өлі де болса өз деңгейінде емес. Мазмұны қызықты, кәлемі шағын, баланың ана тілінде жазылған кітаптардың аз болуы, теледидардағы жас балаларға арналған қазақ тіліндегі

бағдарламалардың тартымды болмауы бнтінгі кнтігі тіл мәселесінің туындауының басты себебі емес пе?!

Ы. Алтынсарин ұлы ұстаз ретінде оқыту мен тәрбиенің дидактикалық принциптерін мейлінше айқын тнсіне отырып, өз кұзыры жнретін оқу орындарында нақты тәжірибеде қолдана білді. Өзі кұрастырған «Қазақ хрестоматиясы», бастауыш кұралы, этнографиялық еңбектері сол кездің өзінде-ақ днниежнзі дидактикалық табыстарының деңгейінен керінсе, шекіртті іздендіре отырып оқыту, бағыт-бағдар беріп, талдату, оқығанды кңілге ықыласпен тоқу, ғнер-білімнің оқуменен табылғанын дәлелдеу, еңбекті сню және қадірлеу, кесіпке бейімдеу, тілді меңгеру мәселелері бнтінгі кнтігі өз сабақтастығын тауып отырғаны анық.

Білім мен тәрбиені сабақтастыра отырып, адамгершілік, ізгілік, қайырымдылық сынды адами кұндылықтар тңірегінде жазған шағын еңгімелерінің «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасы идеясымен нндесіп жатуы Ыбырай тағылымының өміршеңдігі мен ұстаз ұлағатының ұлылығын керсетеді. Оқыту нрдінде баланың қабілеті мен жас ерекшелігін ескеру, «басқа адамның жан жнрегін ұға білу», баланың зейінін дағдыландыру, жаттықтыру арқылы өздігінен ізденуіне жол ашу, негізгі мәселені терең ері жан-жақты тнсіндіру, ашуға берілмей, кнйгелектенбей, ойын сабырлықпен жеткізу сынды педагогтің дидактикалық қағидалары қазіргі ақпарат тасқыны заманында кейде ескерілмей қалатыны өкінішті-ақ. Тнрлі технологиялар мен инновациялық өдіс-тесілдерді терең меңгере отырып, қолда бар тәл өдістемелердің ескерілмей қалуы, бөріні білеміз, басқадан нйренеміз деп жнрп, ештеңені толық меңгермей қалу мәселесі де алаңдаушылық туғызады.

Осы орайда Ыбырай заманынан-ақ қозғалған тіл мәселесі де – бнтінгі кнтігі «толғауы тоқсан» тақырыптардың бірі. Миссионерлік піғылға ерік бермей, қазақ жастарына ана тілімен қатар орыс тілін де нйрете отырып, ғылым, білімнің өр саласын терең меңгерту, оқыту арқылы өркениетке қадам бастыру – Ыбырайдың ұлы арманы болатын.

Ы.Алтынсарин өзі ашқан мектептерде бастауыш сыныпта ана тілінің таза оқытылуына кңіл бөліп, «ана тіліне деген сәл селкеулік – ақылды мұқалтады» дей отырып, ой, тнсінік, танымның тіл арқылы өрістейтінін терең де жан-жақты сезіне білді. Педагог мектептегі барлық пәндер бойынша берілетін білімнің орыс тілінен басқасының таза қазақ тілінде жнргізілуіне баса назар аударды. Қазақ тілін орынсыз татарландыруға қарсы пікірде болып, татар тіліндегі оқулықтарды қолдануға қарсы болды, басқа тілдерден еш кемдігі жоқ ана тіліне жанашырлықпен қарауға нйретті. Сондықтан ана тілін білу парыз екендігін танытты. Осы орайда қазіргі кездегі бастауыш сыныптан бастап ағылшын тілін нйрету, қазақ өліпбиін меңгермей тұрып, басқа тілде оқып жазу – «мың ойланып, жнз толғанып» барып, жнзеге асырылатын мәселе. Алғашқы тілашар ретінде өр халықтың өз ана тілін меңгеруі, халық ауыз өдебиетімен танысуы – оның болашақ тұғырының мықты болуының кешілі. Өз ана тілін толық меңгергеннен кейін ғана басқа тілді нйренуге жағдай жасалуы қажет.

«Қазақтарға орыс тілін нйретудің бастауыш кұралы» атты орыс графикасына негізделіп жасалған ең алғашқы оқулығында ағартушы бірде-бір орыс сөзін білмейтін қазақ баласына тіл нйрену неден, қалай басталуы керек деген мәселені қояды. Бұл – сол кезеңдегі орыс грамматистері мен өдіскерлері де қолға ала қоймаған кнрделі жұмыс. Осы өдісті қазіргі кезде өзге тілді мектептерде қазақ тілін оқыту барысында қолданып, лексика-грамматикалық материалды таңдауда Ы.Алтынсаринның оқыту өдістерін пайдаланса, тым болмаса ауызекі сөйлеуді меңгермей шығатын, қазақ тіліне деген немкұрайлы кезқарастағы жандардың саны мнмкін төмендер ме еді? Себебі жалпы білім беретін орыс мектептеріне арналған қазақ тілі оқулықтарындағы лексикалық мәтін мазмұны өте кнрделі. Қызықты өрі танымдық релі жоғары, бірақ орыс тілді аудиторияға тым кнрделі мәтіндер қабылдауға ауыр, есте сақталмайды, кннделікті қарым-қатынас барысында қолданылмайтын мәліметтер. Ы.Алтынсаринның оқулық жасаудағы дидактикалық принциптеріне снйенсек, жеңілден кнрделіге қарай, тнсініктілік, беріктік, анықтық, мәтін көлемінің шағындығы өрі ойының тереңдігі сияқты қарапайым қағидалар көбіне ескерілмейді. «Бастауыш кұралында» сөздердің тізбесін, грамматикалық ережелерді беруде

арнайы едістемелік мақсат кезделінген: оқушы едебиеттік оқуды меңгермес бұрын, жекелеген сөздердің тобымен, бастапқы, негізгі ереже тнрлерімен таныс болады, жнйелі дайындық курсынан етеді, ережелер қабылдауға оңай нпсқауда келтірілген. Оқулықта семантикалық қағида сақталып, орыс тілі мен қазақ тілі грамматикасын салыстыра оқыту қажеттігі басым айтылған. Бұл оқу құралы сол кезең ншін де және қазіргі талап тұрғысынан да терең негізгі лингвистикалық-едістемелік еңбек болып табылады. Мұнда шет тілін жаңадан бастап нйренуге арналған оқу құралының сипаты қандай болуы керек деген мәселе де шешімін тапқан. Сонымен бірге екі тілдің грамматикасын нйлестіре оқыту мәселесі де алғаш рет Алтынсарин заманында қолға алынған. Еңбекте шет тілінде дұрыс жазуға нйрету, тіл ұстарту мәселелері кетеріледі. Алтынсаринның оқу құралы тіл нйренудің лингвистикалық негізі тілдің лексикалық-семантикалық жнйесіне негізделуі керек деген қорытындыға келді[4]. Бұл мәселе бннгінгі кнні басқа да тілдерді меңгеру тұрғысында мнмкіндігінше ескеріліп жатса, нетижесі айтарлықтай болады.

Қорыта айтқанда, Ы.Алтынсаринның педагогикалық идеяларының бннгінгі кннмен сабақтастығына және еміршендігіне ұлы ұстаздың ер еңбегіне, іс-тєжірибесіне, едістемесіне тоқтала отырып, кез жеткізуге болады. Қазіргі жаһандану заманында еліміздің білім беру жнйесінде жаңартылған білім беру мазмұны негізінде сан алуан жұмыстар жнргізілуде. Сабақ нрдісіне жаңа технологиялар мен инновациялық едіс-тєсілдер кеңінен енгізілуде. Ерине, жаңашылдық пен еркениетті жоққа шығара алмаймыз. Дегенмен, білім мазмұнын ұлттық негізде жетілдіре отырып, білім мен тєрбиені ұлттық рухта елемдік жнйеге жақындастыру – ең басты мәселелердің бірі болып қалуы тиіс. Осы орайда ұлттық құндылықтар мен тєл технологияларды, соның ішінде, Ы.Алтынсаринның педагогикалық-дидактикалық мұрасын тиімді пайдалану – қазіргі заман ұстаздарының еншісінде.

Ұлы педагог салған сара да даңғыл жол тамырын тереңге жіберіп, экономикасы мен мєдениеті дамыған тєуелсіз Қазақстан Республикасының білім кеңістігінде жалғасын кеңінен табады деген ойдамыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Н.И. Ильминский. Воспоминания об Алтынсарине. Казань, 1891г.
2. Ы. Алтынсарин. Қазақ хрестоматиясы. А., Білім, 2007. 108-бет.
3. Алтынсарин Ыбырай. Таңдамалы шығармалары, Алматы «Ғылым» 1994. 200-201-б., 210-б.
4. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мєдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, 509 бет.
5. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық: Елең, еңгімелер мен мақал, жұмбақтар. — Алматы: Атамұра, 2006. — 168 б.
6. Мєдібай Қ. Нгіт еткен кезімнің нұры балам... // Қазақ едебиеті. — 2009. — 31 шілде. — № 3 (3144).— 6-б.

УДК 5527

Нуржакупова Г.К., Бактығалиев А.К.,
преподаватели кафедры музыки,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА В ДУХОВНО – ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация

Актуальность: Молодежь - это опора и будущее нашей страны. Главная задача подрастающего поколения - стать достойным гражданином той страны, в которой они

родились. На сегодняшний день для молодого поколения характерны: отсутствие мотивации к культурному развитию, утрата жизненных ценностей и моральных норм. Вопрос духовно-нравственного воспитания, формирование высокой духовности стал актуальным в решении развития всесторонне развитой и конкурентоспособной личности.

Цель: воспитание нравственных ценностей через культурное наследие казахского народа и толерантного отношения к культуре этносов страны.

Тңйін

Ғезектілігі: Жастар - еліміздің тірегі мен болашағы. Жас ұрпақтың басты міндеті - туған елінің лайықты азаматы болу. Бүгінгі таңда жас ұрпақ мәдени даму мотивациясының болмауымен, өмірлік құндылықтар мен адамгершілік нормаларының жоғалуымен сипатталады. Жан - жақты дамыған және бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дамыту мәселесін шешуде рухани - адамгершілік тәрбие, жоғары руханиятты қалыптастыру мәселесі өзекті бола бастады.

Мақсаты: адамгершілік құндылықтарды қазақ халқының мәдени мұрасы арқылы тәрбиелеу және елдің этностарының мәдениетіне толерантты көзқарас.

Abstract

Relevance: Youth is the support and future of our country. The main task of the younger generation is to become a worthy citizen of the country in which they were born. Today, the younger generation is characterized by a lack of motivation for cultural development, loss of life values and moral standards. The issue of spiritual and moral education, the formation of high spirituality has become relevant in addressing the development of a comprehensively developed and competitive personality.

Goal: education of moral values through the cultural heritage of the Kazakh people and a tolerant attitude towards the culture of the country's ethnic groups.

Тңйінді сөздер: адамгершілік, жас ұрпақ, патриотизм, мәдени мұра.

Ключевые слова: нравственность, молодое поколение, патриотизм, культурное наследие.

Keywords: morality, young generation, patriotism, cultural heritage.

Вопрос нравственности - один из самых важных и сложных вопросов воспитания подрастающего поколения. Современные концепции развития личности ребенка, также региональный подход к образовательному процессу в дошкольных и школьных учреждениях предполагают включение отдельных элементов народной культуры в процесс развития личности ребенка. Наследие каждого этноса содержит ценные идеи и опыт воспитания. Сохранение и развитие культуры народа актуально и для многонационального Казахстана. В стране проживает более 25 этносов. Патриотическое, духовно-нравственное развитие личности гражданина Казахстана является одним из ключевых факторов модернизации нашей страны.

Сегодня, когда политика государства направлена на возрождение духовных ценностей, большое значение приобретает патриотическое воспитание подрастающего поколения. В основе процесса воспитания казахстанского патриотизма лежат этнокультурные традиции. Наиболее сильным и гармоничным по мере восприятия на личность является воспитание подрастающего поколения средствами казахской музыки. Обучение должно быть направлено на воспитание патриотизма: уважение к истории, традициям, музыкальной культуре казахского народа, развитию нравственных и эстетических чувств, любви к ближнему, к своему народу и Родине; к развитию музыкального вкуса [5].

В связи с этим, актуальным является выявление этнопедагогического потенциала поликультурной среды, которая даст возможность убедиться в том, что человеческие ценности и идеалы одинаковы для представителей любой национальности и необходимы для сохранения мира и согласия. Не случайно, первое десятилетие XXI века было объявлено ЮНЕСКО «Десятилетием культуры мира и ненасилия». В докладе Международной комиссии ЮНЕСКО о глобальных стратегиях развития образования в XXI веке подчеркивается, что одна из важнейших функций школы научить людей жить вместе,

помочь им преобразовать существующую взаимозависимость государств и этносов в сознательную солидарность [6].

Молодежь – это опора и будущее нашей страны. Главная задача подрастающего поколения – стать достойным гражданином той страны, в которой они родились. На сегодняшний день для молодого поколения характерны отсутствие мотивации к культурному развитию, утрата жизненных ценностей и моральных норм. Соответственно, в данной статье затронут вопрос формирования духовности у молодых людей, который сегодня стал актуальным и выходит на первый план. Актуальность темы заключается в том, что независимо от времени молодежь остается главным резервом процветания государства и какие у нее будут ценности, от этого будет зависеть дальнейшая судьба страны.

Вся система образования должна способствовать тому, чтобы подрастающее поколение знало свои корни и могло четко определить свое место в мире, а также иметь толерантность в отношении к людям, принадлежащим к различным этносам, конфессиям и расам. Воспитание будущего поколения должно строиться по таким основным направлениям воспитания как: духовно-нравственное, патриотическое и гражданское. Молодежь должна научиться формировать свои собственные ценности независимо от навязчивых стереотипов современного мира, потому что моральное сознание человека является высшим выражением его развития, следовательно, когда нет нравственного сознания, то и нет полного формирования личности с ее отдельным внутренним миром.

Казахский педагог - просветитель Ибьрай Алтынсарин, разработавший основы школьного воспитания, активно стремился пробудить национальное сознание и считал, что только постоянная повседневная забота и правильное воспитание формируют в ребенке самые лучшие нравственные качества [3, с.60]. И. Алтынсарин стремился прививать учащимся «привычки» разумной жизни, добрых дел и поступков. Он пропагандировал в воспитании такие качества нравственного воспитания, как патриотизм, гуманизм, честность, скромность, справедливость, ответственность.

Государство пытается решить проблемы молодого поколения, ведь это будущее страны. Очевидно, что для разрешения трудностей нельзя использовать устаревшие методы, которые перестали быть актуальными в современном обществе. Страна на государственной основе взялась за воспитание молодежи и видит основные направления, куда входит: патриотическое воспитание, прививание традиций для формирования ценностей, воспитание нравственности и т.п.

Сегодня перед педагогикой встает проблема переосмысления нравственных ценностных ориентиров в воспитании школьников, и большое значение приобретает овладение народным наследием, что естественным образом приобщает ребенка к основам традиционной народной культуры. Одним из основных способов и вариантов реализации этой цели является – народное искусство как средство воспитания.

Корни человека лежат в той почве, которая его вскормила, а ветви своего древа он может устремлять в различных направлениях, говорил Джавахарлал Неру [7]. Это утверждение говорит о том, что знакомя детей с традициями и обычаями, изучая их, мы предоставляем возможность ребенку развиваться в соответствии с его особенностями и желаниями.

Школьный период детства исключительно важен в становлении личности, поэтому приобщение детей с этого возраста к этнической культуре имеет неопределимое значение для формирования интереса к культурным традициям народов. Не может быть счастливым тот, кто думает только о себе, заботится о своем личном благе, «в ущерб великому общественному делу» [4, с.84]. Формирование таких качеств, как сознательность, ответственность, уважение к историческому прошлому, воспитание патриотизма, внутренней культуры, чувства собственного достоинства, гордости за свою Родину является залогом гражданского воспитания личности. К основным элементам гражданственности относятся

нравственная культура, гармоничное сочетание патриотических, национальных и интернациональных чувств.

Приобщение детей к сокровищам отечественной культуры, формирование эстетических взглядов через восприятие истинно художественных образцов национальной казахской музыкальной культуры, воспитание глубокого уважения к народному творчеству и музыке миссия каждого педагога. «Только постоянная забота и нравственное воспитание формирует в ребенке самые лучшие нравственные качества», «хорошо воспитанный ребенок впоследствии остается добропорядочным человеком» [1,с.47]. Задача учителя музыки средствами искусства учить мыслить, чувствовать, сопереживать, развивать не только интеллект, но и душу. Учитель должен через средства искусства прививать им вкус и приобщать к высшим духовным ценностям, осуждая с одной стороны подлость, нечестность, безволие, лень, злобу, возвышая любовь к труду, честность, справедливость, ответственность.

Казахская модель межэтнической толерантности предполагает гармоничное сосуществование всех этносов. Обучение толерантности – первый, начальный и очень важный уровень становления личности. Он предполагает развитие у школьников терпимости к культурным различиям, либерального отношения к ним. Между тем, только с помощью толерантности нельзя развить подлинную гуманную, поликультурную личность. Важны действия, такие как воспитание у школьников умений понимать и принимать культурные отличия, жить по демократическим правилам. Человек, введенный в фольклор – это человек, открытый миру, интересующийся всеми явлениями в жизни, откликающийся на горе и радость других людей, принимающий и понимающий ближнего, способный перенять опыт предков. Одна из главных задач сегодня - воспитание поколения, хорошо знающего традиции родной культуры, любящего историю своего народа - поколения, которому можно доверить будущее страны.

В условиях современного Казахстана поликультурное образование должно, в первую очередь работать на гармонизацию отношений коренного этноса и других народов страны. Духовная личность – величайшая общечеловеческая ценность. Это означает, что наш долг воспитать молодых казахстанцев в духе патриотизма, любви к родному народу, - сказал Президент. Также наш долг - учить молодое поколение ответственному отношению к истории своей страны, ее культуре, традициям, нашей государственности, ответственности за настоящее и будущее Казахстана [2].

Список литературы

1. А. Уразбеков. Этические воззрения Ибрая Алтынсарина. Алма-Ата, 1974/
2. Выступление Президента РК Н.А.Назарбаева на встрече со стипендиатами программы «Болашак». Астана, 30 января 2008 года
3. Г. Тажибаев. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века. Алма-Ата, 1965
4. И. Алтынсарин. Избранные произведения. Алма-Ата, 1957
5. Масанов Н.Э. История Казахстана: народы и культуры: учебное пособие. Алматы: Дайк-Пресс, 2001.-59с.
6. Электронный ресурс <https://ifap.ru/library/book201.pdf>
7. Электронный ресурс <https://ru.citaty.net/avtory/dzhavakharlal-neru/>

€ОЖ 541.18

Е.Б.Нурпеисова,

«М.О.€уезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

казак тілі мен €едебиеті пөнінің оқытушысы

Ы.АЛТЫНСАРИННИЇ ПЇЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАДА АЛАТЫН ОРНЫ

Аннотация

Мақалада халық ағарту жұмысын бірінші рет қолға алған, сол жолда өмірінің ақырына дейін нәзіксіз еңбек еткен жалынды патриот Ы.Алтынсариннің Қазақстандағы білім беру жүйесін қалыптастыруға қосқан еңбегі талдау. Қазақ халқының ұлы перзенті Ыбырай Алтынсарин қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүйеге асырып, тұңғыш халық ағартушысы атанып, қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай күресіп, халық игілігі үшін жан аямай еңбек етудің нәзігін көрсетті, бүгінгі күнде білім беру мазмұны Ыбырай Алтынсаринның жасаған игі істерімен жалғасын тауып жатыр десек қателеспейміз. ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы аса көрнекті ағартушы-демократ – Ыбырай Алтынсарин Қазақстандағы қоғамдық ой-пікірдің өркендеу тарихында ерекше орын алды. Ол жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлді.

Түйін: ағарту жұмысы, оқу-тәрбие, тұңғыш, ағартушы, ой-пікір, ұрпақ тәрбиелеу, негізгі ұстанымдар, білім беру жүйесі.

Аннотация

В статье анализируется вклад пламенного патриота И. Алтынсарина в формирование системы образования в Казахстане, который впервые взялся за народное просвещение и

на этом пути непрерывно трудился до конца своей жизни. Великий сын казахского народа Ибрай Алтынсарин, осуществляя просветительскую деятельность на казахской земле, став первым народным просветителем, неустанно боролся за перемены в обществе, показал пример самоотверженного труда на благо народа. Выдающийся просветитель-демократ второй половины ХІХ века-Ибрай Алтынсарин занял большое место в истории процветания общественной мысли Казахстана. Особое внимание он уделял вопросам обучения, воспитания подрастающего поколения. И. Алтынсарин предложил основные подходы и пути решения социально-педагогических проблем в Казахстане.

Ключевые слова: основные принципы, система образования, просветительская работа, учебно-воспитательная, первичная, просветитель-воспитание поколения, основные принципы, система образования.

Abstract

The article analyzes the contribution of the ardent patriot I. Altynsarin to the formation of the education system in Kazakhstan, who first took up public education and worked continuously on

this path until the end of his life. The great son of the Kazakh people, Ibrai Altynsarin, carrying out educational activities on the Kazakh land, becoming the first national educator, tirelessly fought for changes in society, showed an example of selfless work for the benefit of the people. An outstanding

educator-democrat of the second half of the ХІХ century-Ibrai Altynsarin took a great place in the history of the prosperity of public thought in Kazakhstan. He paid special attention to the issues of education and upbringing of the younger generation.

I. Altynsarin proposed the main approaches and ways to solve socio-pedagogical problems in Kazakhstan. The founder laid the foundation for the construction of the first school, determined the directions of the first education.

Keywords: educational work, education, the first, educator, thought, education of generations, basic principles, education system.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті-ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алушы үшін қажетті жағдайлар жасау»,-делінген. Жаңарған қоғамда елемдік бәсекелестікте өз орнын, өз мүмкіндіктері мен қабілетін танытатын, өзін-өзі дамытуға

кабілетті, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды игерген жеке тұлға тәрбиелеуде оқыта отырып тәрбиелеу бүгінгі кіннің өзекті мәселесіне айналып отыр.

Жас ұрпақты ұлттық рухпен, салт-дәстүр, едет-ғұрыппен мейлінше сусындатуға қазақ педагогикасының негізін салушыларымыз, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбайұлы, сол кезден-ақ зор кәңіл бөліп, маңызды деп санаған. М.Дулатовтың мына сөзі соның дәлелі: «Бастауыш мектепте алған тәрбиенің есерлі, кіншіті, сінімді болуы, қай халықтың мектебінде болса да оқу кітаптары ана тілімен, өз ұлтының тұрмысынан, һәм табиғатынан жазылып, баяндап оқытудың асыл мақсатына муафик һйретуден, осылай біліп, баяндап оқытқанда, балқыған жас баланың ойына, қанына, снйегіне ұлт рухы сінсіп, ана тілін анық һйреніп, керекті мағлұматтарды алып шығады...Оқытудағы мақсат жалғыз құрғақ білім һйрету емес, біліммен бірге тәрбиені қоса беру...» .

Ж.Аймауытовтың «Тәрбие жетекшісі» еңбегінде қазіргі кәтеріліп жнрген этнопедагогика мәселелерінің ішіндегі маңыздылары, тарихты білу, тәрбиені этнопедагогикамен сабақтастыра қарауға аса һлкен мән беріледі. Қазіргі өмір мен өткен заманның байланыс заңдылықтарын анықтауда ел тарихын танудан бастау керектігіне ден қояды. Өмір заңдылығын ұлтпен, табиғатпен байланыстыру қазіргі педагогикада кең қолданыла бастады.

XX ғасырдың II жартысында қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жнзеге асырушы, қазақ ағарту ісінде қоғамдық-танымдық ой-пікірлердің қалыптасуына һлес қосқан кәрнекті қоғам қайраткері, ұлттық педагогиканың негізін салушы- Ыбырай Алтынсарин [1].

Ол жас ұрпақты тәрбиелеу ісіне ерекше кәңіл бөлді. Қазақ халқының болашақ қамы һшін, басқа елдермен терезесі тең, білімді болуы һшін ұрпақ болашағын ойлап, ел ішіндегі орын алған қайшылықтар мен келеңсіздіктерді тамырымен жоюды мақсат тұтып, қазақ балаларын оқыту ісін қолға алып, бар өмірін арнады.

«Ал енді құдай басыма не салса да, мен кншімнің жеткенінше туған еліме пайдалы адам болайын деп негізгі ойымнан, талабымнан еш уақытта да қайтпаймын» деп өзі жазғанындай, сол кездегі сан түрлі қиындықтарға қарамастан табанды еңбек етіп, алдына қойған мақсатына жетті деп айтуға болады.

«Ірі ағартушы, озық саналы елеумет қайраткері, өнерлі ақынның артында қалдырған ізіне, қадірлі жолына қарап отырсақ, заманына бақсақ,-дейді М.О.Еуезов- кәңілге һлкен- һлкен алғысқа толы ойлар келеді. Сонда өз өмірінің, еңбегінің барлық қисынсыз қиын шалағайлықтарының бөрін елеместен, жасымастан батыл басып, құдайы құзап бара жатқан шын зор қайратты танысың. Мұндай іс пен тұрақты айнымас мінез тек қана халықшыл, азаматтық санасы айқын жаннан шығады. Ыбырайда сол кнш терең еді, мол еді. Ол сананың һлкен оты мұның ізгі жнрегінде мол уақыт берік орнаған». Осы сөздерден Ыбырайдың ағартушылық қызметінің сан түрлі қиындықтарға толы екенін кәруге болады[2].

Ыбырай тұстастарының бірі Ф.Д.Соколов 1889 жылы ақын өліміне қайғырып жазған хатында былай деп еске алады: «Қазақ халқы оны өте құрметтейтін. Орыс переселендері де оны қайырымды және өділ адам деп танитын. Қостанай интеленгенциясын ол жоқ жерде кәңілсіздік басатын, сол қоғамға жан беретін адамдай және кәңілді, снйкімді кеңесші ретінде барлық жерде де оны өзгеше қуанышпен қарсы алатын», яғни гуманист тұлға адамгершілік тұрғысынан да биіктерден кәріне білгендігіне теңті боласың.

Ы.Алтынсариннің адамдық болмысын, педагог ретіндегі ерен еңбегін, қоғамдық істерге араласатын ұлттық тұлға ретінде жан-жақты ашатын бірден-бір еңбек - Қазан университетінің профессоры Н.Ильминскийдің «Ыбырай Алтынсаринді еске алу» естелік еңбегі. Ол «Ы.Алтынсарин қазақ арасына өуелі Европаның білім-ғылымының кәзін ашқан бір аяулы жан болды», -дейді. Бұл - Ы.Алтынсарин еңбегіне берілген жоғары баға болды.

XX ғасырдың ортсына қарай қазақ ғалымдары Ы.Алтынсарин шығармашылығын жан-жақты зерттеуді қолға алып, һетижесінде шығармалары жеке жинақ болып он шақты рет басылып шықты. Ы.Алтынсариннің академиялық жинағы шықты. Днниеге кәзқарасы, педагогтік, қоғамдық қызметі бөлек-бөлек зерттеліп, талай ғалымдардың ғылыми

тақырыбына айналды [3]. Оның педагогтық қызметін терең зерттеген Қ.Бисембаев, Б.Снлейменов, М.Ақынжанов ағартушы шығармаларын зерделеп, кәпшілікке жеткізуде зор еңбек сіңірді.

Е.Садықов «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары және ағартушылық қызметі» атты еңбегінде Ыбырай ашқан мектептердің жнйесін, оқу-тәрбие ісінің мазмұнын саралай келе, оқытудың ағартушы ұстаз ұсынған дидактикалық принциптерін:

«Алтынсариннің педагогикалық жнйесі халық ағарту саласында пайдалы рөл атқарады, оның кәптеген қағидалары осы күнге дейін өз мәнін жойған жоқ. Оның ілімі өз алдына дербес, тұтас бір педагогикалық жнйе болып табылады. Онда кәңілден шыққан сын да, жаңашыл бастаманы қолдай да, өзіндік ой-пікірді де орынды айта білу де бар», - дейді. Сол замандағы кедергілер мен кертартпалыққа қарамастан Ыбырайдың өз ісіне деген асқан махаббатын, табандылығы мен мақсатына беріктігі снйсінтпей қоймайды.

«Қазақ халқы деген-оқу-білімге сусап отырған халық, еттең бұл іске оқыған адамдардың жаны ашымайтыны есіңе түскенде күйінесің. Бұл жағынан алып қарағанда, кейде жылы сөзге ынтызар жетім бала сияқтымыз. Қандай қиыншылықтарға кездесек те, біз өйтеуір өз ойымызды орындап келеміз», - дейді Н.И.Ильминскийге жазған хатында. Бұл сөздерден сол заман келбетін анық көреміз, ұстазбен бірге күйзелеміз [4]. Ал енді қазіргі білім мен техника дамыған заманда осы тұлғаларымыз арман еткен білімге қолымыз толық жеткен заманда осындай елі ншін еңбек еткен тұлғаларымызды ұмытып кеткен жоқпыз ба деген ой да келеді кейде.

Қазақ педагогикасының қалыптасуы мен дамуына зор нлес қосқан қазақтың тұңғыш педагогі Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметі мен мол мұрасы туралы қазіргі таңда кәп айтылып жүр. Ұлы педагогтің атында мектеп, білім ордалары, тіпті Ұлттық академия бар, бірақ сонда да ағартушы еңбегі шын мәнінде қазіргі педагогикамыздың алтын діңгегіне айнала алмай отыр ма деп ойлаймын. Шет елдің озық технологиялары мен өдіс-төсілдерін, бағдарламалары мен жобаларын өмірімізге енгізбей тұрып, ол біздің ұлттық мндемізге сай келе ме, халықтық педагогикамызды алмастыра ала ма деп ойлануымыз керек шығар бірінші.

Қорытындылай келе, айтқым келгені, Ы.Алтынсариннің сонау жылдары қазақ балаларына арнап жазған тәрбиелі және дамытушылық мәні зор өңгімелері мен өлеңдерін заманауи форматқа кәшіріп, соларды негізгі алып балаларға арналған мультфильмдер, бейнесабақтар, анимациялық фильмдер жасап, ағартушымыздың есімін ұлықтап отыру-ұлттық педагогикамыздың тамыры тереңде екенін, оның ұлтымыздың тәрбиесінен бастау алатынын көрсетуі керек деп ойлаймын. Ұлттық педагогикамыздың негізін салушы Ыбырайдай тұлғаларымызды ұлықтау- болашақ жастардың қасиетті борышы.

Әдебиеттер тізімі

1. Е. Дербіселин Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен қызметі. Алматы, Қазақстан 1991 жыл.
2. Е. Дербіселин Ыбырай Алтынсарин. Алматы, Арда 2005 жыл.
3. Қазақ хрестоматиясы Алматы, Білім 2003 жыл.
4. Е.Ламашев. Ыбырай Алтынсарин және оның орыс достары мен ізбасарлары Алматы, Қазақстан 1988 жыл

ӨЕЖ 82-65

А.Т. Омарканова,

Қостанай облыстық Ыбырай Алтынсарин мемориалдық музейінің ғылыми-ағарту бөлімінің меңгерушісі

Қостанай облысы,

Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ МҰРАСЫ

Түйін

Ыбырай Алтынсариннің Н.И.Ильминскийге, В.В. Катаринскийге жолдаған хаттары туралы.

Аннотация

О письмах Ибрая Алтынсарина, адресованные Н.И.Ильминскому, В. В. Катаринскому.

Abstract

About the letters of Ybray Altynsarin addressed to N.I.Ilminsky, V. V. Katarinsky.

Халқымыздың аса көрнекті қоғам қайраткері, ағартушы-педагогы, жаңа нлігідегі демократ тлімгер, жазушы, этнограф Ыбырай Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл толып отыр.

Ұлының аты ұлы. Ұлыға деген халық снйіспеншілігі, құрметі қашанда ерекше. Ыбырай бабамыз да ұлы Абай, Шоқан секілді қазақтың қазақ болып кегеруіне, ғрлеуіне қолынан келгенше нлкен нлес қосты. Туған халқын «ғнер-білім бар жұрттар» қатарына қосуды аңсап, басын тауға да, тасқа да соқты. «Желкілдеп шыққан кек шептей» ел ертеңі жастарды оқуға нндеп, бар нмітін соларға артты. Ыбырай данамыз тек қазақтар ншін ғана емес, бнкіл адамзат баласына ортақ маңызы бар ғшпес мұра қалдырды. Оны ғр қырынан таныта беру- құрпақтарының еншісінде.

Хат дегеніміз — біруге жазған хабарламаңыз. Жалпы айтқанда хат деп — бір немесе бірнеше адамдардың қағазға немесе басқа да материалдарды қолданып бір – біріне жазған хабарламалары.

Алғашында хатты қолмен қағазға немесе басқа да заттарға (ағаш бөлікке, теріге) жазған хабарлама деп аталған. Қазіргі таңда хат жазуға электронды түрде қосылған. Яғни электронды почта немесе ұялы телефон арқылы sms хабарламалар секілді шапшаң хабар алмасу түрлері пайда болды. Соған қоса ғр түрлі медиа хаттар суреттер, видеолар да жіберуге болады. Ал бұрынғы кезде сия мен қаламұшпен хат жазған. Алайда хаттың аты хат. Көкейіндегі елестеп, ойланып-толғанып қаламмен жазғанға не жетсін.

XIX ғасырда ғмір снрген Ыбырай Алтынсарин шығармашылығының, хаттарының ғзіндік ерекшеліктерінің болуы заңды да.

Сонау қиын-қыстау кезеңде қазақ жерінде білім беру саласына, оқыту ғдістемесіне, балалар ғдебиетіне, қазақ аудармасына тыңнан түрен сала білген Ыбырай бабамыздың ғмірі мен қызметі - ғшпес ғнеге, шығармашылығы - тамаша тағылым. Сол тағылымы мол днниелерінің қатарында хаттарын баса айтқанымыз жөн секілді. Бұл хаттарды оның авторын азамат, педагог, қайраткер ретінде жан-жақты тануға нмкіндік беретін құжаттар кешені деп қарастыруға болады.

Ұлы ағартушымыз бнкіл ғмір жолын мектеп ашуға жұмсап, ұйымдастыру жұмыстарына байланысты орыс достарына хат жазып, ақыл-кеңес сұраған.

Ерте заманда қазақ халқының дана адамдары, ойшылдары, ғалымдары, қаламгерлері бір-бірімен хат алысып, ой-пікір бөлісіп отырған. Осы дәстүрдің қазіргі заманда жоғалып бара жатқаны жанды қинайды. Ұлы педагог Ыбырай Алтынсариннің орыс ойшылдарымен араласуы, хат жазысуы тек тағлымға, ұлағатқа жетелейді.

Ыбырайтанушылардың зерттеуіне снйенсек, Ыбырай Алтынсарин жазған хаттарының саны 92. Көпшілігін жақын досы ғрі ұстазы, белгілі шығыстанушы ғалым, профессор Н.И.Ильминскийге арнаған.

Н.И. Ильминский - (1822-1891 ж.ж.) – орыс ғалымы, ориенталист, миссионер-ағартушы. 1859–61 жылдары Орынбор шекаралық комиссиясында жұмыс істеді. Орынборда Ыбырай Алтынсаринмен танысып, оның педагогикалық қызметіне тежірибелік жәрдем жасады.

Ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин Н.И.Ильминскийге арнап жазған хаттары көп. Бірақбіздің музейімізде көшірмесі бар бір хаты бар. Енді осы хатпен таңыстыруға рұқсат етіңіздер.

Аса қайырымды Николай Иванович!

Мен қазанның 11-нен бері қарай Торғайдамын, Орынбордан шыққаннан кейін жол маған өте қолайсыз болды. Қар түсті, күн суытып кетті. Орынбордан әуелі тарантаспен шығып, Орскіге әрен жеттім. Осы арада алқа-салқасы шыққан тарантасымды тастадым. Бұл жерден енді шанамен жүрдім. Күннің біресе суық, біресе жылы болғандықтан осы уақытқа дейін суық тиді дегенді білмейтін қазақтығыма қарамастан, менің денсаулығым үлкен әсер етті. Мен тек енді ғана тәуір болып келемін, қазір көңілім жаман емес. Сондықтан ең бірінші борышым Сізге өзім туралы хабар беру деп біліп отырмын.

... Татар тілінде жазылған кітаптардан құтылу үшін, қазақ тілінде оқуға арналған бастауыш кітабымды кеше ғана бастадым. Оны «Кел. балалар оқылық» өлеңмен жазып отырмын.

Бірінші кітабымды Паульсон кітабының құрастырылу тәртібімен жазып шыққалы отырмын. Әрине, мұны қазақ балаларына лайықтап жазамын. Мысалдарды (басни)енгізгім келмейді, өйткені, қатаң тұрмыста өскен қазақтарға бұдан гөрі мәндірек әңгімелер керек болады. Мысалдарды қазақ балалары оқығысы келмейтінін, оқыса оған күлетінін, ал олардың ата-аналары:балаларымызға сауысқан мен қарға сөйлеседі деген сияқты жоқ нәрсені үйретеді деп, тіпті, ренжитінін тәжірибемнен білемін.

Екінші кітабымды мен балаларға қызықты етіп, табиғат құбылыстары, табиғат күштері туралы, тарихи және географиялық-ғылыми әңгімелер келтірмекпін. Менің бұған шеберлігім және білімім жететінін, жетпейтінін білмеймін, бірақ, қалай да істеп көремін. Сондықтан, өзімнің жоғарыда айтқан программама өзіңіздің қалай қарайтыныңызды жазып жіберуіңізді өтінемін.

Сізге шын берілген Ы. Алтынсарин

1876 жыл, 3 желтоқсан.

Торғай қаласы

Н.И.Ильминский Ыбыраймен хат арқылы пікір бөліскен. Кезекті бір хатында Н.И.Ильминский Ыбырайдың инабаттылығын, оқығаның, халық ағарту саласындағы қызметтерін, ой-өрісінің аса жоғары екенін дәлелдеу үшін Владимир Карлович Саблерге былай деп жазған:

"Признаюсь Вам по секрету, мое сердце отдано казахам, и моя кыбла, обращено в сауральную степь". Оның жнрегiнен шыққан осы сөздердiң шындығы мен адалдығын Н.И.Ильминскийдiң болашақ iс-ерекетi мен қазақ халқының оқу-ағарту саласындағы достығына тигiзген қолқабыс жердеменен керуге ебден болады. Ыбырай Алтынсариндi "Душа моя Ибраш"- деп Николай Иванович ердайым айтып жнредi екен.

Ыбырай Алтынсарин өмірінде Н.И.Ильминский нлкен рел атқрған. Ол Алтынсариннің жақын достарының бірі. Н.И.Ильминский қазақ тілін меңгеруге кнш салады, тынбай ізденеді. "Қазанда жнрiп қазақ тілін бiлуге мнмкiндiк болмады, ендi осы халықтың өзiн де, тілін де бiлгiм келедi", дедi ол Василий Васильевич Григорьевке. Н.И.Ильминскийдiң "Алтынсарин туралы естелiктер" деп аталатын кiтабының алғы сөзiнде: *"Мен Ыбырай Алтынсаринмен отыз жылға жуық, яғни 1859 жылдың қараша айының басынан таныс едiм."*

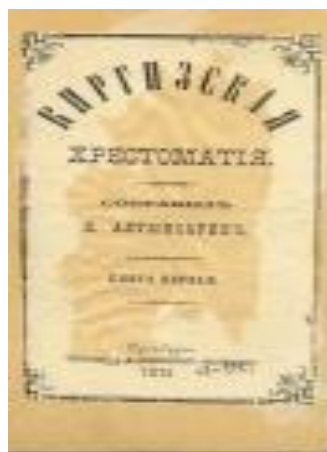
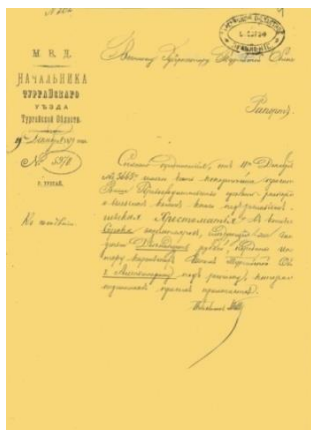
Мен оған шын ықыласымен берiлдiм, әсiресе оның орыс бiлiмiне ерекше құмарлықпен ұмтылып, ол бiлiмнiң қазақтар үшiн де керек екенiн ешқашан есiнен шығармайтындығын айырықша бағалайтын едiм...

Хрестоматия 1879 жылы Орынборда басылды. Осы кітап жайында Ыбырай Алтынсарин В. В. Катаринскийге хат жазған.

Аса қадірлі Василий Владимирович!

Менің хрестоматиямды басып болды. Енді тек оны мұқабалау ғана қалып отыр. Бес күннен кейін, бастықтарға және менің достарыма жіберуге арналған алғашқы 20 кітабымды мұқабалап болғаннан кейін, өз жөніме кетемін.

Енді, Василий Владимирович, Орынбор округы үшін Орынборда хрестоматияның неше данасын қалдыру керек екені туралы мәселені шешуге көмек етіңіз. Қазақ хрестоматиясының шыққандығын Түркістан округіндегі халық мектептерінің директорына және Сібір округының оқу жұмысын басқарушыға қалай хабарлауға болар екен.

-Қырғыз хрестоматиясы кітабының
40 данасын беруі туралы мұрағаттық құжат

Мүмкін бұл жайында попечительмен сөйлесу керек болатын шығар, мұны өзім сөйлесіп көрейін. Бірақ Орынбор оқу округіне керекті Хрестоматияның саны туралы попечитель Сіздің пікіріңізді күтіп отырған сияқты.

Попечительдің айтып жүрген әйгілі мәжілісі жақында болып өтті. Бірақ оның немен тынғанын мен әзір білмеймін, себебі, бұл мәслихат екі әскери адамның, генерал-губернатор мен попечительдің арасында ғана болды. Мен оның алдындағы, попечительде болған мәжіліске ғана қатынастым.

Жұбайыңызға менен көп-көп сәлем айтыңыз.

**Сізге шын көңілімен берілген
қызметшіңіз- Ы. Алтынсарин.**

Алтынсарин хаттары туралы сөз қозғай отырып олардың жазылу мәнеріне, стиліне тоқталмай өтуге болмас. Бір таңғаларлығы-пұлы тұлға қолданған сыпайыгершілік сөздердің сан алуандылығы. Қазіргі хаттарға олардың бәрі бірдей жарамас та, дегенмен де хат иесінің сөз қолданыстары адам сезіміне қозғау салып, жанрегін елжіретеді. Айталық, Алтынсарин өз хаттарын «Аса қайырымды», «Аса аққөңіл», «Аса мархабатты», «Пұлы мәртебелі, мархабатты досым», «Шапағатты төрем» деген сөздермен бастап, «Сізді аса қадірлейтін» және «Сізге шын берілген Ыбырай Алтынсарин», «Шын жанрегімен сыйлайтын», «Сіздің адал қызметшіңіз» секілді жылы сөздермен аяқтап отырған.

Пұлы ағартушының өзі жазған және оның өзіне жазған хаттарына байланысты біз жыл сайын, мұражай қабырғасында едеби кештер өткізіп тұрамыз. «Мейірімді Николай Иванович» атты іс-шара қазақ ағартушысының ғылым-шығыстанушы, лингвист, орыс императорлық Академиясының корреспондент- мүшесі Н.И.Ильминскиге жазған хаттары педагогтың асқан дарынын, шексіз мейірімін, арналы ақыл-ойын жеткізеді. Сонымен қатар едеби шығармалардың мазмұнын, өзгелерге шынайы қамқорлығын және туған халқының мұқтажына, мектептерге, балалар тағдырына байланысты арман міндеттерін сездіреді. Ыбырай Алтынсарин Николай Ивановичке жазған хат-хабарларында өзінің кәкейдегі

ойларын ашық айтты. Халықтық кезқарас тұрғысынан өзірленген хаттары қуаныш немесе жан жарасын айғақтайды. Ильминскийден алған жауап жолдарынан мынадай мейірімді сөздерді тнсіруге болады: «Қыпия түрде Сізді мойындаймын, менің жнрегім қазақтарға берілген...» Немесе: «Жаным менің, Ибраш».

Ақырында Н.И.Ильминский Ыбырай Алтынсаринмен жазысқан хаттарын тнтелдей жинап, «Алтынсарин туралы естеліктер» атты кітабын жарыққа шағарды. Ол қазақтың тамаша ағартушысының ерекше мазмұнға ие кезекті бір еңбегі болып есептелінеді. Іс-шарада қонақтар хаттармен таныса отырып, кез алдарына тек дарынды педагог ғана емес, сонымен қатар адал, жанқияр дос, қазақ халқының біртуар перзентінің кепқырлы тұлғасын елестетті. Келешектегі жоспарымызда «Ы.Алтынсарин хаттары-баға жетпес қазына» деп аталатын іс-шара өткізгелі отырмыз. Мақсаты: Ыбырай Алтынсарин хаттарының маңызын және олардың қазіргі қызметтік хаттармен сабақтастығын насихаттау.

Төуелсіздігіміздің баянды болуы, Елбасы Н. Назарбаев айтқандай, «Қазақстанымыз кншті, өркенді және өлемде құрметтелетін мемлекетке айналуы ншін» Ыбырай сынды тұлыларымыздың мұрасына жақындай тнсуіміз шарт.

Дала шамшырағы атанған Ыбырай Алтынсарин қазақ жеріндегі ағартушылық ісі мәселелерін осы хаттар арқылы кетеріп, шешімін тауып отырған. Демек, ол сол дәуірдегі білім беруге қатысты мәселелерді өз хаттарында тнйіндеп, бнкіл халықтың тіршілігі ншін аянбай қызмет еткендігін дәлелдеп кеткен. Олай болса, хат жазу – өлеуметтік мән- маңызы бар іс. Оған жнрдім – бардым қарауға болмайды. Қазіргі заман – хат- хабар алмасу, іскерлік қарым- қатынас жасау замаңы.

Бабамыздың хаттары - жай ғана хаттар емес, кейінгі тұрпақтар ншін рухани - мәдени мұра, қазақ білімінің алғашқы қалыптасу кезеңінің, жалпы Ыбырай Алтынсариннің педагогтік, ағартушылық қызметінің айнасы іспеттес баға жетпес құндылық.

Әдебиеттер тізімі

1. Дербіселин Ө. Ыбырай Алтынсарин. Өмірі мен қызметі туралы.- Алматы: «Арда», 2005, 97-99 б.
2. Алтынсарин Ы. Нш томдық шығармалар жинағы.-Алматы: Зт. 1978, 38-41 б.
3. Ы.Алтынсариннің таңдамалы шығармалары.- Алматы 1955, 286-287 б.
4. Ы.Алтынсарин Өнер – білім бар жұрттар.- Алматы: «Жалын», 1991, 163-165 б.
5. С.Оспанұлы Тұлы тұстаз тұлағаты.- Қостанай: «Центрум», 2014, 153-154 б.

УДК 377.8

Пролыгина Н.В.,

магистр педагогических наук, заведующий отделением,
Государственное учреждение образования –Минский городской педагогический колледж,
г.Минск, Республика Беларусь

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ К ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье раскрыто содержание работы, описаны формы организации процесса подготовки будущих воспитателей дошкольного образования к формированию национального самосознания и патриотическому воспитанию детей дошкольного возраста средствами народной педагогики в условиях факультативных занятий «Растим белорусов»

Abstract

The article reveals the content of the work, describes the forms of organizing the process of preparing future preschool educators for the formation of national identity and patriotic education of preschool children by means of folk pedagogy in the conditions of elective classes "Raising Belarusians"

Ключевые слова: подготовка будущего воспитателя, формирование профессиональных компетенций, факультативные занятия, патриотическое воспитание дошкольников, средства народной педагогики.

Профессиональные компетенции будущих специалистов учреждений дошкольного образования формируются на основе психолого-педагогических навыков и практического опыта. Связь теории с практикой является критерием определения готовности учащихся педагогического колледжа к самостоятельной работе в учреждении дошкольного образования.

В современной системе дошкольного образования большое значение придается формированию национального самосознания и патриотическому воспитанию юного гражданина Республики Беларусь. Эффективность работы с дошкольниками зависит от профессиональной подготовки будущего специалиста. Организация работы по патриотическому воспитанию дошкольников имеет свою специфику и требует от воспитателя дошкольного образования обязательных знаний содержания педагогической деятельности в каждой возрастной группе, показателей патриотического воспитания дошкольников, овладения различными формами организации, педагогическими средствами, методами и приемами реализации содержания в специально организованной и нерегулируемой деятельности воспитанников в учреждении дошкольного образования.

Важность изучения основ организации учебного процесса на белорусском языке в дошкольном образовании обусловлена необходимостью формирования у будущих специалистов со средним специальным педагогическим образованием практических навыков организации различных видов детской деятельности с детьми дошкольного возраста на белорусском языке, формированию национального самосознания и патриотическое воспитание средствами народной педагогики. Актуальность этого направления продиктована также современными требованиями к организации образовательного процесса в рамках Указа Президента Республики Беларусь от 20.06.2018 №247 «О Года малой Родины», от 01.01. 2021 г., №1 «Об объявлении 2021 года Годом народного единства».

Содержание факультативных занятий «Растим белорусов» ориентировано на формирование профессиональных компетенций учащихся 3 курсов педагогической специальности по формированию национальной идентичности, патриотическому воспитанию дошкольников, развитию белорусской речи, осмыслению важности родного языка для будущего гражданина, формирование профессионального интереса к применению этнопедагогических технологий в своей деятельности и осознание важности патриотического воспитания, национального самосознания и профессионально-педагогической направленности мышления.

Авторская программа факультативных занятий «Растим белорусов» предназначена для учащихся, осваивающих образовательную программу среднего специального образования по специальности 2-01 01 01 «Дошкольное образование» в соответствии с требованиями образовательного стандарта Республики Беларусь 02 -01 01 01-2019 и Типового учебного плана.

Целью учебной программы факультативных занятий является создание условий, обеспечивающих осознание будущими педагогами дошкольного образования важности организации учебного процесса на белорусском языке в учреждении дошкольного образования, развитие интереса к самостоятельной организации различных видов деятельности с дошкольниками на белорусском языке, развитие познавательных способностей, интереса к педагогической профессии.

Основными задачами изучения факультативных занятий являются:

развитие у будущих специалистов практических навыков разработки и проведения различных видов детской деятельности с детьми дошкольного возраста на белорусском языке, использования в педагогической деятельности этнопедагогических технологий;

формирование у учащихся знаний в области организации образовательного процесса на белорусском языке в учреждении дошкольного образования, опыта использования полученных знаний на практике;

воспитание эмоционально-ценностного отношения к родному языку, организации различных видов деятельности на белорусском языке, патриотических чувств, национального самосознания.

В результате изучения факультативных занятий учащиеся будут

знать на уровне представлений :

особенности организации образовательного процесса на белорусском языке средствами народной педагогики (белорусские песенки, сказки, пословицы, поговорки, народные игры, потешки, пальчиковые игры) в учреждении дошкольного образования;

современные технологии организации различных видов детской деятельности с детьми дошкольного возраста на белорусском языке;

знать на уровне понимания:

классификацию дидактических игр, различные виды белорусских народных игр; особенности организации белорусскоязычного дня с детьми разных возрастных групп средствами устного народного фольклора;

требования, предъявляемые к образовательной среде группы учреждения дошкольного образования;

уметь:

организовать различные виды детской деятельности на белорусском языке с использованием этнопедагогических технологий;

определять и использовать эффективные средства обучения (дидактические игры, художественные произведения, белорусский народный фольклор, изделия белорусского народного творчества, наглядность, книги, видеоролики, мультимедийные презентации);

ориентироваться в основной литературе педагогической направленности, подбирать источники в соответствии с темой, определять важнейшие мысли в литературном источнике и составлять план, тезисы, аннотацию, педагогический словарь и т.д.;

владеть:

различными методическими приемами, формами организации образовательного процесса на белорусском языке;

умением самостоятельно готовить атрибуты, создавать предметно-развивающую среду при организации различных видов детской деятельности на белорусском языке;

способами организации детей, выразительности чтения произведений, речи на белорусском языке.

Всего на факультативные занятия «Растим белорусов» отводится 20 часов. Содержание занятий опирается на единство междисциплинарных связей с основными учебными дисциплинами специальности «Методика развития речи», «Белорусская детская литература», «Методика экологического воспитания» и «Педагогика», что позволяет сформировать у учащихся организационно-методические компетенции.

Факультативные занятия проводятся в различной форме организации (занятия, семинары, практические занятия, демонстрация разработок учащихся, составление портфолио, педагогические мастерская), и направлены не только на получение теоретических знаний, но и на развитие творческого потенциала учащихся. Формы проведения учебных занятий выбираются, исходя из дидактической цели, содержания материала и степени подготовки учащихся. Важное место отводится практической работе: подготовке сценариев различных форм работ, проработке дидактического материала, позволяющих учащимся не только усвоить практические способы организации, но и развивают творческие способности.

Важными ожидаемыми результатами усвоения содержания факультативных занятий является сформированность устойчивого интереса к организации различных видов

деятельности с детьми на белорусском языке, положительной мотивации к самостоятельной организации образовательного процесса на белорусском языке с детьми дошкольного возраста.

В соответствии с примерным тематическим планом учащиеся усваивают основные требования к созданию предметно-развивающей среды для организации образовательного процесса на белорусском языке; знакомятся с современными подходами к организации образовательного процесса с детьми дошкольного возраста на белорусском языке; методами, приемами, формами, средствами работы по ознакомлению детей дошкольного возраста с родным краем; особенностями организации белорусскоязычного дня в учреждении дошкольного образования; современными формами работы с семьями воспитанников по приобщению детей к родному языку, культуре белорусского народа.

На практических занятиях учащимися ведется разработка и демонстрация фрагментов занятий, лэпбуков, дидактических игр, белорусских народных игр, бесед с детьми дошкольного возраста. К разработкам предъявляются современные требования: разработка должна быть авторской, обязательно наличие применение информационно-коммуникационных технологий.

При целенаправленной подготовке к проведению разработанных практических сценариев в период факультативных занятий учащиеся колледжа на собственном опыте убеждаются в объективной необходимости владения белорусским языком на достаточном уровне, применения теории в практической деятельности, осмысливают значимость расширения и углубления своих знаний, как обязательного условия успешного приобретения опыта работы с детьми дошкольного возраста.

Творческий характер практических занятий факультатива «Растим белорусов» предусматривает и обеспечивает развитие у каждого учащегося способности к нестандартной интерпретации образовательного процесса.

Для того, чтобы подготовить каждого учащегося колледжа к реализации новых идей и подходов в обучении детей дошкольного возраста, к осмыслению нового содержания обучения, нужно формировать и развивать у будущих воспитателей профессиональные качества, педагогические умения и навыки, учить на достаточном уровне владеть родным белорусским языком, воспитывать уважение к национальной культуре, ценностям белорусского народа. Неразрывная связь педагогической практики с психолого-педагогической теорией, глубокое осмысление учащимися умений и навыков, вырабатываемых в процессе факультативных занятий, создают необходимые условия для формирования профессиональных компетенций у будущих педагогов.

Список литературы

1. Белорусская народная педагогика в детском дошкольном учреждении. Прикладная программа самообразования и методические рекомендации / состав. А. А. Гримать, Л. М. Воронецкая, В. А. Василевич, Л. А. Панько, Л. Я. Никонова, Г. Б. Богданова // Пралеска.- 2001. - №1. - С. 42-44; № 2. - С. 42-46.
2. Учебная программа дошкольного образования/ Мин-во образовании РБ.- Минск: НИА ; Аверсэв, 2019. - 464с.
3. Кодекс Республики Беларусь Об образовании 2011.
4. Образовательный стандарт Республики Беларусь Среднее специальное образование Специальность 2-01 01 01 Дошкольное образование Квалификация Воспитатель дошкольного образования /Постановление Министерства образования Республики Беларусь 15.03 2019 г. N 24 / Национальный реестр правовых актов РБ 29 мая 2019 г. N 8/34198

Ж.Д. Рашева

Есік гуманитарлық-экономикалық колледжі,
педагогика, психология пәндерінің оқытушысы
Алматы облысы, Есік қаласы, Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ БОЙЫНДА ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РОЛІ

Түйін

Баяндамада Ыбырай Алтынсарин шығармаларының жеке түлғаның бойында жалпыадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеудегі мәні баяндалған.

Аннотация

В докладе изложено роль произведений Ибрая Алтынсарина в воспитании общечеловеческих ценностей в личности

Abstract

The essence of the works of ybyrai Altynsarin in the education of universal values in the individual is described

Тәуелсіз Қазақстан үшін рухани бай түлғаны қалыптастыру мәселесі өзекті сипатқа ие болып отыр. Жас ұрпақтың бойына адамгершілік-рухани тәрбиені сіңіртіп, мінез-құлқын тәрбиелеу үшін, жалпы адамзаттық құндылықтарды, адамгершілік ұстанымдарды, еділдік пен өзара кәметті ғұмыр бойы мұрат түтуға бет бұруы қажет. Қазіргі жүйеде тәрбиенің оқытудан басымдылығы және шын мәнісінде оқытуды тәрбиенің бөлігі ретінде енгізу, адам бойындағы рухани құндылықтардың кезін ашу, жарыққа шығару қарастырылады. Алайда, жеке түлға қалыптастыру емес, кемел адам тәрбиелеуге қол жеткізу болып табылады. Сонымен қатар әрбір шәкірттің өз болмысында бар рухани бастауларының кезін ашуға мүмкіндік жасау, олардың адамгершілік болмысы мен шығармашылық елеуінің кемелденуіне, ойы, сезі, ісі бірлікте өмір сүретін, мінез-құлқы жетілген ізгілікті адам болуына жағдай жасауға бағытталған мақсатты білім нәдерісін ұйымдастыру. Мәңгілік құндылықтар туралы тнсінік бере отырып, олардың өзін-өзі тануы, қоғамға риясыз қызмет етуі қарастырылған.

Мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтар адам бойына тумысынан берілген сый және олар адамның рухани дамуының барлық кезеңіне нәр болады. Барлық жалпыадамзаттық құндылықтар – бір адамдықтың қыры. Олар: Ақиқат, Дұрыс әрекет, Тыныштық, Снйіспеншілік, Қиянат жасамау мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтарды іс жнзінде қолданып, оларды адал ниетпен және ақ пейілмен таратып, сол адамның нағыз білімді адам деп аталуы болып табылады.

Жеке түлғаның бойында мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеуде өнегелі өмір сүріп, аты тарихқа алтын өріппен жазылған рухани ұстаздардың өмірлері мен нақыл сөздері арқылы өскелең ұрпақтарымыздың рухани-адамгершілік елеуіні ашып, елеуметтік жауапкершілік, шығармашылық белсенділік, сол сияқты адами және кесіби өсуіне жағдай жасап, кәметеседі. Сол рухани ұстаздарымыздың бірі, бірегейі қазақ халқының ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жнзеге асырған қазақ зиялыларының кешбасшысы, тұңғыш халық ағартушысы қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай күрескен, сөйтіп халық игілігі үшін жан алмай еңбек етудің нлгісін кәрсеткен-Ыбырай Алтынсарин. XIX ғасырдың екінші жартысындағы аса кәрнекті ағартушы-демократ - Ыбырай Алтынсарин Қазақстандағы қоғамдық ой-пікірдің өркендеу тарихында нлкен орын алды. Ол жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне ерекше кәңіл бөлді. Қазақ даласындағы аумалы тәкпелі заманда ұрпақ болашағын ойлап, балалар мен жас жеткіншектердің тағдырына терең нңілген ағартушы - ұстаз.

Ы. Алтынсариннің ұрпағына қалдырған мұрасы – ұлан-ғайыр. Небәрі жарты ғасырға жуық өмір кешкен ұстаздың еңегелі еңбегі жан – жақты зерттеліп, туған халқының керегіне жарауда. Оның күнтізбесіне дейін мектеп оқушыларының еңбегі іспетті «Кел, балалар, оқылық» атты өлеңі елінің білім нәрінен жаппай сусындатып, ғылым мен өнер нәрінен армандауымен кеткен. Ұстаздың тінісінде білім дегеніміз айналадағы ақиқатты тану. Ыбырай салған сара жол – бұл күндері қанатын кеңге жайған, тамырын тереңге жіберген, экономикасы мен мәдениеті дамыған тәуелсіз Қазақстан Республикасының білім шаңырақтарында жалғасын табуда. Ы. Алтынсариннің шығармаларының қайсысын алсаңыз да, ол шығармалардың жеке тұлғаның бойында жалпы адамзаттық құндылықтарды тәрбиелеудегі маңызы өте зор. Ы. Алтынсариннің шығармаларының, соның ішінде еңгімелерінің және өлеңдерінде айтылған мәселелердің елі күнде өзекті.

Бала жанының зергері Ы. Алтынсарин еңгімелерінің бәрі де бәлдіршіндердің жас ерекшеліктеріне орай тілі жеңіл, мазмұнды, тартымды, өмірмен тікелей байланысты, олардың жан дүниесіне әсер етерліктей етіп берілген тәрбиелік мазмұны терең. Аз сөзге көп мағына сыйғызған, мақал-мәтел мен афоризмдерді орынды қолдану арқылы өр еңгіменің тағылымдық мәніне ерекше көңіл аударылған. Ыбырай жас жеткіншектерге ой салатын, тәрбиелік мағынасы мол, түрлі қызықты еңгімелерді көптеп жазуға тырысып бақты. Мысалы, ағартушының «Мейірімді бала» еңгімесі тәрбиелік мағынаға тұнып тұр десек артық айтпағанымыз. Оған дәлел ретінде Сейіт бала туралы мына бір еңгімесіне құлақ түріп көрейік: Сейіт орам тінінде жүгіріп бара жатқанда, бір арбалы келіп, аңдаусыз соғып кетіп, аяғын сындырыпты. Ойбайлап жылап жатқан баланы көріп шошынғаннан шешесі есінен танып қалады. Мұны көрген соң, Сейіт жыламақ тігіл, сынған аяғын орнына салып танып жатқанда да дыбысын шығармай, қабағын да шытпай жатады. Сонда сынықшы кісі:

- Аяғың ауырмай ма, қабағыңды да шытпайсың? - деп сұрайды. Сейіт, шешесі шығып кеткен соң, демін алып, сынықшыға сыбырлайды:

- Ауырмақ тігіл жаным көзіме көрініп тұр, бірақ менің жанымның қиналғанын көрсе, өжем де қиналып, жүдемесін деп, шыдап жатырмын,- дейді.

Сейіт өзінің жас шамасына қарамастан жіберген қатесін тінісінді. Ол екінші рет зар жылап, көз жасын көлдететін болса, ардақты ананың баласының еңіреген даусын ести алмай, талып қалатынын алдын ала сезгендей болды. Онсызда баласының қамын ойлап, зыр жүргіріп жүрген анасына қосымша жүк болмауды ойлады. Ер жігітке тең мінез көрсетті. Ішінен: «анашым сәл шыда өсуіме аз қалды» дегендей сезім қалдырды. Тініс ұйқысын төрт бөлген анасын ерекше қастерлегенін айшықтайды. Ыбырай Алтынсарин «Мейірімді бала» еңгімесінде адамдық қасиеттерді жақсы сипаттаған. Бүгінгінің тілімен айтқанда ана мен бала арасындағы ерекше байланысты психологиялық тұрғыда еркін жеткізген. Бұдан басқа:

1 «Өке мен бала» еңгімесі «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боларсың, азға қанағат етпесең, көптен құр қаларсың» деп, дұрыс өрекет құндылығына тәрбиелейді.

2 «Асыл шөп» еңгімесі - Ол шөп сенің қолыңа тініспей ме деп қорқамын, аты «сабыр» деген, - дейді. Сабырлылық, шыдамдылық, төзімділік, ұстамды болуға тінісіндейді.

3 «Бақша ағаштары» еңгімесі «Кім де кім өзін жеңсе, өз қорқынышын, өз жалқаулығын, өз сенімсіздігін жеңсе бұл өмірде сол жеңіске жетеді», немесе «Өдепсіз өскен адамнан, төртіппен өскен тал жақсы» (мақал) дегендей дұрыс өрекет құндылығына тәрбиелейді.

4 «Байұлы» еңгімесі «Батаменен ер көгереді», «Баталы ұл арымас» - деген халық қағидаларының өміршендігін еңгімеге арқау етіп, жастарды қайырымды, қарапайым өмір, асқақ ой, өз-өзіне сенімділік; іске берілу, ұстамдылық, жағымды ойлау, ізгі жүректі, қамқоршы, болуға тінісіндейді.

5 «Алтын шекілдеуік» еңгімесі «Жылтырағанның бәрі алтын емес дегендей не өнерің де құр сыртына қарап қызықпа, асылы ішінде болар деп, құмарлықты шектеу,

6 «Төкөпперлық» еңгімесі өзін-өзі құрметтеу; қарапайымдылық, кішіпейілділіктен опық жемейсің, төкөпперлік ұятқа қалдырады деп, өмірлік кеңес айтып отыр.

7 «Мейірімді бала», «Шеше мен бала», «Аурудан аяған күншірек» еңгімелерінде қиянат

жасамау, снйіспеншілік қынддылықтарының мөнін ашқан. Қиянат жасамау барлық затқа снйіспеншілік ретінде кәрініс береді. Қиянат жасамау шексіз снйіспеншілікті білдіреді, ғез кезегінде шексіз жанашырлықты білдіреді. Мейірімділік, рақымды болу, адамға жақсылық ету, тәзімділік сияқты жақсы қасиеттерге баулиды.

8.«Әрмекші,қымырсқа, қарлығаш» еңгімесі. «Әрмекші,қымырсқа,қарлығаш қырлы жоқсың, сенде еңбек ет,босқа жатпа»-дейді. Оқушыларды еріншектік, жалқаулықтан бойларын аулақ ұстауға шақырады.

9 Сарандылық пен жинақылық Ннемділікке, ұқыптылыққа қанағаттыққа, қамқорлықа, едептілікке баулиды.

10.«Талаптың пайдасы»талаптылыққа, зеректікке, еңбекқорлыққа тәрбиелейді.

11. «Таза бұлақ»адамгершілікке, ақылға, жақсы істен ғибрат алуға, жақсылық жасауға, мейірімділікке тәрбиелейді.

12. «Қарабатыр»еңгімесінде ғезіндік тұлғасын сақтап қалу; ғез мнмкіндіктерін, дарынын дамыта білу; міндетті түрде «жақсы» мен «жаманды» ажырата білу; ғезінің ниетіне, сөзіне және іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарау; ғезімен және қоршаған ортамен жарасымды өмір снру; адамдарға ерқашан қолынан келгенше көмектесу; ғезінің ішкі «Менін» жоғалтпай, ар-ұжданымен өмір снру; қоғамның игілігі ншін еңбек ету, ннемі кемелденіп отыру деп тнсіндіреді. Достыққа, тәзімділікке, қайырымдылыққа жетелейді

Қортындылай келе, жалпы адамзаттық қынддылықтарды бойына сіңіруге бай мұра Ы.Алтынсарин еңгімелерін шекірттерге оқыту, сыныптан тыс тәрбие сағаттарында қолдану арқылы адамның рухани өсуіне жағдай жасаймыз. Мөңгілік қынддылықтар білімнің негізгі өзегі болып табылады. Жалпы адамзаттық қынддылықтарды адамның бойынан жарыққа шығару ізгілікке апарады, яғни, мінезін өзгертуге болады. Білімгер өзі ншін көптеген жаңалықтар ашады. Жаңа тәжірибе алады. Белсенділіктері артып, мейірімділік, қамқорлық, жанашырлық қасиеттері артады. Бір-біріне деген достық сезімдері бекиді. Риясыз іс істеуді нйренді, жнректері мейірімге толады. Ендігі біздің мақсат білімгерлердің бойынан жалпыадамзаттық қынддылықтарын жарыққа шығарып, ар-ұжданын оятып, жнрекепен ақылға жнгіндіріп, болашақта өр білімгерді керемет рухани кнш иесі деп қарап, демеу жасасақ, қуаттандырсақ, жнрегi нұрға толы, жан -жағына шуағын шашып тұрған мейірімді, адамгершілігі мол, ннемі талпынып тұратын, өз елін, өз жерін, өз тілін, өз отбасын снйетін, еңбекқор, ойы, сөзі, ісі бірлікте болатын кемел адам тәрбиелейтініміз сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1.«Ыбырай Алтынсарин тағылымы» жинақ
2. Қазақ хрестоматиясы, I том
3. «Қазақ хрестоматиясы» Ыбырай Алтынсарин еңгімелері.
4. «Таза бұлақ» Ыбырай Алтынсарин кітабы
- 7.<https://u-s.kz/publ/6378-y-altynsarinn-gmelern-trbielk-mn.html> интернет желісі

ӨОЖ 541.18

Б.У.Салихова,

№2 Алматы мемлекеттік гуманитарлық-педагогикалық колледжі,
арнайы пәндер оқытушысы,
Алматы облысы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ - ҚАЖЕТТІЛІК

Тңйін

Ы. Алтынсариннің педагогикалық жнйесінде Қазақстан жағдайында алғаш рет жалпы педагогика, дидактика және методика саласының аса маңызды ғылыми принциптері қолданыла бастады: оқытудың кәрнекілігі, тәжірибе мен бақылау, оқытудың белгілі мақсатқа қырылуы, сынып

жұмыстары мен сыныптан тыс жұмыстардың түрлері жнзеге асырылды. Педагогика, технология елеміндегі жаңалықтарға нңілу, оны зерделей, зерттей отырып іс-тєжірибеге пайдалану, өзінiн технологиясын қалыптастыру – заман талабы.

Аннотация

Впервые в Казахстане педагогическая система Ы.Алтынсарина стала использоваться в важнейших научных принципах в области общей педагогики, дидактики и методики: визуализация обучения, практика и контроль, целенаправленное обучение, аудиторная и внеклассная деятельность. Ориентация на инновации в мире педагогики, технологий, их изучение, применение на практике, формирование собственной технологии – требования времени.

Abstract

For the first time in Kazakhstan, the pedagogical system of Altynsarin began to use the most important scientific principles in the field of general pedagogy, didactics and methods: visualization of learning, practice and control, purposeful learning, classroom and extracurricular activities. The requirements of the time are focusing on innovations in the world of pedagogy, technology, their study, application in practice, the formation of own technology.

Тғйiн сздер: қажеттілік, педагогика, реформа, инновация, формация, нйлестіруші, білім, бесеке, қабілетті, тежірибе.

Қазақ халқының ғасырлар тереңінен келе жатқан бай рухани мұрасы бар. [Қазақ халқы фольклорға бай](#), онда халық педагогикасы мен кешпенділердің халықтық психологиясының барлық реңктері шоғырланған.

Бұл жерде қазақ даласының ұлы Ыбырай Алтынсарин дңниеге келді. Ол Қазақстан тарихына кәрнекі ағартушы, педагог, ақын, қоғам қайраткері ретінде есте қалды.

Ы.Алтынсариннің педагогикалық кезқарастары білім беруді дамыту тарихында маңызды рөл атқарады. Оның оқу-жаттығулары тұлғас және бірегей педагогикалық жнйе болып табылады, онда кештеген педагогикалық [мәселелер кәрiнiс тапты](#), оқытудағы жалпы педагогикалық, дидактикалық және едістемелік [кәрнекілік ұғымдары](#), тежірибе мен бақылау енгізілді.

Өзінiң ағартушылық-педагогикалық қызметінде Ы.Алтынсарин тұлғаның адамгершілік негіздерін тәрбиелеуге және мектеп пен тәрбие нрдісінің маңыздылығы мен рөліне кеш кешік бөлі.

Ы.Алтынсариннің тарихи-педагогикалық еңбектері Қазақстандағы Халықтық білім беру мен мектеп ісінің даму тарихымен және қазақ [халқының мәдениетін дамытуға](#), Халық педагогикасы саласындағы мәселелерді езірлеуге арналған.

Ы.Алтынсарин «ағартушылық – қоғамдық өмірдің барлық жақтары прогресінің негізінде жатыр» деп санады. Дел осы білім [өмірлік игіліктерді құруға](#), нлденген қоғамды құруға мнмкіндік береді, ал надандық пен білімнің болмауы адамды тағдырдың алдында дерменсіз етеді.

Тек шаршамай ғылым мен білімді меңгеруге ұмтылатын адам ғана өз өмірі ншін тыныш болуы мнмкін. Адамдар ншін қарапайым және тнсінікті сөздер. Ы.Алтынсарин [олардың санасына білім алу](#), шынайы білім алу қажеттілігі идеясын жеткізуге тырысты.

Ы. Алтынсарин педагог мамандығы – ең керемет, бірақ сол уақытта – ең қиын мамандық деп санады.

Ал ХХІ ғасыр нағыз ұстазы қандай болмақ? Қазіргі заманда Егеменді еліміз, теуелсіз жеріміздің болашағы жас өсіп келе жатқан ұрпақ қолында. Сол ұрпақты тәрбиелеуде ұстаздар сан түрлі едіс-тесілдер қолдануда. Қазіргі таңда мұғалімдер алдында білім жнйесін, заман талабына сай нйлестіре, жаңа нлгіде жнргізу міндеті туындап білімге бнкіл оқу-едістемелік жнйеге жаңа талаптар қойылуда. Бұл дегеніміз мұғалім білім берудің тиімді жолдарын қарастыруы керек деген сөз.

Оқитын пен қаншалықты жаңа, бағалы болса да, мұғалімнің шеберлігі қандай жоғары болсын, мұғалім оқушының өз белсенділігін туғыза алмаса, берген білім кнткен

нәтиже бермейді. Сондықтан болашақ ұрпаққа әлемдік деңгейде білім беру, орта білім мақсаттары мен міндеттеріне, мазмұнына жаңаша қарау – басты міндеттердің бірі.

Қазіргі заман мұғалімі – рухани дамыған ері елеуметтік тұрғыдан есейген, педагогикалық құралдардың барлық түрлерін шебер меңгерген білікті маман, өзін-өзі ердайым жетілдіруге ұмтылатын шығармашыл тұлға. Ол «жоғары білімді шығармашыл тұлғаны қалыптастырып, дамыту үшін жауапты» делінген. Мұғалімнің кәсіби білігін шыңдаудың нәзіксіздігі, оның шығармашылық қабілетінің дамуының кепілі және өзіндік жеке педагогтік тәжірибесінің дамуының алғы шарты. Ұстаздың кәсіби шеберлігінің негізі, біріншіден, мұғалімнің өмірге кезқарасы, оның идеялық нанымдарында жатыр. Екіншіден, пәнді жетік білуі, ойын оқушыларға жеткізу үшін жан-жақты, терең дайындықпен баруы, оқушылар бойына едеп, едет, дағды сияқты жақсы қасиеттерді сіңіруі, моральдық нормаларды білуі тиіс. Үшіншіден, оқыту мен тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерін міндетті түрде меңгеруі тиіс.

Білім берудің ұлттық моделіне кешкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, практикалық қызметте педагогикалық нәйлестіруді шебер меңгерген психолог, педагогтік диагностика қоя білетін іскер мұғалім қажет. Күнделікті іс-тәжірибеде мұғалімнің кәсіптік білімін кәтеруге мектеп ішінде де жағдай жасау керек.

Президенттің халыққа жолдаған Жолдауларында айқындық кәрсеткен білімді жетілдіруге арналған әлемдік Кембридж тәсілін енгізу кеңінен қолға алынды. Бағдарламаның жаңаша оқу тәсілдерін меңгеріп, оны іс-тәжірибеде қолдану және мұғалімдердің оқушыларды ХХІ ғасырға қалай дайындау керектігі жөніндегі мәселені шешуге бағытталды.

Сабақты жаңа технология әдістерін қолдану арқылы жүргізу – оқушының өзін-өзі дамытуына, өз біліміндегі олқылықтарды өзі тауып, өз сұрағына өзі жауап іздеп жан-жақты білім алуына кәмектеседі.

Ұлттың рухани-экономикалық, елеуметтік тұрғыда өсіп-жетілуі білімнің мазмұны мен маңызына, оған деген кезқарасқа тікелей қатысты. Ал жеке тұлға мен қоғам құндылықтарын қалыптастыру барлық кезеңдерде өзекті мәселе болып келгені мәлім. Олай дейтініміз, осы рухани-адамгершілік құндылықтардың мәні, тәрбиелік маңызы туралы ғұламалар, ұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин өз еңбектерінде құнды ой-пікірлерін кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырған. Ғасырлар қойнауынан жеткен жәдігерлердің әнегелік сипаттарын, тәлімдік тәсілдерін тиімді қолдансақ, ғабраттың нағыз қайнар кезінен сусындаймыз. Ағартушы-жазушы, кеменгер, ғұлама-ұстаз Ы.Алтынсарин еңбектерінде баланы елін, жерін сньюге, табиғатты аялауға, имандылыққа, едептілікке, қайраттылыққа, еңбек етуге тәрбиелеудің ұлт табиғатына лайық небір тамаша әдістері ұсынылады. Ы.Алтынсарин адам тәрбиесіне зор мән берген.

Мысалы, біздің колледж білім алушыларға «Бастауыш білім беру», «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» мамандықтары бойынша білім беруде. Осы мамандықтарға сабақ беретін ұстаздар әр сабағында, кураторлық сабақтарда Ы.Алтынсарин тұжырымдарын ескеріп, еңбекке, сыйластыққа, әнерге деген снйіспеншілікті тиімді әдіс-тәсілдер арқылы нйретіп, тәрбиелеуде.

Оқушыларға және білім алушыларға білім беруде, тәрбиелеуде Ыбырай атамьздың өмірінің, педагогикалық идеяларының әнегелі тәрбие беретін жақтары жеткілікті. Себебі, Ыбырай Алтынсариннің бнкіл өмірі, еңбектері, негізінен «нлгілі-әнегелі адам тәрбиелеу ережесі» десе де болады. Ыбырай мұрасын мәнгілік әнеге мектебі дейміз. Қазіргі таңда жан аямай кәсіп қылудан безінетін, ұрлық пен қулықты қызық кәретін жастар да бар, соларды жақсы мінез-құлық пен имандылыққа нйрететін, ел болып ер жетуімізге жол нұсқайтын асыл мұра – Ыбырай Алтынсарин мұрасы. Оның шығармаларындағы терең ойды мұғалім өзі терең тнсінгенде ғана баламен жнгізілетін білім және тәрбиелік істері нәтижелі болмақ.

Сол кездегі қоғамның санасын Ыбырай Алтынсарин педагогикалық жнйемен баяндап, эстетикалық таныммен, пәлесапалық қағидаларымен тұжырымдап отырды. Қазіргі таңда ұстаздың сабағында жаңа технология әдіс-тәсілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас

жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұлғаның келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, едептілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге нұрланады. Осының барлығының негізінде Ыбырай Ұстазымыздың ұсынған әдістемесі жатқаны сөзсіз.

Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, ынтымақтастық идеясы, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты өзгертті. Мұнда мұғалімнің кәсіби-әдістемелік шеберлігінің маңызы зор. Қазіргі жаңалық деп жүрген ынтымақтық, ізгілендіру идеясын сол кездің өзінде-ақ Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған болатын.

Еліміздің ең алғашқы бір проблемасы жастар проблемасы болып есептеледі. Ендеше бүгін алда қойған мақсат Ыбырай Алтынсаринның еңбек, тәртіп, тәрбие идеяларына тоқталып, қазіргі заман талабымен ұштастыру. Данышпан ұр оқушыны біртұтас жасампаз тұлға деп қарайды. Сондықтан жеке адамның бойынан жоғарыда айтылған адамгершілік қасиеттерінің бірі табылса, біртұтас мінез қалыптасады. Бұл ұстаздардың оқушыларға дұрыс, жүйелі, табанды тәрбиеленуімен, балаға дұрыс талап қоя білулерімен жүзеге асырылады және ұзақ уақытты қажет етеді.

Бүгінгі адамзат қоғамындағы материалдық және рухани байлықтың бәрі де адам еңбегінің нәтижесі арқылы жүзеге асады.

«Еңбек – байлық атаулының негізі. Ол бүгінгі адамзат өмірінің бірінші алғы шарты. Адамның өзін жасаған еңбек», -деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде тұлғаның кәсіпін көрсеткен.

Сол адамзат қоғамы тарихымен тығыз бірлікте жасап келе жатқан жасампаз тәрбие нысаны – еңбек пен кәсіпке нұрланады, оның еңбегін нәтижесі ету. Өзім өткізетін бейнелеу өнері және технология сабақтарында, ИФ-45 тобында өткізетін кураторлық сағаттарда, бағдарлама бойынша тақырыптарды оқытқанда қазақ халқының қолданбалы өнерінің тарихы, түрлері жайында мәтіндер құрастырып, орынды пайдаланамын, халқымыздың еңбекке баулу тәсілдеріне назар аударамын, оқудың құлпыттық сипатын ескеріп, ата-бабаларымыздың қонақжайлық, еңбекке ілтипат, кішіге қамқорлық жасау, мейірімділік, еңбекті бағалау т.с.с. тәсілдерді кеңінен қолданамын.

«Ұр уақытта бала білімін алға қояшы ұстаз еңбекшіне қол жеткізу жолында талмай талаптанып, шаршамай еңбектенеді. Еліміздің дамып, өркендеуінің бірден-бір маңызды жолы – білімді болу. Сондықтан қолда бар амалдарды тиімді пайдалана білу сіз бен біздің еңбегімізде!

Өзіңізге берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкіртінің жанына нұр құйып, өмірде өзі де бақытты болып, өзгелерді де бақытқа жеткізсем деп жүретін ұстаз болайық.

Қазіргі заманның жаңа формациядағы мұғалімі – баланың жеке басының дамуына педагогикалық жағдай жасай алатын рухани жағынан таза, дүниеге тік қарайтын, қоршаған ортамен жүйелі байланыс орната алатын, білімнің заманауи жаңа мазмұнымен қаруланған, елемдік бәсекеге қабілетті жаңа ұрпақ өсіріп, дамытып жетілдіретін мұғалім болуға тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы, 1991 ж.
2. «Қазақ тілі мен әдебиет» журналы. 2008 ж., № 4,5
3. «Бес ғасыр жырлайды». Алматы, «Жазушы», 1989ж, I том
4. «Өзіндік таным» № 2, 2007 ж, № 5-6 2006 ж
5. Ы. Алтынсарин «Өнер білім бар жұрттар» Алматы, 1989 ж
6. Ы.Алтынсарин . «Таңдамалы шығармалары».320 бет
7. Ы.Алтынсарин тағылымы. Құрастырған М.Жармұхамедов
8. Мұғалімге арналған нұсқаулық 4- 6 бет
9. «Қазақ Ұлттық Энциклопедиясы», 4 – том
10. «Білімді ұрпақ – ұлт болашағы» 30.12.2011.

Салмагамбетова С.С.,
преподаватель, Костанайский строительный колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

ОБУЧЕНИЕ ПРОИЗНОШЕНИЮ, ЛЕКСИКЕ И ГРАММАТИКЕ СТУДЕНТОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Аннотация

В данной статье говорится об обучении лиц с особыми образовательными потребностями в обучении, проблемах в обучении, решении задач, стоящих перед преподавателем профессионального иностранного языка через способы и методы работы в коррекционной группе обучающихся.

Түйін

Бұл мақалада арнайы білім беру қажеттіліктері бар адамдарға оқыту, оқу проблемалары, студенттердің тізету тобындағы жұмыс едістері мен едістері арқылы кесіби шет тілі мұғалімінің алдында тұрған мәселелерді шешу туралы айтылады.

Abstract

This article talks about teaching people with special educational learning needs, learning problems, solving problems facing a teacher of a professional foreign language through methods and methods of work in a correctional group of students

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, образовательные технологии.

Использование педагогического наследия И. Алтынсарина педагогами актуально, это веление времени. Передовые учителя всего Казахстана применяют его педагогические идеи на практике, казахский народ и мировое передовое поколение любит, чтит и помнит его стихи и прозу. На его методику преподавания большое влияние сыграло методические идеи наставника, старшего товарища и друга Н.И. Ильминского: "... Методу учения я занял у Вас; даю им сначала названия предметов, исключительно слова, относящиеся к имени существительному; потом названия качества предметов - имени прилагательному; потом соединения названий предметов с их качествами, далее - глаголы, а потом сопряжения и склонения слов, род и число...".

Инклюзивное образование для лиц с особыми образовательными потребностями – это планомерная реализация стратегических задач Казахстана, одна из которых – обновление содержания образования на всех его уровнях. Первым условием в решении данной задачи является формирование особого типа сознания, основанного на духовности, культуре и традициях народа Казахстана. Лицам с особыми образовательными потребностями должны быть предоставлены такие условия обучения, при которых они могли бы полностью реализовать свои способности в соответствии со своими собственными интересами и интересами общества. Актуально этот вопрос проявляется в деятельности по вовлечению людей, имеющих определенные физические особенности в социальную среду. Перед нашим обществом стоит острейшая проблема – вовлечение наших сограждан, имеющих некоторые особенности физического развития в социум, проблема их активной адаптации, социализации и развития в рамках общества и на благо общества. Решением этой проблемы является вовлечение студентов с особыми образовательными потребностями в образовательный процесс, социализация студентов с ООП в современном обществе, создание активной поведенческой установки у студентов с ООП на уверенное позиционирование себя в современном обществе; умение превращать свои недостатки в достоинства [1, с. 17-25]. Занятия иностранным языком благотворно влияет на развитие

восприятия, внимания, воображения, мышления, помогает воспитывать у них усидчивость, аккуратность, трудолюбие, ответственность. Вся учебная деятельность организуется с учетом возрастных особенностей обучающихся, уровня формирования тех или иных умений и нацелена на поддержание у них оптимизма и уверенности в своих силах. Они не только обучаются, но и быстрее адаптируются, учатся общению.

Обучение произношению студентов с особыми образовательными потребностями начинается с самых первых уроков и продолжается на протяжении всего курса изучения студентами иностранного языка [1, с. 54-58].

Первые пять вводных уроков используются для постановки произношения. Студентам с особыми образовательными потребностями нужно предварительно объяснить и продемонстрировать артикуляцию звуков к осознанному подражанию диктору. Усвоение произношения должно осуществляться через хоровую и индивидуальную работу.

Устные вводные кроки, устное опережение, при котором ознакомление студентов ООП с учебным материалом и тренировка осуществляются на типовых предложениях и внимание сосредоточено не только на артикуляции звуков, но и на ударении, ритме и мелодии.

Применение произносительных навыков, приобретенных в ходе тренировки, осуществляется в устной речи и при выполнении студентами речевых упражнений.

Обучение лексике начинается с ознакомления студентами ООП со словом, его формой значением и употреблением, которое может осуществляться с помощью преподавателя или самостоятельно. На первом курсе лексику вводит преподаватель в устной речи, затем он знакомит студентов ООП с графической формой слов и предложений, в которых эти слова употребляются. При этом используются упражнения: Прочитайте за учителем, когда учащиеся только приступают к чтению, и прочитайте с учителем и запомните новые слова, когда они могут сами прочитать, но им еще нужна помощь учителя. Во втором полугодии возможно ознакомление с новыми словами с помощью упражнения Read with the teacher and study the use of the new words. Здесь учитель выступает в качестве интерпретатора и помощника в работе учащихся [3, с.31-35].

Тренировка и закрепление лексики осуществляется на разнообразных упражнениях: устных и письменных - многократное воспроизведение слова, словосочетания, предложения с ним, чтение предложений по подстановочной таблице и в других упражнениях и письменное выполнение упражнений.

Усвоению слов и контролю понимания их значения способствуют такие упражнения, как: прочитайте и выпишите слова, обозначающие, например, the disaster, Прочитайте за учителем названия изучаемых natural disasters, опишите их и дайте русские эквиваленты. Прочитайте предложения, употребив нужные по смыслу слова (Module 2 Natural Disasters).

Применение лексики осуществляется в ходе выполнения речевых упражнений, когда внимание учащихся направлено на выражение мысли, с помощью включения в высказывание усвоенных слов, а также при чтении и понимании текста, что активизирует мыслительную деятельность учащихся. В качестве примера возьмем слово hit (Module 2 Natural disasters). Слово неоднозначно, поэтому используется перевод-толкование. Учитель произносит его перевод и примеры использования: 1) успех It is as good as a hit; 2) удар, ударить по- a wall of water hit the coast; 3) наносить ущерб the government issued the damage the earthquake hit.

Учащиеся отрабатывают их в различных словосочетаниях: volcano hit, winter huge hit, earthquake hit, tsunami hit. And such questions: In what country do volcanoes hits often occur? What do you do if tsunami hit during your summer holidays? Did you hear about these disasters hit? Необходимо, чтобы ученик ответил хотя бы на один из вопросов. Высказывания учащихся носят мотивированно коммуникативный характер. Учащиеся должны усваивать слов как отдельную лексическую единицу, а также в сочетании с другими словами в различных высказываниях, устных и письменных. Это обеспечит усвоение формы слова, его значения и употребления. Только при таких условиях можно ожидать, что учащиеся будут

хорошо усваивать лексику, так как обогащение их словаря новыми словами будет осуществляться в процессе повторения ранее усвоенных.

Учебником предусмотрена интенсивная работа над словами, что будет препятствовать «утечке» слов из памяти учащихся при условии, если учитель использует рекомендуемые приемы работы и многочисленные упражнения. Особого внимания заслуживают упражнения на словообразование: конверсия screen- to screen, словосложение: master-shop, calorie-intake, spray-on fabric, bio-fuel, well-being аффиксация kind-kindness-unkindly и догадку о значении интернациональных слов.

Придавая большое значение самостоятельной работе учащихся над лексикой, учителю следует обращать внимание на лексику, связанную с технической, строительной тематикой, и рекомендовать учащимся при чтении текстов выписывать такую лексику в тетрадь, находя ее значение в англо-русском словаре.

Обучение грамматике осуществляется в двух направлениях: практически – в структурах, типовых предложениях и теоретически – осмыслением грамматического явления, изложенного в грамматическом справочнике.

Работа с грамматическим справочником осуществляется учащимися сначала в аудитории под руководством учителя, а затем самостоятельно во внеурочное время. Объем грамматического материала довольно большой, поскольку необходимо обеспечить учащимся возможность практически пользоваться английским языком в устной речи и чтении [4, с. 25] .

Так, к концу первого года обучения, должны быть усвоены все основные временные формы английского языка, что естественно создает благоприятные условия для развития устной речи и чтения. Например, возьмем модальный глагол can I can read scientific texts. Can you speak about Alexander Fleming invention? Yes, I can. No, I cannot. В усвоении этих структур используется устное опережение. Учащиеся тренируются в правильном произнесении структур и употреблении их. Возьмем такой прием: -I can understand non-fiction story. Can you understand it, Dastan? What about you, Danil?

- I can understand, too.
- I can use Mendeleev periodic table. Can you use it, Timur?
- I can use this periodic table, too.
- Cameron can combine Avatar scenes with computer. What about you, David?
- No, I can't.

Далее учащиеся отвечают примерно на следующие вопросы:

Can you count fast? Can you fall asleep quickly? Can she translate well? Can he read for pleasure?

Можно стимулировать высказывания учащихся с помощью картинок, изображения, например разные средства передвижения.

- Look at the pictures and say what the people can do?
- The man can drive an engine (an auto-crane, a train) Can help... Can carry...Can load ...

После устной отработки структур учащиеся приступают к выполнению упражнений по учебнику. Они прослушивают аудиозапись. Читают и пишут, составляют диалоги. Часть упражнений выполняется на уроке, часть во внеурочное время, где они могут отработать с грамматическим справочником для лучшего осознания усваиваемого материала.

Идеи Ибрая Алтынсарина особенно актуальны в наши дни, когда развивается в условиях новых реалий суверенный Казахстан, отводя главное место естествознанию, обучению русскому и казахскому языку, иностранным языкам. Именно такая постановка вопроса актуальна сегодня, когда мы говорим об утверждении владения знаниями казахским, русским, английским языками как нормы жизни в нашей стране.

Список литературы

1. Банч Г. 10 ключевых пунктов успешной инклюзии / Г. Банч; пер. с англ. А. В.Рязановой // Аутизм и нарушения развития, 2010. – 17-25 с.

2. Бондарева А. В. Реализация инклюзивного образования на уроках английского языка/А.В. Бондарева - Молодой ученый, 2017. - 54-58 с.
3. Грузинова Т. А. Дети с ограниченными возможностями: мифы, реальность, пути интеграции / Т.А. Грузинова - Директор школы. Экспресс-опыт, 1999. – 31-35 с.
4. Школа, открытая для всех: пособие для учителей общеобразовательных школ, работающих с детьми-инвалидами / под ред. Е.Н. Брешенкова - Тула, 2016. - 25 с.

ЕОЖ 82.09 (574)

**Р.О.Сарбасова,
Техника ғылымдарының магистрі, Белагор негізгі орта мектебі,
Ақтөбе облысы,
Ақтөбе қаласы, Қазақстан Республикасы**

ТӘРБИЕЛІ ПҰШАҚ-ЖАРҚЫН БОЛАШАҚТЫҢ КЕПШІ

Аннотация

Дүниедегі жақсы атаулы кәсіптің нәсірімен, ананың ақ сәтпен бойымызда дарып, сіңеді.

Аннотация

Хорошие вещи впитываются и поглощаются солнечным светом и молоком матери.

Annotation

Good things are absorbed and absorbed by sunlight and mother's white milk

«Еңбек-байлық атаулының негізі. Ол бәрі адамзат өмірінің бірінші алғы шарты. Адамның өзін жасаған еңбек»-деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде тұжырымдап көрсеткен.

Сол адамзат қоғамы тарихымен тығыз бірлікте жасап келе жатқан жасампаз тәрбиенің нысаны-еңбек пен кәсіпке нәсірету, оның еңбегін нәсімді ету. Өзім кәсіби қазақ тілі сабақтарында бағдарлама бойынша тақырыптарды оқытқанда қазақ халқының қолданбалы өнерінің тарихы, түрлері жайында мәтіндер құрастырып, орынды пайдаланамын; халқымыздың еңбекке баулу тәсілдеріне назар аударамын; оқудың құлттық сапасын оятумен бірге ата-бабаларымыздың қонақжайлық, нәсікпен ілтипат, кішіге қамқорлық жасау, мейірімділік, еңбекке нәсірететін өділ- тәсілдерді қолданамын. Қазақ тілі сабағын нәсімі құлттық педагогикамен ұштастыруды кәздеймін.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі тәртіпке зор кәңіл бәлген «Тәртіптің шындыққа айналауы тәртіптілік сезімін тудырады»-деген ұлы ұстаз. Тәртіп деген педагогикалық ұғымға Ыбырай Алтынсарин терең талдаулар жасайды. Ол бірде тәртіп-тәрбие құралы десе, бірде тәртіп-тәрбиенің нәсіжесі деген анықтама береді. Ал бұл халық педагогикасындағы «тәрбие-тәртіптің құлы» деген нәсінікке жақын. Сондай-ақ тәртіп оқушының мектеп ережесіне бағына білу.мен шын еркіндіктің табиғи бірлігі дегенді де ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин жазған. Міне, кезінде аса кәргендікпен кәпшілікке ұсынған осы ұғым тұжырымдары қазір де мұғалімдердің қажетіне жарап жүр.

Еңбекті қадірлеу-оның шығармаларының басты тақырыбы өсіет, өнеге айта отырып, ой саларлықтай салмақ тастады. Адамның мінез-құлқын қалыптастыруда тәрбие рәлінің ерекшелігіне тоқталып, «бағып-қағып нәсікпен мән бер бала тәрбиесіне» жеміс ағашын өсіруші бағбан еңбегімен парапар. «Дүниедегі жақсы атаулы кәсіптің нәсірімен, ананың ақ сәтпен бойымызда дарып, сіңеді»-деп тұжырым жасайды.

Ыбырай өңімелерінің ішіндегі ең бір шоқтығы биік шығармасы - «бай баласы мен жарлы баласы».Қазақ қоғамындағы өмір шындығын, тап жігін аша отырып, ауыр тұрмыстың ыстық қазынасында пісіп, шығып тағдыр тауқыметін кәрген кедей баласының еңбек қорлығын баяндайды. Мұғалім өз сабағында осы мәселеге кәңіл қойып, нәсіретудегі мақсат: Асан мен Нәсікпен салыстырмалы мінездеме бере отырып, кедей баласының сабырлығы мен кәргендігін,

еңбеккер ғмірге икiмдiлiгiн; екiншiсiнiң шыдамсыздығын жинақтай отырып, жазушының айтайын деген ойын, шығарманың идеялық мазмұнын айқын тiсiндiру. «Талаптың пайдасы» деген еңгiмесiнде Ыбырай Алтынсарин еңбектенсең, талаптансаң, мақсат- мұратыңа жетерсiң-дей келiп осы идеяны ашып кәрсетедi. Балаға бiлiм берудегi еңбекке баулудың рәлi ғте зор деген ой тастайды. Ыбырай Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тәрбиелеу, оқыту ғз еңбегiнiң нәтижесiн кәруге, одан қанағат, леззат алуға нйретедi, еңбек етiп нйренген адамға бiлiм беру жеңiлiрек болады деген пiкiр пұсынады.

Бiлiм мен тәрбие берудегi Ыбырайдың алға қойған мақсаттарына тоқталсақ, жоғарыда айтылғандай: оқушыларға жан-жақты және кең кәлемде бiлiм беру; мұғалiмнiң рәлiн жоғары кәтеру, оқулықтардың сапасына кәңiл аудару; оқу бағдарламаларын ннеми жетiлдiрiп, толықтырып отыру; оқушылар бiлiмiн қосымша материалдармен толықтыру; Ыбырай Алтынсарин адамгершiлiкке тәрбиелеу идеясын кәтердi, оны шешу жолдарын iздестiрдi.

Тәрбиенiң қазiргi бiз пайдаланып жнрген кай саласын да Алтынсарин еңбектерiнен табуға болады.

Бiлiм беру сапасын жақсартудың бiрден-бiр жолы - жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалiм оқушының табиғи дарын, қабiлетiн ащу арқылы жас ерекшелiгiн ескере отырып, технология элементтерiн тиiмдi пайдалану керек бiр сабақтың барысында бiрнеше технологияны кезекпен, тиiмдi, оқушыны жалықтырмай жнргiзуге болады. Сабақ - пұстаздың кәп iзденуiнен, кәп еңбектенуiнен туатын педагогикалық шығарма. Кезiнде Алтынсарин да мұғалiмдерге дәл осындай талап қойған болатын. Бұл Ыбырай Алтынсариннiң педагогикалық иделарының ғмiршендiгiн-байқатады. Мұғалiмнiң беделiн кәтере отырып, Ыбырай Алтынсарин мұғалiмге талап қойған.

Қазiргi оқыту едiстемесiнде қолданып жнрген кәптеген технологияларда бар. Сын тпұрғысынан ойлау, деңгейлеп - саралап оқыту, проблемалық оқу, интерактивтi, белсендi оқыту т.б. - қайсысын алсақ та негiзiнде Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. Осы жерде «Новое - это хорошо забытое старое» - деген сөзбен келiспеуге болмайды. Техникалық - кәсiптiк бiлiм беруде модульдiк оқыту технологиясы ғте тиiмдi екенi даусыз.

Сондай - ақ арнаулы пән сабақтарында В.Ф Шаталовтың технологиясына сай тiрек-сызба едiстерi тиiмдi. Мысалы, кәсiби қазақ тiлi сабақтарында тiрек-сызба арқылы, тiрек конспектiлердi пайдалану арқылы рәлдiк- ойындар арқылы оқушының сәйлесу мәдениетiн дамытуға пiхiр таластыра бiлуге нйретемiн.

Қазiргi заман талабына сай бiлiм беру жнйесiнiң тиiмдiлiгiнiң басты кәрсеткiшi-бiлiм сапасы мұғалiмнiң негiзi мiндетi-оқушыны бiлiмге, ғз бетiнше iзденiске және шығармашылық жпұмысқа баулу болып табылатыны бәрiмiзге белгiлi. Елбасының жолдауында: «Бiз бнкiл елiмiзде елемдiк стандарттар деңгейiнде сапалы бiлiм беру қызметiне қол жеткiзуге тиiспiз» делiнген.

Қазiргi жас буын жан-жақты терең бiлiмдi, саяси- экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейi жоғары болса, тәуелсiз мемлекетiмiздiң мықты тiрегi болатынына сенiмiмiз мол.

Ыбырайдың да алға қойған мақсаты-қайткен кннде де «қалың елi, қазағым» терезесi тең кәсегелi, кәргендi мәдениеттi, ғнерi ғркендеген ел қатарына қосу болатын. Осы жолда сан кедергiлерге кездесiп, «мыңмен жалғыз алысып», аңсаған арманға жету жолында бойдағы бар кнш- қайратын, ақыл-парасатын сарп еткен Ыбырай да қалың бпұқараны шынайы қамқоршылары бола бiлдi. Ыбырай идеяларын дамытып, қоғамда пайдалана бiлу нлкен бiр жетiстiк.

Әдебиеттер тiзiмi

1. Ақылжанов М. Қазақ ағартушыларының қоғамдық саяси кәзқарастарының қалыптасуы. А, 1975.
2. Дербiселин Е. Едебиет туралы толғаныстар. А, Ғылым .1990.

3. Жарықбаев Қ. Қазақ ағартушылары жастарды тәрбиелеу туралы. А, 1965.
4. Кәкішев Т. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. А, Санат. 1994.
5. Керімбаев Н. Жасымда ғылым бар деп ескермедім. А, Рауан. 1995.

ӨЖ 1751.82

Н.С.Сапарғалиева,
М.Ғуезов атындағы педагогикалық колледжі, педагог
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ӘМІРШЕНДІГІ

Аннотация

В данной статье рассказывается о жизнеспособности произведений просветителя, общественного деятеля Ибрая Алтынсарина. Речь идет и о том, почему рассказы и другие произведения, написанные два века назад, до сих пор не утратили своей актуальности. В центре внимания становится тот факт, что, проанализировав несколько произведений писателя, проблемы того времени не утратили своей ценности и в наши дни. Также рассказывается о том, какие произведения автора читаются в обновленной системе образования, приводятся конкретные примеры различий в обучении современных обучающихся. Кроме того, особое внимание уделяется воспитательной части рассказов Ибрая Алтынсарина, которые до сих пор звучат среди населения страны. В целом, большая часть его произведений связана с трудом, нравственностью, образованием. Как известно, творчество Ибрая Алтынсарина имеет большую ценность и хорошее воспитание.

Түйін

Аталмыш мақалада ағартушы пұстаз, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсарин шығармаларының әміршендігі туралы айтылады. Екі ғасыр бұрын жазылған еңгімелер мен өзге туындылардың не себепті елімізге дейін өзінше құндылығын жоғалтпағаны жайында да сөз етіледі. Жазушының бірнеше туындыларын талдап, сол кездегі мәселелердің қазіргі күнде де өз құндылығын жоймағаны басты назарда болады. Жаңартылған білім беру жүйесінде автордың қандай шығармалары оқылатыны туралы да айтылып, қазіргі білім алушылардың оқуындағы өзгешеліктерге де нақты мысалдар келтірілген. Сонымен қатар, Ыбырай Алтынсариннің қазіргі күнге дейін ел арасында айтылып жүрген еңгімелерінің бөлігін талдап, олардың тәрбиелік мәніне де ерекше көңіл бөлінеді. Жалпы, шығармаларының көп бөлігі еңбекке, адамгершілікке, білім алуға қатысты болғандықтан сол тақырыптағы еңгімелері тілге тиек етілген. Ыбырай Алтынсариннің еңбектерінің құндылығы мен беретін тәрбиесі мықты болғандықтан қайраткердің шығармалары да пұзақ жасайтыны белгілі.

Abstract

this article describes the viability of the works of the educator, public figure Ibray Altynsarin. We are also talking about why stories and other works written two centuries ago have not yet lost their relevance. The focus is on the fact that, having analyzed several works of the writer, the problems of that time have not lost their value even today. It also tells about which works of the author are read in the updated education system, provides specific examples of differences in the training of modern students. In addition, special attention is paid to the educational part of the stories of Ibray Altynsarin, which are still heard among the population of the country. In general, most of his works are related to work, morality, education. As you know, the work of Ibray Altynsarin has great value and good upbringing.

Түйін сөздер: Ыбырай Алтынсарин, пұстаз, еңгімелер, еңбек, адамгершілік, білім, жаңартылған жүйе.

«Мен үшін жақсы мұғалім бәрінен де артық, ғйткені мұғалім – мектептің жүрегі», - деп пікір білдіріп, ғзінің ғұмырын қазақтың қара домалақ балаларын оқытуға ғрі білім ордасын ашуға сарп еткен Ыбырай Алтынсарин ғр қазақтың жүрегінде [1,14]. Кғрнекті ағартушы-педагог ретінде ел есінде қалып, жазу болып танылған Ыбырай Алтынсариннің этнограф ғрі қоғам қайраткері екені де жақсы белгілі. Талайлардың сауатын ашуға кғмектесіп, қазақтың қолына кітап ұстатқан ұстас есімі қазіргі күнге дейін құндылығын жоғалтпағаны Ыбырай Алтынсариннің сіңірген еңбегінің кғрінісіндей-ақ.

Терең ойшыл, талантты ақынның аты ғана емес, шығармалары да бүгінгі күнге дейін ғзекті болып табылатыны белгілі. ғрбір айтқан сғздерінен ақылдың иісі аңқып, ғрбір жазған еңгімесі тербиелік мәнге толып тұрған Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын еңбектеген баладан еңкейген қартқа дейін біледі. Ақынның бір ғана «Кел, балалар, оқылық» ғлеңінің ғзінде терең мән мен мағынаның жатқаны анық. Балалардың бғрін бір Аллаға сиындырып, оқуға деген құлшыныстарын арттыратын ғлеңде алғашқы мектеп табалдырығын аттаған білім алушыларға деген тұнып тұрған жігерлендіру жатыр.

Ғасырлар бұрын жазылған ғлеңде ғлі күнге дейін ғзекті болып табылатын мәселелер қамтылғаны да белгілі. Тіпті ақ пен қараны ажырата алмайтын надандықтың да белгілерін тізбектеп беріп, білімдінің күні жарық болатынын алты жастағы балаға нйретуден жалықпайды. Адамның қартайып кеткен кезінде жас күндегі алған білімі мен тоқуының азық болатыны жайлы тереңірек тоқталып, тілге жеңіл ғрі жүрекке жылы тиетін ғлеңінде талай мәселелерді қамтыған. Тақырып ғзінің ғзектілігін жоғалтпады.

Себебі жаһандану жағдайында да адамдардың алдында тұрған ең басты мақсат – білім алу болып табылады. Осы тұста Қазақстан Республикасының Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың сғзі ойға оралады: «Ғмір бойы білім алу – ғрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналу керек» [2]. Айналып келгенде тек білімдінің күні жарық екені қазіргі кезде жиі айтылып жүрсе де, бастауы сонау Ыбырайлардан басталғаны анық.

Кғбінесе қазіргі кездің мектеп бағдарламасында да, ел арасында да Ыбырай Алтынсариннің жеңіл еңгімелері айтылып жүреді. Кғпке белгілі «Ғке мен бала» еңгімесі есіңізде болар?! Аз жұмысты қиынсынған баласына кғп жұмысқа тап болатыны туралы айтқан ғкенің кғптен құр қалмас үшін азға қанағат ете білудің де маңыздылығын ашып бергені еңгімеде бір тат басқан таға мен оны ғткізіп, ақшасына сатып алынған кғп шие арқылы ғрбиді. Шыны керек, бұл ғлі де ғзекті дүние. ғңгіме қазір де жастарға нлгі болу үшін айтылады. Кішкентайларынан еңбек етуге деген талпыныстарын арттыруға кғмектесетін шығармаларының мыңнан біреуі ғана.

Кез келген дүниеде сан емес, сапаның жақсы болу керектігі жиі айтылып жатады. Сол сияқты Ыбырай Алтынсариннің де еңгімелері ұзын-сонар емес, шағын-шағын сғйлемдерден құралып, адамға ой тастай алатын мағына мен мән береді. Тіпті сегіз сғйлемнен құралған «Асыл шғеп» деп аталатын еңгімесін кез келген адам біледі. Басты рғлдегі Злиха мен Батима деген екі қыздың ғзара еңгімелесуінен тұратын еңгімеде басты қозғалатын тақырып – сабыр жайында. Адам баласы кез келген жағдайда сабыр сақтайтын болса, жетер жетістігінің кғп болатыны туралы айтуға болады. Ннемі сабырда жүру іске аспайды деген жұмыстың барлығының шешімін тауып беретіні де анық. Қазіргі заман ғзгеріп, заманымен қоса адамның да түрленіп жатқан кезде сабырдың адам баласына ауадай қажеттілігі бар. Сол себептен де Ыбырайдай дананың аталмыш еңгімесі қазіргі кезде де ғзінің құндылығын жоғалтпағандардың қатарында екені мәлім.

Ал «Ғрмекші, құмырсқа, қарлығаш» деп аталатын туындысы ше... Атасы мен он жасар немересінің арасындағы еңгімеден бастау алады. ғрмекшінің ғрмек құрып жүргені, құмырсқаның аузында нанның қиқымы болып жүгіріп кетіп бара жатқаны, қарлығаштың аузында тістеген шғбінің де бар екенінен мысал келтіре отырып, бұл дүниеде барлық тіршілік иелері еңбектену арқылы ғмір снретіндері жайында да біраз ой саларлықтай дүниелер айтылады. Жұмыссыз тіпті бір жөндіктің жүрмейтінін айтып, адам баласының да ннемі қимыл-қозғалыста болу керектігінен хабар береді.

Жаңартылған білім беру жүйесі бойынша 5-сынып оқушыларына қазақ әдебиеті пәнінен Ыбырай Алтынсариннің «Қыпшақ Сейітқұл», «Атымтай Жомарт», «Дүние қалай етсең табылады?» деген еңгімелері оқытылады. Еңгіменің жалпылама тақырыптарына қарай әртүрлі ой тәзуге болады. Мысалы, жомарттықты адамға тең қасиет ретінде танып, Атымтай адамның есімі деуіңіз де мүмкін.

Дегенмен, Атымтай Жомарт – түрлі халықтың фольклорында толығымен кездесетін ерлігіне жағымды кейіпкер ретінде сипатталатын кейіпкер. Негізгі зерттеулер бойынша, оның нақты қай жылдары өмір сүргені белгісіз болып табылады, бірақ та ғалымдардың арасында оның ХІІ ғасырда өмір сүрген деген деректер бар [3,36]. Ыбырай Алтынсариннің еңгімесіндегі Атымтай Жомарт ерекше берілген образ. Яки қаншалықты бай болса да, өзінің жомарттығын дәлелдей отырып, қарапайым халықтарға көмектесу арқылы нәлігі бола алған жан ретінде суреттелетін кейіпкердің образы тым жағымды.

Қазіргі күнге дейін Атымтай Жомартты жаңартылған білім беру бағдарламасында пұсынудың өзі еңгіменің берері көп екенін дәлелдейді. Қазіргінің Атымтай Жомарттарымен салыстырулар жүргізе отырып, мектеп қабырғасындағы балалар көптеген ақпараттармен таныс бола алатыны да анық. Аталмыш шығарманың кейін де ел аузында таралатыны анық. Сол себептен де еңгіменің өмірі пұзақ болатыны тікелей мағынасына қатысты екенін пұмытпаған абзал. Тура сол сияқты жазушының өзге де шығармаларымен талай жастар өніп-өсіп келе жатқаны айқын. Олардың кез келген пұста адамның алдынан шығатыны өмірлік сабақ бола алатындай ой қалдыруы сынды дүниелер тікелей тақырыптық идеяға байланысты болып табылады. Сондықтан да пұлы педагог артына өшпес мұра қалдырып, қазақтың қара домалақ балаларына тәрбиелік мәні бар туындылар қалдырған-ды.

Аталмыш мақаланы жазу барысында ғылыми конференцияларда жарық көрген Ыбырай Алтынсариннің еңгімелері туралы мәліметтер табылды. Ол мақалада пұлы пұстаздың еңгімелерін шетел аудиториясында оқытудың ерекшеліктері туралы жазылады. Тек қазақтың жастарына ғана емес, шет тілінде білім алатын азаматтарға да педагог еңбегін таныстыру өте өзекті мәселе екені анық. Жалпы, оқытудың мақсаты бойынша білім алушыларға толықтай Ыбырай еңгімелерінің тәрбиелік мәні туралы айтылады. Бұл өмірді өрі адамның өрекеттерінің барлығын ешқашан суретпен жанамалай, шындыққа пұластыра отырып баяндағаны да қазіргі күнге дейін жетудің озық нәлігісі ретінде көрініс береді.

Соңғы кездері достыққа деген адалдық, қиын кезде адамның қасынан табылу сынды өрекеттер тым азайып бара жатқаны анық. Сол кездері де Ыбырай Алтынсариннің еңгімелерінен мысалдар айтылып, өмірлік сабақ ретінде қарастырылатын дүниелер өте көп. Мысалы, жазушының «Жаман жолдас» деп аталатын еңгімесінен талай дүние айтылады.

Еңгіме желісі бойынша екі дос орманның ішінде келе жатады. Екеуі бір-біріне қарама-қарсы адамдар яки біріншісі өлсіз, ауру болса, екіншісі мықты өрі күшті екен-ді. Қос жолдасқа қарама-қарсы бір нәлкен аю кездесе қалады. Мықтысы қпұтылудың жолын ойлап, ағашқа өрмелесе, өлсізі қпұлаған бетте жерде қалады. Өлгенге жоламайтын аю өлсіздің демалмай жатқанын көріп, иіскелеп кетіп қалады. Аюдың ізі біткен соң ағаштағы жігіт тнсіп, жердегі жігіттен аюдың не деп сыбырлап кеткенін сұрайды. «Жарты жолда қалдырып кететін жігітпен араласпауымды аю өтінді», - деп өлсіз жігіт қысқа қайырады.

Шыны керек, қазіргі кезде де адал достардың азайып, амал достардың көбейіп бара жатқаны шындық. Демек, Ыбырай Алтынсариннің сонау кезде жазып кеткен еңгімесі бүгінгі күнге дейін өзекті екені оның өміршеңдігінің бір көрінісі деп тануға болады.

Ыбырай шығармаларының өміршеңдігі оның еңбек пен өнерге баулып, еңбекке бағыттайтын еңгімелерінің көптеп болуымен тікелей байланысты. Зерттеу барысында қазіргі күнге жеткен көп шығармаларының басты деген негізгі тақырыптарының барлығы еңбекке баулуға арналатыны тағы бір мәрте дәлелденді. Еңбек – өзінің қпұндылығын жоғалтпайтын ерекше тақырып. Адам баласының бойындағы асыл қасиеттің бірі – адамгершілік туралы да еңгімелеріне арқау өте білген Ыбырай Алтынсариннің өр туындысы ерекше.

Қазіргі білім беру бағдарламасының аясында оқушыға тек қана қатып қалған ережелер жаттатқызып, бір ғана формуламен есеп шығаруды мақсат етпейді. Білім алушыларға кеңінен қамтылған білім алғызып, өмір снруге қажетті деген ақпараттармен бөлісу – бнтің де басты талап. Өмір снрудің кез келген жағдаяттарынан шыға алатын азамат ету – білім берудің негізгі кездегеніне айналып отырғаны да жалған емес. Ал ондай жағдайларда міндетті түрде адамзатқа керек ақыл мен білім, еңбек пен өнер, адамгершілік пен махаббат турасындағы қиындылықтар керек-ақ.

Жалпы, қазіргі кезде білім беру бағдарламасының барлығын ретке келтіріп отыратын академия да Ыбырай Алтынсарин есімімен аталады. Демек, ұлы ұстаздың есімі ешқашан өшпейтіні анық. Ал оның шығармалары мәңгілік ел аузында жнретіні де сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Сарбаева А.М. Қазақ мәдениетінің ұлы қайраткерлері. ІХ-ХІХ ғасырлар. Ғұлама тағылымы. Көкшетау: Келешек – 2030, 2011.- 161 бет
2. Оспанұлы С. Алтынсариннің айналасындағы адамдар. Қостанай: Шапақ, 2006.-136бет

ӨОЖ 37.013.42

М.С.Сейтен

Ақтөбе гуманитарлық колледжі,
биология пәні оқытушысы,
Ақтөбе облысы,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ОЗЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Тңйін

Мақалада халық ағарту жңмысын бірінші рет қолға алған, сол жолда өмірінің ақырына дейін нздіксіз еңбек еткен жалынды патриот Ы.Алтынсариннің Қазақстандағы білім беру жнйесін қалыптастыруға қосқан нлесі талдау. Ол жас ұрпақты тербиелеу мәселесіне ерекше кеніл бөлді.

Аннотация

В статье анализируется вклад пламенного патриота И. Алтынсарина в формирование системы образования в Казахстане, который впервые взялся за народное просвещение и на этом пути непрерывно трудился до конца своей жизни. Особое внимание он уделял вопросам обучения, воспитания подрастающего поколения.

Abstract

The article analyzes the contribution of the ardent patriot I. Altynsarin to the formation of the education system in Kazakhstan, who first took up public education and worked continuously on this path until the end of his life. He paid special attention to the issues of education and upbringing of the younger generation.

Тңйін сздер: Ұлы ұстаз, тербие идеялары, жақсы мұғалім, өдебиет сарапшысы, өдіс-төсілдер.

Кнллі қазақ даласына білім нұрын шашқан, қара халықтың дархан даласына білім қоңырауын соққан Ыбырай есімін өр қазақ біледі. Ыбырай Алтынсарин- халықшыл жазушы, өмір шындығын терең суреттей білген суреткер, заманының елеулі мәселесін көтерген қоғам қайраткері, ұлт ұстазы.

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп өскен көк шөптей» жас ұрпағын оқытып, тербиелеуге, қазақ жерінде жаңа нлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне нйретуге арнаған[1,15б.]

Қоғамның санасын Ыбырай Алтынсарин педагогикалық жнйемен баяндап эстетикалық таныммен пелсапалық қағидаларымен тпжырымдап отырды. Қазіргі таңда пстаздың сабағында жаңа технология едіс-тесілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тпжырымға келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, едептілікке, жауапкершілікке, ғнерге, еңбектенуге нйретеді. Ыбырай пстазымыздың да псынған едістемесінің негізі осы. Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, ынтымақтастық идеясы, мпғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты өзгертті. Мпнда мпғалімнің кесіби-едістемелік шеберлігінің маңызы зор. Қазіргі жаңалық деп жнрген ынтымақтастық, ізгілендіру идеясын сол кездің өзінде-ақ Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған болатын. Ыбырай Алтытынсариннің ізгі ойлары, талғамы, педагогикалық идеялары кеп. Қазіргі таңда, еліміздің нлкен бір проблемасы жастар проблемасы болып есептеледі. Сондықтан, бнгін алда қойған мақсат Ыбырай Алтынсаринның еңбек, тертіп, тербие идеяларына тоқталып, қазіргі заман талабымен пштастыру. Пстаз ретінде, Ыбрай Алтынсарин ер оқушыны біртптас жасампаз тпұлға деп қарайды. Сондықтан, жеке адамның бойынан жоғарыда айтылған адамгершілік қасиеттерінің бірі табылса, біртптас мінез қалыптасады. Бплар пстаздардың оқушыларға дпрыс, жнйелі, табанды тнсіндірумен, балаға дпрыс талап қоя білулерімен жнзеге асырылады және пзақ уақытты қажет етеді. Бнкіл адамзат қоғамындағы материалдық және рухани байлықтың бері де адам еңбегінің кндіреті арқылы жнзеге асады.

Ыбырай Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тербиелеу, оқыту, өз еңбегінің нетижесін керуге, одан қанағат, леззат алуға нйретеді, еңбек етіп нйренген адамға білім беру жеңілдірек болады деген пікір псынады. [2, 21б.] Білім мен тербие берудегі Ыбырайдың алға қойған мақсаттарына тоқталсақ, олар жоғарыда айтылғандай, қазіргі заман талабын дәл анықтайды: оқушыларға жан-жақты және кең келемде білім беру; мпғалімнің релін жоғары кетеру, оқулықтардың сапасына кеніл аудару; оқу бағдарламаларын ннемі жетілдіріп, толықтырып отыру; оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыру.

«Жақсы мпғалім – мектептің жнрегі», – деп есептеген Ыбырай Алтынсарин, жалпы педагогикалық тербие женінде кейінгі прпаққа телімгерлігі зор асыл мпралар қалдырған. «Мпғалім – баланы тербиелеуші, оның қамқоршысы, – дейді ол, – егер бала бір нерсені білмей қалса, ол баланың кінесі емес, оған кінелі – балаға тнсіндіре алмаған пстаздың өзі. Пстаз балаға сабырмен, салмақты, қысқа сөйлеуі керек. Ол ербір пенді балаға тнсіндіргенде ықыласымен, қарапайым тілмен нақты тнсіндіруге тиіс.[3,23б] «Сенім» деген кпдіретті кншпен қаруландыру ншін онын сенетін нерсесіне кезін жеткізуі керек. Адамнын не нерсеге болса да сенімі жнректен терең орын алмаса, ол есерлік нетиже бермейді. Тнсінбей жаттау – кнне. Ербір оқушы айта білген сөзін жаза да білуі керек».

Білім сапасы оқулықтарға да байланысты. Ол қазақ мектебінде пайдаланылатын оқулықтардың сапасына ерекше кеніл бөлді. Пұлы педагог мпғалімдердің едістемелік едебиеттер мен педагогикалық журналдарды қолдануы міндетті деп санады. Алтынсарин оқулықтардың білімалушылар ншін қажетті, пайдалы, пғынықты болуын пдайы ескертіп отырған. Бпған дәлел сөздерінің бірі: «Менің ойымша, оқу кпралдарын мпғалімдермен және басқа білетін адамдармен кнн ілгері сөйлесіп, таңдап алу керек сияқты, өйтпейінше оқыту және жалпы оқу жпмысын белгілі бір жнйеге салуға болмайды, ал белгілі біржнйеге салынбаса, онда ісіміз ойдағыдай болып шықпайды».[4, 17б.] Тағы бір атап өтетін жайт: Ыбырай псынылған кітаптарды мпғалімдердің өздері бастан аяқ мпқият оқып шығуға тиістігін қатаң ескертіп отырған. Қандай да бір оқулықтар бойынша жпмыс тежірибесін мпқият тексере отырып, Алтынсарин кейін оқулықтардың сапасы туралы мәселе бойынша мпғалімдермен кеңесіп, осылайша оларды қазақ мектебінде қолдану ншін артықшылықтары мен кемшіліктерін белгіледі. Осыған орай Алтынсаринді оқу едебиетінің тежірибелі сарапшысы болды деп те айтуға болады.

Қазіргі таңда Қазақстандық білім беру жнйесін жаңғырту кезеңінде тпрмыз. Ербір адамның сапалы мектепке дейінгі тербие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, одан кейін

колледжде, университетте жаңа кәсіби білім алуын, зерттеу жұмыстарын жүргізіп, шығармашылық қызыреттерін дамыту мүмкіндіктерін кездейді. Яғни Ыбырай Алтынсаринның ұлы, сара жолын елі де жалғастырып келеміз. Білім беру саласындағы реформалар, елбетте жаңалықтар, оны тәжірибеге енгізу, оның нәтижесін, қорытындысын шығару үшін жылдар керек болады. Ыбырай атамның салып кеткен жаңа мектебінде жаңаша оқыту түрі енгізілді. Ондағы ер бала жеке тұлға ретінде қабылданады.

Қазіргі таңда ұстаздың сабағында оқытудың әдіс-тәсілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, өз ойын еркін айтып қорғай білуге, едептілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге нұр етеді. Ұлы ұстазымыздың да ұсынған әдістемесінің негізі осы емес пе.

Сол себепті сабақты идеялық жағынан ғылыми негізде, өмірмен байланысты ұйымдастыру, білім құмарлығын таныту, ер сабақта оқушыларды ойлануға өздігінен ізденіс жасауға баулып, ойын ауызша, жазбаша жинақтап баяндай білуге, мәдениетті сөйлеуге нұр ету арқылы ұлттық әдет-ғұрыпты бойына сіңіруге дағдыландыру - ербір ұстаздың абыройлы борышы деп санаймын. Шығармашылық қабілет баланың табиғатында болуы мүмкін. Біздің міндетіміз-оқушының бойында жасырынып жатқан мүмкіндіктерді ашып көрсету. Ол үшін мұғалім ғылымда болып жатқан жаңалықтармен өнemi танысып, өз біліктілігін өнemi арттырып, толықтырып отыруы керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Дербісәлин Ә. Ыбырай Алтынсарин. – Алматы, 2005
2. Алтынсарин Ы. Екі томдық шығармалар жинағы. 1 том: Әлеңдер. Этнографиялық еңбектер. Ғылыми-әдістемелік шығармалар. – Алма-Аты, 2003.
3. Мұсабеков Ә. Тұлғаға бағытталған білім. – Қазақстан мектебі, 2007/1.
4. П.Снйінкина. Ы.Алтынсарин- кәсіптік білімнің негізін салушы. – Қостанай, 2018. – 46 бет.

УДК 37.017

Скороходова Д.С.,

преподавать общеобразовательных дисциплин,
КГКП «Профессионально-технический колледж имени К. Доненбаевой»
Костанайская область, с.Боровское, Республика Казахстан

ЫБРАЙ АЛТАНСАРИН: ВЗГЯД В БУДУЩЕЕ – СЕГОДНЯШНЕЕ НАСТОЯЩЕЕ

Аннотация

В статье рассматривается деятельность и работа Ыбырая Алтынсарина. Ставится параллель между его учениями и сегодняшним образованием.

Ключевые слова: образование, реформа, концепция

Тңйін

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің қызметі мен шығармашылығы қарастырылады. Оның оқуы мен бүгінгі білім беру арасында параллель жүргізіледі.

Негізгі сөздер: білім, реформа, тұжырымдама

Abstrak

The article discusses the activities and work of Ybyrai Altynsarin. A parallel is drawn between his teachings and today's education. Ybray Altansarin: looking into the future – today's present.

Key words: education, reform, concept

То, что сделать не могли
Мы, седые старики,
Вы теперь должны достичь
Вы – грядущего ростки.

Ы. Алтынсарин

Со смерти Ыбрая Алтынсарина прошло уже много лет, но его труды, и его имя помним до сих пор. Деятельность Ыбрая Алтынсарина положила прочный фундамент для образования Казахстана. До сих пор его труды бесценны и используются в процессе обучения.

Просветительные мысли Алтынсарина собственным лезвием ориентированы на ломку финансовой и культурной отсталости казахского народа. Он страстно хотел созидать казахский люд в ряду цивилизованных народов. Алтынсарин считал, что для достижения данной цели нужна коренная перестройка уклада казахского народа. Воспитание он разглядывал не как самоцель, а как лекарство, как орудие, каким нужно овладеть подрастающему поколению. Всю жизнь Алтынсарин трудился на благо своего народа. Образование мыслилось им как составная часть прогресса, в отсутствии которого было нереально формирование всей цивилизации.

Огромная заслуга Алтынсарина заключается в прогрессивном развитии казахского народа. Открытие школ в Казахстане, ремесленные и женское - это основы общего и общепрофессионального образования. «Школы — это главные пружины образования киргизов, казахов, — писал Ыбрай Алтынсарин, — ... на них, и в особенности на них надежда, в них же и будущность киргизского (казахского) народа». Школы, созданные Алтынсариним, продолжали существовать долго.

Важно отметить что, виднейший просветитель Ы. Алтынсарин не только создавал светские народные школы, но и разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, писал учебные и методические пособия.

Всю свою жизнь Алтынсарин посвятил просвещению родного народа. «Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования», — писал он.

Алтынсарин был убежденным сторонником содружества русского и казахского народов. Он пропагандировал демократическую русскую литературу, использовал опыт русских педагогов-писателей К. Д. Ушинского и Л. Н. Толстого.

Познания и умения, даваемые в школе, Алтынсарин расценивал никак не с точки зрения формального воспитания, а с учетом их настоящей полезности, полезности для народа в переходный период его жизни.

Он придавал большой смысл высоконравственно- воспитательной роли учебные заведения, начальное образование обязано созидать в ребенке «не чиновника, не поэта, не ремесленника, но человека». Главное предназначение школы Алтынсарин лицезрел в формировании у воспитанников высочайшей нравственности, в усвоении ими простых научных познаний, в выработке природно- научного мировоззрения. Алтынсарин стремился возбудить интерес к науке, любви к труду, призывал к служению народу, развивал эмоции человеколюбие. Он считал, что данные свойства обязаны приниматься человеком с раннего детства, потому все собственные силы, познания, энергию отдавал обучению подрастающего поколения.

В педагогическом труде, согласно рассуждению Алтынсарина, все ремесло в уменье учителя отыскать лучшие приемы изучения и в верном обращении с обучающимися. Большим прорывом в дидактике считается установление порядка, режима, дисциплины в учебном процессе.

В постановке и в решении дидактических задач к казахской школе Ы.Алтынсарин устроил великий шаг вперед, добиваясь установления в школе распорядка и организованности, жесткого режима в учебном процессе и выдержки посреди обучаемых.

Ыбрай Алтынсарин считал, что зазубривание — это бессмысленная работа, они должны это видеть наглядно, уметь рассуждать и выдвигать свою точку зрения. Воспитательные эталоны педагогики и школьная система Алтынсарина основывается на высочайшей оценке науки и совместного образования, на любви к ребенку и уважении к его личности, привлечь молодежь, способных работать на пользу собственного народа.

Если следовать истории, то реформаторская работа Алтынсарина рассматривалась мною с позиции его времени, если бы он был нашим современником, то обязательно весь свой талант педагога-просветителя направил на реализацию сегодняшней концепции формирования образования. Вчитываясь в концепцию формирования образования республики Казахстан, непроизвольно проводишь параллель с его деятельностью и видишь очень множество точек соприкосновения, множество общих вопросов.

Будущее Казахстана в значимой мере находится в зависимости от такого, какое пространство в системе социально-экономических и духовно-нравственных ценностей занимает Учитель. Нужно не только гарантировать высококачественное умелое воспитание в школе, колледже, но и общественные гарантии для педагогических сотрудников с целью закрепления пафоса представленной профессии (Алтынсарин рассматривал с высокой точки зрения роль учителя).

Исходя из этого, существует необходимость в осуществлении комплекса мер общегосударственного уровня, направленных на повышение качества подготовки учительских кадров. Ключевая задача в идеях Алтынсарина и Концепции развития образования Республики Казахстан сейчас - это внедрение опыта зарубежных специалистов нацеленный на нужный результат, для подготовки востребованных выпускников на рынке труда.

Вклад Алтынсарина в историю огромен. После своей смерти он оставил большое количество пособий и трудов, которые применяются в школах и в ВУЗах.

Список литературы

1. Алтынсарин, И. Собр. соч. в 3-х томах: Т.1. - Алма-Ата, 1975. - 359 с.
2. Алтынсарин, И. Собр. Соч. в 3-х томах: Т.2. - Алма-Ата, 1975. - 423 с.
3. Измаилов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана - М., 1991.

ЕОЖ 37(091)

А.А.Сралиева,

Орал жоғары гуманитарлық - экономикалық колледжі, п.ғ.м.,
Батыс Қазақстан облысы,
Орал қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІ – ТҮЛЫ МҢРА

Аңдатпа

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің жалпы және кәсіптік білімнің дамуына қосқан еңбегі, педагогикалық қызметі, рухани мұрасы туралы баяндалған. Ыбырай Алтынсариннің идеялары бүгінгі күнде де өз мәнін жойған жоқ. Қазіргі мектептегі мұғалімнің орны анық көрсетілген. Мұғалім жас жеткіншектерге білім мен тәрбие беруде басты тұлға болып қалмақ.

Аннотация

В статье освещена роль Ибрая Алтынсарина в развитии общего и профессионального образования, его педагогическая деятельность, духовное наследие. Идеи Ибрая Алтынсарина актуальны и в настоящее время. Ярко показана роль учителя в современной школе. Учитель играет ведущую роль в воспитании подрастающего поколения.

Түйінді сөз: Халық мектебі, тұңғыш ағартушы, оқытуды ізгілендіру, нәсіптік тіл, ағартушылық қызмет, білім, оқулық, тәрбие, рухани мұра.

Ключевые слова: Народная школа, первый просветитель, гуманизация обучения, на трех языках, просветительская деятельность, знание, учебник, воспитание, духовное наследие.

Annotation

The article highlights the role of Ibrai Altynsarin in the development of general and vocational education, his teaching activities. spiritual heritage. Ibrai Altynsarin's ideas are still relevant today. The role of the teacher in the modern school is clearly shown. The teacher plays a leading role in the education of the younger generation.

Key words: Folk school, the first educator, humanization of education, in three languages, educational activities, knowledge, textbook. education, spiritual heritage.

«...Мен қазір днниееде жақсы мұғалімді бөрінен де жоғары бағалаймын. Халық мектептері ншін мұғалім бөрін шешеді». Бұл – Пұлы Қазақ Даласына білімнің жарық нұрын сыңғырлаған қоңырау ннімен алып келегн қазақ халқының пұлы перзенті Ыбырай Алтынсариннің көркем ойлы, асыл ойы, кұнды пікірі.

Қазақ халқының ағартушы пұлдарының бірі Ыбырай Алтынсарин - аса көрнекті ағартушы, этнограф ғалым, қазақ едеби және жазба едеби тілінің негізін қалаушы, ақын, дарынды жазушы, орыс графикасы негізінде қазақ еліпбиін (алфавитін) жасаушы жаңашыл педагог, қоғам қайраткері.

Ы. Алтынсарин 1860 жылдардан бастап, жергілікті жерлерден мектеп ашу ісімен айналысады. Сол өңірдегі қазақ балаларына арналған алғашқы мектеп, 1864 жылдың 8 қаңтарында Торғай қаласында ашылып, Ыбырайдың өзі сол мектепке мұғалім болып қызмет атқарды. Ы. Алтынсарин 1864 жылдан 1889 жылға дейінгі аралықтағы жиырма бес жыл өмірін қазақ балаларына арнап мектеп ашу, оларды оқыту, тербиелеу, оларға арнап оқулықтар, оқу кұралдары және өдістемелік кітаптар жазу жұмысына арнады. Осы жылдардың ішінде ол қазақ қыздары ншін мектеп-интернат, ауыл шаруашылық және қолөнер училишелерін аштырды. Себебі, ағартушы ғалым, өз халқының пұлы патриоты, қазақ халқының жарқын болашағын тек оқу-ағарту ісімен, білім - ғылыммен, сол білім - ғылымды ел ішіне көптеп тарата алатын мектеппен байланыстырған. Сондықтан да ол: "Мектеп - қазақтарға білім берудің басты тұтқасы...Нміт мектепте, қазақ халқының келешегі мектеппен байланысты", - деп өз ойын білдіреді.

Ы. Алтынсарин қазақ балаларына арналған мектеп ашумен бірге онда қызмет істейтін, балаларды оқытып, тербиелейтін мамандарға, яғни айтқанда, мұғалімдерді дайындауға ерекше мән берген. Ол мектептегі басты тұлға мұғалім деп есептеген.

"Халық мектептері ншін ең керектісі - оқытушы. Тамаша жақсы педагогика кұралдары да ең жақсы өкімет бұйрықтары да, өбден мұқият түрде жүргізілген инспекторлар бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды. Сондықтан да мен жақсы оқытушыны днниеедегі заттың бөрінен де қымбат көремін", - деп өз пікірін білдірді.

Ы. Алтынсарин орыс халқы мәдениетінің демократияшыл идеяларын, өсіресе, К. Д. Ушинскийдің педагогикалық мектебінің жаңалықтарын шығармашылық жолмен қабылдай отырып, қазақ даласына білім таратушы, мектеп ашушы, жастарды тербиелеуші пұстаз болды. Ол өз ісінде өруақытта адамгершілік туын көтеріп, көптеген педагогикалық мұралар қалдырды. Солардың ішінде, оның тамаша өлеңдері мен өңгімелері бар. Бірақ ол - ең алдымен ағартушы педагог. Ыбырай Алтынсариннің ақындығы мен жазушылығы, оның негізгі мақсаты ағартушы педагогтік істеріне бағынған, талантын аша түскен өңгімелері мен өлеңдерін балалар тербиесіне арнап, оқу кұралдары мен оқулықтары ншін жазған.

Ы. Алтынсарин 1876 жылы оқулық мәселесімен Қазан, Петербург қалаларында болып қайтады. Өзінің орыс достары Н.И.Ильминскиймен, В.В.Григорьевпен кездеседі. Мұнда ол мәдени - ағарту мекемелерінде, оның ішінде Петербургтың өйгілі көпшілік кітапханасында (қазіргі С.Е. Салтыков - Шедрин атындағы) болады, орыс және өзге тілдердегі оқу кұралдарымен тереңдей танысады. Орыстың педагог жазушылары еңбектерінен Ыбырайдың ерекше пұнатқан кітаптары: К.Д.Ушинскийдің "Балалар днниесі және хрестоматия", "Ана тілі", Л.Н.Толстойдың "Орысша бірінші оқу кітабы","Орысша ншінші оқу кітабы","Орысша төртінші оқу кітабы", Иосиф Паульсонның "Орыс тілінде оқу және жаттығулар кітабы".

Ы. Алтынсарин кәштеген озық тәжірибелермен танысып, олардан нлгі ала отырып, "Қазақ хрестоматиясы" (1879 жылы) мен "Қазақтарға орыс тілін оқыту жәніндегі бастауыш басшылық" деген екі кітабын жазды. Бұл еңбектердің өз кезеңінде қазақ халқының мәдениетінің тарихында аса зор оқиға, нлкен ғылыми табыс ретінде жарыққа шығуы, қазақ халқы ншін тың жаңалық болды.

Ы. Алтынсарин өзінң оқу құралдарын жасауда өзінң идеялық бағыттары жағынан құлттық қағидаларға қызмет етуге және балаларды өз Отанын снюге, рухани адамгершілікке тәрбиелеуге шақырды. Сондықтан да ол орыс педагогтары мен жазушыларының шығармаларымен қатар, хрестоматияға қазақ ауыз әдебиетінің нлгілерін енгізді.

Ы. Алтынсарин Қазақстанда әйелдерге білім беруде орасан зор еңбек етті. Аса маңызды бұл бастамада ол патша әкіметі тарапынан кедергілерге тап болады. В. В.Катаринскийге жазған бір хатында былай деп хабарлайды: "Қазақ қыздарына арнап ашылмақ мектептің табысты боларына губернатордың кндігі бар...ал мұндай маңызды істі бастамаса, ешқашанда ештеңе де болмайды ғой. Бұл істің Ырғызда оңға басатындығына мен қазірдің өзінде кәміл сенемін". 1887 жылы Ырғызда бірінші рет қазақ қыздар мектеп интернатын ашты. Ы. Алтынсариннің бұл бастамасы қазақ даласында жалғасын тауып, патша әкімшілігінің рұқсатымен Торғай облысының барлық уездерінде қыздар училищелерін, 1891 жылы Торғай қаласында, 1893 жылы Қостанайда, 1895 жылы Қарабұтақта және 1896 жылы Ақтәбеде ашуға рұқсат етілді.

Ыбырай Алтынсарин қазақ даласында қазақ жастары ншін педагогикалық оқу орындарын құйымдастыру мәселесін жедел кнн тәртібіне қойды. Оның ойы жнзеге асып, 1883 жылы Орск қаласында қазақ жастары ншін мұғалімдер мектебі ашылды. Ыбырай осы мектептің оқу жұмысын жетілдіріп отырды. Ыбырай Алтынсарин қазақ даласында жалпы және кәсіптік білімнің дамуына жол ашты, педагогикалық білім берудің іргетасын қалауда және қалыптастыруда орасан зор еңбек етті.

Ы. Алтынсариннің тағы бір топ шығармалары халқымыздың салт - дәстнр, әдет - ғұрыптарын сипаттайтын этнопедагогикалық бағытта болды. Мұның бірі той жасау салты, сондай - ақ, әлген адамды жерлеу және оған ас беру туралы баяндайды. Халқымыздың салт - дәстнрлерін және әдет-ғұрыптарын жетік болатын жан - жақты ғылым екендігін таныта білді. Осы ерекшелік құлы ағартушының оқулық, хрестоматияларынан да айқын аңғарылады.

Ыбырай қазақ балаларына арнап жазған "Қазақ хрестоматиясы" атты оқу құралына енген материалдарынан, оның балалардың жас ерекшеліктері мен қабылдау мнмкіндіктеріне сәйкес құрылғанын кәруге болады. Осы талаптарға орай, айтылар ойдың дәлдігі мен нақтылығы, жнйелілігі мен кәркемдік әсемділігі негізге алынған. Сонымен қатар, осы мақсатта автордың халық ауыз әдебиеті асыл нлгілері мен мақал - мәтелдерді, небір кәркем шешендік сөз нұсқауларын енгізуі маңызды орын алады.

Ыбырай жастарды оқу, білім - әнерге нндегенде құрғақ насихатқа шақырмайды, қайта өз ойын нақтылықпен дәлелдеуге құмтылады.

Халықты және олардың жас әрендерін оқуға, әнер - білімге шақыруда Ыбырайдың құран салып, ту етіп кәтерген, ерқашан жаңарып, тнрленіп, құлпырып, оқыған сайын снйсіндіріп отыратын, ескірмейтін еңбегі "Кел, балалар, оқылық!", "Әнер - білім бар жұрттар", "Әй, достарым", "Әй, жігіттер" деген әлендері.

"Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар,
Тілегенің алдыңнан
Іздемей - ақ табылар.
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды кәңілге
Ықыласпен тоқылық!",- деп құран салады.

Ыбырай бұл елдерінде алдымен сауат ашу, оқыту мәселесін бірінші қояды, баланы оқыту барысында тәрбиелеу керектігін тнсіндіреді. Оның елдері мен еңгімелерінің қай - қайсысы болмасын балаға тәртіпті, нлгілі, енегелі кісі болуды уағыздайды.

Қазіргі «Нш тпңғырлы тіл» саясаты негізінде қазақ, орыс, ағылшын тілдерін оқыту жолға қойылып отыр. Тпңғыш Елбасы Н.Назарбаев : «Қазақ тілі нш тілдің біреуі болып қалмайды.Нш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді», деп атап крсеткен болатын. Сонымен қатар, Елбасы: «Ез ана тілімізді мықты меңгере отырып, кннделікті өмірімізде қарым – қатынасқа тнсіну тілі ретінде өрі ресми тіл мақсатында орыс тілін игере аламыз.Ншінші тіл ағылшын тілін нйренуге қажеттілік туып отыр. Бұл теуелсіз Қазақстанның елемдік ортаға шығуына жаңа қадам, елді жаңаруға апаратын жол іспеттес.Нш тілді білу – бұл жаһандық өмірге кіретін есік. Бұл адамның өмірдегі табыстылығының қағидасы»,- деп нақтылып, атап крсетті.

ҚР Президенті «Халық бірлігі және жнйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» Жолдауында: «Орыс тілі ресми тіл мәртебесіне ие. Біздің заңнамаға сөйкес, оның қолданылуын шектеуге болмайды. Болашағын Отанымызбен байланыстыратын өрбір азамат қазақ тілін нйренуге ден қоюға тиіс. Бұл отаншылдықтың басты белгісі деуге болады. Жастарымыз өзге тілдерді, соның ішінде орыс тілін жетік меңгерсе, бұлдан еш пұмтылмайды. Қазақстан мен Ресей арасындағы шекара – елемдегі ең пұзын шекара. Орыс тілі – Біріккен Пұлттар Пұйымындағы ресми алты тілдің бірі. Сондықтан, бұл мәселеге парасаттылықпен қарауымыз қажет»,-деді.

Сол кезеңде қазақ даласында алдыңғы қатарлы орыс мектептерінің нлгісімен алғашқы рет «Халық мектебі» ашылғанда орыс білімімен, орыстың алдыңғы қатарлы мектебімен берік байланыс жасағанда ғана халықтың тіршілік тілегіне жауап берерлік мектептің болатындығын дәлелдеді. Сол кездегі қазақ жастары ншін орыстың бай мәдениеті мен ғылымын меңгеру, орыстың тілі мен өдебиетін білу ншін орыс оқу орындарына тнсу қажеттігі сол кездегі заман қажеттілігі еді.

"Елді қараңғылықтан жарыққа шығаратын жастар, текқана жастар" деген қорытынды жасады. Өсіресе, оның келешекке сенімі мол болды. Аңсаған арманын өзі орындай алмаса да, болашақта жастар орындайды деп сенді.

"Біз болмасақ сіз барсыз,

Нміт еткен достарым,

Сендерге бердім батамды!", - деп ол өз халқының келешек

пұрпақтарына сеніп кетіп еді. Міне, сол пұрпақ Ыбырай арманының жнзеге асқанын бұл кннде айқын керініс тауып отыр.

Туған халқының, пұлтының рухани мақтанышы, тпңғыш ағартушы - педагогі, Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының мәдениеті мен тарихының алтын қорына нлес қосумен қатар, өзінен кейінгі пұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырды. Қазақ халқының пұлы перзенті, елінің патриоты, келер пұрпақты білімге шақырған Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы пұрпақ есінде мәңгі қалары сөзсіз...

Әдебиеттер тізімі

- 1.Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. Алматы, 1955 ж.
- 2.Алтынсарин Ы. Таза бұлақ:өлеңдер, еңгімелер, хаттар, очерктер.А:Жазушы, 1988 ж.
- 3.Жармұхамедов М. Ыбырай Алтынсарин тағылымы: Өдеби - сын мақалалар мен зерттеулер. Алматы, 1991 ж.
- 4.Сейталиев Қ. Педагогика тарихы. Алматы, 2008ж.
- 5.Қазақ өдебиеті энциклопедиялық анықтамалық. Алматы, 2005 ж.
6. Назарбаев Н. «Қазақстан -2050 стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауы. Астана 2013 ж.
7. Тоқаев Қ. ҚР Президенті «Халық бірлігі және жнйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» Жолдауы. Нұр – Сұлттан, 2021 ж.

Тажекенова Э. В.,
учитель начальных классов,
Костанайский специальный комплекс детский
сад -школа- интернат для детей с особыми образовательными потребностями,
Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Ы. АЛТЫНСАРИНА В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Тңйін

Бұл мақалада жаңашыл педагог Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеяларының ғезектілігі көрсетілген. Оның еңбектері мектеп мұғалімдері үшін ғана емес, арнайы мектеп мұғалімдері үшін бағдар да болып табылады. Онда Ы.Алтынсариннің педагогикалық мұрасын есту қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы мектептердегі мұғалім қызметінің қазіргі жағдайында қолданудың мысалдары келтірілген.

Аннотация

В данной статье показана актуальность педагогических идей педагога-новатора Ы. Алтынсарина. Подчеркивается, что его труды являются ориентиром не только для учителей школ для детей с нормой в развитии, но для учителей специальных школ. В ней приводятся примеры использования педагогического наследия Ы.Алтынсарина в современных условиях деятельности учителя в специальных школах для детей с нарушением слуха.

Abstract

This article shows the relevance of the pedagogical ideas of the innovative teacher I. Altynsarin. It is emphasized that his works are a reference point not only for teachers of schools for children with normal development, but for teachers of special schools. It provides examples of the use of the pedagogical heritage of I. Altynsarin in the modern conditions of the teacher's activity in special schools for children with hearing impairments.

Ключевые слова: Ы.Алтынсарин, методика обучения, специализированные, современная технология.

Успешное вхождение незлышащего ребёнка в социум, современное информационное общество зависит от реализации творческого потенциала детей, от развития их способности к восприятию и воспроизведению информации. А это, в свою очередь, определяется развитием мышления, речи, воображения. Информация закодирована во всём многообразии жизни, в том числе в разных видах искусства. Но более всего она закодирована в языке. Чтобы человек был востребованным и признанным в современном обществе, его надо с детства учить когнитивно и метафорически мыслить, выражать свои мысли, эмоционально включаться в жизненные позиции других и ставить себя на их место, соглашаться и спорить, фантазировать и представлять. Иными словами, у незлышащего ребёнка надо формировать коммуникативные умения. Владение ими на высоком уровне позволяет эффективно взаимодействовать с другими людьми при различных видах деятельности. На протяжении всех лет учёбы идёт постепенное развитие коммуникативных умений незлышащего ребёнка.

Под коммуникативными умениями понимается «умение вести беседу-диалог общего характера, соблюдать правила речевого этикета»

Формирование коммуникативных умений незлышащих младших школьников – чрезвычайно актуальная проблема, так как степень сформированности данных умений влияет не только на результативность обучения детей, но и на процесс их социализации и развития личности в целом.

Именно поэтому для детей с нарушениями слуха и речи, чтение имеет исключительно важное значение. Оно вводит их в жизнь, помогает понять и правильно оценить

общественные явления, осознать себя как личность, найти своё место в жизни. Книга сближает детей с нарушениями слуха с миром говорящих людей, и в этом смысле она играет определённую роль в процессе реабилитации. Все усилия педагогов направлены на то, чтобы воспитать у детей потребность в чтении, привить им любовь к книге, без которой невозможно гармоничное развитие личности.

Воспитательное воздействие художественной литературы на юного читателя отмечается всеми педагогами прошлого и современности. Художественное произведение посредством своих выразительных возможностей вызывает у читателя раздумья, сопереживание тем событиям, людям, явлениям, о которых рассказывает автор. Под влиянием прочитанного у неслышащих школьников формируется собственный взгляд на окружающее, своё отношение к тем или иным человеческим характерам.

«Важнейшее из человеческих усилий – стремление к нравственности. От него зависит наша внутренняя устойчивость и само наше существование. Только нравственность в наших поступках придаёт красоту и достоинство нашей жизни. Сделать её живой силой и помочь ясно осознать её значение – главная задача образования», отмечал всемирно известный учёный, лауреат Нобелевской премии А.Эйнштейн.

Гуманистические и просветительские идеи выражены в стихотворениях и рассказах Ы.Алтынсарина. В своих стихотворениях он передаёт важнейшие нравственные истины о человеке и для человека:

Дурной человек не может
Хороший совет принять
Дурной человек лишь может
Мерзко и глупо болтать.
В неблагоприятном поступке
Признаться не в силах он...

Ы.Алтынсарин относит к отрицательным качествам человека такие, как хвастовство и нечестность. Рассказом «Кипчак Сейткул» он подчёркивает мысль о том, что добро, добытое насилием и грабежом, не идёт впрок.

Герои рассказов Ы.Алтынсарина – обладатели богатства, только делая добро людям становятся нравственно возвышенными, добродетельными.

Ы.Алтынсарин выдвигает щедрость, как одно из самых ценных качеств человека. К щедрости он относит и старинный обычай казахов «жлу», когда люди оказывают искренне и безвозвратно помощь своим пострадавшим соплеменникам.

Таким образом, при чтении произведения Ы. Алтынсарина неслышащими школьниками происходит понимание и осознание самого себя. Чтение произведений Ы. Алтынсарина способствует нравственному воспитанию, трудолюбию, гуманному отношению к людям, особенно к престарелым, вызывало чувство любви к родному краю, природе, национальным традициям.

Ы.Алтынсарин – это пример для всех педагогов, образец для подражания, и благородная миссия каждого учителя – служение педагогической деятельности

Список литературы

1. Сурдопедагогика: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений/ [И. Г.Багрова и др.]; под ред. Е.Г.Речицкой. – М.: ВЛАДОС, 2004.
2. Никитина М.И. Уроки чтения в школе для слабослышащих детей: Пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1991.
3. Алтынсарин И. «Избранные произведения». Алма-Ата 1972 г.
4. Толковый словарь русского языка Автор:С. И. Ожегов Н. Ю. Шведова
Издательство:"Азъ":1992 г.
5. Ситдыков А.С. «Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина». А-Ата 1949

6. Джумагулов, К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа [Текст]/К.Т. Джумагулов. - Алма-Ата. - 1984. - 204 с.

ӨЕЖ 801.82

Г.М.Тасанова

Ы.Алтынсарин атындағы мамандандырылған мектеп-интернаты,
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі,

Қостанай облысы, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДА

Тңйін

Бұл мақалада қазіргі жаһандану кезеңінде негізінде адами қасиеттер бар Ыбырай еңгімелерінің бңтінгі ұрпақ ншін аса қажет екендігі және жаңартылған білім беру мазмұны жағдайындағы Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларының сабақтастығы туралы айтылады. Ата-бабаларымыз аңсаған Мәңгілік еліміздің болашақ азаматтарын тәрбиелеуде Ыбырай шығармаларының ерекшелігі мен рухани-адамгершілікке бағытталған білім беруде маңыздылығына тоқталады.

Аннотация

В данной статье речь идет о преемственности просветительских идей Ибрая Алтынсарина в условиях обновленного содержания образования. В основе произведений Ибрая лежат человеческие качества необходимы современному поколению на современном этапе глобализации. Подчеркивается уникальность и важность произведений Ибрая для духовно-нравственного воспитания будущих граждан Вечной Земли, о котором мечтали наши предки.

Abstract

This article discusses the importance of Ibrai's stories, which are based on human qualities in today's globalization, for today's generation and the continuity of Ibrai Altynsarin's enlightenment ideas in the context of updated educational content. It emphasizes the uniqueness of Ibrai's works and the importance of spiritual and moral education in the upbringing of future citizens of the Eternal Land, about which were dreaming our ancestors.

Тңйін сздер: жаһандану, жаңартылған білім, Мәңгілік ел, рухани мұра, халық ағартушысы, адамгершілік қасиеттер, жанашыр ұрпақ

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жнзеге асырған, қазақ зиялылығының арасынан шыққан тұңғыш халық ағартушысы, аса талантты педагог, дарынды жазушы, ақын, кәрнекті қоғам қайраткері. Қазақтың оқу-ағарту жңйесіндегі тұңғыш қайраткері бола отырып, Ы.Алтынсарин озық ойлы ағартушылардың кезқарасы негізінде жас ұрпақты тәрбиелеуге ұмтылған жаңа ғылымның іргетасын қалаушылардың бірегейі болды. Ол өз халқын ерекше сңйді, оның болашағына нлкен сеніммен қарады. «Қазақтарға-осы дарынды, ақыл-есі мол халыққа- кешікпей рухани және қоғамдық даму жолына тнсетін бағыт беру-қалай дегенмен де аса қажет болып отыр»,- деп жазды ол Торғай облысының ескери губернаторына жолдаған баяндамасында. Өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық жолында келешек ұрпақтың жан-жақты терең білімді болуын және кез келген ортада шешім шығара алатын, ер істен өзіне нлкен сабақ алып, өзінің өмірлік жолында алған білім мен білік дағдыларын қолдана алатын ұрпақ тәрбиелеуді басты мақсаты етіп алды. «Халық мектебі ншін басты тұлға- мұғалім, ең тамаша деген педагогикалық басшылық та ең жомарт деген мемлекеттік жарлық та тыңғылықты педагогикалық бақылау да онымен теңесе алмайды»,- деп дңнидегі ең қымбат адамның мұғалім екендігінжәне оның атқаратын релін айқындап кетсе, 1871 жылы 31 тамызда Н.И. Ильминскийге жазған хатында: «Қазақтардың білімге қолын жеткізетін ең басты құралы- мектеп... олардың нміт кнтері- мектеп, тек қана мектеп және қазақ халқының болашағы мектептермен байланысты»,- дейді. Ол өзінің ағартушылық кезқарастары негізінде адамның бойындағы ұнамсыз мінездерге қарсы кнресу ншін ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте

беру керек деп ұғады. Сол мақсатта бар кнш- жігерін мектеп ашу ісіне және бала оқыту жнйесін жақсартуға жұмсайды.

Ыбырай атамның ағартушылық педагогикалық ұстанымы бгінгі кнн де ғезектілігін жойған жоқ. Қазақстанның тңғғыш президенті, Елбасымыздың жолдауында айтқандай, Қазақстанды дамыған 30 елдің қатарына жеткізетін – білім екендігін және «Қазақстандық жол - 2050: Бір мақсат, бір мндде, бір болашақ» атта жолдауында XXI ғасырдағы дамыған ел-белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар делінген. Ал, дамудың негізі білім мен ғылымға келіп тіреледі. Сондықтан да елімізде білім беру жнйесінің сапасын жетілдіру-ең негізгі ғезекті мәселелердің бірі. Осыған орай, білім беру жнйесінде жастарға сапалы білім беріп, олардың нйлесімді дамуы мен тұлға ретінде қалыптасуында педагогикалық озық тәжірибені жетік меңгерудің маңызы зор. ҚР білім берудің жаңартылған мазмұны "Мәңгілік ел" идеяларымен тығыз байланыста болуы тиіс. Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында да: «Мәңгілік Ел – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман – елем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, елем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді. Ол арман – тұрмысы бақуатты, тнтіні тнзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты Ел болу еді. Біз армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік Елдің іргетасын қаладық» -делінген [1]. Қоғамдағы болып жатқан жаһандық ғезгерістер білім беру жнйесінде де жаңаша кезқарас, тың бағыттарды талап етуде. Қазақстанда қолға алынып жатқан бетбұрыстар халқымыздың рухани ғрлеуі, болашақ ұрпақтың адами қасиеттерінің дамуына бағытталуда.

Ыбырай Алтынсариннің аса кәрнекті ағартушы екенін айта отырып, оның ұлттық білім беру жнйесіне қосқан орасан зор нлесін атап кетпеуге болмайды. Осы тамаша адамның кнш-жігерінің арқасында қазақ тіліндегі алғашқы оқулықтар мен қазақ мектептеріне арналған орыс оқулықтары жарық кәрді. Алтынсарин ұлттық білім беру базасын ғзірлеуге қатысып, бірнеше оқу кітаптарын ғзі жазып, шығарды, яғни Ыбырай Алтынсарин есімі мектеп ашқан ұлы ағартушы ретінде ғана емес, сонымен қатар, «балалар ғдебиетінің атасы» ретінде де танымал. Ғсіресе, оның шығармалары тнтіні тнзу, ертеңіне сенімді ұрпағы бар бақытты, зайырлы қоғам орнатуда рухани-адамгершілікке бағытталған білім беруде ғте ғезекті мәселе болып табылады. «Қазақ хрестоматиясы» арқылы жеткен Ыбырай Алтынсариннің бар ғдеби мұрасы оның кәркем шығарма жазуды ағартушылық идеясына бағындырғанын айқын кәрсетеді. Ыбырайдың балаларға арналған хрестоматиясындағы ғзі жазған ғр алуан қысқа сюжетті еңгімелерінде ғмірдің сан түрлі қырларын ашуды мақсат етеді. Ыбырай шығармалары қысқа мазмұнды болса да, олардың ішіндегі тәрбие берер терең мағыналы сөздердің болуы, ғр еңгіменің тағылымдық мәніне ерекше кәңіл аудару ұлы ағартушы Ыбырай шығармаларының ғзіндік ерекшеліктері бар екенін танытады. Оларды тнсініп оқыған адам ғана ұлы ұстаздың шебер тәрбиеші екеніне кәзін жеткізе алады. Автор қазақ балаларының табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, олардың жан - днниесіне ғсер ету арқылы еңбекснйгіш, адмгершілігі мол, зейінді де зерделі, адал да ғдепті, білімді азамат болып жетілуін кәздеді. Осы биік талаптарға сәйкес жас буынның жас ерекшеліктерін ескере келіп, ғрі қысқа, ғрі нұсқа кәркем еңгімелер жазды. Жаңартылған оқу бағдарламасы негізінде құрастырылған 5- сыныптың қазақ тілі оқулығын алатын болсақ, «Қиял елемі» бөлімінде «Ғнер- білім бар жұрттар» ғлеңі берілген. Бұл ғлеңді оқушылар оқи отырып, Ыбырай Алтынсариннің ғз заманы ншін ғажайып оқиғалар мен таңсық днниелерді қалай сипаттағанымен танысады. Ы.Алтынсариннің жазғаны бгінгі таңда қалай жнзеге асқаны және ақын суреттеген ғажайыптар неліктен қиял болудан қалды, сонымен қатар бұған біз ненің арқасында жеттік деген сауалдарды талдау арқылы оқушының алдына ғнер- білім ғрге жетелейтіндігін, оқу-білім алудағы мақсат неде екенін кәңінен ашып талдайды. Ыбырай Алтынсарин жастардың оқыған, сауатты адам болудағы мақсаты- ғз халқының бір керегіне жарау, оны "тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден кәзінді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын" елдердің қатарына жеткізу деп білді.

Келешекке сенімі мол Ы.Алтынсарин ғмір кәркі, болашақтың иесі – жастар деп ұқты. Осы оқулықтың «Адамның сырт келбеті мен мінезі» деген бөлімінде Ыбырай Алтынсариннің «Бақша ағаштары» еңгімесі арқылы «Бағу-қағуда кәп мағына барында шек жоқ, шырағым; мұнан сен де ғзіне ғибрат алсаң болады; сен жас ағашсың саған да күтім керек; мен сенің қате істеріңді түзеп, пайдалы іске нйретсем, сен менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы түзік кісі болып ғсерсең, бағусыз бетіңмен кетсең, сен де мынау қисық біткен ағаштай қисық ғсерсең,»- деген түйінді ойына тоқтала отырып, жазушының жас ұрпақты тербиелеуге, оларды «бағып қағуға», жақсы мінез құлыққа нйретуге және тербие арқылы бала бойына жақсы қасиеттерді дамыту керектігіне мен бергенін кәреміз. Еңгімені оқыту барсында автордың айтқысы келген негізі ойын оқушылардың ғздеріне анықтату арқылы «бағусыз кетсең қисық ағаштай болып, бағусыз ғсерсең» яғни, бала мінезінің қалыптасуына отбасында берілетін тәлім- тербиенің маңыздылығын кәрсетеді. Сонымен қатар, осы бөлімде «Асыл шәп» еңгімесімен танысу барысында адам бойында қандай асыл қасиеттің деріптелетінін айқындап, асыл қасиетке тағы қандай қасиеттерді жатқызуға болатынын оқушы ойы арқылы талдайды. Халықта «Ағаш түзу ғсу түшін оған кәшет кезінде кәметесуге болады, ал түлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік сияқты құнды қасиеттерді сңіріп тербиелеуде ұлттық құндылықтар мен рухани мұраның орны ерекше. Өсіресе қазіргі жаһандану кезеңінде негізінде адами қасиеттер жатқан Ыбырай еңгімелері бүгінгі ұрпақ түшін аса қажет.

Еңбекті снью мен қадірлеу–Ы.Алтынсарин еңгімелерінің негізгі тақырыбы. Ол «еңбек адамның ғмірі түшін ерекше маңызды рәл атқарады, еңбексіз ғнер де, білім де қолға келмейді» деп еңбекті бірінші орынға қойып, тербие негізі адал еңбекте деп тұжырым жасайды. Оның шығармаларының тербиелік мәні мен мазмұны бүгінгі күнге дейін менін жоймағандығы бізге белгілі. 5- сыныптың «Едебиеттік оқу бағдарламасы арқылы берілген «Атымтай Жомарт» еңгімесінде жазушы халық арасындағы Атымтай жомарт туралы аңыздарға жаңаша мазмұн беріп, ғзінше ой қорытады. Еш нәрсеге мұқтаждығы жоқ болса да, Атымтайдың ылғи жұмыс істеп, «Күн сайын ғз бейнетімен тапқан пұлға нан сатып алып жесем, бойыма сол нәр болып тарайды. Еңбекпен табылған дәмнің теттілігі ғзгеше болады» деген ойы арқылы Атымтайды еңбек адамының нлгісі етіп кәрсетеді. Ал «Дүние қалай етсең табылады» еңгімесіндегі қайыршы Антонның бейнесі арқылы жолаушының ақылын тыңдап, тіленшілікті тастап, еңбек етудің арқасында кітап дүкенінің иесі болғандығы туралы келтіре отырып, адам ғз алдына қойған мақсатына тек еңбек арқылы ғана жетуге болатынын айтады. Еңбек етсең ғана ойлаған мұратыңа жетуге болатынын ескертеді. Сонымен қатар, бұған қарама-қарсы еңбекті снймейтін, ел түстінен күн кәріп, ұрлық барымтамен күн кәрген кейіпкерлерінің бірі Сейітқұлдың ағасы сияқты бейнелердің бар екендігін оның ғмірінің соңында жасаған ісі жақсылыққа апармай, торға түсіп, белгісіз біреудің қолынан қаза болғандығын келтіру арқылы оқушының алдына түлкен тандау жолын тастайды. Ыбырай атамыздың еңгімелерінің қайсысын алсаңыз да оқушысын нақты сендіретін, соған қызықтыратын шынайы кәрнекілік бар. Мұны оқыған бала ғрқашан ғзіне пайдалы, ғнегелі істерді нйренеді. Бұл еңгімелердің ескірмейтін, тозбайтын ғміршендігі осы жақтарында.

Ұлы ағартушы, педагог, ақын және аудармашы Ы.Алтынсарин қазақ даласын жоғары мәдени құндылықтар елеміне баулығандардың бірі болды. Өл-Фараби: «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы...» деп айтқандай, білімді игертпес бұрын балаға алдымен саналы тербие беру керек. Қазіргі жаһандану заманында бар саналы уақытын ғаламторда ғткізіп, ғсіп келе жатқан ұрпақ түшін тербие мен мәдениеттің жетіспеушілігі байқалады. Бұндай жағдайда жаңартылған білім беру мазмұнында ұлттық құндылық пен рухани байлыққа, адами қасиеттерге тербиелейтін мағынасы терең, ойға ой қосатын Ы.Алтынсарин шығармаларының құндылығы қазіргі ұрпақ түшін ғте зор. Ол ғз шығармаларында адамның іс- әрекеттерін болмысына сәйкес бейнелеп суреттеуде негіз етіп, сол адами қасиеттерді қалыптастыратын бағытты ұстанды. Демек, Ыбырай атамыздың шығармаларындағы адами

қағидалар қазіргі жаңартылған білім беру мазмұнында бала тәрбиелеуде біздің басты міндетімізге айналуы тиіс. Бүгінгі күні біз, ұстаздар, бар ғана бойы тәрбие мен адамгершілік қасиеттерге тұнып тұрған Ыбырай Алтынсарин еңгімелерін оқыту арқылы ғана саналы, ел ертеңін ойлайтын, бауырмал, жанашыр тұрпақ тәрбиелей аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Н.Е.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», 17.01.2014 ж.
2. Н.Е.Назарбаев «Елеуметтік – экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауы, 2012 ж.
3. Ы.Алтынсарин. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым, 1979 ж.
4. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар .- Алматы "Ғылым", 1994 ж.
5. ҚР Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2011.
6. ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2010.
7. Ермекова Т.Н. Отарбекова Ж.К., Мұнасаева Р.Н. «Қазақ тілі» оқулығы, 5-сынып. «Арман-ПВ» баспасы, 2017 жыл.
8. С Қирабаев, Қ.Мырзағалиев Қазақ әдебиеті, 10- сынып. «Рауан» баспасы, 1998 жыл.

ӨОЖ 541.18

А.Р.Тилеуова,

Мұрын жырау Сеңгірбекұлы атындағы Маңғыстау гуманитарлық колледжі,
информатика және арнайы пәндер оқытушысы,

Маңғыстау облысы,
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы

ТҮҢҒЫШ ДАЛА ҚОҢЫРАУЫ

Тңйін

Ыбырайдың еңгімелері қазіргі мектеп балаларын тәрбиелеу үшін де нәлігі бола алады. Біріншіден, ер халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт — дәстүрлерінен хабар беру принципін кездей отырып, тұлғаны өмір сүрген қоғамына қатысты халықаралық қатынасқа бейімдеу. Жеке тұлғаны адалдыққа, еңбекке, тұқыптылыққа, талаптылыққа тәрбиелеу, адамгершілік жақсы қасиеттерді олардың бойына дарыту арқылы адами мінез-құлықтарын өздері игере алуларын ойластырған. Мектеп оқушыларының тңсінігіне жеңіл, тілі жатық еңгімелерді беруімен бала тңйсігін жңйелілікпен қалыптастыруға тырысқан өнегесі бізге мұра болып қала бермек.

Аннотация

Рассказы Ибрая также могут служить примером для воспитания детей современной школы. Во-первых, адаптация личности к международным отношениям по отношению к обществу, в котором она жила, предусмотрев принцип информирования о быте и традициях каждого народа. Воспитывая личность в добропорядочности, трудолюбии, аккуратности, требовательности, прививая в них нравственные качества, они задумывались о том, чтобы люди могли сами овладеть своим поведением. Нам по наследству досталась нравственность, которую мы стремились к систематизации восприятия ребенка с помощью легких, чуждых нашему пониманию историй.

Abstract

Ibrai's stories can also serve as an example for the education of the children of the modern school. First, the adaptation of the individual to international relations in relation to the society in which she lived, providing for the principle of informing about the life and traditions of each nation. Raising a

person in honesty, diligence, accuracy, exactingness, instilling moral qualities in them, they thought about how people could master their own behavior. We inherited morality, which we strove to systematize the perception of the child with the help of easy, alien to our understanding of stories.

«Қашанда бір істі істегіңіз келсе, ол іске еуелі ақылыңызды, одан соң қолыңызды жұмылдырыңыз, егер де ақылыңыз дұрысталса, кезіңіз кәріп, жәнін тауып мақұл кәрсе, тіліңіз бен қолыңызға ерік беріңіз»

Ыбырай Алтынсарин

Қай халық, қай елде, қай уақытта болмасын өзінің дарыны мен атақты тұлғаларын шығарып отырады. Олар елдің қайғы-мұңын, мұқтаждықтары мен қажеттіліктерін, армандары мен тілектерін жнзеге асыру ншін барынша тырысқан, тіпті бнтін өмірін сарп еткен ардақты жандар. Олар өрқашанда халықтың жнрегiнен орын алып, өз еңбектерiн келесi пұрпақтарына мұраға қалдырған және де бнкіл халықтың жнрегiнен мөңгiлiк орын алған. Олардың есiмi мөңгiлiк. Мұндай азаматтардың игiлiктi дестнрлерi пұрпақтан- пұрпаққа жалғасып, елдің тарихи, мөдени өміріне елеулі ықпал етіп келген.

Заманында даңқы жер жарған атақты данышпан болмаса да, жолында қаншама қиындыққа кезіксе де халқы ншін қашанда аянбай қызмет еткен, халқымыздың теңіздей толқып тасыған інжу-маржан жырларын жақсы біліп, еңбегіне арқау еткен, қазақ халқының атақты тұлғаларының бірі - Ыбырай Алтынсарин. Қазақстан деген шексіз кең дала, қазақ деген бауырмал халық туралы айтылғанда адам есіне еріксіз Абай мен Ыбырай есімізге тнседі. Оның қазақ халқы тарихындағы орны ерекше. Осы орайда ойымызға бірден Ыбырай кім деген сұрақ туындайды. Шынымен де Ыбырай кім?

Ыбырайдың атағы мен ерең еңбегі тек қазақ халқының ғана емес, бнкіл тнркітiлдес халықтарының жнрегiнде мөңгi өмір снріп келе жатыр. Өзі ауыр заманда білім алып, кәп қиындықты басынан кешiргендiктен, болашақ пұрпағының қиындықта надан болып өмір снруiн қаламағандықтан алғаш болып білім пұранын кәтерген де Ыбырай болатын. Небөрі жарты ғасырға жуық өмір снрсе де, кәптеген игi iстер iстеп, туған халқының жнрегiнен мөңгi орын алып нлгердi. Ол өзінің педагогтік, жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімін және қайраты мен жігерін жас пұрпаққа арнады.

Тұмсықтының тамағы,

Шоқу менен табылар,

Өнер-білім дегенің,

Оқуменен табылар – деп қазақ жерінде алғаш мектеп ашқан да Ыбырай болатын.

Ол өмірін қазақ жерінде жаңа нлгiдегi мектептер ашып, қазақ балаларын озық ғылымымен қаруландыруға, кесiп тнрлерiне нйретуге арнады. Балаларды өзі ашқан мектептерде оқыту ншін оқулықтар жазды. Ол оқулықтар қарапайым өрi қызықты, іші

еңгімелер мен кәңілді ертегілер мен мысалдар, өлең такпақтарды қоса отырып жазды. Сол себепті де Алтынсариннің хрестоматиясы тақырыптарының байлығымен және жанрлардың әр алуандығымен, әрбір шығармасы адамға ерекше әсер қалдыратындығымен ерекшеленді. Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, нәлкен жетістіктерге қол жеткізді. Ол мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалмады. Оқушыларды жеке тұлға етіп қалыптастыруда адам бойындағы асыл қасиеттердің кезін ашып, оларды қоғамның белсенді мүшесі етіп дайындауды білім мен тәрбиенің бастауында тұрған мәңгілік жалпыадамзаттық қиындықтарды жнзеге асырды. Адамгершілік – қоғамдық сананың ең басты белгілері болғандықтан Ыбырай Алтынсарин адамдардың мінез-құлқы, іс-әрекетті, қарым-қатынастарды бейнеледі. Ол өзі ашқан мектептерде тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән беріп, оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта ұйымдастырды, мұғалімнің атқаратын рөлін ерекше бағалады. Себебі, балаға алғаш білім нәрін сіңіретін, баланы тнсініп, оны шабыттандыратын, алғаш оқу мен жазуды нйретіп, өмірде өз орын табуға септігін тигізетін адам кім? Мұғалім! Міне, сондықтан да Ыбырай мұғалімнің атқаратын қызметіне ерекше кәңіл бөледі.

Қазақ мектептеріне байланысты дидактикалық міндеттерді орындау саласында Ыбырай Алтынсарин кәп табысқа жетті. Ол мектепте қатаң тіртіп орнатып, мұғалімдер мен оқушылар арасында ұйымшылдықты қалыптастырып, мұғалімдерге нәлкен талап қойды. Мұғалімдерге қалай оқыту керектігін, оқушылармен болатын байланыс, оқушылардың қалай оқу керектігін кәрсетті.

«Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, әйткені мұғалім – мектептің жнрегі.»

Ыбырай Алтынсарин

Балаға берілген бірінші тәрбие ата-анасын, туысын, жолдасын сыйлауға нйретуден басталады демекші Ыбырай тәрбиешінің, яғни мұғалімнің ең басты міндетіне балаға ата-ананы сыйлау, құрмет тұту, ана қадірін тнсіну, жақын достарын сыйлай білу, ең бастысы өтірік айтпауға нйретуді қойды. Сол себепті де «Ананың сньюі» деген шығармасы жарыққа шықты. Бұл шығарма ананың балаға деген адал ниеті мен пәк махаббатын жеткізе отырып, аналық мейірімінің молдығы мен ана қадірін аяққа таптамауға нндейді. Сол сияқты келесі кезекте «Аурудан - аяған кнштiрек» деген еңгімесі жарық кәрді. Бұл еңгімеде жас баланың имандылық, шыдамдылық пен тәзімділік, анасына, жақындарына деген мейірімі кәрсетілген.

Аяғын сындырып алаған бала анасымен сынықшыға барады. Бірақ қиналғанын анасына білдірмейді. Бұл таңданған сынықшы: -Аяғың ауырмай ма, қабағыңды да шытпайсың ғой-деп сұрайды. Анасы сыртқа шыққанын кәрген бала: «ауырмақ тнтілі жаным кәзіме кәрініп тұр, бірақ анам менің жанымның қиналғанын кәрсе, одан бетер қиналады, әжемді айтпаяқ қояйын. Соларды мені ойлап уайымдамасын, жндемесін деп шыдап жатырмын» - дейді.

Ғұлы ұстаздың қандай да шығармасын алаң да оқушының санасына нәлгі-өнеге берерлік, болашағына жол сілтерлік, өмір танырлықтай ой тастайды. Өнерге ұмтылу, Отанын, елін снью, талаптылық, жігерлілік, ізденімпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, жинақылық осы тәрізді тағы да басқа жақсы мінез-құлқыққа баулиды.

Ыбырайдың шығармалары оқушы бойына адамгершілік пен жалпыадамзаттық қиындықтарды дарытып қана қоймай, оқу – білім, өнерге деген қызығушылықтарын арттырады.

«Бір аллаға сыйынып
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды кәңілге

Бқыласпен тоқылық!» – деген өлеңінде білім алуға нндесе, екінші жағынан, өмірдің бір қызығы тек байлықта деп ұғатын, оқу, өнер, ғылым – білімге мән бермейтін кертартпа кәзқарасқа соққы береді. Өмірде сарқылмас мол байлық – білім екендігін айта келіп, оған қол жеткізу ншін ерінбей – жалықпай еңбектенудің керектігін тнсіндіреді. Қазіргі таңда байлықтың не екенін сұрайтын болсақ, кәпшіліктің еститініміз ақша, мал нәллік, мансап,

байлық.... Енді осы кезқарастағы адамдарға Ыбырайдың шығармаларынан оқып берейікші. Адамның ойы қалай өзгермейді екен?

Ыбырай Алтынсарин нақыл сөздерінің негізгі тақырыптары адамгершілік, еңбек, мұғалімдер туралы, қаза тілі туралы болды.

«Енерді нйрен, нйрен де жирен деп санаған халқымыз пұл - қыздарының оң қолынан өнер тамған шебер болуына да мән берген. Адамның қоғамда өз орнын табуына, ақыл-парасатының дамуына, яғни, кемелденуге деген тілегін ашып, мәнді өмір снруіне нйретеді. Оны жазушы шағын еңгімелерде нгіт, өсиет тнрінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. Ыбырай Алтынсарин шығармашылық жолында сантнрлі қиындықтарға жолықса да өз алған бағытынан таймады. Бойындағы сеніммен ойдың, сөздің, істің бірлігіне өкелді.

Шығармаларында өнерге деген ықыласы мен ілтипаты анық байқалады. Сол шығармалары арқылы жастарды табиғаттың өсемдігін, адам сезімін қабылдап, тнсіне білуге тәрбиелейді, оның өлеңдері мен ғибрат еңгімелері жас пұрпақты тәрбиелеу мен оқытуда кнні бнтінге дейін қолданылып келе жатыр, өрі қарайда қолданылмақ.

Жастық шақ жігер, қайраттың толы кезі. Бойдағы жасырын талант, өнерлерін жарыққа шығарып қалатын кез де осы. Ол ншін талап керек. Өр нөрсені де жігермен істе, өзіңнің не нөрсеге қабілетің, ынғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, қай өнердің соңына тнссен, өрі өзіңе, өрі қоғамға пайда келтіре аласың, талаптан да таңдап ал дейді. Талап етіп талпынбаса, адам баласы ешбір алға баспаған болар еді. «Талапты ерге нпұр жауар», — деген халық мақалы да өмір тәжірибесінен туған пікір. Алтынсариннің тәрбие жөніндегі негізгі тақырыптарының бірі де осы талап туралы болатын.

Ыбырай тағы бір ерекше көңіл бөлген жайт – балаларға дұрыс тәрбие беру. Сапалы білім мен қатар, саналы тәрбие де беріп отырды. Тәрбиенің негізінен адамгершілік, еңбек және дене тәрбиесіне баса назар аударды. Баланы жастан дегендей, қателессе тнзеп, бұрыс болса, дұрысын нйрет, адасса тура жолға сал, біліп тпұрып қателік жасаса, өзіне тиесілі жаза қолдан деп айтты. Егер жастығынан тнзеп отырмаса, бала өсе келе бұрыс жолға тнседі, есейіп кеткен сол қисығын тнзеу қиынға тнседі, кейде сол қисаюмен мерт болады. Сондықтан осы тақырыпқа байланысты да көптеген шығармалар жазып қалдырды. Шығармаларын жазу барысында қазақ балаларын пұқыптылыққа, тазалыққа, қарапайымдылыққа нйретуді алдына мақсат етіп қойды. Өз шығармаларында адамгершілікке тәрбиелеу идеясын көтеріп, оны шешудің жолдарын іздестірді. Шығармаларының идеясы шыншыл, еңбекснйгіш, өдепті, қоғам белсендісін тәрбиелеп, оларды білім ғылымға нйрету еді.

Ыбырай Алтынсарин ғез халқының, елінің, жерінің игілігі үшін қажымай еңбек етіп, дарындылығын, мәдениетке қабілеттілігін дәлелдейді. Ол жастарды жарқын болашақ үшін қажымай күресуге, елі, жері үшін аянып қалмауға шақырды. Болашаққа деген сенімді қолдады. Қазақстанда педагогика білімінің негізін қалады.

Қорыта айтқанда, Ы.Алтынсаринның ғез халқын оқуға, ғенерге нндеуі надандыққа, зпұлымдыққа қарсы шығуы, сол кезде елеумет ғеміріндегі теңсіздіктің бетін ашып, ғемір шындығын кғрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тербиелеуі оның творчествосының халықтық жағы десек, қазақтың қазіргі ержеткен проза жанрының және балалар едебиетінің ең алғашқы негізін салушы болды. Сондықтан да Ыбырай Алтынсарин рухани- адамгершілік білім беруді ту етіп ұстады және қазіргі таңда да жалау етіп желбіреп ғез мені мен мағынасын жоғалтпады.

Әдебиеттер тізімі

1. М.Ақынжанов Қазақ ағартушыларының қоғамдық саяси кғзқарастарының қалыптасуы Алматы,19955
2. Алтынсарин Ы.Таңдамалы шығармалар (кұрастырған Б.С.Снлейменов) Алматы 1955
3. Ы. Алтынсарин Нш томдық шығармалар жинағы Алматы, 1973
4. Қазақ едебиетінің тарихы, II том, 1 кітап, Алматы, 1961
5. Мауленбердина У, Ы.Алтынсарин.Алматы, 1961

УДК 808.1

Ткаченко Т.Е.,

преподаватель, Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область, г. Костанай, Республика Казахстан

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ ОБРАЩЕНИЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И.АЛТЫНСАРИНА

Аннотация

В данной статье представлен опыт исследовательской работы по изучению художественного своеобразия творчества И. Алтынсарина. Рассмотрена роль и стилистическая функция обращений в поэтических и прозаических произведениях автора.

Ключевые слова: творчество, художественная особенность, алтынсаринские притчи, обращение, приём, классификация, стилистическая окраска, авторская оценка, русские классики

Тңйін

Бұл мақалада Ы. Алтынсарин шығармашылығының кғркемдік ерекшелігін зерттеу бойынша зерттеу жұмысының тежірибесі ұсынылған. Автордың поэтикалық және прозалық шығармаларындағы нндеулердің релі мен стилистикалық функциясы қарастырылады.

Тңйінді сздер: шығармашылық, кғркемдік ерекшелік, Алтынсарин астарлы еңгімелері, нндеуі, қабылдауы, жіктелуі, стилистикалық бояуы, авторлық бағасы, орыс классиктері.

Summary

This article presents the experience of research work on the study of the artistic originality of I. Altynsarin's work. The role and stylistic function of references in the author's poetic and prose works is considered.

Keywords: creativity, artistic feature, altynsarin parables, appeal, technique, classification, stylistic coloring, author's assessment, Russian classics.

Данная статья посвящена изучению роли обращений в произведениях И.Алтынсарина. Задачи моей работы: отбор материала из поэтических и прозаических произведений Ибрая Алтынсарина, классификация отобранного материала, наблюдение (определение стилистических функций) над стилистическими функциями обращений в поэзии данного автора. Целью является выделение типов и функций обращений в творчестве И.Алтынсарина.

Для начала определим, что же такое обращение? –Обращение - это слово (или сочетание слов), называющее того, к кому (чему) обращаются с речью. Оно имеет форму именительного падежа и произносится с особой звательной интонацией.

Основная функция обращения – побудить собеседника слушать, привлечь внимание к сообщению, поэтому в качестве обращения часто употребляются имена, фамилии, название лиц по родству и т.д.

В художественных произведениях в функции обращений могут выступать названия птиц, животных и неодушевленных предметов. Обращение может быть в начале, середине или конце предложения.

Такова точка зрения на обращения, изложенная в лингвистических словарях и справочниках, а также в работах ряда ученых таких, как Бабайцева В.В. и Максимов Л.Ю. Такое мнение определенно можно считать правильным, но оно не достаточно полно характеризует данное явление. Очень интересна в этом смысле точка зрения Н.С. Валгиной, изложенная в ее работе –Синтаксис русского языка. Она пишет: –Обращение не только называет лицо, но передает различные сопровождающие это название оттенки значения: упрек, испуг, радость, укоризненно-снисходительное отношение и т.д., т.е. передает субъективную модальность. Предложения-обращения особенно богаты интонационными оттенками. [2]

Из всех трудов, написанных на эту тему, наиболее интересной и наиболее полноценной мне показалась работа Д.Э. Розенталя, изложенная в книге –Практическая стилистика русского языка. Здесь Розенталь наиболее полно рассматривает обращения, используемые в художественных произведениях и в частности в поэзии. Он даже выделяет стилистические функции обращений: –Особую функцию выполняют обращения в поэзии, где они большей частью имеют риторический характер (ср. обращения к отсутствующему лицу, обращения к животным, к неодушевленным предметам).

Если в стилистически нейтральном тексте в роли обращения выступают собственные имена людей, названия лиц по родству, по общественному положению, по профессии и т.д., то в текстах с эмоциональной и экспрессивной окраской функция обращения заключается не столько в назывании адресата речи, сколько в его характеристике, выражении отношения к нему, общем повышении выразительности речи. В результате создаются различные стилистические разновидности обращений:

- Обращения – метафоры
- Обращения – перифразы
- Обращения – метонимии
- Обращения – иронии
- Обращения – повторения
- Обращения – риторические
- Обращения – присловья
- Обращения – фольклорные
- Обращения – архаические. [8]

Эта концепция представляется мне наиболее полной и наиболее точной, поэтому именно ее я решила положить в основу данной работы.

Из выше сказанного видно, что обращениями интересовались многие ученые, они достаточно хорошо изучены и описаны. Но творчество И. Алтынсарина с точки зрения использования обращений не рассмотрено вообще. А между тем они (обращения) играют очень важную роль в его творчестве и заслуживают к себе повышенного внимания.

Я читаю строки из стихотворения «Давайте, дети, учиться начнем!» и понимаю, жизненная установка уже дана: уже заработала система образования и впереди только просвещение казахского народа. Только к знаниям, только к ученью! Ведь дети, к которым обращается великий Ибрай - это все мы, его преемники, его ученики. Автор не приказывает,

он глаголом в повелительном наклонении убеждает нас в правильности своего выбора и своего профессионального предназначения. Сомнению здесь нет места!

А вот знаменитые алтынсаринские притчи! Значение их в педагогике неопределимо. На его притчах воспитывались и будут ещё воспитываться многие поколения детей. «Эй, путник, будь чистым, как этот родник!» Да, это именно нас окликает автор и даёт понять, что, если нам по пути, будьте честны, добры, вежливы, предупредительны и отзывчивы. А если ты идёшь в обратном направлении, не забывай, что ты Человек.

В творчестве И.Алтынсарина я обнаружила очень богатый материал для анализа. Оказалось, что Ибрай достаточно часто прибегает к приему обращения. Что это? Художественная особенность его произведений или желание автора вызвать читателя на диалог, дать возможность нам почувствовать и прочувствовать содержание произведения, быть участником событий, описанных в произведениях? Он использует обращения не только по их прямому назначению, название адресата, но и наделяет их специфическими стилистическими функциями, посредством которых дает характеристику объекту обращения. Все многообразие алтынсаринских обращений я разделила на три группы. Среди них наиболее многочисленной является первая группа – обращения в единственном числе (ласточка, ворона-барыр, ворона-богатырь, сударь, господин, красавица Карашаш, богач, бедняк, хан, повелитель). Но не только частотность употребления характеризует данную группу, она наиболее разнообразна с точки зрения стилистических разновидностей. Мы встречаем здесь и прямое обращение, т.е. нейтральное с точки зрения стилистической окраски, и обращения-метафоры, обращение-иронию, обращения-повторения и риторические обращения. Вторая по частоте использования - это группа обращений во множественном числе (дети, друзья, друзья - джигиты; гуси, друзья)... Эти две группы наиболее объемные и разнообразные. Третья группа намного меньше по численности и менее разнообразна стилистически, поэтому, в данной работе они все объединены в одну группу «Распространённые обращения» (Дети мои! Свет очей моих! Сын мой! Надежда моя! Бессердечный и жадный злодей, птичка моя, друг мой, милый мой, домишко мой, повелитель наш). Во всех приведенных примерах, мы видим, что обращение распространено. Распространено различными способами: то согласованным определением *милый*, то притяжательным местоимением *мой*, то и тем и другим вместе. Распространяя обращения, автор показывает нам свое отношение к герою, но характеристики его как таковой не дает. В этой группе преобладают три стилистические разновидности – это прямое обращение, риторическое и обращения-метафоры. Такое однообразие стилистических функций связано, вероятно, с тем, что сами слова-обращения очень разнообразны и очень значимы. Да и сам авторский выбор того или иного слова, использованного в обращении, позволяет нам понять и авторскую оценку, и авторскую характеристику, направленную на объект обращения. Необходимо отметить, что И.Алтынсарин очень редко использует при обращении имена собственные, но есть примеры обращения к женщине по имени (красавица Карашаш). В обращениях к женщине мы встречаем только имена персонажей сказок. При обращении к мужчинам автор вообще не использует имен собственных, а обращается к ним при помощи косвенной речи (Сейткул, Асан, Усен). Такое положение свидетельствует о том, что автор, обращаясь к тому или иному герою, стремится дать его максимальную оценку и характеристику.

В конце своего исследования я пришла к выводу, что использование И.Алтынсариным обращений в своём творчестве - это есть грамотный художественный приём, которым мастерски владели великие русские классики: А.С.Пушкин, И.А.Крылов, С.А.Есенин, А.Блок. Использование этого приёма позволяет приблизить читателя до расстояния действующего лица.

Список литературы

1. В.В. Бабайцева, Л.Ю. Максимов - «Современный Русский язык». ч.3. Синтаксис. Пунктуация.; М., 1987 г
2. Н.С. Валгина –Синтаксис современного русского языка М.: Высш.шк., 1991 г
3. В.В. Виноградов –Стилистика: тория поэтической речи. Поэтика. М.: 1963 г.
4. В.В. Виноградов –Поэтика русской литературы, М.: Наука, 1976 г
5. В.И. Даль –Толковый словарь живого великорусского языка, в 4 т. М.: 1978-1980 г.
6. В.М. Жирмунский, –Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Л.: Наука, 1977 г.
7. С.И. Ожегов –Словарь русского языка М.: 1985 г
8. Д.Э. Розенталь –Практическая стилистика русского языка М.: Высшая школа 1987 г
9. А.С.Ситдыков « Педагогические идеи и просветительская деятельность И. Алтынсарина.» Алма-Ата: Мектеп, 1968.

ӨЖ 37.01

Г.М.Тлеуова,

Оқытушы, э. ғ. м., «Өзін-өзі тану»,
Адамның нйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы.

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚИТУ МЕН Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ННДЕСТІГІ

Тңйін

Заманауи білім беру жңйесіне қойылатын талаптар мен Ы.Алтынсариннің білім беруге қойған талаптарының нндестігі баяндалады.

Аннотация

Описана гармония требований современной системы образования и требований к образованию, установленные И. Алтынсариним.

Abstract

The harmony of the requirements of the modern system of education and the requirements of Yu. Altynsarin to education have been described.

Тңйін сздер: Заманауи білім беру, жаңа технология, инновация.

Теңізде жнзді балықтай,
Днниені кезген жалықпай,
Білгендерге осылар,
Бері дағы қанықтай,
Біздерге бекер жатпалық,
Осыларға таныспай,
Ат ғнері білінбес,
Бейгеге тнсіп жарыспай...
Ы.Алтынсарин

Теуелсіз және егемен Қазақстан Республикасы өзінің даму жолында ғылыми-техникалық, ақпараттық, саяси, экологиялық және рухани қамтылудың жаңа деңгейіне шықты. Еліміздің өміріндегі осындай өзгерістер білім беруді, оның сапасын қайта қарауды талап етеді. Соңғы жылдардағы білім беру ісі біздің мемлекетіміздің дамуының шешуші сферасына айналууда. Кез келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету нрдісінде жаңашылдық және сапалы білім жетекші роль атқаратыны белгілі. Елдің экономикалық өсуінің 40% сапалы білімге теуелді.

Уақыттың өзгеруімен, елеуметтік және экономикалық өмір жағдайлары өзгеруде. Осындай талаптар қоғамның өрбір мншесіне де қойылады. Өз мнмкіндігін жнзгеге асыру, өзін-өзі жетілдіру уақыты – дел осы уақыт. Еліміздің тңңғыш президенті Н.Өбішпұлының атап көрсеткеніндей, қоғамдағы осындай алып өзгерістер білім беру жңйесіндегі өзгерістерге

алып келді, бұл өзгерістердің басты мақсаты – білім алушыларға білім мен білікті беру емес, керісінше білім алушыларды шығармашылық дамыту, олардың қабілеттерін ғмір бойына өз бетімен кеп ізденіп білім алуға және өзін-өзі дамытуға бағыттау.

Заманауи білім беру ескірген, жарамсыз оқу едістерін алып тастап, озат ұстаздар мен едіскерлердің ең озат мұраларын пайдаланады. Анағұрлым тиімді жұмыс едістерін мұқият іріктеу бұрынғы ашылған жаңалықтарға снйенбей, тарихи тежірибе білімінсіз мнмкін емес.

Қазақстандағы білім берудің дамуы Ы.Алтынсариннің ағарту идеяларымен нндестікте, бірізділікте.

Білім беру жнйесінің жаңғыртылған нрдістері ағартушы ұстаз ұсынған басты қағидаттардың негізінде құрылған:

- Білім жнйесінің икемділігі және дамып, ғсу отыруы;
- Жаңа технологияларға бағытталы және демократиялылығы;
- Белсенді азаматтық ұстанымдарды тербиелеу;
- Білім алудың қол жетімділігі;
- Білім берудің дамуындағы мемлекеттің шешуші роль атқаруы.

Ы.Алтынсариннің педагогикалық мұрасы – бұл кептеген педагогика саласындағы мәселелер керініс тапқан тұтастай педагогикалық жнйесі деп тану керек. Ыбырай Алтынсарин білім беруді елеуметтік ортаны қайта құрудың басты құралы ретінде қарады.

Ұлы ұстаз елдің басты байлығы – адам, ал білім – кез келген жаңа ғмірді жасаудың қайнар кезі, адам білімімен мемлекеттің дамуының базалық стратегиялық ресурсын құратынын жақсы білген. Білім – бұл жекелеген адамның, тіпті тұтастай елдің табысының негізі.

Ұлы ұстаз отандық мектептің білім берудегі мақсаттарын халықтың сұранысы анықтайтынын атап крсетеді. Оның кезқарасынша, өз халқының өкілі ретінде жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін, жоғары мәдени деңгейін, қоғамда лайықты өз орнын табуды қамтамасыз ететін - бұл мектептегі берілетін нақты білім.

«Мектептер – бұл қазақтардың қалыптасуының негізгі қозғаушы кнші, оларға өсіресе ерекше, нлкен сенім артылады, онда қазақ халқының болашағы жатыр», деп жазды Алтынсарин.

Ұлы ағартушы қазақ мектептерінің басты мақсаттары мен міндеттерінің бірі ретінде мектеп – мәдениеттің шын ошағы және онда жақсы кітапханасы болуы керектігін білді және айтты, мектептің негізгі міндеті – нақты білім беру деп санады, сонымен бірге оқушы білімді крнекі, тнрлі құбылыстарды тежірибе жасай отырып, зерттеу арқылы меңгеру керектігіне қол жеткізді.

Мектептегі жаратылыстану ғылыми пәндерден сабақ беруді өте құнды деп бағалады. Бннгінгі таңда аса мұқият, теуелсіз, өзін-өзі ынталандыра білетін, сыни ойлау қабілетке ие тұлғаға айналатын білім алушыға білім беру нрдісінде сындарлы теорияға негізделген едістер мен төсілдер белсенді қолданылуда.

Заманауи білім беру жнйесі білім алушының дңние танымын кеңейту, өзінің барлық қабілетін барынша жнзеге асыруға кемектесетін, табысқа жетелейтін бар мнмкіндікті жасауда, өз ана тілінде, орыс және ағылшын тілін меңгере отырып, нздіксіз білім алуға жетелеуде. Ұлы ағартушы ұстаздың өз уақытындағы білім беруге қойған талаптары заманауи білім берудегі талаптармен нндестікте екенін байқап, тнсінуге болады.

«Педагогикалық жұмыстағы шешуші нерсе - ең жақсы оқыту едістерін таба білуде», деп атап крсетті Ұлы ағартушы.

Химия пәнінен білім беруде белсенді оқыту едістерін қолдану білім алушылардың өмбебап оқу өрекеттерінің дамуын қамтамасыз етеді. Өртнрлі қабілетке ие білім алушылармен жұмыс істеуде олардың өрқайсысына жекелеген төсілдерді қолдана отырып, білім беру жоғары тиімділікке алып келеді. Бұл жерде ғылыми-едістемелік едебиеттер және электрондық ресурстар, озық педагогтардың тежірибесін пайдалану өте тиімді. Білім беру дайын білімді педагогтың беруіне емес, өрбір білім алушыны оқу нрдісіне белсенді тартуына

бағытталған. Белсенді оқыту әдістері еш уақытта өзектілігін жоймайды, олар дәстүрлі сабақ шеңберін кеңейтеді, білім алушылардың сабаққа ынтасын арттырады, пәнге қызығушылығын күшейтеді.

Табысты ұстаз уақыт талабымен бірге жетілуі тиіс, өзін-өзі дамытуға, әдістер мен тәсілдерді жетілдіріп отыруы тиіс. Бүгінгі таңда өзі оқып, нәренетін мұғалім ғана, басқаны нәретеді алады. Мұғалім мамандығы өзінің бастапқы мазмұнын өзгертті. Мұғалім білім алушының алдына өзі үшін жеке жауапкершілікке ие және өз білімін өзі қетеруге қабілетті, дағдыға ие міндетін қоятын тәлімгер, кеңес беруші және делдал роліне ие. Білім алушылармен бірлескен шығармашылық жұмыс негізінде ғана нағыз сабақ құрылады, оқу әрекетіне білім алушылардың ынтасы артады.

Табысты, шығармашыл мұғалім инновациялық тәсілдер мен әдістерді сабақта қолданудан қорықпайды, білім алушыларды оқу нәдісінің субъектісіне айналдырады.

Жеке тұлғаны дамытудың ең нәдік әдісі – бұл білім алушыны шығармашылық әрекетке тарту, қызықтыру, мұнда олар осы нәдістің белсенді қатысушыларына айналады: өздері ойлайды, қайта құрастырады, ойдан небір керемет туындайды жазуы әбден мүмкін. Осылардың барлығы білім алушының өзін-өзі дамытуына, өзінің күшіне сенуіне, ең соңында жағымды өмірлік ұстанымының қалыптасуына алып келеді.

Ұлы ағартушының отандық білім берудегі идеяларын тұжырымдай келе заманауи білім беруде өзектілігін жоғалтпаған келесідей идеяларын атап өтуге болады:

- демократиялық білім беру жүйесін құру;
- келешек ұрпақтарды тәрбиелеудің ұтас тұжырымдамасын құру;
- ағарту мен білім беру мақсаттарын анықтайтын – жоғары адамгершілігі бар, ойлау қабілеті жоғары, өз халқының мүддесін қорғайтын патриоттарды, еңбекқорлықты тәрбиелеу.

Бүгінгі таңда қоғамның болашағы білім жүйесімен тікелей байланысты, себебі бүгінгі бала уақыт өте келе жаңа заманның ел тағдырын шешуші. Біздің қоғамның тұрақты дамуының және бәсекеге қабілеттілігінің негізі адами ресурстың дамуына негізделген. Бәсекеге қабілетті қоғамдағы білім беру саласы өлеуметтік саланың жай ғана қарапайым элементі емес, еліміздің болашағына инвестиция салатын құрал.

«Біздің Отанымыздың игілігі үшін қолымыздан келгенін жасау - ерқайсымыздың міндетіміз» деп, Ұлы ағартушы айтып кеткендей, қазақстандық білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – жоғары қарқынмен дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, бәсекеге қабілетті және білімді, шығармашыл, сауатты тұлғаны қалыптастыру және дамыту.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық тәжірибелерін зерттеу барысында төмендегідей қағидаттар түрінде қорытындылар жасауға болады:

1. Ы.Алтынсарин өзінің мұрасымен бізді тәрбиелі және білімді болуға, оқу нәдісіне білім мен еңбекке табынуды енгізу, өз елінің патриоты болуды нәретеді.
2. Педагогтың шығармашыл ізденісі – оқу-тәрбие нәдісіне тиімді әдістемелік технологияларды енгізу, нәдіксіз педагогикалық ізденіс инновацияларына жетелеу.
3. Оқу пәндеріне салынған тәрбиелік мүмкіндіктерді пайдаланудың маңыздылығына Ы.Алтынсариннің тәжірибесі кез жеткізді. Ер пән қандай ма бір сапаны дамытады.
4. Ұлы ұстаз ұлттық дәстүрлерге сыйластықпен қарауға шақырды. Оларды білім алушыларды адамгершілік, рухани және еңбекке тәрбиелеуде пайдалану маңызды.
5. Туған жер табиғатына аса қамқор кезқарас Ы.Алтынсаринді ерекшелеп тұрады, ол оны поэтикалық жолдармен жырлады.
6. Жаңашыл мұғалімнің табысты педагогикалық іс -әрекеті тәжірибесі қазіргі, заманауи мұғалімді өзінің жеке даралығын және заманауи мектепте сұранысқа ие болу қабілетін кәрсете отырып, шабыттанған, шығармашылық ойлауға қабілетті және ұтқыр тұлға ретінде кәруге мүмкіндік береді.

Ыбырай Алтынсарин - барлық мұғалімдерге нәлігі, нәлігі!

Әдебиеттер тізімі

1. Ы.Алтынсарин. Кел балалар, оқылық. «Атамұра» мектеп кітапханасы, 2014.
2. Ситдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина.- Алма-Ата: «Мектеп», 1968
3. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество /Модульно-кодированное учебное пособие. М.: МГИУ, 2011. 258 с.
4. Зайцев О.С. Методика обучения химии / О.С. Зайцев. М.: Владос, 2011.

ӨОЖ 82.0

М 12

Ж.Б.Тойымбекова,

Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі оқытушысы,

Қарағанды облысы,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУДА БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Тғйіндеме

Бұл мақалада керемет шығарманы меңгеруде белсенді әдіс-тәсілдерді орынды пайдаланғанда ғана сапалы оқытудың тиімділігінің жоғары болатындығы және сыни тұрғыдан ойлау дағдысын дамытуға ықпал жасайтындығы қарастырылған

Аннотация

В данной статье рассмотрено применение активных форм методов обучения при изучении художественного произведения, которые способствует развитию навыков критического мышления учащихся

Annotation

In this article application of active forms of methods of educating is considered at the study of artistic work, that assists development of skills of the critical thinking of students

Қандай мемлекеттің де ертеңі еңселі, баянды болуы жас буынның тағдыр-талайының қалай қалыптасқанына байланысты. Сол себепті де білім беру жүйелерінің басты міндеті – пұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеруге қабілетті, ғылым мен тәжірибе жүйесінде терең білімді меңгеретін жеке тұлға болып қалыптасуға дайын ұрпақ тәрбиелеу.

Осы орайда ХІХ ғасырда өмір сүріп, «дала қоңырауы» атанған тұңғыш ағартушы-педагог, қазақ балалар әдебиетінің атасы, жаңашыл жазушы, этнограф ғалым Ы. Алтынсариннің оқу-ағарту ісінің қалыптасуына негіз болған еңбектерін ғылым мен мәдениеттің дамуының «алтын діңгегі» десек те болады.

Бүгінде қазақтың аса кернекті ағартушы-педагогінің енегелі өсиетке толы мұрасын оқу-тәрбие нәдерісінде тиімді пайдалану – ер оқытушының алдындағы жауапты міндеттердің бірі. Демек, педагогтің ұлағатты ойлары, халқының жарқын болашағына арнаған ағартушылық ісі – бүгінгі саналы да салауатты ұрпақ, өзіміз деріс беріп отырған болашақ мамандар үшін өмір бағдаршамындай. Бай қазынамызды қастерлеп, оны келер ұрпақтың еншісі етудің ыңғайлы кезеңінде оқытудың белсенді әдіс-тәсілдерін оқу нәдерісіне енгізуіміз керек. Олай болса, жан-жақты дамыған, шығармашыл тұлға қалыптастыруда негіз бола алатын технология – жаңашыл ұстаз Қ.Бітібаеваның іс-тәжірибесі негізінде құрастырылған әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы. Ұстаз сөзімен айтсақ: «Технология – диагностиканы басшылыққа ала отырып, жеке тұлғаға бағытталған мақсатты, сапалы оқу әрекетін ұйымдастыру...». Педагогтың конструкторлық жобалау технологиясын пайдалану кезінде білім дайын күйінде берілмейді, оқушыға іздену, бақылау, ой елегінен өткізу жолымен алуға бағытталады. Сөзіміз делелді болу үшін аталған модельдің нәлігін ұсынайық: жаңа тақырып бойынша алдын-ала тапсырмалар жүйесі; тапсырмалар негізінде сұхбат, еңгіме, пікірлесу; мұғалім тәсілімен; қосымша материалдар, ғылыми еңбектер;

оқулықпен жұмыс; жинақтау, қорытындылау. Бұл әдістеменің ерқайсысы оқушылардың ізденісін, шығармашылық қабілетін дамытуға негіз болады [1].

Ыбырай Алтынсариннің өмір жолы мен шығармашылығын оқытуда «Ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин елемі сыр шертеді» модулі бойынша кіріспе-лекция сабағын өткізуге болады. Сабақ барысында білім алушы модульмен танысады, мақсаттар жүйесін айқындап, қандай тапсырмалар орындау қажеттігіне алдын-ала төмендегі технологиялық *сызба-модель* бойынша бағыт-бағдар алады (1-кесте).

Мақсаттар жүйесі	Тапсырмалар жүйесі	Тізету, көмек...
Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен ағартушылық қызметі туралы. Ыбырай шығармаларының жариялануы, зерттелуі.	1.Х.Сәйітқалиев. «Қазақ әдебиетінің қалыптасу кезеңдері». 2. Ө.Дербісәлин. «Ыбырай Алтынсарин». – А.,1965. 3. Ө. Сыдықов. «Алтынсариннің педагогикалық пікірлері және ағартушылық қызметі». – А., 1950. 4. Қ.Жұмалиев. «ХІІІ – ХІХ ғасыр әдебиеті» (Ы.Алтынсарин бөлімі). 1967. 5. Ғ.Қайырбеков. «Дала қоңырауы» (поэма). 1956. 6. Ы.Алтынсариннің 180 жылдығына орай газет-журнал материалдары. Естеліктер: Н.Ильминский «Ы.Алтынсарин туралы естеліктер». Ойды жинақтау: - Ой толғау (пікірлер, бағалар); - Сыр толғау (естеліктер бойынша); - Жыр толғау (педагог туралы өлең-жырлар).	Ой-тұжырымдар бойынша көмек-нұсқау беру. Топтық тапсырмалар ұсыну, шығармалық нәтижесін беру.
Ыбырай – ұлы ағартушы, ұстаз-жазушы, ақын, этнограф, аудармашы.	1.Көркем шығармамен жұмыс: - «Қазақ хрестоматиясы», «Таза бұлақ» жинағындағы шығармаларды талдау, ой-тұжырым жасау; - Ақындық ерекшелігі; - Прозасындағы жазушы стилі; - Этнографиялық очерктері. 2. Аудармашылық қызметіне шолу жасау: Л.Толстойдан, И.И.Паульсоннан, К.Ушинскийден («Жаман жолдас», «Алтын ханым», «Нш ұры», «Алтын шеттеуік», «Едеп» т.б.) 3. Ғылыми сипаттағы зерттеу, іздендіру тапсырмалары: - Ғылыми сипатта мақала, рецензия жазу.	Салыстыру, нәтижесін ашу. Әдебиет теориясы, поэтикалық талдау Ұлылар нәтижесі. Сараптама талдау және әдеби талдау нәтижесін жасау.
Ыбырай және болашақтағы қазақ мектебі	1.Педагогтік қызметіне саралап тоқталу. 2. Зерттеуші-ғалымдар еңбегі бойынша тұжырымдама түрінде хабарлама жасау, пікірталас ұйымдастыру; 3. Конспект, реферат, баяндама әзірлеу: - «Ыбырай шығармаларының тарихи мәні»; - «Ы.Алтынсариннің педагогикалық пікірлері және ағартушылық қызметі» т.б.	Көмек-нұсқау беру. Қосымша зерттеу жұмыстарын жүргізу.

Бүгінгі таңда оқыту мен оқудың мақсаты – білімді, өмір сүруге бейім, ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Демек, өзіміз сөз етіп отырған Ыбырай Алтынсарин шығармашылығының да білім алушы дүниетанымын кеңейтуде алатын орны ерекше десе де болады.

Ыбырай Ұғымелері тек мазмұн жағынан ғана құнды емес, тіл, стиль жағынан да ерекше маңызды. Ол ғұзы шығармаларында халықтық тілдің негізгі сөздік қорын шебер пайдалана білді. Ұдеби тіл принциптерін қатаң сақтады. Білім алушылардың құғымына жеңіл, Ұсерлі, қарапайым тілмен жазды. Ш.Ахметов Ыбырай Ұғымелерінің төрт түрлі ерекшелігін атайды. «Ы.Алтынсарин шығармаларының кәбі балаларға арналғандықтан, алдымен, оның тілі жеңіл болуын қарастырды. Қарапайым, халықтық тілмен жазды. Осы кездерде, одан бұрын да қазақ Ұдебиетіне араласып, шұбарлай бастаған араб, парсы, татар, шағатай тілдері Ы.Алтынсарин шығармаларына енген емес. Діни сөздер мүлде кездеспейді. Қазақ Ұдеби тілінің біртұтастығы мен тазалығы ншін күрескен. Мұның аса құнды жақтары осы еді. Баланың құғымына қиын тиетін бірде бір түсініксіз ауыр сөздер жоқ. Екіншіден, сөйлем орамдары мейлінше қысқа, кәбіне жай сөйлемдер болып отырады. Ншіншіден, жазылған Ұғымелерінің кәлемі шағын. Төртіншіден, оқиға желісі шұбалаңсыз, баланы жалықтырмайтын ері қысқа, ері жеңіл, ері қызықты болып келеді. Нысанаға тиетін ойларды дәл айтады, боссөзділік, артық суреттемелер жоқ» — дейді Ш.Ахметов [2].

Расында да Ыбырай Алтынсарин Ұмір шындығын танытатын кәркем прозаның шағын нлгісін жасады және оның дәстүрлі нлгілерін дамыту бағытындағы жаңашылдық жолын одан ері жалғастырды. Ұзіндік сөз кестесін қосқан жазушы-аудармашы екендігіне зерттеу, іздендіру тапсырмалары бойынша білім алушылармен *тірек сөзбалары* арқылы жүргізілген жұмыс түрлері де дәлел бола алады (2-кесте).

Негізгі мәселелер	Автор еңбектері («Қазақ хрестоматиясы»)	Нзінді	Дәстүр және жаңашылдық
Жастарды еңбекке баулу	«Бай мен жарлы баласы», «Қыпшақ Сейтқұл» Ұғымелері	... Нсен болса Асанға қарама-қарсы бағытта суреттелген. 12-13 жас шамасында Нсен ғз ісіне ер кезде де сеніммен кіріседі, ердайым кез келген істі бастауда «екем айтушы еді» — деп, ғз екесінің айтқандарын басшылыққа алады, халық тежірибесіне снйенеді. Оның екесінің халық Ұкілі екені мәлім.	Қазақ халқы – кесіпқорлықты дәріптеген халық, аңшылық, егіншілік, ағаш тұстасының Ұнері мен қолөнер кесібі – біздің ата мұрамыз.
Қайырымды, рақымды болу	«Шеше мен бала» Ұғимесі (аудармасы)	... Шешесі күліп: – Солай, солай, шырағым, - деді. Баласы: – Ұже, сен кәрсен еді, құсты қоя бергенімде, Ұуелі қуанғаннан тіпті тұша алмады. Сонан соң құсты сатқан баладан уеде алдым, екінші рет тұстама деп. Шешесі: – Қызым, жақсы іс істепсің, мінекей саған тағы да теңге. Қызы: – Алла разы болсын, Ұже. Шешесі: – Шырағым, қызым, ердайым осындай рақымды бол, саған мұның ншін Құдай рақым етер, - деді.	Диалогтың алғашқы нлгілері және драматургия элементі байқалады.
Тапқырлық пен ақылдылық	«Жиренше шешен» (аңыз)	... "Желдің Ұтінен шықтым, ығына қарай ығып барам: желге тұшам, сайға қонам, оның несін сұрайсың? Білмеуші ме едіңдер?"	Ұмір қиыншылығына жасымай, халыққа тең данышпандық,

		Пұшарымды жел біледі, қонарымды сай біледі. Осыны сұрата жіберген хан ақымақ па, сұрай келген сен ақымақ па?" деді де, қаңбақ пұша жәнелді, тақсыр, - дейді Жиренше.	тапқырлық қасиеттерді танытады, оқырманына нлгі ету.
--	--	--	--

Жалаң дидактика білім алушыны едебиетке қызықтыра алмайтыны ақиқат, яғни кәркем мәтінді білім алушыларға меңгертудің бірден-бір жолы – образдар мен тіл ғрнектерін тұтас талдау. Оқырманына ой салып, бағыт беретін Ыбырай Алтынсариннің «Жомарт», «Бақша ағаштары», «Асыл шөп (Зылиқа мен Бетима)» т.б. еңгімелері және соның бірі «Таза бұлақ» еңгімесіне тоқталсақ (нзінді): «Нш жолаушы бір бұлақтың басында бір-біріне кез болыпты... - «Ей, жолаушы, болсаң осы бұлақтай бол, - деп Ншінші жолаушы кәркем келген бір едемі жігіт екен, бұл нндемей тұрды. Жолдастары: «Сен не ойлайсың?» - деп сұрады. Жігіт айтты: – Менің ойыма бәтен бір нәрсе келеді: бұл бұлақтың суы бір орында тынып тұрып, шөп-шалам тнсіп, лай-қоқым болса, бұған адам мен айуан мұнша ынтық болмас еді; бұлақ кннті-тннті тынбай ағып тазаланып тұрғаны ншін ынтық болады. Олай болса, жазудың мағынасы: кәңіліңді, бойыңды осы бұлақтай таза сақта, нешік бұлаққа қарасақ кнн тнсссе кнннің, шөп тнсссе шөптің сәулесін кәреміз, кәңілің сол реуішті сыртқа ашық кәрініп тұрсын дегені ме деймін, - деген ой арқылы автор тыңдаушысына ербір халық кәкілінің адамгершілікті, еділдікті снйгені және оны арман еткенін мәлім етеді [3]. Прозалық шығармадағы осындай идеал-мақсат арқылы білім алушы бойына жақсы мен жаманды танытып, адамгершілік сияқты ізгі қасиеттерді қалыптастыру қажеттігін кәрсетеді. Еңгімені оқыту барысында білім алушылардың ой белсенділігін дамыту ншін төмендегідей сұрақтар да беріледі:

1. Нш жолаушы қандай бұлаққа кез болды? Олар нені байқап қалды?
2. Бірінші жігіт тастағы жазуды қалай тнсінді деп ойлайсыз?
3. Ал екінші жігіт ғз ойын қалай білдірді?
4. Қалай ойлайсыздар, ншінші жігіт қандай ой-тоқтамға келді?

Еңгіме мәтіндегі тнйінді ой мен білім алушылардың ішкі сезімі, ойы сәйкестендіру қағидасы негізінде талданғаннан кейін, оқушының қиялына қанат бітіріп, шарықтату мақсатында салыстыру кестесін пайдаланған тиімді [4].

Еңгімелері	Автор ойы	Білім алушы ойы
«Асыл шөп»	«... Ол шөп сенің қолыңа тнспей ме деп қорқамын, аты: сабыр деген екен».	
«Бақша ағаштары»	«... Бағу-қағуда кәп мағына барында шек жоқ, шырағым; мұнан сен де ғзіңе ебірет алсаң болады; сен жас ағашсың саған да кнтім керек; мен сенің қате істеріңді тнзеп, пайдалы іске нйретсем, сен менің айтқанымды пұғып, орнына келтірсең, жақсы тнзік кісі болып есерсің, бағусыз бетіңмен кетсең, сен де мынау қисық біткен ағаштай қисық есерсің,- деді.»	
«Жомарт»	«... Жомарт айтты дейді: – Тәрт тнрлі себеп бар. Еуелгісі: едемі ат, асыл киім, асқан деулетті ғне бойы едет етсең, кәңілге жел кіргізеді; сол желіккен кәңілмен ғзімнен терезесі төмен бейшаралардан жиреніп, кәз салмай, кем-кетікке жәрдем беруді пұмытармын деп қорқамын. Екіншісі: бар бола тұрып мен жұмыс қылсам, мұның кемшілік емес екенін біліп, кейінгілер ебірет алсын деймін. Ншіншісі: кнн сайын ғз бейнетіммен тапқан бір-екі пұлға нан сатып алып жесем де бойыма сол тамақ болып тарайды, еңбекпен табылған дәмнің	

	тәттілігі, сіңімділігі болады екен. Төртіншісі: қандайтағаламның берген дәулетін ұзімсініп, тиісті орындарына жаратпай, кәбісін ұзім ішіп-жеп, ұзім тәттынсам, мал берген иесіне кннелі болармын деп қорқамын, – деді».	
--	---	--

Педагогтің ұңгімелерін тңйсініп, идеялық кәркемдік ерекшелігі мен тәрбиелік мәнін тнсінген білім алушылар конструкциялық жобалау технологиясына арқа снйеп, мынадай қорытынды кесте-модель жасайды. Ең бастысы – тиянақты алған білімдерін жәпттық, топтық жәттымыстарда қолданады. Белгілі бір мақсатқа жнйелейді, бағыттайды әрі зерттеу еңбектерімен жәттымыс жасауға, ғылыми сипаттағы мақала жазуға деген ұттымытылыс пайда болады.

Ыбырай Алтынсариннің еңбектері – бір халық, бір адам емес бнкіл адамзатқа ой тастар, ортақ асыл қазына. Соны тнйсінген, ұғынған әрбір білім алушы педагогтің еңбектері және қазақ педагогикасында алатын орны туралы зерттеуші-ғалымдардың қанатты ойларын негізге алып, ұзбетіндік талдау-жинақтау, баға беру дәрежесіне жетеді. Бұл іс-әрекеттер білім алушылардың таным белсенділігін және сыни тәттырғыдан ойлау дағдысын арттырады [5].

Қанатты ойлар	Білім алушы ойы
«XVIII-XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті» деген ғылыми – зерттеу еңбегінде педагог-жазушыға: XIX ғасырда қазақ даласынан шығып, орыс, Европа мәдениетіне қолы жеткен оқымысты, халық ағартушылар дәрежесіне кәтерілген әрі педагог, әрі ақын- жазушы Ыбырай Алтынсариннің ұз халқының келешегі ншін істеген еңбегі зор» Әдебиетші-ғалым Қ.Жәттымалиев	
«Ыбырай орыстың мәдениет мектебін танымаса, Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесе, орыстың адамгершіл, прогрессшіл классикалық әдебиетінің нәрінен қорек алмаса, Ыбырай болмас еді... Ыбырай Шоқан мен Абайдың да ісін ұз әмірінде еңбегіне тнйістіріп, қоса білді. Сәйтп, ол Шоқан мен Абайдың істеген тың тарихтың ұзақ әрісі бар, зор келешегі бар істердің нлгісін ұз қолымен орнатты. Әрі ол жаңа нлгідегі ақын, әрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, тың нлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты ол аса шебер әнерлі тнрде қабыстырушы».	
	Заңғар жазушы Мұқтар Әуезов

Әзіндік ой-пікір айта білуге, сындарлы ойлауға жетелейтін әдебиет сабақтарында жоғарыда ұзіміз сәз еткен жазу әдісінің, жобалау технологиясының әзіндік артықшылығы бар. Нәтижесінде әр білім алушы ойын айқын, ашық жазып, тереңірек пайымдауға, кәркем туындыны әнер туындысы деп қабылдап, әдеби шығармаларды талдау жолдарын меңгеруге бейімделеді.

Қорыта айтқанда, педагог-жазушы Жнсіпбек Аймауытов «Сабақ беру – нйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын әнер» дегендей, оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері қазақ әдебиеті пенінің оқу мазмұнына еніп, алынған білімнің негізінде еркін бағдарлай білуге, ұзін-ұзі дамытуға және адамгершілік тәттырғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тәттырғаны қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бітібаева Қ. Әдебиетті тереңдетіп оқыту. – Алматы. «Мектеп», 2003 ж.
2. Ахметов Ш. Қазақ балалар әдебиеті тарихының очеркі. – А., 1965 ж.
3. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы, «Білім». – 2003 ж.
4. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ. – Алматы, 1988 ж.
5. Сәйітшілиев Х. ХІХ ғасырдағы қазақ әдебиеті. – Алматы, 1986 ж.

ЕОЖ 071401

Б.Қ.Тоқажанова,

Педагогика – психология ғылымдарының магистрі,
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47ЖОББМ» КММ,
Директордың бастауыш сыныптар бойынша
оқу ісі жөніндегі орынбасары,
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан Республикасы

«ДАЛАНЫҢ ДАРА ТҮСТАЗЫ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН»

Тңйін

Қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше роль атқарады. Ол қазақтың тұңғыш педагогы, қазақ даласында бірінші рет мектеп тұйымдастырып, қазақ жастарына білімнің есігін ашты.

Ыбырай Алтынсарин өз халқын жан-тәнімен сңйген, халқының мәдени кәркейіп әсуі ншін бойындағы бар кнш-жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот.

Аннотация

В истории казахского народа Ибрай Алтынсарин играет особую роль. Он первый казахский педагог, впервые организовал школу в казахской степи и открыл двери знаний для казахской молодежи. Ибрай Алтынсарин-истинный патриот, который любит свой народ всей душой, прилагает все усилия для культурного процветания своего народа.

Abstract

Ibrai Altynsarin plays a special role in the history of the Kazakh people. He is the first Kazakh teacher, organized a school in the Kazakh steppe for the first time and opened the doors of knowledge for Kazakh youth. Ibrai Altynsarin is a true patriot who loves his people with all his soul, makes every effort for the cultural prosperity of his people.

Тұлылардың тұлылығын бңгінгі тұрпаққа жеткізу – зиялы қауымның абыройлы міндеті. Қазақ халқының перзенттерінің бірі Ы.Алтынсарин. Қазақ балаларының тұлттық бейнесін жасаған жазушы, кәркем сөз шебері. Оның еңгімелері баланың жан сарайын, кесібі ойлау қабілетін тұлттық рухта сипаттайды. Жастарды еңбекснйгіштікке, іздемпаздыққа тұрбиелейді.

Бңгінгі таңда Ыбырай Алтынсариннің шығармалары мектептерде кеңінен оқытылып келеді. Еңгімелері бірін - бірі қайталамайды, ерқайсысының өзіндік тұрбиелік мәні зор шығармалары өмірдің өзекті мәселелерін суреттейді. Шығармашылығын оқыту мектепке алғаш қадам басқан бңлдіршіннің алғашқы соққан қоңырауынан басталады. «Кел балалар оқылық» өлеңін алғаш Ыбырай мектебінен бастау алып, шөкірттерді білім ордасына шақырған кнміс қоңырау ншін қазақ тұстаздары бңгінгі таңда да балғын бөбектер жадына жаттатып келеді. Шығармаларында ізгілікке, адамгершілікке тұрбиелеу мәселелері қомақты орын алады.Ізгілік, адамгершілік, адамның өдептілі сыпайылық, өнегелік өзара пайымдылығын білдіретін қасиет. Жазушының білім мен тұрбие мақсаттары өмір талабынан туып, қазақ халқының жалпы мұң мұқтаждарымен араласып жатыр. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұраты балаларға жан жақты кең көлемде білім береді. Еңгімелерінде жеке адамның адамгершілік қалпының қалыптасуына табиғат ықпалын баса кәрсетіп, отырған. Мысалы: «Бақша ағаштары» еңгімесінде шырағым істің мәнісі тұрбиелеу мен кнтуде дейді.

Өкесі баласына, сенің болашақ тағдырың осыларға байланысты. Егер менің ақылымды

тыңдамасаң, осы қисық ағаштай болып ұесесің дейді. Бұл еңгіме тек балаларға ғана емес, ата-аналарға да арнап айтылған. Терең даналығы мен шығармашылығының өмірмендігі айдай анық керініп тұр.

Ана тілінің басты рөл атқаратындығын терең түсінген жазушы сауат ашу, хаттану барысында өзінің ана тілінің бай қазынасын жастайынан бойына сіңіріп ұесті. Адам өмірі имандылықтан басталатындықтан шығармаларында адамгершілік мәселелерге көп тоқталған. Өйткені адам өзінің бүкіл саналы өмірінде атқарған іс-ерекеті үшін ар алдында жауап береді. Адамды қоршаған орта ұесіреді. Алайда, адамды ұесіресе деулетті адамды бұзатын да сол орта. Ол адамның мінез-құлқына керісінше ұесер етіп, оны өділетсіздікке, адамгершілік мәселелері шығармаларында басты арқауы болғанын керсетеді.

Ал, «Қазақ хрестоматиясы» еңбегінде төрт тербие түріне тоқтайды. Олар адамгершілік, еңбек, сұлулық, қықықтық тербиелері. Осы төрт тербие түрлері өзінің шығармаларында ерекше айқындалады. «Таза бұлақ», «Өнер- білім бар жұрттар» шығармалары бүтінгі өнермен мазмұн мағынасы жағынан біте қайнасқан дүниелер. Жазушының тырнақ алды туындысы «Кел балалар оқулық!» атты өлеңінде болашақ тұрпақты білім алуға, білім нөрімен сусындатуға шақырған болатын. Осы өлеңінен болашақ ағартушылық тіл тұңғышынан терең нөр алып, сөз қадірін ерте сезінгенін аңғарамыз. Сондықтан жазушы қазақ халқының кезін ашуда кептеген мөнді еңбектер жазды. Сондай-ақ жазушы «Аурудан алған күштірек», «Асыл шөп», «Малды пайдаға жарату» атты еңгімелері қайырымдылық пен бауырмалдылық, сабырлық пен шыдамдылық секілді қасиеттерге тербиелеуге арнаған.

Бұлардың ішінде жан жануарлар түршілігінен алып жазылғандар да аз емес. Мысалы, «Түлкі мен ешкі», «Қарға мен құрт», «Сауысқан мен қарға» тағы басқалары. Алайда оның балалар табиғатына жақын, қазақ өмірінен алып жазған шығармаларының өзі аса елеулі. Осы орайда қара сөзбен келсе де айтыс өнерін, еске түсіретін «Жан жануарлардың дауласқаны», «Байұлы», «Сөтемір хан», «Жөнібек батыр», «Окудағы балалардың нөйіне жазған хаттары» терізді топтамаларында тапқырлық, шешендікке баулуды мақсат етеді. Ыбырай өз өігімелерінде де шешендік, нақыл, аталы сөздерді жиі қоолданып отырады. Айталық, ол «Өке мен бала» еңгімесінде ақыл насихатқа толы: «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боласың. Азға қанағат ете білмесең, көптен де құр қаларсың» деген жолдарды да тұсынса, «Қыпшақ Сейітқұлда», «Сейітқұл жұрт ағасы болды, енді сол жұртының адал бейнет, табан ет, маңдай термен тапқан деулетін андыған жаудан, тұрыдан, даладағы бөріден сақтаудың қамын ойлап уайымдайтын», -де, шешендік нлігіде керсетті.

Ыбырай Алтынсарин ағартушы - педагог болумен қатар, балаларға арнап көлемі шағын, мазмұны мөнді ондаған өлеңдері мен еңгімелерін қалдырған жазушы. Ол өзінің «Қазақ хрестоматиясы» атты тұңғыш оқулығы «Кел, балалар, оқулық» деген өлеңімен ашып, онда жастарды оқуға, талаптыдан талпынуға, білім алуға шақырады. Өмірде сарқылмас мол байлық – білім. Тұлы тұстаздың шағын еңгімелерінде шындық, өмірден алынған қарапайым кейіпкерлер биік адамгершілік қасиеттерімен көрінеді. Мектеп ашып бала оқытқан, кітап жазып балаларды даналыққа тербиелеген тұлы тұстаз, ғалым Ыбырай еңбегі өлшеусіз. Даланың тұңғыш қоңырауы болып елді тұйқысынан ояту, білім шуағына тұмтылдыру Ыбырайдай данамыздың қоғам алдындағы тұлы істерін паш етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақ өдебиеті энциклопедиялық анықтамалық – 2005
2. Қазақ хрестоматиясы – 2007
3. <https://martebe.kz/ly-dalany-dara-stazy-ybyraj-altynsarin/> (27.06.2019)
4. <https://www.youtube.com/watch?v=g2keMuqXe4> (16 мая 2021)

ӨОЖ 82.0

Т. Е. Төлеуова,

М. О. Өуезов атындағы педагогикалық колледжі,

Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қ., Қазақстан республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ

Тңйін

Қазақ халқының тарихында аса кәрнекті орын алған тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин туралы айтылған. Ыбырай Алтынсарин езі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына кәңіл бәліп, тілашар ретінде халықтың ауыз-әдебиетін пайдаланып езі де тұрпақ тербиесіне арналған әдеби шығармалар жазды. Ыбырайдың әдеби еңбектерінің жинағы «Қазақ хрестоматиясы» (1879) ағартушылық мақсатта жасалған ейгілі екі еленмен ашылды. Қазір бұл елендер «Кел балалар оқылық», «Енер – білім бар жұрттар» деген атаулармен мәлім. Ол халық ағарту ісіне арналған әдеби туындыларында оқу-білімді насихаттаудың тұтымды едісінің қажеттігін кәрсетті.

Аннотация

В истории казахского народа упоминается одна из выдающихся личностей – Ибрай Алтынсарин. Ибрай Алтынсарин в открытых им школах уделял внимание чистому преподаванию родного языка и, используя в качестве корреспондента устную литературу народа, сам писал литературные произведения, посвященные воспитанию поколения. Сборник литературных трудов Ибрая» казахская хрестоматия " (1879) был открыт двумя известными поэмами, созданными в просветительских целях. Сейчас эти стихи известны под названиями «Давай, ребята, читай!» и «искусство – есть знания». Он показал необходимость рационального метода пропаганды учебно-воспитательного процесса в литературных произведениях, посвященных народному просвещению.

Abstractor

In the history of the Kazakh people, one of the outstanding personalities is mentioned – Ibrai Altynsarin. Ibrai Altynsarin, in the schools he opened, paid attention to the pure teaching of his native language and, using the oral literature of the people as a correspondent, he himself wrote literary works dedicated to the upbringing of the generation. The collection of literary works of Ibrai "Kazakh anthology " (1879) was opened by two famous poems created for educational purposes. Now these poems are known under the names "Come on, guys, read", "art is knowledge". He showed the need for a rational method of promoting the educational process in literary works dedicated to public education.

Ер заман, тарихи ер кезең елеуметтік құбылыстар езінің дарынды екілдерін жарыққа шығарып отыратыны мәлім. Олар елдің мұң-мұқтажын кәре біліп, халқының сол мұқтажына перзеттік махаббатын арнаған, туған халқының игілігі ншін кнш жігерін жұмсаған ардақты азамат ретінде халық тарихынан орын алып отырған.

Қазақ халқының тарихында аса кәрнекті орын алған сондай тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин. Ол жаңашыл, дарынды ағартушы ғана емес, халқымыздың теңіздей толқып тасыған інжу-маржан жырларын жақсы біліп, еңбегіне арқа еткен. Сәйтіп, езі өмір снрген деуірдің мұрат-мәделерінің кәдесіне, тұрпақ тербиесіне жарата білген тұлға.

Ал оның заманы тарихтың бір аумалы-тәкпелі кезеңі болған еді. Себебі, ақтабан шұбырынды, алқакәл сұламадан кейін-ақ енді қазақ жеріне Ресей патшалығының сұғы қадалып, жаулауы басталған-ды. Қазақ халқы небір зорлық-зомбылық зобалаңды басынан еткізіп жатты. Намысқа шапқан қазақ батырлары бастаған азаттық жолындағы кнрестер біріне-бірі жалғасқан еді. Исатай, Сырым батыр, Едіге, Есет пен Бекет, Жаңғожа, Сұраншы, Саурық терізді батырлардың есімі қазақ тарихында алтын еріппен жазулы. Ауыр заманда білім алып, ат жалын тартып мінгесін-ақ Ыбырай Алтынсарин білім тұранын кәтерді. Елді қорлықтан құтқаратын игілікке бастайтын тек білім деп есептелді. Бұл ретте ол жалғыз болған жоқ. Байтақ Қазақстанның ер еңірінен тұт басына теңген қауіпті терең сезініп тұттық құлдыраудан құтылудың жолын кәрсеткендер болды. Солардың ішінде тұлы Абайдың орны

ерекше. Абай мен Ыбырайдың ақындық ағартушылық еңбектері бірін-бірі толықтырып, нндесіп жатты. Олардың бұл нндестігін терең зерттеп дәлелдеген ғұлама жазушы Мпұхтар Өуезов болды. Ыбырай Алтынсарин ғезі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына кәңіл бөліп, тілашар ретінде халықтың ауыз-өдебиетін пайдаланып ғезі де пұрпақ тербиесіне арналған өдеби шығармалар жазды. Сол өдеби шығармалары арқылы тіршіліктің ғезекті мәселелерін кәтеруге бет бұрды. Ол қазақтың жазба өдебиетінің өдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Өдебиетке тың тақырыптар өкеліп озық ойлар негізделді. Шиеленіскен тартыстар соны бейнелер бұрын болған жанрлар арқылы өдебиетті мазмұнын жағынан ғана емес, түр жағынан да дамытты. Оның мазмұнды да мағыналы өсем лирикалық өлеңдері қысқа да, өсерлі өңгімелері қазақ өдебиетінің тарихында өшпес орын алды. Ыбырайдың өдеби еңбектерінің жинағы «Қазақ хрестоматиясы» (1879) ағартушылық мақсатта жасалған өйгілі екі өлеңмен ашылды. Ақын бұл өлеңдерді ғез кезінде «Сөз басы» деген атпен алған. Қазір бұл өлеңдер « Кел балалар оқылық», «Өнер – білім бар жпұрттар» деген атаулармен мәлім. Ол халық ағарту ісіне арналған өдеби туындыларында оқу-білімді насихаттаудың пұтымды өдісінің қажеттігін кәрсетті. Оқу білімнен кенже пұрған халық ншін ғылым мен техниканың жетістіктерін насихаттай алатын қысқа кәлемдегі поэтикалық шығармалардың айрықша пұтымды екенін өсерін терең сезінді, сенді. Қазақ жастарын білім алуға мәдениеттің жаңа дәстүрлерін игеруге ойға сіңіруге шақырды. «Кел балалар оқылық» өлеңінде ақын қазақ ауыз өдебиетінің дәстүрін шебер пайдаланып, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып салыстырып отырады.

1) Істің болар қайыры

Бастасаңыз алданып

Оқымаған жнғреді.

Қараңғыны қармалап.

2) Надандықтың белгісі –

Еш ақылға жарымас...

Жөң білмеген адамға

Қыдыр ата дарымас...

Бұл «өлеңнің айрықша қпұндылық қасиеттерінің бірі – оның халық дәстүрі, халықтың пұғым өлшемі негізінде жазылмағандығында», - деп атап кәрсетеді ғалым Ө. Дербісалин «Ы. Алтынсариннің өдеп мұралары» деген еңбегінде. Мысалы, мал байлығын салыстыру, білімсіз, еңбексіз байлықтың баянсыздығы т.б.

Өзінің өнегелі өмірі, тынымсыз ізденісі, жан-жақты таланты арқылы танылған Ыбырай Алтынсарин шығармаларының қазақ өдебиеті тарихында алтын орны орасан зор.

Қорыта келгенде, Ыбырай Алтынсарин реалист жазушы, ағартушы, педагог, қазақ балалар өдебиетінің негізін салушы, тіл тазалығы ншін кнрескен пұңғыш кемеңгер.

Өдебиеттер тізімі

1. Ыбырай Алтынсарин — Пұлт пұстазы (хп--80ауыккctgh4g.kz) сайты

2. Кел, балалар, оқылық - Ыбырай Алтынсарин - Өлеңдер - Bilim - All (bilim-all.kz)

3. Жпұмалиев Қ. Қазақ өдебиеті тарихының мәселелері... 16-б.

<https://adebiportal.kz/kz/news/view/17114>

4. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. - Алматы, 1955. 70-б.

<https://adebiportal.kz/kz/news/view/17114>

УДК 001.891.32

Третьякова О.В.

магистр педагогического образования, преподаватель, Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область, г. Костанай, Республика Казахстан

ИБРАЙ АЛТЫНСАРИН – ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ

КАЗАХСКОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ

Аннотация

Статья посвящена 180-летию великого, выдающегося просветителя, педагога новатора, поэта и прозаика Ибрая Алтынсарина. В данной статье показана актуальность педагогических идей И. Алтынсарина. Показано, что его труды являются ориентиром для будущих специалистов дошкольных организации. В ней приводятся примеры использования педагогического наследия И. Алтынсарина при обучении студентов дошкольных организаций.

Түйін Мақала ұлы, кәрінекті ағартушы, жаңашыл ұстаз, ақын және прозашы Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына арналған. Бұл мақалада Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеяларының өзектілігі көрсетілген. Оның еңбектері болашақ мектепке дейінгі ұйымдардың мамандары үшін нұсқаулық болып табылады. Онда мектепке дейінгі ұйымдардың студенттерін оқытуда ы. Алтынсариннің педагогикалық мұрасын пайдалану мысалдары келтірілген.

Abstract The article is devoted to the 180th anniversary of the great, outstanding educator, teacher, innovator, poet and prose writer Ibray Altynsarin. This article shows the relevance of I. Altynsarin's pedagogical ideas. It is shown that his works are a reference point for future specialists of preschool organizations. It provides examples of the use of I. Altynsarin's pedagogical heritage in teaching students of preschool organizations.

Ключевые слова: педагог-учитель, воспитание, образование, просвещение, преподавание.

«Он звал: «Пора!»

Учиться мы начнём!»

И этот клич летел из дома в дом!

Он заложил фундамент нашей «школы».

И будем вечно помнить мы о нём!

Гафа Каирбеков

Наравне с великими казахскими просветителями - Шоканом Уалихановым и Абаем Кунанбаевым, имя Ыбырая Алтынсарина в истории Казахстана и казахской литературы прописано золотыми буквами. За короткий период своей жизни Учитель учителей оставил яркий след в истории Казахстана как выдающийся педагог, просветитель, фольклорист, этнограф, писатель и общественный деятель. Слава о нем разносилась далеко по казахским степям. Народная память до сих пор хранит удивительные рассказы о школьном инспекторе Ибрае, жившем на правом берегу Тобола.

В своей книге «В потоке истории» первый президент страны Нурсултан Абишевич Назарбаев назвал великого просветителя Ыбырая Алтынсарина первым апостолом народного просвещения Казахстана и отметил великую его роль в формировании современной казахской интеллигенции, в целом культуры Казахстана.

Обращение к педагогическому наследию Ы.Алтынсарина сегодня как никогда актуально. Жизненный и творческий путь Ыбырая Алтынсарина, отдельные страницы его биографии, отдельные аспекты его философских и педагогических воззрений способствуют духовно - нравственному развитию современной личности. Судьба Ыбырая Алтынсарина - нравственный пример для всех, кто жил и живет после него.

Ыбырай Алтынсарин – видный представитель казахского просвещения, педагог, общественный деятель в области образования. В числе его практических заслуг – открытие первой народной школы в 1864 году, выпуск хрестоматии на казахском языке и введение ислама как предмета обучения на родном языке. Его стремление учить детей казахов таким образом, чтобы они могли быть полезны своему народу и приобщиться к достижениям земледелия, промышленности встретили сопротивление с двух сторон. Царская администрация была заинтересована в подготовке нижнего звена чиновников из местного населения, способных вести делопроизводство на русском языке, быть писарями, переводчиками, воспитанными в духе приспособленности к колониальной политики

царизма. Поэтому она внешне не противодействовала инициативе Алтынсарина по обучению детей казахов русскому языку, но поддержки идее широкого распространения широкого образования не оказала никакой. С другой стороны, местное духовенство противодействовало новшествам Ыбырая, стараясь внушить, что он якобы хочет «крестить» казахских детей и подготовить их к «солдатской службе» в русской армии. Алтынсарин, действительно, выступал против невежества, суеверия, замыкания в рамках устаревшего кочевого быта и тех служителей культа, которые ислам использовали в корыстных целях и даже в интересах имперской идеологии, согласно которой, «следуя Магомеду, будете слугами белого царя». В этой школе дети обучались на казахском языке, но русский был стержневым среди изучаемых предметов. Программа занятий в школе начиналась со следующих пунктов: чтение русских книг с объяснением перевода, читаемого в них; изучение русских названий разных предметов; русская разговорная речь.

Алтынсарину как просветителю присущ культ знания и вера во всеспасительность знания для развития общества и каждой человеческой индивидуальности. Современники, следившие за литературной деятельностью Ыбырая Алтынсарина, уже при жизни смогли оценить, насколько она отвечает потребностям народа. В числе заслуг помимо собственного литературного творчества – составление хрестоматии на родном языке, отвечающий духу народа, составление первых сборников народной поэзии и первых книжных произведений, предназначенных для начального народного чтения. Но Ыбырай, не только педагог - просветитель, он теоретик – этнограф, историк, экономист и плюс ко всему этому чиновник, вынужденный отстаивать свои начинания и улаживать дела вопреки противодействиям, интригам, клевете. Он совершает буквально титаническую работу по организации учебных заведений, подбору кадров, оснащению и снабжению школы; заботы о детях, мелочах быта, финансовой отчетности и т.д. В понимании им возможных путей вхождения казахов в цивилизованное сообщество центральное место занимает идея «естественного развития», с чем связан гуманизм просветителя и критика колониальной политики царизма. Последняя прикрывалась лицемерно идеологическими доводами о «пользе оседлости» и «цивилизаторской миссии» Русской империи, в то время как на самом деле речь шла об оттеснении казахов с их собственных земель. Мало того, что методы царизма непродуктивны по самой своей сути, они помимо этого отчуждают «инородцев» от русских...

В основу своей деятельности по организации казахских школ Ы. Алтынсарин ставил следующие цели и задачи: школа, вне всяких влияний религий, должна готовить новых граждан, борцов за новую жизнь. Она должна стать для народа азбукой усвоения русской культуры, науки и русского языка. По своему устройству школа должна служить примером новой культурной жизни в самом широком смысле слова - новых привычек, порядков, дисциплины, начал гигиены, санитарии, ремесел и искусств в среде казахского народа. При школе должны быть опытные огород и цветник. Школа должна стать подлинным очагом культуры среди окружающего населения, иметь хорошую библиотеку, чтобы грамотная часть казахского населения могла читать научно-популярные книги. Учитель - воспитатель в школе - решает успех дела, все зависит от него, от его подготовки к педагогической работе, от его любви к своему делу. Устройство школы - дело самого народа; от правительства даже не требуется средств, лишь бы оно разрешало открыть школы и не мешало их образовательной и воспитательной работе. Школы обучают не только мальчиков, но и девочек.

Эти положения, выдвинутые Ы. Алтынсариним, сыграли большую роль в деле развития светского образования на территории Казахстана.

«Не разумнее ли – горит Ыбырай, - прежде нежели решиться перевернуть искусственным образом народную жизнь степняков, изучить сначала народ и эту жизнь, узнать, есть ли в народе этом зачатки агрикультурного развития, насколько принял он воздействие непосредственных сношений своих с оседлым, господствующим народом, в каких условиях окружающей природы этот народ находится и т.д., дабы не сделать опасной

ошибки, т. к. принудительная ломка быта целой нации способна бывает превратить нацию, иногда самую способную, в апатичную». Самым решительным образом идея предпочтительности «естественного хода дел» выражена в статье Алтынсарина «по поводу голода в Киргизской степи». Связывая просвещение и образование народа с оседлостью, с городами и удобными путями сообщений, он категорически выступает против проекта «как можно более скорого» перехода от кочевья к оседлости путём «принудительных мер». Подобный проект он расценивает как грабёж сколько – нибудь пригодной земли у колонизируемого народа, поскольку подчёркиваются «особые преимущества» русских крестьян – колонистов перед казахами, а последние объявляются неспособными к земледелию, если их к этому не «принудить». Опираясь конкретными данными, Алтынсарин доказывал, что сами проявляют стремление довольно настойчивое к «переменам векового быта» в смысле оседлости. К этому он присовокупляет весьма существенное замечание, связанное с будущностью земледелия и скотоводства в крае. В некоторых степных уездах выгоднее развивать скотоводство, а земледелию не предвидится никакой будущности. Над этим замечанием и сейчас можно призадуматься.

Существенным элементом мировоззрения Алтынсарина является трактовка им ислама, о чем можно судить по тому, что он составил учебник по исламу. Ыбрай стоял на позициях просвещенного либерального ислама. Все творчество Алтынсарина пронизано идеей органического приживания инноваций к традициям и обычаям народа.

В заключении хочется отметить Ыбрай Алтынсарин - талантливый сын своего народа, гордость нации. Он внёс большой вклад в развитие культуры казахского народа, его труды и все его творчество вошло в золотой фонд нашей истории, оставив последующим поколениям неисчерпаемое богатое наследие.

Список литературы

1. Алтынсарин И. Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку. Оренбург, 1976
2. Ильминский Н. Воспоминания об И.А. Алтынсарине. Казань, 1891. - С. 13-47
3. Газета «Ленинский путь».- 1991г.
4. 1. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.1.[Текст] И. Алтынсарин. - Алма-Ата, 1975. - 359 с.
5. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2.[Текст] / И. Алтынсарин. - Алма-Ата, 1975. - 423 с.
6. Алтынсарин, И. Киргизская хрестоматия [Текст] / И. Алтынсарин . – 2 изд.- А.,1906.- 235

ӨЖ 37.01

Г.Т.Турсунбаева,

«Өзін-өзі тану» Адамның нйлесімді дамуы гуманитарлық колледжінің
дене тәрбиесі және арнайы пәндер оқытушысы,
Алматы облысы,
Алматы қ., Қазақстан республикасы

ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИННЫҢ ӘҢГІМЕЛЕРІ

Тңйін

Мақала қазіргі қазақ мектептеріне бағытталған білім мен тәрбие беру мәселесіне бағытталаған. Осы мақаланың негізгі мақсаты – ғскелең ұрпақты жан-жақты дамытуға, нйлесімділік пен мейірімділікке, шығармашылыққа тәрбиелеп, баулу. Осындай негіздерге снйене отырып, бұл мәселені Ы. Алтынсариннің жаңа мектептерді ұйымдастыруда және шығармалары негізделе отырып, өзгеше кезқараста қарастырады.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы в современных казахских школах. Основная цель этой статьи приучить подрастающее поколение к творчеству, гармонии и доброте. Исходя из таких принципов Ы.Алтынсарин рассматривает этот вопрос при организации новых школ и использует другой взгляд на своих работах.

Abstractor

The article discusses issues in modern kazakh schools. The article discusses issues in modern Kazakh schools. The main goal of this article is to teach the younger generation to creativity, harmony and kindness. Based on these principles, Y. Altynsarin considers this issue when organizing new schools and uses a different perspective on his works.

Кілт сөздер: Ы.Алтынсарин ақын прозашы, ұлы ағартушы, балаларды оқыту тәрбиесіндегі ұлы идеясы, еңгімелеріне ой-пікірлер.

«Қазақ деген – жасанды мінезі жоқ, қарапайым халық, бірақ сол қарапайымдығының өзінде оның, кәп жақсылығы жатыр», «өз елімізге қолдан келгенше қызмет ету – біздің ерқайсымыздың борышымыз» дейді Ыбырай Алтынсарин. Аса көрнекті ағартушы Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының қоғамдық ой пікірі, мәдениеті мен әдебиеті тарихында жаңашыл-педагог, жаңа мектептердің ұйымдастырушысы, этнограф, фольклоршы, ақын прозашы, қазақ тарихының жанашыры ретінде кеңінен мәлім. Алтынсарин облыстық мектептер инспекторы болып қызмет істегенде, ағартушылық жұмысын тыңнан ұйымдастыруына тура келді. Ағартушылық жұмысын іске асыруда талай қиыншылықтарға кездесті. Ол жылдан аса уақыттың ішінде Қараторғай болысында (Торғай уезі), Карабұтақ болысында (Бұрғыз уезі), Обаған және Жетіқара болыстарында (Қостанай уезі), Берте болысында небәрі бес болыстық мектептер ашып нлгерді. Осы кезде ол Қостанай және Ақтебе қалаларында орыс балаларына арнап екі мектеп ашты. Бұл мектептер ашылғанда Ыбырай Алтынсарин ішінде уезі болып, бірінші нлгілі сабақты оқушыларға уезі береді. Ыбырай Алтынсарин уездік қалаларда 4 орталық орыс-қазақ училищелерін, бір қоленері училищесін, 5 болыстық мектептерді, орыс балаларына арнап 2 мектеп ашып, оларды тегіс жабдықтады. Ол ағартушылық қызметінде балаларды оқыту және тәрбиелеу, мұғалімдердің беделін кетеру, релін арттыру мәселелері нлкен орын алады. Ол мұғалімдер оқушыларын ез балаларындай керулері керек, сонда ғана оқу жұмысы ойдағыдай ілгері басады деген болатын. Халық ағарту жұмысын ілгері дамытудағы мұғалімдердің релін Ыбырай Алтынсарин былайша бағалады: «Халық ағарту жұмысы бұл арада тек жаңа ғана басталып келеді, сондықтан, жаңа салынып жатқан нйдің жақсы болуы оның іргесінің берік және мықты қалануына байланысты болатыны сияқты, біздің қолға алып отырған ісімізде де, қазақ мектептерінің бар келешегі, кебінесе, істің казіргі басталуына байланысты; сондықтан да мен кезір жақсы оқытушыны дннидегі заттың бөрінен де қымбат керемін... Халық мектептері ншін ең керектісі – оқытушы [1, 28 б.],– деп жазды. Ыбырай Алтынсарин, – тамаша жақсы педагогика кұралдары да, ең жақсы нкімет бұйрықтары да, ебден мұқият тнрде жнргізілетін инспектор бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды» [1, 28 б.] деген. Ұлы ағартушы орыс-қазақ мектептеріне тек орыс тілін ғана оқыйтын, оқу, жазуды ғана нйрететін мектептер деп қарауға болмайтынын ескертіп, ол мектептерден оқушыларды, тазалыққа дағдыланатын, ернөрсеге де дұрыс ақыл-оймен қарай білетін етіп шығару керектігін айтқан болатын. Бұл-бір. Екіншіден, қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшылық тұрмыстың артықшылығына, мысалы, құрғақ, жылы бөлмелерде тұруға нйретудің өзі қазақ даласында тәрбиелік мәні бар жұмыс деп қарады [1, 28 б.]. Ншіншіден, Ыбырай Алтынсариннің бала тәрбиесіне қатысты ұлы ағартушылық идеясы оның көркем шығармаларында да, ғылыми мақалаларында көрініс тапты. Ол өзінің еңгімелері арқылы қазақ балаларының заманына лайықты озық азаматтық кезқарасын қалыптастыруды көздеді. Оның бұл педагогикалық қағидалары кнні бтінге дейін бала тәрбиесіндегі маңызын жойған жоқ. Ыбырай Алтынсарин өрі ақын, өрі қара сөздің ұстасы, қазақтың әдеби тілінің негізін

салған артына ғылыми мұра қалдырған тұлғалардың бірі. Алтынсариннің кәркем әдеби шығармалары оның «Қазақ хрестоматиясында» Орынбор 1878 жылы 1 кітабында басылып шықты. Бұл кітап тек оқу құралы ғана емес, сол кездегі бала тәрбиесіне арналған кәркем шығарма, озат ой-пікір тұт қазынасы болды. Алтынсарин кәркем шығармаларын жұртшылыққа тнсінікті тілде жазды. Оның шығармаларында халықтың кәркем сөздіктері қорытылып, біркелкі қалыпқа тнсірілді. Ыбырай Алтынсарин балаларға арнап, сөзі жатық, мағнасы қызғылықты тұсақ еңгімелер жазды. Автордың бұл еңгімелерінің балалар ншін, тәрбиелік релі ерекше болғандығы кнмен туғызбайды. Қазақ балаларын оқып білім алуға шақырған нндеуін «Кел, балалар, оқылық», «Енер білім бар жұрттар» деген өлеңдері арқылы жеткізді. Ыбырай Алтынсарин өзінің белгілі шығармасы «Қазақ хрестоматиясында» (Орынбор, 1879 жыл) «Сөзбасы» деген атпен бастырды. Демек, бұл өлеңінде қазақ жастарын автор оқып білім алуға нгіттеді, өткір тілмен, майда сөзбен нндеу ретінде жазды. «Балғожа бидің баласына жазған хаты» сол «Қазақ хрестоматиясының» ішінде «Оқудағы балалардың нйіне жазған хаты» бөлімінде басылған өлеңінде балаларға оқудың маңызын тұғындырды. Ыбырай Алтынсариннің «Еке мен бала», «Асыл шөп», «Бақша ағаштары», «Аурудан аянған кнштірек», «Мейірімді бала», «Палқан деген ит», «Қанағат», «Өтіріктің залалы», «Төкаппаршылық» т.б. бұл еңгімелері жастарды едептілікке, сабырлыққа, салмақтылыққа және еділ, мейірімді, қайырымды болуға тәрбиелейді. Оның басқа еңгімелерінің де нйіні жастарға өнегелі тәрбие беру екендігін кәреміз. Ол өзінің «Сетемірхан», «Талаптың пайдасы», «Зиректік», «Білгеннің пайдасы», «Едеп» тағы басқа еңгімелерінде балаларды білім алуға, зирек болуға нгіттеді. Мысалы, «Талаптың пайдасы» деген еңгімесінде, ынтасымен оқудың, зиректіліктің нәтижесінде осы еңгіменің кейіпкері Матвей деген кісі бнкіл Ресейге белгілі суретші болып шығады. Басқа еңгімелерде де автор білімді деріштеді. Бірсыпыра еңгімелерінде жастарды еңбек снйгіш болуға, тұқыптылыққа дағдылануға шақырады. Бұл тақырыпқа арналған еңгімелері: «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бір уыс мақта», «Днние қалай етсең табылады» тағы басқа шығармаларынан кәруге болады. Нй салу, егін кәсібімен шұғылдану, т.б. халқымыздың дәстнрлі шаруашылық мәдениетін тұлттық тұрмыс-салтын жастарға деріштеуіне, Ыбырай Алтынсарин бірнеше еңгімелер жазды. Өсіресе, «Қыпшақ Сейітқұл», «Малды пайдаға жарату», «Киіз нй мен ағаш нй» деген еңгімелерінде, автор қазақ жастарына кәшпелі өмірден отырықшылық тұрмыспен айналысу, жер кәсібімен шұғылдану заман талабы екендігін сездірсе, «Бай мен жарлы баласы», «Лұқпан өнін», «Малды пайдаға жарату» деген еңгімелерінде, автор сол кезде қазақ жастарына, тұрмыс тіршілікке бейімделуге шақырған нақты мысалын кәреміз. Балаларға арналған шағын еңгімелерін жазуда, ол орыс жазушыларының (Крылов, Толстой т.б.), орыс педагогтерінің (Ушинский, Паульсон) шығармаларын нлгі етті, немесе солардың кейбір қызғылықты еңгімелерін қазақ тіліне аударды, аударғанда оны қазақ балаларының мінез-кұлқына қазатың тұлттық тәрбиесіне сәйкестіре, өзгерте аударды. Ол орыс жазушыларының еңгімелерін сөзбе-сөз аударған жоқ, мағнасына да, сөз құрылысына да өзгерістер енгізіп аударды. Ол өзінің балаларға арнаған еңгімелерінде қазақ балаларының халқының тұлттық мндесін кәздейтін елжанды патриот жастарды тәрбиелеуді кәздеді. Оның жазған мысал еңгімелері кнні бнтінге дейін өзінің тәрбиелік мәнін жойған жоқ. Тұлы ағартушының шығармаларына тән нәрсе – еңбекқорлыққа, Отанын снюге, білімді болуға, шыншыл еділетті болып өсуге баулитын тәрбие мәселесі. Сонымен айтпағымыз, Ыбырай Алтынсариннің шығармашылық мұраларын мектеп оқушыларына насихаттауымыз керек. Ол ншін бастауыш мектептердегі сыныптан тыс жұмыстарға Ы. Алтынсариннің тәрбиелік маңызы зор еңгімелерін оқытуды жопарлы түрде енгізу қажет. Автор өзінің еңгімелерінде тұлттық сана мен мәдениетін, қазақтың дәстнрлі тұлттық салтымен келбетін сақтап одан өрі дамуын біліммен байланыстырды. Қазақ халқының өзге тұлттан кем болмауын кәздеді, соны деріштеді, өз халқының прогрестік жолы оқу білімде, деп білді. Тұлы ағартушының әдеби шығармаларында кәрініс тапқан ағартушылық идеяларының тәрбиелік релі кнні бнтінге дейін өзінің маңызын жойған жоқ.

Ойымыздың тңйінін Ыбырай Алтынсариннің: «Қазақ деген – жасанды мінезі жоқ, қарапайым халық, бірақ сол қарапайымдығының өзінде оның, кәп жақсылығы жатыр», «өз елімізге қолдан келгенше қызмет ету – біздің ерқайсымыздың борышымыз» – деген пұлағатты сөзімен аяқтауды жән кәрдік [1, 30 б.

Әдебиеттер тізімі

Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. – Алматы:1955. – 413 б.

«Ыбырай Алтынсарин мұрасының елеуметтік, педагогикалық, ғенегелі елеуеті және қазіргі заман». Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011. – 227 б.

УДК 37.036.5

Черкова Н.В., Шаршунова М.Е.,

педагоги специальных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область, г. Костанай, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНОСТЬ ИДЕЙ И. АЛТЫНСАРИНА В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические идеи, духовно-нравственные ценности поэта и просветителя И. Алтынсарина как они воплощаются сегодня в системе музыкального образования. Показана актуальность идей народной педагогики в современном воспитании и обучении подрастающего поколения

Тңйін

Бұл мақалада ақын мен ағартушының педагогикалық идеялары, рухани-адамгершілік қынддылықтары қарастырылады. Алтынсарин бтгінде Музыкалық білім беру жнйесінде қалай кәрніс табуда. Өскелең пұрпақты заманауи тәрбиелеу мен оқытуда халықтық педагогика идеяларының өзектілігі кәрсетілді

Abstract

This article discusses the pedagogical ideas, spiritual and moral values of the poet and educator S. Altynsarina as they are embodied today in the system of music education. The relevance of the ideas of folk pedagogy in modern education and training of the younger generation is shown

Ключевые слова: духовные ценности, творческое наследие, современное образование, развитие.

Ибрай Алтынсарин - выдающаяся личность в истории Казахстана. Современное поколение знает и понимает это. И всё, что названо в честь этого педагога, отмечено знаком высокого качества и априори обречено на успех.

О заслугах И. Алтынсарина написано много статей, где кропотливо и бережно проводится аналитический разбор педагогических трудов народного просветителя.

Педагогические взгляды Ибрая Алтынсарина сыграли положительную роль в истории развития образования, во многом они и сейчас не утрачивают своей актуальности.

Но стоит отметить, что влияние Алтынсарина за многие годы распространилось широко за пределы направления только педагоги.

Будучи действующими преподавателями и практикующими профессиональными музыкантами, мы не могли не отметить влияния Алтынсарина и на эту сферу. Стихотворение И. Алтынсарина «Давайте, дети, учиться!», на музыку Жаяу Мусы, стало девизом подрастающего поколения Казахстана. Совершенно очевидно, что движение вперед возможно лишь при соответствующем уровне нравственного развития общества, и главное, духовно- нравственное воспитание подрастающего поколения. Патриотизм, гуманизм, честность, скромность, справедливость и ответственность – вот в формировании каких качеств видит Ибрай Алтынсарын содержание нравственного воспитания.

Освободительная борьба народа против угнетателей стала основным мотивом казахских классических музыкальных произведений. В этих произведениях отражались черты национального характера казахского народа: доброта и щедрость, героизм и широта души.

Яркими примерами являются произведения Махамбет Утемисов «Решетчатое окно», «Война»; Курмангазы Сагырбайулы «Кишкентай»; Акан-сері «Кулагер»; Мукан Тулебаев и Евгений Брусиловский опера «Амангельды»; Ахмет Жубанов музыка к спектаклю «Махамбет»; Куддус Кужамьяров опера «Назугум»; Еркегали Рахмадиев поэма «Амангельды». Нургиса Тлендиев кантата «Мой Казахстан»; Сыдык Мухамеджанов оратория «Голос веков», Серикжан Абдинуров «Арыстанбаб», «Ордабасы», «Абыз».

Тема патриотизма наиболее ярко раскрывается через произведения: Таттимбет «Саржайлау» Кюй "Саржайлау" является ярким примером этой красоты, где композитор передает образ жайлау Майдасары. Здесь можно наблюдать ощущение полноты бытия, органическое слияние человеческой души с первозданной красотой природы.

Сарыарка (Широкая степь) — это космос жизни Курмангазы, а кюй «Сарыарка» — космос его творчества. Кажется, что этот кюй столь же бескраен, сколь велика Сарыарка. Богатейшая мелодика, упругая ритмика, брызжущие оптимизм и радость — слушая это замечательное произведение, так и представляешь несущегося по степным просторам легкого, как ветер, скакуна... И долго потом не проходит ощущение особых свежести и бодрости, навеянных музыкой Курмангазы

В качестве примера рассмотрим оперу К.Кужамьярова «Назугум». Как известно, в 1825-1828 годах в Кашгаре против маньчжуро-китайских поработителей вспыхнуло восстание. После жестокого подавления восстания мужское население было поголовно уничтожено, а сотни женщин и девушек маньчжуры переправили в долину Или, чтобы продать калмыкам в качестве жён, наложниц или рабынь. Среди них была Назугум – одна из любимых героинь и поэтесс уйгурского народа. Она родилась в начале XIX века в Кашгаре. На глазах селян зверски был убит муж Назугум и её трёхлетний сын. Сама она была продана богачу-калмыку Ши-Сану. Не смирившись со своим рабским положением, Назугум бежала. Однако поймав беглянку, маньчжуры вновь насильно хотели выдать её замуж за китайского чиновника. В день свадьбы Назугум убила новоявленного жениха и бежала вновь. После долгих скитаний, она попадает в горную пещеру недалеко от села Кетмень, нынешнего Уйгурского района Алматинской области Республики Казахстан, где её по следам, после первого выпавшего снега, находит охотник Гульмат, который всячески помогает ей выжить, пока она вновь не попадает в руки поработителей. После шести месяцев скитаний Назугум была поймана и по приказу маньчжурских властей всенародно казнена путём отсечения головы.

Для Назугум смысл жизни – борьба за свободу, счастье и любовь. Сама жизнь Назугум является примером такой самоотверженной борьбы. Героиня активно боролась за свободу и предпочла смерть унижению своего достоинства. Казнь Назугум вызвала ещё большую ненависть к колонизаторам, активизировав их борьбу уйгуров за свободу и независимость Родины. О мужестве, стойкости и храбрости поэтессы сложены легенды, которые бережно хранит уйгурский народ. На памятнике, установленном в пещере, где скрывалась Назугум, написано: «Погибшая за свободу и независимость Родины и народа, героиня уйгурского народа Назугум (1800-1830) скрывалась в этой пещере от преследования маньчжуро-китайских колонизаторов».

Это далеко не полный перечень произведений композиторов Казахстана, вошедших, в нашу методическую копилку, которые широко используются на практике с целью формирования духовно-нравственных ценностей обучающихся Костанайского педагогического колледжа.

Современное музыкальное образование стремится следовать заветам великих просветителей Казахской Степи.

Для более детального погружения обучающихся нашего колледжа в творчество просветителей и композиторов Казахстана используется целый комплекс профессиональных, взаимосвязанных между собой дисциплин, таких как: специальный инструмент, народное музыкальное творчество, дирижирование, хоровой класс, концертмейстерский класс, оркестровый класс. На этих занятиях обучающиеся совместно с преподавателями тщательно изучают творчество выдающихся деятелей и композиторов Казахстана, посредством прослушивания, анализа музыкального и тематического материала и исполнения. Нередко наши обучающиеся занимали призовые места в международных конкурсах исполняя произведения данных композиторов.

Ибрай Алтынсарин считал, что формирование нравственных качеств личности человека строится на основе его любви и уважения к труду. Будущий музыкант как никто знает ценность труда, он дисциплинирован, ответственен, целеустремлен.

Да, сегодня главный упор в современном образовании делается на интеллектуальном развитии, нацеливающим лишь на успех в обретении высокого социального статуса и материальных ценностей, но не учит задумываться об истинном счастье человека. Но, приобретая сумму знаний, не задумываясь о духовном, человек не может чувствовать себя счастливым.

*Строит дивные дворцы
Умный знающий народ.
Сильный знанием своим,
Он уверенно живет. ...*

И. Алтынсарин

Список литературы

1. И. Алтынсарин. Избранные произведения. Алма-Ата, 1957
2. А. Фролов. Ибрай Алтынсарин и вопросы профессионального образования. Профессионал Казахстана, №2, 2001.
3. Ситдыков А.С. «Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина». А-Ата 1949 г.

УДК 37.036.5

Чуркина Т.А.

заместитель директора по учебно-методической работе,
магистр педагогических наук, Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г. Костанай, Республика Казахстан

ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА КАК ОСНОВА НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Тңйін

Педагогикалық мұраға ніндеу Ы.Алтынсарин бтінде бұрынғыдан да ғезекті. Қазіргі уақытта білімнің тарихи негізіне жнтіну қажет, ғйткені тарихи педагогикалық мұраны тнсінусіз жас тұрпақты адам мұраттарымен таныстыру мнмкін емес. Ыбырай Алтынсариннің ғмірі мен шығармашылық жолы, ғмірбаянының жеке беттері, философиялық және педагогикалық кезқарастарының жеке аспектілері ерекше қызығушылық тудырады және қазіргі тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына ықпал етеді. Ы.Алтынсарин тағдыры-одан кейін ғмір снріп, ғмір снретіндердің барлығына адамгершілік нлгі. Бұл-ғез халқына риясыз қызмет етудің нлгісі.

Тғйін сздер: рухани-адамгершілік тербие, рухани мұра, медени мұра, ғемірдің мнені, ақиқат.

Аннотация

Обращение к педагогическому наследию Ы.Алтынсарина сегодня как никогда актуально. В наше время необходимо обращение к исторической основе воспитания, ибо без осмысления исторического педагогического наследия невозможно приобщение подрастающего поколения к человеческим идеалам. Жизненный и творческий путь Ы.Алтынсарина, отдельные страницы его биографии, отдельные аспекты его философских и педагогических воззрений вызывают особый интерес и способствуют духовно-нравственному развитию современной личности. Судьба Ы.Алтынсарина - нравственный пример для всех, кто жил и живет после него. Это пример бескорыстного служения своему народу.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, духовное наследие, культурное наследие, смысл жизни, истина.

Abstract

The pedagogical legacy of I. Altynsarin is more relevant today than ever before. In our time, it is necessary to address the historical basis of education, because without understanding the historical pedagogical heritage of the younger generation can not be attached to the human ideals. Life and creative path of Ibrai Altynsarin, some pages of his biography, certain aspects of his philosophical and pedagogical views are of particular interest and contribute to the spiritual and moral development of the modern personality. I. Altynsarin's fate is a moral example for all those who lived and live after him. It is an example of generous service to his people.

Key words: spiritual and moral education, spiritual heritage, cultural heritage, meaning of life, truth.

*Делать добро - это нравственный долг каждого;
каждый должен относиться к общественному делу
добросовестно и честно служить добру.*

Ы.Алтынсарин

Что есть добро? Где кроется источник нравственности человека? Как провести тонкую грань между добром и злом, следовать добру? Эти вечные вопросы во все времена волновали великих мыслителей, поэтов, ученых казахской степи. Каждый из мыслителей своим путем приближался к истине, но всех объединяла одна цель - способствовать совершенствованию характера человека, указать путь к достижению счастья. [1, с. 50].

К числу великих учителей относится выдающийся казахский просветитель, общественный деятель, педагог, поэт-литератор второй половины XIX века Ыбрай Алтынсарин, судьба которого является нравственным примером для поколений. Духовное наследие Ыбрая Алтынсарина представляет собой бесценное образовательно-воспитательное содержание, является примером плодотворного и нелегкого пути педагога.

Сегодня в педагогике много говорят об инноватике, новой области научного знания, интенсивно развивающейся в мире, открывающей новые возможности для осмысления историко-педагогического опыта. Но новое не прорастает из «ничего». Есть некие непреходящие ценности, идеи, передаваемые как эстафета из поколения в поколение. Могут меняться формы и методы претворения этих идей в жизнь, но остается неизменной истиной:

-борьба за педагогику, возвышающую человеческое достоинство;

-борьба за обретение педагогического и человеческого счастья, развитие гуманистических начал в педагогике;

-непрерывная борьба за человека и его возможности;

-борьба за утверждение и развитие сущности, присутствующей в каждом ребенке.

Именно эти проблемы составляют суть педагогического наследия Ы.Алтынсарина, проблемы, которые решает современная педагогика. В своих произведениях, в виде коротких рассказов, стихов, просветитель в доступной форме писал о пользе науки, знаний в жизни человека, которые имеют ценность только в руках обогороженного человека с открытой душой к познанию, не только окружающего мира, но и своего внутреннего мира, духовного

начала в самом себе и окружающих. Он считал, что в воспитании подрастающего поколения необходимо следовать основным направлениям воспитания:

-Духовно-нравственное - осознание личностью высших ценностей, идеалов, способность руководствоваться ими; формирование высоконравственных, профессионально-этических норм поведения;

-Патриотическое - воспитание любви и преданности своей Родине, гордости за принадлежность к великому народу, почитание национальных святынь;

-Гражданское - воспитание правовой и политической культуры, высокой нравственности и общей культуры, четкой гражданской позиции, воспитание уважения к культурному и историческому наследию Казахстана. Ярким примером этому служит педагогический подвиг Ы.Алтынсарина, разработавшего основы семейного и школьного воспитания. Без ухаживания, говорил он, и деревья растут кривыми, а дети, подобно молодому деревцу, требуют себе повседневной заботы. Только постоянная забота и правильное воспитание формируют в ребенке самые лучшие нравственные качества. Выдвинутая Ы.Алтынсариним мысль о роли труда в жизни человека, нашла полную реализацию лишь в наши дни. [2, с. 87].

Как педагог-просветитель Ы.Алтынсарин огромное внимание уделял значимости и роли школы, а также социальной и нравственной миссии учителя в реализации целей учебного и воспитательного процессов. Он считал, что «...школы - это главные пружины образования киргизов... на них, и в особенности на них, и надежда; в них же и будущность киргизского народа» [3, с. 32]. Просветитель большое значение придавал нравственному воспитанию учащихся, межличностным отношениям. Он не только создавал светские народные школы, но и разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, писал учебные и методические пособия. Следуя педагогическим идеям чешского ученого Я.А. Каменского, который считал, что усвоение добродетелей должно начинаться с самой ранней юности, Ы.Алтынсарин утверждал о том, что поступки и поведение людей должны примером для других. Человек должен быть честными, справедливыми, служить обществу.

Поэтому Ы.Алтынсарин часто задумывался о смысле своей жизни и жизни своего народа, старался жить не бесцельно, а с пользой для общества.

С детства просветитель был трудолюбивым, любил учиться и учить других. Годы обучения в Оренбургской русско-казахской школе заставили его глубже задуматься над тем, как улучшить положение своих земляков, приобщить их к знаниям, труду. Поэтому многие его рассказы посвящены воспитанию в человеке трудолюбия. Герои его рассказов добиваются счастья только благодаря труду, получают через труд большое нравственное удовлетворение. По убеждению Ы.Алтынсарина радость жизни заключается в труде, и только благодаря труду человек достигает желанной цели. Знакомясь с рассказами «Сатемир хан», «Чистый родник», обучающиеся обсуждают высказывания народных мудрецов. Так, в обращении мудреца Лукпана к монаху, в рассуждениях неизвестного арабского философа о смысле человеческого счастья прослеживается основная идея педагогических поисков - обращение к народной мудрости. Ыбрай Алтынсарин высоко ценил такие качества человека как душевная чистота, честность, вежливость, и сам всегда стремился соответствовать этим качествам. Также, в своих рассказах, он рассматривает «умеренность» как качество человека, ведущее к счастью. Умеренный образ жизни и стремление принести пользу своему народу были его жизненным девизом. Уважение к труду, служение народу, любовь к своему делу действительно проявились в жизни просветителя, нашли продолжение в его рассказах. Каждая его новая мысль об улучшении системы просвещения поддерживалась конкретными словами и действиями. В этом проявлялись его качества как истинного лидера, которые он описывает в рассказе «Щедрый человек». На примерах в этом рассказе обучающиеся учатся тому, что счастье человека не исчерпывается личным благополучием, оно охватывает почти все сферы жизни человека, его отношение к окружающим людям. Умеренность, по мнению великого педагога, является принципом нравственности, счастья и осуждает излишнее богатство, считая его источником зла. Добром он считает поступки человека, приносящие

пользу народу. Чтобы быть полезным народу, человек должен стремиться «к образованию себя...расширять свои мысли и познания», чтобы использовать их для служения народу.

Пристальное внимание Ы.Алтынсарина занимала и проблема счастья, выяснение его смысла. В рассказах «Умеренность», «Счастливый человек» он считает счастливым того, у кого «на душе... тихо и спокойно», нет «огорчений», недовольства своим состоянием». Счастье человека не исчерпывается личным благополучием. Оно охватывает почти все сферы жизни человека, особенно его отношение к окружающим людям. Не может быть счастливым тот, кто думает только о себе, заботится о своем личном благе, «в ущерб великому общественному делу» [4,с.84]. Таким образом, забота о человеке, о его нуждах, забота о Родине и ее процветании - существенная черта нравственных рассуждений Ы.Алтынсарина.

Уважение к труду, служение народу, любовь к своему делу проявлялись не только в рассказах, но и в самой жизни ученого. По мнению педагога, счастье человека не исчерпывается его личным благополучием, оно охватывает почти все сферы жизни человека, и в особенности его отношение к окружающим людям. Ыбрай Алтынсарин призывал молодежь честно служить своему народу, приносить пользу Родине, любить окружающих людей.

Список литературы

1. А. Ахметова. Духовное наследие Ыбрая Алтынсарина. «Самопознание. KZ». - г. Алматы. - 2014. - 104 с.
2. К. Джумагуло. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. - Алма-Ата. - 1984. - 204 с.
3. И. Алтынсарин. Избранные произведения. Алма-Ата, 1957.
4. А. Фролов. Ибрай Алтынсарин и вопросы профессионального образования. Профессионал Казахстана, №2, 2001.

ЕОЖ 541.18

З.К.Шалгынбаева,

«Бәбек» ҮҒПББСО, «Езін-өзі тану» Адамның нйлесімді дамуы
гуманитарлық колледжі, арнайы пәндер оқытушысы,
Алматы облысы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК ИДЕЯЛАРЫ

Тңйіндеме

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларының заманауи білім берудің демократиялық, ізгілендіру, интеграциялық негіздегі тәлім-тәрбиелік жңйесін жаңғырту жолдарына сабақтастығы қарастырылған.

Аннотация

В статье рассматривается преемственность просветительских идей Ибрая Алтынсарина на пути модернизации воспитательной системы современного образования на демократической, гуманизационной, интеграционной основе.

Abstractor

The article considers the continuity of Ibrai Altynsarin's educational ideas in the modernization of the educational system of modern education on a Democratic, humanizing, and integration basis.

Бңгінгіні танып, болашақты барлау ншін ғткенді білу қажет. Халқының қамын ойлап, пұлтының ертеңіне риясыз қызмет еткен, ел тариыхында аты мәңгі ғшпейтін дара тұлғалардың тағылымға толы ғмір жолынан нлгі ғнеге ала білуіміз ғте маңызды. Сондай

ғұламалардың бірі ері бірегейі қысқа да ғұмырын ағартушылық іске арнаған, қазақтың аса кәрнекті ағартушы педагогы Ыбырай Алтынсарин. Ол дүниенің жәзі педагог классиктерінің гуманистік идеяларын басшылыққа алып, оларды қазақ даласында оқу-ағарту тәжірибесіне енгізген тұңғыш ағартушы.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы адамның демократиялық және ізгілікті тұжырымдамасын айқын кәрсетеді. Тұлы ағартушы халықты білімге, ғылымға шақырды, оқу-білімнің тек ізденіс, еңбекпен ғана табылатынына назар аударды. Ы.Алтынсарин адамды жердегі ең жоғарғы құндылық деп санады. Ол тәрбие мен білім бөлінбейтін процес деді.

Ыбырай жастарға кәсіптік білім берудің маңыздылығын терең түсінді. Ол қазақ жастарын оқытуға, өнер, техниканы игеруге шақырды. Осыған орай, 1883 жылы Торғай қаласында Ы.Алтынсарин ашқан қолөнер мектебі қазақ даласындағы тұңғыш кәсіптік техникалық оқу орыны болды.

Ы.Алтынсарин – жазушы, ғалым, этнограф, жазба қазақ әдебиетінің негізін қалаушы. Ыбырай өлеңдері мен өңгімелері – халықты білімге, ғылымға шақырған, жастарды еңбек сүйгіштікке, адамгершілік-рухани құндылықтарға үндеген, өз елін, жерін, табиғатын жырлап, сол арқылы өскелең ұрпақ бойында, Отанды сүйу сезімдерін тәрбиелеуге бағытталған кәркем әдебиет жауһарлары. Ол өзінің бүкіл өмірі мен күнші жігерін халық игілігі жолындағы күреске арнап, қайткен күнде де қоғамдық өмір үшін «пайдалы білім болуын» арман етті. Ы. Алтынсарин екі түрлі мәселені алдына мақсат етіп қойды: біріншісі – мектеп ашу, бала оқыту – жалпы халық ағарту жұмысы болса, екіншісі халықтың ой-санасын жаңалыққа қарай бейімдеу жолындағы тәрбиелік істер еді. Ыбырай Алтынсарин білімді адам ретінде ол прогреске, білімге ұмтылудың қазақ халқы үшін қаншалықты зор маңызы бар екенін айқын кәре білді.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық іс-әрекетінде заманауи мектеп тәжірибесінде қолдану үшін өзекті идеялар бар. Олар: Біріншіден, Ыбырай Алтынсарин сол кездің өзінде сыни ойлауға нйрету технологиясын игерген. Ол «Мектептерде оқушыларды өр нәрсеге де ақыл-оймен қарай білетін етіп шығаруымыз керек»-деп жазған. Бұл идеясы қазіргі мектепке қарқынды енгізіліп жүрген Кембридж технологиясының негізі мені - деп айтсақ болады.

Екіншіден, Ыбырай Алтынсарин ана тілін таза меңгергенде ғана, балаға басқа тілді нйретуді қолданған. Ол басқа тілді меңгерудің ең оңтайлы жолы-ауызекі сөйлеуді нйрету деген тұжырымға келген. Бұл қазіргі күнші мектепте технологиялық тұрғыдан басшылыққа алынып отырған Блум таксономиясының мазмұндық құрылымымен сөйкес келеді.

Үшіншіден, қазіргі мектепте сыни ойлаудың бір кәрінісі эссе жазу болса, Ыбырай Алтынсарин өзінің шығармасы «Қазақ хрестоматиясын» осы эссенің бір нлгісі ретінде жазып, жол салып кетті. «Қазақ хрестоматиясы» деп аталатын оқулығындағы жазылған өрбір өңгімесі ой толғау, пікір талас, өз кәзқарасын білдіру сипатында жазылған. Бұл өңгімелер оқушыларды ойлау мәдениетіне нйретеді.

Төртіншіден, ағартушы ұстаз, оқу ндерісінде оқушы субъекттік рөлге ие болуы тиіс екенін болжай білді. [2, 12-136.]

Ы.Алтынсарин мектептердегі оқыту мен тәрбие процесінің басты қозғаушысы ретінде мұғалімдердің рөлін аса жоғары бағалайды. «Халық мектептері үшін мұғалім – бері де болып табылады, олармен ешбір керемет педагогикалық басшылық та, мұқият инспекторлық бақылау да теңдесе алмайды»-деп жазды. [3, 76 б.]. Мұғалімдер өз шәкірттерін сүйе білуі және олардың ата-аналарына сүйікті бола білулері керек деп есептейді ол. Тек сонда ғана тәрбие мен білім беру ісінде алға қойған мақсаттарға жетуге болады. Ы.Алтынсарин мұғалімдерге кіммен жұмыс істес болғанын ұмытпау керегін ескертіп отырды. Сен балалармен жұмыс істеп отырсың, олармен ашуланбай, кейімей жылы сөйлеу керек, өрбір пәнді шын кәңілден жаттанды тіркестер мен қажетсіз терминдерсіз қарапайым тілмен шыдамдылықпен түсіндір, өйткені оқудың кәрнекілігі қарапайым өдісі мен мұғалімнің түсіндіре білуіне байланысты.

Білім беру мәселелеріне дүниетанымдық тұрғыдан келген Ы.Алтынсарин оқушының білімді ғздігінен алуы үшін оқушы алдымен сол білімнің қажеттілігін мектепке келген шағынан сезіне білуі тиіс – деп есептейді. Ағартушының пайымдауынша, қажеттілікті жнзеге асыратын маңызды фактодың бірі – оқушының ғз кншіне сенімін тәрбиелеу.

Ыбырай Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тәрбиелеу, оқыту ғз еңбегінің нәтижесін кәруге, одан қанағат, ләззат алуға нйретеді, еңбек етіп нйренген адамға білім беру жеңілірек болады деген пікір ұсынады. Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы – оқытудың заманауи әдістерін қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, оқыту әдістерін тиімді пайдалану керек бір сабақтың барысында бірнеше әдістерді кезекпен, тиімді, оқушыны жалықтырмай жнргізуге болады.

Қазақ мекетептерін және ондағы оқытудың дидактикалық негіздерін педагогика ғылымының алдыңғы қатарлы деңгейде кұра білуі, білім мен тәрбие беру, оқыту ұстанымдарының негізгі компоненттерін әміршең мәнде дөлелдеуі Ыбырай Алтынсариннің сол кездегі нлкен жетістіктері деп білеміз. Ол қазіргі интеграциялап оқыту әдісін ғз тәжірибесінде сол кездің ғзінде қолдана білген. Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, интеграциялық идеясы, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты ғзертті. Мұнда мұғалімнің кесіби-әдістемелік шеберлігі маңызды.

Ыбырай Алтынсарин ғз шығармаларында адамгершілікке тәрбиелеу идеясын кәтеріп, оны шешудің жолдарын іздестірді. Негізінен шығармаларының идеясы-шыншыл, еңбекснйгіш, әдепті, қоғам белсендісін тәрбиелеп, оларды ғылым-білімге нйрету еді. Ата-ананы сыйлау, кұрмет тұту, ана қадірін тнсіну, жақын достарын сыйлай білу керек деген жалпыадамзаттық кұндылықтар қасиеттерін ерқашан бала зердесіне салып отыру ербір тәрбиешінің міндеті дейді. Ы.Алтынсариннің ұстанған басты қағидасы баланың жеке басын қадірлей отырып, оны ізгілікке, қайырымдылыққа баулу болды. Ол «Мен қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшыл тұрмыстың артықшылығына нйретудің ғзі қазақ даласында тәрбиелік мәнi бар жұмыс деп білемін»-деді.

Ыбырай Алтынсарин қазақ жастарын, ең алдымен, оқу, ғнер-білім, техника тілін білуге және ғнер-білімі жетілген елдердің артықшылығы қандай, олар сол ғнермен нені игеріп отыр, ертеңгі әмірдің талап-тілектері секілді кнрделі мәселелерді жастар алдына кәлденең тарту арқылы оларға ой-тастап ғнерді, білімді батыл игеруге шақырады.

Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық нлгілері, ізгілікті тарихи ағартушылық іздері, тәлім-тәрбиелік идеялары жас ұрпақтың сапалы да саналы болып ғсуі үшін қолдануға қашан болсада ғзекті екені сәзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Қобдабай Қабдыразақұлы, Иманипедагогика ғұламалары. Қарағнды 2020 176 б
- 2.Научно-педагогический журнал, №3 (78) 2016, 7 б.
- 3.«Ыбырай Алтынсарин мұрасының елеуметтік, педагогикалық, ғнегелі елеуеті және қазіргі заман» Республикалықғылыми-практикалық конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011.-227б.
- 4.М.Е.Мұстафина, ҚазҒУ хабаршысы. Филология сериясы, №4 (134). 2011.

ЕОЖ 37.01

З.К.Шалгынбаева,

«Бәбек» ҒҒПББСО, «Езін-езі тану» Адамның нйлесімді дамуы
гуманитарлық колледжі, арнайы пәндер оқытушысы
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК ИДЕЯЛАРЫ

Тңйін

Мақалада Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларының заманауи білім берудің демократиялық, ізгілендіру, интеграциялық негіздегі тәлім-тәрбиелік жүйесін жаңғырту жолдарына сабақтастығы қарастырылған.

Аннотация

В статье рассматривается преемственность просветительских идей Ибрая Алтынсарина на пути модернизации воспитательной системы современного образования на демократической, гуманизационной, интеграционной основе.

Abstract

The article considers the continuity of Ibrai Altynsarin's educational ideas in the modernization of the educational system of modern education on a Democratic, humanizing, and integration basis.

Бүгінгіні танып, болашақты барлау үшін ұткенді білу қажет. Халқының қамын ойлап, ұлтының ертеңіне риясыз қызмет еткен, ел тарихында аты мәңгі ұшпейтін дара ұлғалардың тағылымға толы ұмір жолынан нлгі ұнеге ала білуіміз ұте маңызды. Сондай ұлаамалардың бірі ұрі бірегейі қысқа да ұұмырын ағартушылық іске арнаған, қазақтың аса кұрнекті ағартушы педагогы Ыбырай Алтынсарин. Ол дңние жңзі педагог классиктерінің гуманистік идеяларын басшылыққа алып, оларды қазақ даласында оқу-ағарту тежірибесіне енгізген ұұңғыш ағартушы.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы адамның демократиялық және ізгілікті ұұжырымдамасын айқын кұрсетеді. Ұұлы ағартушы халықты білімге, ғылымға шақырды, оқу-білімнің тек ізденіс, еңбекпен ғана табылатынына назар аударды.Ы.Алтынсарин адамды жердегі ең жоғарғы кұндылық деп санады. Ол тәрбие мен білім бұлінбейтін процес деді.

Ыбырай жастарға кесіптік білім берудің маңыздылығын терең тнсінді. Ол қазақ жастарын оқыуға, ұнер, техниканы игеруге шақырды. Осыған орай, 1883 жылы Торғай қаласында Ы.Алтынсарин ашқан қолұнер мектебі қазақ даласындағы ұұңғыш кесіптік техникалық оқу орыны болды.

Ы.Алтынсарин – жазушы, ғалым, этнограф, жазба қазақ едебиетінің негізін қалаушы. Ыбырай ұлендері мен еңгімелері – халықты білімге, ғылымға шақырған, жастарды еңбек снйгіштікке, адамгершілік-рухани кұндылықтарға нндеген, ұз елін, жерін , табиғатын жырлап, сол арқылы ұскелең ұрпақ бойында,Отанды сню сезімдерін тәрбиелеуге бағытталған кұркем едебиет жаухарлары. Ол ұзінің бнкіл ұмірі мен кнш жігерін халық игілігі жолындағы кнреске арнап, қайткен кннде де қоғадық ұмір ншін «пайдалы білім болуын» арман етті. Ы. Алтынсарин екі тнрлі мөселені алдына мақсат етіп қойды: біріншісі – мектеп ашу, бала оқыту – жалпы халық ағарту жұұмысы болса, екіншісі халықтың ой-санасын жаңалыққа қарай бейімдеу жолындағы тәрбиелік істер еді. Ыбырай Алтынсарин білімді адам ретінде ол прогреске, білімге ұұмытлудың қазақ халқы ншін қаншалықты зор маңызы бар екенін айқын кұре білді

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық іс-ұрекетінде заманауи мектеп тежірибесінде қолдану ншін ұзекті идеялар бар. Олар: Біріншіден, Ыбырай Алтынсарин сол кездің ұзінде сыни ойлауға нйрету технологиясын игерген. Ол «Мектептерде оқушыларды ұр нұрсеге де ақыл-оймен қарай білетін етіп шығаруымыз керек»-деп жазған. Бұл идеясы қазіргі мектепке қарқынды енгізіліп жнрген Кембридж технологиясының негізі мені - деп айтсақ болады.

Екіншіден, Ыбырай Алтынсарин ана тілін таза меңгергенде ғана, балаға басқа тілді нйретуді қолданған.Ол басқа тілді меңгерудің ең оңтайлы жолы-ауызекі сұйлеуді нйрету деген ұұжырымға келген.Бұл қазіргі кнні мектепте технологиялық ұұроғыдан басшылыққа алынып отырған Блум таксономиясының мазмұндық кұрылымымен сұйкес келеді.

Ншіншіден, қазіргі мектепте сыни ойлаудың бір кұрінісі эссе жазу болса, Ыбырай Алтынсарин ұзінің шығармасы «Қазақ хрестоматиясын» осы эссенің бір нлгісі ретінде жазып, жол салып кетті. «Қазақ хрестоматиясы» деп аталатын оқулығындағы жазылған ұрбір еңгімесі ой толғау, пікір талас, ұз кұзқарасын білдіру сипатында жазылған. Бұл еңгімелер оқушыларды ойлау медениетіне нйретеді.

Төртіншіден, ағартушы ұстаз, оқу ндерісінде оқушы субъекттік релге ие болуы тиіс екенін болжай білді. [2, 12-13б.]

Ы.Алтынсарин мектептердегі оқыту мен тербие процесінің басты қозғаушысы ретінде мұғалімдердің релін аса жоғары бағалайды. «Халық мектептері ншін мұғалім – бөрі де болып табылады, олармен ешбір керемет педагогикалық басшылық та, мұқият инспекторлық бақылау да теңдесе алмайды»-деп жазды. [3, 76 б.]. Мұғалімдер өз шекірттерін снйе білуі және олардың ата-аналарына снйікті бола білулері керек деп есептейді ол. Тек сонда ғана тербие мен білім беру ісінде алға қойған мақсаттарға жетуге болады. Ы.Алтынсарин мұғалімдерге кіммен жұмыс істес болғанын ұмытпау керегін ескертіп отырды. Сен балалармен жұмыс істеп отырсың, олармен ашуланбай, кейімей жылы сөйлеу керек, ербір пәнді шын кәңілден жаттанды тіркестер мен қажетсіз терминдерсіз қарапайым тілмен шыдамдылықпен тнсіндір, өйткені оқудың кәрнекілігі қарапайым өдісі мен мұғалімнің тнсіндіре білуіне байланысты.

Білім беру мәселелеріне днниетанымдық тұрғыдан келген Ы.Алтынсарин оқушының білімді өздігінен алуы ншін оқушы алдымен сол білімнің қажеттілігін мектепке келген шағынан сезіне білуі тиіс – деп есептейді. Ағартушының пайымдауынша, қажеттілікті жнзеге асыратын маңызды фактодың бірі – оқушының өз кншіне сенімін тербиелеу.

Ыбырай Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тербиелеу, оқыту өз еңбегінің нәтижесін кәруге, одан қанағат, ләззат алуға нйретеді, еңбек етіп нйренген адамға білім беру жеңілірек болады деген пікір ұсынады. Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы – оқытудың заманауи өдістерін қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, оқыту өдістерін тиімді пайдалану керек бір сабақтың барысында бірнеше өдістерді кезекпен, тиімді, оқушыны жалықтырмай жнргізуге болады.

Қазақ мекетептерін және ондағы оқытудың дидактикалық негіздерін педагогика ғылымының алдыңғы қатарлы деңгейде кұра білуі, білім мен тербие беру, оқыту ұстанымдарының негізгі компоненттерін өміршең мөнде дәлелдеуі Ыбырай Алтынсариннің сол кездегі нлкен жетістіктері деп білеміз. Ол қазіргі интеграциялап оқыту өдісін өз тежірибесінде сол кездің өзінде қолдана білген. Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, интеграциялық идеясы, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты өзертті. Мұнда мұғалімнің кәсіби-өдістемелік шеберлігі маңызды.

Ыбырай Алтынсарин өз шығармаларында адамгершілікке тербиелеу идеясын кәтеріп, оны шешудің жолдарын іздестірді. Негізінен шығармаларының идеясы-шыншыл, еңбекснйгіш, өдепті, қоғам белсендісін тербиелеп, оларды ғылым-білімге нйрету еді. Ата-ананы сыйлау, кұрмет тұту, ана қадірін тнсіну, жақын достарын сыйлай білу керек деген жалпыадамзаттық кұндылықтар қасиеттерін ерқашан бала зердесіне салып отыру ербір тербиешінің міндеті дейді. Ы.Алтынсариннің ұстанған басты қағидасы баланың жеке басын қадірлей отырып, оны ізгілікке, қайырымдылыққа баулу болды. Ол «Мен қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшыл тұрмыстың артықшылығына нйретудің өзі қазақ даласында тербиелік мәні бар жұмыс деп білемін»-деді.

Ыбырай Алтынсарин қазақ жастарын, ең алдымен, оқу, өнер-білім, техника тілін білуге және өнер-білімі жетілген елдердің артықшылығы қандай, олар сол өнермен нені игеріп отыр, ертеңгі өмірдің талап-тілектерісекілді кнрделі мәселелерді жастар алдына кәлденең тарту арқылы оларға ой-тастап өнерді, білімді батыл игеруге шақырады.

Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық нлгілері, ізгілікті тарихи ағартушылық іздері, тәлім-тербиелік идеялары жас ұрпақтың сапалы да саналы болып өсуі ншін қолдануға қашан болсада өзекті екені сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Қобдабай Қабдыразақұлы, Иманипедагогика ғұламалары. Қарағнды 2020 176 б
- 2.Научно-педагогический журнал, №3 (78) 2016, 7 б.

3. «Ыбырай Алтынсарин мұрасының елеуметтік, педагогикалық, ғенгелі елеуеті және қазіргі заман» Республикалықғылыми-практикалық конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011.-227б.

4. М.Е.Мұстафина, ҚазҒУ хабаршысы. Филология сериясы, №4 (134). 2011.

ЕОЖ 37(091)

А. Шамшадинқызы,

Алматы қаласы, Е.Шеріпов атындағы №16 мектептің қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,

Алматы облысы,

Алматы қ., Қазақстан республикасы

Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ТІЛ НҮЙРЕНУШІЛЕРГЕ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Түйін

Бұл мақалада оқыту тілі орыс мектептерде қазақ тілім оқыту барысында Ы.Алтынсарин шығармаларын пайдалану әдістемесі көрсетілген. Сонымен қатар, мәтінмен жұмыс түрлері, мәтінмен жұмыс жасау барысында қолдану тиімділігі атап айтылады.

Кілттік сөздер: Ы.Алтынсарин, орыс тілі, қазақ тілі, тіл нүйренушілер

Аннотация

В статье показана методика использования произведений Ы. Алтынсарина в преподавании казахского языка в русских школах, а также виды работы с текстом, эффективность его использования при работе с текстом.

Ключевые слова: Ы. Алтынсарин, русский, казахский, изучающие языки

Abstractor

The article shows the method of using the works of Y. Altynsarin in teaching the Kazakh language in Russian schools, as well as the types of work with the text, the effectiveness of its use when working with the text.

Keywords: Y. Altynsarin, Russian, Kazakh, language learners.

«Сондықтан, мен сол білімді адамдардың ақылын алып, екінші жағынан, ғзім де осылай етуді қажет деп тауып, осы хрестоматияны құрастыруға кірістім. Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс - қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қабат, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын кездедім. Екіншіден, бұл кітапта келтірілген еңгімелердің қазақтар үшін пұнамды болу жағын кездедім. Сондықтан бұл кітапқа енгізетін еңгімелерді тергенде кәп қиыншылықтарға кездестім, әрбір мақаланы әр жағынан ойлап барып қосу керек болды.»[1. 3 бет.] деп ғз кезіндегі олқылықтарды көрсете отырып, ғзінің ағашқы оқулығы жайлы еңбектің алғы сөзі осылай басталған болатын. Міне осы оқулықтың арқасында қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесі мен бастауыш білім беру жүйесінде Ы.Алтынсарин еңгімелері арқылы оқытылып келеді. Сонымен қатар, әдебиет ғзін-ғзі тану пәндерінде тәрбиелік мақсаттағы мәтіндермен жұмыс ғз деңгейінде.

Біздің зертеуіміз қазақ тілін орыс тілді мектептерде Ы.Алтынсарин шығармалары арқылы оқытудың тиімділігі жайлы сөз болмақ. Тіл нүйрену барысында жазылым дағдысымен айтылым дағдысының алар орны ерекше. Бастауыш білім беру жүйесінде Ы.Алтынсарин шығармаларын қалай оқытамыз? Қалай тиімді оқытамыз? Негізі бұл қажет пе? деген сұрақтарға жауап бере отырып, тиімді әдістерді талдайтын боламыз.

Білім беру барысында білім мен қатар тәрие беру басты шарт. Ал, тәрбиелеу барысында Ы.Алтынсарин шығармашылығының орны ерекше. Ы.Алтынсариннің қай еңгімесін алсақ та жас ерекшелігіне қарамастан, оқырманды баурап ала отырып, ғзіндік ой

калыптастыраты сөзсіз. Оқыту тілі орыс тілі мектептерінде қазақ тілін нйрету барысында оқушылардың айтылым дағдысын дамыту мақсатында мәтінмен жұмыс жасай отырып, оқушыларды:

- ✓ Рөлге бөліп оқу;
- ✓ Мәтінмен таңыса отырып, көрініс қою;
- ✓ Оқылым мәтіні бойынша, сурет салу;
- ✓ Мәтінмен таңыса отырып, «сөйкестендіру», «дұрысын тап», «менің ойым», «менің тнйгенім» жұмыстарын жнргізуге болады. Өр тапсырма барысында ескерту керекті жөйттар, ол:
- ✓ Мәтін көлемінің оқушы жасына сай болуы;
- ✓ Мәтін бойынша алдын ала «сөздікпен жұмыс» өдісінің жасалуы маңызды. Бірге орыс тіліндегі мәтінмен таңысып, пәнаралық байланыс орнатуда мұғалім шеберлігін көрсетеді.

Ы.алтынсарин өз сөзінде айта кеткендей, мәтіндер өзге ұлттарға тіл нйренту барысында өзіндік артықшылықтарға ие. Мысалы: тілі жеңіл, кейіпкерлерге негізделген, тапсырмалар кұрастыруға бағытталған. Мәтіндер оқылым, жазылым, айтылым дағдыларына негізделіп тнрлі тапсырмалар негіздеуге болатындығымен ерекшеленеді. Сабак барысында жнзеге асуы төмендегідей орын алады:

«ӨРМЕКШІ, ҚҒҒЫРСҚА, ҚАРЛЫҒАШ» өңгімесін [2. 14 бет]	2-3 сынып оқушыларына рөлге бөліп оқыту арқылы «Жанды табиғат» бөлімін өткенде пайдалана аламыз. Кейіпкерлер: өрмекші, қғғмырсқа, қарлығаш
«ТАЛАПТЫҢ ПАЙДАСЫ» өңгімесі [3. 9 бет]	<i>Мәтінмен таңыса отырып, көрініс қоюға негіздеу аламыз.</i> Кім қандай кейіпкерді сомдағысы келеді деп өз сөздерімен жнзеге асыру барысында оқушылардың сөздік қорын көбейте отырып, айтылым дағдысын дамыта аламыз.
«ӨКЕ МЕН БАЛА» [3. 12 бет]	<i>Оқылым мәтіні бойынша, сурет салу.</i> Мәтіндегі керекті сөздердің: таға, өке, бала немесе оқығанда көз алдымызға қандай бейне оралды деп сұрап іс-өрекетті жнзеге асыра аламыз.
«АСЫЛ ШӨП» [3. 12 бет]	<i>Мәтінмен таңыса отырып, «менің түйгенім...» өз пікірін білдіре алады.</i> Менің тнйгенім- шығарманы оқи отырып, оқушы қандай ой тнйді, не алды?
«БАҚША АҒАШТАРЫ» [4. 14 бет]	«Дұрысын тап» өдісін пайдалана отырып, мәтінмен жұмыс жасау өз тиімділігін береді. Осы өдісті тнрлендіріп, суреттер арқылы оқығаның басы, ортасы, соңын орналастыру арқылы жұмыс жасай аламыз. Дұрысын таба отырып, оқығаны сурет негізде кері байланыс орнатады.

1-кесте. Ы.Алтынсарин өңгімелерін орыс тілді мектептерде қазақ тілін нйрету барысында қолдану өдістемесі

Жоғарыдан байқағанымыздай, Ы.Алтынсарин шығармаларын оқыту барысында өдіс-төсілдерді де тнрлендіре алатынымызда және дағдылардың бөрін қамтуға болатындығын бір

кестеге толық сыйдырдым.Б.Алтынсарин шығармашылығы педагогикалық бағытта , тәрбие бағытында тек өзіндік жемісін беретін шоқтығы биік туынды. Орыс сынпарына аударма жұмыстарынан бөлік тәл туындыларымызды пайдаланып сабақ ұту, қазақ тілін нйрену деңгейін жоғарылытады. Өр сабақты өмірмен байланыстыра отырып, оқушыларға сөйлеу мен оқыған шығармаларын өмірде пайдалану , оны қолдану оқыту барысында өнімділігін ғана көрсетіп келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Б.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991 ж
2. «Қазақ тілі мен әдебиет » журналы. 2008ж, № 4,5
3. Бес ғасыр жырлайды. Алматы, «Жазушы», 1989 I том
4. «Өзіндік таным» № 2 2007 № 5-6 2006ж

37.01.(579)

С.С.Шегтыкбаева,

«М.О.Өуезов атындағы педагогикалық колледж» КМКҚ, физика пәнінің оқытушысы,
Шығыс Қазақстан облысы,
Семей қаласы, Қазақстан Республикасы

Б.АЛТЫНСАРИН – ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ НЕГІЗІН САЛУШЫ

Түйін

Бұл мақалада Б.Алтынсарин ұлы педагог ретінде алғаш қазақ мектебін ашқандығы, қазақ қыздыр училищесін ашқандығы жайында, және оның өсиетінің қазіргі білім беру саласында өлі де өзектілігі, маңыздылығы, сонымен қатар өлі де жалғасын тауып отырғандығы айтылған.

Аннотация

В этой статье говорится, что Б. Алтынсарин как великий учитель открыл первую казахскую школу, открыл школу для казахских девочек, и его наследие по - прежнему актуально, важно и продолжается в сфере современного образования.

Abstractor

This article says that Y. Altynsarin, as a great teacher, opened the first Kazakh school, opened a school for Kazakh girls, and his legacy is still relevant, important and continues in the field of modern education.

Түйін сөздер: білім беру, парасатты педагог, оқу – тәрбие жұмыстары, алғаш қазақ мектебінің ашылуы мен жүйесі

Қазақ әдебиеті тарихында жастарға білім мен тәрбие беруде орасан еңбек етіп, елеулі жемісін берген ұлы ағартушылар аз болған жоқ. Оқу – тәрбие жұмыстарына белсене араласып, өзіндік іс – тәжірибесін халық арасында кеңнен қолданған зиялы қауымның алдында өрине ұлы педагог Б.Алтынсариннің орны бөлек. Қашан да жаңа істің бастамасында кәштеген қиыншылықтарға тап болып, еш мойымай балағадеген жанрек жылуының, ыстық шапағатының, білімділігінің арқасында нлкен нәтижеге қол жеткізген ұлы ұстаздың өмірі мен мәңгі шырақ болғаны анық. Кемеңгер ұстаздың педагогикалық – психологиялық және едістемелік ұсыныстары өмірлік тәжірибеден алынған, терең мағынаға, озық идеяға құрылған. Ұлы педоготың ізгі ойлары мен педагогикалық тұжырымдары, оның ішінде білім алушы жастарды имандылыққа тәрбиелеу тәсілдері мен жолдары терең мазмұнда айтылған. Себебі, парасатты педагог «мектеп – өр шәкірттің қабілетін дамытып, қамқоршы жасампаз тұлға тәрбиелеу міндетін атқаруы тиіс» екендігін барлық іс – өрекетімен тамаша дәлелдеп берді. Ал оқытушының бойында адамгершілік мінезді, едептілікті, имандылықты қалыптастырып, мейірімсіздікке жол бермеу керектігін барлық еңбектерімен

тиянақтап кәрсетті. Қазір жаңалық деп жнрген ынтымақтастық пікірін сол кездің ғезінде – ақ ңлы педагогтың шығармаларынан байқауға болады. Пұстаз, шәкірт, ата – ана және халық арасындағы бағалы қасиеттерді бағалау, сақтай білу – оқу орындарының, педагогикалық ңжым мншелерінің басты міндеті екендігін жан жақты кәрсетіп, дәлелдеп берді.

Беріміз бір адамның баласымыз,
Жігіттер, бір – біріңе қарасыңыз
Әмір деген бес кнндік кетер ғетіп,

Атаң барған орынға барсыңыз – деп, кәпшілікті бірлікке, татулыққа тнсінуге шақырды. Өзі де осы тұрғыдан орын алды.[1]

Қазақ педагогикасының негізін салушы, педагог-ағартушы, ақын және арозаик, публицист балалар жазушысы, орыс графикасы негізінде қазақ алфавитінің негізін қалаушы ретінде Ы.Алтынсарин мектеп пен тәрбие ғз халқының тұрмысы мен өмірінің тарихи ңлттық ерекшелігіне сәйкес келу идеясын ңсынды. Ыбырай Алтынсариннің пікірі бойынша, ауыл мектептері болыс мектептерінің бірінші бөлімінің бағдарламасы бойынша жңмыс жасауға тиіс болды. Оқу ана тілінде жнргізілуі тиіс деген қағида ңсынды. Ол қазақ халқына білім беру тек бастауыш мектеппен ғана шектеледі деген пікірден аулақ болды. Ол орта мектептер кңру туралы ойларын халқына жеткізді және қазақ балаларының университетте оқуын қалады.

Ы. Алтынсарин кәсіптік білім берудің маңызын жете тнсінді және жақтады. 1860 жылы Ыбырайға обылыстық басқарма Орынбор бекінісінде қазақ балалары ншін бастауыш мектеп ашуды тапсырып,оны осы мектепте орыс тілі пөнінен мңғалім етіп тағайындайды. Осы мақсатпен ол Торғайға келеді. Осыдан бастап оның **педагог қызметі басталады**. Шалғай тнкпірде мектеп ашу қиындыққа ңшырағанмен, оларға қарамастан ол осы іске одан өрі кірісе кетті. Ыбырай ел ішіне мектептің қандай пайдасы тиерін тнсіндіріп ,біраз баланы ғз нйінде оқытады. Халық оны толықтай қолдайды. Бірақ ол керітартпа феодалдар кесірінен кәп қиындықтар кәреді. Кәп жылдар бойы аңсап келген мектебі тек **1864 жылы қаңтар айында** ғана ашылады. Тңңғыш қазақ мектебін ашып оқытуға кіріскен Ыбырай соған тікелей **кәмектескен Н.И. Ильминскийге** жазған(1864жыл, 16 наурыз) **хатында**: «Осы жылы январьдың 8 кнні менің кәптен кнткен ісім орнына келіп, мектел ашылды, оған 14 қазақ баласы кірді, бөрі де жақсы, балалар. Міне, балаларды оқытуға, қойға шапқан аш қасқырдай, ғете қызу кірістім, бңл балалар да менің айызымды қандырып, не бары нш айдың ішінде оқи білетін және орысша, татарша, жаза білетін болды...» деп жазады. [2]

Ы. Алтынсарин қазақ мектебінің кең таралуы жолында қажымастан еңбек етті, бңл бағытта ол елеулі табысқа жетті. Ол мектепте оқылатын сабақтарды *мынадай жүйеде* кңрды:

1. Орыс тілінде оқылатын пөндерді ана тілінде тнсіндіре отыра, орыс кітаптарын оқыту.
2. Әр тнрлі нөрселер мен заттардың орысша аттарын нйрету.
3. Орысша сәйлеуге нйрету.
4. Методикалық талдау.
5. Кәркем жазу.
6. Арифметикалық қосу, алу, кәбейту, бөлу амалдарын жөнінен мөлімет т.б.

Ы. Алтынсарин мектепте оқуды негізінен **ана тілінде** жнргізді. Бірақ орыс тілі де оқу мазмңнының ең маңызды бөлімі саналды. Мектеп оқуында, өсіресе ана тіліне нйретуде ңлы педагог К.Д. Ушинскийдің терең ойларын басшылыққа алды.

Ы.Алтынсарин оқу ордасындағы төртіпке мықтап кәңіл бөліген. «Төртіп – оқу ордасының ең қажетті тірегі, ңжымды сымбаттандыратын кңрал. Төртіптің шындыққа айналуы өр білім алушының бойында төртіптілік сезім тудырады», - деп төртеп деген педагогикалық ңғымға терең талдаулар жасайды. Сондай – ақ , «төртіп білім алушының оқу орнының ережесіне бағына білу мен шын еркіндіктің табиғи бірлігі», - деген сөзді де ңлы пұстаз Ыбырай айтып кеткен. Данышпан өр білім алушыны біртңтас жасампаз тңлға деп

қарайды. Сондықтан жеке адамның бойынан адамгершілік қасиеттердің бәрі табылса біртұтас мінез қалыптасатынын дәлелдей көрсетті. [3]

Ы. Алтынсариннің шығармалары – ғмірдің ғзектілігін көрсететін тың туындар. Ғлы ұстазымыздың бңгінгі оқу орнының ғмірімен нндестік табатын педагогикалық тұжырымдарын жалғастыруда оқытушылардың жан –жақты ізденіп, жұмыс істеуі нлкен нәтижеге қол жеткізетіні анық. Адам ғміріндегі едеттің де ғз орны бар екендігін, істеген істің, жңріс – тұрыстың ғзі де едетке айналатынын аңғартты. Бірақ едеттің де едеті бар. Адамда жағымды және жарамды жақсы едеттермен қатар, қарамасыз жаман едеттер де болады.

Ы. Алтынсарин шығармаларында жағымсыз едеттің адамзат атаулысына зиянды екендігін анық көрсетілген. Еңбек снймей жалқау болып ғскен адамдар қулық – сұмдықпен кнн көруді көздейді, ал мұның ғзі барып тұрған сұмдық қасиет екендігін, олай болса нлкендерге балаларды кішкентай кезінен еңбекке баулу қажеттігін естерінен шығармауын ескертеді. «Тұяда не көрсен, тұшқанда соны ілесін» дегендей, жастардың басында кездесетін түрлі жаман мінездерді отбасындағы тәрбиемен терең астастырады. Адам нлкен телімі мықты тәрбиенің нәтижесі. Ол ғмірге пешенесіне не жазылса, сонымен келмейді, оның тағдыры туысынан белгіленбейді. Адамдық қасиетінің қалыптасатын жері – ғмір талқысы, ерекет етуі, тәрбиесі. Кнн мен Ай бәрімізге ортақ, бәріміз де адамның баласымыз, ешкімді біріннен – бірін артықсың деп бәлуге болмайды, - дейді ғлы ағартушы. Ол адам психологиясындағы ғзгерістерді қоғамдағы тарихи факторлармен байланыстырады. Ы. Алтынсариннің ойынша адамның сана сезімін, негізінен тәрбие билейді. Соған байланысты жеке тұлғаны адалдыққа, еңбекке, тұқыптылыққа, талаптылыққа тәрбиелеу, адамгершілік жақсы қасиеттерді олардың бойына дарыту арқылы адами мінез – қылықтарын ғздері игере алуларын ойластырған.

Қорыта айтқанда, ғлы ағартушы Ы.Алтынсариннің шығармашылығы жалпы адам ғмірімен тығыз байланысты. Адамның адам болып қалыптасуына, ғмірдегі ой толғанысына ерекше мән бере отыры, мысалдар келтірген. Ғз халқын оқуға, еңерге нндеуі, надандыққа, зұлымдыққа қарсы шығуы, сол кездегі елеуметтік теңсіздіктің бетін ашып, ғмірдің шындығын көрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуі ғмірдегі ең қнды еңбегі болып табылады. Сондықтан да, Ыбырай Алтынсариннің шығармалары қазақ едебиетіміздің төрінен заңды түрде орын алып, қазақ жастарының жан – жақты, білімді азамат болуына ғз ықпаалын тигізе бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Мұғалім.kz. журналы Алматы 2(43) – 2016.
2. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова.А.М. «Педагогика» оқулығы Алматы-2004.
3. Ш.Құрманалина. «Педагогика» оқулығы Алматы-2010.

ӨӨЖ 541.18

А.Б. Шопанова,

Қостанай педагогикалық колледжі, шет тілі мұғалімі,

Қостанай облысы,

Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

Ы. АЛТЫНСАРИН-ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ

Аннотация

Бұл мақалада қазақ халқының ғлы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин ғз еңбектерінде қарастырған билингвизм мәселелері ашылады. Бұл тақырып бңгінгі кннге дейін ғзекті, ғйткені нштілділік – бұл уақыт талабы. Көптілді және көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыру-бұл жаңа тұрпақты тәрбиелеу.

Тңйінді сздер: билингвизм, нштілділік, кфптілді білім берудің қазақстандық моделі

Аннотация

В данной статье раскрываются проблемы билингвизма, который рассматривал в своих трудах великий просветитель казахского народа Ыбырай Алтынсарин. Эта тема актуальна и по сей день, так как трехязычие – это веление времени. Формирование полиязычной и поликультурной личности – есть воспитание личности нового поколения.

Ключвые слова: билингвизм, трехязычие, казахстанская модель полиязычного образования.

Annotation

This article reveals the problems of bilingualism, which was considered in his writings by the great educator of the Kazakh people Ybyray Altynsarin. This topic is relevant to this day, since trilingualism is the dictate of the time. The formation of a multilingual and multicultural personality is the upbringing of a new generation of personality.

Keywords: bilingualism, the trilingual, Kazakhstan model of multilingual education.

Ы. Алтынсарин Қазақстан тарихына кфрнекті ағартушы-педагог, ақын, жазушы, этнограф, аудармашы ретінде енді. Ол қазақ реалистік едебиеті мен едеби тілінің негізін қалаушылардың бірі. Бңгінгі таңда заманауи білім берудің маңыздылығы туралы айта отырып, біз кейде фткен ғасырлардың дестнрлері мен оқыту жңйесін пмытып кетеміз. Осы уақытта мектепте Ы.Алтынсарин тек орыс тілін ғана емес, араб, татар, парсы тілдерін де оқыған.

Пұлы қазақ ағартушысының мерейтойлық жылында Ы.Алтынсарин тіл білімі, тіл білімі саласындағы еңбегін атап фткім келеді. Фйткені, Ы.Алтынсарин билингвизм проблемасын алғашқылардың бірі болып кфтерді, ал бұл проблема бңгінгі кннмен бұрынғыдан да нндес. Нштілділік-бұл уақыт талабы, ол адамдарға фз білімдерін, дағдыларын кеңейтуге және адамдар арасындағы фзара тнсінушілікті дамытуға кфмектеседі, ал тілдерді меңгеру деңгейі – оның негізгі критерийлерінің бірі. Бңгінде басқа жерде адамдар бір тілде сфйлейтін елдер бар деп елестету мнмкін емес. Бірнеше тілдерді білу нлкен ғаламдық елемге ақпарат пен инновацияның нлкен ағынымен терезе ашады. Нш тілділікті парасатты, сауатты және дұрыс енгізу кез – келген ортада коммуникативті-бейімделген болуға мнмкіндік береді. Бұл туралы пұлы ғалым ағартушы фз еңбектерінде айтқан.

Қазақстандық ағартушы қазақ балаларын ана тілінде оқытуға, мектеп, зайырлы, фйелдер кесіптік-техникалық білім беру жңйесін дамытуға белсенді атсалысты. Ол сонымен қатар оқытудың прогрессивті фдістері, білікті кадрларды даярлау, оқулықтар мен оқу кұралдарын шығару ншін кнрескен. Пұлттық даму перспективаларына алаңдаған ол осы проблемаларды шешу жолдарын іздестіріп, халықты ағартуға, медениетке және кфптілділікке шақырды.

Пұлы ағартушының мұрасы тек мектептер ғана емес (алғашқы ғимарат Торғайда флі кннге дейін сақталған). Ол бірнеше оқулықтардың авторы болды. 1879 жылы оның атақты Қырғыз хрестоматиясы жарық кфрді. Содан кейін мұғалім ол орыс тілінде тек орыс тілінде оқитын балалардың орыс тілінде жарық кфрген едебиеттерге қол жеткізуі ншін шыққан деп жазды, және бұл нлкен білім. "Қырғыз хрестоматиясына" кіріспе мақаласында Алтынсарин былай деп жазды: ".....Жалпы білім беретін кітаптар Азия тілдерінің ешқайсысында дерлік жоқ, біз жақын орыс тілінде осындай нұсқаулықтарды іздеуге межбнрміз. Соның салдарынан біз нағыз хрестоматияны орыс фріптерімен басып шығаруды қарастырдық, ол фзінің мазмұны бойынша да, алфавиті бойынша да соңғысына қайшы келмейтін, кфп ғалымдарға және жалпы пайдалы кітаптарға тікелей жол сілтеуші ретінде қызмет етті" [1]. Қазақ балаларының орыс тілін нйренуі туралы мәселе бойынша сол кездегі халық педагогикасы ғалымының фдістемелік идеялары тыңдау фдетін (яғни есту арқылы қабылдау) қалыптастыруды, дұрыс артикуляцияға қол жеткізе отырып, естігендерін дұрыс айта білуді бірінші орынға қояды. Қазақ балаларын орыс-қазақ мектебінің практикасында орыс тілін оқыту фдістемесі

революцияға дейінгі кезеңде сөзсіз нлкен қызығушылық тудырады. Ы.Алтынсарин ұсынған ауызекі сөйлеуді оқытудың бастапқы тәсілдері, жазу бойынша жаттығу, орыс тілінің грамматикасын зерттеу әдістері К.Д.Ушинскийдің әдістемелік нұсқауларына кәп жағдайда сай келеді: газды, қолды, есту қабілетін, тіл мен зейінді нйрету, баланың барлық қабілеттерін жаттықтыру, оның дербестігін қоздыру. Бұл әдіс шет тілін нйрену ншін заманауи мұғалімді де басшылыққа алады. "Өз еңгімелерінде ол қазақ халқының еңбек топтарының балаларын қабілетті, ақылды, тапқыр, білімқұмар деп атады, оларды табиғаттан алғыр және дарынды деп сипаттады. Қазақ халқының өзі білім алу ншін құнарлы негіз болып табылады", - деп жазды ол [2].

Қазіргі заманғы білім беру процесі тәсілдердің өзгеруін және тілдік органы қалыптастыруды кездейді. Алтынсариннің мұрасы туралы осы мәселені қарастыра келе, оның оған кәп кәңіл бәлгенін тнсінесің. Ол екінші тілді нйренуді бірінші орынға қойды, өйткені мұндай жағдайда әлемдік мәдениеттің жетістіктері барлығына қол жетімді болады. Ыбырай Алтынсарин бірнеше тілді біле тұра, тілдің өзі нлкен мнмкіндік беретін құрал ғана екенін тнсінді.

"Ыбырай Алтынсарин-Қазақстанның халық ағарту ісінің тұңғыш елшісі, - деп жазды ол туралы бұрынғы Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев. "Өздерінің жеке тағдырларында қазақ халқының рухын білдіретін ондаған, аз танымал, бірақ кем емес жарқын рухани мұғалімдер өздерінің зерттеушілерін күтуде, олар өздерінің ата-бабаларының қазақ болмысын нығайту жөніндегі іс-әрекеттерін кең қазақ топтарына жеткізеді".

Халық даналығына ешкім күмәнданбайды: "Сіз қанша тілді білесіз - сіз қанша рет адамсыз". Бұл қанатты өрнек әсіресе қазіргі уақытта өзекті. "Өйткені, қазіргі әлемде тілдерді білместен жетістікке жету қиын. Бүгінгі таңда шет тілдерін оқыту өзекті. Кәп мәдениетті орта құру енді қажеттілік емес, шындық. Оның шешімі студент ншін маңызды, өйткені ол қазіргі ғылыми-техникалық процестің негізгі күші болады. Педагогтардың, оқушылардың және ата - аналардың мақсаты бір-мемлекет қойған міндеттерді іске асыру екенін, ал бұл, ең алдымен, білім беру мекемесінің әрбір тнлегінің бүкіл білім беру жнйесінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету екенін айқын тнсіну қажет. Шет тілін оқытудың негізгі мақсатына социолінгвистикалық құзіреттіліктің барабар дамуымен қол жеткізуге болады, ол ншін коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру кезінде тиісті мәдениаралық қарым-қатынасты қамтамасыз ете алатын коммуникативті-белсенді тұлғаны тәрбиелеу қажет. Оқушылардың өз нштілділігіне деген мақтаньш сезімін қалыптастыру маңызды.

Қазақстандықтар ншін тілдердің нштұғырлылығы идеясы ерекше маңызды, өйткені оны мемлекеттің бұрынғы басшысы уақыт сынына жауап ретінде, жаһандық әлемге белсенді ықпалдасатын қоғамның өмірлік қажеттілігінің шешімі ретінде тұжырымдаған. "Қазақстан-2050" Стратегиясында тіл саясаты қазақ ұлтының басты біріктіруші факторларының бірі болып табылатынын атап өткен. Халықтың рухани даму ндерісіне нйлесімді ене отырып, тіл саясаты ауқымды әлеуметтік жаңғырудың жалпы саясатынан ажырағысыз. Экс-Президент жаңғыртудың табыстылығы ншін әрбір азаматтың өкесінің атына пайдалы болуы өте маңызды деп санайды. Жаңғырту барлық қазақстандықтарға қажет. Осындай тнсінікпен ғана кең қоғамдық консенсус пен табысқа қол жеткізуге болады.[4].

Нштілді білім беру бүгінгі таңда қуатты фактор және перменді тетік болып табылады:

-ана тілінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, оның мәдени және басқа да маңызды басқа ақпарат саласында белсенді болуына байланысты.

- біздің еліміздегі мемлекетаралық қатынастардың ресми тілі ретінде орыс тілінің мәртебесін бекіту (тіл-делдал).

-ағылшын тілін қазақ-орыс қостілділік деңгейіне дейін ілгерілету.

Қазақстанда білімге табынуды арттыру ншін Ы.Алтынсариннің қызметі мен шығармашылығы нлкен маңызға ие болды. Надандық пен білімнің болмауы адамды тағдырдың алдында дерменсіз етеді, деп санайды ол. Тек ғылым мен білімді игеруге құмтылған адам ғана өз өмірі ншін тыныш бола алады. Ы.Алтынсарин ағарту қоғамдық

өмірдің барлық аспектілерінің ілгерілеуінің негізінде жатыр деп есептеді. Бұл білімді адамдарға өмір игіліктерін құруға, гүлденген қоғам құруға мүмкіндік беретін білім. Көптілікті және көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыру-бұл жаңа ұрпақты тәрбиелеу.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан педагогикалық ойының антологиясы [Мәтін], Алматы "Рауан" 1995 ж. - 512 бет.
2. Бортко Е.Г. білім алушының тұлғасын елеуметтендіру мәселелерін зерттеу [Мәтін]/ Е.Г. Бортко// елеуметтік – гуманитарлық университеттің жаршысы, - 2004ж-44-46 бет
3. Алтынсары педагогикалық оқулары "Нздіксіз білім беруді дамытудың заманауи нрдістері: тежірибе, мәселелер және перспективалар" [Мәтін]: материалдар жинағы. Қостанай, 16. -2008.-291 бет.
4. Н.Ө.Назарбаев Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мңде, бір болашақ [Мәтін]/Н.Ө.Назарбаев Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы/ / Қостанай жаңалықтары 2014, - 21 қаңтар.
5. Ы. Алтынсарин 3 томдық шығармалар жинағы-Алматы, 1978.-Т.- Б.138.
6. Ситдыков А. С. Педагогикалық идеялар және білім беру қызметі Ы. Алтынсарин / ред.Е. Бекмаханов. - Алматы: Учпедгиз, 1949, с.-198.

УДК 374.031

Юсова Л.В.,

преподаватель общеобразовательных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

Кудиярбекова А.М.,

преподаватель общеобразовательных дисциплин,
Костанайский педагогический колледж,
Костанайская область,
г.Костанай, Республика Казахстан

Байгабилова А.З.,

магистр педагогических наук, учитель русского языка и литературы,
школа- лицей № 59,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЧЕРЕЗ НАСЛЕДИЯ ПРОШЛОГО

Аннотация

В статье описывается актуальность новаторства великого педагога Ы.Алтынсарина, лучшие традиции учения; воспитание высоконравственной личности.

Тңйін

Мақалада Ғұлы мұғалімнің жаңашылдығының өзектілігі сипатталған. Алтынсарин, оқытудың нздік дәстүрлері; адамгершілігі жоғары тұлғаны тәрбиелеу.

Abstract

The article describes the relevance of the innovation of the great teacher Y. Altynsarin, the best teaching traditions; education of a highly moral person.

Ключевые слова: наследие, новаторство, библиотеки, чтение.

Долг каждого из нас – принести посильную лепту
на пользу своей Родины.

Ы. Алтынсарин

Ыбырай Алтынсарин - отличник учёбы, целеустремлённый, всегда стремился к знаниям, любознательный, трудолюбивый. Смыслом жизни для него стала постоянная забота

об учителе, создании для него условий труда, подготовка педагогических кадров. Это была его благородная миссия - служение педагогической деятельности.

На современном этапе, в период модернизации образования, обновления системы образования имеется большая необходимость в учителях новой формации, наделённых лучшими качествами, какими обладал Ы.Алтынсарин. Изучение опыта Ы. Алтынсарина представляет несомненную ценность, служит для нас, учителей, уроком педагогического мастерства и творческого отношения к своему труду.

Дед Ы.Алтынсарина, Балгожа, был влиятельным и, для своего времени достаточно образованным человеком. Он хорошо владел искусством красноречия, знал много народных сказок, пословиц и сам умел слагать стихи. В детские годы Ы.Алтынсарин учился этому у своего деда и позднее, уже в школьные годы, нередко переписывался с ним в стихах. Алтынсарин хорошо понимал, что полученные им в школе знания ничтожно малы и поэтому серьёзно принялся за самообразование. Читая книги и статьи на русском языке, он вдумчиво и упорно работал над текстом, вёл словарь малопонятных слов. Таким образом, он добился значительных успехов в овладении русским языком, одновременно расширяя свой кругозор. Молодой Ыбырай в своём развитии пошёл дальше программы школы, самостоятельно изучая произведения великих классиков мировой литературы – Шекспира, Гёте, Байрона, Пушкина, Гоголя, Лермонтова, Фирдоуси, Низами, Навои и др. Алтынсарин часто посещал дом Григорьева, известного востоковеда, и брал из его богатой домашней библиотеки художественную литературу, книги по истории и философии. Активная деятельность Алтынсарина, как основоположника школьных библиотек, развивалась одновременно с педагогической работой. В 1881 году он открывает первые библиотеки при школах. Также с его именем связано и образование детских библиотек в Казахстане. Особенно много сил затрачивал он на комплектование школьных и училищных библиотек, и на доставку литературы каждой школе. Книги для библиотек выписывались Ы. Алтынсариним от книгопродавцов Петербурга, Москвы, Оренбурга и других городов.

Ы. Алтынсарин считал, что в центре формирования духовно – нравственного потенциала личности обучающегося стоит учитель, деятельность которого определяется общим содержанием профессии, и для нее характерна художественно-педагогическая специфика. Это мотивированная социально-психологическим складом его личности осознанная и устойчивая потребность в литературно-преподавательской деятельности и всесторонняя готовность к ее творческому осуществлению. Главная среди них – способность к чтению. Именно чтение позволяет приобщиться к богатству языка, красоте традиций, духовному потенциалу народа.

Не секрет, что проблема чтения не сходит со страниц методических изданий. С уверенностью можно сказать, что учитель - образец читателя для обучающихся, студентов. Писатели, ученые, режиссеры, выдающиеся артисты в свою очередь являются примером для учителя. Как показывают различные исследования на эту тему, на первый план выдвигается опыт анализа художественного произведения, сопровождающий чтение, это происходит на уроках литературного чтения. Акцентируя внимание на ключевых фрагментах произведения, педагог – филолог устанавливает тесные связи между духовным наследием представителей разных народов, ведет плодотворный диалог культур.

Современному специалисту, работающему в казахстанской школе необходимо прививать интерес учащихся к чтению через наследие прошлого. Ы.Алтынсарин считал, чтение – один из самых важных компонентов образования.

Мысль о знаниях находит свое продолжение в изучении творчества Ы. Алтынсарина. В этом году мы отмечаем 180-летие со дня рождения видного казахского педагога-просветителя, писателя, этнографа, фольклориста. Его знаменитое обращение к юному поколению знает каждый казахстанец: «Ученье даст вам счастье, оно озарит, как свет, каждое ваше желание яркий оставит след». Начиная работать в качестве учителя русского языка в казахской школе, которую он открыл в Торгае, считал, что за школами - будущее:

«Школы-главные пружины образования казахов,.. в них же будущность казахского народа». Именно от этих «пружин» зависит воспитание казахстанского патриотизма. Алтынсарин первый предпринял попытку создания казахского алфавита на основе русской графики, подготовил ряд учебников для обучения казахских детей. В 1879 году вышли в свет его учебники «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку», но а сегодня мы знаем, эта идея пошла далеко вперед – осуществлен переход на латиницу.

Возвращаясь к произведениям Ыбырая Алтынсарина, невольно приходишь к мысли, что идейная направленность стихотворений, притч, рассказов состоит в том, чтобы обучающиеся, которые читают его наследие уже со второго класса (по обновленной программе), выросли грамотными и культурными людьми, честными и работающими, чтобы они любили свою родину и приносили ей пользу. Выделяя главный стержень в формировании личности - знания, автор заставляет нас не просто задуматься, а искоренить зависть, лень, ложь, невежество, скупость. Лучшие творения педагога «Щедрый человек», «Чистый родник», «Бережливость и скупость», знаменитое стихотворение «Давайте, дети учиться!» изучаются в начальной школе, анализируются на уроках студентами школьного отделения.

Выразительное чтение произведений авторов усилит психологическое воздействие, придаст чувство гордости и уверенности в завтрашнем дне. Остается только отдать знак признательности и благодарности великим людям.

Список литературы

1. Алтынсарин, И.Собрание сочинений в 3-х томах: Т.1. – Алма-Ата, 1975. – 359 с.
2. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2. – Алма-Ата, 1975. – 423 с.
3. Галиев, В.З. Библиотечное дело в Казахстане: Вторая половина XIX - начало XXвв. – Алматы: [Национальная библиотека Казахстана], 1988. – 140 с.
4. Даулетова, Н. И возникли в степи библиотеки: [Об И. Алтынсарине, библиотеках, мавзолее И. Алтынсарина в совхозе «Мичуринский»] // Ленинский путь. – 1991. – 25 сентября.
5. Джумагулов, К. Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. – Алма-Ата. – 1984. – 204с.
6. Ситдыков, А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И. Алтынсарина. – Алма-Ата: Мектеп, 1968. – 148с.

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT**

1.	Абжанова А.К., <i>Мектеп жасына дейінгі балаларды нарықтық заңдылыққа тәрбиелеудің бір жолы-ыбырай шығармалары</i>	5-8
2.	Айсина А.Г., <i>Ы. Алтынсарин и профессионально-техническое образование: истоки системы, применение приемов народной педагогики в учебно-воспитательном процессе колледжа</i>	8-11
3.	Айтқалиев Б.М., <i>Ы.Алтынсарин – великий педагог казахской степи</i>	11-14
4.	Айтқожин М.К., <i>Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы адамгершілік пен гуманизм</i>	14-17
5.	Алқанова З.С., <i>Ұлттық құндылықтарға негізделген халық педагогикасы</i>	17-20
6.	Алтаева Ф.Ж., Бегалиева Н.Т., <i>Ы.Алтынсариннің дүниетанымдық көзқарастарын философия пәнінде оқытудың маңызы</i>	20-22
7.	Амирхамзина Б. Қ., <i>Ағартушы мұрасы ұрпаққа аманат</i>	22-26
8.	Арбузова О.А., <i>Признанный вклад великого ыбырая алтынсарина в образование своего народа</i>	26-28
9.	Артюшина Л.И., <i>Формирование нравственной позиции будущих педагогов дошкольного образования</i>	28-32
10.	Асқарова А.К., <i>Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары менің тәжірибемде</i>	32-36
11.	Ахат Қ.З., <i>Болашақ мамандарды даярлау барысында ы.алтынсариннің педагогикалық мұрасын пайдалану мүмкіндігі.</i>	36-39
12.	Ахмадиева М.Б., Маканова Г.И., <i>Білім алушылардың тұлғасын қалыптастырудың жаңашыл тұжырымдамасы тұрғысынан ыбырай алтынсариннің әдеби-шығармашылық мұрасының маңыздылығы</i>	39-41
13.	Ахметжанова Д.К., <i>Ыбырай Алтынсарин шығармалары- тәрбиенің алтын діңгегі</i>	42-45
14.	Ахметова А.Ә., <i>ұлт ұстазы – Ыбырай Алтынсарин</i>	45-48
15.	Бактығалиева А.К., Гливина Е.В., <i>Формирование личности будущего специалиста-музыканта через труды И. Алтынсарина</i>	48-51
16.	Батырханова А.С., <i>Ыбырай Алтынсарин шығармашылығындағы рухани адамгершілік білім</i>	51-53
17.	Баяқова Б.М., <i>Ыбырай Алтынсарин и профессиональное образование</i>	53-55
18.	Бейсенбекқызы М.А., <i>Қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы ыбырай алтынсариннің педагогикалық жүйесі, ағартушылық қызметі</i>	56-58
19.	Бейсембина А.Е., <i>Ы.Алтынсариннің педагогикалық-әдістемелік жүйесі және оқытудың өзекті проблемалары</i>	58-60
20.	Бейсенова Х. Б., <i>Ыбырай әңгімелерінің тәрбиелік мәні</i>	60-63
21.	Бекбулатов Б.М., <i>Ыбырай Алтынсарин – азатшыл алаш мұраттарына ұласқан ұстанымдардың негізін салушы</i>	63-67
22.	Бектемисова Н.Ж., <i>Ыбырай әңгімелеріндегі рухани- адамгершілік тәрбие</i>	67-69
23.	Бекшойнова А.Е., <i>Ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсариннің педагогикаға қосқан үлесі</i>	69-71
24.	Бласпаева Г.К., Манатқызы Ү., <i>Білім беру үрдісінде сандық технологияны қолдану</i>	71-74
25.	Бузаубагарова Р. Ш., <i>Педагогическое наследие Ыбырая Алтынсарина</i>	74-77
26.	Бұрамбаева А.Ш., <i>Математика сабақтарына ы.алтынсарин шығармашылығын кірістіре оқыту</i>	77-79
27.	Даулетқалиева А.Т., <i>«Ұлы даланың дара ұстазы» (Ыбырай Алтынсарин)</i>	79-83
28.	Даулетова В.А., <i>Ы.Алтынсариннің педагогикалық психологияға қатысты ойлары</i>	83-87
29.	Деннер Н.Н., <i>Современное звучание педагогических идей Ы.Алтынсарина</i>	87-90
30.	Дроженко Г.Г., <i>Мой Ыбрай Алтынсарин (авторские размышления как постфактум изучения жизненного пути педагога)</i>	90-92
31.	Дюсекеева Л.К., <i>Созвучие идей великого педагога с современностью</i>	92-95
32.	Евтушенко В.В., <i>Пропаганда идей просвещения и культуры в деятельности Ы. Алтынсарина</i>	95-97
33.	Ерғабыл Б., <i>Ұлы ұстаз – Ыбырай Алтынсарин</i>	97-99
34.	Ермекбайқызы З., <i>Білімді ақпараттандырудың, білім сапасын көтерудің негізгі факторы - кәсіби құзыреттілік</i>	99-102
35.	Есенова Л.С., <i>Ы.Алтынсариннің педагогикалық іс-әрекеті</i>	103-106
36.	Есентаева А.И., <i>Ыбырай Алтынсариннің халықты ағарту саласындағы жаңашыл педагогикалық көзқарастары</i>	106-109
37.	Жамбулов М.М., <i>Ұлы ұстаз – Ыбырай</i>	109-111
38.	Жамекова Б.М., Адилова Ж.М., <i>Ы.Алтынсарин шығармашылығы - халықтық педагогика идеяларының қайнар көзі</i>	111-114
39.	Жармухамбетова А.А., Сейлова Л.А., <i>Кемеңгер ұстаз Ыбырай шығармалары арқылы өскелең ұрпақты тәрбиелеу</i>	114-117
40.	Жолдина Д.Ф., <i>Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары негізінде тарихты оқытудың инновациялық мәселелері</i>	117-122
41.	Жумабаева М.Т., <i>Қазақстанның тарихи өлкетануына Ы. Алтынсарин мен Ш.Ы. Уәлихановтың қосқан үлесі</i>	122-125
42.	Жұмаділдаева Б.Е., <i>Цифрлық білім беру-заманауи оқытудың кілті</i>	125-128
43.	Жумальдина А.Б., <i>Ұлттың ұстазы-Ыбырай Алтынсарин</i>	128-132
44.	Жумашев А.Т., <i>Дене тәрбиесі сабағын өткізудің заманауи әдіс-тәсілдері</i>	132-135

45.	Жунусова Г.З., <i>Современный взгляд на педагогические идеи Ибрая Алтынсарина через призму обновленного образования</i>	135-139
46.	Журсиналина Г.С., <i>Ұлы ұстаз идеяларының қазіргі заманмен үндестігі</i>	139-142
47.	Жутова Е.М., <i>Воспитание патриотических чувств у обучающихся на уроках иностранного языка на примере жизни и творчества Ы. Алтынсарина</i>	142-145
48.	Жұмабай Г.Ж., <i>Оқушылар білімін тексеру үдерісінде интерактивті тапсырмалар құрастыру үшін арналған веб-сервистер</i>	145-148
49.	Кабимолдина А.К., <i>Ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы тәрбие мәселесі</i>	148-152
50.	Калимова К.Б., <i>Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ағартушысы</i>	153-156
51.	Калкенова Б.Ж., <i>Жаратылыстану пәндерін тиімді оқыту мен оқу жолдары</i>	156-158
52.	Кашарин В.А., <i>Наследие Ибрая Алтынсарина, его вклад в педагогику и просвещение</i>	158-161
53.	Кашенко О.О., <i>Отражение принципа народности педагогики К.Д. Ушинского в современной парадигме начального образования</i>	161-164
54.	Кенесова С.С., <i>Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жүйесі: идеялары мен ағартушылық қызметі</i>	164-167
55.	Кенжегарина А.А., <i>Ыбырайдың ұлттық тәлім-тәрбиедегі ағартушылық рөлі</i>	167-169
56.	Кобзев Р.А., <i>Развитие личности через слушание и восприятие музыки</i>	170-173
57.	Ковбица А.Н., <i>Духовно-нравственное формирование личности обучающихся через изобразительную грамоту</i>	173-176
58.	А.К. Кожабергенова, <i>Ыбырай Алтынсариннің дидактикаға қосқан үлесі</i>	177-178
59.	Қонысов Ж.К., <i>Ыбырай Алтынсаринның еңбек тақырыбындағы әңгімелерінің жастарды кәсіпкерлікке тәрбиелеудегі маңызы</i>	178-181
60.	Кравченко Т.Н., <i>Учебник как средство развития функциональной грамотности</i>	181-184
61.	Крюков С. Н., <i>Проблемы трансляции опыта стресс-совладания между поколениями</i>	184-187
62.	Кубашева А.У., <i>Ы. Алтынсариннің шығармаларының балалар әдебиетінде алатын орны мен тәрбиелік мәні</i>	187-189
63.	Куспанова Л.У., <i>Ұлттық құндылықтар – тәрбиенің түп қазығы</i>	189-193
64.	Қуанбаева М.М., <i>Ұлы даланың ұлы ұстазы</i>	193-199
65.	Леушканова О.Ю., <i>Реализация проекта «Молодежь легендарной магнитки» с использованием виртуальной образовательной среды</i>	199-203
66.	Ловягина Т.В., <i>Самосовершенствование – залог профессионализма будущих специалистов</i>	204-207
67.	Лопарева Ю. В., Тулепбаева Ж.С., Сағумбаева А.С., <i>Профессиональный подход в развитии музыкальной одаренности на занятиях вокального ансамбля</i>	207-211
68.	Маденова Б.Т., <i>Созвучие педагогических принципов Ы.Алтынсарина в системе современного образования</i>	211-214
69.	Мадешова А.А., <i>Ыбырай Алтынсарин-ұлы даланың алғашқы ұстазы</i>	214-216
70.	Майлышева А.М., <i>Ұлы ұстаз идеяларының қазіргі заманмен үндестігі</i>	216-219
71.	Маликов М.М., <i>Воспитание конкурентоспособных специалистов технического и профессионального образования - как одна из ключевых идей концепций ыбырая алтынсарина через призму технологического прогресса и современных требований</i>	219-223
72.	Морозенко С.М., Попова Г.А., <i>Формирование и развитие лидерских качеств - важное условие для социализации молодежи в обществе</i>	223-226
73.	Музапарова Д.Б., <i>Студенттердің интеллектісін дамытудың шарттары</i>	226-229
74.	Мүкашева А.С., <i>Ы.Алтынсаринның педагогикалық мұрасының өміршеңдігі</i>	229-231
75.	Мұхаметқалиева Ж.Ж., <i>Учитель степи: связь времён</i>	231-234
76.	Мұханова Г.Т., <i>Ы.Алтынсаринның педагогикалық идеяларының бүгінгі күнмен сабақтастығы</i>	234-237
77.	Нуржакупова Г.К., Бактығалиев А.К., <i>Культурное наследие казахского народа в духовно – нравственном воспитании подрастающего поколения</i>	237-240
78.	Нурпиевона Е.Б., <i>Ы.Алтынсариннің ұлттық педагогикада алатын орны</i>	240-243
79.	Омарканова А.Т., <i>Ыбырай Алтынсариннің эпистолярлық мұрасы</i>	243-247
80.	Прольгина Н.В., <i>Подготовка будущих воспитателей дошкольного образования к патриотическому воспитанию детей дошкольного возраста</i>	247-250
81.	Рашева Ж.Д., <i>Ыбырай Алтынсарин шығармаларының жеке тұлғаның бойында жалтырадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеудегі ролі</i>	251-253
82.	Салихова Б.У., <i>Заманауи білім беру - қажеттілік</i>	253-256
83.	Салмагамбетова С.С., <i>Обучение произношению, лексике и грамматике студентов с особыми образовательными потребностями</i>	257-260
84.	Сарбасова Р.О., <i>Тәрбиелі ұрпақ-жарқын болашақтың кепілі</i>	260-262
85.	Сапарғалиева Н.С., <i>Ыбырай Алтынсарин шығармаларының өміршеңдігі</i>	262-265
86.	Сейтен М.С., <i>Ыбырай Алтынсариннің заманауи білім берудегі озық идеяларының сабақтастығы</i>	265-267
87.	Скорородова Д.С., <i>Ыбрай Алтынсарин: взгляд в будущее – сегодняшнее настоящее</i>	267-269
88.	Сраниева А.А., <i>Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық еңбектері – ұлы мұра</i>	269-272
89.	Тажекенова Э.В., <i>Значение педагогического наследия Ы. алтынсарина в воспитании детей с особыми образовательными потребностями</i>	273-275
90.	Тасанова Г.М., <i>Ыбырай шығармалары жаңартылған білім беру мазмұнында</i>	275-278

91.	Тилеуова А.Р., <i>Тұңғыш дала қоңырауы</i>	278-282
92.	Ткаченко Т.Е., <i>Стилистическая функция обращений в произведениях И.Алтынсарина</i>	282-285
93.	Тлеуова Г.М., <i>Химия пәнін оқыту мен ы.алтынсариннің педагогикалық идеяларының үндестігі</i>	285-288
94.	Тойымбекова Ж.Б., <i>Ыбырай Алтынсарин шығармаларын оқытуда белсенді оқыту тәсілдерінің тиімділігі</i>	288-293
95.	Тоқажанова Б.Қ., <i>Даланың дара ұстазы – Ыбырай Алтынсарин</i>	293-294
96.	Төлеуова Т. Е., <i>Ыбырай Алтынсарин қазақ әдебиеті тарихындағы орны</i>	294-296
97.	Третьякова О.В., <i>Ибрай Алтынсарин – выдающийся представитель казахского просвещения</i>	296-299
98.	Турсунбаева Г.Т., <i>Ыбырай Алтынсариннің әңгімелері</i>	299-302
99.	Черкова Н.В., Шаршунова М.Е., <i>Актуальность идей И. Алтынсарина в формировании духовно-нравственных ценностей современного Казахстана</i>	302-304
100.	Чуркина Т.А., <i>Духовное наследие Ыбрая Алтынсарина как основа нравственного воспитания обучающихся</i>	304-307
101.	Шалгынбаева З.К., <i>Ыбырай Алтынсариннің тәлім-тәрбиелік идеялары</i>	307-309
102.	Шалгынбаева З.К., <i>Ыбырай Алтынсариннің тәлім-тәрбиелік идеялары</i>	309-312
103.	Шамшадинқызы А., <i>Ы.Алтынсарин шығармаларын тіл үйренушілерге пайдалану әдістемесі</i>	312-314
104.	Шеттықбаева С.С., <i>Ы.Алтынсарин – қазақ педагогикасының негізін салушы</i>	314-316
105.	Шопанова А.Б., <i>Ы. Алтынсарин-халық педагогикасы және қазіргі білім беру</i>	313-319
106.	Юсова Л.В., Кудиярбекова А.М., Байгабилова А.З., <i>Через наследия прошлого</i>	319-321

Оқулық басылым

**Кудиярбекова А.М.,
Кенжегарина А.А.,
Жармухамбетова А.А.,
Чуркина Т.А.**

**«ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ
ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОҚУЛАР
ЖИНАҒЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЧТЕНИЙ
«ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН - НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА
И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»**

**THE COLLECTION
OF MATERIALS OF INTERNATIONAL PEDAGOGICAL READINGS ON THE THEME
«YBRAI ALTYN SARIN - FORK PEDAGOGY AND MODERN EDUCATION»**

ISBN 978-601-08-1678-7

«Принт Центр» баспаханасында басылды
Қостанай қ., Бородин к., 235
Тел./факс: 8 (7142) 55-66-99
e-mail: 87142556699@mail.ru

Отпечатано в Типографии «Принт Центр»
г. Костанай, ул. Бородина, 235
Тел./факс: 8 (7142) 55-66-99
e-mail: 87142556699@mail.ru

2021ж./г.

